

Boğaziçi Üniversitesi Konferansı

Ahmet Mithat Müsteşrikler kongresine giderken, "**Bizi nereye yerleştirecekler**" diye düşünür. "**Biz de Batı'yı tanıyoruz, yani müstagribiz.**"

Batı düşüncesini tanıyan insanların ismi, aynı zamanda halkından kopmuş bahtsız aydınların da ismi. Ahmet Mithat, Avrupa'ya bir fatih edasıyla gidiyordu. Batı ile Doğu insan beyninin iki yarım küresi idi, Allah Şark'ın da Garb'ın da hâliki idi. İslâm'ın vahdeti onu da etkiler. **Güliver kompleksi: ölçüleri kaybetmek.** Şerri temsil eden, cahil bir insanlar topluluğu idi Batı, kâfirdi. Osmanlı için hidâyeti temsil eden Osmanlı ile delâleti temsil eden bir kâfirler ülkesi olarak Garb var idi. A. Mithat'tan sonra durum tersine döndü. Küçüldükçe küçüldük. Batı'nın iftiralara, biz de yenilerini ekledik. Şark bir harabezârdır, bir miskinler tekkesidir. Ali Canip için de, Nazım için de (Pierre Loti'ye yazdığı bir mektupta) Şark böyledir. Ç. Altan da her makalesinde Şark aleyhtarıdır. Bütün talihsizliğimiz Şarklılığımız'dandır. Buna bir de alaturkalılık eklendi. **Böylece kendimize düşmanın biçtiği ölçülerle yetinmemiş, bunlara yenilerini ilâve etmişizdir.** Oysa belli bir Şark prototipi olmadığı gibi, Batı prototipi de yoktur.

Birçok Batılı psikolog için Doğu: mistiktir, rasyonel düşünce Batı'ya hastır.

Weber kapitalizmi Calvin ahlâkına bağlar, mantıkla alay eden bir mantık. "**Akıldan ne kadar uzaklaşırsa, insan o kadar mutlu olur**" der Calvin. İlk günâh Hıristiyanlığın esası. Protestan Hazret-i İsa'nın şefaatine muhtaçtır. Bunun ölçüsü de kazandığı paradır. Oysa rasyonalizm Batı'nın inhisarında değildir. Vahyi bile akılla izah eden İbn Haldun, dünyanın en rasyonalist mütefekkiridir. Batı mistikleri var. Bu köşeli ayırım, manikeendir. Bugünkü nesle düşen A. Mithat'ın başlattığı medeniyet hamlesini sürdürmektir. Kaliforniya Üniversitesi İngiliz Edebiyatı profesörü E. Said, Batı emperyalizmine karşı kin doludur ve bütün orientalistlere ateş püskürmüştür. Oryantalizm emperyalizmin keşif koludur. **Orient (Doğu) kavramı Avrupa'nın uydurmasıdır. Oryantalizm Avrupa'nın sefil menfaatlerine giydirilmiş tülenden bir elbisedir. İnsanları birbirinden uzaklaştıran her düşünceye karşıyım.** Bu bakımdan İdanov'un proleter-burjuva ilmi ayırımı ne kadar hatâlıysa, Oryantalizm'i de bütünyle mahkûm etmek hatalı olur. **Avrupa Doğu'nun canına okumuştur, ama bunda Doğu'nun hiç mi kabahati yoktur?**

Bütün oryantalistleri yalancılık ve casuslukla itham etmek doğru olmaz. Bu yamyam Avrupa ile, düşünen Avrupa'yı aynı kefeyle koymak olur.

Türkçe'nin en mükemmel lûgatini Redhouse, en güzel tarihini Hammer yazmıştır, insaf dinin yarısıdır, islâm dünyasını insanlığa tanıtan biz değiliz, Avrupalılar (İbn Haldun'u da Slane tanıtır. III. Napoléon ordusu tercümanıdır. Iskoçyalı Rosenthal). The Legacy of islam'da (Schaht'in) Rodin-son Haçlılar'dan zamanımıza İslâm ilişkilerini incelemiştir.

Rodin-son Nâzım'ın Stalin aleyhindeki piyesini Fransızca'ya tercüme ettiği için, FKP'den çıkarılmıştır. Bir "Homo Islami-cus" var mıdır? Rousseau'nun Yeni Heloise'in kenarına "**Herkes yobazdır. Ben de yobazım. Toleransın yobazıyım**" diye yazar.

Tesamuh: Semahat'tan. Müsamaha yanlış bir kelimedir.

BATI'YI DEV OLARAK GÖRMEKTEN KURTULMAMIZ, FAKAT KENDİMİZİ DE DEV GÖRMEMEMİZ LÂZİM. Bu ayırımı da Batı telkin etti: East is east, West is West, bu iki kardeş hiçbir zaman barışmayacaktır, der bir Batılı.

Osmanlı bir aksiyon medeniyeti. Etienne, Goethe'nin dünya edebiyatı tâbirine karşı çıkıyor. Medeniyetler elele verdikçe yükselir. Dünya dillerinde çıkmış 100 mühim eser sorusu Fransa'da, Mısır'da, Japonya'da sorulmuştur. Ortak 2-3 kitap var. Beşeriyet bu kadar az tanımaktadır birbirini. Gendjei ve Bhagavat Gita'yı bir Avrupalı bilmeyebilir, bir Doğulu da Avrupa'nın çok mühim bildiği kitaplardan habersiz olabilir. Etienne tercümeyle de çok önem veriyor. **Mevcut olanı bilmeden, yeni bir şey ilâve edemeyiz. Yükselmek isteyen milletler, gururdan vazgeçip, tercüme yapmak zorundadırlar.** Latince ve Grekçe bilenler çıkıyor sahneye.

YALÇIN KÜÇÜK, "**Türk aydını mütercim olmak için yetiştirilmiştir. Tercümandan mütefekkir**

çıkamaz" diyordu. Mütercim sadece dünyasının fatihidir. Tercümandan çok farklıdır. Bu yüzden büyük mütercim önce çok azdır.

Ne mütercim, ne mütefekkir yetiştirdik. Sadece tercüman yetiştirdik. Biz hem müstagrip olmak zorundayız, hem müsteşrik. Batılı bizi araştırmıştır, başkasının bakışı da çok mühimdir.

Introspection çok mühimdir, extrospection da kezâ. Namık Kemal Hammer'i tenkit etti. Hammer dışarıdan görülmeyecek bazı şeyleri görmemişti. (Kedi-gidi). Cevdet Paşa Hammer'i tamamlar. Ondan sonraki Lütfi Efendi tarihi bütün olarak basılmamıştır ve öncülerine nazaran zayıftır.

Abbasiler devrindeki İslâm ile Tanzimat Osmanlısı çok farklıdır.

Süleyman Kanunnâmesi'nde Montesquieu'nun kuvvetler ayrımı mevcuttur.

Osmanlı'da despotizm yoktur.

Hükümdar icra vasıtasıdır ve şeriatın emrindedir. Ulemâ ikâz eder, ikinci hatâda ordu+ulemâ, icra gücünü alteder. 1826'da ordu kalkınca, ulemânın kuvveti kalmamıştır, susmuştur.

Tanzimat'tan sonra büyük bir İslâm âlimi çıkmamıştır, çünkü müttefiki yoktur. Ulemâ da ordu ile çökmüş, Batı'dan gelen taarruzları karşılayamamıştır. Intelijansya o zaman doğmuştur. Tanzimat intelijansyası İslâm'ı bugünkü aydınımızdan çok daha iyi biliyor ve yaşıyordu:

Cevdet Paşa ve Tunuslu Hayrettin. Namık Kemal rakı içerdi, ama E. Renan'a İslâm'ı öğretti. Hepsi medeniyetçi idiler, Batıcı değildiler, mefhumun kendisi de yoktu. Bugün İslâm'ın uyanışına şahit oluyoruz.

Türk aydını önce Müslüman olduğunu bilecektir. Kendisi için bir şeref olan İslâmiyet'i bilecektir, fakat bunun için hazırlıklı değildir, irfanı terk-i tabiiyet eden insanımız bundan büyük bir fayda da sağlamamıştır. Çünkü kendi irfanımızı kaybetmiş vaziyetteyiz.

Bugün Türk aydını dilini, dinini, tarihini bilmek zorundadır. Abbasiler devrinde değiliz. Batı'nın getirdiği aydınlığa muhtacız, islâmiyet'i "Le-gacy of islam"dan öğreniyorum, Ibn Haldun'u ingilizce'den okuyorum. "Akvem ül-mesalik"e dayanarak kendimizi tanımak gerektiğine inanıyorum.

Akıl insanlık için müşterektir. Batı'dan, kendi imanımızı ve şahsiyetimizi muhafaza ederek almalıyız birçok şeyi. Dünya İslâm aydınları da Batı'nın etkisindedir, maalesef. Mısır'daki aydınların, bizim aydınlarımıza üstün olmasa da eserlerini okumak lâzımdır. İslâm'da inhitat kongresine bir tek Türk iştirak etmiyor. (25 yıl önce). Batı müsteşrikleri karşısında ellerimizi kavuşturup dinlemek zorundayız. Onların tartışmalarından bile haberdar değiliz.

SORU:

Osmanlı toplum yapısının irdelenmesi. Enver Ziya KARAL mantığı havada kültür anlayışıdır. Kraldan çok kralcı.

CEVAP:

E. Z. Karal'm uyku getirmek için okunur kitabı. Tarihimiz yalanlardan ibarettir.

Fikir üretilmiyor. Basın, üniversite, aydınlar kısır.

İslâmiyet akıl dinidir.

Deizme en yakın inanç olarak, akıl çağı, islâmiyet'i görür, İslâmiyet birçok iftiralara hedef olmuştur.

SORU:

Şekil itibarıyla bütün dünya Avrupalı'dır. Ancak bu Avrupa dışı ülkeleri sefaletten ve cehaletten kurtaramamıştır. Aydınlar Şark ve Garb'ı barıştırmak isterler, kitleler birbirine düşman kalıyor.

CEVAP:

Eğer bütün insanlar aynı şekilde düşünseydi tezat kalmazdı. Zirvelerde söylenen şarkı aynıdır. Sürü alışkanlıklarına zincirlidir. Bizde hâkim ideoloji, Avrupa burjuvazisinin ideolojisidir.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

SAİD NURSÎ

Said'in müridi, bir havariler ormanı.

Yekpare ve kesif.

Ağaçlar kaynaşmış birbirleriyle.

Ve bağrından adsız bir uğultu yükseliyor...

Bir fırtına rüzgârına benzeyen Nur risalelerinin zaman zaman boğuk, zaman zaman heybetli yankısı.

Said, dağbaşında va'z eden bir mürşit.

Hor görülenler, her şeyini kaybedenler, mukaddesleri çiğnenenler ona koştı akın akın.

Nass'ların yalçın duvarları arkasından geliyordu bu ses, tarihin içinden geliyordu: Kabuğuna çekilmiş yüz binlerce insanı uyandırdı. Bu hayalî insanlar o konuştuğuça gerçekleşti. Yani, Nurculardan önce kelâm var.

O konuştuğuça, laikliğin kartondan setleri yıkıldı birer birer.

Kentle köy, çağdaş uygarlık düzeyi (!) ile Anadolu, tereddütle inanç... karşı karşıya geldi.

Nurculuk, bir tepkidir.

Kısır ve yapma bir üniversiteye karşı medresenin, küfre karşı imanın, Batıya karşı Doğu'nun isyanı.

Her risale bir çılgılık, şuurlaltının çılgılığı.

Zulmün ahmakça taarruzu olmasa, bu münzevi ses böyle sayhalaşır mıydı?

Tanzimat'tan beri her hisarı deviren teceddüt dalgası ilk defa olarak Nur kalesi önünde geriler.

Bu emekleyen, bu kekeleyen yığın, devrim yobazları için bir yüz karasıdır.

Düşünmezler ki kendi yüz karaları bu.

Nurcuları yok farz etmek, gaflet.

Nurcular adalarında kendi hayatlarına devam edebilirler. Ama kökünden kopmak kimseye mutluluk getirmez.

Aydının görevi fildişi kulesini yıkarak bu mazlum kitleyi muhabbetle bağrına basmak, acısını anlamağa çalışmak.

Said Nursî, bir kavga adamı.

Yalçın bir irade, taviz vermeyen bir mizaç, tefekkürden çok iman.

Said'in kavgası, Yogi ile Komiser'in kavgası.

KEMAL TAHİR

"Gerçek kendisini zor teslim eder, çünkü canlıdır, değişkendir. Canlı ve değişken olduğu için de bir kere teslim alınınca sürgit elimizde kalmaz. Bu sebeple gerçekte girilecek savaşın sonu yoktur. Bu savaşın zaferi sürekliliğindedir."

(Bir konuşmasından)

Konuşmak bir arayıştı onun için, bir vuzuha varmak cehriydi. Hayatın belli merhalelerinde, belli hatalara düşmenin mukadder olduğunu çok iyi biliyordu. Uyanık bir şuurdu Kemal, her an zenginleşen bir şuur. Ve okşayan bir ses... dost, ılık, ışıltılı.

Ulu çamlar, fırtınalı diyarlarda yetişirmiş. Kemal'i ıstırap yarattı...

Hapishane, maskelerin çıkarıldığı yerdir.

İhtiraslar, cangıldaki canavarlar gibi dış gıcırdatır hapishanede.

Faziletler de günâhlar kadar samimidirler, samimi ve çıplak.

Kemal, Türk insanını böyle bir laboratuvarında tanıdı, bütün giriftliği, bütün sefaleti ve ihtişamıyla.

Hapishaneden önce çapkın ve şımarık bir İstanbul delikanlısıdır. Sağlam bir iştiha, diri bir tecessüs, diri fakat toy ve serseri. Ülkemiz bir geçiş devresinin hummaları ve yasakları içindedir. Mukaddeslerin can çekiştiği bir devir. "İzm'lerin gittikçe kesifleşen taarruzu karşısında bütün setler yıkılmış. Mazi yok, istikbal meçhul... Tutunacak dal arayan genç zekâlar, mücerredin cazibesine kapıldılar, mücerredin yani meçhulün. İctimaî reçetelerin en ucuzu, en yalınkati, en aldatıcısı elbette ki büyüleyecekleri onları.

Gerçeğin çelik pençesi, şairane hayallerden ayırdı delikanlıyı. Çılgın ümitler, yerlerini çetin bir murakabeye terk ettiler. Hapishane hapishane dolaştı. Yok olmamak için, bir hayvan terbiyecisinin

gergin ve sürekli dikkatine muhtaçtı. Hatalar bıçakla düzeltilir "dam"da. Kemal, o çetin tecrübelerden yüz akıyla çıktı; yüz akıyla yani hem kendini hem insanımızı tanıyarak. En sağlam bilgilerini o acılar ummanından devşirdi. Kitaplar, bildiklerini vesikalandırmasına yarayacaktır.

Hayata karışan Kemal Tahir'i, peşin hükümlerin esaretinden de kurtulmuş görüyoruz. Nass'ların peçesini sıyırıp gözlerinin içine bakabiliyor. Fikir adamı için namus, abes-de direniş değil, hakikate teslimiyet. Kemal yaşayan adamdı. Yaşamak tekâmül etmektir. Çocuklukta dinlenen masalları, ölünceye kadar ciddiye alamazdı. Putları kırılanlar öfkeleniler.

"Sol"daki tefekkür sefaletini bütün buudlarıyla açıktıyordu, Kemal:

"Hiçbir şey bilmediğimiz meydana çıktı," diyordu... **"yeni bir şey getiremezdik biz... yazı yazanlarımız ortada. Hiç fikirleri yok adamların. Zor, bizim fikrimizin olması... Gerçekleri araştıramıyoruz, fikrimiz nereden olacak?"** Tecrübeli bir hekim soğukkanlılığıyla teşhisini koyuyordu: Batılılaşma...

"Biz Batılılaşma hareketini -tabî Batılılaşma hareketinin bir kolu da, sosyalist harekettir- yani laiklik, maiklik denilen maskaralıkların yanı sıra, sosyalizmi biz, tıpkı Batılılaştırıcılarımızın Batılılaşmayı aldığı gibi aldık. O zaman, Batıda büyük bir sosyalist birikim, fikir birikimi vardı. Her gelen dergi, bize yeni fikirler getirecekti ve bizim, Batı'dan hiçbir farkımız olmadığı için, aynen kullanacaktık onları! Batıda bizim için hazır fikir olmadığı anlaşılınca kıyamet koptu... Zira biz gözü kapalı, Batıdaki fikirleri burada tekrar ediyorduk... Dünya'da bir tek sosyalizm var, o da bilimsel sosyalizm diyorduk. Hâlâ da bu lâkırdıyı söyleyenler var Türkiye'de. Müslümanlıkla sosyalizmin münasebetlerini Garaudy'den öğreniyorlar..."

"Elli yılı kucaklayan sosyalist düşünce tarihimizde, Türkiye gerçeklerine yönelmiş iki tane makale bulmanın ihtimali yoktur; Batıdan duyduğumuz bir iki basmakalıp düşünceyi tekrarlamaktan başka ne yaptık?" ("Sol bölünmeler üstüne konuşma", *Türkiye Defteri*, s. 2).

Sonra, cıvık ve hain bir ilerici adına tarihe saldıran madrabazlara sesleniyordu:

"Tarihsiz toplumların büyük sanatı olamaz. Elli yıllık tarihle sanat olamayacağı gibi, uydurma tarihle de sanat yapılamaz..." Ve itiraz kabul etmez bir hakikatin altını çiziyordu:

"Osmanlılık, bir tarih döneminde, çok önemli bir coğrafya alanında, çok onurlu bir insanlık görevi yüklenmiştir. Osmanlılık, kolektif dehayla kurulmuş bir dünya imparatorluğudur. Salt geçmişi değil, taşıdığı insan değeri ve özelliğiyle ne kadar görünmezden gelinmek istenirse istensin, geleceğimizi de etkileyecek bir deha eseridir. Anadolu Türk dehasının en büyük eseridir..."

Her kitabı bir bombaydı Kemal Tahir'in; hiyanet kalesinde kapanmaz gedikler açan bir bomba. Her sözü bir tokattı; hamakatin çehresinde saklayan bir tokat:

"Hümanizma dünyanın en namussuz sömürsü olan burjuva sömürsünü örtbas etmek için ileri sürülmüş bir duman perdesidir," diyordu.

Kemal'in romanları, hiçbir kilisenin sözcülüğünü yapmaz, herhangi bir tarikatın değil, hakikatin emrindedirler. Zaten Kemal'i de, siyasî bir doktrine hapsetmek yanlış. Sağ ve sol tasnifi, o büyük ve coşkun yaratıcı için değil "ulema-ı rüsum"umuzun mumyalaşmış kafaları için geçerli. Sosyalizm, Kemal'de bir gençlik hatırası; daha doğrusu onun sosyalizmi alıştırdığımız sosyalizmlerden çok başka. Kendisini dinleyelim:

"Gerçeklerle gerçekten savaşmak isteyen bir sosyalist, geçmiş gerçeklerle yaşadığı çağın gerçeklerini iç içe düşünmek, onları her durumda yeniden anlamlaştırmak, değerlendirmek zorundadır..."

"Her ülkenin sosyalistleri kendi yollarını kendileri bulmak, daha açıkçası sosyalizmlerini kendileri yaratmak zorundadırlar" (Konuşmalarından, *Türkiye Defteri*, s. 6).

Dost bir sesteki Kemal, okşayan, inandıran bir ses. Ama bu yumuşak sesin arada bir korkunçlaştığına da şahit olurduk. Bir vicdanın sesiydi bu. Melanetlere meydan okuyan bir sayha idi. Yalanları silip süpüren bir fırtına. Kemal, her namuslu aydınının yol arkadaşıydı, yol arkadaşı ve zaman zaman kılavuzu. Hataları, hepimizin hataları. Vahşi cenk çığıllıkları atarak birbirlerine saldıranlar, onun husumet duvarlarını yıkan büyük sabrından ve anlayışından ders almalıydılar.

Kemal, bu ülkenin yani hepimizindir. Mahalle kavgaları, tefekkürün zirvelerine ulaşmamalı.

O hayat ve hareket dolu adamın ölümüne hâlâ inanamıyorum. Ve dudaklarıma Sadi'nin mısraları düğümliyor:

"Eyyam-ı baharest, gul-u, lâle-u nesrin;
Ezhak berayent ve tü der hâk çerağı."

İnsan toplumlarının kaderini coğrafya ile açıklamak arzusu Hipokrat'dan Huntington'a kadar uzanır.

İnsan emeğiyle dış dünyayı ve kendini yaratır, tabiatı değiştirirken kendini de değiştirir.

Coğrafya bir hammadde deposudur.

Tekâmül coğrafyanın insanlaşmasıdır. Coğrafya tarihin çerçevesidir.

Dış dünya tarih olaylarını çok etkiler, ancak bu bizi kaderciliğe sürüklemesin. Dış dünya âletidir insanın, kabuğudur.

Tarihî maddecilik de bir nevî coğrafyacılıktır, istihsal kuvvetleri coğrafya.. Tarihte coğrafyanın rolüne ısrarla parmak basan Buckle'dir. O da Ibn Haldun gibi tarih felsefesiyle başlar medeniyet tarihine. Wittfogel'e göre de Asya'da sadece istibdad vardır (Amerika'da Çin tarihi profesörü, Doğu tarihini çok iyi bilir. 2. Enternasyonal'in Çin kompetanı). İnsanoğlunun kaderi kucağında doğduğu coğrafyayla mı sınırlıdır? Asya'nın kaderini sularla, toprakla izah etmek kabil midir? Asya'da ne Batı'daki gibi bir feodalite kurulmuştur, ne sınıflar teşekkül etmiştir. Büyük imparatorluklar kurulmuştur, hattâ büyük demokrasiler kurulmuştur.

19. ve 20. yüzyıl Avrupa'da burjuvazinin asrıdır. Günümüzde Lukacs ve Fransız temsilcisi Goldmann'a göre Fransa'da burjuvazi sert bir ihtilâlle iktidara geçmiştir, bu itibarla rasyonalizm gelişmiştir, İngiltere'de emperyalizm gelişir.

Almanya'da rasyonel felsefe doğmaz. Çünkü Almanya siyasî ve iktisadî gelişmesini tamamlamamıştır, burjuvazi yoktur. Fikir adamları ya delirirler, ya intihar ederler, ya kaçarlar (Heine, Marx). **Düşünür bir sınıfın düşünürüdür, sınıf olmadan düşünce olmaz diyenler de var. Bu düşünce nereye kadar doğru?**

Düşünce derken kastedilen, tarihe damgasını vuran düşüncedir.

İbn Haldun Müslüman Doğu'nun yetiştirdiği tek büyük düşünürdür, ama ne babası, ne oğlu vardır tarihte.

Mütercimi Cevdet Paşa İbn Haldun'dan tarih anlayışında geridir.

Doğu'da kapitalizmin doğmayışında müslümanlığın rolü nedir?

Müslümanlık bir sebep olmadan, bir neticedir. Müslümanlık belli bir tarihin, ekonomiko-sosyal gelişmenin mahsûlüdür.

Neden Osmanlıları bir tek fikir adamı yetiştirmemişlerdir?

Neden büyük düşünür yoktur? Bu şartlar içinde düşünür doğabilir mi?

Tek amaç insanı homo sapiens haline, bir düşünür haline getirmektir. Oysa tam tersi varit. Her kelimeyi parçalamak, nelerle yüklü olduğunu anlamak, tarihten neler aldığını görmek gerek önce. Çünkü düşüncenin başlıca taşıyıcısı kelimelerdir. Çeşitli maskelerle yüklü olan kelimelerden biri de intelligentzia. Başlangıçta Latince'den doğan, Rusya'ya giden, sonra tekrar Avrupa'ya dönen bu kelimeye, 1933 Oxford lügati:

"Hür düşünmeye çalışan, yalanlardan, putlardan kopabilen zümre" diyor. 1936'da aynı lügat "Cemiyete kendi kafasıyla düzen verebilen insanlar" diyor.

Düşüncenin doğabilmesi için evvelâ bir dile ihtiyaç var.

Osmanlıların karşısında iki yol vardı:

Cennet ve cehennem.

Cehennem geçiciydi, Tanrı rahimdi ve affederdi. Osmanlılar'da yokluk, adem korkusu yok.

"Dünya ahiretin tarlası." Düşüncenin olması için endişe, yokluk korkusu olması gerekti. Anadolu insan deposu ve vergi kaynağı idi, bunun dışında yaşamıyordu.

Düşünce bir sınıf işidir.

Aç insan düşünemez.

Bir kültür mirasına konmadı Osmanlıları. Kaldı ki Kur'an-ı Kerim her meseleyi cevaplandırıyordu. Orijinal bir düşünürü hiç ihtiyaç yoktu. Sınıflar kurulmamıştı. Önce Avrupa bizden kaçtı, sonra biz Avrupa'dan kaçmaya başladık ve sonra o kaçışın korkunç yıkıntısı içinde

Avrupa'ya döndük.

Bu bir dönüş değil, bir teslim oluşturdur.

Tanzimat'la Avrupa girer bize, Mason localarıyla, özel mekteplerle, mürebbilerle.

Çin'de Batı'nın müttefiki afyondur, bizde ilim olur. Kendi vatanından kovduğu materyalizmi bizde yeşertir Avrupa. 18. yüzyıl Avrupası'nda ilerici olan materyalizm, 19. yüzyıl Osmanlı ülkesinde bir gericilik olur. Avrupa bu suretle koparır Osmanlı aydınını. Namık Kemal ve Ziyâ Paşa içtimaî şartların çok değiştiği bir devirde ancak Rousseau'yu, ancak Montesquieu'ü okurlar. Buzlu bir cam arkasından görülen bir mabed kadar anlarlar onları da.

Bir Osmanlı şiiri vardır, ama bir Osmanlı nesri yoktur. Oysa nesirsiz düşünce olmaz (Osmanlıca Türkçe'nin bir devirdeki ismidir).

Şiir bir avuç insana hitap ediyordu, çünkü bu bir avuç insanın dışında düşünen kimse yoktu. Namık Kemal'le şüphe başlar. Şinasi daha çok Fransız'dır. Ziyâ Paşa tam bir kozmopolit. Bu üç kafa elbetteki Batı'daki gibi bir inteligentzia'yı kuramamıştır. Elbette kuramamışlardır, çünkü dayandıkları bir sınıf yoktur. **Fikir adamı mutlaka memur olmak mecburiyetindedir. Nasıl bir fikir hürriyetinden sözedilebilir.** Bu şartlar altında tek başına bütün bir devir olan **Ahmet Mithat** gelir. Ahmet Mithat'ın endüstri, 1. Enternasyonal karşısındaki davranışı tam bir ilerici davranıştır. Ahmet Mithat bir Rönesans adamıdır. Doğulu olduğu için utanmayan tek fikir adamı. Max Müller'le lengüistik üzerine tartışacak kadar geniş bir tecüssü vardır. **İttihat-Terâkki devri karanlık bir devir. Bütün düşünceler intihar eder.** Yabancı dil öğrenilmeden Batı'yı Batı yapan Greko-Latin kültürünü bilemezsiniz. **Yabancı dil bilmek için yabancı mektebe gitmek mecburiyetindedir. Yabancı mektebin hikmet-i vücudu bizi Türklüğümüz'den utandırmaktır.**

Saint-Simon'un, Feuerbach'ın, Hegel'in olmadığı yerde Marx'ın tek bahsi anlaşılmaz. **Düşünce bir bütündür. Düşünce yalnız Marksizm değildir. Marksizm bir metoddur, birçok karanlıkları aydınlatmıştır. Tam bir Marksist olmak anti-Marksist olmak demektir.**

Marx'i bir peygamber olarak telâkki ettiğimiz andan itibaren, Marx bir ilim adamı olmaktan çıkar. Hiçbir ülkenin tarihi başka bir ülkenin tarihine benzemez. Diyalektik insan düşüncesinin vardığı son merhaledir, çünkü herhangi bir hadiseyi kökleri ve uzantılarıyla, bütün tezadlarının içinde incelemektir. Kendi kafasıyla düşünmek, hiçbir mektebe bağlanmamak demektir. Bu ne bir liberalizm, ne bir eklektizmdir. Fikir adamı çağının bütün fikirlerini kendi potasında halleder. 3. Enternasyonal Koestler'in tâbiri ile çok kuvvetli iradesi olan, ama odun kafalı insanları yetiştirmiştir. -Stalin'in ölümüne kadar- Çünkü 3. Enternasyonal bir kiliseydi. **Düşünce mumyalastığı gün cesetleşir.** Marksist düşünce bu kilisenin dışında gelişir.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

12. asırdan beri hazırlanan burjuvazi, sesini 16. yüzyılda duyurur ve şuurlanır.

Rönesans İtalya'dan Fransa'ya, oradan İngiltere'ye geçer. Almanlar bir mythe sayar Rönesans'ı. Yeni bir şey getirmemiş, başakları biçmiştir.

Rönesans nominalistlerin realistleri yenisidir. Ortaçağ'da realizm Eflâton'un devamı. Tanrı idrâk edilmez, aklın vazifesi Tanrı'nın idrâk edilemeyeceğini idrâk etmektir.

Nominalizme göre değerler piramidinin zirvesinde Tanrı vardır. Akıl gündelik hayatın dehlizlerini aydınlatır. Bilgiler tecrübe dışı ve gündelik hayata ait bilgiler olmak üzere ikiye ayrılır.

Engizisyon daima uyanıktır. Copernikus, Galile, Giardano Bruno aklın cezasını öderler, ispanya'ya Amerika'dan akan altın ancak bir happy few'nun (mutlu azınlığın) hayatını değiştirir.

Londra çamur deryasıdır, cam yalnız birkaç köşkte var. 16. asrın başlarında iç savaşlar İngiltere'yi harabe haline getirmiştir.

1535 senesinin Temmuz ayında. Londra kulesinin demir kapısı ağır ağır açılır ve kule müdürü ak sakallı bir mahkûma cezasının kararını okur. Kafası cellât satırı ile kesilen bu adam, o çağın en dürüst insanı Thomas Morus'dur. Sokrat'dan 2000 yıl sonra Morus da, şeref verdiği bir ülkenin darağacında gülümseyerek ebediyete kavuşur.

Taine, Shakespeare'den bahsederken, onu mum isiyile tanınmaz hale gelen Madonna heykeline benzetir.

Morus'ü yaşatan, "Ütopya" adlı eser (1516). Bu kelime de onun dünya dillerine armağanı. Don-Quichotte bir rüyayı yaşar. Thomas More bu rüyayı yaratır.

Marksizm, Marx'la Engels'in birlikte kurdukları, Hegel ile başlayan, Lukacs'da devam eden diyalektik materyalizmin bir safhası.

1796 İngiltere'de büyük endüstrinin kuruluşu.

1819 Fransa'da büyük endüstrinin kuruluşu. Sosyal demokrasinin yetiştirdiği Kautsky, 2.

Enternasyonal'in kurucularından, ilim, indicatif (olanla) ile uğraşır, impératifle (olması gerekenle) değil. Her ideolog olmayanın, olması gerekenin resmini çizen adam.

Morus'dan 18. yüzyıla kadar gelen bütün yazarlar bir parça ütopyacıdır. İnsan bellidir, o halde insanı mesut etmek kolaydır.

Burjuva yazarlarının çoğu idealist sosyalizmi tercih ederler.

Bizde sosyalizm kelimesi II. Dünya Harbi'nden sonra itibar kazandı. Endüstri devriminden evvelki sosyalizm, bugünkünden farklıdır. 1835'le yaşıt kelime.

Kolektivizm kelimesi I. Enternasyonal'in İsviçre'nin Bazel şehrinde yaptığı kongrede kullanılır. (Progrès gazetesi).

Kolektivizm nedir?

Marksistler, devlet sosyalizmine taraftardır. Bu sosyalizmden çekinenler kolektivizm kelimesine sarılırlar. Sosyalizmden daha genç bir kelime.

Kolektivizm anti-étatiste (devlete karşı), anti-centraliste (merkeziyetçiliğe karşı) bir sosyalizmi ifade eder. Jules Guesde taraftardır. Milran, **kolektivizmi demokratik sosyalizm olarak tarif eder. Yani aldatıcı bir kelime bu.**

Komünizme gelince, ilk ciddî komünist Eflâton.

Bütün sosyalizmlerin ortak yönü şu: hususî mülkiyetin, sınıflar ve fertler arasında uçurum açmaması için ortadan kaldırılması.

Komünizm, sosyalizmin varacağı bir durak.

1847 Komünist Manifest'i.

Sosyalizmde herkes yapabileceğini yapar ve yaptığına göre mükâfatlandırılır.

SSCB sosyalizmi kurmak yolundadır. Komünist merhalede devlet kalmayacaktır.

Marksist sosyalizm kendine ilmî sosyalizm der. Realiteye dayanmak arzusundadır. Marksizm'e göre cemiyeti baştan aşağı değiştirmek için mevcut düzeni zorla değiştirmek fikri vardır. Ama devletin başka yoldan el değiştirmesi mümkünse, o yol tercih edilir.

İki düşman sınıf vardır: burjuvazi-proletarya. Cemiyetin büyük çoğunluğu proleterdir.

Batı'nın komünist partileri Sovyet komünist partisine bağlıdırlar, sosyalistler 2. Enternasyonal'e.

Fransa'da Sosyalist parti Marksist'tir, komünist değildir.

Sosyalizme ve komünizme yanaşmayan komünistler de vardır.

Amerikalı Seligman "**Social Sciences**"in idarecisi olan bir burjuva ekonomisti, tarihî maddeciliğe inandığı halde, sosyalizme karşıdır. Ona göre sosyalizm, bir temennidir, dilektir.

Bir de İngiliz sosyalizmi vardır. Karışıkır.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl:Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

CEMİL MERİÇ'İN "UMRANDAN UYGARLIĞA" KİTABINDAN

YENİ BİR KURBAN DAHA: CEVDET PAŞA

Cevdet Paşa çağdaş Türk nesrinin mimarlarından biri: Dürüst, aydınlık, tekellüfsüz bir nesir...

Yalnız Türk nesrinin mi? Bütün bir nesil -bütün bir millet diyecektim- düşüncenin kanunlarını *Miyâr-ı Sedat*'dan öğrendi. XIX. asır, fetihleri, tecessüsleri, arayışları ile iki isimde zirveleşir: Ahmet Midhat, Ahmet Cevdet.

"Cevdet Paşa'nın üslubu, şark dünyasının dışına çıkmadan muayyen bir dil telakkisinin içinden geçerek süzülmüştür" diyor Tanpınar.

"Üslubunda en kuvvetli tesir, eski müverrihlerimizden (tarihçiler) gelir. Tabii halde konuşmaya benzeyen ifade şekli onlarıdır. Ben gerek devrinde ve gerek ondan çok sonra, Türkçeye bu kadar hakkıyla sahip başka bir üslup tanımıyorum".¹

Medresenin bu son büyük temsilcisi, *Tarih-i Cevdet'in* ifade selasetini Encümen-i Dâniş'in telkinlerine bağlayacak kadar mahviyetkârdır:

"Bir vakitten beri Bâb-ı Âli'ce evrâk-ı resmiye müsecca yazılmak mültezem olmakla ekseriya kelâmın hakkı verilemez ve bazan lâyıkile maksat anlaşılamazdı. Ketebe-i aklâm çok defa bir seci için asıl mânâyı feda ederlerdi. Bu cihetle tahrirat-ı resmiye ekseriya belagatten âri olurdu. Reşit Paşa kelâmda belagati iltizam etti ve Bâb-ı Âli'nin kitabetini tarz-ı tersile (secisiz nesir) döktü. Binâen alâ zâlik *Tarih-i Cevdet'in* dahi tarz-ı tersil üzere ve lisanımızda zebânzet (söylenir olan) olan ibârât ile yazılması iltizam olundu. Tarih yazma hususunda telâkki ettiğim talimat şu idi: Elfâz-ı garibe istimalinden ve tekel-lüfât-ı münşiyânedan sarf-ı nazarla herkesin anlıyacağı tâbirat ile yazılmak.

İşte bunun üzerine *Tarih-i Cevdet'in* tahririne başladım ve tarik-i tersilde kaba Türkçe ibârât ile tahririni iltizâm eyledim".²

Yukardaki parçayı eserine aynen nakleden Ebû'l-ûlâ Mardin de şöyle der: Cevdet Paşa "herkesi okuryazar bir hale getirebilmek için dilin sadeleştirilmesi lüzumuna kail olmuş, tumturaklı, seçili yazıların yalnız takrizlerde kullanılmasına tarafdâr olarak, diğer yazıların açık Türkçe yazılmasını ve dilimizde en güç ilmî bahislerin bile yazılabileceğini ileri sürerek bu vadede yazdığı yazıları misal olarak göstermiştir".³

Filhakika, Paşa, *Kavaid-i Osmaniye* ile Türkçenin, *Belâgat-ı Osmaniye* ile Türk belagatinin ilk temel kitaplarını vermekle kalmamış, tok, berrak, vakur üslubuyla edebiyatımıza düşünce nesrinin en güzel örneklerini sunmuştur.

Tarih-i Cevdet'in muhteva olarak değerine gelince... İsmail Habib'i dinleyelim:

"12 ciltlik *Tarih-i Cevdet*, yalnız azametli bir faaliyet âbidesi, yalnız açık ifadesiyle nesir sadeliğinde bir merhale, yalnız temas ettiği mes'eleler ve tetkik ettiği mevzular hakkında herkes için en muteber bir mehz değil... teceddüdümüzün fikrî tarihinde ehemmiyetli bir mevki kazanmış bir eserdir".⁴

Tanpınar da sitayişlerinde daha az cömert değil: "Cevdet Paşa, Peçevi'ye, Âli'ye, Kâtip Çelebi'ye, hattâ o kadar *lezzetli* ve dikkatli olan Naima ile Şârih'ül Mennarzade'ye rağmen en büyük müverrihimizdir".

"1851'de açılan Encümen-i Dâniş, 1774'den 1826 ya, yani Kaynarca'dan Vak'a-i Hayriye'ye kadar geçen zaman için, Hammer'i tamamlayacak bir tarih yazmak vazifesini ona vermişti. Sonradan irâde-i seniyesi de çıkan bu karar, ona otuz senelik bir çalışmanın yolunu açmıştır.

İbn Haldun'un bu son şakirdi, İmparatorluğun tarihini âdetâ müesseselerin tarihinde mütalaa eder düşüncesini uyandıracak kadar derin bir perspektifle cemiyetimizi garplılaşımağa götüren hadiselerin üzerinde durur".⁵

Son yıllarda garip bir mahlûk türedi Türkiye'mizde. Tek sahife tarih okumadan milletin mazisini keşf, hâlini tasvir, istikbalini tanzim eden bir allame türü... Hafızamızı kaybettik. Hafızamızı, yani

1Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s. 216 vd. 316

2 *Tezâkir*, Türk Tarih Kurumu basımevi, 4 cilt, Ankara 1953-1967.

3 Ebül'ula Mardin, *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa*, İstanbul 1946, s. 36-37.

4 İsmail Habib, *Edebî Yeniliğimiz*, İkinci Kısım (2. cilt), Devlet Matbaası, İstanbul 1932, s. 28.

5 Tanpınar Ahmet Hamdi, *XX. Asırda Türk Edebiyatı Tarihi*, İbrahim Horoz basımevi, İstanbul 1956.

şuurumuzu...

Sabah gazetesinin *Cevdet Tarihi'ni* eski harfleri bilmeyen bir neslin tettebbuuna sunması bizi çok sevindirdi. Gerçekten de vâkıfane şerhler ve zengin bir lügatçe ile aydınlatılmış bir *Tarih-i Cevdet*, Millî Kütüphanemiz için baha biçilmez bir kazanç olurdu. Böyle bir teşebbüsün tek tehlikesi vardı: Cevdet'i tercümeye kalkışmak. Zira arzettik: *Belagat-i Osmaniye* yazarı rastgele bir tarihçi değildir. Namık Kemal gibi bir üslup üstadıdır. Biz o büyük sanatçılardan yalnız "vak'a-i tarihiye"yi değil, dilimizi de öğrenmek zorundayız. Bir düşünceyi ifade edecek çeşitli kelimeler arasında yalnız bir *tanesi* doğru, yalnız bir *tanesi* güzel, yalnız bir *tanesi* yerindedir. Üslup demek bu kelimeyi keşfetmek demektir. Büyük müelliflerin imtiyazıdır bu keşif, imtiyazı ve "sıfat-ı kâşife"si. Cevdet Paşa'yı tercüme edilmiş görünce büyük bir hayal kırıklığına uğradık. Hele tercümenin, mübalatsız bir heveskâr'a havale edilmiş olması çok üzdü bizi. Süleymaniye tahrip edilmiş, enkazından sefil bir gecekondu kurulmuş. Bir gazete böyle bir cinayetın mesuliyetini nasıl yüklenebilir? Faciayı teşhire geçiyoruz:

"Besmele"yle başlayan ve dua ile biten ilk üçbuçuk sahifenin yalnız Arapça kısımlarını anlayabildik. Bizimle beraber başkalarını da tahammül edilmez bir işkenceye tâbi tutmamak için tenkid'e "Mehazlar" bölümünden başlıyoruz.

Aslı: "Bin tarihlerine kadar şehnameci ve badehu vak'a-nüvis unvaniyle her asırda ashab-ı maarifden bir zabt-ı vekayie me'mur buyurula gelmiş olmasıyla vekayi-i Devlet-i âliyye bu asırlara dek müsel ve muttasıl olarak mazbut-u sa-hayif-i eyyam ve mahfuz-u ezhan-ı enam olup kalmıştır.

Sabah Tercümesi'ne aktarılmış: Bin tarihlerine kadar şehnameci ve sonra vak'anüvis adıyla her yüzyılda eshab-ı maarifden biri vak'aları zabta memur buyurula gelmiş olduğundan Devlet-i âliyye vak'aları bu yüzyıllara kadar birbirlerine bağlı ve devamlı olarak günlük tutulan sahifelerde unutulup kalmıştır.

Doğrusu: "Her devirde ashab-ı maarifden biri vak'aları zaptetmeğe memur buyurula gelmiş olmasıyla Devlet-i âliyye vekayii, zamanımıza kadar arka arkaya ve aralıksız olarak sahayif-i eyyam'a kayıt edilmiş ve halk zihninde hıfz edilmiştir".

Yüzyıl değil, asır, yani: devir, çağ. Bu yüzyıllara kadar değil, zamanımıza kadar. Günlük tutulan sahifelerde değil, günlerin sahifelerinde zaptedilmiş, yani: günü gününe kaydedilmiş, Mahfuz-u ezhan-ı enam; unutulup kalmış değil, insanların zihninde saklanmıştır. Bir sonraki cümle,

Aslı: (Koçi *Bey Risalesi*) Görüceli Koçi Bey nâm zât-ı maa-rif-simatm Sultan Murad-ı rabia takdim eylemiş olduğu lâyhaları cami bir risaledir.

Aktarılmış: (Koçi *Bey Risalesi*) Görüceli Koçi Beyin maarif isteyen dördüncü Murad'a sunduğu layihaları içinde toplayan bir risaledir.

Doğrusu: (Koçi *Bey Risalesi*) Görüceli Koçi Bey ismindeki münevver (maarif-simat) zâtın IV. Sultan Murad'a takdim eylemiş olduğu lâyhaları toplayan bir risaledir. (Uyuyarak mı yazıyorsunuz a sultânım? Biraz dikkat buyursanıza: Maarif-simat olan IV. Murad mıdır? Koçi Bey mi? Maarif isteyen ne demektir? Eskiden çok sık kullanılan bu kelime, Maarif, Marifetin cem'i, Marifet: bilgi, ilim, ustalık. Maarif-Si-mat: Bilgili, aydın, hakim diye çevrilebilirdi).

Aslı: "Şânizâde askerın perişanlığı esbabını beyan..." Aktarılmış: "Şânizâde askerın sebeplerini anlatma yolunda." Doğrusu: "Şânizâde askerın perişanlığı sebeplerini".

Kitabiyat faslı bu kadar. Mukaddemeye geçelim:

Aslı: "*Tarih-i Cevdet'in* mebedei olan bin ikiyüz seksen sekiz sene-i hicriyesi Devlet-i âliyyece bir hadd-i fasıl gibi olup andan sonra vukuatın rengi tagayyur etmiştir. Bu asrın vukuatı ise âsâr-ı sabıkanın ihzar ve tehiyye ettiği ilel ve es-bab-ı müteselsilenin netayic ve müsebbibatı idüğünden yazılacak vekayi-i tarihiye ne makule esbabın âsârı idüğü bilinmek lâzım gelür".

Aktarılmış: "*Cevdet Tarihi'nin* başlangıcı olan bin ikiyüz seksen sekiz hicrî senesi Devlet-i âliyyece kesinti yeri gibi olup ondan sonra olayların rengi değişmiştir. Bir yüzyılın olayları ise eski yüzyılların öne alman ve boş bırakılan sebepler, birbirini kovalayan neticeler ve sebeplerin dayanağı olacağından, yazılacak tarih olaylarının ne türlü sebeplerin eserleri olduğunu bilmek lâzımdır."

Doğrusu: "*Cevdet Tarihi'nin* başlangıcı olan bin ikiyüz seksen sekiz hicrî yılı Osmanlı tarihinde bir nevi sınır gibi olup, ondan sonra vukuatın rengi değişmiştir. Bir asrın vukuatı ise geçen asırların geliştirdiği ve hazırladığı zincirleme illet (saik) ve neticeleri ve eserleri olduğundan yazılacak tarihî vakaların ne türlü sebeplerin eserleri olduğunu bilmek lâzım gelir".

a) Tarih-i Cevdet'in mebd-i binikiyüzseksensekiz değil binyüzseksensekizdir. Bir zühul eseri olduğunu çevirenin bilmesi gerekti.

b) "Devlet-i âliyyece kesinti yeri gibi olup" ne demek? Hadd: sınır, uç. Hadd-i fasıl: İki bölgeyi veya alanı birbirinden ayıran sınır. Yazar: "1188 senesi Osmanlı tarihinde bir nevi sınır (dönüm noktası)dır" diyor.

"Bir yüzyılın olayları ise eski yüzyılların öne alınan ve boş bırakılan sebepler, birbirini kovalayan neticeler..." Bu yaveleri nerden çıkarıyorsunuz bay "çevirmen"?

Birinci bölüme geçelim. İlk cümle:

Aslı: "İlm-i tarih efrad-ı nâsa vekayi ve measir-i mâziyeye ve vükela ve havassa hafaya ve serair-i mukteziyeye muttali idüp nef i amme-i âleme âid ve râci olduğundan âmme-i eşhas mütalaasına mecbul ve beynelhavas makbul ve mergub bir fenn-i kesir-ül menafidir."

Aktarılmış: "Tarih ilmi, herkese, vükela ve devlet adamlarına geçmişteki gizli ve saklı olayları öğretip duyurmak ve bütün dünyaya ait menfaatlere dönük olarak, halkın okuyup değerlendireceği ve yönetici devlet adamlarıca da el üstünde tutulan menfaatleri çok, bir fendir."

Doğrusu: "Tarih ilmi halka (efrad-ı nâsa) mazinin vakalarını ve eserlerini; devlet adamlarıyla münevverlere bilinmesi gereken sırların içyüzünü öğreten bir ilimdir. Faydası bütün insanlara ait olduğundan tarihten halk da hoşlanır seçkinler de..."

Anlatmağa çalıştığımız şu: Türkçeden Türkçeye tercüme yapılamaz! Yukarıdaki cümleyi ele alalım.

"İlm-i tarih efrad-ı nâsa vekayi ve measir-i mâziyeye..."

Bugünkü dilde "efrad-ı nâs"m karşılığı yoktur. Efrad-ı nâs "halk" değildir. Halk mütecanis bir bütündür. "Vekayi"nin türkçesi vekayi'dir. Hem "hadisat"ı, hem "vukuat"ı, hem "vekayf'i, "olay"la karşılamak tercüme değil ihanettir.

"Measir"Te "eser" aynı şey mi? "Vükela" ve "havas" vükela ve havastır. "Efrâd-ı nâs"m zıddıdır. Cevdet Paşa cemiyeti ikiye ayırıyor:

1) Efrâd-ı nâs

2) Vükela ve havas

Efrâd-ı nâs: Geniş kalabalık. Vükela ve havas: Güzideler, seçkinler (elite). Fakat o devrin güzideleriyle zamanımızın seçkinleri birbirinden farklı. "Vükela ve havas" mutlu azınlık değil, bürokrasi değil, intelijansiya değil, belki bunların hepsi.

"Efrâd-ı nâs"ın tarihten beklediği: Vekayi-i mâziye'dir. Yani tarih onun için bir hikâyeler silsilesidir. Vükela ve havas çobandır. Mesuliyet yüklenmiştir. Tarihten içtimaî sırların çözülmesini bekler. Yani tarih herkese hitab eden bir ilim, ama her idrake sesleniş başka başka.

"Hafaya"nın Türkçesi "gizli şeyler". "Serair"nin Türkçesi "gizli şeyler". Ama "hafaya" başka, "serair" başka, "sır" başka.

Hafî olmaya ki, malûm ola ki... mânâsındadır: "Sır olmaya ki" denilmez. "Muhtefi": Saklı.

"Mahfice başlayan giderek bi-riyâ içer" mısraındaki "mahfice" belki "gizlice" diye çevrilebilir. "HafV'nin zıddı "celi": Aşikâr, ayan.

"Amme-i âlem": Herkes, bütün dünya. Amme-i eşhas: Halk, eşhasın bütünü.

Devam edelim.

Aslı: "Zira insan medeniyyüttâbı olup ya'ni behaim gibi münferiden yaşamayıp mahal be mahal akt-i cem'iyet ederek yekdiğere muavenet etmeğe muhtaç olurlar."

Aktarılmış: "Zira insan uygar yaşamayı ve hayat seviyesini yüksek tutmayı bilen, yalnız başına yaşamayıp, toplulukla ilgilenen ve yer yer bir araya gelerek cemiyet kurmağa ve birbirlerine yardım etmeğe muhtaçdırlar".

Görülüyor ki "zira insan uygar yaşamayı ve hayat seviyesini yüksek tutmayı bilen" mütercimim hezeyanıdır. Cevdet Paşa da Aristo ve İbn Haldun gibi insanın doğuştan medenî yani "içtimaî" olduğunu kabul ediyor. "Hayat seviyesini yüksek tutmak" ne demek? "Toplulukla ilgilenen" ne demek? "İnsan... muhtaçdırlar" ne biçim Türkçe?

Aslı: "Ve bu cemiyet-i beşeriyyenin derecat-ı mütefavitesi olup edna derecesi hayme-nişin olan kabailin cemiyetidir ki..."

Aktarılmış: "Bu insan cemiyetlerinin, derece derece yükselmiş ve geri kalmışları hattâ çadıra yaşayan kabileler vardır."

Doğrusu: "**Bu insan topluluklarının birbirinden farklı dereceleri olup en aşağı derecesi çadırda oturan kabile topluluğudur.**"

Okuyucudan özür dileyerek devam edelim: Aslı: "Hevayic-i zaruriye-i beşeriyeti tedarik ile şecere-i hayatın semeresi olan tenasül maksadına vusul bulurlar."

Aktarılmış: "Bunlar günlük yiyecek, giyecek ve yakacakları bulurlar".

Doğrusu: "Bu topluluklar yaşamak için zarurî olan eşyayı tedarik ile nesillerini devam ettirirler".

Tekrar ediyoruz. Namık Kemal tercüme edilemez! Cevdet Paşa tercüme edilemez; Belagattaki iktidarını dosta düşmana kabul ettiren bir nesir üstadını musikisiz, donuk, köksüz bir ifadeyle konuşturmak ne büyük hadnâşinaslık. Hele Paşa'yı zaman zaman Ataç tilcikleri ile miyavlatmak, utanmazlığın ta kendisi. *Sabah* gazetesinden temennimiz, "**emanetleri ehline tevdi**" etmesidir. Sh: 316-325

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Umrandan Uygurluğa [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

19. asır 1814 Waterloo savaşı ile başlar.

20. asır ise 1914'de Cihan Harbi ile başlar.

Napoleon savaşları bir yandan hürriyet fikrini, eşitlik fikrini savunurken, Avrupa halklarını Fransız burjuvazisi yararına sömürüyordu. Savaş bir müddet için istihsal kuvvetlerine yardım etti. Korsikalı generalin milyonlarca insanın kanı pahasına çizdiği Fransa haritası (1795-1815), ihtilâlden önceki sınırlarına dönmüştü. Sona eren bir rüya devri idi o.

XVIII. Louis'nin lütfettiği "charte", burjuvazi ile asillerin anlaşması. Napoleon, "**Bir memlekette hem fakir, hem zengin varsa, o ülkede mutlaka bir din de olmalıdır,**" der.

İhtilâlden sonra çöken temporel (maddî) ve spiritüel (manevî) gücün yerine yenilerini nasıl koyacaktık?

Kilisenin duvarlarında ilk gediği Protestanlık açtı. **İncil-Tevrat tercümeleleri Katoliklik için çok zararlı oldu.** Akıl ışığı imandan uzak tutulmalıdır. Hıristiyanlık Avrupa'da organik bir devir yaratmıştı. Avrupa tek blok halinde Asya'ya saldırmıştı. Protestanlık, ilk Hıristiyanlığa dönmek istediği için bir manada Katoliklik'ten geri.

Kur'an yalnız lafzıyla değil, şiiri ile ruhiyle bir bütündür, bir dilden bir dile geçerken şiiriyeti, musikisi de ölür.

Kelebeğin bir avuç toz olması gibidir kutsal tercümeleler. Hazret-i Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem çok iyi Arapça bilirdi. Çeşitli nüansları olan bir dildir Kur'an'ın dili.

Tevrat çeşitli çağlarda kaleme alınmış, menşei belli olmayan, yüz kızartıcı parçaları bulunan bir kitap. Hazret-i İbrahim aleyhisselâmin karısını firavuna nasıl peşkeş çektiğini, Hazret-i Lut aleyhisselâmin kızları ile mağarada nasıl yattığını yazar. **Spinoza'yı panteizme, yani ateizme götüren Tevrat ve İncil'dir.**

Her yerde var olan, hiçbir yerde yoktur.

Kur'an, Tevrat gibi müstehcen değildir, fakat dehşetle karşılanabilecek olan âyetler vardır. Bu itibarla din bahsinde titiz olanlar, kutsal kitabın çirilçıplak tercümesini istemezler. Elbette geniş kalabalıklar tanınmalıdır kitapları. Ama kaç zekâ, onları tanıdıktan sonra, kutsiyetini kabul edebilir. Vivekananda "**Akim ve ilmin karşısında tutunamayan her din bâtıldır,**" der.

Gerçekten Müslümanlığın devam etmesini isteyenler için Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesi tehlikelidir. Ama ister istemez edilecektir.

Kur'an sadır olmaya başladıktan sonra İmr'ül Kays, şiirlerini Mekke kapısından almıştır.

Dinin tahlile tahammülü yoktur.

Dinle akıl ayırır.

Din bir coşuştur, bir ürpertidir.

İlim Tanrı'nın varlığını veya yokluğunu ispat edemez.

İlim bu bakımdan agnostiktir.

İlimle din arasında hiçbir uzak-yakın münasebet yoktur.

Birçok ilim adamları dine inanır, din bir ihtiyaçtır.

Bu konuda söylenebilecek her şeyi Spencer "İlk Prensipler" adlı kitabında söylemiştir.

Bilinmez diye insan zekâsına bir şuur çizmek olur mu?

Bilinmez demek sınır çizmektir.

Sınır çizmek bilginin başlangıcıdır.

Lavoisier'nin "**Hiçbir şey kaybolmaz, hiçbir şey yeniden varolmaz**" dediği gibi, din de "**Allaha ismarladık deyip**" gitmez.

Bu itibarla kilisenin çöküşü Fransız insanının düşüncesini daha saçma, daha teolojik yönlere sürüklemiştir. Teolojik devir, fetişist, politeist, monoteist devre diye üçe ayrılır.

Metafizik devre Tanrılar'ın yerine birtakım mefhumların, tecridin yerleştiği devirdir. Metafizik devre bir buhran devridir.

Pozitif devre müspet ilimlerin saltanatı devri.

Liberal Thierry, 35 yaşlarında gözlerini kaybeder. Onu Prenses Belgiojoso alır. Capri'deki evinde misafir eder. Büyük bir gazeteci olan ve düelloda ölen Armand Carrell sekreteridir. Türkiye'de 5 sene kalmıştır, 1854'de. "Türk Hayatından Sahneler" adlı eseri de çok tatlıdır. Prenses Belgiojoso Vico'nun eserlerini Fransızca'ya çevirmiş, başına da 100 sayfalık bir etüd yazmıştır. (Scienza Nuova).

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

ÂLİ PAŞANIN SİYASÎ VASIYETNAMESİ

İstikbalimizin emniyeti için Avrupa devletler
muvazenesinin mâbihil (kendisiyle) hayatı
bizim muhafaza-i istikbalimiz olduğunu dermeyan ediyorsunuz.
Benim şanlı ve saadetli gördüğüm istikbal bu değildir, beyim..
Vaktiyle kılıcımıza baş eğdirdiğimiz kimselerin
sâye-i lutfunda yaşayıp gideceksek,
yani saadet-i âtiyemiz bundan ibaret kalacaksa ben o saadeti istemem.
Çünkü maksadım Avrupa devletler muvazenesini muhafaza değildir;
Osmanlılık şânını muhafaza etmek ve.,
vaktiyle birinci François'nın yazmış olduğu gibi
istirhamnameler yazıldığını (belki hayatım yetmeyeceği cihetle)
hiç olmazsa mezarımın içinde seyredip orada müftehir olmaktır.
Ya böyle olsun, ya hiç olmasın!
Ahmed Midhat, "Nâmık Kemâl'e cevap"
(Bedir gazetesi, 1872)

La Bruyère, Richelieu'nün siyasî vasiyetnamesini göklere çıkarır. Bu kadar erkekçe, bu kadar sağlam düşünen bir adam elbette ki başarıdan başarıya koşacaktı, der... O çapta biri ya hiç yazmaz, ya da böyle yazar.

Voltaire'e göre bir bayağılıklar sergisidir vasiyetname.

Richelieu'nün kaleminden çıktığı çok şüphelidir. Büyük Frederik de, Voltaire gibi düşünür: "En parlak zekâların karardığı oluyor: Richelieu Vasiyetnameyi yazıyor, Newton Vahiy Kitabı'nı."

Sainte-Beuve, Vasiyetnamenin hayranıdır; üslubunu, yer yer Shakespeare'le, Schiller'le karşılaştırır. Eser, devlet adamının el kitabıdır, Kardinal'in bütün siyasî tecrübesini özetler.

Bir başka araştırmacı, Leon Noel için Vasiyetname "**aklın, tecrübenin, realizmin şaheseri... Fransız politika sanatının zirvesi ve bir bakıma mecellesi**"dir.

Vasiyetname bir filozofun değil, bir hareket adamının eseri. Yazar, hikmet-i hükümete ahlâk cübbesi giydirir. Aristokrasiye, derebeylik artıklarına, din savaşlarına düşmandır. Halka âşik olduğu da söylenemez:

"Avamın okuyup yazmasına ne lüzum var? Eğitim Fransa'yı boşboğazlarla doldurur. Hiçbir işe yaramaz bunlar, aileleri felakete sürükler, halkın huzurunu bozarlar. Kitap avamın kafasında şüpheler yaratır". Başka bir yerde:

"Bütün politikacılar bilir ki, der, halk refaha kavuşunca zaptedilmez olur. Katıra benzer avam, yük altında uysaldır, fazla dinlenince azar".¹ Büyük Richelieu'nün 1687'de yayımlanmış olan ölümsüz Vasiyetnamesi böyle hikmetlerle dolu.

Âli Paşa'yı düşünüyorum; Genç Osmanlılar'ın vur abalıya'sı Âli Paşa'yı. Abdülaziz Han'ın vezir-i âzami, Richelieu'den çok daha talihsiz, ama çok daha dürüst, çok daha insan. O büyük devlet adamı, yüzyıl önce (7 Eylül 1871) bütün siyasî hayatını kırk sayfada özetlemiş, padişah-ı cihan'a, ölümünden sonra izlenmesi gereken yolu göstermişti.

Vasiyetname, "**Karşılaştığımız güçlükleri anlatmayacağım**" diye başlıyor,

"Onbeş uzun yıl mücadele ettik. Düşmanlarımız zorluydular. Ayakta durmak, bölünmemek, parçalanmamak lâzımdı. Üstelik kalkınacaktık da. Hatalarımız olmuştur, ama imparatorluk aşağı yukarı hasar görmemiş durumda. Fuat ve ben iktidara geldiğimiz zaman Devlet-i Aliyye uçurumun kenarındaydı.

Waterloo'da sona eren kanlı devreyi uzun barış yılları takip etti. Milletler teşkilâtlandı, kuvvetlendi;

1 Sainte-Beuve, C.A. *Causeries du Lumàî* (Pazartesi Sohbetleri), cilt 7, 3. baskı. Garnier, Paris 1853, ss. 224-265.

ihirasları geliştirdi. Nüfuzlarını arttırmak, sanayilerine pazar bulmak için ya silaha sarılacak yahut da diplomatik konferanslara başvuracaklardı. Bütün bu barışçı veya savaşçı iştihalar karşısında hemen hemen bakir, âdeta işlenmemiş, aşağı yukarı meçhul kalmış bir ülke olan Türkiye, Eldorado'dan farksızdı. 'Teb'a-i şahane', komşularının fikrî ve maddî ilerlemelerine kıyasla geri kalmıştı.

Ülkemize göz dikenler anlaşmazlık içindeydiler. Bazıları topraklarımızı ele geçirmek istiyordu, bazıları bizi sömürerek sanayi ve ticaretlerini geliştirmek. Birinciler gizli niyetini şairane sözlerle maskeliyorlardı: acı çeken insanlığı rahata kavuşturacak, din kardeşlerini kurtaracak, ezilen kavimlerin zincirlerini kıracaklardı. Bu kutsal emeller uğrunda ülkemize gireceklerdi. İkinciler, olmaz! Diyorlardı, olmaz ve olmamalıdır! Osmanlı ülkesinin bütünlüğü Avrupa'nın dengesi için şarttır. Aynı ikiyüzlülük. İzleyeceğimiz politika meydandaydı. Bazı devletlerin saldırı gücüne karşı ötekilerin müdafaa gücünü kullanacaktık.

Bu arada tebaamızın bir kısmı uyuşukluktan kurtuluyordu. Âdetlerde değişiklikler oluyor, yeni ihtiyaçlar çıkıyordu sahneye. Ama ithal edilen bir medeniyetti bu, ağır ve kaçınılmaz bir olgunlaşmanın meyvesi değildi. Böyle olduğu için, Avrupa'nın faziletlerinden çok rezaletlerini aldık...

... Elimizdeki imkânlar çok sınırlıydı. Memurlarımız umumiyetle ehliyetsizdi. Askerimiz vardı, ama ordumuz yoktu; memlekette yol olmadığından memurların suiistimallerinden, tahrikçilerin fesatlarından zamanında haberdar olamıyorduk. İdare tarzımız kararsız ve düzensizdi. Kanun ve nizamlardan mahrumduk; her memur kendi başına bırakılmıştı; mesuliyetten kaçıyor, aylak yaşıyordu.

Önce dış münasebetlerimizi düzene koymak zorundaydık. Hayat hakkımızı tanıtmak, Avrupa Konseyine girmek istiyorduk; başardık bunu. Sınırlarımızı tespit ederken bazı fedakârlıklara katlanmak gerekti. Bunlar zahirî tavizlerdi: Belgrad Kalesi gibi. Fiilî durumları kanunileştirdik, o kadar. Aksini yapıp binlerce insanın kanını mı dökmeliydik? Bu arada Avrupa milletleri neler kaybetmediler. Biz, askerle dövüşmedik, diplomasi yolunu seçtik, diplomatik notalarımızla başarı kazandık.

Dış meseleleri hal yoluna koyarken iç meseleleri de ihmal edemedik. Ana davamız halkın arzularını tanımak, ihtiyaçlarını sezmek, fikrî gelişmesini izlemektir. Nankör bir dâvâ. **Avrupa bizi bir tuzağa itiyordu; Avrupa, bazı ütopyacılar ve birtakım kısa görüşlü diplomatlar. Bunlara göre, hiçbir hazırlıkta bulunmadan hemen Avrupa örf ve âdetlerini memlekete sokmak ve Avrupaî bir hükümet kurmak lâzımdı.** Bu taleplerden yerinde bulduklarımızı uyguluyorduk, ama iyice ölçüp biçtikten sonra; sarsıntılar önleyerek; önce yurt menfaatlerini düşünüyorduk. Avrupa'nın her istediğini yapar gibi görünüyorduk. Bu teklifler umumiyetle caziptiler, ama bizim için değil, kendileri için. Bunların hepsini kabul etsek mahvolurduk; ama bunu Avrupa'ya anlatmak güçtü ve ihtiyatsızlık olurdu.²

Ülkenin kalkınması Batı ile olan münasebetlerimize bağlı. Eyaletlerdeki kargaşalıkların kökü dışarda. En büyük dertlerimizden biri de kapitülasyonlar. Bu bağları gevşetmenin tek yolu Avrupa devletleriyle anlaşmalar yapmaktır. Yabancı devletlerle temaslarımızın onda dokuzu iç meselelerimizle ilgili.

Yepyeni bir teşkilât kurduk. İltimasla mücadele ettik. Anlattık ki, memurlar herhangi bir ferdin, herhangi bir zümrenin değil, memleketin emrindedir. Yalnız ehliyetsizliği sabit memurlara yol verdik. Çalışanların istikballerinden emin olmaları gerekti. Nizamnamelerimizin hepsi uygulanmadıysa bu bizim hatamız değildir... Maaşlar kifayetsiz. Herkes en yüksek makama kadar yükselebilmektedir.

Bizim de kusurlarımız olmuştur. Aydınlatılmağa ihtiyacımız vardı. Öğütlere daima kulak verdik. Bizden farklı düşünenlere saygı gösterdik. Tenkitlerde iki şey aradık: terbiye ve samimiyet. **Âdettir, biz**

² Paşa'nın ölümünden dört yıl önce bir Fransız ziyaretçisiyle yaptığı konuşmayı hatırlıyorum:

"Fransa da, İngiltere de seçkin temsilciler yolluyor buraya. Seçkin ama mütehakkim. Ellerindeki bütün kuvveti düşüncelerinin emrine veriyorlar. Ama Paris'in veya Londra'nın düşüncesi İstanbul'dakilerle uyuşmıyor. Elçileri aydınlatmaya çalışıyoruz, ama boşuna. Ne yapabiliriz? Zaman kazanmak zorundayız. Siz buna sözünde durmamak diyorsunuz, biz felaketten kaçmak. Kapitülasyonlar elimizi bağlamış; elçiler memlekete bizden daha faz la hâkim. Banka açmalıymışız, Fransız mektebi, Fransız lisesi kurmalıymışız. Ne işimize yarayacak bütün bu müesseseler? Yabancılar mülkiyet hakkı tanımalıymışız. İngiltere'den daha liberal olmamız isteniyor.. Bunları kabul etmek, Türkiye'yi parçalamak demek. Tereddüt gösterince suiniyet sahibisiniz diyorlar. İntihar etmek istemiyoruz, o kadar. Türkiye değişmeli, âmenna... Ama bu değişiklik kendi eserimiz olmalı, ağır ağır gerçekleşmeli. Yürümeliyiz, kabul. Acele etmeliyiz, doğru. Ama süratin de bir hududu var. Kazanları patlatmamalıyız" (Challemel-Lacour, *Revue des Deux Mondes*, no. 73, 1867).

öldükten sonra aleyhimizde bulunacaklar. Sağlığımızda da bazı hayalperestlerin saldırılarına uğradık. Birinciler, biz hayatta iken kusurlarımızı söylemeğe, fikirlerini belirtmeğe cesaret edemediler, ikincileri ise işbaşına getirmekten korktuk, tecrübesiz ve ataktılar.

Ülkenin birçok bölgelerinde Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında kargaşalıklar çıktı. Bunları yatıştırmak geçici bir tedbirdi. Mesele fethedenlerle fethedilenler arasındaki çatışmayı ortadan kaldırmaktı. Adem-i merkezîyet, gerçekleştirilmesi düşünülen bir tedbir. Ülkeyi vilayetlere ayırdık.

Devlet şurasını, adalet divanını, istinaf mahkemesini kurduk. Galatasaray sultanisi, rasathane de bizim eserimizdir... idarenin her kolu için müfettişlikler ihdas etmek istiyorduk. Vergilerin matrahını değiştirmek gerekiyordu. Yeni kanunlar sayesinde mülkiyetin intikali kolaylaştırıldı. Payitahtla vilayetleri birbirine bağlamağa çalıştık. Birçok imtiyaz kaldırıldı. Ticarî anlaşmalar yeniden gözden geçirildi. Gümrük resimleri arttırıldı (maalesef istediğimiz kadar değil). Hükümet mamul ve hammaddelerimizin ihracını kolaylaştırmalı ve yabancı malların yurda girmesini mümkün olduğu kadar önlemelidir. Biz bu yolu açtık.

... Şiddetli hücumlara mâruzduk, kendimizi nasıl koruyacaktık? Sözle. Haklarımızı nasıl kabul ettirecektik? Diplomatik delillerle. Meselâ "**Avrupa muvazenesinin (dengesinin) devamı Devlet-i Aliyye'nin yaşamasına bağlıdır**" diyecektik, itiraf edelim ki çürük bir temeldi bu; bugün için olmasa bile yarın için çürük. Avrupa muvazenesi bizim zararımıza bozulabilir. Avrupa ile aramızda daha sağlam bağlar yaratmalıydık. Onun maddî menfaatleriyle bizimkiler aynı olmalıydı. Ancak o zaman imparatorluğun tamamîyet-i mülkiyesi bir gerçek olabilirdi. Türkiye aleyhindeki birçok teşebbüsler Avrupa sayesinde önlendi. (Rusya'yı kastediyor).

Demiryolları gibi büyük yatırımları kendimiz yapamıyorduk. Yerli sermayeye başvurmak da tehlikeliydi; hemen netice almak isteyen, büyük kârlara alışmış bir sermayeydi bu. Yabancı şirketlere başvurduk".

Sonra Paşa, yerini alacaklara neler yapılması gerektiğini anlatıyor:

"Hiçbir beşerî güç, milliyetler prensibi ve sosyalizmin ortaya çıkardığı olayların gelişmesine engel olamaz.³ Coğrafi durum bakımından kaderimiz Avrupa'ninkine bağlı. Avrupa son yıllarda bütün servet kaynaklarını silâhlanma uğrunda seferber etti. Türkiye ile sınaî ve ticarî münasebetleri eskisinden farklı. Yirmi yıldan beri durumumuz oldukça düzeldi. Bizi sömürmenin o kadar kolay olmadığını anladılar. Avrupa'nın saygısını kazandık. Avrupa Konseyinde hatırı sayılır bir yerimiz var. Sözde mağdur teb'amız olan Hıristiyanlara karşı Avrupa'nın merhametini kıskırtmak geçerli olmaktan çıktı. Düşmanlarımız onları yalancı vaidlerle ayaklandırmıyor artık. Bizimle menfaat birliği yapmak istiyorlar. Ama bu iyi niyetin devam etmesi için gerekli ıslahatı yapmak zorundayız. Ülkemiz için en büyük felaket yerimize ehliyetsiz bir sadrâzâmın geçmesi, eserimizi yanlış anlaması ve takip ettiğimiz yolu terk etmesi.⁴

Haşmetmeap, sadaret makamını sık sık yeni ellere tevdi etmeyin. Gelecek zâtın belli bir programı olmalı ve onu uygulamalı. Mes'uliyetlerin hudutlandırılması lâzım. Halk zât-ı şahanenizle ve sadrâzâmla temas kurabilmeli. Yoksa memleketin durumunu kavrayamazsınız. Ecdad-ı izamınız tebdil-i kıyafet ederek teb'anın arasına karıştırlardı... **İnfirad (tek-ferdi) politikasından kaçınınız.** Bilinmeyen bir düşman, bilinen on düşmandan daha tehlikelidir. Komşularımızda neler olup bittiğini dikkatle izlemelisiniz. Teb'anız komşu ülkelerdeki halkların yaşayışını kıskanmamalı.

Uzak memleketlerle münasebetiniz ticarî ve sınaî münasebetlerdir. Bizi güç duruma sokmak işlerine gelmez. Onların öğütlerine kulak vermeli, hattâ yardımlarını istemeliyiz. Kendi çıkarlarını düşünürken bizimkilerini de düşüneceklerdir.

... Bazı müesseseler kurduk, bazı tedbirler aldık; bunlar, masrafı muciptir bahanesiyle yıkılmamalı.

Çeşitli teb'alar arasında ırk ve menfaat ayrılıkları var. Bu er geç bizden ayıracak onları. Devlet, eğitim aracılığıyla menfaatleri birleştirmeğe, ülkenin parçalanmasını önlemeğe çalışmalıdır. İnsanlar refah ve emniyet peşindedirler, vatan bu iki ihtiyacın sağlandığı yerdir.

³ (Emirnâme-i Sami'nin tarihi: 25 Temmuz 1871, Âli Paşa'nın ölümü 18 Eylül 1871)

Tanzimat aydınlarının özellikle Cevdet Paşa'nın ve Yeni Osmanlıların sosyalizmle ilgili görüşleri için bkz. Cemil Meriç, Mağaradakılar: "Avrupa'daki Hayalet", Ötüken yayınları, 2. baskı, 1980, s. 256 vd.

⁴ Paşa'ya tevcih edilen en haklı tenkit bir hayr-ül-halef yetiştirmemiş olmasıdır.

... Çeşitli cemaatlerin elde ettiği imtiyazlar, görevler arasındaki farklılıktan gelmektedir. Büyük bir mahzur. Müslüman teb'anın başlıca işi devlet hizmetidir, öteki teb'alar para kazanmakla meşgul. Bu sayede üstün durumdadırlar. **Üstelik savaşta ölen de yalnız Müslümanlar, bu yüzden Müslüman ahalinin sayısı gün geçtikçe azalmaktadır. Böyle giderse azınlık haline geleceğiz.**

Tarih, mağlupların imtisal ettiği fâthilerin hikâyeleriyle dolu. **On yıl kışlalarda ömür tükettikten sonra köyüne dönen bir erkek ne işe yarar?**

Müslümanlar da Hıristiyanlar gibi ziraatle, san'atla, ticaretle uğraşmalı.

Tek devamlı sermaye emektir.

Kurtuluş çalışmakla mümkündür. Müslümanlar, Hıristiyanların inhisarındaki (tekeli) mesleklere el atmalı, Hıristiyanlar da nüfusları nisbetinde devlete asker, subay, memur vermelidirler.

... Her iktidara geçen, kendinden önce yapılanları bozmakla işe başlıyor. Maiyetindeki memurları değiştiriyor. Yükselabilen ancak dalkavuklar. Herkes devletin sırtından refah elde etmek peşinde. Emeğin hakkını vermek, memurları oradan oraya nakletmemek, halk nazarındaki itibarlarını yükseltmek lâzım... **Ehliyetli memurlar kullanmak suretiyle memur sayısını bugünkünün dörtte birine indirebiliriz.**

Bütün ağırlık köylünün sırtında. Vergi servetle mütenasip olmalı.

Cibayet (Vergi-gelir) sistemi sakat.

Memleketin kadastro yapılmalı, istatistiğe önem verilmelidir. Bunları başlattık, fakat istediğimiz neticeyi alamadık: maaşlar kifayetsiz, ehliyetli insan az. Demirbaş defteri, yevmiye defteri, kasa defteri olmayan tüccara benziyoruz.

Mülkiyet hürriyete kavuşmalı, açık ve aydınlık kanunlarla düzenlenmeli. Mülkiyet rejimi sermayedarı ürkütüyor; faiz haddi yüzde yirmiden yüzde elliye kadar çıkmaktadır. Kredi bulmak imkânsız.

Avrupalı göçmenler Amerika'ya, Avustralya'ya gideceklerine bize gelsinler. Memleketimizde boş arazi uçsuz bucaksız. Alman veya İsviçreli göçmenler Amerika'da nasıl Amerikalı olup çıkıyorlarsa, bizde de Osmanlı olup çıkarlar. Avrupalı birçok memurlarımız bizden çok Osmanlı değil mi?

Köylüyü toprağa bağlamak lâzım, toprağımız geniş ve bereketli. **Köylüyü tefeciden kurtarmalı, a'şarı kaldırmalıyız. Ziraat bankaları kurulmalı".**

Âli Paşa devlet çiftliklerinin aleyhindedir. Bu çiftlikleri idare edecek olanlar: "İşi ucundan tutacaklardır, öteki müesseselerimize benzeyecektir bu çiftlikler. Devlet fabrikalarından da vazgeçiniz, bunlar çok masraflı ve faydasız, özel teşebbüsü boğmaktadırlar. Oysa yalnız ötel teşebbüs güçlenip gelişebilir, devlet fabrikaları özel şirketlere devredilmelidir. Hükümet sadece hissedar olmalıdır bu fabrikalara.

Taşraya genel komiserler göndermelisiniz; dürüst, tecrübeli, bilgili komiserler. Memleketin halini onlar inceleyip hükümete arz etmelidirler. Eyalet İstanbul'a ehliyetli temsilciler yollayamaz.

... Zırhlılarının boğaz içinde nazlı nazlı dolaşiyor. Yabancı tersanelerde imal ettirilen bu gemiler ticaret filolarının yerini almakta, onların gelişmesine engel olmaktadır. Avrupa'nın durumu başka, onun sömürgeleri var. Savunulacak uzak menfaatleri söz konusu. Bazı devletler de maden sanayilerini geliştirmek için zırhlı yapıyorlar. Savaşta asker taşıyacak gemiler ticaret gemileridir. Bize küçük ve sür'atli gemiler lâzım. Devamlı ve büyük bir ordu da lüzumsuz. Stratejik noktalarda istihkâmlar kurmak daha faydalı".

Âli Paşa'nın bizim için en dikkate değer taraflarından biri de basın hürriyetine verdiği önemdir. Kendisini dinleyelim:

"Basın hürriyeti ancak hatalarını düzeltmek istemeyen hükümetler için bir tehlikedir. Sizin hükümetiniz yurdun iyiliğinden başka bir şey düşünmüyor, o halde böyle bir hürriyet onun için bir nimettir. Bir milletin düşüncesini baskı altında tutmak, onu birtakım gizli yollar aramağa zorlar, eninde sonunda bulur bu yolları. Hürriyetsizlik her türlü fesadı kolaylaştırır. Devletin güveni tehlikeye girer, zora başvurmak gerekir. Basın hürriyeti kötülükle savaşmak ve faydalı olmak isteyen her hükümetin tabii müttefikidir. Bugünkü idarede basın, Osmanlılar arasında zayıf bir bağ kurabiliyor. Amme menfaati, bilhassa taşrada meçhul; tek kaygı: özel çıkar. Basına ve genel olarak her nevi yayma geniş bir hürriyet verilmeli ki, Osmanlıları birbirine bağlayan bağ kuvvetlensin. Basın siyasî mes'elelerle uğraşacak, hükümetin yaptıklarını değerlendirecek ve ülkenin ihtiyaçlarını belirtecek,

ihdasını istediğimiz genel komiserlerin işini kolaylaştıracaktır. Basın, millet meclisi kuruluncaya kadar bu meclisin yerini tutacaktır. Memleketi tanımayanlar boyuna millet meclisinden söz ediyorlar. Devlet işlerini tartışacak, denetleyecekmiş bu meclis. Eyâletlerden, hattâ payitaht ahâlisinden kurulacak böyle bir topluluk çok geçmeden acınacak bir acz içine düşer. Acele etmemeliyiz.⁵ Yapılacak ilk iş, basını bütün engellerden kurtarmak ve tam bir hürriyete kavuşturmadır.

Hükümet de büyük bir gazete kurmalıdır. Bu gazete yerli ve yabancı basının makalelerine cevap vermelidir. Hükümetin ve yurdun gerçek menfaatlerini müdafaa etmelidir. Kanunları, nizamnameleri, buyrukları yayımlayacak, halka hükümetin aldığı tedbirleri izah edecek, gerekçelerini anlatacaktır bu büyük gazete; kötü niyetleri zararsız hale getirecektir. Gazetenin yöneticileri hiçbir dalkavukluğa tenezzül etmeyecektir. **Halk müdaheneden** (dalkavukluk) **iğrenir**. Ona göre müdahene en acı hakikatten daha çirkindir. Bu gazetenin şiarı hakikat ve samimiyet olacaktır".⁶

Paşa'nın sözleri burada bitiyor. Vasiyetname Türkiye'de yayınlanmış mı?

Bilen yok. Mehmed Galip, Âli ve Fuat Paşaların vasiyetnamelerinden söz etmekte, fakat bunların ne zaman, hangi dilde yazıldıklarını kaydetmemektedir (**Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası, 1329, s. 70**). Tanzimat'ın yüzüncü yıldönümü münasebetiyle yayımlanan **Tanzimat** adlı kitabın 892'nci sahifesinde Vasiyetnamenin adına rastlıyoruz: Walter Wright, Âli Paşa'nın bir nevi siyasî vasiyetname bıraktığını, bunun da Türkçe olarak yayımlandığını söylerken, Birge böyle bir eserin basılmamış olduğunu ileri sürüyor.⁷

Ben vasiyetnamenin iki nüshasını gördüm, her ikisi de Fransızca. Birinci nüsha yazma: Edebiyat Fakültesi kitaplığına **Fransız Sefaretinden gelmiş. Schneider'in bir önsözünü muhtevi ve onun tarafından kaleme alınmış. Bu arada Yıldız evrakı arasında rastladığımız bir vesikadan Schneider'in Bianchi'nin kayınbiraderi olduğunu ve Âli Paşa'nın kâtipliğinden ayrıldıktan sonra Rus casusluğu yaptığını öğreniyoruz.** Bu yazma nüshanın başında şu bilgiler var:

"... VASİYETNAME YA ABDÜLAZİZ'E TAKDİM EDİLECEKTİ, YA MATBUATA. PAŞA'NIN ÖLÜMÜNDEN AZ SONRA SCHNEIDER EFENDİ ZAMANIN HÜKÜMETİNDEN VESİKAYI NEŞRETMEMEK EMRİNİ ALDI. BUNUNLA BERABER 1671 ARALIK'INDA YANİ PAŞA'NIN ÖLÜMÜNDEN ÜÇ AY SONRA SCHNEIDER EFENDİ TARAFINDAN BAZI RİCAL-İ DEVLETE VASİYETNAMEDEN BİRÇOK NÜSHALAR TEVDİ EDİLDİ. İKTİDARDAKİ RİCAL VESİKAYI BÜYÜK BİR İHTİMAMLA SAKLADILAR. SCHNEIDER EFENDİ DE TEHDİTLERDEN KORKARAK İZİNİ KAYBETTİ. HALBUKİ RİCAL OKUSA NE BÜYÜK DERSLER BULACAKTI BU VESİKADA; DEVLET-İ ALİYYE NE BÜYÜK GAİLELERDEN KURTULACAKTI. BİRKAÇ AY ÖNCE VESİKANIN ENZAR-I UMUMİYEYE VAZ'I BİZZAT PADİŞAH TARAFINDAN YASAK EDİLDİ. BUGÜN, YANİ YAZILIŞINDAN 24 YIL SONRA VASİYETNAMENİN BÜYÜK EHEMMİYETİ HER TEHLİKEYİ GÖZE ALARAK NEŞRİNİ GEREKTİRİYOR".

İkinci nüshada önsöz yok. Fransızca Revue de Paris tarafından 1910'da ayrı baskı olarak yayımlanmış. Kırk sayfalık bir risale. Metinler aynı. Bütün bir çağa ışık serpen bu çok değerli vesikanın mevsukiyetinden şüphe etmek için hiçbir ciddî sebep yok.⁸ sh: 32-44

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Umrandan Uygarlığa [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

⁵ Âli Paşa da Fuat Paşa gibi millet meclisi için hazırlıklı olmadığımızı kanıtlar. Millet Meclisi konusunda Hayrettin Paşa ile Ali Süavi'nin görüşleri için bkz. "En Emin Yol", s. 48-49 ve dipnotu 5, s. 325-326.

⁶ Aali Pacha, *Testament Politique*. Extrait de la *Revue de Paris*, Nos des 1 er avril et 1 er mai 1910 (Âli Paşa, *Siyasî Vasiyetname*, *Revue de Paris'in* 1 Nisan ve 1 Mayıs 1910 tarihli sayılarından ayrı basım), Coulomniers 1910.

⁷ Tanzimat I, Yüzüncü yıldönümü münasebetiyle, Maarif Vekâleti, İstanbul Maarif Matbaası 1940, 1026 sayfa.

⁸ AKARLI, Engin., *Belgelerle Tanzimat*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978.

AVRUPA İSLAMI TANIMAZ

HAÇ VE HİLÂL

Namık Kemal'in asırlarca armağan ettiği vecize, "**Avrupa Şark'ı tanımaz**", tashihe muhtaç. Avrupa, hiç değilse 19. asır Avrupa'sı, Şark'ı pekâlâ tanır. **Avrupa, İslâm dünyasını tanımaz. Tanımaz, çünkü İslâm medeniyetini yok etmek için canlarını tehlikeye atarken, Avrupa'nın İslâmiyet'e anlayışlı davranması beklenebilir miydi?**

Haçlı seferleri'ni kıskırtanlar, önce İslâmiyet'i karalamak isteyeceklerdi. Kaldı ki putperest Avrupa, İslâmiyet kelimesini telaffuz etmekten büyük bir titizlikle kaçır. Avrupalı için, yakın zamanlara kadar, İslâm yoktur **Muhammediler** vardır. Kur'an Allah'ın kelâmı değil, Muhammed'in eseridir. Mesela Osmanlı tarihini kendisinden öğrendiğimiz Hammer, "**Muhammediler Kur'an'ın Kelâmullah olduğuna inanır, biz de aynı kesinlikle Muhammed'in kelâmı olduğuna**" der. Barthélémy Saint-Hilaire gibi bir allâme aynı sakat hükmü, "**İslâm dininin en vakur, aynı zamanda en sahit âbidesi olan Kur'an Muhammed'in şahsî eseri...**" diye tekrarlayacaktır.

Şirk, tevhidî; müşahhas, mücerredî; husumet muhabbeti anlayabilir mi?

Yenilen Haç'ın muzaffer Hilâl karşısındaki hıncını Voltaire bile itiraf etmek zorunda kalır: "**Kur'an'da hiçbir zaman mevcut olmayan abesleri Kur'an'a isnat etmişiz. Keşiflerimiz Yeniçeriden daha kalabalık çok şükür... Muhammed dinini kabul eden Türklere karşı kitap üstüne kitap döşenmişler. Ne yaparlar? İstanbul'un fatihlerine başka türlü karşı koymak ellerinden gelmemiş.**"

EVET, HİRİSTİYAN DÜNYANIN İSLÂMİYET'E BAKIŞI DÜŞMANCA OLMUŞTUR HEP. AVRUPALININ İLMÎ VE CİHANŞÜMUL TECESSÜSÜ, İSLÂMİYET'İN SINIRLARINDA DURUR. HAÇLILARDAN BU YANA AVRUPALININ AMACI, İSLÂMİYET'İ TANIMAK DEĞİL İSLÂMİYET'İ YIKMAKTIR.

DİNLER VE KITALAR

19. asır, Avrupa'nın kendi kabuğundan çıktığı, insanlığı büyük bir aile olarak görmeye başladığı bir uyanış çağı. Avrupa'nın, daha doğrusu üç beş Avrupalının, **Edgar Quinet** dinleri, aynı büyük kitabın zamanla açılan sayfaları diye vasıflandırır ve bir nevi şecerelerini kaleme alır: Brahmanizm, Zerdüştlük, Konfüçyüs, Mısır, İsrail, Nasaralık...

Bu tarihçi filozof, geçen asrın en aydınlık kafalarından biri. Cihanı kucaklayan bir tecessüs, insanı insan yapan bütün değerlere sevgi. İrmaklar gibi coşkun bir üslûp. Quinet'nin her kitabı güzel, her kitabı düşündürücü. Avrupa'yı zekânın vatani yapan üç beş ustadan biri **Quinet. Her namuslu düşünce adamının dostu ve kılavuzu.** Zirvelere yükselince, Avrupa ve Asya gibi coğrafî ve siyasî tefrikler sona erer. Quinet, insanlığın ruh macerasını zirveden seyreden büyük bir müşahit. Tek talihsizliği, İslâm'ı lâıykıyla tanımamak. Bununla beraber **Dinlerin Ruh**u adlı eseri her insanın ruhunu kanatlandıracak büyük kitap.¹

Kitabın ilk bölümü: "**Tabiat Yolu ile Vahiy**". Birinci fasıl: "**Ruh'un Tekevvünü**".

Şöyle başlıyor: "İnsan tedirgin, tabiat müstakar. Mevsimler, günler, dalgalar değişmez bir düzen içinde birbirini kovalıyor. Hayvanlar da, insanlar da aynı kanuna tâbi. Senelerin birbirini takip etmesi, yerin ve göğün de aynı ezeli iradeye baş eğdiğinin isbatı değil mi?"

Kâinat mutlak bir teslimiyet içinde. Huzursuz olan, yalnız insan. Gece gündüz huzursuz. Siteler yükseltiyor, sistemler kuruyor. Sonra, hepsini yerle bir edip aynı işe biraz uzaktan tekrar başlıyor. Dış dünyanın hareketsizliği çılgına döndürüyor insanı. Ne istiyor? Aradığı ne? Bilmiyor ki. Yürüyor, boyuna, çırpıyor. Bir bir yıkıyor yaptıklarını. Konuşan, kendisi değil, eylemleri. Bir kelime ile etrafındaki her şey durgun. Değişen, yalnız o. Sefaletinden mi diyeceksiniz? Hayır, yüceliğinden. Bu sayede cansız tabiatın tacidarı. Arada bir Saûl gibi başı dönen bir tacidar.

Yer değiştiren yalnız vücudu mu?

Hayır. İnsiyakları, duyguları, tanrıları da mütehavvil. Sonsuza susuz. Sonsuzluk peşinde boyuna.

¹Le Génie des Religions, De l'Origine des Dieux, Pagnerre, Paris 1857.

Başka mabetlerde, başka başka mihraplarda, başka başka toplumlarda aradığı hep aynı. Hayatı yapan da, bu manevî hürriyetle bu sonsuzluk aşkı değil mi? Onlar olmayınca ne devletler kalır, ne milletler, ne de birbirinden ayrı nesiller. Asırlar taşlaşır. O zaman bütün medeniyetlerin tarihlerini silmek ve tabiat tarihine bir bölüm eklemek yeter.

Ama tabiat da görüldüğü kadar müstakar mı acaba?

O da, toplumlar gibi, devirlerden geçmedi mi?

Yeryüzünün tabakalarında ilk takvim ile yeni doğan dünyanın kitabelerini okumuyor muyuz?

İnsan soyunun kalıbı bulununcaya kadar tabiatın büyük atölyesinde kaç uzviyet tasarlanmış, denenmiş, kırılıp atılmış! Kanatlı sürüngenlerden, kaosun kıyılarında yalpalayan dev semenderlerden büyük memelilere kadar birbirinden farklı ne devreler, ne devirler yaşamış tabiat. Nihayet insan yaratılmış. Ve eski hükümdarlıkların sonu gelmiş. Hilkați Âdemle yorulan tabiat eski sessizliğine dönmüş. Yeni bir şey doğurmamış bir daha. **Son mahlûk: İnsan.**

Dünya durdu mu artık?

Hâlik-i Kâinat, tâtil-i faaliyet etti mi?

Hayır. Tekâmül gücü sona ermedi, insanın kalbine, insanın şuuruna intikal etti. Hilkați, insan devam ettiriyor. Bir zamanlar tabiatın bağrını tırmalayan, parçalayan çatışmalar, uçsuz bucaksız karanlık, fırtınalar, yaratış humması., şimdi onun içinde. Yaşayan kaostan yeni bir kaos fıskırıyor. Daha derin bir kaos. Gelecek toplumların taslakları tohumları, rüşeymleri kucak kucağa bu toplumda. Uçurumun düşünen çehresinde ruhun nefhası dolaşıyor. Tefekkürün gecesi aydınlanıyor zaman zaman. Yeni yeni varlıklar doğuyor., yan cisim, yarı ruh. Toplumlar, devletler; bu devletlerde mabutlar. Sonra müesseseler, mevzuat, sanat eserleri. Hayvanları adları ile çağırın Kudret-i Fâtıra, asırdan aşırı insan topluluklarını da tarih sahnesine çağırıyor bir bir. Uzviyeler dünyası yeni nebatlar, yeni hayvanlar üretmiyor artık hepsi de birbirinden farklı yeni sosyal biçimler, sonsuz bir teselsül içinde birbirini kovalıyor. Maddenin tekevvününden sonra, zekânın tekevvünü.

Bu eserde yapmak istediğim, ruhtaki tekevvünün safhalarını belirtmek kısaca. Yani medeniyetler arasındaki bağı göstermek, ilk kavimden son kavme kadar uzanan cihanşümül geleneği takip etmek, beşer tarihinin yaratıldığı mukaddes haftada günlerin nasıl birbirine zincirlendiğini araştırmak.. İşte amacım! Çeşit çeşit toplumu böyle dar bir hacimde anlatabilmek için onları en fâni yönlerinden sıyırmak zorundaydım.

Bir toplumun bütün ruhunu kucaklayan cevheri nerede bulacaktım?

Sanatlarda mı, edebiyatlarda mı, felsefe sistemlerinde mi, içtimaî müesseselerinde mi?

İyi ama, her kavimde bunların hepsinden daha derin, daha mahrem ve içtimaî hayat mefhumuna çözülmeyecek kadar bağlı bir unsur yok muydu? İnsanların özünü yapan bu ezeli ve ebedî ruh, din'di işte. Çünkü siyasî müesseselerin de, sanatların da, şiirin de, felsefenin de, hatta bir dereceye kadar olaylar zincirinin de kaynağı oydu. Tanrılarına kadar yükselmeden bir kavmi tanıyamazsınız. Çok defa şiir de, güzel sanatlar da, beşeri ıstıraba giydirilen birer bayram libası. Unutulmasın ki kanunlara geçen siyasî hürriyet, manevî köleliği gizlemeye yarıyordu bir zamanlar. Yine unutulmasın ki felsefenin boy atmadığı toplumlar da mevcut. Oysa cemiyetin itikatlarını biliyorsanız, niçin ve nasıl yaşadığını da biliyorsunuzdur. Sırrına vâkıfsınız. Artık ne kahkahaları ile aldatabilir sizi, ne gözyaşları ile. Kalbinin âmâkindaki düşünceler de Allah'ın eseridir, yüzünde okuduğumuz düşünceler de.

Tarihte yer tutan kavimlerin dinlerini böyle bir zihniyetle incelemek niyetindeyim. Bir heykel nasıl kaidesi üzerinde yükselirse, kavimlerin her biri de bir itikat üzerinde yükselmiş.

Mabet mabet dolaşacağız. Ama çağdaş inançların üstünlüğünü vehmederek unutulmuş tanrılara dil uzatacak değiliz. Metruk mabetlere soracağız: Hayatın sesi kubbelerinde hiç mi yankılanmadı? Hakikatin, cihanşümül bir vahyin zerrelerini araştıracağız bu ilâhî tozda. Her devirde, siyasî tarihle kavimlerin mecazlar altında gizlediği inançlar arasındaki münasebetleri aydınlatmaya çalışacağız.

Âyinlerin içinde ilk yükselen İsrail Tanrısı, bütün diğer tanrıları unutturacaktır. Zekâları büyüleyen: Vahdet. Yol açılmıştır artık. Dünya ona koşacaktır.

Sonra Hıristiyanlık. Hıristiyanlık, cemiyeti üç sütun üzerinde yükseltir: Şark, Yunan ve Roma.

İslâmiyet'in Rabbi, önce Arabistan çöllerini fetheder; sonra Mısır'ın ve İran'ın ölü medeniyetlerini. Ama Katoliklik gelişir, geleneğin bütün dalları o büyük hayat ağacına bağlanır. Uzun zaman medeniyete gölge salar; Doğu ile Batıyı, geçmişle geleceği kaynaştırır. **Ne var ki Kuzey insanları**

tiksinir Katoliklikten. İlk isyan eden: Cermen kafası.. Reform patlak verir. İnsanoğlu buldum sandığı hakikatin arayışı içindedir yine. Limana ulaştığına inanırken, bakar ki kasırganın içinde. Dünyayı şüphe sarar. Ama bu reybî (şüpheci) ürperiş de kısır değildir. Dünya çalkalanır. Felsefe ile siyâsî ihtilâl, istikbalin kapısını aralar elele. Evet, bizler fırtınanın içinde, etrafı nura boğacak ve dünyaya kaybettiği huzuru getirecek şimşek pırıltısını beklemekteyiz.²

İkinci fasıl: "**ilk Mabet: Arz**" başlığını taşıyor.

"Daha tarih başlamadan önce, arz, Kadir-i Mutlak tarafından şekillendirilmişti. Kıtaların, nehirlerin, denizlerin, dağların çehresi, hemen hemen her yerde, toplumların çehresini tayin etti. Öyle ki her kıta bir kalıp. Rab, irade buyurduğu şekilleri alsınlar diye insan soylarını bu kalıplara dökmüş.

Demek ki tabiatın her bucağı, tarihin her anı, Tanrıyı kendine göre düşünmüş. Her ülke, ayrı bir vahyin kaynağı: **Her vahiy, ayrı bir topluluğun. Her cemiyet, cihan korosunda bir ses.** Zaman ve mekânda kaybolan hiçbir nokta yok ki vahye mazhar olmasın. Önceleri Haliktan ayrılmış olan hilkat, gittikçe zekâ bağı ile yaklaşır Yaratıcıya.

Tarih, sonu gelmeyen bir ibadet. Her medeniyet, çok defa, kanlı bir âyinle katılır bu ibâdete. Her kıta ayrı bir mabet. Kucağında gelişen inanç da kıta ile hemahenk. Ve bütün inançlar tek dinin çeşitli görünüşleri.

Asya'da ilk âyin, toprağın göğe neşidesi- ile başlar. **Âyini yöneten: insanlık.** Asya'da bitkiler de devasa, hayvanlar gibi. Uzviyet dünyasında fil ve baobab (ağacı) ne ise, tarihte de Asya devletleri öyle. Üç ırmak var ki ırmakların şâhı. Hint, Asur, Mısır devletleri susuzluklarını bu ırmaklardan gidereceklerdir. Uçsuz bucaksız bir umman. Düşüncenin bile yüksele-miyeceği zirveler. Elbette ki bu toprağın insanları Tanrı'yı sınırsız ve uçsuz bucaksız düşüneceklerdi. Bir kelime ile, dinlerin beşiği Asya. Tabiat öylesine zengin, öylesine muhteşem ki, insanoğlu panteizmi aşamayacak Asya'da. Asya, kendine perestiş edecektir. Çünkü hilkat mabedinde rengârenk ve göz alıcı süslerle bezenmiş bir sanemdir Asya.

Bu zengin, bu bereket dolu kıtanın öbür ucunda: Büyük Arap çölü.. Haritada nokta, tarihte her şey. Dünyadan uzak, âdeta bir mahpus hayatı yaşayan insan, bu çölde saf Tanrı-Ruh inancına yükselebilecektir.

Çölde üç din doğar ve gelişir: Musa'nın, Yesuh'un, Muhammed'in dinleri.. Yahova, İsa, Allah. Cisimsiz, heyûlasız, putsuz, belli bir çehresi olmayan üç Tanrı. Çıplak ve ezelf çöl, Ruh'un ilk mabedi. Tabiat yoktur âdeta bu çölde. Hâlık'ın karşısında tek basmadır ruh. Kâinat silinmiş. Sezilen, yalnız Yaradanın eli.

Şimdi de Asya ile münasebetlerine bir göz atalım bu dinlerin. Musevilik kendini tecrit ederek Doğu'nun putperest iğvâlarından korunabildi. O dünya ile kendi arasına Kanunlar kitabını dikti. Tarik-i dünyalar kavmi, Görünmeyen'le itikafta buluştu.

Oysa göcebe İslâmiyet, gittiği her yere çöl ruhunu da taşıdı. Zaferinin de, gücünün de sırrı, kendini ezmek isteyen tabiata isyandır. Şekillerden nefret eder. Putlar ülkesinde bir put kırıcıdır. Kanaatla zırhlanmıştır. Koruyucusu: Kılıç. Nefsini susturmuştur. Çok geçmeden yorulur, dizginlerini gevşetir nefsin. Ve mağlup olur. İslâmiyet'in şaşası kısa sürmüştür. Çünkü Asya'nın tabiî inancına dönmüş, cihat ruhunu kaybedip kadere yani eşyanın kanununa teslim olmuştur.³

Vico'yu Fransa'ya tanıtan Michelet,⁴ "*İnsanlığın Kitab-ı Mukaddes*"ini⁵ yazmaya özenir. Batının sığ ve yalınkat maddeciliğinde kapanmayacak gedikler açan bu coşkun, bu serazad tarihçiler, en büyük

² Quinet, a.g.e., s. 9-14.

³ Quinet, a.g.e., s. 14-21.

⁴ Michelet, Jules, (1798-1874) Fransız tarihçi, tarih ve felsefe hocası. Orta halli bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Michelet son derece parlak bir öğrencilik hayatından sonra "Ecole Normale"de, 1827-1829 arasında felsefe ve tarih hocalığı, 1829'dan itibaren de sadece eski tarih hocalığı yapar. Quinet ile elli yıl sürecek olan dostlukları da bu yıllarda başlar. 1831'de iki kitabı yayımlanır Miche-let'nin *Roma Tarihi* ile *İnsanlık Tarihinin Giriş*. Aynı yıl Fransız Millî Arşivi ne bölüm başkanı olur. 1833'te *Kısa Fransız Tarihi* adı altında Fransa tarihi üzerine

⁵Bu eserle ilgili olarak bkz. Cemil Meriç, *Işık Doğu'dan Gelir*, Pınar Yayınları, İstanbul 1984, "İnsanlığın Kitab-ı Mukaddesi", s. 145-149.

hakikate, yani İslâm'a kapalıdır. Hıristiyan dünya, ilâhî tebliğin bu son ve ekmel tecellisi karşısında sonuna kadar kör ve sağırdır.

Schuré, Quinet ile Michelet'nin asrımıza uzanan devamcısı. Aynı engin teccüss, aynı ifade zenginliği, aynı ezeli sırları anlama cehdi. Ve aynı büyük gaflet. **Les Grands Initiés**, Batı idrakinin sınırlarını gösteren bir harita.

Evvelâ "Les Grand Initiés" ne demek? "Initié", ermiş mi, arif mi, resul mü? Schuré, içlerinde peygamberlerin de bulunduğu sekiz "**Işık İnsan**"ın dünyasını anlatmaya çalışmış: Roma, Krişna, Hermes, Musa, Örfe, Pitagor, Eflatun, İsa. Bu büyükler arasında insanların en büyüğünü görmemek şaşırtıcı değil mi?

Schuré şair, musikişinas, filozof ve tarihçi. Amentüsüne biz de katılıyoruz: "**Ruh, Kâinatın anahtarıdır.**" Claude Bernard'dan aldığı bir epigraf, maddecilerin şaşal ve mağrur güvenini berhava edecek değerde. "**İnanıyorum ki günün birinde fizyolojist, şair ve filozof hep aynı dili konuşacak ve birbirlerini anlayacaklar.**"

Schuré'nin kitabına yazdığı "Giriş", haysiyet ve marifetin muhteşem bir beyannameyi, ilimperesderimiz, namuslu fakat mefluç bir idrakin hangi zirvelere yükselebileceğini ibretle okuyacaklardır. Yalnız, hidayetin herkese nasip olmayacağı bedaheti bir kere daha anlaşılmış olacak. Kur'an-ı Kerim'in hükm-ü celili, Avrupa'nın en büyük zekâları için de temyizsiz bir mahkûmiyet kararı:

"Sümmun, bükmun, umyun, fehum la yerciün." (Kur'an-ı Kerim, Bakara 171) "**Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, bu yüzden doğru yola dönmezler.**"

KUR'AN TERCÜMELERİ

Kur'an başka bir dile çevrilemez.

Düşüncedir, ışıktır, musikidir.

Kur'an'ı çevirmeye kalkmak, insan idraki ile beraber gelişen ve gelişecek ezeli hakikatleri dondurmak, her çağa ye bütün insanlığa hitap eden Kelâmullah'ı, bir çağın ve bir insanın kısır ve zavallı idraki ile sınırlamaktır.

Kaldı ki Kur'an'ın yalnız zahiri manasını anlamak için büyük cehidlere, çetin hazırlıklara ihtiyaç var. İmam Cafer Sâdik, "**Allah'ın kitabında dört şey var**" diyor, "**ibarat, işaret, letaif, hakaik**".

İbarat, yani kelime manası avam içindir,

İşarat, havas için.

Letaif, yani batmi mana, evliya (Allah'ın dostları) için.

Hakaik, peygamber için.

Bununla beraber Britannica Ansiklopedisi'ne inanırsak, 9. yüzyılda Süryaniceye çevrilmiş Kur'an, 12. yüzyılda (1143) Latinceye. Basılması için 1543 yılını beklemek gerekmiş.

Arkasından da İtalyancaya (1547), Almancaya (1616) ve Hollandacaya (1641) aktarılmış. 1647'de Fransa'nın Mısır konsolosu André Du Ryer Arapçadan Fransızcaya çevirmiş Kur'an'ı. Baştan sona yanlışlarla dolu bir tercüme. Alexandre Ross, Ryer'in tercümesini İngilizceye aktarmış. Ross ne Arapça biliyor, ne Fransızcası kusursuz. Kur'an diye sunduğu eserin Kur'an'la ilgisi yok.

1698'de papaz Maracci, Kur'an'ı Latince'ye çevirmiş ve bir reddiye döşenerek Padova'da bastırmış. Bütün hatalarına rağmen, o güne kadar yapılan tercümelere en az kusurlu olanı bu.

Arapçadan İngilizceye en ciddi tercüme George Sale'in (1734). Sonra Kasimirski'nin Fransızca tercümesi (1840). Defalarca basılan bu tercümenin İslâm'ı nasıl yanlış tanıttığı Elmalılı Hamdi Yazır'ın sert tenkitlerinden açıkça anlaşılacaktır.⁶

Arapça Kur'an'da ilk defa 1537'de Roma'da basılmış ve Kilise tarafından tantana ile yaktırılmış. Hinckelmann 1694'te Hamburg'da yayımlamış Arapça Kur'an'ı ama Avrupa'da basılan en iyi Arapça Kur'an Flügel'inki (1834).

1787'de Ruslar Molla Osman tarafından hazırlanan Kur'an'ı tab etmişler. Tahran'da taş basması olarak 1828'de, İstanbul'da ise fotokopi olarak 1871'de yayımlanmış.

Tekrar edelim. Avrupa'da Kur'an'ın ilk ciddi tercümesi, Sale'in. Bu zat hakkında pek az şey biliyoruz. Tercümeyle çok beğenen Voltaire, hazretin yirmi beş yıl Arabistan'da kaldığını, Arapçayı da, İslâmiyet'i

⁶ Hak Dini, Kur'an Dili, 10 cilt, Huzur Yayın, cilt 2, s. 1742

de mahallinde öğrendiğini iddia eder. Zehi gaflet! Sale, Londralı bir avukattır. Arapçayı Londra'da öğrenmiştir. Voltaire gibi bir allamenin hükümlerinde bu kadar laubali oluşu, Batı'yı tanıyanlar için çok şaşırtıcı değildir.

Sale ayrıca, Bayle'in ünlü Kamus'unu İngilizceye çevirenler arasındadır. Ve bir *Dünya Tarihi*'nin bazı maddelerini kaleme almıştır. Kur'an'a yazdığı Giriş 132 sayfa.

Sale ne kadar tarafsız? Birçok Hıristiyanlar Sale'i, İslâmiyet ile Hıristiyanlığı aynı kefeye koymakla suçlamışlar. Hatta gizli din taşıdığını iddia edenler de çıkmış. Bütün bunlar mutaassıp Avrupa'nın hezeyanları. Kur'an mütercimi, "Giriş"de, Katolik kilisesinin İslâmları Hıristiyanlaştırmak için çok yanlış bir yol tuttuğunu vurguladıktan sonra, Kur'an'ı ancak Protestanlar cerh edebilir hükmüne varır. Ona göre, izlenecek yol, piskopos Kiddler'in Yahudiler için uyguladığı yöntemdir, yani önce cebir kullanılmayacak, sonra da akl-ı selime aykırı telkinlerde bulunulmayacaktır.

"Muhammediler sandığınız kadar budala değildirler. Onları puta tapma, ekmek ve şarabın Hazret-i İsa'nın eti ve kanına dönüşeceği gibi inançlarla kandıramazsınız. Onlara kaba davranmak da yanlış. Terbiyeli olmak ve delilleri iyi seçmek zorundayız. Konuşurken Muhammed'in iyi tarafları olduğunu da belirtmeliyiz. Evet, Muhammed insanlığa sahte bir din kabul ettirmek suretiyle büyük suç işlemiş ama kendine göre faziletleri de var. Bir defa yakışıklı, sonra ince bir zekâsı, kibar davranışları olduğu da gerçek. Fakirlere karşı cömert, düşmanlarına karşı alicenap."

Zavallı Sale'in bu kadcık bir nezaketi (!) çağdaşlarınca büyük bir suç sayılmış. Bununla beraber, gerek tercüme, gerekse "Giriş", Avrupa'nın aydın çevrelerince iyi karşılanmış. Eser 18. asır filozofları için tek kılavuz kitap.

"Giriş", şu bölümlere ayrılmış.

Birinci bölüm: Muhammed'den önce ya da kendi deyimleriyle, Cahiliye Döneminde Arapların tarihi, dini, eğitimi ve âdetleri.

İkinci bölüm: Muhammed'in zuhuru sırasında Hıristiyan devletlerin, bilhassa Doğu Kiliselerinin ve Yahudiliğin durumu. Muhammed'in dinini yerleştirmek için başvurduğu yöntemler ve karşılaştığı şartlar.

Üçüncü bölüm: Kur'an hakkında. Hususiyetleri, nasıl yazıldığı ve nasıl yayıldığı.

Dördüncü bölüm: Kur'an'ın kaderi ve dinî vazifeleri ele alan olumlu hükümleri.

Beşinci bölüm: Kur'an'da yer alan bazı yasaklar.

Altıncı bölüm: Kur'an'ın şahıslarla ilgili bazı hükümleri.

Yedinci bölüm: Kur'an'a göre mukaddes aylar ve cumanın ibadete tahsis edilmesi.

Sekizinci bölüm: Başlıca mezhepler.

Hülasa, 19. asra kadar Avrupa'nın İslâmiyet hakkındaki bilgisi, Sale'in yazdıklarından ibaret. 18. asır Fransız filozoflarının görüşlerine yön veren, bu "Giriş" ve bu tercüme.

Çağımız Avrupa'sının İslâmiyet karşısındaki davranışı da daha emin kaynaklara dayanmaz. Geçen asrın sonlarında

Avrupa'nın bazı insafılı yazarları, İslâmiyet'i Hıristiyanlıkta bir çeşit reform olarak göstermeye çalıştılar. Mesela Draper. 20. asrın tarafsız bilginleri için Kur'an, insanlığın kutsal kitaplarından biridir, Veda'lar, Upanişat'lar, Avesta, Tevrat, Homer'in Şiirleri vb. gibi.⁷

Cilt II, sh:187-201

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Kırk Ambar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2009, Cilt II 2006.

⁷Bkz. Encydopedia oj the Social Sciences.

AVRUPA, SUBAŞLARINI TUTUYOR

24 Haziran 1973 (Evde alınmış bir not)

Osmanlı İmparatorluğu'nun en kuvvetli tarafı İslâmiyet'ti. Avrupa 18. yüzyıldan itibaren saldırıya geçti bize ve inkılâplarla (Baticılığımız) resmî hale getirildi. Ama kökü asırlardan gelen bir inanç yine de kuvvetini korumaktadır. Yalnız Avrupa Türkiye'deki her hareketi kanalizasyon için subaşlarını tutuyor.

(1948 Hikmet Bayur + Fevzi Çakmak + Kenan Öner — Millet partisi - Bölükbaşı).

Süleymanlılığın başı olan **Süleyman Tunahan**'in (subay ve Silistreli. 1950'de ölüyor), Rus casusu olduğu söyleniyor. Üç aylık kursla din adamı yetiştirmek istiyorlar. Fakat imam hatip mekteplerinden gâvur çıkar diyorlar. Böylece Müslüman hareketi ikiye bölüyorlar.

Nurcular ikiye ayrılmış:

1- İstanbul (Avukat Bekir Berk, Demirel'in adamı).

2-İsparta (Hüsrev Altınbaşak),(Said-i Nursi'den sonra hareketin lideri).

Nurcular eski harflerin öğrenilmesini şart koşuyor. Nur risalesi okumak suç.

ABD'nin 51. veya SSCB'nin 16. eyâleti olarak da millî gelir seviyemizi arttırabiliriz.

Lenin, Stalin, Mao, Tito'nun bizimkilerden daha otantik olduğu muhakkak. Bugün Yugoslavya'da üç ayrı alfabe aynı dil için kullanılıyor.

Hırvat - Latin

Slav - Kiril

Ve bir başka alfabe daha. Bunların hiçbiri memleketlerinde alfabe değiştirmek ihtiyacı duymadılar.

Eğer medeniyet, millî gelir alfabeyle artsaydı Ruslar, Çinliler alfabe değiştirdi. Kendi alfabetesini değiştiren hiçbir millet yok, olmayacak da. Öyleyse bu çılgınlığın sebebi ne? 1924'de Sovyet Şurası Rusya'daki Türkler'in her biri için Latin harflerinden mülhem bir alfabe düşünürken, 28'de bizim harf devrimi olunca, Kiril alfabetesinden mülhem harfler koyuyor yeniden. Eski harfler bizi nelere bağlıyor?

Kur'an'a bağlılık,

İran kültürüne bağlılık,

Batı Türk lehçesindeki lehçe farkları,

Maziye bağlılık.

1925'de okuma yazma yüzde 25'miş, Unesco'nun rakamlarına göre bugün de yüzde 25.

Eski harflere dönmeye millî geliri arttırmada kısa süreli bir faydası olmaz, fakat Orta-doğu'daki liderlik fonksiyonumuzu yeniden kazandırabilir.

Yeni Asya yazarlarından Hekimoğlu İsmail'in Minyeli Abdullah'ı 60-70.000 satıyor.

Millî gelirin arttırılmasıyla alfabe arasında ne ilgi var?

30.000 hattat varmış. Rustow (Amerikalı iktisatçı) İngiltere'de sanayileşme neden Osmanlı İmparatorluğu'ndan çok gelişmiş? diye araştırıyor. İngiltere'de tekniğin merkezden muhite doğru gitmesi gibi, lokal kalmamış, bütün alanlara yayılmış.

(İsrail uçakla Avrupa'ya çiçek yolluyor. ABD'den 500 milyondan fazla dolar yardımı gidiyor. Ayrıca yetişmiş adam geliyor.)

Meseleleri bir tek misalle anlayamayacağımız gibi, ne sonuç vereceği bilinmeyen bir prensibin tatbik edilmesini istemekle de olmaz.

(Türkiye otarşik (özerk) hayat yaşamıyor. Turistler, işçi dövizleri, devalüasyonlar.)

(Üzümün maliyeti 390 krş. İzmir'de, 16 TL. satış fiyatı.)

Euro-dolar: Avrupa'nın Amerika yatırımı.

İLİMDE -İST OLMAZ 23 Şubat 1975 (Evde alınmış bir not)

Sosyoloji Saint-Simon'a kadar Aristo'nun çizdiği yolda ilerler. Aristo kalıplaştırıyor.

Tabiat ilimlerinde öyle olmuyor. Onlarda terakki var.

Tenkit'in doğrusu: intikad.

M. Ali Aynî: Intikat ve Intikadî Mülâhazalar.

İntikad: noktalamak.

İslâm müellifi tefsir yapmıyor.

Sadık Rifat-Metternich'den etkilenmiştir. Tanzimat'ın ilâncısı olan Reşit Paşa'ya yazdığı mektuplarla, onu etkiler.

Sadık Rifat ve Cevdet Paşa, Batı dili bilmezlerdi.

Bu geçmişte mümkündü. Şimdi değil. O devirde bütün dil bilmeyenler haklı idi. Cevdet Paşa'nın kafası Batı misyonerleri tarafından yıkanmamıştır.

Engelhardt, Türk düşmanıdır. Fransa elçisidir. Yirmi yıl kalmıştır. İyi bilir, Devlet-i Aliyye'yi. II. Mahmud'un deli olduğunu, Galatasaray'ın kuruluşunu anlatır.

Metternich'in mektuplarını yazdığı bir kont var. Fakat Engelhardt bu kontun ismini yanlış zikretmektedir.

Metternich'in arşivdeki dosyasında Engelhardt'ın zikrettiği mektup yok. Engelhardt'ın bu vesikayı nereden bulduğu belli değil.

İlimde -ist olmaz. Nasıl Toriçellist olunamazsa, Marksist de olunamaz.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

BAĞIMSIZ MARKSİST

"Bağımsız Marksist" yeni bir deyim; Rodinson'un milletlerarası sosyalist edebiyata armağanı. Devrimci aydınlarımız, **hür-endiş** bir fikir adamının aşağıdaki izahlarını dikkatle ve ibretle okumalıdır.¹

"1969 sonunda Kahire'de bir konferans veriyordum. Mısırlı bir Marksist, İbrahim Sa'dettin hem çok ilginç hem de cevabı zor bir soru sordu: **Bağımsız Marksistim diyorsunuz, bağımsız Marksist ne demek?**" Gelişigüzel bir cevap verdim, daha doğrusu cevap vermedim. Ancak uzun uzadıya düşündükten, konuyu bütün yönleriyle aydınlattıktan sonra cevabı verilebilecek bir soruydu bu. Cevabı vermekte bu kadar geciktiğim için dinleyicimden özür dilerim...

Marksizm yanlış anlaşılıyor. Aldanan, yalnız Üçüncü Dünya ülkeleri ve Avrupa solu değil, sağ kanat da yanılıyor sık sık. Sanıyorlar ki Marksizm otomatik bir tür makine, belli tuşlara bastınız mı cevaplar hazır. Çocukça bir yaklaşım. Her soruya cevap veren Marksist bir ilim de yok, Marksist bir sistem de. Kaldı ki dünyanın hiçbir ülkesinde Marksist olanla Marksist olmayan arasında kesin bir ayırım yapacak üstün bir makam yok.

Son zamanlarda Marksist akım öylesine bölündü ki, mesela bir hizbin gerçek Marksizme uygun dediği tezlere, öteki hizipler, bu tezler anti-Marksizmin ta kendisi diye itiraz edebiliyorlar; üstelik iki tarafın da ileri sürdüğü deliller yüzde yüz Marksist.

Bununla beraber, birçok Marksistlerin üzerinde birleştikleri ortak yönlerden, hudutları müphem, kaypak, belirsiz de olsa, bir Marksist aydınlar ailesinden söz etmek mümkün.

Marksist etiketine ne lüzum var diyeceksiniz. Doğru. Çok defa hiçbir lüzum yok. Ama bazı durumları ve sadece bazı durumları belirtmeye de yarıyor bu etiket. Sınırların kesin olduğu alanlar da var, tartışıldığı alanlarda. Başka bir deyişle, Marksist davranışla Marksist olmayan davranış ayrılıyor birbirinden.

Yalnız şurasını da unutmamalı: Bu sınır çizgileri, bu ayrılışlar her problem dizisinde başka başka. **Aynı insan veya aynı topluluk, belli problemlerde Marksist bir davranışa sahiptir de, başka problemler karşısındaki tutumu Marksist değildir.** Kaldı ki Marksist tutumun da nüansları, dereceleri var. Bu da çok normal. Marksizm, çeşitli alanları kucaklayan, birbirine zorunlu olarak bağlı bir tezler bütünü değildir. Nas'çı (dogmatik) Marksistler bu ifademi korkunç bir itiraz (herezi) sayacak, biliyorum.. Varsın saysınlar.

Hakikat şu ki, sosyal dünyanın problemleri karşısında birbirinden Çok farklı konuda sayısız tez ileri sürülmüş Marksizm adına. Bu tezlerden her biri, şu veya bu ölçüde, Marksist bir davranış biçiminden esinlenmiş olabilir. **Marksist bir davranış dememizin sebebi ise, bu davranışın ilk defa Marx tarafından sistemli bir biçimde ortaya atılmış olmasıdır.**

Demek ki, çeşitli alanlarda çok da ihtiyatlı kalmak kaydıyla, Marksist tipte bir yönelişle, Marksist olmayan tipte bir yönelişi ayrı ayrı tarif edebiliriz.

Önce varoluşla ilgili tercihler konusunu ele alalım. İnsanlar, benimsedikleri yaşayış tarzını bu tercihlerle belirlerler. Marksist tipte bir yöneliş, sosyal ve politik problemlere angaje bir faaliyeti benimser, önemli olan sosyal ve politik problemlerdir.

Zıt yöneliş, bu problemlere fazla önem vermeyen ve ferdi gelişmeyi tercih eden bir yöneliştir. Bu yönelişi benimseyenler, kendilerini tatmin edecek bir kâinat inşa etmek peşindedirler. Sınırlı bir alanda, sanat, ilim veya ahlâk gibi, ilerlemek isterler, ama kucağında yaşadıkları toplumun yapısını, sosyal ve politik gelişmesini etkilemeye kalkmazlar...

Bu anlamda, Marx'tan önce yaşayanların da, nice anti-Marksistin de Marksist davranışlarından söz edilebilir.

Marksist kiliselerin düşündüklerinin aksine, hiçbir ilim yukarıdaki yönelişlerden birini seçeceksiniz diye fetva vermez. Tercih ahlâkî bir tercihtir. Şu veya bu istikamete yöneliş, insanlığın nihaî mutluluğuna, içinde yaşadığınız veya katılmaya karar verdiğiniz topluluğun mutluluğuna, dine

¹Rodinson, M., a.g.c, "En guise d'introduction" (Giriş mahiyetinde): 2) "D'une démarche marxiste indépendante, réponse à Ibrahim Şad ad-din" (Bağımsız bir Marksist davranış üzerine, İbrahim Saadettin'e cevap), s. 38-44.

inaniyorsanız, Tanrının iradesine... ne kadar uygundur?_İlim bu soruları, olsa olsa neticelerini tahlil ederek cevaplandırabilir.

Sonra **Marksist davranış, toplumun geleceği konusunda iyimser ve yenilikçi bir davranıştır.** Böyle bir yönelişe göre, bugünkü dünyayı iyileştirmek mümkündür. Bu varsayımdan kalkarak çeşitli ütopyalara varılır: Dikensiz bir gül bahçesi olacaktır dünya, sınıflar arasında hiçbir çatışma kalmayacak veya hiç değilse çatışmalar kolayca ve barış içinde sona erdirilecektir.

Bu yönelişe karşı olan her yöneliş karamsar ve tutucu kabul edilir. Ama iyimserlik de, karamsarlık da derece derece. Şüphe yok ki her iyimser ve yenilikçiye, sırf iyimser ve yenilikçi olduğu için Marksist denilemez. Benim demek istediğim şu: Temel bir davranış biçimi olarak iyimser ve yenilikçi olanlar, bu noktada, Marksistlerin genel tutumuyla birleşirler.

Bir davranışın Marksist olması için, rasyonalist de olması gerekir. Rasyonalist bir davranış, hakkında akıl yürütülen ve bilimsel tipte çözümlere dayanan bir davranıştır. Yani, sübjektif sezgiyi yeğleyen, insan ruhunun gelişigüzel insiyaklarına teslim olan, hasbi düşünceye inanan her türlü davranışın zıddı.

Bu alanda da, niceleri Marx'tan çok önce Marksisttiler; Marx'a rağmen Marksist olanları da unutmayalım; sosyal ve politik konuların dışında, rasyonel olmayana büyük bir önem verseler de Marksisttir onlar.

Ahlâk planında, insanlığın durumunu iyileştirmek için harekete geçmeyi görev bilenler de Marksist bir davranış içindedirler. Bu davranış, sadece milletin veya etnik bir grubun çıkarlarını ön planda tutan katıksız bir nasyonalizm anlayışının karşısındadır. Yanlış anlaşılmasın. **Marksist olmak için hümanist olmak yetmeyeceği gibi, bir nasyonalistin de olaylara Marksist bir gözle bakması, Marksist doktrinin birçok görüşünü benimsemesi pekâlâ mümkündür.**

Son olarak, **Marksist çizgide olmak için, dogmanın iddia ettiği gibi, diyalektik materyalizm denen belli bir felsefeyi benimsemek de zorunlu değildir** (Marx'ın diyalektik materyalizm tabirinden haberi bile yoktur). Marksist yönelişler çeşitli felsefî düşüncelerle uyuşabilir ama ferdiyetçi, yüzde yüz karamsar, akılcı ve hümanist olmayan felsefelerle de bağdaşmaz. Bir ferdin veya bir zümrenin vizyonunu veya iktidar arzusunu ön planda tutan bir anlayışla da uyuşmaz Marksist davranış ama, böyle bir vizyondan veya iktidar arzusundan farklı değerlere bağlanan her felsefeyle de uyuşabilir. Bu felsefeler rasyonel bir bilginin veya hümanist bir ahlâkın ötesinde değerler kabul etse de. Yeter ki, rasyonel bilgiye ve hümanist ahlâka geniş bir hürriyet tanısınlar.

Demek ki, **Marksist, sosyal ve politik konulara önem verir, kılavuzu ilimdir. Her şeyden önce sosyal dinamiğin konularını ve değişmezlerini, yani sosyal eylemin şartlarını göz önünde bulundurur.**

Burada varoluşla ilgili davranışlardan çok, ilmî tahliller söz konusudur artık. Marx'ın sosyolojik buluşlarının veya prensiplerinin geçerliliğine inanmadan da Marksist olunabilir ama sadece varoluşla ilgili alanlarda veya ahlâkî planda.

Sosyolojik anlamda Marksist olmak ise, önce, her toplumun, üretim ve neslin devamı gibi, ana görevlerine, sonra da, kolektif varlığı korumak ve geliştirmek gibi görevlerine, lâıyk olduğu önemi vermektir. Marx'ın da yerinde olarak işaret ettiği gibi, tarih boyunca bütün toplumlar, en azından, ezeli bir rekabet içindedirler. Bu rekabet, şartlar uygun olunca, silahlı mücadeleye kadar gidebilir. Bu mücadelenin amacı, iktidarı fethetmek, yani kişileri ve servetleri azami ölçüde kontrol altına alabilmektir.

Bir kelimeyle burada mühim olan değer yargıları değil, olaylar ve olayların tespitidir. Olaylarla ilgili yargılardan değer yargılarına geçmek istersek, Marksist ideolojik yönelişlerin dayandığı insancıl görüş açısı bizi şu sonuca götürür: Her topluluk ana görevlerini yerine getirmek ve varlığını korumak hakkına sahiptir ama hiçbir topluluğun da iktidarını başka toplulukların zararına genişletmek gibi bir hakkı olamaz.

Marx'ın bu tespitlerden çıkardığı en mühim sonuçlardan biri, sözünü ettiğimiz ana görevleri gerçekleştirmek için örgütlü yapılara ihtiyaç olduğudur. Bu yapıların mistik bir gücü yoktur, onlar güçlerini, çok defa farkına bile varamayacağınız baskılarla gösterirler. Bu baskılar, kendilerine has bir dinamizmi olan ideolojileri ve müesseseleri biçimlendirir. Bu ideoloji ve müesseselerin toplumun temel talepleri ile çatıştıkları da olur. Ama başka baskılar onları çabucak hizaya getirir.

Demek ki iktisadî yapıların, yani sosyal gelirin, genel olarak sınıf diye adlandırılan sosyal tabakalar arasında, dağılımını düzenleyen yapıların, önemi çok büyük. Tabii ki tek önemli olan sadece bu iktisadî yapılarıdır da demek istemiyoruz.

Sonuç olarak, Marksist nazariye ve görüşlerle, Marksist olmayan nazariye ve görüşlerin birbirinden nasıl ayrıldığı meydanda. Elbette Marksist anlayışla, düşünceyi veya çeşitli kültür değerlerini özerk sayan ve iktisadî olaylara kesin, bağımsız ve tayin edici bir önem atfeden anlayışlar birbiri ile uzlaşamaz. Sosyal hayatın her strüktürü (yapısı), başlı başına bir strüktür olduğu için, kısmen de olsa, bağımsız bir dinamiğe sahiptir. Her strüktürün işleyiş kanunları vardır ama strüktürlerin bağımsızlıkları da nisbidir. Çünkü her toplum, kendi varlığını sürdürmek ve çözülüşünü kolaylaştıracak faktörleri ortadan kaldırmak zorundadır.

Etiketlerin büyük bir önemi olmadığını söylemiştik. **İnsanların çoğu, bir noktada Marksist, başka noktalarda Marksist olmayabilir.** Mesela Jül Sezar'ı, Richelieu'yü veya Napolyon'u bir noktada Marksist sayabiliriz. Şu manada ki, onlar kucağında yaşadıkları toplumun dinamiğini pekiyi kavramışlardı, yoksa büyük politikacı olamazlardı. **Marksçı denilen düşünceler Marx'tan önce de vardı ve bugünkü toplumun da çeşitli tabakalarına yayılmışlardır.** İNSAN, SOSYAL DİNAMİĞİN ANA HATLARINI MARKSİST DÜŞÜNCE ÇERÇEVESİNDE ELE ALIR VE ANLAR DA, MESELA MİSTİK DE OLABİLİR. Mesleğine âşık Marksçı bir ressam düşünün, ona göre insanlığa bırakacağı en değerli miras yeni bir sanat eseridir.

Ne yapalım âdet böyle. Aristo'nun prensip veya teorilerinden bazılarını kabul edene Aristocu demiyoruz. Aristocu, Aristo'nun esas tezlerine katılan insandır. Başka mütefekkirler için de durum aynı. Demek ki, düne veya bugüne ait tahlillerde, yukarda belirttiğimiz şartlara uyan ve yine yukarda sözünü ettiğimiz ideolojik tercihlere göre bir davranış izleyen araştırmacı veya militan yahut hem araştırmacı hem militan, Marksisttir.

Peki bu Marksist ne zaman bağımsızdır?

EĞER DÜŞÜNCE PLANINDA, HER BİRİ GERÇEK MARKSİZM OLDUĞUNU İDDİA EDEN TOPYEKÛNCU İDEOLOJİK SİSTEMLERDEN HERHANGİ BİRİNE KATILMAYI; EYLEM PLANINDA İSE, ÖRGÜTLENMİŞ BİR MARKSİST GRUPLA BİRLEŞMEYİ REDDEDİYORSA, BAĞIMSIZ BİR MARKSİSTTİR. Cilt II, Sh: 247-253

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Kırk Ambar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2009, Cilt II 2006.

BATININ TAARRUZU¹

"Batılıların Batı olarak kabul ettikleri bir ülkeler topluluğu var. Önceleri sadece coğrafi anlamda Batı'da yer alan ülkeleri belirten Batı deyimi giderek kültürel, sosyal, siyasî ve hatta askerî bir bütünü ifade etmeye başladı. Peki, ama bu Batı nerede başlıyor, nerede bitiyor, sınırları ne?

Batı'nın batıdaki sınırları oldukça vazih. Bu sınır Kuzey Amerika'nın Pasifik kıyılarıdır... Batı'nın doğudaki sınırlarını tespit etmek ise daha zor. Kimi Amerikalılara göre Batı Missisipi'de son bulur, kimine göre Hudson'da... Amerikalıların bölgesel yaklaşımlarını bir yana bırakırsak Batı, Kuzey Atlantik Okyanusu'nun her iki kıyısıdır, Avrupa'yı da içine alır. Batı'nın Avrupa'daki sınırı ise çeşitli zamanlarda, çeşitli maksatlara göre değişir...

Batıyı, Doğu'ya göre tanımlamak daha kolay. Ama hangi Doğu'ya? Batı'da Doğu-Batı tezadından ve çatışmasından söz ederken kastettiğimiz Soğuk Savaş ve bu savaşın dallanıp budaklanmasıdır. Bu anlamda Doğu, Sovyetler Birliği ya da komünist ülkelerin oluşturduğu bloktur. Batı ise, bazen hür dünya da denilen, Batılı ülkeler ve ortakları. Birçok kıtada yer alan ve diktatörlük rejimleriyle yönetilen ülkeler de bu Batı kavramına dahildir. İsveç, İsviçre, İrlanda ve tabii ki Finlandiya ise bu Batı'nın dışındadır.

Ne var ki Doğu deyince akla gelen sadece Sovyetler Birliği değildir. Garip bir söyleyiş ama bir de **Şark Doğu'su**² var. Birbirlerinden farklı olmalarına rağmen, hepsi de uzun zaman Hıristiyan Batı medeniyetinin hâkimiyeti veya etkisi altında kalmış, şimdi de onlara başkaldırarak bu hâkimiyeti sona erdirmek isteyen Asya'nın, hatta Afrika'nın birçok ülkesi ve toplumu bu Şark Doğu'sunu oluşturuyor. Ortadoğu'nun çoğu ülkesi ve bazı Asya ülkeleri için gerçek Doğu-Batı çatışması, amacı Batı emperyalizminin son hâkimiyet izlerini yok etmek olan bu savaştır. Onlara göre Sovyetler Birliği-Batı çatışmasının doğrudan doğruya Doğu ülkelerini ilgilendiren bir yanı yoktur. Hatta kimilerine göre Sovyetler Birliği, ağırlıklı olarak Avrupalı olan nüfusuyla, Yahudi-Hıristiyan ve Yunan-Latin temellere dayanan geçmişiyle, ilmî ve sınaî gelişmesiyle, gerçekte Batı'nın bir parçasıdır. Bununla beraber bu görüş henüz umumî bir kabule mazhar olmamıştır ve birçok Doğu'lu için Batı hâlâ daha dar, daha itibari bir anlam taşımaktadır.

Ortadoğulular için Batı, kültürel ve siyasî bir bütünü ifade eden, göreceli olarak yeni bir kelime, en azından Ortadoğu kelimesi kadar yeni ve onun gibi Batı menşeli. Yeni olmasına karşın Batı kelimesi, tıpkı Ortadoğu kelimesi gibi eski bir gerçeği ifade ediyor. Değişen sadece kelimeler. Son yıllarda millî imajlar ve klişeler üzerinde durulmaya başlandı, bazı yazarlar Batı'nın Ortadoğu'daki davranışlarını ve siyasetini şekillendiren önyargıları ele aldı ve sınıflandırdı. Ne var ki Ortadoğuluların Batı karşısındaki davranışlarının menşeleri ve bu davranışların şekillenmesi üzerinde pek durulmadı. Oysa Doğu-Batı ilişkilerinin tespitinde her iki davranış biçimi de aynı önemi taşıyor. Özellikle kendi kendini tahlil ve kendi kendini tenkit gibi Batıya has yöntemlere sahip olmayan Doğu açısından, Batıya karşı davranış biçimlerinin incelenmesi çok önemli.

Batı kelimesi Müslüman yazarlar tarafından Ortaçağ'dan beri kullanılmaktadır ama Hıristiyan Avrupa'yı ifade etmek için değil. İslâm dünyası için Batı, Kuzey Afrika'dan İspanya'ya, İspanya'dan Atlantik Okyanusu'na uzanan bölgedir. Akdeniz'in kuzeyindeki kâfir ve barbar ülkeler için bu kelimeyi kullanmaları gerekmemektedir.

Ortaçağ Müslümanları için dünya ikiye ayrılmıştı: darül-İslâm, darül-harp. Bu iki dünya devamlı savaş halindeydi.

Darül-İslâm'm güneyindeki ve doğusundaki darül-harpte putperestler yaşıyordu, ülkeleri kolayca

¹Lewis, Bernard, *The Middle East and the West* (Ortadoğu ve Batı), Wienfield and Nicholson, Londra 1964, 164 sayfa. İkinci bölüm: "The Impact of the West", s. 28-46.

Ayrıca bkz. Lewis, Bernard, *Ortadoğu*, Mehmet Harmancı çevirisi, Sabah Yayınları, İstanbul 1999, 325 sayfa, özellikle 5. bölüm: "Modern Çağ Meydan Okuyor," s. 211-303.

Yine bkz. Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çeviren Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu 541 sayfa, Ankara 1970.

²İngilizce metinde "Oriental East" olarak geçiyor.

fethedilebilir, insanları kolayca İslâmiyet'i kabul edebilirdi.

Darül-İslâm'm kuzeyinde ve kuzeybatısındaki Hıristiyanlık âlemi ise İslâm dünyasının en büyük rakibi, İslâm devletinin en amansız düşmanıydı. İslâm saldırılarına ilk karşı koyanlar Bizans'ın Ortodoks Hıristiyanları oldu. Bizans İmparatorluğu zayıf düşüp Bizans Türklerin eline geçince, bu sefer de Batı Avrupa'daki Frenkler İspanya'dan Filistin'e, Afrika'dan Asya'ya kadar uzanan darül-İslâm'da karşı saldırılara başladılar. **Ortaçağ'ın sonlarında, Müslümanların kafasındaki Hıristiyan Avrupa imajı değişti.** Bizans'ın fethinden sonra Ortadoks Grekler Padişah'm tebaası olmuşlardı, onlar artık bir düşman değil zararsız bir komşuydu. Şimdi baş düşman Orta ve Batı Avrupa'da yaşayan Frenklerdi. Frenkler yani Protestanlar dahil bütün Katolikler...

Ortaçağ'da yaşayan Müslümanlar için Frenkler barbardı, kâfirdi, onlarla ilgilenmeye bile değmezdi. İslâm! Dünya görüşüne göre Hıristiyanlık, Musevilik gibi, menşeinde hak diniydi, vahiyler zincirinin ilk halkalarından biri. Ama en kâmil vahye Hazret-i Muhammed mazhar olmuştu, Hıristiyanlık da, üzerine inşa edilen Hıristiyan medeniyeti de kâmil olmaktan uzaktı, noksanlarla maluldü. Şüphe yok ki İslâmiyet'i baştan sona sahte ve meşum sayan o çağ Hıristiyanlığına kıyasla İslâmiyet'in Hıristiyanlığa yaklaşımı çok daha müsamahakârdı. Ama bu müsamaha herhangi bir takdir anlamına da gelmiyordu. Oysa Grekler Yunan medeniyetinin devamcıydılar, onlardan bazı şeyler öğrenilebilir, onlarla bir arada yaşanabilirdi. Karanlıklar içindeki Avrupa'ya niçin itibar edecekti İslâmiyet? Nitekim o dönemde Yunancadan, Sıryakçadan, eski Farsçadan birçok eser Arapçaya tercüme edilmiş, Latinceye ise, bütün Ortaçağ boyunca, geç Roma tarihiyle ilgili bir eser dışında başka hiçbir eser Arapçaya çevrilmemiştir, ne Latinceye ne de başka bir Avrupa dilinden.

Bir tutum, Avrupa'nın gerçekten de geri kalmış olduğu karanlık dönemleri için isabetli sayılabilir belki. Haçlı ordularının Ortadoğu'da ve geçtikleri her ülkede sergiledikleri davranışları da İslâm âleminin Avrupa'dan iyice soğumasına neden olmuştur. Ne var ki Ortaçağ'ın sonlarına doğru bu istigna artık yersiz hatta tehlikeliydi.

15. asrın sonlarından itibaren Avrupalılar geniş bir yayılma hareketine giriştiler. Bu ticari, siyasî, kültürel ve demografik yayılma 20. yüzyılda aşağı yukarı bütün dünyayı Avrupa medeniyetinin yörüngesine soktu. İki koldan bir yayılma: Bir yandan Portekizliler, İspanyollar, Hollandalılar, İngilizler, Fransızlar yeni ülkeler keşfetmek ve eski ülkeleri ele geçirmek için Batı Avrupa'dan denizlere açılırken öte yandan Ruslar da stepleri aşarak, güneyden ve doğudan Ortadoğu'ya ve Asya'ya doğru ilerliyordu. Bu yayılma hareketi çeşitli biçimler aldı, çeşitli merhalelerden geçti ve çeşitli isimlerle anıldı. Bu isimlerden bazıları: Sömürgeleştirme, beyaz adamın sorumluluğu, kaderin tecellisi... Bir de Rusların Moskova'dan Urallar'a, Urallar'dan Pasifik Okyanusu'na yayılışlarını ifade etmek için kullandıkları isimler var.

Bazı bölgelerde sömürgecilik o kadar başarılı ve topyekûn oldu ki yerli halk ya yerinden yurdundan edildi ya da önemini kaybetti, sömürgeciler de yeteri kadar güçlenerek ayakları üzerinde durmaya ve ana vatanlarından kopmaya başladılar. Kuzey Afrika'daki Fransızlar bu kadar ileri gidemediler, ama Amerika'daki İngilizler bunu başardılar. Ne var ki Asya'nın ve Afrika'nın birçok halkı ve kültürü o kadar güçlüydü ve derinlere kök salmıştı ki sömürgeciler buralarda sadece yönetici olmakla yetinmek zorunda kaldılar. Bunun sonucunda, 19. asrın 20. asrın başlarında tanık olduğumuz klasik sömürgecilik sistemi doğdu.

Ortadoğu Avrupa emperyalizminin etkisi altına geç girer, bu etki kısa sürer ve genellikle de dolaylı şekilde kendini hissettirir. Yine de Batı'nın taarruzu yoğun ve karşı konulmaz bir taarruzdur.

Başlangıçta Ortadoğu iki kıskaç arasında kalmış gibidir, biri güneydoğudan, Hindistan'daki üslerinden yola çıkan ve deniz yoluyla gelen Portekizlilerin oluşturduğu kıskaç, diğeri de kuzeyden aşağı inen Rusya kıskaçı. Ancak bu iki tehlike de savuşturulmuş tur. Ortadoğu'da, hem Karadeniz'i hem de Kızıldeniz'i İslâm hâkimiyeti altında tutabilecek, kuzeyden ve güneyden gelen akınları durdurabilecek yeni bir güç ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın bu bölgede yayılmaya başladığı sıralarda iki Ortadoğu imparatorluğu tarih sahne-sindedir, İran'da Safevi devleti ile Türkiye'de Osmanlı devleti. 16. asrın ilk yıllarında Safevilerle Osmanlılar arasındaki hâkimiyet kavgası Osmanlıların zaferiyle sonuçlanır. Zaten uzun zamandan beri Osmanlı İmparatorluğunun idaresine alışmış olan Arap ülkeleri Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelirler ve bu birliktelik dört yüz yıl sürer.

Devlet-i Aliyye'nin askerî gücü sayesinde istilâya karşı silahlanmış olan Ortadoğu kavimleri,

insanlığın eski bir mitosu olan kendi kendine yetme vehmine kapıldılar, kendilerinden önceki ve sonraki nice toplumlar gibi kendi yaşayış tarzlarının üstünlüğüne inandılar, askerî güçle tahkim edilmiş hak dini İslâmiyet'in zirvesinden Batı'nın barbar kâfirlerini küçümsediler.

16. asır boyunca Osmanlıların Hıristiyan düşmanlarına karşı kazandıkları zaferler de Ortadoğu kavimlerinin Batıyı küçümsemeye devam etmelerini sağladı; bu tutum 17. asırda da devam etti çünkü Avrupa askerî bakımdan hâlâ vahim durumdaydı. Zihniyetlerdeki gerçek değişme Osmanlı İmparatorluğu'nun uğradığı bozgunlarla başladı, imparatorluk toprak kaybetmekte, galip düşmanların dikte ettiği antlaşmaları imzalamaktaydı. Geçmişte örneği olmayan bu acı tecrübeler sonucu girişilen düzenlemeler, hâlâ tamamlanmamış uzun ve zor bir sürecin başlangıcı oldu.

Bu süreç 1683'te Türklerin ikinci Viyana bozgunuyla başladı. Bu kesin ve tartışma götürmez yenilginin ardından Avusturyalılar ve müttefikleri hızla Osmanlı topraklarına girdiler. 1696'da Ruslar Azak'ı ellerine geçirerek Karadeniz'deki ilk zaferlerini elde ettiler. 1699'da Avusturyalılar Karlofça Muahedesi'ni imzalattırdılar Osmanlı İmparatorluğu'na. İmparatorluğun mağlup bir devlet olarak imzaladığı ilk anlaşmaydı bu. Arada bir kazanılan ufak zaferler bir yana, mağlubiyetler 18. asır boyunca devam etti. En acı olaysa 1783'te Rusların eski bir Türk ve İslâm üssü olan Kırım'ı ilhakıydı.

Problem önceleri askerî bir problem olarak kabul edildi, alınan ilk tedbirler de askerî oldu. Osmanlı orduları Avrupalı ordular tarafından bozguna uğratılmıştı, demek ki Avrupa'nın silahlarını, eğitim yöntemlerini ve savaş tekniklerini almak akıllıca olacaktı. Bu amaçla 18. asır boyunca Avrupa'dan zaman zaman askerî hocalar getirildi, teknik okullar kuruldu, Türk ordusunun çeşitli kademelerindeki subaylar Avrupa savaş sanatları konusunda eğitim gördü. Mütevazı bir başlangıçtı bu ama çok da anlamlıydı, ilk defa olarak genç Müslümanlar, barbar Batıcıları küçümsemek bir yana, onları kılavuz ve hoca olarak kabul ediyor, dillerini öğreniyor, kitaplarını okuyorlardı. 18. asrın sonlarında, silah talimatnamelerini okumak için Fransızca öğrenen genç topçu subayları çok daha etkileyici ve tehlikeli kitaplar da bulup okuyabiliyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reformların ilki ve uzun zaman en önemlisi olarak kalacak olan askerî reformlar, kendi kendine yetme inancında açılan biricik gedik değildi. 1729'da İstanbul'da ilk Türk matbaası kuruldu. 1742'de matbaa kapatıldığı zaman on yedi kitap basılmıştı. Bunların arasında 1721'de Fransa'ya gönderilen Türk elçisinin Fransa ile ilgili bir kitabı ve Avrupa ordularında uygulanan askerlik sanatlarına dair bir eser de vardı. Kendi irfanına güvenini kaybetmişti Osmanlı, mimarisi de Batı etkisine açıldı. Dinî mimarisinde bile bu etki görülür. 1755 yılında tamamlanan Nuruosmaniye Camii'nde barok üsluba yer verilmesi gibi.

Askerî bozgunların neden olduğu aciz ve çözümlenmesi hissi Avrupa'nın Ortadoğu'ya ihraç ettiği malların hızla çoğalmasıyla daha da arttı. Lüks tüketim maddelerinin yanı sıra artık şeker ve kahve gibi maddeler de Ortadoğu'ya ihraç ediliyordu. Bir zamanlar Ortadoğu'dan Avrupa'ya yollanan şeker ve kahve, şimdi bunları Amerika'dan satın alan Avrupalı bezirganlar tarafından Ortadoğu'ya taşınıyordu. Bir ümitsizlik çağıydı bu. Osmanlı üstünlük iddiasından vazgeçmiş görünüyordu. **"Bu dünya müminler için mahpes, kâfirler için cennet"** sözleri belki de artık Avrupa yaşayış tarzına bir özlemi ifade ediyordu.

18. asır boyunca Ortadoğu topraklarını tehdit eden başlıca tehlike kuzeyden geliyordu. Bu tehlikeyi oluşturan da Karadeniz'e ve Kafkasya'ya inen Çarlık Rusya'sının ordularıyla. Ayrıca Avrupalı birer kuvvet olmalarının yanı sıra artık Asyalı birer kuvvet de olan İngiltere ile Fransa, Mısır, Levant ve İran pazarlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun belli başlı rakipleriydi.

1798'de Mısır'ın **General Bonapart** komutasındaki bir Fransız ordusu tarafından istilâ edilmesi, Batı'nın taarruzu sürecinde yeni bir aşamaydı. İlk defa modern Batı tarafından Ortadoğu'ya silahlı bir saldırı düzenliyor, ilk defa İslâm dünyası böyle bir şokla karşı karşıya kalıyor, ilk defa batılılaştırmanın ve reformların yolu açıyordu... **Bonapart**, bir yandan modern bir Batı ordusunun ne kadar kolaylıkla Müslüman dünyanın kalbindeki bir ülkeyi istilâ, işgal ve idare edebileceğini kanıtlarken, öte yandan da Fransa gibi düşman bir kuvvetin, nasıl İngilizlerin Hindistan'a olan karayolunu kesebileceğini gösteriyordu... Böylece Ortadoğu'da yaklaşık bir buçuk asır sürecek bir Fransız-İngiliz müdahalesi dönemi de başlamış oluyordu...

1850'li ve 60'lı yıllar Ortadoğu'da hızlı ve önemli değişikliklerin meydana geldiği yıllardır. Kırım Savaşı dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa ve İngiltere ile imzaladığı anlaşmalar, Fransız ve

İngiliz donanmalarının İstanbul önlerine gelmesi Batı ile yeni bir dönemin de başlangıcı olmuştur. Kırım Savaşı sonrası Rusya Orta Asya'daki varlığını pekiştirir, İran'ın kuzeydoğu sınırına kadar iner.

Batı'nın Arap ülkeleri ile ilişkileri ise başlangıçta, yani on 9. asrın ilk yarısında, ticari ağırlıklıdır. İngilizlerin 1839'da

Aden'i ellerine geçirmesi ve benzeri bazı olaylar daha çok transit yollarının emniyet altına alınması gayesini güder. 19. asrın ikinci yarısında ise, transit yolları hızla modernleşir, Batı'nın Ortadoğu'daki iktisadî menfaatleri iyice önem kazanır. 1880'lerden itibaren Osmanlı İmparatorluğunda baş gösteren Alman etkisinin daha da artması üzerine İngiltere bölgedeki politikasını gözden geçirerek, 1882'de, belli amaçlarla ve bir süre için işgal ettiği Mısır'daki varlığını daimileştirir, Sudan'ı da işgal eder. Dört asır boyunca Arap topraklarını elinde tutan Osmanlı İmparatorluğu'nun 1918'de bozguna uğraması sonucu, imparatorluğun *enkazı* üzerinde birçok yeni siyasî yapı yükselir.

1918-1945 yılları arasında İngiltere ile Fransa kâh müttefik kâh rakip iki ülke olarak Ortadoğu'ya hâkim olurlar. Aden, *Filistin ve Sudan* doğrudan doğruya bir sömürge rejimine tâbi iken, diğer yerlerde dolaylı bir kontrol vardır. Batı bazı yerlerde yerel hükümetler aracılığıyla kontrolünü sürdürürken, bazı yerlerde manda rejimini tercih eder. Bazı ülkelere sözde bağımsızlık tanır, bağımsızlıktan anlaşılan ise o ülkelerin içişlerine bir ölçüde müdahale etmemektir. Bu durum ikinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda sona erer. İngiltere'nin Arabistan'daki son kalesi hariç, Ortadoğu'daki *tüm Arap ülkeleri* bağımsızlıklarını elde ederler.

Ortadoğu'da bir buçuk asırlık İngiliz Fransız hâkimiyetinin ve Türkiye'de bir o kadar süren Batılılaşmanın etkileri bu ülkelerin sosyal hayatlarını geri dönülmez biçimde ve derinden etkiler. Bu değişiklikler, çoğu oldukça ihtiyatlı ve muhafazakâr bir Batılılaşma politikası izleyen Batılıların eseridir. En hayati değişikliklerin bir kısmını ise Ortadoğulu Batıcılar gerçekleştirir. Bunlar, Batı'nın iktidar vasıtalarını ellerine geçirip kullanmak isteyen idareciler, servetlerine servet katmak için Batı'nın tekniklerinden yararlanan tüccarlar, Batı'daki bilgi ve düşünce zenginliğinin büyülediği edebiyat ve aksiyon adamlarıdır... Bu değişiklik sürecinin sembolik bir ifadesi, Batı kıyafetlerinin tedrici olarak benimsenmesidir. Ceket ve pantolon giymek modern olmanın sembolü, dış belirtisi olur. İslâm muhafazakârlığının son kalesi sarık da artık terk edilir ve yerini şapkaya bırakır.

Başlangıçta değişiklikler sadece askerî idi, gelişen ve ilerleyen Avrupa karşısında korunmak ihtiyacı. Bu ihtiyaç Avrupa üslûbunda bir ordu gerektiriyordu. Öyle sanılıyordu ki mesele bir talim ve teçhizat meselesidir, birkaç hoca getirtilip lüzumlu malzeme sipariş edildi mi iş olup bitecek. Oysa yeni tip bir ordu teşkil etmek için subay yetiştirecek okulların inşası, maarif reformları, bu reformları ayakta tutacak müesseselerin oluşturulması, hükümet düzeyinde yapılacak reformlar, bütün bu reformların uygulanmasını ve devamını sağlayacak idarî reformlar ve sonunda da iktisadî reformlar kaçınılmazdı.

İktisadî ve teknik ilerlemeler uzun zaman Avrupalıların eseriymi büyük ölçüde. Yolları, tren yollarını, köprüleri, limanları kuran onlardı. 19. asırda buharla, 20. asırda benzinle çalışan araç ve makineler, gaz, elektrik, telgraf, radyo hep onların eseri. Sanayi inkılâbını başlatan onlar. Avrupalılar bazen kendi hesaplarına, hükümetlerinin veya imtiyazlı şirketlerin adamı olarak, bazen Ortadoğu hükümetlerinin veya Ortadoğulu müteahhitlerin davetiyle uzman veya danışman olarak geldiler. Önceleri vasıfsız yerel işgücünden faydalandılar, sonra yarı uzman zanaatkârları kullandılar, sonunda da teknik ve meslekî açıdan yetişmiş yerel uzman işgücüne başvurdular...

Avrupa'dan silah ve teknoloji ithal edilirken beraberinde Avrupa fikirleri de ithal edildi. Bunlar da, silah ve teknoloji kadar, eski sosyal ve siyasî düzenin tahripçisiydi. 18. asra kadar İslâm dünyasının Batı'yla hiçbir entelektüel ve kültürel teması olmamıştı. Hıristiyan Avrupa'daki Rönesans hareketi, yeni bilgiler, ilmî, teknolojik ve entelektüel gelişmeler İslâm dünyasında hiçbir yankı uyandırmadı. Avrupa ticaretinin ve diplomasisinin taarruzu bile, sonuçta Hıristiyan ve Yahudi tebaadan oluşan bir ara sınıfın işine yaradı sadece. Ticaret, aracılık ve tercümanlık yapan bu sınıf Müslüman efendilerini Batı'yla doğrudan doğruya temas etmek zilletinden korumuş oldu sözde. Devlet-i Aliyye'nin yükseliş devirlerinde daimî elçilikleri yoktu Avrupa'da, İstanbul'daki temaslarını da çoğu zaman Rum olan baş tercümanlar aracılığıyla gerçekleştirirdi. Batı dillerinde yazılmış kitapları okuyabilen pek az insan vardı, bu eserlerin, bazı istisnalar dışında, Türkçe, Arapça veya Farsça tercümeleri de yoktu...

Askerî reformlar bu duruma son verdi. Cahil ve barbar sayılan Frenk en asil ve en hayati sanatların

başında gelen savaşma sanatının hocası mevkiine yükseldi. Kullandığı dil belli başlı bilgilerin anahtarı haline geldi.

Askerî islahatçıların niyeti iki dünyayı ayıran duvarda küçük bir çatlak açmaktı, belli ölçüde su geçecekti bu çatlaktan. Ama öyle olmadı, bir sel aktı delikten, duvarda oluşan binlerce çatlaktan fıskıran, eskiyi yıkan ve yeni bir yaşam biçiminin tohumlarını saçan bir sel. Ardı arkası kesilmeyecek gibi çağlayan bir sel. **Batı, her yeni nesil için yeni fikirler üretiyordu.**

19. asır boyunca, kâh birbiriyle uyumlu kâh birbiriyle çatışan iki temayül ferman dinletti Devlet-i Aliyye'ye: Fransız Devrimi'nin radikal liberalizmi ve Aydınlanma Çağı'nın otoriter islahatçılığı.

O zamana kadar mühürlü olan İslâm dünyasına Batı düşüncesinin nüfuz edeceği birçok yeni kanal açılmıştı artık. Mesela Avrupa başkentlerini ziyaret eden ve sayıları gittikçe artan Ortadoğulu Müslüman seyyahlar. Gerçi daha önce de bazı cesur seyyahlar meçhul bir Avrupa'nın bağrında sakladığı tehlikelere rağmen Batı'ya seyahat etmişti. Ama Haçlı Seferlerinden 17. yüzyıla kadar geçen dönemde bu seyyahlardan geriye pek az yazılı belge kalmıştır. Bunlar da özel misyonla yollanmış olan resmî kişilerin bıraktıkları belgelerdir. 1791'DE OSMANLI PADİŞAHI ÜÇÜNCÜ SELİM'İN VİYANA'YA YOLLADIĞI EBUBEKİR RATİP EFENDİ ORADAN, AVUSTURYA'DAKİ AYDINLIK DESPOTİZMİ VE İCRAATLARINI ANLATAN AYRINTILI BİR RAPOR YOLLAR PADİŞAHA, OSMANLI İMPARATORLUĞU İÇİN REFORM TAVSİYELERİNDE BULUNUR. Müttekip yıllarda padişah Londra, Paris ve Berlin'de ilk defa olarak daimi elçilikler ihdas eder. 19. asırda İran'da Avrupa'da elçilikler açar. Muhammed Ali ve haleflerinin istiklale kavuşan Mısır'ı da temsilciler yollar Avrupa'ya. Yabancı bir dil bilmenin ve Avrupa'yı görmüş olmanın önemli bir meziyet olduğu o dönemlerde, bu imkânları sağlayan elçiliklerde çalışmış olan memurlar yeni siyasî elitin önemli birer elemanı olurlar.

Diplomatlardan sonra Avrupa'ya giden ikinci Ortadoğulu kafiler de öğrencilerdir. İlk öğrenci kafilesi 1809'da **Muhammed Ali Paşa** tarafından İtalya'ya gönderilir, 1818'de Avrupa'daki Mısırlı öğrencilerin sayısı 23'ü bulur. Hemen hemen aynı tarihlerde İranlı bir öğrenci grubu da İngiltere'ye ayak basar. 1826'da Mısır paşası 44 kişilik bir öğrenci misyonunu Paris'e yollar. Paşa'nın yaptığının daha iyisini Padişah yapacak ve İkinci Mahmut, 1827'de yoğun dinî bir muhalefete rağmen, 150 kadar öğrenciyi çeşitli Avrupa ülkelerine yollayacaktır. Bu öğrencileri yüzlercesi takip edecektir.

1860'lı yıllarda, biraz da Batı'da gördükleri eğitimin sonucu olarak, üçüncü bir kafilenin Batı'nın yolunu tuttuğunu görüyoruz: Sürgünler kafilesi. Liberal ve vatansever bir grup olan Yeni Osmanlılar eleştirilerini Avrupa'dan yürütmek üzere Türkiye'yi terk eder, Londra'da, Paris'te, Cenevre'de kurdukları gazeteler aracılığıyla muhalefetlerini sürdürürler. Onları, 19. asrın sonlarına doğru başka bir liberal ve vatansever grup olan Genç Türkler takip eder. Zaman zaman Ortadoğu'dan gelen siyasî sürgünler de olur ama sayıları azdır, aktif bir rolleri olmaz.

Ortadoğu'dan Avrupa'ya gelen bu ziyaretçilerin yanı sıra, Avrupa'dan da Ortadoğu'ya doğru bir ziyaretçi akını olur. Öğretmenler, öğrenciler, uzmanlar, müşavirler, misyonerler, propagandacılar, her türden siyasî ve ticari girişimci... Genç nüfus üzerinde etkisi görülen ilk grup Türkiye'de, Mısır'da daha sonra da İran'da istihdam edilen Avrupalı askerî muallimlerdir. Bunların çoğu Fransızdır. Fransız Devrimi'nden sonra da bu gelenek devam eder, 1796'da Osmanlı imparatorluğu Fransız devrim komitesinden askerî uzmanlar ve teknisyenler ister. Yeni Fransız elçisi General Aubert Dubayet'nin emrinde bir grup uzman Türkiye'ye yollanır. Yeni elçi New Orleans doğumlu ateşli bir ihtilâlcidir, Lafayette'in emrinde Amerika'da çarpışmıştır.

Daha önce de söylediğimiz gibi İstanbul'daki Mekteb-i Harbiye'nin dört yüz ciltlik bir kütüphanesi vardır, bu kitapların içinde otuz bir ciltlik Büyük Ansiklopedi de yer almaktadır... Muhammed Ali de Mısır'a Fransız subayları getirtmiştir. Kahire'de kurulan matematik okulunun kütüphanesinde, Avrupa müesseseleri hakkında yazılmış Fransızca kitapların yanı sıra Voltaire'in ve Rousseau'nun eserleri de vardır. Daha sonraları birçok ülkeden birçok askerî misyon daha Ortadoğu ülkelerine gelmiştir. Ortadoğu toplumlarındaki çeşitli gruplar içinde Batı'nın etkisine en çok ve en uzun süre maruz kalanlar subaylar olmuştur, meslekî açıdan hayati bir önem arz eden modernleşmeye ve reformlara en çok ilgi duyan da onlardır. Sosyal değişimin öncülüğünü subayların yapması, dünyanın başka yerinde pek raslanmayan Ortadoğu ülkelerine özgü bir olay.¹³ Cilt II, sh:55-67

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Kırk Ambar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2009, Cilt II 2006.

CEMİL MERİÇ'İN "BİR FACIANIN HİKÂYESİ" KİTABININ ANARŞİ - TERÖR – ANOMİ BÖLÜMÜ

Orijinal

GİRİŞ

Zavallı şair...

Bülbül hamûş, havz tehî, gülsitan harab diye inliyordu. Ne bülbül kaldı, ne havz.

Toplum zıvanadan çıkmış. Cinayet cinayeti kovalıyor. Akıl susmuş ve mefhumlar cehennem!

Bir raks içinde tepinip duruyor. Sloganlar yönetiyor insanları. İdeolojiler yol gösteren birer harita değil, idrâke giydirilen deli gömlekleri. Aydın dilini yutmuş; namlular konuşuyor.

Bir kıyametin arifesinde miyiz acaba?

Dünyayı Şeytan mı yönetiyor?

Düzeni büyücüler mi bozdu?

Bu kördüğümü çözecek İskender nerede?

Tarihlerin tanımadığı bir tahrip cinneti karşındayız. Sosyal bir kuduz veya kanser. Bu sinsî, bu kancık, bu sürekli boğazlaşmaya anarşi demek hata. Anarşi saman alevi gibi yanıp söner. Her ülkede, her çağda, her düzende belirebilir: fitne, fesat, kargaşa. Anarşizm desek düpe düz münasebetsizlik. Anarşizm, bir dünya görüşüdür. Tutarlı bir felsefesi, gözüpek havarileri, ölümle alay eden kahramanları vardır. Anarşizm, hürriyet aşkıdır; insanın asaletine ve yüceliğine inanıştır; tek kusuru hiçbir zaman gerçekleşmemiş ve gerçekleşemeyecek olması. Anarşizm Avrupa'nın rezil ve yalancı medeniyetini yok edip bahtiyar bir çağın yaratıcısı olmak hülyâsıdır.

Nihilizm?

Nihilizm, Anarşizm'in Çarlar Rusya'sında aldığı isim. Batı, bizim yaşadığımız faciaya şahit olmamış ama başlayacak diye tir tir titrediği bu felâketin adını koymuştur: Anomi. Anomi: şuursuzluk. Anomi, bütün değerlerin tepetaklak olması, çürüyüş, çöküş...

Aydının görevi: karanlıkları aydınlatmak. Yazık ki o da kasırganın içinde. Sokaklarda kardeşleri, çocukları boğazlaşırken soğukkanlılığını nasıl koruyabilir!

Evet, ama görev görevdir. Önce kafalardaki keşmekeşi dağıtmağa; metafizik birer orospu olup çıkan kaypak, hain, aldatıcı mefhumlara ışık tutmağa çalışalım. Bu araştırma zifiri bir karanlıkta çakılan kibrit... Kuledeki nöbetçinin feryadı.

Konuyu şu başlıklar içinde ele alacağız:

1 — Avrupa'nın son iki yüz yıllık tarihi.

a) **Anarşizm:** Bu dönemde azgınlaşan bir hastalık; daha doğrusu Avrupa toplumlarının içine düştüğü buhranı sona erdirmek için başvuru cerrahî bir ameliyat.

b) **Terörizm:** Hiçbir felsefî veya sosyal sisteme bağlanamaz. Her çağda, her ülkede insanlığın başına belâ olan bir öfke, bir isyan, bir intikam belirtisidir.

BİR ÇAĞIN OTOPSİSİ

Bir İktisatçının Tespitleri

Önümde bir kitap duruyor: Alman Sosyalizm'i. Yazarı: Sombart. Eseri Fransızcaya çeviren: **"Dünyanın bütün iktisatçılarını toplasanız, bir Sombart yapmaz"** diyor. Ama **"yalnız iktisatçı değil Sombart. Sosyolog, tarihçi, hatta şair."** Birinci bölüm, ekonomi çağının eleştirisi. Sombart'a göre, kapitalist dönemin kötü yönü ne politikası, ne iktisadiyatı. İnsan, mukaddeslerinden koparılmış, maddî hazlar peşinde koşmağa mahkûm edilmiştir.

Suç, ne patronada, ne işçide, ne makinada...

Çağdaşlarımıza böyle bir yaşayış tarzı kabul ettiren: Şeytan. Marksizm de, Kapitalizm de ekonomi çağının ürünü. Al birini vur ötekine. İki de insan dışı, ikisi de maddecî.

Babil kulesinde yaşıyoruz Sombart'a göre. Avrupa insanı doğru yoldan uzaklaştı... Bir buçuk asırdır Avrupa'da ve Amerika'da olup bitenleri anlamak için Şeytan'ın gücüne inanmak lâzım. Gördüklerimizi Şeytan'ın işi diye vasıflandırmaktan başka çıkar yol yok. **Mavera inancını yıktı Şeytan.** İnsanları kibirlerinden yakaladı. Tanrı'dan ne farkımız var demeye başladılar. Ve Şeytan içimizde uyuklayan aşâğılık insiyakları şahlandırdı : "**Hırs, tama'ı, altın aşkı.**" Bu insiyakların doludizgin at koşturacakları bir iktisat düzeni ilham etti: **Kapitalist ekonomi.**

"Ve Şeytan, Âdemoğlu'nu yüksek bir tepeye çıkardı. Arzın bütün ihtişamını gösterdi ona. Bu ülkeler benim, dedi. Onları dilediğime bağışlayabilirim. Bana secde et, bu nimetlerin hepsi senin." Âdem, İblis'e boyun eğmedi ama çağımızın insanları secde ettiler.

Verdiği sözü tuttu Şeytan. "**Dünyada uzun zaman yaşayacaksınız**" demişti insana. Üstelik eskisinden daha iyi yaşıyordu şimdi. Nüfustan daha hızlı artıyordu servet. Keşifler keşifleri, icadlar icadları kovaladı. Ufak tefek aksilikler de oluyordu şüpheşiz. Meselâ medeni kavimler 1914'de, birbirini boğazlıyordu. Adaaam, bu belâ da sona erdi nihayet. Herkes işine gücüne döndü. Kulenin kuruluşu devam ediyordu.

Neredeyse göklere varacaktı zirvesi. Sonsuz terakki, sonsuz refah.

Birden yıldırım düştü kuleye. İşçiler kaçıştı. Mühendisler, temelleri yokladılar. Bir de gördüler ki temeller hiç de sağlam değilmiş. Bina, geçen asırda, dünya ülkelerinin Avrupa devletlerine bağlılıkları dikkate alınarak kurulmuş.

Modem çağ, XVIII. asrın ortalarına doğru bulunan kok kömürü ile yaşıt. O zaman dünyada kendi kendilerine yeten bir sürü millî ekonomi vardı. Başka ülkelerle ticaret yapmağa girişiyorlarsa, sırf çıkarları içindi bu. Merkantilizm dönemi. Liberalizm bu düzene son verecektir. Nihayet kapitalizm aşaması. Dünya ekonomisi bambaşka bir zihniyetle teşkilâtlanır. Tâyin edici güç, artık, devletlerin değil ferdlerin çıkarıdır. Amaç, millî ekonomilerin birbirine ulanması değil, bütün dünyayı kucaklayan bir ekonomidir. Bu amaç zaman ve mekâna boş veren, üretimi ve insanları görülmemiş bir biçimde seferber eden bir teknik sayesinde gerçekleşebileceğie benziyordu. Ama bu işin olabilmesi için sınaî ve meslekî alışkanlıkların, topyekûn ve her ülkede, değıştirilmesi de lâzımdı. Öyle ki milletlerarası münasebetler yeni bir işbölümüne göre düzenlenmeli, tabii kaynaklar veya yollar bakımından en iyi olan noktalarda yoğunlaşmalıydı. Bu değışiklik büyük kapitalist milletlerin girişimleriyle gerçekleşti. Bu devletler dünya üzerindeki hâkimiyetlerinin zirvesine ulaşılar böylece. Geçen asrın özelliğie, beyaz ırkın hâkimiyetidir.

Sanayileşmiş Avrupa, yüz milyonlarca ahaliş olan bir şehre benzedi. Kıtayı oluşturan memleketler birer sanayi devleti, daha doğrusu birer ihracat devleti haline geldi. Dünyanın öteki ülkelerine mal ihraç eden birer sanayi devleti. Öteki devletler, Batı Avrupa'nın etrafında birer banliyö gibiydiler. Görevleri, büyük şehrin mamul mallarını tüketmek ve buna karşı ona hammadde, besin sağlamak. Avrupalılarca kolonileştirilen ülkeler, pek tabii olarak, Avrupa'nın ürettiğie mallar için birer mahreç oldular. Bu ülkelerdeki yerli nüfusun da alışkanlıklarını değıştirmek ve onları bu malların müşterisi yapmak lâzımdı. Hoş bu mallar da çekiciydi ya!

Üstelik çok da ucuzdu. Avrupa tüketim mallarına karşı düşkünlük artarken onları üretmek arzusu da artıyordu. Bunun için araç ve gerece ihtiyaç vardı. Avrupa bu milletlere "**ulaşım vasıtalarınızı ıslah edin önce**" diyordu. "**Tabii, lâzım gelen malzemeyi benden alacaksınız.**"

İnsan oturmayan yerler üretim bölgesi oldu. Meskûn yerlerde mevcut üretim teşvik edildi. Üretim yoksa yeni yeni üretim kolları sokuldu. Örnek mi istiyorsunuz?

İşte Mısır!

İki üç nesil önce, ahalişini kendi toprağında yetişen ürünlerle besliyordu. Kendi kendine yeten bir memleketti. Bir Avrupalı, "**Mısır ihraç için neden pamuk yetiştirmesin?**" diye düşündü. Mısır, pamuk üretimine zorlandı. Bugün, pamuk üreten ülkelerin dördüncüsü. Ama yiyeceğie dışardan getiriyormuş, adaam!

Başka ülkeler için de aynı durum. Tabiat şartlarına en uygun üretim geliştirildi. Mono kültür sisteminin kuruluş sebebi bu: Brezilya'da kahve, Birmanya'da piriñç. Güney denizlerindeki adalarda baharat, Küba'da şeker kamışı, Havana'da tütün vs. Arada, Avrupa'nın talepleri artıyordu birden. O zaman üretim serada yetiştirilmişçesine hızlanıyordu. Mesela araba sevdası yüzünden birçok bölgelerde kauçuk ekildi, yağmurdan sonraki mantarlar gibi, kauçuk fişkirdi topraktan.

Avrupa bezirgân ve sanayicileri, dünya ekonomisini kendi çıkarlarına uydurmak için ne gibi metodlara başvuruyorlar?

Kapitalizmin başlangıcındaki metodlara yani siyasî otoriteye. Siyasî otorite kolonyal siyaset denilen biçime büründü; ilkelere karşı uygulanan bir politika, yani her türlü cebir ve şiddet.

Klâsik örnek, İngiltere'nin Hind'e yaptıkları. XIX. asrın başlarına kadar Hind'de tekstil sanayi çok gelişmişti. Avrupa'ya bile mal gönderiyordu. İngiliz mallarını ne yapsın?

Hindistan, Britanya pamuğunun alıcısı olmalıydı. Çünkü İngiltere Avrupa savaşlarından beri pamuğa batmıştı. Hind'e nasıl pamuk satabilirdi?

Sorun bir komisyona havale edildi. Alınan karar şuydu: Hindistan'a pamuk satmak için, önce Hindistan'ın tekstil sanayiini yok etmeli. İngiliz hükümeti, gümrük resimleri vs. malî dalaverelerle rakip sanayii dize getirdi. Hind dokumacıları işsiz kaldı; "ticaret tarihinde benzeri olmayan bir sefalet."

Zamanla, tahakküm biçimleri uygarlaştı. Şiddetin yerine şarlatanlık geçti. Siyasî vasıtaların yerini iktisadî vasıtalar aldı. Milletlerarası trafiği düzenleyen parola : "barış, ticaret hürriyeti, kredi" oldu. Her şeyden önce usta bir borçlandırma sistemi ihdas edildi. Böylece Batı Avrupa ülkeleri dünyayı diledikleri gibi sömürebildiler.

Kapitalist kazancın durmadan çoğalan fazlalıkları, yabancı ülkelere bazan borç, bazan teşebbüs biçiminde yatırıldı. Dünya milletleri iki zıd kutba ayrıldılar: Borç verenler, borçlular. **Parayı dağıtan, milletlerarası sermayenin temsilcisi üç beş banka.**

Geçen asırda önemli sayılabilecek siyasî karışıklıklar yok. Fakat mutlu bir içtimaî düzen, temelinden yıkıldı. Baba ocağından kovuldu insanlar. Ya sokağa döküldüler, ya gecekondulara sığınmak zorunda kaldılar.

Avrupa, geçen asrın başlarına kadar, hürmete şayan bir takım cemaatlerin kucağında yaşıyordu: Köy cemaatleri, aile toplulukları gibi. Bu cemaatler bir bir kayboldu. Köyler boşaldı, şehir işçisini koruyan localar ortadan kalktı. Aile topluluğu çöktü, ev diye bir şey kalmadı. Kadınlar pazarda iş aramağa başladılar. Feminizm eskiden hayatını evinde kazanan kadınlara pazarlarda iş bulma davasıdır.

Sonuç... Bir zamanlar yerleşik olan sınıflar, şurda burda dolaşan yığınlar haline geldi. Rüzgârla savrulan kum öbekleri gibi, aralarında hiçbir kaynaşma yok. Bu kum tepelikleri, büyük şehirler ve sanayi bölgeleridir. O zamana kadar evde, tarlada, küçük atölyelerde hayatını kazanan milyonlar, dev işletmelerin sinesinde eridi. Proletarya veya işçi sınıfı denilen yığınlar böyle doğdu.

Yaşayış tarzımız babalarımızınkinden çok başka. Hayatımızı düzenleyen tek faktör: Ekonomi.

Üç ayrı yoldan aynı feci akıbete sürükleniyoruz:

Entellektüalizasyon, materyalizasyon, egalizasyon.

Entellektüalizasyon: Ruhun inisiyatifin, hürriyetin ve dilediğimiz gibi hareket etme kabiliyetinin bir yana itilişi. Karar muhtariyetini kaybettik. Karşılaştığımız her durumda ne yapacağımız önceden belli. Bir emirler ve yasaklar ağı ile kuşatılmışız. Bir sistemin parçasıyız. Ferde kılavuzluk eden gönül değil, kendi dışında bir kafa. Bir işletmeye giren herkes ruhunu vestiyere bırakıyor. İnsanın gerçekten insan olduğu bir medeniyet sona ermiştir artık. Emeğin mahiyeti değişmiştir.

Materyalizasyon: Günümüz insanı bir makinadır, daha doğrusu makinanın bir parçasıdır,

Egalizasyon: Yaşayış şekillerimiz baştanbaşa yeknesaklaşıyor. Çağımızın vebası, bu yeknesaklaşma.

Üçü de aynı hastalığın belirtileri: **Rasyonalizasyon**¹

Değerin biricik temeli, biricik ölçüsü: Servet. Tek mertebeler dizisi var: Gelire ve sermayeye dayanan hiyerarşi. Değer adına ne varsa, büyüsunü kaybetti. Daha doğrusu, tek hikmet-i vücudu kaldı: Para kazanmak. Malı mülkü olmayan hiçtir. Aydın, hatırı sayılır geliri varsa itibar görür.

Eskiden servetin kaynağı siyasi idi. Siyasi nüfuzunuz varsa, servetiniz de vardı. Bugün paranız varsa nüfuzunuz da var.

Paranın kaynağı: İktisat. Seçkinler, iş hayatına akıl erdirenlerdir. Para babaları ile siyasi şefler sarmaş-dolaş. Ülkeleri yönetenler, servet sahipleri: Sarraflar, bankerler, bezirganlar veya sanayiciler.

¹ (Bkz. Ümrandan Uygurlığa, "Çağdaş uygarlık düzeyi")

Modern toplumlarda iş adamlarının biricik rakibi: Yığın, büyük şehirlerin halkı, başka bir deyişle: Proletarya. Denerleri, yoksulluklarından geliyor. Hiçbir çağda benzeri görülmeyen bir kalabalık bu. Onlar da yönetime katılmak istiyorlar. Her ülkede sınıf partileri kuruluyor. Ekonomik çağın en çarpıcı başkılığı: Sınıf kavgası. Marx, her zaman sınıflar ve sınıf kavgaları vardı, der. Yanlış. Bu kavga yoktu eskiden. Sınıflar da, sınıf kavgaları da ekonomi çağının ürünleri.

Devlet, iktisadi çıkarların savunucusu. Hükümet şeklinin fazla önemi yok. Demokrasi dediğimiz, sınıflar arasındaki uzlaşmanın kanunileşmesi.

Savaşın amacı da: Ya maddî çıkarları korumak ya-hut yeni kazançlar sağlamak.

Düşman: Yoksul kalabalık. Kalabalığın her mel'ânete başvurması kabil, onun için dikkatle denetlenmesi şart.

Ortak bir şuur yok artık.

Herkesin konuştuğu dil başka.

Hırsızlarla dolu bir panayırdayız.

Bezirgânlar mallarını sürmek için sesleri çıktığı kadar bağırıyorlar.

Tam bir yaygara.

Oysa medeniyet üslûp demektir.

FİLOZOF KONUŞUYOR:

Guenon diyor ki:

Çağdaş insan garib bir önsezi içinde: bir şeylerin sonu gelecek.

Süphesiz ki bu topyekûn bir kıyamet olamaz.

Ama yine de bir dünyanın sonu.

Bitecek olan, bugünkü şekliyle Batı medeniyetidir.

Batı medeniyetini dünyanın bütünü sayanlar, onun için kıyamet kopacakmış gibi telâşa düşmektedirler. Hakikatte bir devrin sonu bu, daha doğrusu kozmik bir devrenin. Mazide de böyle hadiseler olmuş, gelecekte de olacak. Bir kavim, bir ırk, bir medeniyet silinecek tarihten. Bu defaki değişiklik çok umumî ve çok geniş, tesirini bütün dünyada hissettirecek bir değişiklik.

Hind'e göre, bugün Kali-Yuga'yı yani karanlık çağı yaşıyoruz. Kali-Yuga başlıyalı altı bin yıl olmuş. Vaktiyle bütün insanların kolayca kavradığı hakikatleri anlayamaz olmuşuz yavaş yavaş. İlâhi hikmet unutulmuş.

Tarihi dediğimiz çağlar İsa'dan önce VI. asırda başlıyor. Sanki eski devirlerle arada bir duvar var. O çağdan sonra oldukça düzenli bir kronolojiye sahibiz. Daha önceki devirlerde ise birçok hadiselerin vukuu bir kaç asır farkla tesbit edilebiliyor. Mısır'da ve Çin'de de öyle. Modernler bu çağlara masal çağı adını veriyorlar. Yani klâsik dediğimiz Antikite, çok nisbî bir antikite. Kali-Yuga'nın yarısına kadar çıkmaz.

Eski Yunan'da felsefe: hikmet aşkı, yani hikmete bir hazırlık. Daha sonra bu geçici merhale, hedef sanılmış ve felsefe hikmete bir hazırlık iken hikmetin kendisi addolunmuştur; **felsefe dindışılaşmıştır**, beşerîleşmiş, aklîleşmiştir. Bununla beraber ilâhi menşeî büsbütün kaybolmamıştır hizmetin. Misterlerde yaşamış, filozofların ezoterik (bâtini) derslerinde devam etmiştir. Felsefenin dünyevî olabilmesi için ezoterizmin dünyevî olarak kurulabilmesi lâzımdır.

Ortaçağ, Şarلمان devrinden XIV. asrın başlarına kadar sürer. Yenilerin anlayamayacağı zengin ve entelektüel bakımdan bereketli bir çağ. Modern buhranın başlangıcı, XIV. asır. Ortaçağ medeniyeti bir Hıristiyan medeniyetidir. XIV. asırda çözülüş başlar. İnanç birliğinin yerine, kan birliği yani kavmiyet geçer. Başka bir deyişle Yeniçağ XVI. asırda değil, XIV. asırda başlamış. Rönesans'la Reform birer netice. Ama birer yükseliş veya kalkınış değil, birer çöküştür. Rönesans, bilgi sahasında bir kopuş ifade eder; Reform, din sahasında.

Şaşılabacak olan: Ortaçağın çabucak unutulması. XVIII. asır aydınları için, böyle bir devir olmamıştır. Uzun zamandan beri bilinen fakat halka yayılmayan bazı hakikatler yeni keşiflermiş gibi takdim edildi. Mesela matbaa, meselâ Amerika. Oysa Ortaçağ boyunca, Avrupa ile Amerika arasında da devamlı temaslar mevcuttu.

Ortaçağ'ın bir karanlık devri olduğu da bir masal. Rönesans'ta ortaya atılan bir kelime, modern çağın bütün programını hü-lasa eder: Hümanizm... Her şeyi insan ölçüsüne irca etmek. Arzı fethetmek için arşdan vazgeçmek. **Hümanizm, çağdaş laisizmin ilk şekli.** Zamanla hümanizm, insanın en aşağı insiyaklarını tatmin olarak anlaşılacaktır. **Kali-Yuga'nın son demlerine gelmiş bulunuyoruz.** İnsanlık bu badireden ancak bir alt üst oluşla kurtulabilir.

İğtişanın kaynağı: Batı. Oradan bütün dünyayı istilâ edeceğe benzer. Hind'in mukaddes kitapları söylemiş : "**Kastların iç içe girdiği, ailenin yok olduğu bir devir**" yaşıyoruz. Eski dünyanın sona erişi, yeni bir dünyanın başlangıcı olacak.

Bugün aslî cevherlerine sadık kalmış medeniyetlerle (Doğu medeniyetleri) aslî cevherlerinden uzaklaşmış yani sapıtmış medeniyetler (Batı medeniyeti) karşı karşıya. Dünyanın Doğu, Batı diye ayrılması doğru mu?

Hiç olmazsa zamanımız için doğru. Avrupa ile Amerika'nın ortak bir medeniyetleri var. Doğu için mesele o kadar basit değil. Çünkü Doğu, birçok medeniyetlerin vatanı.

Bu medeniyetlerin müşterek vasıfları olduğu meydana çıkarsa, Doğu ile Batı arasında farklılıktan, hatta zıddiyetten bahsedilebilir. Doğu medeniyetlerinin ilk ortak vasfı, ananevî oluşlarıdır. Uzak Doğu'da Çin, Orta Doğu'da Hind, Yakın Doğu'da İslâm medeniyeti. İslâm medeniyeti, Doğu ile Batı arasında mutavassıt bir hat. Bilhassa Ortaçağ Batı medeniyetine yakın. Bugünkü Avrupa medeniyeti ile mukayese edilince, Doğu.

Batı'da da ananeye dayanan medeniyetler varken. Doğu ile Batı ihtilâfı yoktu. Bugün Batı zihniyeti deyince modern zihniyet demek istiyoruz. Doğu zihniyeti deyince, aslî cevherine sadık bir zihniyet. Modern Batı medeniyeti hariç, yer yüzündeki bütün medeniyetler ilhamlarını Doğu'dan almış. Batı'nın da gelenekleri var. Son miras: Atlantis kaynaklı. Bu kıtanın göçüşünden sonra meş'ale Doğu'ya intikal eder.

BİR DE TARİHÇİYE KULAK VERELİM

Anarşi ne zaman başladı?

Anarşistlere sorarsak: yakın zamanlarda... Komünanın ferdasında veya müteakib yıllarda.

Anarşi kelimesi Proudhon'un "**Mülkiyet Nedir?**" inden sonra kullanılır oldu. Bununla beraber çağdaş anarşinin öncüleri: Stirner'le Godwin. Daha da çok Godwin.

Tarihçiler anarşist eylemin ve düşüncesinin köklerini 89 devriminde ve XVIII. yüzyıl felsefesinde buluyorlar. Daha da eskiye çıkılmaz mı?

Çıkılır elbet!

Ama o zaman sonsuza kadar uzanmak ve belli bir hudut çizmekten vazgeçmek lâzım.

Oysa anarşinin mahiyeti o kadar müphem değil. **Anarşist, belli bir şeye isyan etmektedir. Bu belli şey, hem eylemin biçimini, hem de düşüncesinin muhtevasını tayin eder.** Anarşi, mutlak olarak siyasi ve içtimai her türlü baskının reddi diye tarif edilebilir. **Ama anarşist, hedefi belli bir otorite biçimine, mevcut otoriteye düşmandır.** Bu yönü ile felsefeden uzaklaşır ve tarihin malı olur. Modern anarşi, otoritenin modern biçimine -yani modern devlete-karşıdır, zamanımızda bütün sosyal yapının belkemiği olan devlete. Demek ki modern devletin doğuşu ve gelişmesine bağlıdır anarşinin tarihi.

Modern devletin menşeyini X. asra çıkarabiliriz. Ama asırlar boyu, başka otoriteler arasında herhangi bir otorite, devlet. Hem de belki en çürüklerinden biri. **Kilise hükümdarları yönetmekteydi, feodal beyler de her ikisine kafa tutacak çaptaydılar.** Siyasi iktidar uzun ve ağır çabalar sayesinde dinî veya feodal iktidara üstün gelebildi. Mutlak monarşi ancak XVII. asırda kurulabildi. Kilisenin iktidarı da, rahiplerin iktidarı gibi, monarşiden doğmaktadır. O zamana kadar iktidarın baskısını sarsmak beylerin veya kilisenin iktidarını sarsmak demektir. Devrim, ya kilise dışına çıkmak (herezi), yahut köylü ayaklanmaları idi. XVII. asırdan sonra, isyanın konusu: Devletin kendisi veya devlet mefhumudur. İnsanın başka insanlar üzerindeki tahakkümünü red eden, devleti red eder.

Devlete isyanın ortaya çıkması ve bu isyanın anarşist bir isyan olmaması için, bir baskının mevcut olması da, bu baskının ağır olması da yetmez. Bu baskının bütün ağırlığı ile hissedilmesi ve gayrı meşru bir baskı olarak kabul edilmesi iktidarla isyan eden halk arasında kuvvetten başka bir münasebet kalmamış olması da lâzım. Eğer iktidara isyan eden kimse ona boyun eğmek suretiyle

sadece kendisinden daha büyük bir güce boyun eğmiş olduğuna inanıyorsa, ruhunda ve gönlünde şu veya bu iktidar biçimi değil, iktidar fikrini mahkûm etmişse, şuurlu olsun veya olmasın bir anarşisttir.

Oysa insanlarla iktidar arasındaki bağlar uzun zaman kuvvet münasebetleri olarak hissedilmemiştir. Sosyal bütün, kutsal bir bütün olarak görülmüştür. Üyeler birbirine tesadüfen bağlı değildir. Modern tipte anarşist veya anarşizan temayüller ilk defa olarak XVIII. asırda ortaya çıkmıştır. Çünkü o asırda bu mistik bağlar kopmuş, hiç değilse gevşemiştir. Ve sosyal bütün, ilk defa olarak dindışılaşmıştır.

Aydınlıklar çağı felsefesinin ayırıcı vasfı: Dinin tenkididir, en geniş manâsıyla dinin.

İnsanların başka insanlarla veya tabiatla olan bütün münasebetleri, o zamana kadar, dinî bir mahiyet taşıyordu. XVIII. asırda felsefe ve olayların tabii gelişmesi yüzünden bu münasebet laikleşti veya dindışına çıkarıldı.

Durkheim, sosyalizmin kaynaklarını XVIII. asır düşüncesinde bulur. Sosyalizm, ona göre, iktisadi faaliyetleri toplumun yönetici ve şuurlu merkezlerine bağlamak ister. Böyle bir anlayışın ortaya çıkması için devletin mistik mahiyetinden ayrılması ve din dışı bir iktidar olarak telâkki edilmesi lâzımdır.

"Toplum, insanların üstünde kanat çırpan mutlak bir varlık olarak görülmemeli idi ki, devlet - yozlaşmadan, haysiyetini kaybetmeden-insanlara yaklaşabilsin ve onların ihtiyaçları ile uğraşabilsin."

Ne var ki, dindışılaşmak devleti ferde yaklaştırmamış, ondan uzaklaştırmıştır. Evet, XVIII. asırdan itibaren devletle toplumun özü ferdinki ile aynı sayılmıştır. Ama toplum da, devlet de, Tanrı'dan gelen yakınlığı, senlibenliği, beraberliği kaybetmişlerdir.

Mümin Tanrısıyla gönül gönüledir. Yekpare bir varlık, mistik bir vücut olarak hissedilen dini topluluklarda ferd hiçbir şey değildir ve her şeydir. Düşünceler, imajlar, mitler, âyinler, bayramlar vasıtasıyla hissettirilir ona. İşte XVIII. asra doğru Avrupa'nın geniş sosyal tabakalarında adamakıllı sarsılan bu içtimai îmandır.

Gerçi XVIII. asır nazariyecileri devlete karşı değildir. Hatta devletin daha da güçlenmesini isterler. Hâkimiyetin menşei üzerinde tartışır fakat bu hâkimiyetin zorunlu olduğunu kabul ederler. Hakikatte bu düşüncenin anarşik bir yönü yoktur, ama yine de anarşist düşünce kısmen onlara dayanmıştır.

Çünkü devlet, hem filozoflarda, hem de asrın düşüncesinde mukaddes mahiyetini kaybetmiştir artık Bunda Hobbes'in payı büyük. Filozoflar, devleti, tabiatın eseri değil, suni bir kuruluş olarak görüyorlardı. Devlet, başlangıçta insanlar arasındaki cihan şümül savaşa son vermek için kurulmuştu.

Bir kelime ile devlet halktan kopuyordu. Hukuk gittikçe, törelerden ve yaşayış tarzından uzaklaşıyordu. Kanunlar, eşyanın mahiyetinden doğan ve nihai olarak kâğıda geçirilen münasebetler değildi artık; kanun koyucunun iradesini belirten keyfi kararlardı. **Ortaçağda kültür -hiç değilse sanat alanında- bütün topluma hitap ediyordu.** Rönesans'ta ikiye bölündü, yan yana veya üst üste yaşayan iki ayrı dünya doğdu. Feodal veya komünal tasarruf burjuva mülkiyetine dönüştü. El sanayii geliştikçe, emek de tabii hayattan koptu. Kilise bile desakralize oluyordu. Çünkü mistik bütüne inanç zayıflamıştı. Din, gittikçe, kulla Tanrı arasında şahsi bir münasebetten ibaret sayılıyor, müminler bile rahipler takımını bir müessese, bir iktidar, tufeyli bir kast olarak görüyordu. Ne yana bakarsanız, hep aynı olay.

İnsanlar bir rüyadan uyanmışcasına, düşman bir zemin üzerinde kendilerini yapayalnız bulmaktadırlar. Tanrı, yoldaşları değildi artık. Hayat, tanrısallığını kaybetmiştir.

Toplumla beraber ferd de desakralize (sakilleştirme) olmuştu. Gerçi ferd, topluma kıyasla bu cihanşümül desakralizasyona daha çok direnmiştir. Kalabalık imanını kaybetmemiş, imanını kaybeden kimseler bile bütün aşırı sonuçlara kapılmamışlardı.

Bazılarına göre insan, muhitin ve terbiyenin basit bir ürününden ibaret, el değmemiş bir balmumu. Toplum keyfine göre şekillendirir bu balmumunu, hayra da hizmet ettirir şerre de; köle de yapar, asi de. Marx, aşağı yukarı bir asır sonra şöyle diyecektir :

"İnsan, tek tek ferdlerde tecelli eden soyut bir varlık değildir, sosyal münasebetlerin bütünüdür." Filhakika, insanın bu tepeden tırnağa desakralizasyonu, mantıki olarak komünizme varır.

Filozofların çoğu yarı yolda kalır. Onlara göre, tek başına ferdde insanın bütünü vardır. İnsan, iyiliğe de yönelebilir, kötülüğe de. Sosyal düzen, ferd faaliyetlerinin normal dengesinden doğar. Ferdi

bozan ve ruhuna şer tohumları saçan toplumun kendisi yani sosyal münasebetlerdir, çünkü müesseseler bozuktur. Toplumun etkisini ortadan kaldırdık mı, insan doğuştaki iyiliğine kavuşur.

Demek ki her türlü iyiliğin ve kanunun kaynağı ferddir. Anarşist doktrinin belli başlı yönlerinden biri de bu değil mi?

Anarşizm, o zamanki ifadesine bakarsak, henüz mistisizmden kurtulamamıştır.

Anarşi, ilk şekli ile eski toprak medeniyetinin Roma hukuku hâkimiyetine karşı isyanıdır,

ŞİDDET DOKTRİNLERİ

1918 sonrası Avrupa ve Asya tarihinin ayırıcı vasfı: Şiddetin gemi aziya almasıdır. **Bütün biçimleriyle şiddetin. Evet, XIV. asır boyunca da kanlı dramlara şahit olmuş Batı.** Önce dehşetle ürpermiş, sonra gelip geçici bunlar diye avunmuştu. Yaşadığımız çağın yeniliği şu: Savaş, en etkin fikir adamlarına göre, eşsiz bir tecrübedir, ahlakî ve yüceltici bir tecrübe; azizlere değil, silah elde can veren kahramanlara perestiş edilmelidir. XIX. asrın göreci hümanitarizminden 1914'lerde koptu Avrupa. Tarihte benzeri görülmemiş olan bu boğazlaşma insanlığın kalbini katılaştırmıştı, belki de, cinayet cinayeti davet etmiş, savaş zincirleme bir kan davası olup çıkmıştı.

Savaş sonrasında gelişen şiddet, eskiden olduğu gibi şuursuz insiyakî bir şiddet değil. Uzun uzadıya ölçülüp biçilen doktrinlere dayanıyor. **Bütün bu doktrinlerin temelinde aynı gerekçe; heretiklerle örnekleri temizlemek.**

Aldanmış olanların son cezası: **Ölüm.**

Bu konularda haklıyı haksızdan ayıran tek ölçü: **Zafer.**

Eski katliamların teşvikçisi, din taassubu idi. Avrupa'da, bu taassub sükûnet buluyordu ki siyasî taassubla milliyetçilik çıktı sahneye ve eski taassubu unutturdu. Tanrıya sadakatin yerini, bir vatana veya bir sınıfa bağlılık aldı.

Şiddet doktrinin tarihte birçok öncüleri var. Bu doktrin sulandırılmıştır bazan, Robespierre'nin, Saint Just'ün terörist tasfiyesi gibi. Başka doktrinciler, sınırları daha kesin ideolojik nazariyeler kurdular; mesela **Marat, bir biyolojist ve doktordu;** amacı korkutmaktı önceleri, hayatının sonuna doğru imha yanlısı oldu; ezilmesi gereken yalnız faal düşmanlar değil, muhalif doğurabilecek bütün zümrelerdi.

Eski Yunan ve Roma'da kanun dışı yollardan iktidara geçenlerin adı : "**Tiran**"dı. Ortaçağ ve Rönesans İtalya'sında, iktidara götüren yol, çok defa Conjuratıon'du. Babeuf için Conjuratıon, (gizli ittifak), devrimi gerçekleştirecek eh emin yoldur. Bakunin, Blanqui, Georges, Sorel, Troçki, Mussolini, Goebbels aynı doktrinin devamcıları.

1918'den sonra şiddetin bir özelliği daha var: Süreklilik. O zamana kadar, yeni iktidar sağlamlaştırmaz sağlamlaşmaz, bir an önce meşruiyet kaftanına büründürülmeğe çalışılırdı. Robespierre için terör üzücü bir dönemdi; mümkün olduğu kadar çabuk sona erdirilmeliydi. Oysa 1918'den sonra birçok büyük devletler, müstakar bir siyasî yönetim biçimi imiş gibi, teröre yaslandılar.

TERÖRİZM

Terörizm, bir metod veya metodun dayandığı teori. Bu metoda başvurarak örgütlenmiş bir grup veya parti şiddet yoluyla amaçlarını gerçekleştirmeğe çalışır. Tedhiş eylemlerinin muhatabı, adı geçen toplulukların emelleri karşısına engel olarak çıkan fertler, kurumlar veya devlet temsilcileridir. Bazan mallar, makineler, ormanlar, ekili topraklar da siyasî terörizmin genel programına ek olarak tahrip konusu olabilir. **Göz korkutmak başka, terörizm başka.** Korkutan, istekleri yerine gelmeyince sadece tehdit eder. Bazı kimselerden, para sızdırmak veya istediğini yapmaya zorlamak için korkutulur. Terörist tehdit etmez. Cana kıymak, yakıp yıkmak faaliyetinin bir parçasıdır. Yakayı ele verince de, yargılanırken, kendini kurtarmaktan çok doktrinini yaymağa çalışır. Korkutma ve sonunda şiddete başvurma, kazanç peşinde koşan bir toplumun veya fesatçı gruplar arasındaki çatışmanın aşırı bir tezahürü olsa da mantıkî bir neticesidir. Terörizm, fertlerden çok sosyal gruplar ve güçler arasındaki mücadelede bir kavga metodudur. Her içtimaî düzende görülebilir. Terör sahnesinde boy gösterenler terörün ister failleri ister kurbanları olsunlar sosyal grupların veya hükümet sistemlerinin

temsilcisidirler. Şiddetin ve cana kıymanın amacı ne maddî bir kazançtır ne de hücumu uğrayan kimseleri yıldırma; toplumun veya hükümetin dikkatini geniş ölçüde bir çatışmanın kaçınılmaz olduğuna çekmektir. Gizlilik içinde bir veya bir kaç kişi tarafından girilen tedhiş eylemi yığınların girişeceği tedhiş eyleminin ne kadar müthiş olacağını ihtar eden bir işarettir. Umumiyetle başka propaganda metodlarının susturulduğu yerlerde terörizme başvurulur.

Terörizme başvuran yalnız siyasî örgütler ve partiler değildir. İktidarın el değiştirmesini amaçlayan başka mahiyette topluluklar da teröre baş vurabilir ve bunun için örgütlenebilir (Söz konusu olan iktidar mahiyet bakımından geniş ölçüde değişebilir. Mesela: Bir milletin başka bir millet üzerindeki hâkimiyeti yahut ekonomik bir sınıfın başka bir sınıf üzerindeki baskısı, taban tabana zıt iki hükümet sistemini savunanlar arasındaki çatışma gibi haller de terörizme yol açabilir. **Metod olarak terörizmin özelliği şu:**

Terörizm yalnız iktidardaki hükümete yahut hâkim millete değil, halk yığınlarına da, yerleşmiş düzenin sağlam ve yıkılmaz olmadığını göstermeğe çalışır. Terörcü eylemin propaganda değeri terörist stratejide ana hedeflerden biridir. Terör doğrudan doğruya hedef aldığı çevrelerin dışında geniş bir tepki uyandıramazsa sosyal çatışma alanında etkili bir silah olamaz. Terörist faaliyetin mantığı, terörist eylemin gerçek mahiyeti anlaşılmeden kavranamaz.

Terörizm, kitle şiddeti, ayaklanma ve hükümet terörü gibi olaylardan birçok bakımdan ayrılır. Bir hükümet tarafından başvuru terör hukukî bir baskıdır ve muhalefete karşı yönelmiştir. Oysa terörizm gerçek manasıyla kanuna güvensizlik belirtir ve hükümet otoritesini demoralize etmek için muhalefetin başvurduğu bir vasıttır. Amacı, hükümetin gücünü azaltmak; bir devrimin veya bir karşı devrimin başlatıcısı olmaktır. Terörist partinin meşruiyet gibi bir iddiası yoktur. Hâlbuki hükümet, hiç değilse şeklen, kanuna bağlı kalmak zorundadır. Şayet doğrudan doğruya dayanacağı kanunlar yoksa hükümet olağanüstü durum olduğunu ileri sürer ve özel kararnameler çıkarır.

Gerçi terörizm de şiddete başvurur ama bu kitle şiddetinden başkadır. Terörizm hudutları dar bir örgüt tarafından yönetilir. Gerçekleştirmek istediği program birçok hedefleri içeren büyük çapta bir programdır.

Kitle, şiddeti her ne kadar terörist eyleme karşı bir tepki olarak görürse de umumiyetle bir plânı yoktur, kontrol edilmesi de mümkün değildir ve rasyonel bir motivasyona dayanmayabilir. Belli bir programı da yoktur. **Yığın ayaklanması**, ideolojik olarak terörizme çok benzer ama bu ayaklanma da önceden düşünülmüş olmayabilir. Ayaklanma, terörizme devrimci bir metod olarak başvuran bir partinin hedeflerinden biri olabilir. Böyle olunca belli bir amaca götüreceği bir vasıttır. Bununla beraber devrim stratejisinde iki olay birbirine mutlaka bağlı değildir. Öyle durumlar olur ki kitle ayaklanması belli sosyal hedeflere varmak için vasıta olarak kullanılabilir, ama mutlaka şart olmayabilir de. Başka bir deyişle terörist metoda ihtiyaç olmayabilir. **Blankistlerin devrim anlayışı teröristlerinkine yakındır.** Onlar da uzun uzadıya hazırlık yapılmasından ve ayaklanmadan yanadırlar. Nitekim devrimci güçlerin iyiden iyiye hazırlanması Bolşevik teoride de karşımıza çıkar. Bununla beraber terörizmi Blankistler de Bolşevikler de belli başlı eylem vasıtaları arasında saymazlar. Bu üç kavram arasında büyük farklar vardır. Blankistler için silahlı ayaklanma iyi teşkilâtlanmış, eğitilmiş bir avuç savaşçının görevidir. Başarı ümidi belirince silaha sarılırlar. Başarıya ulaşıncaya devrimci parti programını tatbik eder. Bu programın daha önce halk tarafından benimsenmiş olup olmamasının büyük bir önemi yoktur. Blanki'nin isyancı ordusu hiçbir zaman bir kaç bin kişiyi aşmamıştır. **Blankizm bir nazariye değil bir hükümet darbesi, bir "Putsch" tekniğidir.** Bolşeviklerin ise siyasî ayaklanmadan anladıkları çok başka. Silahlı ayaklanma devrim olaylarına sıkı sıkıya bağlıdır. Bütün ön tedbirler alındıktan sonra kullanılacak nihai bir silah. Sık sık tekrarlanan ve Troçki'ye atfedilen bir görüş var: İyi yetiştirilmiş seçkin bir kaç şok topluluğu, hükümeti uygun bir zamanda ele geçirip tarihin akışını değiştirebilir. Oysa bu ne Troçki'nin ne de Lenin'in fikridir.

Kâmil bir devrimci taktik olarak terörizm, hiçbir zaman gerçek bir başarı kazanmamıştır. Hükümetler ister muhafazakâr olsunlar, ister ihtilalci, önemli kişilere karşı girişilen terör eylemleri karşısında gerilemek istemezler. İktidar hırsı, tadını tattıkça artar, eksilmez. Bomba patlamaları yüzünden boşalan yerler çarçabuk doldurulur. Kaldı ki devrim ayrı ayrı fertlerin hatta küçük organize grupların kahramanlığıyla gerçekleşemez. (Bkz. Encyclopedia of the Social Sciences, Terrorism, J.B.S. Hardman).

LOMBROSO'NUN UYARILARI

Terörizmin gemi aziya aldığı batı ülkelerinden biri de İtalya. Bunun içindir ki o ülkenin fikir adamları hastalığa gönülden eğilmiş, teşhis ve tedavisi için ömürlerini harcamışlar. Unutmayalım ki insanlık tarihinde hiçbir problem büsbütün yeni değildir. Pozitif diye adlandırılan İtalya ceza mektebinin konuya getirdiği aydınlığı küçümseyemeyiz. Bu mektebin üç büyük temsilcisi: Lombroso, Ferri, Sighele. Elbette ki Avrupa'nın reçetelerini uygulamaya kalkmak büyük bir hamakat ama hocaların söylediklerinden habersiz olmak daha büyük bir hamakat.

Önce Lombroso (1835 -1909) yu dinleyelim:

Zamanı gelmemiş veya halkın istemediği reformların zorla uygulanması sık sık isyanlara yol açar, meşru isyanlara. Meşru çünkü bu reformlar eşyanın mahiyetine aykırıdır. Zamanın şartlarına uymayan tedbirlere başvurmak ya insan mizacını tanımayanların işidir ya "**astım—kestimciler**"in marifeti. Böyleleri, yenilerini getireceğim diye eski müesseseleri yıkar.

Herkes öyle istediği için mi?

Yoo!

Başkaları tarafından veya başka topluluklarda uygulandıklarını görmüştür de ondan. **Her reform bir tedirginlik yaratır.**

Hele yeniyi eskiye bağlamıyorsa kurulan denge uzun ömürlü olmaz, devlet dağılır ve devrimlerin arkası gelmez.

Mesela Cromwell, İngiltere'de cumhuriyeti kurmak isteyince şiddetli bir muhalefetle karşılaştı. Çünkü kralcı parti çok sağlam temellere dayanıyordu. İki yılda yedi defa ayaklandı ve sonunda başarıya ulaştı.

Bilhassa cumhuriyeti kurmak isteyenler böyle bir tehlikeyle karşı karşıyadırlar. Guizot'nun dediği gibi, "**halk istemedikçe cumhuriyet kurulmaz; zorla kurulan krallık rejimleri çok görülmüştür. Oysa halkın iradesine dayanmayan cumhuriyet uzun zaman yaşayamaz.**"

Her şeyi ıslah etmek tutkusunun sonu, karşı devrimdir ister istemez. İnsanoğlu hürriyetten de usanır.

SIYASİ SUÇ

Modern Batı toplumlarında, en dikkate lâyık suç şekli bu. Tepkilerini her yerde görüyoruz. Bu itibarla bir sosyal patoloji vak'ası olarak incelense yeridir.

Hukukta, taban tabana zit nazariyelere yol açan bir başka mesele yok. Nice ünlü ceza hukukçuları böyle bir suçun varlığından şüphe bile ettiler. Oysa her devirde ve her yönetim biçiminde karşımıza çıkan bir olay. Ne var ki, siyasi suç hiç bir zaman siyasi suç olarak incelenmemiş şimdiye kadar. İstibdat -ister saraydan gelsin, ister sokaktan- bu hakikati ilmin dikkatinden kaçırmış, ya düşmanlarına karşı bir silah olarak kullanmış, ya kendi inhisarında tutmak istemiş. Bunda hürriyet nazariyecilerinin de büyük payı var. Üstadlar öze inceklerine yüzeyde kalmışlar. **Olaylara değil de laflara takılmışlar. Biri çıkıp da adî suçlarda kullanılan kıstasları, hiç değilse niyet bakımından farklı suçlara da uygulamaya kalkınca çılgılığı basmış hepsi de.**

İyi ama eski çağlardan zamanımıza kadar en hürriyetçi milletler bu suçları en sert şekilde cezalandırmış. Atina'da halk hükümetini devirmek istediği zannedilen herkes ölüme mahkûm edilmiş. İsparta'da devletin çıkarlarına aykırı veya kendi çıkarları için konuşmağa yeltenenler cehenneme yollanmış. Halk ve vatan düşmanlarının kellesini uçurtmuş, Cumhuriyet Roma'sı.

Zamanımızda bile cezalar korkunç ve ağır. Siyasi suç tarif edilmiş midir acaba?

Siyasi suçlu ahlaki ve sosyal bakımdan suçlu sayılabilir mi?

Sanmıyoruz. Spencer, "**adi suçlar zamanla ortadan kalkacak**" diyordu. Bu kehanet gerçekleşmedi. Bununla beraber siyasi suçların sayısı gittikçe azalmaktadır.

Lombroso'ya göre, manevî dünyada ağır basan: Atalet (inertie) kanunudur, madde dünyasında olduğu gibi. Toplumda pek açık değildir bu hakikat. Dikkatimize ilk çarpan, durgunluktan çok ilerleme. Ne var ki bu ilerleyiş ne kâinat çapındadır, ne birdenbire belirir. Yenilik çok ağır değişmelerin toplamıdır.

Medeniyetle barbarlık yan yana yaşamaktadır. Kaldı ki uygarlık diye adlandırdığımız yenileşmeler çok kere ciladan ibaret. İnsanlar yeniden nefret ederler (mizoneizm). Hayvanlar da öyle.

Çocuklar, kadınlar ve ilkeller değişiklikten daha çok tedirgin olurlar. Bir nefis müdafaasıdır mizoneizm. Alışkanlıkları alt üst eden yenilikler sinir hastalıkları yaratır. Yığın, daima tutucudur.

Bununla beraber insanoğlunun meçhule, yeniye, görülmemişe de özlemi vardır: Filoneizm. Ama yeniye değil "**yeniliklere**" düşkün.

Mizoneizm, kaide; **filoneizm**, istisna.

DEMEK Kİ İLERLEYELİM DİYE HARCANAN ANÎ VE SERT GAYRETLER FİZYOLOJİYE AYKIRIDIR.

Ezilen bir azınlık için başvurulacak tek kurtuluş çaresidir belki. Ama hukuk bakımından antisosyal bir olaydır, bu itibarla bir suçtur. Bu tepki insan tabiatına dayandığı için etkiden çok daha şümüllü, çok daha güçlü olur. Her terakki, ancak ağır ağır gerçekleşince kabul edilebilir. Yoksa faydasız ve zararlı bir çabadır. Geleneğe dayanmayan, zorunlu olmayan siyasi bir yeniliği kabul ettirmeğe kalkışanlar yeniden hoşlanmayanları rahatsız eder, böylece cezai müeyyidelerin uygulanmasını haklı çıkarırlar.

İHTİLÂLLER

İhtilâl başkadır, ayaklanma başka. İhtilâl ağır, hazırlanmış, kaçınılmaz bir vakiadır. Nevrotik bir dehâ veya tarihî bir tesadüf bu vakiayı olsa olsa hızlandırır. Ayaklanma (revolte veya sedition) embrionun aşırı bir sıcaklıkta zamansız ve yapay olarak kabuğu kırmasıdır; böylece, ölümünü hazırlamış olur embrion.

İhtilâl, tarihin tekâmüle koyduğu ad. Bir toplumda yeni şartlar ile yeni siyasî durumlara uymayan bir düzen, dinî veya ilmî sistem mevcutsa, ihtilâl, bu sistemi en az zarar, en çok başarı ile değiştirir. Bu itibarla ihtilâlin yol açtığı iğtişâşlar pek fark edilmez ve ortaya çıkar çıkmaz kaybolur. İhtilâl olgunlaşan civcivin kabuğunu kırmasıdır.

İhtilâlin ayırıcı vasıflarından biri: Başarı. Embrionun olgunlaşma derecesine, toplumların tekâmüle yatkınlık derecesine göre hemen veya az sonra gerçekleşecek olan bir başarı.

Bir başka vasfı: Ağır ve aşamalı olması -bu da başarılarının bir sebebi. Çünkü ancak böyle olunca az çok sarsıntısız kabul edilir. Gerçi çok defa eskiden yana olanları sindirmek için şiddete başvurmak lâzım gelir.

İhtilâller az çok yaygın ve geneldirler; bütün toplum katılır ihtilâle. Ayaklanmalar daima kısmîdir, bir kastın veya bir kaç kişinin eseridir. Yüksek sınıflar aşağı yukarı hiçbir zaman ayaklanmaya katılmaz. İhtilâle bütün sınıflar katılır. Bilhassa yüksek sınıflar. Tabii ihtilâl kendilerine karşı yapılmamışsa.

Başlangıçta ihtilâllerin çoğu bir avuç insanın eseridir. Ama havayı koklayan, uykudaki cihanşümul bir duyguyu sezen bir avuç insanın.

Bu itibarla zaman geçtikçe öncüler de çoğalır. Bu zaman birkaç yüz yıl da olabilir. İhtilâl, ihtilâl düşmanlarını bile kendi saflarına çeker.

Sosyal dünya da -organik dünya gibi- ağır ve küçük çabalardan oluşur.

Ayaklanmaların sebebi önemli değildir. Çok defa mahallî veya şahsî. Taklit, sarhoşluk, iklim. Çok şiddetli fakat saman alevi gibi geçicidirler. Geri kavimlerde daha sık tekrarlanırlar. Katılanlar namuslu kimselerden çok şerirlerdir.

İHTİLÂLLER DAİMA NADİR GÖRÜLÜR. Geri kavimlerde hiç görülmez. Çok ciddi sebepler veya yüksek idealler uğruna yapılır. Katılanlar da alelade suçlular değil, tutkulu kimseler veya dâhilerdir.

"İhtilâl düşünen sınıfların eseridir. Büyük değişiklikler yapan kol değil, kafa. İşe yalnız kol karışıyorsa ihtilâl değil, karışıklıklar çıkar ortaya" (Bonfadini).

Kahramanlar ölünce ayaklanma sona erer. Kahramanlar ölünce ihtilâl gelişir ve genişler.

Kısaca ihtilâller fizyolojik birer olaydır. Ayaklanmalar, patolojik. İhtilâl hiçbir zaman bir suç değildir. Ayaklanmalar daima suçtur.

Lombroso, daha sonra siyasî suçlarda delilerin oynadığı büyük rolü belirtiyor...

Siyasî suçlular arasında, deliler (aliene) büyük bir yer tutar. Suç nöbetlerine en çok yakalanan onlardır. Ahlâk duygusundan mahrumdurlar, bu da onları içlerinden geleni yapmağa zorlar. Üstelik zihnî dengeleri de yoktur, yani insiyaklarını dizginleyemezler. Kendi kişiliklerine aşırı bir güven duyarlar, büyük olduklarına inanırlar veya hayalî bir takım zulümlerin kurbanıdırlar. Bu inançlarını çok defa akli başında insanlara da kabul ettirirler. Kurulu düzene düşman olan zayıf kimseler, gayri memnunlar delinin toplum ve hükümete karşı beslediği kini bölüşürler. Stendhal ne demiş: **Korku içinde olan toplumlari, kıt zekâli, gözü dönmüş kimseler yönetir."**

Sebebi şu olsa gerek: Deliler daha az mizoneisttir, yeniyi benimseyiverirler. Düşünüp taşınmaz, sezgileriyle kapılırlar yeniyi. Orijinalite, delilerle dâhilerin ortak vasfıdır. Çıkarlarını hatta hayatını feda etmek için böyle bir coşkunluğa ihtiyaç vardır. Yeni hakikatleri kalabalığa ancak deliler kabul ettirebilir. Kalabalık hiçbir yenilikten hoşlanmaz, çok kere rahatını kaçırarlardan öcünü alır.

Delinin fanatik ve sarsılmaz inancı ile dâhinin kılı kırk yaran kurnazlığı el ele verince, uyanık yığınları harekete geçirecek bir güç doğar. Herkesi, hatta düşünce adamlarını bile afallatan bir güç.

Deliler en eski çağlardan beri peşine takmış toplumlari. Mazideki başarıları da etkilerini artırır.

Elbette ki mutlak bir kudretleri yok, hiçbir şeyi yoktan var edemezler. Zamanın ve şartların hazırladığı hareketlere yön verirler sadece. Çünkü yeniyi, orijinale tutkundurlar. Son keşiflerden esinlenirler. Bunlara dayanarak istikbalde neler olacağını sezmeğe çalışırlar.

Bu düşünceler hâkim kanaatlere açıktan açığa ters düşüyorsa veya çok abes ise, hiç bir etki uyandırmaz. Ama bu çılgın dâhiler, çoğunluğun düşüncesinden ayrılmadıkları yahut gerçekten hissedilen ihtiyaçları dile getirdikleri zaman büyük değişikliklerin yaratıcısı olurlar.

MATOİDLER

Lombroso, toplumların alinyazısını değiştiren çılgın dâhileri uzun uzadıya anlattıktan sonra başka bir konuya geçer: **matoidler**.

Bu taife köylerde pek bulunmazmış. Kadınlar da matoid olmazmış.

Suçlulardan ayrıldığı yön: Vicdan sahibi olmaları. Delilerden de farklıdırlar, ama çok benzeşirler. Hezeyan etmezler, insiyaklarına daha az tabidirler ve duygularını zapturapt altına alabilirler. Marazî bir irsiyetleri yoktur, yozlaşmamışlardır. Daha çok, zamanından önce olgunlaştırılmış, hızlı bir kültür edinmişlerdir. Dâhiye ve havariye benzerler, ama bu benzeyiş görünüştedir sadece. Ne dâhidirler, ne havari. Kendi dehalarına inanmışlardır, düşüncelerine körü körüne bağlıdırlar, başka herhangi fikre itibar etmezler. Arada bir yeni ufuklara açıldıkları olur. Çünkü birçok dejenereler gibi, onlar da mizoneist değildirler. (Nitekim anadan doğma birçok kör ve sağır, anti -mizoneist ve çok defa cumhuriyetçi ve anarşisttirler). Her teşebbüsleri daha başlar başlamaz akamete uğrar veya sapıtır; çünkü dehanın yaratıcı temeli olan zihnî güçten nasipsizdirler.

Havariye benzeyen yönleri: Tam bir diğergâm oluşlarıdır. İnsanlığın ızdıraplarını dert ederler kendilerine.

Bazen çare de sunarlar. Ama hep ayrıntılara takılıp kalırlar, bütünü göremezler ve çok kere zid aşırılıklara yönelerek kendi kendileriyle çelişirler. Şahsî gururları söz konusu olunca, mühim olan sadece kendileridir. Diğergâmlıklarının altında yatan: hep "**ben**"dir.

Başka bir temayülleri de, boyuna eskiye dönmek. Yürürler ama hep geriye doğru. Çok defa kıt kanaat yaşarlar. Hırsızlık yapmaz, kimseyi aldatmazlar.

Seciyelerinin bir başka belirtisi de, durmadan yazmak. Basmakalıp cümleleri kendilerine göre manalandırarak binlerce defa tekrarlarlar. Faydasız teferruat, altı çizilen ve ayrı harflerle satırlar. Gerçek aydınların iğrendiği bu maskaralıklar kalabalığın çok hoşuna gider. Dâhiden ürker kalabalık. Yazıları ne kadar saçma sapansa, konuşurken o kadar makuldür matoidler.

Karışıklık dönemlerinde, yığını çok etkilerler. Kanaatkârlık, dürüstlük, inançlarını coşkunca savunmak büyük bir itibar sağlar onlara. Abes oldukları kadar inatçıdırlar.

Harcı âlem oldukları için avamın hoşuna giderler. Şahsî meselelerini dile dolar, aynı konularda ısrar ederler. Adalet herkesin saygı duyduğu bir ihtiyaçtır. Onların bu ısrarı bir nevi hakperestlik gibi görünür ve kalabalığı büyüler.

ŞİDDET MEDENİYETİ - HİLE MEDENİYETİ

Sighele (1868 — 1913), çağımızın dertlerine ışık tutan bir yazar. En ünlü eserlerinden biri: Örgüt Psikolojisi. Girişi okuyalım:

İranlı Mektupları'nın sevimli kahramanı Rica, Paris'e gelince tımarhaneleri görür, şöyle anlatır izlenimlerini:

"Dışarıdakiler kendini akıllı sansın diye, üç beş mecnunun içine tıkkıldığı evler." Yerinde bir hüküm. Aynı şeyi hapisaneler için de söyleyemez miyiz?

Dışarıdakiler kendini namuslu sansın diye üç beş haytanın içine tıkkıldığı binalar.

Hapsedilenler, faili meçhul kalmış suçlarla, dışarıda kalan büyük suçlu ordusunun küçücük bir bölümüdür, talihsizler bölümü.

Polis, suçluları bulamıyor; adalet, cezalandıramıyor. Bence bunun sebebi şu olsa gerek: Suçun şekli başkalaştı. Bir zamanlar suç kaba kuvvete dayanırken, şimdi ince ve medenî oldu; gaddarlığın yerini hile aldı, şiddetin yerini dalavere. Modern suçlu, adalelerinden çok beyni ile iş görür, büyük bir avantaj...

Biz hâlâ delileri de şerirleri de peşin hükümlerle ele alıyoruz. Halk, delilik deyince, ya hezeyanı anlar ya budalalığı. Mantık kurallarını çiğnemedi ve hiçbir hataya düşmeden akıl yürüten bir insan, deli olamaz ona göre.

Suçluları da tanımıyoruz. Avama sorarsanız, suçlu ya hırsızdır, ya katil. Hırsızlık yapan veya adam öldüren deyince de gözünün önüne kılıksız kıyafetsiz, çirkin bir insan gelir.

Toplum ilerledi. Şimdi kan yerine altın, işkence yerine rüşvet geçerlidir.

İnsanlık bu güne kadar iki çeşit medeniyet yaratmış, diyor Ferrero: şiddete dayanan medeniyet, hileye dayanan medeniyet. Şiddete dayanan medeniyette, hayat kavgası kaba kuvvetle; hileye dayanan medeniyetlerde ise, kurnazlık ve aldatmaca yolu ile yapılır. Şiddete dayanan medeniyette, siyasî iktidar ve servet, silâh elde fethedilir. Milletler arasındaki ticarî rekabet ordular ve donanmalar vasıtasıyla çözümlenir, fertler arasındaki hukukî anlaşmazlıkların hal yolu da düellodur. Hileye dayanan medeniyetlerde ise, siyasî iktidar tabanca kurşunları ile değil para ile elde edilir.

Birincisi, ilkel toplulukların medeniyeti. İkincisi, modern toplumların. Bazan aynı toplumun içinde bu zıd medeniyetleri canlandıran tipler bir aradadır.

Zamanımızda şiddet de geçerli, hile de. Şiddetten çok, hile. Umumiyetle yabancı ülkeler için şiddet, kendi ülkemiz için hile. Milletlerin tarihinde bu iki yol kesin olarak birbirinden ayrılabilir. **Barbarlığın ayırıcı vasfı: şiddettir; medeniyetin: hile.**

Suç toplumun gölgesidir. İnsicamlı bir bütün değildir toplum. Onun için de her iki suç biçimi bir arada görülmektedir. Başka bir deyişle atavik suçlar da var, gelişmiş suçlar da. Bazı ferdler vücut ve ruh bakımından hastadırlar, hayat kavgasında şiddete başvururlar. Oysa medeniyet, cana kıyma, hırsızlık, ırza geçme gibi yöntemleri lüzumsuz hâle getirmiştir. Bu suçlar, geçen asırların yadigarı. Gelişmiş suçlar ise, modern toplumun ürünü.

Toplulukların işlediği suçlar da ikiye ayrılabilir.

Ayak takımının işlediği suçlar, yüksek sınıfların işlediği suçlar.

Ayak takımı da, gelişmemiş ferdler gibi, şiddete başvurur: isyan, katil, dinamit.

Yüksek sınıflar ise, beyni ile iş görürler: sahtekârlık ve hile.

Zamanımızda her iki çeşit suçluluk çoğaldıkça çoğaldı. Bu artışı nasıl açıklayacağız?

Nordau, ırkın sonu diyor. Bizce burjuva düzeninin sonu.

Münevver ve müreffeh sınıfın işlediği suçlar patolojik olaylardır, bizi yönetmekte olan sosyal düzenin bozukluğunu belirtir. Demek ki, bugünkü sistem, son günlerini yaşıyor. Oysa yığın işlediği suçlar, yeni ortaya çıkan bir temayülün patolojik belirtileri. Bir çağ doğmak üzeredir. Birinciler batan bir güneşin alameti, ikinciler bir şafağın. Birinciler, ihtiyarlayan bir uzviyetin tereddidi, bunun için de ihtiyatkâr, hesaplı, hilekâr. İkinciler coşkun, atak, hayâsız.

Yüksek sınıf -sayıca olmasa da- dayandığı temel bakımından çoğunluğu temsil eder. Aşağı sınıf ise azınlıktır. Azınlık daima, çoğunluktan daha cesur, daha küstah, daha haşindir. Azınlık, fethetmek

zorundadır. Çoğunluğa ise, yaptığı fetihleri korumak düşer. Kazanılmış zafer, yumuşatır. Zafer susuzluğu ise, cesaret ve gücü artırır.

Demek ki, insanın amacı, yenmek değil boğuşmaktır. Azınlıklar her ülkenin yüz akı olmuştur. Onlardaki meziyetler çoğunluklarda yoktur: şiddet ve ataklık. Kurallara daha çok uyarlar, daha dürüsttüler. Meclislere bakalım. En canlı, en dinamik kesim muhalefet, yani azınlıktır. İlimde güzel sanatlarda da öyle değil mi?

En yiğit en gözü pek düşünce ve sanat adamlarının hepsi de yeni ufuklar peşindedir. İbsen, çoğunlukla azınlığın farklarını ne güzel anlatmış: "Çoğunluk hiçbir zaman haklı değildir, anlıyor musunuz?

Hiç bir zaman. Çoğunluğun haklı olduğu düpedüz yalan. Çoğunluk dediğimiz kimseler zekâyı mı temsil ederler, hamakatı mı?

Yüz kızartıcı ama dünyanın budalalarla dolu olduğu inkâr edilmez bir gerçek. Öyledir diye aptallar mı yönetecek zekileri?

Evet, çoğunluk güçlüdür ama haklı olmak için güçlü olmak yeter mi?

Haklı olan, her zaman azınlıktır. Halkın sesi hakkın sesi imiş... Palavra.

Çoğunluğun dile getirdiği hakikatler ne menem hakikatler?

Porsumuş, çürümüş hakikatler değil mi?

Bir hakikat o kadar köhneleşince, yalanlaşır. Hakikatler Mathusalem gibi uzun ömürlü değildir.

Kabul edilen bir hakikat en çok onbeş, yirmi yıl yaşar. Çoğunluğun ağızından düşmeyen hakikatlerin hepsi de böylesine fersude, iğrenç ve bayat hakikatlerdir işte. Millete gıda diye sundukları bu yavelerdir hep. Toplumun scorbut içinde çırpınması bundandır."

ANARŞİDEN ANARŞİZME

Yıllar geçmiş, burjuva demokrasisi kurulmuş, ama bu kehanet gerçekleşmemiştir.

Genel Bir Yaklaşım

Önceleri sosyal bir "olgu"ydu anarşi; keşmekeş, başsızlık, hükûmetsizlik. Simgesi: öfkeli bir kadın... Gözleri bağlı, saçları dağınık, entarisi paramparça ve ayağının altında: Kanun.

Sol elinde yanan bir çıra, sağ elinde hançer. Yerde kırılmış bir asâ ile bir boyunduruk. Dipte döğüşen mızraklılar ve uzakta alevler içinde bir şehir. (Bkz. İconologie, 1762, Vienne). Hukukçuya göre "**Sosyal bir kaos, düzenin ve güvenin yıkıcısı**" (Portalis). Devlet adamı için, "**mutlakiyetin habercisi**" (Napoleon). "**Politikanın amacı anarşisiz hürriyet, istibdatsız düzen**" ama böyle bir rüya gerçekleşebilir mi?

XVIII. asır oldukça karamsar: "**Her hükümet ya istibdada kayar, ya anarşiye**" (Encyclopédie du XVIII siècle.) Geçen asrın liberallerine göre, bu hüküm yalnız mazi için geçerli. İnsanlık şuurlanmış artık; anarşi halâ yaşıyorsa sorumlusu: meşrûtiyet. Egemenlik hakkının sınırlanmadığı, görev ve yetkilerin kesin olarak belirlenmediği, zıt prensiplerin anayasaca meşru sayıldığı ülkelerde gerçek bir iktidar yoktur; ne güvenden söz edilebilir, ne otoriteden; rekabet vardır, sürekli bir savaş vardır, anarşi vardır. İktidar bütün olarak halkın temsilcilerine devredilince anarşi sona erecektir (Dictionnaire Politique, Pagnerre Ed. 1840).

89 ihtilâlden sonra "Jironen"lerin siyasî rakiplerini yermek için kullandıkları "**anarşist**", 1840'tan itibaren öğünülecek bir vasıf olmuştur. Hayalî bir adalet nizamına gönül verenler de, ferdi hürriyetlerin coşkun sevdalıları gibi o bayrak altında toplanır. Her cinayeti kutsallaşan bir ütopya olur anarşizm, zorbalığı, sömürüyü kökünden kazıyacak bir "açıl susam açıl" olur.

Demek ki, anarşi mefhumu da, anarşizm felsefesi gibi bir nazariye kılığına bürününce yepyeni bir anlam kazanmıştır. Kelimeleri tarif etmeden girişilecek her tartışma kısır kalmağa mahkûm. Anarşi deyince ne anlıyoruz?

Önce anarşizmi tanıtalım.

Sosyalizm, komünizm, demokrasi, monarşi gibi kelimeler olumlu bir doktrinin adıdır. Nefiy belirten tek düşünce akımı: anarşizm. Anarşizm, hükûmetsiz bir toplum, hürriyetçi bir düzen kurmak

iddiasındadır. Tarifler, etimolojinin çizdiği sınırları aşacaktır ister istemez. Nitekim anarşi de, kendini daha aydınlık lâfızlarla belirtmek ihtiyacını duyuyor çok defa: kolektivizm, hürriyetçi komünizm, anarşist komünizm gibi. Ne var ki, kelimenin tarihten gelen bir büyüğü var, bunun için de ölmüyor. Meselâ Ekim devriminden sonra, komünizm kelimesi kullanılmaz oldu hemen hemen, hürriyetçiler (liberter) anarşist kelimesini bayraklaştırdılar tekrar.

Filhakika anarşi, mahiyeti, amacı, araçları söz konusu olduğu zaman, birbirine taban tabana zıt iddialar sergiler. Nazarî olarak ele alınınca, anarşist doktrinlerin hukuk ve mülkiyet konusunda hiçbir ortak yönleri yoktur. Hepsini de az çok yakın bir gelecekte devletin ortadan kalkacağını ileri sürerler, o kadar. Ama anarşi, yalnız nazarî değil ki!

Bir davranış bir tutum, bir yaşayış usulü de, Önce bu garip olayın şuuruna varmamışsak, anarşistlerin karşısında tedirginlik duymamız mukadderdir. Anarşist, ütüyopyalarını ballandıra ballandıra anlatırken irkiliyor. Ama düşmanlarını eleştirir, kurulu düzenin savunucularını yererken, hükümlerinin çok yerinde olduğunu kabul ediyoruz.

Anarşizm başarıya ulaşamaz, hele modern dünyada. İnsana Don Kişot'un trajik asaletini hatırlatır ister istemez. Yel değirmenlerinin toprağa fırlattığı Don Kişot'un. Bu değirmenler makineleşen bir dünyanın sembolü. Hayata da insana da aldırılmazlar.

Geçen asrın sonlarında bir Fransız hukukçusu şöyle yazıyordu:

"Bugün başrolde üç aktör var: parababası, politikacı, anarşist. Makinalaşan realite, gemi azıya alan üretim, politikacı ile iş adamını eritti; artık güçleri sadece görünüşte. Modern dünya belli bir insan tipi doğuruyor hep, Janus'a benzeyen bir insan: bir yüzü ile robot, bir yüzü ile manda!"

Reklâmın ve propagandanın biçimlendirdiği, Pavlov'un köpekleri gibi şartlı reflekslerle harekete geçen bu insan karşısında isyan ediyor anarşist. Ve öfke ile haykırıyor çağdaşlarına: "Ol veya öl." İnsan, hürriyetini bir an önce elde edemezse, baskının pençesinde uçuruma sürüklenecektir. 1888'de İspanyol anarşistleri, Valence'deki bir toplantıda şöyle diyorlardı: "Toplum boyun eğerse ne âlâ. Cana kıymamıza lüzum kalmaz. Karşı koymakta direnirlerse, şerrin ve rezaletin kökünü kazımak lâzım, ama hepimiz ölecekmişiz, ölelim."

Bir kaç saf ve babacan Rousseau'cu bir yana, anarşistlerin psikolojisi Marksistlerden daha gerçekçidir. Bununla beraber devrim anlayışları çok daha ütopyacı. Dünyanın en korkunç problemi önünde anarşist, Pascal'ın dilemmasını tazelemiştir. Seçtiği yol: Pascal'ın tavsiye ettiği yolun tersi.

Anarşist önce tabiatın türlerin kanlı çatışmasını görüyor. İnsanlığın tarihinde de şahid olunan aynı kavga. Her zümre başkalarına söz geçirmek sevdasında, her zümrenin içinde de kişiler. İnsanlar toplum içinde yaşamanın mükellefiyetlerine boyun eğmekle bu temel bencilliği kamufle ediyorlar sâdece. Toplumda daha az yetenekli, daha az kurnaz, daha az güçlü olan, kuvvetli tarafından ya mahvedilir, ya köleleştirilir. İlkel klanların barbar şiddeti yerine otorite geçmiştir.

Otoritenin ayırıcı vasfı: geniş bir mülkiyettir. Ayakta durmak için bir hukuk icad etmiştir, icra vasıtası da devlettir. Sosyalistin **"iktisadi yapı değiştirilirse, her şey düzelir"** iddiası anarşisti güldürüyor. Çünkü anlamıştır ki insanın biricik meselesi insandır. İktisadi münasebetler ne kadar değişirse değişsin, insan hep aynı kalacaktır. Bunun içindir ki anarşist insanın kucağında yaşayacağı yeni liberter (hürriyetçi) toplumun nasıl bir toplum olacağını anlatırken, her şeyden önce insanoğlunun tekâmülü üzerinde durur. Bakunin'in teklif ettiği seçim karşısındayız:

"Tanrı'yı kabul etmek, insanlığın köleliğine evet demektir. Tanrı, insanın hürriyetsizliğidir; insanın hürriyeti ilâhi heyulanın yok edilmesine bağlı. Dilemma (çıkamaz-ikilem) bu, üçüncü yol yok ki tercih edelim." Eski tanrılar iktidarlarını yeni bir puta aktardılar: devlete.

Coğrafya bilgini Reclus'e göre, **"gerçek insan yalnız anarşisttir, kendi başlarına ayakta duramayan bütün o gevşek ve tabansız varlıklar karşısında değerinin farkında olan tek insan. Karmakarışık bir dünyada yaşıyoruz. Bu dünyanın peygamberi "hayır" diyendir belki de. Böyle olunca da anarşist, yığınin yiğit ve münzevi yol göstericisidir, cıglığı günden güne yükselen bir kılavuz. Saygı görüşü de bundan değil mi?"**

Gençken anarşizmin cazibesine kapılanlar, anarşizmi bir yana itseler de, bu eski rüyadan bir türlü kurtulamıyorlar."

Terörizm, sahnedeleyen (1895—1913), nice açıklamaların konusu oldu. Ama kimse derin manasını kavrayamadı. **Kıtlığın, malî rezaletlerin eseri dediler.** Ama bütün bunlar terörizmi izaha yeterli değil. Bu gün terörizmi, bir dönemin çerçevesi içine yerleştirerek daha kolay anlayabiliyoruz.

Çağ boğuluyordu. İnsanlar boşluk içindeydiler, toplum bayağılaşmış, insanlık korkunç bir illete yakalanmıştı. Korkunç, çünkü fazla ıstırap vermiyor ve hastayı uyuşturuyordu. Lautréamont bir kaç havaî fişek savurdu, entelektüel birer tepkiydi bunlar. Halk lafazanlıktan hoşlanmaz, havaî fişekler yetmez ona. Bombalarla hücumla geçti.

Proudhon'la Bakunin'in şakirtleri yanlış anlamalara yol açan anarşi kelimesini kullanmak istemediler. Kaldı ki zamanla olgunlaşan Proudhon da hayatının sonlarında kendini federalist diye tanıtmaktan hoşlanıyordu. Proudhon'un küçük burjuva şakirtleri mütüelizm kelimesini tercih ettiler. **Sosyalist şakirtleri ise, kolektivismi benimsediler; az sonra kolektivism yerini komünizme bıraktı.** Anarşist Sebastien Faure çıkardığı gazetenin adını "Le Libertaire" (**Hürriyetçi**) koydu. Bugün anarşistle liberter, eş anlamlı kelimeler.

Ama bu lafızların ciddi bir mahzuru var. İfade etmek istedikleri doktrinin temel yönünü belirtmiyorlar. **Çünkü anarşi, her şeyden önce, sosyalizm demek.**

Anarşist, her şeyden önce, insanın insanı sömürmesini kaldırmak isteyen bir sosyalisttir.

Anarşizm: Sosyalist düşüncenin kollarından biri; hürriyet endişesi, devleti bir an önce ortadan kaldırma arzusu ağır basan bir sosyalizm. "Her anarşist sosyalisttir, ama her sosyalist mutlaka anarşist değildir" (Fischer).

Bazı anarşistler, kendilerinden başka su katılmamış ve tutarlı sosyalist yoktur iddiasındadırlar. Ne var ki teröristler de bu zümreye katıldıklarından bazı çağdaş anarşistler, karışıklığı önlemek istemiş, bizim sosyalizmimiz (veya komünizmimiz) hürriyetçidir demişlerdir.

Asrın başlarında yayınlanan Büyük Fransız Ansiklopedisi, anarşizmi şöyle tarif ediyor:

"Her baskıya, her disipline, her hükümete, her devlete, her iktidara, her otoriteye açılan bir savaş... Bütün şekilleriyle siyasî, manevî, iktisadî baskının kaldırılması; hükümetlerin organizmaları içinde erimesi; hâkimiyetin yerine serbest anlaşmaların geçmesi... Emek, hiçbir dış güce boyun eğmeyecek, insan kendi kendine teşkilâtlanacak ve tam bir bağımsızlık içinde yaşayacak; ehliyetine göre üretecek, ihtiyacına göre tüketecek.

Aynı yıllarda çıkan bir iktisat sözlüğüne göre (Nouveau Dictionnaire d'Economie Politique par Say et Chaillet, cilt 2. 1900), ihtilalci anarşizmle, demokratik sosyalizmin kökleri bir: işçi sınıfının acıları. İkisi için de sefaletin sorumlusu: Çağdaş toplum.

Sosyalizm, kurulu düzenin "eleştiri"si. Anarşizm, sosyalizmi de eleştirir. Yani eleştirinin eleştirisi. Gerçi sosyalistler de otoriter devleti reddederler. Despotik devlete, tanrı-devlete düşmandırlar. Devletin yerine toplum geçmelidir. Kullandıkları esrarlı formül şu: **"Kişilerin hükümeti yerine, eşyanın yönetimi"** (Engels). Ama anarşistler devleti toptan reddederler. Mühim olan kişinin mutluluğu. Hürriyet olmadan mutluluk gerçekleşemez. Demokrasi, yani halkın hâkimiyeti başka, siyasî hürriyet başka. Demokraside halk iktidarını memurlara devretmek zorundadır, demek ki hep insanoğlunun hükümeti, hep keyfîlik (Proudhon).

Altmış yıl sonraki bir lügate başvuralım: Lalande'in meşhur Felsefe Lügati (1960).

Anarşi: a) Karışıklık (daha çok düzenleyici bir otorite yokluğundan doğan nizamsızlık),

b) Birçok neveleri olan siyasî meslek. Hepsinin de ortak yönü: Ferde yukarıdan kabul ettirilen her çeşit devlet teşkilâtının reddidir. Bu mânâda bazan anarchie olarak yazılır. Bazan da anarşizm kullanılır ki daha doğrudur. Böylece karışıklık mânâsına gelen mefhumla siyasî anarşi ayırt edilmiş olur.

Anarşist mesleklerin ortak yönü, medenî kavimlerin yakın bir gelecekte devletsiz yaşayacakları inancıdır. Godwin, Proudhon, Stirner, Tucker devleti kayıtsız ş artsız reddeder. Bakunin ve Kropotkin için devrim yakın bir gelecekte, devleti ortadan kaldıracaktır.

Devrimci doktrinler de ikiye ayrılır:

a) Direnişçiler (Tolstoy)

b) İsyançılar (Stirner, Bakimin, Kropotkin.)

Anarşist doktrinlerin üzerinde birleştikleri bir başka nokta: Üretim ve emeğin kendiliğinden düzenleneceğine inanışları. Onlar da Fourier gibi her şeyin (çekim sayesinde) tıkır tıkır işleyeceğini söylerler. Bir kelimeyle hepsi de iyimserdir.

Suavet daha aydınlık (Dict. Economique et Social, 1969). Anarşizm bir hareketler ve doktrinler bütünü, hepsinin ortak ve ayırıcı vasfı, ferdi değerini yüceltilmesi ve netice olarak otoritenin reddi. Otorite halk üzerinde bir baskı ve sömürü aracıdır.

Kısmen Rousseau'ya (İçtimaî Mukavele) ve Hegel'e (insanın dinî, siyasî, iktisadî vs. yabancılaşmalarla savaşı) dayanan anarşizm, XIX. asrın ikinci yarısında geliştirildi. Liberalizmi hemen hemen Marx'la aynı açıdan eleştirir anarşizm. Bütün vatandaşları kanun önünde eşit kılan 1789 ihtilali, onlara gerçek bir eşitlik, iktisadî eşitlik kazandırmamıştır. Şu halde devletin yerini ferdler arasında yapılacak sayısız anlaşmalar almalı, içtimaî münasebetleri onlar düzenlemelidir. Mevcut devletler bir federasyon içinde toplanmalı; mülkiyet tasarrufa (Possesion) dönüşmelidir. Liberal düşüncelerin mübalağası olan mutlak bir ferdiyetçilik adına otoriteyi yeren anarşistler, otoritenin iktidardan doğduğunu görmezlikten gelirler; bir takımı (Rus anarşistleri gibi) işi yöneticilere karşı suikast tertibine kadar vardırırlar.

Anarşizm, Rusya'da, İspanya'da, Fransa'da önemli bir rol oynadı. Siyasî bir parti içinde mücadeleyi reddeden anarşistler daha çok sendikalar içinde kavga verdiler (anarko - sendikalistler); sendikaların politika dışı kalmasında ve genel grevden yanaydılar.

Ahlâk bakımından çok titiz olan ve insanların hürriyeti için savaşan anarşistlerin siyasî hayata katılmamış olmaları üzücüdür.

Şimdi de bir sosyoloji kamusuna göz atalım (La Sociologie; J. Caseneuve ve D. Victoroff başkanlığında bir heyet, 1970) :

"Anarşi de demokrasi veya despotizm gibi bir aynadan bir aynaya aksedercesine hem bir ülkenin durumunu, hem ideal bir toplumu, hem siyasî bir mesleğin tarihçesini ifade eder... Rousseau'nun tabiatı iyi ve hür olan insan inancından yola çıkan anarşizm, tarih içinde üç akıma ayrılır: Hıristiyan anarşizmi, Tolstoy'un öncülüğünde Çarlık Rusya'sında gelişir; ferdiyetçi anarşizm, pîri: Max Stirner, komünist anarşizm. Proudhon, amaçlarını açıkça belirttiği için bugün de, anarşizmin en büyük nazariyecisidir. Yönetilmek, yetkileri de bilgileri de, faziletleri de olmayan yaratıklar tarafından gözetilme altında bulundurulmak, casuslanmak, sürüklenmek, onların kanunlarına boyun eğmek, kurallarına lebbeyk demek, güdülmek, tartaklanmak, damgalanmaktır. Proudhon için devlet bir vahimedir, hür bir zekâyâ düşen vazife bu vâhimeyi müzelere ve kütüphanelere kapatmaktadır.

"Anarşist toplum olur mu?"

Anarşiyle toplum çelişen iki mefhum; bununla beraber çeşitli unsurların terkibinden doğan anarşist bir toplum düşüncesi, zamanımızda da ütopyacı fikirlerin ve eylemlerin kaynağı olmakta devam ediyor."

Bu öncülerini biliyorlardı ki feda edilmişlerdir. Ne var ki infialıkların tarrakası, (gümbürtü) bayağılık ve can sıkıntısı yüzünden helak olacağına benzeyen insanlığı sarstı. İktidardaki burjuvazi her alanda ölüm iştiağını geliştiriyordu. Terörizm hayat güçlerinin vahşî bir tepkisidir.

"**Hürriyetçi**" akımın tarihî gelişmesi içinde, bir buhrandı terörizm. Ama Fransa'da buhran sona ermiştir.

1895'de, Louise Michel ile Sebastien Faure Le Libertaire gazetesini kurarlar. Artık tarihin konusu da olmuştur anarşi. Taban tabana zıd hükümler karşısındayız. Lombroso için anarşistler anormal kişilerdi. Ama avukatlarına göre, anarşist bir cennet hayaline kaptırmıştır kendini. Bir mistiktir, bir zahittir, bir meczuptur. İnanmıştır o kadar. Evet, bu zındık bir mümindir. Felsefeden çok, dinin adamı. İman ettiği tanrı: Gizli bir güç, dünyadaki keşmekeşten sonsuz bir ahenk yaratacak.

Hamon, anarşistin ideal tipini tesbit etmiştir.

Bu ideal tipin özelliği, isyan zihniyeti. Bu zihniyet çeşitli şekillerde belirebilir: Muhalefet, eleştiri, yenicilik, büyük bir hürriyet aşkı, bencillik ve ferdiyetçilik, sonsuz bir tecessüs, bilgi susuzluğu, aşırı bir diğergâmlık, çok gelişmiş ahlâk duygusu, adalet aşkı, mantık düşkünlüğü, savaşçı bir ruh... Kısaca anarşist, isyankâr, hürriyetçi, ferdiyetçi, diğergâm, mantıkçı, adaletle susamış, meraklı, propagandacı bir insandır. (Psychologie de L'anarchiste)

BİR TARİFE DOĞRU

Anarşisti somut olarak tarif etmek çok güç. Kanun dışı, toplum dışı, insanlık dışı demek meseleyi hal etmez. Bilgine göre, nevropat. Sosyolog ve hukukçuya göre, deklase. (çevresinden düşmüş- (sosyal) Anarşi, her türlü tasnife yan çizer. Geçici bir durumdur, sürekli bir davranış değildir. Bir nevi toplum hastalığı.

Karışıklık nereden geliyor?

Anarşi lafzı eski Yunanca an ile arkhe'den türemiş. Anlamı aşağı yukarı: Otorite veya hükümet yokluğu. İnsanoğlu binlerce yıl peşin bir hükme saplanmış: Devletle hükümet olmadan toplumlar yaşayamaz. Onun için kelime de kötü mânâda kullanılmış hep: Karışıklık, düzensizlik, kaos.

Nükte düşkünün Proudhon, anarşi kelimesine sahip çıkmış. Yıkıcıdan çok, kurucu olan Proudhon, anarşiden düzensizliğin tam tersini anlıyordu. **Düzensizliği yaratan hükümetin kendisi idi.** Ancak hükümete bir toplum tabiat düzenini yeniden kurabilir ve sosyal ahengi gerçekleştirebilirdi. Böyle bir toplumu ifade için Batı dillerinde tek kelime vardı: Anarşi.

Ama Proudhon kalem savaşının coşkunluğu içinde anarşi kelimesini yalnız hükümete bir toplum tabiat düzenini yeniden kurabilir ve sosyal ahengi gerçekleştirebilirdi. Böyle bir toplumu ifade için Batı dillerinde tek kelime vardı: Anarşi.

Oysa kelimenin iki manası birbirinin tamamen zıddıdır. Anarşi, onlara göre, hem en büyük kargaşalık, toplumun tepeden tırnağa çözülüşü; hem de devrimden sonra kurulacak olan yeni bir düzen, sürekli ve rasyonel bir toplum düzeni. Temeli: Hürriyet ve dayanışma.

Bazarov'u, Cooper'in Kızılderililerine benzetir Vogüe. Şu farkla ki, Cooper'in kahramanları içkiyle sarhoş turlar. Turgeniev'inki Hegel ve Büchner'le. Bu Kızılderili, medeniyet dünyasında, savaş baltasıyla dolaşmaz, elinde neşter var. Bazarov'un çocukları, Avrupa'nın devrimcileriyle kardeş; ne var ki birinciler yabancı, ötekiler evcil. **Rus nihilisti kurt, Avrupa'nın devrimcisi kuduz bir köpek, kurdun kudurması itinkinden çok daha tehlikeli.**

Turgeniev'in romanı yalnız geçen asrın Rus hayatına değil insanlığın alın yazısına da ışık tutar. Nesiller arasındaki çatışma buhran çağlarının ezeli dramı. Bazarovlar dün de yaşıyordu, yarın da yaşayacak. Kitapta anlatılan 1840'ların tutucu babalarıyla 1860'ların devrimci çocukları arasındaki uyuşmazlık. Çocuklar nesli, kendilerini yalnız kültürde değil kamu hayatının bütününde kabul ettirmeğe başlamış: **Hoyrat ve maddeci. Bu genç radikallerin tek vatani var: Nihilizm, Çevre iğrenç, hayat abes.**

NİHİLİZM:

Bir kale, bir zırh, bir gerekçe. Evet, Bazarov, yalnız 1869'ların değil, zamanımızın da kahramanı. Bir Amerikan yazarı, "Adeta ilk Bolşevik, diyor.. Daha doğrusu günümüzdeki öfkeli genç adamın orijinali." Ne var ki, bu şeytanî çehre, Rus tarihinde sık sık karşımıza çıkar. Eleştirmek için bakar dünyaya, yermek için konuşur.

Estetik değerleri küçümser Bazarov, geleneğe ve bütün sosyal değerlere tepeden bakar. Küstaktır, tok sözlüdür. Huy edinmiştir kabalığı. Beylik yargıların hüküm sürdüğü bir dünyada şaşkınlık, öfke, tiksinti uyandırır.

Turgeniev'in nihilisti beatnik (bitnik) olarak karşımıza çıkıyor şimdi. Her ikisinde de ödün vermeyen bir doğruluk. Her ikisi de yalancı kelimelere düşman. İkisi için de dünya yavanlıklarla dolu, insanı canından bezdiren yavanlıklar. Aynı çevreden kopuş, aynı hayal kırıklığı ve aynı tahrip susuzluğu. Ne var ki Bazarov'la arkadaşları yıkmak için yıkmak istemezler; amaçları: Yeni ve daha iyi bir dünyayı kurmak için zemini temizlemek.

Nihilistler, Rus tarihinin çeşitli dönemlerinde başka başka çehrelerle sahneye çıkarlar. "Ecinniler" de daha korkunç, daha kıyıcıdırlar. Elllerinde neşter değil tabanca ve bomba vardır. İktidar sertleştikçe, nihilist de zalimleşir. **Denilebilir ki Çarlar Rusya'sında sesini duyurmak isteyen her aydın bir parça nihilisttir. Nihilist, anarşistin Rusya'daki adı.**

Dünya anarşizminin en tanınmış temsilcileri: Rus. Bir Bakunin, bir Kropotkin, bir Tolstoy, hepsi de soylu. Hareketin merkezinde Bakunin. Kimseye benzemeyen bir aristokrat. Almanları sevmez, Marx'a da düşman. Dünya yangınına tutuşturacak olan Ruslardır ona göre. Anarşizm ayaklanma demek, topyekûn ayaklanma. Eski dünyanın harabelerinden yeni bir dünya kurulacaktır. Işık, Doğu'dan

fişkırarak ve Batı'ya taşarak burjuva dünyasının karanlıklarını yok edecektir. İnsanoğlunun gelişiminde üç aşama vardır: Hayvanlık, düşünce, isyan. Devrimcilerin halkı eğitmesine ihtiyaç yoktur. Devrimcilik, dağınık isyanları tek eylemde toplamak, eylem fırsatlarını yakalamaktır.

BATI DÜŞÜNCESİNİN SON ARMAĞANI

Marksizm'den bu yana Avrupalı kafası tek felsefe mektebi kurabilmiştir: Egzistansiyalizm.² Egzistansiyalizm'in edebiyat çevrelerinde en tanınmış temsilcisi: **Albert Camus**.

Camus'un temel düşüncesi Sızif miti (1943) ile İsyân (1951)'dadır. Hayatın içinde gelişen bir düşünce karşındayız. Kendi de söylüyor : "Düşünce, bir ömrün tecrübesiyle kaynaşır ve bu tecrübeye göre biçimlenir."

Sızif masalı ile İsyân eden insanı ayrı ayrı inceleyelim. Camus önsözde uyarıyor bizi. Kitapta tasvirini yaptığı: Bir ruh hastalığı. Sorumluluğu yüklenmemektedir. Mit, kısa bir zaman için geçerli, nasıl bir geleceğe yöneliyor, kestiremeyiz.

Sızif masalı'nın ana teması: İntihar. Kavramın imtiyazlı bir yeri var. Yazarın düşüncesi oradan fişkırıyor. Camus, intiharı incelemekten çok bir cevabı değerlendiriyor. Hayatın anlamı nedir sualine verilen cevap. Düzeyde kalan izahlara iltifat etmiyor Camus.

Yargısı şu: Hayat, abestir. Niçin katlanıyoruz?

Alışkanlıktan. "Canına kıymak demek, bu alışkanlığın ne kadar abes olduğunu, yaşamak için hiç bir ciddî sebep bulunmadığını, her Allah'ın günü didinmenin çılgınlığını ve ıstırabın faydasızlığını anladım demektir". Kısaca, canına kıymak, hayatın yaşamağa değmediğini kabul etmektir.

Camus, bir müntehir aday olarak, gündelik hayatın boşluğunu derinden derine duyar. Ama can tatlı. Hayatın anlamı olmasa da, yaşamalı. Bu çelişkiden doğuyor Camus'un cevabı ve kahramanlığını vurguluyor.

Hayatın anlamsızlığını uzun uzadıya anlatır Camus. Hem gönlümüzle hem kafamızla duyarız bu anlamsızlığı.

Düşüncenin de, eylemin de eşliğinde abes var. Belki karışık, belki müphem. Ama kesin bir duygu. Uzak, ama mevcut.

Bir beklenmedik duygu, bir yolun dönemecinde veya bir lokantanın aralığında içinize çöker. Ani ve rezil bir duygu. Birden yakalayiverir sizi. Ve bütün hayatınızı değiştirir. Size mahsus bir tecrübe. Başkasına aktaramazsınız.

Uyanış, tramvay, dört saat çalışma, yemek, tramvay, dört saat çalışma, yemek, sonra uyku ve Pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe, Cuma ve Cumartesi aynı yeknesaklık. Umumiyetle sıkılmadan yaparız bu yolculuğu.

Jestlerimizin otomatizmi de, gündelik hayatın dış ritmine uyar. Anlamsızlık, yalnız dışımızda değil, içimizdedir de. "İnsanlar, insan dışı da ifraz eder. Bazı uyanık anlarında, jestlerinin mekanik yönü, anlamsız pandomimleri çevresindeki herkesi afallatır. Bir telefon kulübesinde adamın biri telefon eder. Ne söylediğini duymazsınız. Mimiğini görürsünüz sadece. Neden yaşıyor bu adam dersiniz, ama tedirgin de olmazsınız pek. Günün birinde abes duygusu yakalar sizi, iflah olamazsınız artık."

"Abes, insanın özlemleriyle, çağrısıyla dünyanın akıl dışı suskunluğu arasındaki karşılaştırmadan doğar. Bir yanda insanın özlemleri, bir yanda irrasyonel. Bu dramın üçüncü kahramanı, abestir."

Öyle mi acaba?

Hakikatte abes, gerçeğe sırtını çeviren, varlık probleminin çözümünü kendi içinde ariyan ferdin yalnızlığından doğar. Egzistansiyalizmin temelinde de hayata karşı derin bir bıkkınlık, gerçek bir

² **Varoluşçuluk:** Varoluşçuluğu tanımlamak için, sözcüğün kendisinden işe başlamak gerekir. Bu yeni türetilmiş sözcük "varoluş" (existence) isminden, ilkin "varoluşsal" (existentiel) ve varoluşla ilgili "existential" sıfatları türetilerek ve daha sonra "culuk" son eki eklenerek ortaya çıkmıştır. Varoluşçuluk, varoluşun önceliğini ya da ilkinliğini benimseyen bir kuramdır.

nevroz vardır. Bir yazarın dediği gibi, egzistansiyalist filozof, hayattan nefret eder ve insanlardan tiksindir.

Sizif masalında, Anlaşmazlık'ta, Yabancı'da, cana kıyılır veya intihar edilir. Kahramanlar marazi bir keyf duyar cana kıymaktan. Kör bir kaderdir bu. Deniz kıyısında yaşamak isteyen parasız bir genç kız, para elde etmek için adam öldürür ve en küçük bir nedamet duymaz. Sonunda intihar eder, ama öfkesinden.

Egzistansiyalist roman kahramanları bir eser yaratmak, faydalı olmak için harekete geçmezler. Eylemleri ister caniyane olsun, ister kahramanca, var olduklarını isbat için bir imkân, bir araç Sizif, boyuna kayayı kaldırır, bunu yaparken kendi varlığını vurgulamaktadır. Abesmiş! Olsun. Gücünü göstermek için bir kurallar dehlizine kapanan sanatkarın aradığı da bu buruk tatmin değil mi?

Kendilerini, hür olduklarına inandırmak için kan ter döken bu kahramanların gözünde mühim olan tek şey bu saçma sapan davranışlardır.

İstese de, istemesek de öleceğiz. Demek, her şey anlamsız. İnsan olarak yaşadığımız macera hiç bir işe yaramıyor.

Bu anlaşılmaz dünya, bu saçma sapan gündelik hayat, ölümle sona erecek olan bu sessiz komedi karşısında, şuur... Şuur uyanıncaya kadar gayet tabii ve rahat olarak yaşanan gündelik hayat. Birdenbire sıkıcı ve mide bulandırıcı olmağa başlar. Çünkü şuur, hayatın otomatik ritmi ile kaynaşmışken, bu ahenk bozulur. Şaşırır insan. Ben ki şuurum, nasıl olmuş da kendi dışımda bir varlıkla kaynaşabilmişim?

Şuur ayrılır ve işlemeğe başlar. Anlarız ki şuur, tek güzel şey. Çünkü her şey şuurla başlar, her şeyin değerini yapan şuurdur.

Bir yanda şuur, ötede irrasyonel. İzlenecek üç yol var:

1 - **Hayatın manası yoksa öldürürüm kendimi.**

Ama kimsenin kendini öldürdüğü yok. İntihar bir çözüm değil, çünkü şuurunu hesaba katmıyor. Abes, şurundan doğmuştur ve bir hakikat olarak yaşamalıdır.

2 - **İkinci yol, ümid.**

Şuurun önünde abes duvarı var. Şuur yeni bir hayat arar. Bu dünyanın anahtarı olan başka bir dünya hayali ile yaşar. Bir gün her şey aydınlanacaktır. Daha şimdiden her şeyin bir hikmet-i vücudu olduğu düşünülebilir. İman söz konusudur. Camus burada teselli metafiziklerini tahlil eder.

3 - **Gerçek çözüm yolu: İsyan.**

Uyuşukluğu red etmek ve şurundan yana olmak kahramanca bir çözüm. İsyan abes'e yönelik, abese bakış, şuurunu abese fırlatıştır. Yaşamak, abesi yaşatmaktır. İsyanın kaynağı gurur değil, şuurdur. Evet, isyan dünyayı alt eder, ama ümitsizdir, çünkü mutlak bir ölüm düşüncesinden doğar, isyanla şuur ölümsüzleşmez.

İsyan eden insan'da ortaya atılan ilk soru: "başkalarını öldürebilir miyim?"

Söz konusu olan, yaşadığı çağı anlamak. Çağımız cinayet çağı, katil, yargıç; günahsız, suçlu iskemlesinde.

Birinci kazıye: Her şey caizdir.

İkinci kazıye: Başka bir insanı öldürmek caiz değildir. Çünkü bütün insanların ortak yönü: Şuur.

Sizif masalı, abesi anlatır. Abes, şuurunu yaralar ve onun emellerine karşı gelir, ama faydalıdır da: İsteyerek katlanılan bu yaralanış sonunda şuur uyanır ve ayakta durur. Böyle bir deneme zorunludur. Çünkü peşin hükümlerin, prensiplerin kökünü kazır. Şuurun zincirlerini kırar. Ona yeni bir silah verir: Şüphe. Ne var ki bu abes denemesini aşmak lâzım. Bu hassasiyet ve temelindeki nihilizm, bir kalkış noktası olmalıdır sadece. Saplanıp kalmak, çağımızın yanığı. Abes kendi başına bir eylem kuralı belirtmez. Kalkış noktası olarak değeri vardır. İtici bir güçtür, aynı anda ileri sürdüğü iki kazıyeyi bir yaratış sonunda aşmak lâzım. Abes isyan sayesinde aşar kendini. Madem ki dünya abes, bu abes karşısında isyan etmek lâzım. Şuur, isyanla beraber doğar. Evet, şuurunu yaratan isyan değildir. Eylemden önce değer vardır. Camus için; öz, varlıktan önce gelir. Bizde korunması gereken ezeli bir değer yoksa niçin baş kaldıracağız?

İsyan, insanoğlunun haysiyeti.

İsyan ediyorum demek ki varız. Demek ki isyan egoist bir hareket değil, çok defa bir fedakârlık. İsyan, gözleri kapalı bir züht.

ASİ KÜFREDİYORSA, YENİ BİR TANRI BULMAK ÜMİDİ İLEDİR.

BİR ŞAHİDİN SUÇLAMALARI

Tutku yüzünden işlenen cinayetler başka, mantığa dayanan cinayetler başka. Ceza kanunu aralarındaki farkı tek kelime ile kestirip atmış: **Taammüd**. Taammüd yani düşünerek işlenmiş cinayet çağındayız, kusursuz cinayetler çağı. Bugünün suçluları "seviyordum" diye bağışlanmak isteyen birer zavallı çocuk değil artık. Basbayağı ergin kişiler. Mazeretleri de tartışılmaz: Felsefe. Her şeyi kanıtlayabilirsiniz felsefe ile hatta katilleri yargıç yapabilirsiniz.

Rüzgârlı Tepe'de Radcliff, Cathie'yi elde etmek için bütün insanları öldürmeğe hazırdır ama bu cinayetin makul olduğunu veya herhangi bir sisteme dayandığını ileri sürmek aklından geçmez. Öldürmeğe hazırdır o kadar. Başka bir mazeret aramaz. Cinayet aşkın gücüne ve kişiliğe dayanır. Güçlü bir aşk her zaman görülmediği için cinayet de bir istisnadır. Kapı ve pencere kırmak gibi bir kanunsuzluk. Fakat günümüzde insanlar tabansız oldukları için bir doktrine sarılmak, yani suçu bir takım sebeplere dayamak ihtiyacındadırlar. Böyle olunca da cinayet, akıl gibi doğurganlaşmakta, kıyasın bütün biçimlerine bürünmektedir.

Eskiden çılgılık gibi yalındı, şimdi ilim gibi evrensel. Dün yargılanıyordu, bugün dünyayı yargılamaktadır. Bu ne rezalet demeyeceğiz. Bu denemede de öteki denemelerimizde olduğu gibi ânın gerçeğini kabul diyoruz. Bu gerçek mantığa dayanan cinayettir. İşte amacımız dabu cinayetin gerekçelerini araştırmak Zamanımızı anlamak için bir çaba bu deneme. Elli yılda yetmiş milyon insanı yerinden yurdundan eden, köleleştiren, yok eden bir dönem ancak ve her şeyden önce yargılanmalıdır diye düşünenler çıkar belki. Ama dönemin suçluluğu iyice anlaşılmalı değil mi?

Bir zamanlar zorba, şânını yüceltmek için kentleri yakıp yıkıyor, galibin arabasına zincirlenen tutsak eğlenen kentlilere teşhir ediliyor, toplanan halk önünde yırtıcı hayvanlara fırlatılıyordu. Bu kadar dobra dobra cinayetler karşısında, vicdan metanetini koruyabilir, muhakeme berrak kalabilirdi. Ama hürriyet bayrağı altındaki esir kampları insan sevgisi adına veya insanüstü uğruna işlenen katliamlar muhakemeyi bir mânâda alt üst ediyor. Cinayet suçsuzluk postuna bürününce (zamanımıza mahsus garib bir terslik), suçsuzluk kendini savunmak zorundadır. Kitabın yapmak istediği, bu garib meydan okuyuşu kabul etmek ve incelemek.

Mesele şu: Neden suçsuz eyleme geçer geçmez cana kıyıyor?

Bu bir alınyazısı mı acaba?

Karşımızdaki insanı öldürmek veya öldürülmesine razı olmak hakkına sahip miyiz?

Önce bunu bilelim. Zamanımızda her eylemin sonu dolaylı veya doğrudan cana kıymak olduğuna göre, neden öldürüyoruz, öldürmesek olmaz mı?

Çözülmesi gereken başlıca soru bu. Öldürmek, hakkımız yoksa tek çıkar yol intihar değil mi?

İdeolojiler çağında yaşadığımızı göre, cinayet işini anlamağa çalışmalıyız. Cinayet akla uygunsa, hem devrimiz, hem de biz doğru yoldayız demektir. Değilse, düpedüz çıldırmışız. Ya bir gerekçe bulacağız cinayete yahut eylemden vazgeçeceğiz. Aydının görevi çağın gürültü patırtısı ve kan deryası içinde, kendisine sorulan suâle açık seçik bir cevap bulmak. Çünkü hepimiz sorguya çekiliyoruz. Altmış yıl önce inkâr çağındaydık. Cana kıymadan önce, uzun uzun düşünürdük. Bazan intibara (kabarma) varırdı iş. Derdik ki; kanunda hile yapıyor, insanlar da, bende öleyim bari. İntihar bir çözümdü. Bugünün ideolojisine göre, oyunun kurallarına uymayan yalnız başkaları, o halde öldürelim. Tanyeri ağırırken sırmalara bürünmüş katiller bir hücreye sokuluyor yavaşça; işleri öldürmek.

Demek ya kendi canına kıyacaksın, ya başkalarının. Üçüncü bir yol yok. Abes kaçınılmaz. **Her şey mümkün, her şey manasız olduğuna göre, ölmüşüz veya öldürmüşüz ne farkedir?**

Katil ne haklı, ne de haksız. İnsan yakan fırınları tutuştursanız da olur, kendinizi cüzzamlıların bakımına adasanız da olur. Hayır da, şer de, tesadüf ve kapris.

Peki, elinizi kolunuzu bağlarsanız, o zaman da başkalarının öldürülmesine rıza göstermiş olmayacak mısınız?

Tek hürriyetiniz var; insanların mükemmel olmadığından yakınmak. (Bkz. A. Camus, L'Homme revolte)

TOPLU BİR BAKIŞ

Siddet: Avrupa'nın Tanrısı

Avrupa, Makyavel'den beri kasideler okur şiddete. Hristiyanıyla, maddecisiyle, sosyalistiyle bir sara nöbeti içindedir. Ama şiddet, tarihin hiçbir döneminde çağımızdaki kadar yüceltilmemiştir. Sorel'in "**Şiddet Üzerine Düşünceler**"iyle başlayan bir isteri nöbeti, Batı'nın sözde irfanını bir cinayet kışkırtıcısı derekesine düşürdü. Camus doğru söylüyor: "**Maverayla göbek bağına koparmış bir dünyanın insanı ya intihar eder ya isyan.**" Öldürmek, maddeci Batı'nın alın yazısı.

Kendini ve daha da çok başkalarını öldürmek.

İnsan insandan öğreniyor. Bir ana kucağı olan tabiat sonsuz bir mezbele. Şehirler, kan deryası. Büyücü چراغی, topraktan fıskırttığı ifrit tohumlarını tekrar yerin dibine sokmak için var gücüyle tedbir arıyor. Ne yazık ki şerrin kaynağına bir türlü inemedi. Biz de temelleri çatırdayan bu yalancı, bu katil medeniyetin şuursuz bir taklitçisi olarak aynı ölüm karnavalına katılmış bulunuyoruz.

Batı'dan ayrıldığımız tek taraf: Şuursuzluk.

Çılgınlığımıza "bilimsel" bir yafta yapıştırdık: Anarşizm. Oysa bu kör doğuşunun hiçbir izm'le uzak yakın münasebeti yoktur. Maâşerî bir kuduz, bir kendi kendini tahrip cinneti. Avrupa kendi yarattığı ifritleri tepelemek için elinden geleni yapıyor. Evliya-ı umur (iş başındakiler) Batının bu gayretlerinden topyekûn habersiz.

Tekerlemelerle avunmağa çalışıyoruz. Oysa bu büyük yangını şairane lakırdılarla söndürmeğe yeltenmek fikrî sefaletimizin hazin bir hücceti, hazin ve lüzumsuz. Önümde bir kitap duruyor: 1975'de Londra'da basılmış.

Adı: Şehir Terörizmi.

Yazan: Anthony Burton.

Aydın denen devekuşları, niçin bu ikaz edici neşriyata eğilmezler?

ŞEHİR TEDHİŞÇİLİĞİ (Şehir Terörü)

Ferdî tedhiş, İslâm'ın da, Osmanlı'nın da tanımadığı bir âfet. Ülkemize, bütün emraz-ı içtimaîye gibi, Batı'dan geldi. Teşhis ve tedavisini de Batı'dan öğrenmek zorundayız. Kitabın arka kapağı yazarı şöyle tanıtıyor: "Anthony Burton, İngiliz ordusunda 16 yıl görev yapmış. Görevinin son yıllarında kurmay adaylarına milletler arası meseleler ve savaş tabiyesi üzerine dersler vermiş. Londra Üniversitesi'nden mezun. Surrey Üniversitesi'nde master yapmış. Şimdi serbest hoca ve yazar."

Ön kapakta ise, kitap şöyle tanıtılıyor:

"Çok acı, daha doğrusu çok ayıp... Bombalar patlar ve günahsız insanlar göz göre göre öldürülür veya sakatlanırken gazetelerdeki iri başlıklar ve haber bültenlerine öylesine alıştık ki, kılız bile kıpırdamıyor artık. Birbirini kovalayan her saldırıdan sonra içimizden yükselen öfke çabucak kaybediyor etkisini."

Bu kitapta Tony Burton, şehir gerillasının ideolojik ve politik köklerini bir bir inceliyor. Bakunin, Marighela, Guevara ve Debray gibi tedhişçilerin bu yolu niçin seçtiklerini ve kullandıkları taktikleri enine boyuna araştırıyor. Metodlarının ve görüşlerinin neye dayandığını ve birbirini kovalayan gerilla gruplarınca neden benimsendiğini anlatıyor ayrıntılarıyla. Kısaca, okuyucuya sunulan, bugün hepimizin karşı karşıya geldiği hayatî bir meselenin tahlili, insanı altüst eden bir tahlil.

Heyhat... Bu konuda "her şeyi anlamak, her şeyi affetmek" olmadığı gibi böyle bir hoşgörü temenniye de şâyân değildir. Burton doğru söylüyor; "Hastayı tedavi etmenin tek yolu derdini anlamaktır."

Şimdi de yazarın önsözüne bir göz atalım. Kitabın amacı: Şehir tedhişçiliği adı verilen çağdaş olayın arka plânına (background) az çok ışık tutmak. Şehir tedhişçiliği, sokaklarda yapılan terörizm. Bu eylemin hedefi ya hükümetleri devirmek yahut da -sömürgelerdeki bağımsızlık taleplerini kabule zorlamaktır, yabancı hükümetleri.

Birinci bölümün başlığı: Tedhişin ana hatları. Burton, yazıya Bertand de Jouvenal'den bir iktibasla giriyor: "Ne yazık ki zor'a göz yummanın ne kadar tehlikeli olduğunu ancak iktidara zor'la yükselenler bilir. Oysa meşru yollardan iktidara geçenler şiddet politikasıyla karşılaşınca apışıp kalır ve tehlikeyi zamanında önleyemezler,

Şöyle diyorlar bize: "Ne bir savaşı önlemek söz konusu, ne de uçurumun kenarındayız. İçinde bulunduğumuz çağ bir yönetim buhranı çağı. İyi ama stratejik uyusukluk altında bile tedhiş gerekçesi saklı değil mi?

Bazan örgütlenmiş bir tedhiş. Devletler çok kere, resmî beyanlarıyla yüreklendiriyor tedhişçileri. Barış içinde bir arada yaşayacağız, diyorlar. Başka ülkelerin içişlerine karışmamak prensipleriymiş.

Tedhiş eylemcileri içinde çağdaş halk kahramanları var: Mao, Ho Chi-Minh, Che Guevera gibi. Millî devletlerarasındaki savaşı ve kuvvet diplomasisini namussuzluk sayan aydınlar var. Bunlar için tedhiş meşrudur, çünkü yukardan değil halktan kaynaklanır. Halk ölecekmiş, nasılsa ölecek. Savaşlarda ölmüyor mu?

Bugün devrimci tedhişle uğraşırken, bu tedhişin uzun bir zamanı kucaklayan tarihini ve mazideki birçok örneklerini gözden geçiriyoruz. Mesela eski Mısır'ın papirüslerinde bile tedhişin izlerine rastlamak mümkün. Eski Yunan'ın site devletlerindeki parti kavgaları tedhişten başka ne!

Mısır vakanüvisleri "**Kan... Her tarafta kan**" diye feryat ediyor.

Sonra yazar, tarihin şahadetine başvuruyor uzun uzun. Tüsidit'ü konuşturuyor.

Evet... Güneş altında yeni bir şey yok. Fakat şehir tedhişinin derli toplu bir nazariyesi yapılmamış geçen asırda. Tedhiş, 1871 Paris Komünasıyla bir devrim aracı payesine yükseliyor. Sonra uslanmaz ve yaman terörist Blanki ve Lenin anlatılıyor.

Çağdaş tedhiş, millî sınırlar tanımaz Burton'a göre. Başiboş, deli dolu bir saldırı. Bunun için tedbir almak son derece güç. Tedhişçiler sayıca az. Ama hepsi de çılgın, hepsi de canından vazgeçmiş. Ve Burton, dünyadaki belli başlı tedhiş gruplarını temsil ettikleri ideolojileriyle beraber bir bir sergiliyor. Kitap 344 büyük sayfa.

İçindekiler aşağı yukarı şunlar:

- 1 — Tedhişin ana hatları
- 2 — Yaratıcı tedhiş
- 3 — Kıvılcım - Lenin'in yeniden keşfi
- 4 — Uzun bıçakları bileyin - Nazi ve faşist tedhişi
- 5 — Kır gerillası mı?

Şehir gerillası mı?

Metodolojik tartışma

- 6 — Tupomaros yahut devrimci değişim için yeni model
- 7 — Komünizm sonrası devrimciler - yeni sol
- 8 — Beyaz ve siyah ırkçılık
- 9 — Bölücü terör
- 10 — Şehir gerillası konusunda İngiliz tecrübesi
- 11 — Yaşasın ölüm!

Ümitsizlikten doğan tedhiş

12 — Tepki

13 — Haşiye, tedhiş pazarı mı?

Batı Avrupa için reçete Ekler:

- 1 — Şehir tedhişinin ideolojik kaynağı
- 2 — Şehir tedhişine yol açan şartlar
- 3 — Kuzey İrlanda'daki örgütler

Bibliyografya

SON DURAK: ANOMİ

Cevdet Paşa'ya göre, dinlerin de sapıklıkların da kaynağı Asya.

İranlı Mezdek hem sosyalizmin, hem komünizmin, hem nihilizmin piri.

İslamiyet bu çılgınlıkları tasfiye etmiş.

Mezdek'in çömezleri, ya isim değiştirerek yeraltında yaşamaya çalışmış yahut Avrupa'ya sığınmış. Anarşizmin tarihini yazanlar Yunan-ı Kadim'e kadar uzanır. Sonra Orta Çağ manastırlarına uğrarlar. Elbette ki XIX. asrı kızıla boyayan bu mezheb-i siyasiyi Mazdeizm'e icra etmek yanlıştır. Böyle bir akrabalıktan ancak anarşizmin tarih öncesi için söz edilebilir.

Devlet-i Aliye'ye gelince... Nizama perestiş eden ceddimiz için nizamı tahribe yönelen her davranış çılgınlıktı. Sultan faniydi, saltanat ebedî. Gerçi isyan ve iğtişaş (karışıklık) insanlık tarihinin kaçınılmaz afetleri. Ama Osmanlı'da hiçbir ayaklanmanın hedefi devleti yok etmek değildir.

XIX. asrın sonlarında Çarlık Rusya'sını titreten nihilistler, Osmanlı için birer ihtilâlcilerdi. İhtilâl, dilimizin en korkunç, en karanlık kelimesiydi. Fitne, fesat, fetret, o meş'um hercümercin belirtileri veya hazırlayıcısıydı. Türkçede anarşiyi karşılayacak tek lâfız vardı: İhtilâl.

Avrupa'da esen tedhiş rüzgârı XX. asrın başlarında ülkemize de uğradı. Anarşinin iğrenç çehresini o zaman görür gibi olduk. Bir ermeni komitecinin Halife-i Rûy-i Zemin'e fırlattığı bomba, garpperest bir şairimize tanınan mısralar ilham etti: "**Bir Lâhza-i Teehhür**". Halûk'un babası, masum kardeşlerinin "**bacak, kelle, kol**" ve kemiklerini havaya savuran bombayı bir "**darbe-i mübeccele**", bir "**dûd-i muntekim**" olarak selâmladı. İhtilâlin kanlı sancağını "alâmet-i tahlis" diye alkışladı bir başka şair (A. Rifki). Fakat o meş'um tanrı henüz isimsizdir.

"Fevzâ" kelimesi lügat hazinemize ikinci Meşrutiyetin armağanı. Başka bir deyişle "Kamus-ı Okyanus" tercemesinde uyuyan bu köhne lâfzı diriltlen, ikinci Meşrutiyet intelijansiyasıdır.

Türk düşünce tarihinde, anarşizme siyasî bir nazariye olarak yer veren ilk yazar -öyle sanıyoruz ki- Bedii Nuri (1901). "Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası"nın o geniş tecessüslü muharriri bir Fransız sosyologunun (Palante) -Revue Philosophique'de çıkan- uzunca bir tetkikini "**Ferdîyûn ve Fevzaviyûn**" başlığı ile dilimize aktarır (a.g.m. cilt 3, s. 641-671). Makalenin Türk umumî efkârında herhangi bir iz bıraktığını sanmıyoruz.

Anarşiye felsefî bir mefhum olarak, vatandaşlık hakkı tanıyan ilk Türkçe lügat "Kamûs-ı Felsefe" (1914). Rıza Tevfik, bu uzunca bendi (s. 227—233) şöyle bir hükümlerle hülâsa eder: "Bugün bütün filozoflarla beraber efkâr-ı münevvere eshabınca (aydınlar) şüphe kalmamıştır ki, anarşi, sırf bir düstûr-ı itikat (inanç) olarak düşünülürse, dalâlet (sapıklık)tır. Eğer fiilî ve amelî olursa cinnetten mütevellit bir cinayet, cinayet-i siyasiyedir."

Sevimli "feylesof"umuz ve Proudhon'u anlayabilirdi, ne Bakunin'i; anarşizimle anarşiyi birbirine karıştırmaması mukadderdi. **Fevzaviyûn** hakkındaki makalesi Avrupa'nın müesses nizâmını ayakta tutmaya çalışan batılı üstadlardan iktibas edilmiş bir gölge fikirler sergisidir. Bununla beraber, fevzaviyûn mevheb-i içtimaiisi uzun zaman Bedii Nuri ile Rıza Tevfik'in serseri tecessüsünden başka bir meraklı bulamaz. **Fevzâ**, ne Selahi'nin lügatine kabul edilir, ne Şemseddin Sami'nin, ne Redhouse'un. 1928'lerden sonra Hüseyin Kâzım Kadri'nin büyük Türk Lügati'nde tekrar boy gösterir: "**Her ferdin her nevi vesâyet-i hükümetten âzâde olarak başlıbaşına tekâmülüne taraftar olan meslek-i siyasî ve içtimai. Hükümeteşizlik, anarşi. Cemiyet-i beşeriyenin ancak bu tarzda hukuk-ı tabiiyesini inkişaf ettirebileceğine ihtimal veren mezheb-i ihtilâliyün.**"

Anarşizm, otuz yıl sonra felsefî muhtevâsından sıyrılarak T.D.K.'nin sözlüğünde karşımıza çıkar:

"Anarşizm, anarşistlerin mesleği."

Anarşist: başsızlık taraflısı" (2. baskı, 1955).

Türk için en büyük felaket: Başsızlık. Ferd, devletin emrinde, devlet, ferdin hizmetindedir. Toplum yekpare bir bütün. Hodgâmlık sosyal uzviyetin tanımadığı bir hastalık. Bambaşka bir ruh ikliminde gelişen anarşizm. Avrupa'nın diğer emraz-ı içtimaiyesi gibi, ülkemize de uğrar zaman zaman. Ziya Paşa'nın:

**"Cihan nâmındaki bir maktel-i âme yolum düştü
Hükümet derler anda bir nice salhaneler gördüm."**

Feryadı, tekerrürüne şâhid olmadığımız yabancı bir ses.

Fikret, ferdiyetçi anarşizme zaman zaman yaklaşır:

"Kimseden ümmid-i feyz etmem, dilenmem perr-ü bâl

Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim tâirim."

diyen şair "Tarih-i Kadim"de Stirner'i hatırlatır. Ama bunlar marazî bir hassasiyetin kanat çırpışlarıdır sadece. Rüzgâr yine batıdan esmektedir. A. Rifkı, Bektaşilikten ihtilâlciliğe, ihtilâlcilikten Budizm'e geçer. Serseri ve kararsız bir cevelân.

Son yılların talebe hareketlerine gelince... Bunlar "23 Nisan" bayramında ellerine tabanca ve dinamit lokumu tutuşturulan çocukların oynamaya heveslendikleri kanlı bir oyundur. Anarşi?

Belki... Anarşizm?

Hayır. Kendi kendini tahrib eden bu zavallı nesil, anarşizmin belli başlı nazariyecilerinden habersizdir. Zaten ne Bakunin çevrilmiştir Türkçeye, ne Proudhon, ne Kropotkin, ne Elisee Reclus... Ne Stirner. Bize göre bu tehlikeli macerayı vasıflandıracak kelime anarşiden çok "anomie"dir. (Ümitsizlik; kanunsuzluk; uyumsuzluk)

Zira sanayileşmiş ülkelerde saman alevi gibi parlayıp sönen talebe hareketleri bizde müzmin bir hastalık gibi devam ediyor...

Anarşist tedhişin hedefi: Devlettir.

Öğrenciler birbirini yemekle meşgul, cinayetten çok intihara benzeyen bir çılgınlık bu. Yabancı rüzgârların körüklediği bu yangını batılılaşma faciasının son perdesi olarak görüyoruz. "Anomie" ama hiçbir ülkenin benzerini görmediği vahim şümüllü ve köklerini tarihin derinliklerine dayayan bir "anomie". Kamuslardaki tariflerden hiçbiri ülkemizi tehdit eden büyük tehlikeyi kucaklayamıyor. Zira Avrupa bizdeki değerler hercümercine hiçbir çağda şahid olmamış.

"Anomie" (a. nefiy takısı, nomia: kanun, nizam) kanunsuzluk demek, sabit bir kanun yokluğu.

Sosyoloji Kamusu şöyle diyor:

"**Anomi**, Durkheim tarafından uydurulan ve o zamandan beri sosyolojik tahlilde mühim bir yeri olan mefhum." Sosyal İş Bölümü'nde (1893), "düzeni sağlayan ahlâk ve hukuk kuralları ortadan kalkınca toplumun bütünü kücaklayan hastalık" olarak tarif edilir. Tarihin belli dönemlerinde "davranışları biçimlendiren ve idealleri inşa eden değerler sistemi ile ferdler arasındaki münasibetler alt üst olur. Bu buhran toplumun bütünü sardığı zaman "anomie" vardı; "anomie" dayanışmanın yok oluşudur." Durkheim'e göre, sosyal iş bölümü kendine has bir dayanışma biçimi yaratır: Organik dayanışma. Sosyal faaliyetlerin farklılaşması ile toplum üyelerinin ortak duygularında değişmeler olur; bu da sosyal inançların gevşemesine yol açar; toplum imajının yerini kişi imajı alır. Ferdler kendilerinde birtakım kabiliyetler olduğuna inanırlar; toplum onlara belli roller verir; eğer bu kabiliyetlerle, o rolleri birbirine uymuyorsa sosyal bütünleşme gerçekleşemez... Çağdaş toplum, işbirliği ile rekabet, dayanışma ile çatışma arasında bocalamaktadır. İktisadî anarşi ve -aile, kilise, korporasyon gibi- ara kuruluşların zaafı yüzünden dengesizlik doğunca değerler sistemi bozulur; kişinin amaç ve araçları ön plana geçer; çünkü sosyal düzen, sosyal ahengi sağlayamaz artık.

Durkheim'in "**İntihar**" adlı eserinde "anomie"nin bir başka yönüne ışık tutulur; ferdele kucagında yaşadığı toplumun normları arasındaki münasebet (bu normların ferd tarafından benimsenip benimsenmemesi). Ferdele sembolik düzen arasındaki münasebeti ele alan bu inceleme, yalnızlaşan insanın sonsuz ve baş döndürücü arzular içinde bocalayışını aydınlatır. Toplum, insanın kaynağında yer alan bu bunalım kaybolur ama bütünleştirici müesseselerin baskısı azalınca tekrar belirir, "anomie" budur işte. "Anomie"nin izahı artık sadece sosyal düzen çerçevesi içinde yapılmaz; arzuyla kanun arasındaki münasebeti ve kanunun arzuyu beşerileştirmekteki aczi de dikkate alınmalıdır. "Anomie" ölçüsüzlüğün hastalığıdır.

Merton'a göre "anomie"nin kaynağı, toplumun teklif ettiği amaçlarla, bu amaçları elde etmemizi sağlayan meşru vasıtalar arasındaki uyumsuzluktur; ferdin toplum tabakaları içindeki yerinden doğan bir uyumsuzluk.

Wirth ise şöyle der: "Sosyal yönelişlerin dayandığı temel zayıflamışsa (yani herkes başka bir telden çalışırsa, ferdler arasında dayanışma kalmamışsa, değerler levhası altüst olmuşsa),

toplum yapısı çözülmeye yüz tutar; Durkheim bu çözülmeye "anomie" diyor, bir nevi sosyal boşluk, içtimaî adem, intiharlar, cinayetler, kargaşalıklar birbirini kovalar; çünkü ferdin yaşayışı artık

bütünleşmiş ve müstakar bir içtimaî zemine kök salmış değildir; hayat faaliyeti geniş ölçüde, manasını ve hikmet-i vücûdunu kaybetmiştir.

TARİHTEN GELEN SES

Anarşi, anomi, terör.,

Hangi adla yâd edilirse edilsin, korkunç bir buhranın pençesindeyiz.

Teceddüd illetinden doğan bir buhran.

Bin yıllık bir medeniyet parça parça yıkılır, toplum hayatına yön veren inançlar yok edilirken, şuursuz bir intelijansiya sevinç çılgınlıkları atıyordu. Ama zelzelenin yaptığı ve yapacağı tahribatı bütün dehşetiyle sezen ve mezar kazıcılara "Ne yapıyorsunuz?" diye haykıran vicdanlar da yok değildi. Mustafa Sungur'un kitabı (Anarşi, Sebeb ve Çareleri, 1978), Bediüzzaman'ın bu korkunç felaketi önlemek için nasıl yarım asır çalıştığını anlatıyor.

İktidar, kulaklarına pamuk tıkamayıp Nurslu Münzevi'nin ihtarları üzerinde düşünmek zahmetine katlansaydı. Ülkenin akıbeti bu kadar hazîn olmazdı belki. BEDİÜZZAMAN'A GÖRE,

"dini terk edip İslâmiyet seciyesinden çıkan bir Müslim, dalâlet-i mutlaka'ya düşer, anarşist olur".

"Ruhunda kemâlata medar hiç bir halet kalmaz, vicdanı tefessüh eder, hayât-ı içtimaiye için bir zehir olur".

"Laubaliler iyi bilsinler ki dinsizlikle kendilerini hiç bir ecnebiye sevdiremezler. Zira mesleksizliklerini göstermiş olurlar."

Müslüman başka bir dine giremez. Ne Hıristiyan olabilir, ne Yahudi, ne de Bolşevik.

"ÇÜNKÜ BİR İSEVÎ MÜSLÜMAN OLSA, İSA ALEYHİSSELÂMI DAHA ZİYADE SEVER. BİR MUSEVÎ MÜSLÜMAN OLSA, MUSA ALEYHİSSELÂMI DAHA ZİYADE SEVER. FAKAT BİR MÜSLÜMAN MUHAMMED ALEYHİSSALATÜ VESSELAMIN ZİNCİRİNDEN ÇIKSA, DİNİNİ BIRAKSA, DAHA HİÇ BİR DİNE GİREMEZ, ANARŞİST OLUR."

Kaynakça

Bkz: **Cemil MERİÇ hzı: Mahmut Ali MERİÇ** Kırk Ambar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2009, Cilt II 2006. Sh:435-517

BİZ YOBAZ BİLE DEĞİLİZ!

9 Nisan 1969

Bugünkü Batı medeniyetinin temsilcileri bir 19. yüzyıl başına, çağdaş Avrupa'nın kurulduğu çağlara çeviriyorlar bakışlarını, bir de insanlığın beşiği Doğu'ya. Tolstoi, Gandhi, Tho-reau vs.

Bizim yaşamamıza şuurlanmamıza bağlıdır.

Oysa iki türlü yobazlık var bizde. Ama biz geniş ölçüde yobaz bile değiliz. Biz başkalarını inkâr etmek için, sevmemek için yobazız.

Horatius'un tâbiri ile bir yaban domuzu olmak için Tanrı'yı inkâr etmişizdir, Tanrı'nın bizden yapmamızı istediği şeyleri yapmamak için münkir olmuşuzdur. Hayata karşı, düşünceye karşı beslediğimiz kin için yobazlaşmışızdır.

Proudhon öldüğü zaman onun hakkında ilk büyük kitabı bir akademi âzası yazar: Sainte-Beuve. Proudhon iktisatçıdır, sosyologdur. Bir kavga adamıdır. Her türlü konformizme cephe almış, her préjugé (peşin hüküm) ile dövülmüş, daima hakikate yönelen bir fikir adamı. Proletaryanın kendisi. Buna rağmen proletaryanın bu umacı-adamı ile uğr yine burjuvazinin büyük bir adamı, Sainte-Beuve olmuştur. **Zirvelerde sınıf yoktur.** Sainte-Beuve bu haşin düşünce adamıyla, kendi sınıfındaki insanlara gösterdiği muhabbetten daha büyük bir muhabbetle meşgul olmuştur. **İnsan düşüncesi tarlalar gibi çitlerle ayrılmaz. Edebiyat yalnız ölçülü söz değildir.** Proudhon da, Bergson da, Pascal veya Descartes da edebiyatın içine girer. Bu mânâda bizde tek edebiyat tarihi Ahmet Hamdi'ninkidir. Yalnız o, düşünürlerin hangi içtimaî çevreden geldiklerini belirtir.

St. Beuve düşüncesiz edebiyat olamayacağını söyler.

Sartre bir kiliseye girmemiştir. O da Sainte-Beuve gibi içtimaî bir sınıftan kopmuş, bütün sınıfların üstünde bir vicdan olmak istemiştir. Her gün yeni hükümlere varır, hiçbir zaman alışkanlıklara bağlanmamıştır.

Gurvitch 1951-52 dersleriyle, 63-64 derslerini Proudhon'a ayırmıştır Sorbonne'da. Yalnız bu bile Proudhon'un çağımızda ne kadar önem kazandığını göstermeye yeter. Bouglé'nin Proudhon hakkında çok önemli bir eseri vardır. Bougie ve Gurvitch istanbul'da da konferanslar vermişlerdir. Proudhon hakkında son eserlerden biri de Bancal'inki.

Proudhon Marx'tan hiçbir şey almamış, Marx Proudhon'-dan çok şey almıştır. İki de büyüktür ve bir bütün teşkil ederler. Proudhon dünya düşüncesi üzerinde sırf düşünce olarak Marx'tan sonra en çok tesiri olan adam. İngiliz Trade-Unionism'inde, Webbiste harekette büyük tesiri olur.

1848'de yayımlanan Manifesto Fransa'da hemen hemen hiç tesir yapmaz. Siyasî hâdiselerin tesiriyle Marksizm galebe çalar. Guesde ve Lafargue ile Languet Fransa'ya Marksizmi sokarlar. Proudhoncular'ın başında büyük ihtilâlcî Baku'nin vardır. Ondandır Brousse, Jaurès Proudhon'la Marx'i birleştirmek isterler. (Jaurès Humanité dergisinin kurucusu. France'in tâbiri ile 20. yüzyılda yetişen en büyük Fransız).Gurvitch Marx diyalektiği ile Hegel diyalektiği arasında hiçbir ortak yön yoktur. **Yalnız ideoloji (Hegel'in) hâkim sınıfın ideolojisidir. Marx da kendini bu diyalektikten kurtaramamıştır.** Proudhon'un da Hegel diyalektiği ile hiçbir ortak yönü yoktur. Daha 1843'de Proudhon Hegel diyalektiğini tenkit eder, ve kendi diyalektiğini Kant ve Fichte'ninkine yakın bulur.

Proudhon Hegel'i Ahrens'den öğrenmiştir.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

CEMİL MERİÇ'İN BİR DÜNYANIN EŞİĞİNDE ADLI KİTABINDAN

İlk telif eseri olan Bir Dünyanın Eşiğinde, o zamana kadar "coğrafyasında tek kıta, kafasında tek yarım küre" olan Meriç'in Asya'yı, özellikle "Hint"i keşfidir. Olemp'i ararken Himalaya çıkmıştır karşısına. 48 yılını gömdüğünü söylediği bu kitapta, düşüncesi ve şiiriyle, dini, felsefesi, masalıyla Hint edebiyatını ve uygarlığını inceleyen Meriç'e göre,

"Çağdaş Avrupa, en aydınlık taraflarıyla Hint'in bir devamıdır". Düşünsel serüveninin tamamında olduğu gibi bu mihnetli çalışması sırasında da zaman zaman okuyucusunu bulamamaktan, anlaşılmaktan şikâyetçidir. Ama herkesi davet ettiği bu dünya, düşünce hürriyetinin vatanıdır. "Hint," der Meriç, "Her inanca söz hakkı tanıyan bir ülke olduğu için ikinci vatanım oldu. Bu kitapta rüyaları ve realitesiyle bütün Hint var... yani bütün insan."

"ÖNCE AMEL

Demek çektiğimiz acıların tek sorumlusu: biziz.

Huzur bir tesadüf değil, bir mükâfat.

Benlik dediğimiz heykeli, daha önceki doğuşlarda kendimiz yonttuk.

Rastgelelik yok kâinatta.

Yaptığımız her hareket, gelecek hayatlarımızın kaderini çizmekte.

İnsana bu kadar geniş bir sorumluluk yükleyen başka bir inanç tanımıyoruz. Batı'nın soyaçekim nazariyesinden çok daha kucaklayıcı, çok daha sert bir determinizm bu¹.

Önce Amel, sonra Varlık.

Ortaçağ skolastiğinin iddia ettiği gibi, önce Varlık, sonra Amel değil.

Zekâ kendi kendini yaratan bir çaba.

Karman: Cihanşümül adalet. Bu inanç yalnız Vedanta ahlâkının değil, Budizmin de kemer taşı. Hind'in şer meselesine getirdiği çözüm aydınlık... ve insanca.

Tanrı'yı kötülemeden, dünyadaki kötülükleri izah etmek ancak Karman ile mümkün.

Madem ki felaketlerimizin kaynağı daha önceki doğuşlarımızda işlenen günahlar; niçin ve kime isyan edeceğiz?

Acı çekmek: eski bir borcu ödemek ve mutlu bir geleceği hazırlamak.

Bugünü yapan: dün.

Ama yarına karşı tamamen hürüz. Yarın, bizim dokuduğumuz bir kumaş.

Ne var ki insanlık bir bütün. Soyumuzun işlediği günahlardan da sorumluyuz bu anlayışa göre.

Hepimiz Tek'in türlü tecellileri değil miyiz?

Amel, bir gergef; ipliği arzu (Kama). Mutluluk için fazilet yetmez, arzulardan da sıyrılmalıyız.

Bu acılar gayyasından kurtulmadıkça hükümdar olmuşuz, parya olmuşuz, ne farkı var?

Hayır da, şer de zincir.

Biri hafif, öteki ağır.

Amaç: bütün zincirleri kırmak.

"Susuz bir kuyuya düşen kurbağa gibi kıvrılmak istemiyorsak, yeniden doğuş zincirlerini kırmalıyız.

Korkunç olan ölüm değil, sürekli doğuşlarımız.

Zerre bütüne karışmalı ki hasret dinsin.

Bizi hayat denen ezeli cehennemden yalnız Bilgi (cnana) kurtarabilir.

"Birlik sırrından habersiz olanlar, yerini bilmedikleri bir hazineyi arayan körlere benzerler. Atman

¹ Determinizm: kaçınılmaz sona inanma; Doğa'daki her olayın, dolayısıyla insanın tüm faaliyet ve davranışlarının kendi iradesi dışında seyreden bazı faktörlere tabi olduğunu ileri süren teori, gereklilik.

(insanın ruhu, özü, can) –Brahman ² sırrına erenlerse her türlü kaygıdan, her türlü kuşkudan azat olur. Atmanla kaynaşan, rüyasız bir uykunun huzuruna kavuşmuş, Çokluk'tan Teklik'e yükselmiş, dertlerden kurtulmuştur". Nedir bu Atman-Brahman?

VAHDET-İ VÜCUT

"Ötelerin ötesidir, Brahman, yücelerin yücesi. Tanrıları yaratan O.

Başlangıçta yalnız O vardı. Her yerde O, her şeyde O.

Adlar değişik, kalıplar ayrı, cevher tek: Brahman. Göremeyiz, duyamayız, kavrayamayız Brahman'ı. Beyin sınırlı, Brahman uçsuz bucaksız.

Bütün sığar mı Parça'ya? Brahman ne O dur, ne Bu".

Ama Brahman'ın dışında başka bir Kâinat da var: medleri, cezirleri, fırtınalarıyla benliğimiz:

Atman. Atman zerreden küçük, Atman evrenden yüce.

"Vücut bir araba, sahibi: Atman.

Akıl: arabacı.

Koşumlar: idrak.

Duyumlar: at.

İdrak duyumlardan, akıl idrakten, Atman akıldan üstün".

Aynı ağaçta iki kuş...

Tüyleri pırlıl pırlıl ikisinin de.

Biri meyvesini yer ağacın, öteki hareketsiz huzur içinde".

Bu ağaç kişiliğimiz.

Kuşların ilki vehimler âleminde bocalayan Ben...

İkincisi zamanın ve mekânın ötesinde, değişmeyen Ben: Atman.

Gerçekte kuş tek.

Atman için ne doğum var, ne ölüm.

"Hem kıpırdar, hem kıpırdamaz. Hem uzak, hem yakın.

Hem her şeyin içinde, hem de her şeyin dışında.

Bütün varlıklarda O'nu, O'nda bütün varlıkları gören şüpheden azat olur".

"Tabiat: bir vehim.

Bu vehmi yaratan ulu Tanrı.

O'nun zerrelere uçuşur dünyada, zaman zaman".

Dış dünya, çöldeki serap gibi...

"Gözle görürsün ama, gerçekte yok.

Susuzluğunu arttırır sadece, gidermez.

Karanlıkta yılan sandığın, aydınlıkta bir ip.

Korkun da, kaygın da bir vehim: Maya".

"Testi toprak, dalga su, bilezik, altın, kâinat Ben...

Tanrılar yok olduktan sonra Ben varolacağım".

"Düşünen kavrayamaz Atman'ı, düşünmeyen kavrar. Anlayan anlayamaz, anlamayan anlar".

"Bilgeye Atman nedir diye sorarlar.

Cevap vermez. İsrar edilince, söyledim ama, anlayamadım, Atman sükuttur, der".

"Güneş onun buyruğu ile doğar, rüzgâr onun buyruğu ile eser. Agni de, İndra da, Yama da onun buyruğu ile dolaşır".

Dış dünya, iç dünya...

² **Brahman:** Hint felsefesi geleneğinde, hem içkin hem de aşkın olan, hem kâinatta ve hem de kendisinde var olan en yüksek varlığa kendisiyle birleşmenin nihai ve en yüksek hedef olarak addedildiği dünya ruhudur

Bu ikilik bilgisizliğimizden doğan bir kuruntu.

Varlık tek: Atman-Brahman.

Hegel'i hatırlatan bir diyalektik. **Atman, tez. Brahman, antitez.**

Atman-Brahman, yani tek varlık, mutlak varlık, sentez.

"Gökte bir tek ay var. Ama sular da aksi sonsuz.

Her testinin suyunda başka bir ay. O testilerden biri de sensin. Ateşten fıskıran kıvılcımlar gibi, tek cevherden fıskırmış bütün varlıklar, Atman: bir örümcek, dünya: ördüğü ağ".

Her meyvede tohum, her canlıda Atman var. Sevgilide bizi çeken o. Çocuğumuz ondan bir zerre diye aziz. O'nu, ben'i, onları değil, bütün varlıkları kucaklamalı sevgin. Bütün varlıkları, yani Tanrı'yı.

"Brahman'ı Atman'ın dışında arayanı terk eder Brahman.

Tanrıları Atman'ın dışında arayanı terk eder Tanrılar.

Bütün'ü Atman'm dışında arayanı terk eder Bütün. Atman Brahman'dır, dünyalardır." sh.117-119

BRAHMA

"Ben her şeyin bağrından fıskırdığı Kaynak,

Ben her şeyin bağrında kayb olduğu Umman...

Ben Erkek, ben Dişi,

Ben Kadim, Ben binbir çehreli Tanrı:

Brahma, Ben Kâinatı oynatan Vehim.

Sonsuz ruhum, varlıkların otağı,

Ataların atasıyım, atam yok,

Tanrılar bağrım da doğar, bağrım da ölür.

Kanımda ilk şafakları kızılaştırır,

Ne geceler vardı henüz, ne şafaklar.

Geçmiş benim, Şimdiki An ben, Gelecek ben,

Her şey bende doğar, bana döner,

Ben bütün canlılarım, ben bütün ölümler.

Size Varlık gibi görünür ama,

Rüyamın yarattığı o sayısız dünyalar,

Gecelerimi aydınlatan birer şimşek,

Geçici birer parıltı, kaybolan birer hayalet.

Neden bu kadar yalan, diye soracaksınız.

Ruhum rüyalara muhtaçtı, birer yıldızdı bu rüyalar,

Gamlı sonsuzluğumu çiçeklendiren,

Ölümsüzlüğün dehşetini gideren birer yıldız".

sh:127

"Avrupa, sözde Hıristiyan.

Bencillikten başka kanun tanımıyor.

Çağdaş insanı önüne katan hırs: menfaat.

Tek kaygımız, hayatın tadını çıkarmak, bahtsızları mutluluğa kavuşturmak kimsenin umurunda değil. Birtakım fedakârlıklara katlanır görünüşümüz, ayaklanmaları önlemek için.

Devrimler bencilliği ortadan kaldıracaktı güya, imtiyazlıların sayısını arttırdı, ihtirasları körükledi, yeni bir ahlâk anlayışı getirmede.

Fedakârlığa yanaşan yok, her şey bizim olsun istiyoruz.

Toplumlar bu yüzden uçuruma sürükleniyor.

Bizi ne ilim kurtarabilir, ne teknik...

Eski cemiyetleri kurtarabildiler mi?

Bu kitabı dikkatle okuyalım...

Göreceğiz ki bizden daha iyi düşünen, kurtuluş yolunu bulan insanlar varmış" (E. Burnouf)." sh: 145

"Öldürmek... kimi öldüreceksin. Hayat yok edilebilir mi?

Ölüm, güneşin batışı.

Ölüm, bir sis.

Ölüm, bir şarkıyı çerçeveleyen sükût.

Bitmeyen bir şarkıyı, bitmeyecek bir şarkıyı.

Beden, gölgesi hayatın.

Gerçek olan o değil.

Kâinata bulutlardan bakınca, ölüm yok.

Sen vazifeni yapacaksın.

Sevinmeden, üzülmeyen, öfkelenmeden.

Amel bir zincir değil, bir kanat.

Bu oyun ezelden başlamış Arcuna (Hint kahramanı).

Roller ezelden dağıtılmış.

Sahnedesin ve bütün gözler üzerinde.

Tabiat gibi sakin olacaksın, tabiat gibi yalçın.

Tabiattan farkın: zekân.

İlk işin zekânı ışıktandırmak olmalı.

Bilen ve gören bir irade insan.

Patikalara sapmayan, yalpa vurmayan, ve yürüyen bir irade.

Ama bu, tecelliler âleminin kanunu.

Gerçek bilge tecelliler âleminden hakikat âlemine süzülebilendir.

Tanrı'yla kaynaşan için ne hayır var, ne şer.

Hakikata eriştin mi kitaplara ihtiyacın kalmaz.

Aradığın ışık kendi içindedir.

Bilgeliğin alâmeti ne istiğrak, ne cezbe.

Bilge, arzulardan soyunan erdir.

Hedef dünya nimetlerinden vazgeçmek değil, ihtirasların kökünü kurutmak, kendini Tanrı'ya vermek, onunla kaynaşmak.

Arzular denize karışan ırmaklar gibi dolacak ruhuna, onu bulandırmayacak, dalgalandırmayacak.

Huzur vahdet sırrına erenindir.

Bilgi amelden üstün.

Upanişadlar da böyle söylüyordu.

Öyleyse amele ne lüzum var?

Ormana çekilip kendimizi Tanrı'ya vermek dururken, niçin dövüşelim?

Arcuna yine karanlıklar içindedir.

Amel kutsal, adak kutsal, feragat kutsal.

Hangi yoldan kurtuluşa varacak?

Zekânın aydınlattığı amel yolundan.

Bilgiyle amel kaynaşacak.

Amel'den kim kaçabilir?

Yaşamak, hareket etmek demek.

Bilgi amelden üstün.

Ama atalet amelden üstün değil.

Dava, ihtiraslardan soyunmakta.

İhtiras, yolumuzu karartan sis.

Arzuları nasıl susturabiliriz?

Kendimizi bir ideale bağlayarak.

Amel, bir adak olmalı.

Esaret bencillikte.

Amacı haz olan, bocalar, yürümez.

Kurtuluş karşılık düşünmeden didinenindir.

Kendinden kopacak, varlıkların içinde eriyeceksin.

Tanrı'nın kendisi de amel.

Tanrılaşmak istiyorsan onun yolundan gideceksin.

Dünyada kemal yok.

Kişi madde kalıbından kurtulup ruhlaşmadıkça pir ü pak olamaz.

Ama daha önce aşılması gereken duraklar var.

Önce gündelik işler, sonra kurtuluş.

Büyükler kalabalığa örnek olmalı.

Krişna (Vişnu'nun bir avatarı olarak tapılır.) bunun için hep hayat sahnesindedir: tecelliler âleminin sevinç ve acılarına ortak olmak için insan kılığına girişi bundan.

Kazanacağı yeni bir zafer mi var?

Hayır. O, bir orkestra şefi gibi, hayat denen ezeli musikiyi düzenleyecek.

Hıristiyanların Tanrısı dünyaya bir kere iner.

Bu bir fedakârlıktır onun için.

Hind'in Tanrısı yeryüzündeki savaşa sık sık katılır.

Dünyayı karanlıklar basınca tarih sahnesinde boy gösterir ve yeni bir devir açar.

Kızmadan, heyecanlanmadan başarır işini.

Tanrı'nın zaman zaman insan kılığında tecellisi, kâinatın bitip tükenmeyen operasında bir nevi leitmotiv. (ana motif, nakarat, tema) " sh:147-148

TRAJEDİSİ OLMAYAN SAHNE

"Hind'in ruhunu canlandıracak tiyatro kahramanı ne uzun bir tarihin yükü altında ezilen bir Agamemnon olabilirdi, ne de Ortaçağ'ın karanlık hüznüne gömülen bir Hamlet veya Faust. O ülkeyi, balta görmemiş bir ormanın kucağında unutilan bir genç kız temsil edebilirdi ancak. Bir genç kız ki beşiğine koku serpen çiçeklerle kardeş ve eliyle beslediği ceylanlar kadar uysal".
Quinci

Dram şüphe ile iman arasındaki bocalayıştan doğar, Quinet'ye göre. Trajedi milletlerin hem kalbinde oynar, hem kafasında. Sophokles Sokrates'le, Shakespeare Bacon'la çağdaş...

Hint'te trajedi yok.

Toprağın bağrından isyan çılgınlıkları değil, neşideler yükselir. Gerçi, sanatla felsefe rahibin saltanatını yıkmak için elele vermiş gibi, gerçi Hint dramında Brahman'a düşen rol çok defa soytarıllık, ama bu çatışma sadece görünüşte.

TARİH EZELİ BİR MONOLOG: KONUŞAN DA TANRI, DİNLEYEN DE.

Kâinat bir tiyatro dekoru, Tanrı onu kendi eğlencesi için yaratmış.

Mevsimler, ışık, hayat... hepsi vehim.

Böyle bir dinle bağdaşabilecek tek trajedi kahramanı, bu hayalleri göz önüne serip tekrar yok eden

tabiat.

Hint sahnesini aydınlatan bu panteizm.

Böyle bir tiyatrodaki üç birliğe ne lüzum var?

Kahramanlar istedikleri yerde dolaşırlar.

Sahne boyuna değişir.

Yerde başlayan maceranın gökte sona erdiği, iki perde arasında yıllar geçtiği olur.

Umumiyetle tek macera ve sığ bir psikoloji.

Kahramanlar kanlı canlı birer varlıktan çok bir hayal, bir şiir.

Böyle bir sahnede kan dökülemez.

Tropik ormanların doruklarından esen Himalaya rüzgârı, ama ne yırtıcı hayvanların kükreyişleri duyulur, ne alaycı kuşların keskin çığlıkları.

Ümitsizlik yok Hint tiyatrosunda.

Dünyaya bir defa gelmiyoruz ki.

Biz de bir gün mutluluğa ereceğiz.

Haksızlık nasıl olsa cezalandırılacak, fazilet mükâfatsız kalmayacak.

Sahne de hayatın, daha doğrusu hayatların bir özeti.

Hint, dünyayı küçümseyenlerin vatanı.

Doğru, ama tiyatroya eğlenmek için gidilir.

Şair eserini alkışlayacak kibar seyircileri düşünmek zorunda.

Korku, uzun sürmemek şartı ile, güzeldir.

Bunun içindir ki durum sarpa sarınca Tanrı'nın arabası imdada yetişip kahramanları acıdan ve realiteden kurtarıverir. **Avrupalı'nın mucize diye adlandırdığı müdahaleler, Hintli için gerçeğin ta kendisi, yani tabii.**

Yunan trajedisine hiç benzemez Hint tiyatrosu.

Onda ciddi ile komik kucak kucaktadır. Hükümdarlar eski destanların dilini, yani Sanskritçe konuşurlar. Yiğittirler, şairdirler, hayalperesttirler. Şark'ın mübalağacı ve ölçü tanımaz zihniyeti ile modern bir Batılı gibi alay eden soytarı, sağduyunun temsilcisi, nesrin hükümdarıdır. Vecitle aklın, şiirle nesrin ezeli diyalogu: Don Kışot ve seyisi...

Aristophanes'in tanılaştırdığı, modernlerin biz bulduk sandıkları alay, Doğu'nun yabancıysa değildir. Büyülü bir çiçekten yayılan baş döndürücü koku: Hint şiiri. Ama yeşil yaprakların ve çiğ taneciklerinin altında bir diken gizli.

Hint tiyatrosunda lirizm, Yunan'da olduğu gibi, koroya yükletilmemiştir, bütün eseri kaplar. Ama daha çok monologlarda yoğunlaşır, birer neşide olur. "Şakuntala"nın dördüncü perdesinde genç bir rahip sahneyi bir Şark gecesinin ihtişamını anlatarak açar:

"Sevgilisinden ayrılan bir genç kız gibi boynu bükük ayın. Solgun bir nilüfere benziyor. Nerdeyse şafak sökecek. Ay battı. O nilüferin pırıltısı hatıralaştı benim için. Ünnap yapraklarında incileşen jaleler, güneşin altın ışıkları ile kıvılcım kıvılcım. Manastırın damından mavi bir tavus uçtu, gözleri uykulu".

Bu tiyatro baştanbaşa bir aşk neşidesi. Asya toprağından fıskıran tek ihtiras o. Yunan tiyatrosunda böyle bir duygu yok. Bu bakımdan Hint, Yunan'dan daha yakın bize. Gerçi panteizmle halelenen bir aşk bu. Her yerde canan, her şeyde canan... Acıdan kıvranan bir genç içini şöyle döker:

"Bu tomurcuklarda sevgilimin cemalini görmekteyim.

Ahunun bakışında onun nigâhı.

Rüzgârın okşadığı sarmaşık onun gibi salınıyor.

Ölen sevgilim koku olmuş, renk olmuş, dağılmış bütün tabiata ("Malati ile Madhava").

Böylece aşk dinleşiyor Hint'te, sevgili sonsuzla kaynaşılıyor. Canan tanrılaşıyor, Tanrı cananlaşıyor. Tabiat âşıklar için müşfik bir dost. Bulutlar haberci. Sevdalılarının üzerine çiçek yağmuru boşanır, Apsaralar korur âşıkları.

Hint dramının başka bir özelliğı de tabiat sevgisi... "Şakuntala" kucağında büyüdüğü ormandan ayrılıp

kocasının sarayına gidecek. Yeni geline çelenkler örüyor orman perileri. Ve tabiat dile geliyor. Toprakla insan içli dışlıdır bu edebiyatta. Yunan şiirinde tabiat yok gibi. İnsanın toprakla böylesine kaynaşabilmesi için doğduğu yere kök salması lâzım. Hintli doğduğu yerde ölür, aile değişmez, cemiyet hep aynı, fert bir ağaçtır adeta, topraktan sökülünce feryat eder.” Sh:204-206

“Hintliler düşünceyi birçok bölümlere ayırıp incelemişler. İnsan hayatının dört amacı var, onlara göre: Bütün bilgiler bu dört amaç etrafında toplanabilir.

İlk amaç servet (arta),
ikincisi aşk (kama),
üçüncüsü fazilet (darına),
dördüncüsü de ruhun kurtuluşu (moksa).

Bu dört amaca uygun olarak hayatımız da dört devreye (aşram) ayrılır: önce öğrencilik devresi, sonra evlilik, dünya nimetlerinden kâm alınır, çoluk çocuk sahibi olunur, sosyal görevler yerine getirilir. İhtiraslar dinip saçlar ağardıktan sonra yeni bir devre başlar, içe kapanış. Ve yıllarca ormanda yaşanır. Sonra da yollara düşülür. Hayatımızın son devresi ise dervişlik çağıdır.

Hayatımızın ilk amacı olan arta, dirlik düzenlik içinde yaşamak.

Arta'nın gerçekleşmesini sağlayan bilgiler: iktisat, idare, politika...

Hint çok ilgilenmiş politika ile. Onun da Hobbes'ları, Machiavel'leri var. Ama politika sanatını bütün yönleri ile öğreten, ilmî eserlerden çok, masallar. Hayvanların insana yaşama dersi verdiği bu hikâyelerde heyecanın, hassasiyetin, ahlâkın yeri yok. Her an, yavuz bir kendini koruma içgüdü, azgın bir başarı hırsıyla karşılaşmaktayız.

Kavga tekniği, ahretle, dinle ilgisiz.

Hayvanlar dünyasındaki insafsız boğazlaşmayı insan planına aksettiren bir teknik bu. Birbirini parçalayan, birbirini yiyerek yaşayan mahlûklar... Sanki okyanusun derinliklerindeyiz. Zaten bu edebiyat türünün adı "Matsya-nyaya" (balıkların kanunu).

Yani büyük balıkların küçükleri yuttuğu bir dünya.” Sh:231

KEŞMİR EDEBİYATI

14. yüzyılda Müslümanlar'ın eline geçer Keşmir. Yalnız toprağı değil, gönlü de İslâm'ın olur.

Keşmirli Müslümanlar'ın kullandıkları yazı Arapça ve Farsça alfabeyi esas alır. Edebiyatları çok verimli değil.

Bu dildeki en eski eser "Mahanaya Prakaşa" (Büyük Işık). Yazarı Şitikanta 13. yüzyılda yaşamış.

14. yüzyılda, sofiliğin etkisini göstermeye başladığı bir dönemde, Lâl Ded çıkıyor karşımıza.

Lâl Ded, atalarının inancını terennüm eden tek değerli şair. Lâl Ded kadın. Lâl Ded, Şiva'ya âşık bir "meccub-u ilahî". Üryanlığını tan edenlere, "**kimden utanayım**" dermiş, "**insan kalmadı ki, insan, Tanrı'dan korkandır**".

Canla canan aynı Lâl Ded'e göre. Tanrı içimizde. Buz da su, kar da su.

Görünüşe bakma sen. Erenler indinde Tanrı, evrenin ta kendisi:

Gök de sensin, yer de sensin!

Hem alansın, hem verensin.

Hem çiçeksın, hem derensin!

Ne ben var, ne sen var, ne o.

Lâl Ded okyanusta yüzen bir sandal. Üryan, yollara düşmüş:

Bir taze çamur testinin

İçinde bulanık suyum” sh:259

"Dar bir milliyetçilik yerine bütün ırkların elele verdiği bir işbirliği istemektedir Tagor.

"Dünyanın bütün kültürleri kaynaşmak, birbirlerinden feyz almalı. Hepimizin baş kaygısı, milletlerin kültür alış verişi ve gönül birliği yapacağı meydanı hazırlamak. Dünyanın problemi bizim problemimiz artık. Kendi medeniyetimizle dünyanın bütün millî tarihleri arasında bir ahenk kurmak zamanı gelmiştir". Tagor bütün kültürlerle dost, "**kültürün yabancı olmaz**". Doğu ile Batı'nın yakınlaşması en büyük emeli." Sh:277

"Çağdaş Hind'i uyuşukluğun vatanı sananlar Vivekananda'yı okusun:

"Varlığını başkalarına adayabiliyor musun?

Tanrı'ya inanmamış, secdeye kapanmamış, ömür boyu felsefeyle ilgilenmemiş de olsan, müminin ibadet, filozofun bilgi yoluyla erişebildiği kemale varmışsın" diyen adam, elbette ki çağımızın ve bütün çağların en büyük mürşitlerinden biri.

Vivekananda'nın ilk İncili: Karma yoga, çalışma yolu.

"Köleleştiren vazifeden kaç, içinden gelmeyen işi yapma...

Çalışmanın tek amacı: çalışmak.

İş bir sevinç olmalı bizim için, başka mükâfat beklememeliyiz. Evren uçsuz bucaksız bir çalışma yeri.

Değerimizin gerçek ölçüsü: her günlük hayatımız.

Her sersem ömründe birkaç defa kahraman olabilir.

Her gün kahraman olabiliyor musun?

Büyük şöhretler gözlerimizi kamaştırmamalı.

İnsanların en yüceleri tanınmadan göçmüşler.

Onlardan yüzlercesi yaşamış her ülkede.

Sessiz çalışmış, sessiz yaşamış, sessiz ölmüşler.

Sonra düşünceleri bir İsa'da, bir Buda'da dile gelmiş. Biz tercümanları tanımışız".

Hakikata götüren ikinci bir yol Bakti Yoga, gönül yolu.

Kıldan ince, kılıçtan keskin bir yol bu.

Tanrıyı seviyorum demek kolay. Nasıl ve niçin seviyorum? Bu aşkın kaynağı korku mu, teslimiyet mi?

VAHİY DİYORSUN, VAHİY AKILLA ÇATIŞAMAZ. KEŞİF YOLU AKILDAN GEÇER.

Raca yoga üçüncü yol; Yogaların racası, şahı.

Amaç: düşünceyi dağıtmamak, tek fikre bağlanmak, hep onu düşünmek, hep onu yaşamak.

Bu çetin yolculukta ilk durak: nefse hâkimiyet.

Cnana yoga, tenkit ve tecrübe yolu.

Din de bir ilim, Vivekananda'ya göre. O da diğer ilimlerin araştırma metotlarını kullanmalı.

"İlmin tenkidine dayanmayan her inanç batıldır.

Tanrının en büyük nimeti: akıl...

Düşünmemek, küfürdür..

Her bilgi dinin bir parçasıdır, din, bilgilerimizin bütünü.

Gezegenleri tanımak zekânın parlak bir zaferi.

Ama asıl zafer iç dünyamızı tanımak, tutkuları dizginlemek, ruhun hoyrat güçlerini ahenkleştirmek".

Cnana yoga bir çeşit ruh kimyası Rolland'a göre.

"İlmin nereye gittiğini görmüyor musunuz?

Hint ruhla uğraştı şimdye kadar. Mantıktan, metafizikten hareket etti. Avrupa'nın çıkış noktası, dış dünyanın müşahadesi. Ama vardıkları neticeler birbirlerine çok benziyor. Biz ruhçular araştırmalarımız sonunda Birlik'i keşfettik. Birliği, yani Tek'i, gerçeği. Madde ilmi de karşısında aynı birliği buldu. Bütün ilimlerin amacı Bir'e varış".

"Din de çağlarla gelişir, insan gibi. Tek düşmanı vardır, yobazlık. Yarının dini her güzeli, her iyiyi

bağrına basan bir ideal olmalı, yaşayan bir ideal... Din ölüyor diyenler var, bence yeni yeni geliyor... Dinle ilim tarla yüzünden kavgaya tutuşan iki kardeş. Tarlanın ekilip biçilmesi elele vermelerine bağlı. Batı'yı ancak akılcı bir din kurtarabilir.

Aydınların benimseyebileceği tek inanç: Advaita (vahdet-i vücud).

Buda'nın aşk dolu gönlüyle Çankra'nın zekâsı neden kaynaşmasın?..

Değişiklik olmayan yerde hayat yoktur. Keşke düşünceleri de insanlar kadar çoğalabilseler.

Her din büyük hakikatin bir parçası. Zavallı bizler, kâinatı elimizdeki kafese hapsetmeye çalışan birer çılgınız. Hakikata binbir yoldan varılır. Her yol hak. Hepimiz düşe kalka hakikati arayan birer yolcuysuz, hoş görmek ne kelime, kim kimi hoşgörecek?

Hind'in son peygamberi Ramakrişna, sefil bir paryanın kulübesini saçlarıyla süpürecek kadar insandı.

Müslüman oldu, Hıristiyan oldu, nihayet anladı ki Tanrı ne camidedir, ne kilisede, Tanrı kalbimizdedir. Mazinin bütün dinlerini kabul ediyorum, Tanrılarınız benim de Tanrılarım, gönlümü geleceğin bütün inançlarına açıyorum. Her kutsal kitap ezeli vahyin birkaç sayfası, daha çevrilecek sayısız yapraklar var" diyor Vivekananda." Sh:280-282

"ERKEKLE KADIN

Başlangıçta kâinat Atman'dı(insanın ruhu, özü, can). İnsana benziyordu Atman. Etrafına bakındı, kendinden başka bir şey göremedi. Söylediği ilk söz şu oldu:

Yalnız Ben varım. Böylece Ben kelimesi doğdu. Bunun içindir ki birine "kim o?" diye seslendiğimiz zaman "Benim" der, sonra adını söyler. Atman korktu, yalnız kalınca korkmamız bundandır. Atman: "madem ki yalnız Ben varım, kimden, neden korkacağım?" diye düşündü. Öyle ya! niçin korkacaktı. Ama keyifli değildi Atman. Bunun içindir ki yalnızlıktan hoşlanmayız.

Atman ikileşmek istedi., hem kadındı, hem erkek, ikiye bölündü, ilk karı-koca çıktı meydana. **Kendimizi yarım hissetmemiz, erkeğin kadına, kadının erkeğe ihtiyaç duyması bundandır.** Erkek Atmanla dışı Atman'ın birleşmesinden biz insanlar dünyaya geldik. Sonra binbir kalıba girdi Atman: hayvan oldu, bitki oldu. Agni de ondan fıskırdı, Soma da." Sh: 318

"DOĞRULUK

Ruhumuzu temizlemenin tek yolu: doğruluk. Doğruluk: göklere uzanan merdiven... Doğruluk: necat'a götüren kayık.

Tanrılar'a her gün bir at kurban etsen, doğruluk kadar makbule geçmez.

Bir havuz yüz kuyuya bedel, bir adak yüz havuza... Erkek evlat yüz havuzdan daha muteber. Bir doğru söz, yüz evlattan daha hayırlı.

Dünyayı ayakta tutan doğruluk...

Güneş doğruluk sayesinde doğar; rüzgârı estiren: doğruluk; sular onun yüzü suyu hürmetine akar.

Doğru söz en yüce fazilet, bilesin..

İbadetler ibadeti: doğru söz.

Doğruluk karşısında eğilesin.

Doğru söz: şeriat.

Tanrılar: hakikat, insanlar: yalan..

Tanrılaştır doğru sözden şaşmayan.

Yalan, bir bukağı; doğru söz: kanat...

Kır zincirlerini arşa yüksel.

Eğrilik insanı Tamu'ya sürükler.

Naradasmirti

KADIN

Kolay söylenmeli bir kadının adı, anlaşılır olmalı, tatlı olmalı; uzun hecelerle bitmeli bu ad ve bir duaya

benzemeli.

Çocuk doğurmak, çocuk yetiştirmek, ev işlerine bakmak., işte kadının vazifeleri.

Kendi başına buyruk olmamalı kadın: küçükken babasının sözünden çıkmamalı, evlenince kocasının. Dul kalınca oğluna itaat etmeli.

Hep güler yüzlü olmalı kadın. Evini akıllıca idare etmeli. Hem çok az para harcamak, hem kocasını rahat ettirebilmeli.

Erkek bu, ayağı sürçebilir, başkalarına kaptırabilir gönlünü. Kadın anlayışlı olmalı. Kocasının hiçbir meziyeti olmasa bile, Tanrılar gibi saymalı onu.” Sh:326-327

BHAGAVAD-GİTA'DAN

Ölümsüzlük üzerine:

Yok olmak diyorsun... kim yok olacak?

Her canlı ezelden ebede akan bir ırmak.

Ömrümüz zaman kadar uzun.

Çocuktuk bir vakitler, genç olduk... yarın ihtiyarlayacağız.

Partial bir libas gibi atacağız aşman bedeni, yeni bir bedenle doğacağız.

Mevsimler gelip geçer Bharata, renkler, kalıplar değişir.

Beyaz bir perdeye vuran gölgeler gibi, sevinçle keder.

Yokluktan varlığa geçilemez Bharata, varlıktan yokluğa geçilemez.

Aşılmaz bir duvar var vücutla adem arasında.

Evrenin dokusu ölümsüz.

Ölümsüzü kim yok edebilir?

Ruh kalıptan kalıba girer, aşınmaz.

Başlangıcı yok ki hayatın sonu olsun.

Ne ezelle başlayan yok olur, ne ezelde olmayan var.

Öldüreceğim diyorsun., kimi?

Ruha vız gelir fırtınalar, seller vız gelir.

Ne kılıç yaralayabilir onu, ne ateş yakabilir.

Yakalayamazsın ruhu duyularınla, hayalinde kavrayamazsın. O, bütün değişmelerin dışında.

Ölüm bir gerçek de olsa:

Hoş, ölüm bir gerçek de olsa, acımak neye yarar? Mademki her doğan göçecek, mademki bu bir almyazısı... ağlamakla ne değişecek?

Varlıklar nereden geliyor, biliyor musun?

Nereye gittiklerinden haberin var mı?

Neden üzülüyorsun?

Sen vazifeni düşün Bharata! Kşatriya dövüşür, ah etmez. Kan dökmeni haykırıyor gelenek.

Kavga savaştının kutsal vazifesi.

Düşmana sırtını çeviren yiğit, kendine güldürür herkesi. Adı lanetle anılır.

Günahtan kurtulmanın yolu tek: bütün varlığı ile koşmak vazifeye, ötesini düşünmemek...” sh: 362-

363

“HİNDÎ EDEBİYATI:

KEBİRDEN

(Kazeruniye tarikatının kurucusu Kebir (1440-1518) de tasavvuf edebiyatının öncüsüdür.)

Beni nerede arıyorsun?

Mescit tehi, kilise boş,

Ne Hint'teyim, ne Çin'deyim.
Kulum, senin içindeyim.

Güneş de gönlünde, ay da gönlünde,
Gözlerin kör dostum, göremiyorsun.
İçlerinde ezel neyi çalıyor,
Kulakların sağır, duyamıyorsun.

Bu benim, bu senin kavline düştün.
İyi ne, kötü ne, bilemiyorsun.
Benlik davasından sıyrılmadıkça
Ne yapsan boş, Hakka eremiyorsun.

Amel bir çiçektir, bilgi bir meyve
Neden o meyveyi deremiyorsun.
Misk ceylanda, ceylan miskten habersiz,
Cevher sende, akıl edemiyorsun.

O diyar, mevsimler şahı baharın,
Göklerinden nur boşanır o diyarın,
Nağmeler kanatlanır toprağından
Binlerce Krişna el pençe divan
Milyonla Vişnu secdeye kapanmış.
Veda okur sıra sıra Brahman.
İstiğrak içinde binlerce Şiva.
Her köşede rebap çalan bir Sarasvati.
Efendim tecelli eder o diyarda, Santal, ıtır dalgalanır rüzgârda.
Kaç mutlu varabilir o diyara.

Hangi kıyılara yolculuk, ey dost,
Yolcu yok, yol yok önünde, rehber yok.
Deniz nerde, gemi nerde, gemici nerde?
O ülkelere sefer yok, gönül hey!
Ne sandal var, ne sandalcı, ne halat,
Zaman yok, zemin yok, asuman yok.
Nehir yok, göl yok, umman yok.
Nerden içeceksin, gönül hey.
Evren serap, vaha sensin
Susuzluktan yanıyorsan,
Kendi çeşmenden içersin.

Akşam hem göklerde, hem gönüllerde,
Gölgeler, kıyısı olmayan deniz.
Açılsın guruba pencereleriniz,
Kaybolun aşk denizinde.
Gönül lotusunun tüveyçlerinden
Süzülen balı içiniz.
Dalgalara bırakın kendinizi,

İçinize dolsun umman.
Şarkılar geliyor uzaklardan,
Şarkılar, ilahiler, çan sesleri,

Coşkun, muhteşem ve ürkek.
Kebir der: kardeşim benim,
Bir saksıdır bu bedenim.
Tanrı, içindeki çiçek.
Aşk şarkılarıyla çınlıyor gece,
Gündüz aşk şarkılarıyla.
Toprak kulak kesilmiş,
Sen de dinle.
Ölüm kendisinden geçmiş, raks ediyor.
Hayat raks ediyor, kendinden geçmiş.
Toprak sarhoş, dağlar sarhoş, ummanlar sarhoş.
Kahkahalar geliyor uzaklardan,
Hıçkırıklar geliyor.
Ağlayarak raks ediyor insanlar.
Gülerek raks ediyor.
Cübbeni fırlat rüzgâra
Sen de karış insanlara.
Zemin sarhoş, zaman sarhoş
Bu şarkılarla sen de coş.

MARAT ŞAİRLERİ: TUKARAM'DAN

Şiirler yazıyormuşum,
Sözcükleri benim değil.
Vecd içinde dinlediğin
Bu türküler benim değil.

Ben Tanrının nadan kulu
Bilemezken sağı solu
Bu yol uluların yolu.
Bu cevherler benim değil.

Bu yol uluların yolu.
Bu cevherler benim değil

Konuşan O, söyleyen ben,
Öyle duydum efendimden.
Tuka der ki bu inleyen
Ses benim, söz benim değil.”

Erenler köyünde için aşk dolar,
Ne bir kaygın kalır, ne ızdırabın.
Ben o köyde gezer bir garip geda,
Dilendiğim lütuf ayak türabın.

Sh:401-404

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: MAhmut Ali Meriç Bir Dünyanın Eşiğinde [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

CEMİL MERİÇ'İN SAINT-SIMON- İLK SOSYOLOG, İLK SOSYALİST ADLI KİTAPTAN

Cemil Meriç'e göre çağımız Saint-Simon'la başlamaktadır, Saint-Simon hem endüstri devriminin ideologudur, hem sosyalizmin, Comte'un da, Durkheim'in de, Marx'ın da hocası. "Saint-Simon kutupları ahenkleştiren adamdı. Hem akıl, hem gönül. Zirveleri ve uçurumlarıyla büyük ve bütün. Fransa bir zelzeleden çıkmıştı. Yakılan şatoların, devrilen kiliselerin harabeleri ortasında yeni bir dünya kurmak... Aydını bekleyen vazife böylesine güç, böylesine şumullü idi. Biz de bir fetret dönemini yaşıyorduk, mazinin değerleri altüst olmuş, yeni bir değerler levhası kurulamamıştı. Devrim sonrası Fransa'sına benziyorduk. Ülkemizin kördüğümünü çözmek için, ondokuzuncu asrın en ansiklopedik kafasından faydalanamaz mıydık?

'**Saint-Simon, ilk sosyolog ilk sosyalist**', toplumun dertlerine çare arayan bir aydınının, batı düşüncesine, daha doğrusu Düşünce'ye uzanışdır" (Kırk Ambar, Ötügen, 1980, s. 451)."

"**Putları yıkmak**" için kaleme aldığı Saint-Simon'u Türk okuyucusuna şu satırlarla sunar Cemil Meriç:

"Yirminci asır, ondokuzuncunun entelektüel fetihlerini aşamadı, hâlâ Nietzsche, hâlâ Kierkegard, hâlâ Marx...

Düşünce dünyasının bu rakipsiz tâcîdarları içinde ismi en çok tekrarlanan şüphe yok ki Marx. Kiliseleri, rahipleri, orduları var, Aristo'nunkini aşan bir hâkimiyet. Çağımız insanı Marx'ın dostu, şakirdi veya düşmanı olarak mevcut, Kapital yazan belli kinleri, belli ümitleri bayraklaştırdığı için cihanşümül, '**ilmî sosyalizm**', **sosyalizmlerin en sert, en tutarlısı**.

Marksizm bir terkip:

Alman felsefesini, Fransız sosyalizmini, İngiliz ekonomi politiğini kucaklıyor.

Ama Marx'ın bu terkibe giren unsurları bütün canlılıkları, bütün usareleri, bütün zenginlikleriyle muhafaza ettiği söylenemez. O, çağdaş Batı düşüncesini, belli bir mizacın, belli bir sınıfın, belli bir dönemin ihtiyaçlarına göre ayıklayan ve aktaran bir fikir adamıdır. Avrupalı için Marx'ı tanımak, Marx'ı hazırlayan bir yaratıcılar zümresini de hiç değilse hatırlamaktır. Avrupalı tecessüsünü sınırlamak zorunda değildir, kitaptan kütüphanelere atlamak elindedir.

Biz başka bir dünyanın insanlarıyız. Tanzimat'a kadar tek kılavuzumuz vardı: Kur'an.

Avrupalılaştıktan sonra yolumuzu aydınlatacak yeni kitaplar aradık ama kitaplar sayısızdı; tehlikelerle dolu bir dünyada pusulasız ve haritasızdık, serseri bir tecessüsten başka yol arkadaşımız yoktu. Ne Comte'u tanıyabildik, ne Kant'ı.

Korkunun ve anlayışsızlığın diktiği setler yıkılınca ülkemizi istila eden biricik düşünce marksizm oldu, çünkü marksizm bir felsefe olduğu kadar bir kavga silahıydı da, emrinde misyonerler vardı ve memnu meyvenin cazibesi ile yüklüydü.

Düşünmedik ve düşünemedik ki marksizm batı düşüncesinin bütünü değildir, her ideoloji gibi o da bir sınıfın hakikatidir, hatta bir sınıf hakikatinin mütevazi bir parçası.

Liberalizmin hiçbir temsilcisi ile tanışmamıştık, Marx öncesi sosyalizmden haberimiz yoktu; bu dünya görüşü niçin sahneye çıkmış, hangi meselelere cevap getirmiş, 'ilmî sosyalizm' önünde niçin sahnedeki çekilmişti?

Biz kapitalizme yeni giriyorduk, kapitalizmin olgunluk çağında gelişen marksizm hangi problemlerimize ışık tutabilirdi?

Biz de, onsekizinci asır sonu Fransa'sı gibi bir ihtilâlin ferdasını yaşıyorduk, bir değerler anarşisi içindeydik, yıktığımız dünyanın enkazını nasıl temizleyecek, nasıl bir toplum kuracaktık?

Avrupa bile Marx'ın büyüünden kurtulmuş, kendine yeni kılavuzlar arıyordu. Yirminci asrın büyük hayal kırıklığı, elbette ki mazideki bir hatanın veya hataların eseri idi. Sanayi toplumunu bir acılar ve çılgınlar dehlizi yapan yanlışlık nereden geliyordu?

Batı, elli yıldır tarihiyle hesaplaşmaktadır.

Derslerini yeni baştan dinlemek istediği iki hoca var: **Saint-Simon'la Proudhon**. Biz de seslerini yeniden duyurmaya başlayan o iki yol göstericiye kulak kabarttık ve anladık ki Saint-Simon bir asrı

dolduran düşüncedir" (Saint-Simon dosyası, yayımlanmamış bir yazı, 1967). Sh:8-10

"Engels'in şamarıyla realiteden tarihe göçen Eugène Dühring, kendinden önceki sosyalistlerle alay eder: "Doğru olan isimlerinin ilk heceleridir der, Fourier "fou" (deli) dur, Enfantin "enfant" (çocuk), Saint-Simon "saint" (veli)". Saint-Simon gerekten de "saint"di:

BÜTÜN VELİLER GİBİ TANINMADAN YAŞADI, KÜÇÜMSENDİ VE ÖLÜNCE IŞIK OLDU.

"Yarışma zevkini azgın bir savaş haline getiren, kuvvetin her yolsuzluğuna alkış tutan, zengini kanma bilmez arzularla kıvrandıran, yoksulu ölüme terk eden rekabet, burjuvazide servet hırsını, tefeciliği, en zalim ve kaba taraftarıyla materyalizmi geliştirecekti. Liberalizmin benimsediği iktisat doktrinlerinin özü: dağıtımı düşünmeden mal üstüne mal yığmaktı. Devlet endüstriye karışmayacaktı. Kalbi yoktu bu doktrinlerin. Güçlüyü koruyor, zayıfı tesadüfün kaprisine bırakıyorlardı".

LOUIS BLANC

"Şairler, altın çağı insanlığın beşiğinde hayal etmiş; ilk zamanların bilgisizliği ve kabalığı içinde bir altın çağ; demir çağ demek çok daha yerinde olurdu. Altın çağ önümüzde, olgunlaşan bir toplum düzeninde. Atalarımız görmemiş böyle bir çağı, bir gün çocuklarımız görecek. Altın çağın yolunu açmak bizlere düşer".

SAİNT-SIMON

"Her ilerleyişin ruhu ütopya.

Geçmişin ütopyaları olmasa, insanlar çıplak ve sefil, mağaralarda yaşarlardı hâlâ; ilk sitenin taslağını da ütopyalar çizer, insanca rüyalardan nurtopu gerçekler doğar".

ANATOLE FRANCE" sh:36-37

KUĞUNUN SON ŞARKISI

Saint-Simon ölümünden az önce şakirdi Olinde Rodrigues'e "son eserimiz Yeni Hıristiyanlık ötekilerinden daha geç anlaşılacak" diyordu. "Artık din insanları çoşturamaz sanıyorlar, ne kadar yanlış! Katolik mezhebi modern ilimlerle, modern endüstriyle çatıştıyordu, ister istemez çökecekti. Bu bozgun yeni bir inancın müjdecisidir, tenkidin ruhlarda bıraktığı boşluğu bu inanç dolduracak".

"Yeni Hıristiyanlık", bir konuşmayla başlar. Gerici sorar:

"Size göre dinin hangi kısmı ilâhî, hangi kısmı sonradan katma?" İlerici cevap verir:

"Tanrı, insanlar birbirine kardeşçe davranmalıdır, buyurmuş. Hıristiyanlıktaki bütün ululuk bu ilkede. Yeni din bu emri gerçekleştirecek". Yeni kilisenin başlan yoksul sınıfın refahına en fazla yardım edenlerdir.

Katolikler de Protestanlar da doğru yoldan ayrılmış. Halk rahiplere inanmıyor artık.

Onbeşinci asırdan beri bütün buluşlar laiklerin eseri.

Matbaa kilisenin icadı değil, Amerika'yı keşifler bulmadı. Ne Dante rahipti, ne Ariosto, ne Tasso. Raffaello, Michel Angelo, Leonardo da Vinci laiktiler.

Onbeşinci asra kadar kan aristokrasisinin karşısına bir kafa aristokrasisi çıkaran, KARDİNALLERİNİ HALKIN ARASINDAN SEÇEN KİLİSE, ONBEŞİNCİ ASIRDAN İTİBAREN HÜKÜMDARLARIN KEYFİ YÖNETİMİNİ DESTEKLER, ZENGİNLERİN SUÇ ORTAĞI OLUR. Bütün bunları maddî çıkarları için yapar. Protestanlık Katoliklikten de gerici. Her iki mezhep de yerlerini Yeni Hıristiyanlığa bırakmalıdır.

Yeni Hıristiyanlık nedir?

Bütün milletleri ebedî huzura kavuşturacak olan yeni bir din. Dünya nimetleri bütün insanlarındır. Bilginler, sanatçılar, sanayiciler elele verip halkı yükseltmelidir. Güzel sanatlar, tecrübî ilimler ve endüstri kutsal bilgilerin başında gelir.

Cennete girmenin tek yolu vardır: acıları dindirmek, sefaleti yok etmek.

Yeni Hıristiyanlık, yanlış anlaşılıp, Leroy'a göre. Çağdaşların dikkati iki kelimeye takılmış: din ve Hıristiyanlık.

Mistik yorumlar almış yürümüş. Oysa Saint-Simon okuyucuyu ürkütmemek için en yeni fikirleri en eski kelimelerle sunar. Gerçekte o, Hıristiyan olmayan bir Hıristiyan ve Tanrıya inanmayan bir peygamber. Yeni Hıristiyanlığın Tanrısı bir süs, bir lakırdı: cansız ve soğuk. Şöyle bir görünüp kaybolur. Ve yerini ahlâka bırakır: birbirinizi seviniz. Dogmalar da, ibadet de teferruat. **İnsanlar arasında kardeşliği gerçekleştirecek olan: emek, iş ve ilim.** Ama, egoizmin hora teptiği bir toplumda idealsiz yaşanamaz. İlimden kopmayan bir iman, insanı toprağa bağlayan bir ideal.

Toplum bir atölye: amenna. Fakat bu atölyede bir mabede de ihtiyaç var. İnançlar kalıp değiştirir, fakat yok edilmez.

İlimcilikten barışçılığa, barışçılıktan endüstriyalizme geçer Saint-Simon. Sonra sosyalizmin temellerini atar. Nihayet düşüncesi dinî bir haleye bürünür: sosyalist bir din. Şakirtlerinin her biri bu geniş mirasın bir parçasını benimser. Yeni

Hıristiyanlık üstadın ölümünden sonra semavî bir kitap kadar kutsallaştırılır. Saint-Simon mektebi bir kilise olur adeta.

D'Eichthal'i dinleyelim:

"Musa insanlara kardeşlik vadetmiş, İsa bu kardeşliği hazırlamış, Saint-Simon gerçekleştiriyor. Dünya kilisesi doğmak üzere nihayet. Sezar'ın saltanatı sona ermekte, savaşı bir toplumun yerini barışçı bir toplum alıyor, ilim kutsal, sanat kutsal. Kutsal çünkü insanlar onların sayesinde en yoksul sınıfın kaderini yükseltebilecek, onu Tanrıya yaklaştıracaktır. Rahipler, bilginler, üreticiler: işte bütün toplum. Rahiplerin ileri gelenleri, bilginlerin ileri gelenleri, üreticilerin ileri gelenleri: işte bütün hükümet. Ve her mal, yeni kilisenin malı; **her meslek yeni bir vazife, sosyal mertebeler dizisinde bir rütbe. Herkes ehliyetine göre, her ehliyete eserine göre...**

Artık ölebilirsin Saint-Simon, büyük işler başardın; ölebilirsin, çünkü sadık müritlerin verdiği sözü yerine getireceklerdir. Bu adam hayatını insanlığın saadetine adadı, insanlığın saadeti uğruna feda etti kendini. Bu adam insanların, filozofların ve resullerin en büyüğüydü. Biz ölen Saint-Simon'un değil, yaşayan Saint-Simon'un müritleriyiz. O bizde yaşıyor ve bizi geleceğe kanatlandırıyor. Saint-Simon'u tanımak istiyorsanız, geçmişine değil geleceğine eğilin.

İncil, onları meyvalarından tanıyacaksınız demiyor mu? Diken üzüm verir mi? Üstadın meyvaları şakirtleridir." Sh: 93-95

İNSANIN İNSANI SÖMÜRMEŞİ

Saint-Simonculara göre tarih, "insanın insanı sömürmesi tarihi".

Bu sömürme çağlar boyu çeşitli kılıklara girmiş. Esaretin yerine toprak köleliği geçmiş, şimdi de proletarya (emekçi sınıfı, işçi sınıfı) ¹ sömürülmekte, iki sınıf var: sömürenler, sömürülenler; yani efendilerle ecirler, plebler ve patriciler. **İşçinin hayatı da, hürriyeti de, ailesi de, servet monopolünü elinde tutan, yani üretim araçlarına sahip olan küçük bir azınlığın elindedir.** Ne yapsa boşuna. Görülüyor ki, Bazard'ın, Enfantin'in ve arkadaşlarının gözünde "insanların bir kısmı ötekinin sırtından geçmektedir". Sismondi'nin zengin-fakir tezadı şimdi burjuva-proleter çatışması haline gelmiştir. Bu çatışmayı ilk belirten Saint-Simonculardır. Ne var ki, insanın insan üzerindeki hâkimiyeti gün geçtikçe azalıyor.. İnsanın madde üzerindeki saltanatı her gün bir parça daha artmakta. Kendimizi tarihin bu akışına uydurmaliyiz.

"İşte fetih ve asalet hakkının yerini alacak olan yeni hak: insan artık insanı sömürmeyecek, insanla birleşerek tabiata ferman dinletecek, insanlığın hızla koştuğu amaç: bütün kuvvetlerini barış uğruna birleştirmek".

İnsanın insanı sömürmesine paydos.

"Üretim araçları bir azınlığın elinde... bu bir haksızlık".

¹ **Proletarya** (Latince *proles* (döl) kelimesinden gelir) alt sosyal sınıfı tanımlamak için kullanılan terim, bu sınıfa mensup kişilere **proleter** denir. İlk olarak oğullarından başka malı olmayan insanları tanımlamak için kullanılan aşağılayıcı bir kelime iken, Karl Marx'tan sonra işçi sınıfını tanımlamak için kullanılan sosyolojik bir terim halini almıştır.

Burjuva kurtulmuştur, şimdi proleteri kurtarmak lâzımdır. Refahı umumileşürmek, proletaryayı sefaletten kurtarmak için üretimi arttırmak, ama nasıl?

Saint-Simoncular üstatlarının dokunup geçtiği sosyal düzen konusunu aydınlığa kavuştururlar.” Sh:98

ÖNCE EĞİTİM

İnsan Hakları Beyannamesi'nin altıncı maddesine göre, devlet hizmetleri bütün vatandaşlara açıktır. Vatandaşlar arasında gözetilecek tek fark: fazilet ve ehliyet. İyi ama, mülkiyetten doğan imtiyazlar sona ermemiştir ki ehliyetin gerçek bir manası olsun. Bu imtiyazların en tehlikelisi, eğitim imtiyazıydı. Bir avuç insan okuyabiliyordu ancak. Eğitim, çocukların veya gençlerin kabiliyetine aldırış bile etmiyordu. Ferman dinleten, ailelerin gösteriş hırsı, yükselme arzusu yahut çocukların şımarık zevkleri idi. Asalet ve servetin imtiyazı olmamalıydı ilim. Herkes okuyabilmeliydi. Eğitim, ferdi kabiliyetlere göre ayarlanmalıydı. Ancak o zaman bütün kabiliyetler gelişir, insanın insanı sömürmesi tarihe karışır. Ehliyet kelimesinin ancak o zaman gerçek bir manası olurdu. Eğitimin ödevi yeni bir insan yaratmaktır. Seven, düşünen, çalışan bir insan. Eğitimin ödevi her ehliyete lâyık olduğu yeri vermektir.

İki çeşit eğitim vardı Saint-Simonculara göre:

GENEL EĞİTİM, MESLEK EĞİTİMİ.

Meslek eğitimi eskiden olduğu gibi iş yerlerinde verilmemeliydi artık, rastgelelikten kurtarılmalı, üretimin bütününü gözetilen bir programa göre ayarlanmalıydı. Ehliyet tayin etmeliydi iş bölümünü, tesadüfün yerini plan almalıydı. Bugün bize pek tabii gelen bu fikirler yayımlandıkları zaman büyük bir gürültü koparmışlar, hayal diye vasıflandırılmışlardı.

YENİ BİR KİLİSE

İyi ama, insanlığı mutluluğa kavuşturmak için bütün çalışmaların ilme dayanması yetecek mi? Saint-Simon önce rasyonalistti. Yaşlandıça anladı ki, onsekizinci asrın maddecisi felsefesine rağmen din yaşamaktadır.

İnsanı egoizm zindanından ahlâk kurtarabilir. Ahlak veya iman.

Ölüm döşeğindeki Saint-Simon'un son sözleri:

Birbirinizi seviniz.

Harekete geçmek, topluma yararlı işler yapmak için bilmek yetmez, istemek de lâzım.

İradenin zembereği sevgi.

Bunun için bir felsefeye daha doğrusu sosyal bir ahlâka, bir mistiğe ihtiyaç var. Dinin yerine geçecek bir mistik. Saint-Simon için İncil'in bir emri bütün ahlâkı özetliyor:

birbirinize kardeşçe davranın. Şakirtleri bunu kâfi görmediler ve sosyalizmi gerçekleştirecek yeni bir din kurmağa kalktılar.

Bu teşebbüs Saint-Simoncuları ikiye ayırdı: Bazarda aşırı dincilerden ayrıldı. Buchez, Pierre Leroux ve Carnot onu takip ettiler. Enfantin'e sadık kalanlarsa Saint-Simonculuğu yozlaştırdılar. Yeni bir kilise kuruldu, ayinleri, törenleri, dualarıyla bir kilise. Bu kilisenin rahiplerine endüstri rahipleri, ilim rahipleri adını veriyorlardı. Kalabalıkları çoşturacak olan bu rahiplerdi. Yeni din, kimseyi memnun etmedi. Bu garip coşkunluk, bir anakronizmdi. Maddeciliğin zaferler kazandığı bir devirde, liberal burjuvazi Voltaire'ciydi, Enfantin'le müritlerini Makyavelcilikle suçladı. Halk kilisenin bir oyunu sandı bunu. Oysa kilise ile hiçbir ilgileri yoktu Saint-Simoncuların. Katolikliğe karşıydılar, çünkü Katolik, sosyal davalara sırtını çevirmişti, maddî hayatı küçümsüyordu, cismanî ile ruhanîyi birbirinden ayırmıştı. Saint-Simoncular üretimi göklere çıkarıyor, maddeye asalet kazandırıyor ve insanları, elele vererek tabiata ferman dinletmeğe çağırıyorlardı.” Sh:100-101

SAINT-SIMONCULAR VE KADIN

Fransa yeni bir imanın susuzluğu içindedir. Mistisizm moda olmuştur. Saint-Simoncular da

kendilerini mistisizmin cazibesine kaptırırlar, hem de başkalarından daha fazla. Çünkü uzun zaman kafalarıyla yaşamışlardır, maddenin kanunlarını incelemekle geçmiştir ömürleri, çoğu mühendisdir. **Matematikten, fizikten gına getirmişlerdir, havaya ihtiyaçları vardır.** Yanan alınlarını serinletecek nemli bir rüzgâra, heyecanın rüzgârına muhtaçlar. Tenkitten imana geçiş bu. Eugene Rodrigues, ürperen bir gönül. Talihsiz bir aşktan sonra hayata gözlerini yuman bu genç dost, Saint-Simoncular için yeni bir imanın müjdecisidir. Onun hatırasını anmak için geniş bir aşk yuvası kurarlar. aşk yuvası demek, kadın demek değil midir, kadın olmadan dünya yeni bir hayata kavuşabilir mi?

Saint-Simoncular yeni bir imana koşarken karşılarında kadını bulurlar. Bu tabiiydi. Yeni dini ancak o uygulayabilir, yenedünyayı ancak o kurabilirdi. Saint-Simon Yeni Hıristiyanlıkta en kalabalık ve en yoksul sınıfın kalkındırılmasını vasiyet etmişti, insan insanı sömürmemeliydi artık. Oysa sömürülenlerin başında kadın vardı, isyan etmeyen bir köle. Kadın da işçi gibi kurban, o da işçi gibi kabiliyetlerini geliştirmek imkânından mahrum.

Saint-Simoncular sömürülenlerin kurtulmasını istiyorlar, ama toplumu altüst etmeden, zora başvurmadan, çarpışmadan. Amentülerinin ilk maddesi barışı getirmektir. Elbette kadını yardıma çağıracaktı. Enfantin, daha 1831'de "**bu intiharlar, cinayetler, savaşlar dünyasını ancak kadın huzura kavuşturabilir**" diyordu. 1837'de, aynı inancı haykırıyordu jüri azalarına "**Tekrar ediyorum: erkekler! dirliği düzenliği, hürriyeti boşuna kendi aranızda arıyorsunuz, Tanrının bu nimetlerine ancak kadın gark edecek sizi**".

Barrault, daha coşkundu: "**anne, Tanrının dünyaya yolladığı melek! Küreyi Sezarların kanlı pençesi mıncıklamış, o artık muhteşem ve sakın, senin beyaz ellerinde dinlenecek.**"

Savaşları sona erdirecekti kadın, barışın rahibesiydi. İnsanlık barış düzenine onun kılavuzluğu sayesinde girecekti. Saint-Simoncuları işçi sefaletinden çok kadın ilgilendiriyor. Tarih felsefelerini o gerçekleştirecek. Dostların sitemleri boşuna. Politikada kadın olmadan hangi iş başarılabilir? İşçinin yaralarını onun eli, saracak.

Feminizm, yeni müminlerin gönlünü alev gibi saran bir dava. Medeniyetin bütün aksaklıkları aynı kaynaktan geliyor: erkek, kadının haklarını, kadının gücünü unutmuş. Kadın, haklarına kavuşmadıkça, insanlığın geleceğinden ümit yok.

İyi ama, kadın nasıl kurtulacak?

Yeni Kilisenin Papası Enfantin hazretlerini güç duruma sokan dava da bu. Enfantin'e göre, kadın erkekle eşit olmazsa sömürme devam eder. **Fakat kadını kadın kurtaramaz. Kadını, kadın + erkek kurtarır.** Evlilik ıslah edilmeli ki kadının hakları da, gücü de artsın. Ama bu ıslahın sınırları ne?

Enfantin'in cevabı sanıldığı kadar devrimci değil: boşanma hürriyeti. Yalnız herkesin aynı yaratılıştaki olmadığı unutulmamalı. İnsanlar var, tek kişiye bağlanırlar; insanlar var ki hercaidirler(kararsız ve vefasız), değişiklik ihtiyaçtır onlar için.

Sevgileri derin ve devamlı olanlara, değişmeyenler (immobile) adını verir Enfantin, şıpsavdilere değişenler (mobile).

Her iki temâyüle de saygı göstermeli değil miyiz?

Enfantin uçurumlara eğilir: kaderin yaraladığı genç kadınları, anlaşılmayanları, isyankârları teselli eder. **Fuhuşla zina kanunların meyvası.** İkiyüzlülüğe paydos. Amaç Antikiteyle ortaçağ düşüncesini kaynaştırmak. Saint-Simon Altın çağ önümüzdedir, demişti; Saint-Simoncular Altın çağın anahtarı kadının elindedir, diyorlar.

Ne burjuvazi dinliyor Saint-Simoncuları, ne işçiler, kurtulmak istemiyorlar.. Peşlerinde bütün bir husumet dünyası: mahkumiyetlerini isteyen savcı, karikatürlerini yapan gazeteciler ve halkın yuhaları.. Üstelik en kalabalık, en yoksul sınıf yaşadıklarının farkında bile değil. Hayal kırıklığı, boyuna hayal kırıklığı. **Tek avutucu, tek ümit, tek ışık: kadın.** Zincirleri o kıracak, yaraları o saracak. Bekliyorlar; ürpermeyle, heyecanla, inançla bekliyorlar. Ama bekleyiş sonu gelmeyen bekleyiş, hassas ruhlarını isyana sürüklüyor. Bir şeyler yapmak istiyorlar.

Paris anlamıyor Saint -Simoncuları. Bu yalanlar beldesinden uzaklaşıyorlar. İlk durakları Lyon: çalışanlar ülkesi. Ama Lyon çok yakın. Hayal ettikleri sevgili yok orada. Mesih-kadın, meçhul ülkelerde, uzakta, dinlerin beşiği, rüyanın vatani, bütün romantiklerin özlemine çektikleri dünyada: Doğu'dadır. Ruhla ten, o güneşli ülkelerde kaynaşacak.

Saint-Simonculardan bir kısmı Marsilya'dan denize açılır. Ver elini İstanbul. Barrault burada

rastladığı bütün kadınları saygıyla selamlar. Padişah hoşlanmaz bu delilerden. Önce hapse attırır hepsini sonra İzmir'e sepetler. Paris'teki havarilerden bir kısmı, İzmir'den Mısır'a gider, Enfantin'le buluşurlar. Enfantin bütün ümitlerinin kadında gerçekleşeceğine inanan bu coşkun aşıkları avutmak zorunda kalır. Kadına ulaşmanın yolu endüstriden geçer, der onlara.

"Nişanımız şimdilik yeryüzüdür, der, anamız odur.

Kucaklayalım dünyayı, okşayalım.

Kazmaya, küreğe sarılalım, Süveyş Kanalını açalım."

kadının hayal kırıklığına uğrattığı havariler, yeni baştan mühendis olurlar." Sh: 103-105

FELSEFEDEN SOSYOLOJİYE

Geçen asrın filozofları inançları yıkmakta acele ettiler, Saint-Simon'a göre. **Manevi temel çökünce toplum darmadağın oldu.** Bütün kaprisler, bütün vehimler boğaz boğaza geldi. İhtilâl bu yüzden yarı ölü doğdu. Yıkılan müesseselerden bazıları küllerin altında yeniden canlanıyor, ama geçmiş olduğu gibi geri dönemez. Fransa yeni bir düşünce temeline muhtaç.

İlimlerin her biri, dünyanın bir parçasını inceler, nesnelere bir yönüyle uğraşır. Bütün o parça parça bilgileri kaynaştıracak bir terkibe ihtiyaç var: bu terkip felsefe. İlimlerin sentezi de bir ilim olacağına göre, felsefenin kendisi de ilim. Felsefe tüm bilgilerin özü, ilmin "**defter-i kebiri**", yani bir ansiklopedi. Cansızlarla uğraşan bütün ilimler, astronomi, fizik, kimya, müspetleşmiş. Konusu insan olan ilimler henüz bu merhaleden uzak. Bir yanda temellerini müşahedeye dayayan tabiat ilimleri, ötede teolojinin emzirdiği inanç ve düşünceler. Avrupa Rönesanstan beri bu çelişkinin kurbanı. Çağdaş toplum bu yüzden bocalıyor. Yalnız astronomiye, fizik ve kimyaya dayanan bir felsefe, insanlığa yol gösteremez. **Filozofun görevi, şimdiye kadar yapılmayı başarmak, insanı ve toplumu pozitif bir görüşle incelemek, yani madde ilimleriyle insan ilimleri arasındaki farkı ortadan kaldırmak.** Demek ki yeni bir ansiklopedi kurmadan önce, yeni bir ilim yaratmak gerekiyor: insan ilmi. Bu yeni ilmi kurarken daha önce kurulan tabiat ilimleri örneğimiz olmalı. **İnsan da tabiatın bir parçası.** Cansız dünyanın sırlarını aydınlatan pozitif metot, insanı incelerken de biricik kılavuzumuz.

Saint-Simon'a göre, insan ilmi, fizyolojinin bir koludur. Bu genel ve sosyal fizyoloji, ahlâkla siyaseti de kucaklar. Politika pozitif bir görüşle incelenmeden, öteki ilimler gibi mekteplerde okutulmadan Avrupa buhranı sona eremez.

Görülüyor ki, Saint-Simon'un felsefesiyle sosyolojisi arasında bir kopuş yok. İkisinin de amacı bir. Yeni bir felsefe sistemi kurmadan yeni bir toplum düzeni yaratamayız. İnsan ilmi müspetleşmedikçe kuracağımız felsefe sistemi, yarım kalmağa mahkûm. Demek ki, sosyoloji de felsefenin devamı ve tamamlayıcısı.

"18. asrın, hatta bütün asırların ütopyacı filozofları, hayalî bir sistem kurar ve onu çağdaşlarına örnek diye sunarlar. Saint-Simon öyle yapmaz. Bakışlarını kurulmakta olan düzene çevirir, gerçeği inceler ve geleceği sezmeğe çalışır. Devrim sonu Fransasını hangi sosyal düzen huzura kavuşturabilir. Saint-Simon felsefesinin özü, bu soruya verilen cevap. Demek ki, sosyal fizyolojinin ele alacağı mesele nazarî olmaktan çok uzak".

NASIL BİR SOSYOLOJİ?

"Sosyoloji" Comte'un uydurduğu bir kelime.

Saint-Simon sosyal gerçeği inceleyen ilme "**insan ilmi**", "**sosyal fizyoloji**", "**hürriyet ilmi**" adını verir.

İnsanların bir araya gelişinden, biyolojiyle hiçbir ilgisi olmayan hakikî bir varlık doğar. Bu varlık çabadır: tek tek ve bir arada yapılan çaba. Üretimdir: maddî ve manevî üretim. Tabiatı ve insanı değiştiren eylemdir. Kazanılan yapıların aşılmasıdır. Kolektif yaratıştır. Hareket halindeki toplum, kendini emekle gerçekleştirir; üyelerini, kucağında yaşadığı çevreyi, aletlerini, kurumlarını, rejimlerini, medeniyet eserlerini yaratır, kendi kendini yapar, kendi kendini yoktan var eder. Sosyal bütün içkinliğe (immanence) yönelir. Bazı rejimler sosyal bütünün hamlelerini boğar, onu kendi dışına

çıkmağa, kendini kendi dışındaki nesnelere veya üstün süljelerde görmeğe zorlar. Sosyal bütün böyle bir yabancılaşmaya karşı koyar ve fertlere değil, tabiata hükmetmesi gereken bir atölye olarak kalır.

Saint-Simon'a göre:

"Toplumlar iki manevî güce boyun eğer, ikisi de aynı şiddettedir bu güçlerin, kâh biri baskın çıkar, kâh öteki.

Biri alışkanlık gücü, öteki yenilik özlemi.

Alışkanlıklar belli bir zaman sonra zararlı olur, toplumun yeni ihtiyaçlarını karşılayamaz artık. Çünkü, bambaşka şartlar içinde doğmuşlardır.

Yenilik özleminin kaynağı budur işte. Gerçek bir karışıklık, bir gerginlik yaratır bu ihtiyaç, toplum yeni baştan kuruluncaya kadar sona ermeyen bir karışıklık" ("Sosyal Fizyoloji Üstüne", 1812).

Demek ki toplumları inceleyen ilim, yalnız determinizmlere boyun eğen rejimlerin ilmi olmayıp, bir hürriyet ilmidir de.

"Hür olmak istiyorsak, hürriyetimizi kendimiz yaratalım, başka bir yerden beklemeyelim bunu". Hürriyet yenileşmelerde, ayaklanmalarda, devrimlerde gösterir kendini. Bunlar da zıtları gibi sosyal gerçeğin içindedirler. Saint-Simon'a göre, sosyoloji hareket halindeki toplumun ilmi. Yalnız uygulamaları, alışkanlıkları, rejimleri, tekrarlamaları değil, özlemleri, duyguları, dilekleri, kolektif çalkantıları da incelemeli, sosyal determinizmlerle insan hürriyeti arasındaki karşılıklı etkilenmelere eğilmelidir.

İDEOLOJİLERİN TASFİYESİNE DOĞRU

Demek ki, **sosyal gerçek: çaba, üretim, eylem ve yaratıştır.**

Kolektif çalışma bu gerçeğin başlıca ifadesi. Ne var ki bu sosyal gerçek, bazı rejimlerde kendini asıl hüviyetiyle gösterememiştir. Bu rejimler, sırasıyla, rahiplerin, savaşçıların, hukukçu ve metafizikçilerin hüküm sürdüğü teolojik, askerî ve "kritik" rejimler. Üretimle emeğin bu rejimlerdeki teşkilatlanma şekli (yani fetih, yağma, esaret, aylaklar yararına toprak köleliği), kolektif yaratıcı çalışmayı kösteklemiş, sosyal hayatın zembereklerini gizlemiş. Oysa üretim barışa yönelmedikçe, sanayileşmedikçe, aylaklar, üreticiler yararına ortadan kaldırılmadıkça, toplum bütün yaratıcı güçlerine kavuşamaz. Toplum bütün yaratıcı güçlerine kavuşamadıkça da sosyal gerçeğin asıl karakterini gizleyen yalanlar ortaya çıkarılamaz.

Saint-Simon yabancılaşma ve ideoloji deyimlerini kullanmaz ama yarattığı kuvvetlerin bütününe söz geçiremeyen toplumlardaki, şuurlu ve daha çok şuur dışı yalanları keşfeder. Meşhur "*Parabol*"ünde, çağdaş toplumun tepe taklak bir dünya olduğunu apaçık söyler. Başka eserlerinde de, kritik rejimlerdeki buhran döneminin artıkları olan hukukçularla metafizikçileri, kamuflajların, yani ideolojilerin belli başlı sorumlusu olarak gösterir. Bazen de aşırı derecede iyimserdir, sınaî rejimin yabancılaşmaları da, ideolojileri de yok edeceğine inanır. Sermayesini işleten müteşebbislerle işçileri biraraya toplayan endüstri rejiminde her şey ahenge yönelir. **Kargaşalığın kaynağı aylaklardır.** Üreticiler arasında bölünmeler ve sınıf çatışmaları olabileceği şuuruna, daha sonra varır, Saint-Simon.

BÜTÜNCÜ BİR FİLOZOF

Bir araya gelen insanların harcadığı emek hem maddîdir, hem manevî.

İnsan faaliyetinin bu iki yönü birbirinden ayıramaz.

Toplumların her iki faaliyete karşı kabiliyetleri aynıdır.

"Bugüne kadar spiritualist sayılması gerekenlere materyalist, materyalist sayılması gerekenlere spiritualist denilmiştir" Saint-Simon'a göre. **"Gerçekten de bir soyutlamaya vücut vermek maddecilik değil midir, varlıktan bir düşünce çıkarmak ise spiritüalizm sayılmaz mı?"** Hareket halindeki toplumda maddî üretimle, manevî üretim içiçedir. Umumiyetle beraber gelişirler, ama çatıştıkları da olur. Demek ki, bir yandan

"ortak düşünceler olmadan toplum olamaz",

"ahlâk toplumun vazgeçilmez bağı" diyen Saint-Simon, öte yandan

"toplumdaki bütün gerçek kuvvetlerin son tahlilde endüstride toplandığını" ileri sürerken tezada düşmüş olmuyor. ("*Endüstri*", 2. ve 3. ciltler, 1817)

Başka bir nokta: Saint-Simon'a göre,

"mülkiyet düzenini değiştiren, maddî üretimdir",

"hükümet şekli bir kalıptan ibaret, öz, mülkiyet düzeni. Demek ki, toplum yapısının temeli mülkiyet". Yazar daha 1813'de kaleme aldığı *"Avrupa Toplumunun Yeni Baştan Düzenlenmesi"* adlı eserinde şöyle diyordu:

"Mülkiyette değişiklik yapılmadan toplum düzeninde herhangi bir değişiklik yapılamaz", Ne var ki, başka bir yazısında ileri sürdüğü fikir, yukarıdakilerle çatışır gibi:

"Manevî üretim her toplumun kuruluşunda önemli rol oynar" üstada göre.

"Her sosyal rejim bir felsefe sisteminin uygulanmasıdır. Yani daha önce bir felsefe sistemi kurmadan yeni bir rejime gidilemez".

Bir çelişme karşısında mıyız? Hayır. Saint-Simon bütüncü bir filozof. Sosyolojinin kurucusu için iktisat, mülkiyet, siyasî rejimler, ahlâkî değerler ve fikirler, bilgi sistemleri topyekûn sosyal faaliyetin parça parça görünüşlerinden ibaret. Onları bütün içine yerleştirmedikçe anlayamaz, aydınlatanlayız. *"Endüstri"de* (Defter 3,1817) şu satırları okuruz:

"Her çağda ve her ülkede sosyal müesseselerle, ahlâkî fikirler arasında uygunluk vardır".

Nasıl başka türlü olabilirdi ki, ikisinin de kaynağı bir. Aynı şeyi entelektüel düşünceler, bilgi, özellikle ilimler, ilimlerin çeşitli tasnif ve terkipleri, nihayet felsefe için de söyleyebiliriz. Sosyolojinin yahut sosyal fizyolojinin görevlerinden biri bu manevî üretimin yalnız maddî üretimle değil, toplumun bütünü ile olan münasebetini ortaya çıkarmaktır." Sh:126-131

Kaynakça

Cemil MERİÇ hz!: Mahmut Ali Meriç Saint-Simon- İlk Sosyolog, İlk Sosyalist [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

CEMİL MERİÇ'LE HÜSAMEDDİN ASLAN'IN BİR RÖPORTAJI

Hüsameddin Aslan kendisine hayatın anlamını sorar. Cemil Meriç şöyle cevaplandırır.

"Hugo'nun bir sözünü not etmiştim:

"Hayat, mezarların **çözdüğü dolaşık bir yumaktır**" diyordu. Buna mukabil şöyle söyler. Neyzen Tefrik:

"Çözemez kimse bu dünya denilen kördüğümü.

Yaratan bilir ancak onun içyüzünü.

Bir delikten çıkarak, bir deliğe girmekteyiz,

Önü zulmet, sonu zulmet... misim gündüzünü!"

Bu sözlerin hiçbiri mutlak ele alınmamalı elbette. Hayyam

"Efsane söylediler ve uykuya daldılar" diyor.

Hepimizin söylediği bir efsane var. Hepimiz bir efsane söyleyip uykuya dalıyoruz. Bu suale, sualle cevap vermek. Bu suale cevap verilmez. Zor sualler bunlar. Münker-Nekir sualleri gibi.

Bir şiiirde mutlak hakikat aramak yanlış. Şair sözü, ilham var. Belli anlarda doğar şairin içine bunlar, bazen bir şimşek pırıltısı gelir, aydınlatır insanı. İnsan aydınlandığını zanneder. Şimşek pırıltısı geçtiğinde, daha koyu bir karanlığın içinde kalır insan.

Ölüm ister istemez karşılaştığımız bir soru işareti. Ziya Paşa'nın dediği gibi,

"Halledemediler bu lügazın sırrını kimse

Bin katile geçti ulemadan, füzelâdan".

Hüsamiddin Aslan sorar:

"Ölümden korkar mısınız?"

Cemil Meriç:

"Aksini söyleyemem" der.

"Somutlaştırarak anlatmam mümkün değil. Mahiyeti meçhul bir korku. Aslında bu sorular, benim bütün hayatım boyunca kendime sorduğum sorular. Hiçbir zaman cevap veremedim. Kimse verememiş. Ben daima intihar düşüncesi içinde yaşadım. İntihar beni daüsssıla (vatan hasreti) gibi takip etmiştir. Şimdiyse, intihar bile edemeyecek haldeyim. Hayyam'ın dediği gibi bir masal anlattık çağdaşlarımıza ve geçip gideceğiz. Noktalayacağız bir gün.

Tanrı sorusuna cevap veremem. İnanıyorum da, inanmıyorum da. Bunlar matematik birer realite değil ki. Zaman zaman inandım. Ama ne kadar inanıyorum, bilemiyorum. Eğer Tanrı olmazsa, hayat bir circuna oluyor, intihar tam bir hâl çaresi oluyor o zaman. Camus'nün yaptığı da bu.

Ya inanacaksın, ya intihar edeceksin. Üçüncü bir hâl çaresi yok. Bunlar kaypak kavramlar. Kim ne kadar inanır, bilinmez.. İnanıp inanmadığımı bilemiyorum.

Müslümanım, Müslüman bir çevrede doğdum. Ancak ne kadar inanıp inanmadığımın cevabını mahşer günü bilebileceğim."¹

Bu sorusunun cevabına Cemil Meriç'in son demi imanına şahit olarak bize yeter.

"Mayıs ayının sonunda Göztepe'deki inşaat bitmiş, Meriç'ler geldikleri gibi sihirli bir değnek dokunmuşçasına kolay, eski ama yeni yuvalarına dönmüşlerdir. Bir iskemleye oturtularak, asansörle ikinci kata taşınan Cemil Meriç, kendi evine döndüğünün belki de artık pek farkında değildir. Son günleri yaklaşmakta, Cemil Meriç kimsenin anlamadığı bazı sözler söylemektedir. Koridorda yankılanan bu sözcükler arasında, açık seçik anlaşılan kelimeler

"ALLAH, ALLAH, ALLAH" ve **"MUHAMMED SEVGİLİM"**dir. (sallallâhü aleyhi ve sellem)

Cemil Meriç, Türk dilinin, bu üslûpkârı, başka bir dünyanın dilini konuşmaktadır, sanki. **Dr. Necla Erk**, kendisini ziyaret etmiş, yeni bir tertip ilaç vermiş, ayrıca **Doçent Dr. Oğuz Arkonaç** nörolojik bir tedavi uygulamaya girişmiştir. Ama ne çare? Artık yemek yemeği de reddeden Cemil Meriç, sadece su içmektedir. Ölümünden bir gece evvel, iştahı biraz açılır, kirazla başlayan yemeğe taze fasulyeyle devam eder. Ümit'le Lamia Hanım neşe içindedirler. Arka balkonda doğan mehtap bu sevinçle,

¹ **MERİÇ Ümit** Babam Cemil Meriç [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2008, s. 141-142

onların ruhunu aydınlatmıştır. Ama bunlar Cemil Meriç'in dünyadaki son rızıklarıdır. Ertesi gün 12 Haziran öğleden sonra, nefesi daralır Cemil Meriç'in, bir hırıltıdır sarar odayı. Artık kolları serumu kabul etmez olmuş, damarlardaki deliklerden iğneyi sokacak yer kalmamıştır. Ümit Meriç babasının başucundadır. Ve yapayalnızdır. Hastalık yıllarında Cemil Meriç'e hizmet eden plajın bekçisi **Durdu Şirin** bu yapayalnızlığı hissetmiş gibi telefon eder:

"Ümit abla.. Bir kahve içmeye gelelim mi?" der. On dakika sonra evdedirler. Cemil Meriç'in durumu giderek ağırlaşmakta, artık hafif bir inlemeden başka hiçbir hayat alâmeti göstermemektedir. Doğumunun üzerinden tam 70 yıl, 6 ay ve birkaç saat geçmiştir. 7. ayın ilk dakikalarında Reyhanlı'nın çamurlu sokaklarından geçilerek varılan bir evin odasında dünyaya gelmiş olan Cemil Meriç, giderek araları ayrılan nefeslerle İstanbul Göztepe'deki evinde bu dünyaya veda etmektedir. Ümit, her nefesi endişeyle izler. Babasının ilaçlarını vermek lazımdır. Onunla konuşur, yaptığı herşeyi anlatır ama babasından hiçbir tepki gelmez. Endişeyle babasının yanından ayrılır koridoru geçer. Salona gider, misafirleriyle birkaç dakika ilgilenir, tekrar telaşla arka odaya koşar. Evet bir nefesi daha vermektedir Cemil Meriç. Ve uzun bir aradan sonra o nefesi de çıkarmaktadır ciğerlerinden. Ama o da ne? Bu verilen nefesin arkasından yeni bir nefes almamıştır, Cemil Meriç. Ve 12 Haziranı 13 Hazirana bağlayan gece, saat yarıma beş kala, otuz iki yıldır kör olan gözlerini, yeni bir dünyaya açmak üzere bu dünyaya kapatmıştır. Yalnız viyolonselinden değil, kaleminden de nağmeler kanatlanan **Fırat Kızıltug**,

**"Bir kökü doğu'da, biri batı'da
Kader öyle çizmiş, O, tam ortada!
Şimdi 'Bir Dünya'nın eşiğinde'dir,
Bütün ilimlerin beşiğindedir.
Kul Ozan, mısırana sığar mı Meriç?
Kemal-i Cemildir, ya heptir, ya hiç!.."**

diyerek, üstadın Fatıhasını vermiştir.²

² **MERİÇ Ümit** Babam Cemil Meriç [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2008, s. 143-145

CEMİL MERİÇ'İN 7 ARALIK 1975'TE, MTTB'DE YAPTIĞI KONUŞMA

MARKSİZM VE İSLÂMİYYET

"Tarihte farklı istikametler takip eden, gayeleri başka medeniyetler var. Kavimler ve medeniyetler bir rolü ifa için tarih sahnesine çıkar, bu rolü oynar ve çekilirler. **İbn Haldun, Toynbee, Danilevski** bu kanâattadırlar. Yani medeniyet bugünkü **yırtıcı-kapitalist Avrupa medeniyetinden** ibaret değildir. Öyle olduğu vehmi, düşmanlarımız tarafından aşılarmıştır.

Avrupa medeniyeti tarih sahnesine ayak bastığı sırada, Osmanlı bütün ihtişamıyla yaşıyordu. İslâm-Türk Osmanlı medeniyeti bin yıllık mazisi olan, bütün medeniyetler içinde en insanisi, en birleştirici olanıdır. İslâm'ın kılıcı olan bir kavimdir. İslâm bütün devirlere ve ülkelere hitap eden bir dindir. Parçalayıcı değil, birleştiricidir. Osmanlı için savaşın bile gayesi ila-yı Kelimetullah'dır.

Osmanlı İmparatorluğu yoktur, Devlet-i Aliyye vardır. Türk-İslâm medeniyeti bütüncüdür, hidayetden mahrum kavimleri bile himaye eder. Bu kadar civanmert bir medeniyetin Avrupa karşısında mağlup olması mukadderdi. **Avrupa Ignace de Loyola ile Machiavelli'nin çocudur.** Kapitalizm Protestan ahlakının çocuğudur, Weber'e göre. İkinci bir ahlak, Yahudi ahlakıdır, tefeci ahlakıdır.

1826 Devlet-i Aliyye'nin intihar tarihidir. Yeniçeriliğin lağvı ile sınıf-ı ulema yalnız kalmıştır. Dünya başkalaşmıştı. Ulema sükût etti ve halk tarihin dışına çıktı: Müstağribler.¹ Bunlar kendi ülkelerinden, mukaddeslerinden, mazilerinden kopmuşlardır. Bu bedbahtlar için Türk ve İslâma ait her değer bir suçtur. Bunlar Batı ile Doğu'nun mukayesesini hiçbir zaman yapmamışlardır. Avrupa'da üç dünya görüşü vardır.

1. Hıristiyanlık,
2. Kapitalizm,
3. Sosyalizm.

Bunları Avrupa, insanlığa teklif eder. Kapitalizm iktidarda iken Devlet-i Aliyye İslâm'ın kılıcı idi. Devlet-i Aliyye'nin dünya görüşü İslâmiyetti. Gerçi 8. ve 11. asırlarda da Batı İslâm'a meydan okumuştur ama bu Yunan düşüncesinin meydan okuyuşu idi. **Yunandan mantığı aldık, batılları ve yalanları dehledik. Bizans karşısında, Hıristiyan Batı karşısında sadece gurur duyduk.** Askeri siyasi mağlubiyetler, sınıf-ı ulemanın sahneden çekilişi, bir avuç bürokrat çocuğu olan müstağriblerin doğuşu..

Batının dünya görüşleri parça parçadır. Hıristiyanlık imtiyazları devam ettirmeğe yarayan bir bekçi idi.

Burjuvazi, şatonun payandası olan kilise ile mücadele etti. Akılcıdır.

Hıristiyanlık belli bir ölçüde cemiyetçi idi, burjuva dünya görüşü ferdiyetçidir, hürriyetçidir. Bütün dünyayı istismar etme hürriyeti. Burjuvazi bir taraftan işçi sınıfına, bir taraftan aristokrasiye karşı liberalizmi geliştirdi.. Bir kavga silahı idi, bir sınıf yalanıydı.

Türkiye insanı nasıl anlayabilirdi bunu? İntelijansya (aydınlar sınıfı) batının yalanlarını taşımaya başladı. Bütün mantık çerçevesinden sökülmiş bir halita halinde empoze etmeye çalıştı. Zaten batı cemiyetinin bütününü ifadeden aciz olan liberalizmi de bir parçasıyla aldık. Pozitivist denen, manevi inançları kökünden söken ilimcilik. Aklın da, hürriyetin de karikatürünü aldık. Batı kafamızı bir düşünce enkazı ile yoğurdu. Ve insanımız eline verilen reçeteleri okumağa memurdur.

Felsefemiz yoktur ve olamazdı. Tek parti devri belli bir reçeteyi tek hakikat olarak sunmuştu. Batı ideolojilerinin büsbütün tatsızlaşmış sahte ve sahtekâr formülleri idi bunlar. 1960'dan sonra setler yıkıldı, Avrupa'nın yeni batılları büyük bir kesafetle hücum etti. 1960'a kadar Türk intelijansyası batı hakkında hiçbir fikre sahip değildir. Tek parti devrinde Türkiye'nin bütün irfanı Hachette'e gelen kitaplardan ibaretti. **Efendisinin ilaçlarını çalıp içen uşak rolünde idik.** 60'dan sonra Batı düşüncesi taarruz etti. Hazırlığımız yoktu. Beynimiz küçülmüştü ve düşünemiyorduk. İntelijansya batının

¹ 'müstağrip' ya da 'garbiyatçı' yahut, daha iyisi oksidentalit!' doğu'yu, bir batı'lı olarak söylemleştiren anlamında 'müsteşrik'in, ya da 'şarkiyatçı'nın yahut daha iyisi, 'oryantalit'in tam karşısı: batı'yı bir doğu'lu olarak yeniden inşa edip söylemleştiren kişi!

yalanlarını tekrarlıyordu. Sosyalist düşünce bütünü ile geldi. Hangi şartlar altında doğmuştu, düşünmedik. Genç nesiller bu düşünce akımı karşısında sarhoş oldular.

Tanzimattan beri Türkiye'de iki şey yasaktı.

1. İslâmiyet

2. Sosyalizm

Salib (Haçlı) için bir dehşet kaynağı idi İslâmiyet. Avrupa İslâmiyet ile meşgul olmamıza izin vermiyordu. Avrupa eserini tamamlamak için yeni bir zehir ihraç ediyordu. Düşüncenin dışında tutulmuştu yeni nesiller. Yunan düşüncesine karşı çıkmıştık 8. asırda. Sosyalizm karşısında aynı tavrı gösteremedik. İlimdi, batı düşüncesinin vardığı son duraktı.

Sosyalizm Türkiye için bir felaket oldu. Ama iyi tarafı da var.

Batı cephesinin parça parça olduğunu öğrendik. **Sosyalizm bize batı düşüncesini tenkit etmek imkânını verdi. Bizi tenkide alıştırdı.** Avrupa sömürgeciliğinin Asya'yı yiyerek büyüdüğünü öğretti.

Bir başka faydası da şu olmalı, sosyalizmin. **Her ülkenin kendine göre hakikatleri olduğu gibi, sosyalizm de bazı ülkeler için doğrudur, bazı tarafları ile doğrudur.**

Diyalektiği,² Marksizm'in kendisine de tevcih etmemiz gerekir. Biz böyle yapmadık. İlk temas birkaç nesli sarhoş etti.

Gençlerimiz, Avrupa'ya müteveccih bir tenkidi Marksizm'de buldular. Ama bizi kendi tarihimize sevk ettiği ölçüde Marksizm hayırlı bir yol gösterici olabilirdi. Marksizm Avrupa'nın 1800 ile 1850 arasındaki hakikatlerini aydınlığa kavuşturur.

Gençlere İslâmiyeti öğretmemiştik, ecdadına hakaret etmeği öğretmiştik.

İntelijansya Türk-İslâm medeniyeti yoktur, Hun medeniyeti, Tatar medeniyeti vardır, ecdadımızdır diyor ve Osmanlıyı tarihten kazımak istiyordu.

İntelijansya Osmanlıyı inkâr etmek için bazen İran'a, bazen Yunan'a, bazen Turan'a kaçtı. Genç nesiller Tanzimat'tan beri karşılaştığı ihaneti görünce kendilerine bir sığınak aradılar. İslâmiyeti bilmiyorlardı, tarihlerinden utandırılmışlardı.

Türkiye Tanzimat'tan beri bir başkası olduğuna inandırılmak istenmiştir. Genç nesiller Avrupalı olamayacaklarını anladılar. İnsaniyet bayrağını taşıyan yeni bir ideoloji buldular: **SOSYALİZM.**

O zamana kadar bir tek düşünce Türk insanına verilmemişti. **Marksizm verildi.** İnsanlık ismine sığındı. Nesiller bu aldanişı kanlarıyla ödediler. Türk insanının beşer düşüncesinden alacağı dersler vardır.

Elbette ki Batıyı tanımak zorundayız. Evvela düşman olarak sonra kendimizi tanımak için. Önce kendimizi tanımalıyız fakat kendimizi tanımak için de Batıyı tanımalıyız. Batıyı bütünü ile doğru kabul edemeyiz. **Hakikatte hiçbir düşünce düşman değildir, her düşünce kanımıza karıştırılmak, millileştirilmek şartıyla doğrudur.**

İMAN MUTLAKTIR, İLİM PARÇADIR.

İdrâkimiz 1960'dan sonra yani batı bütün dişleri tırnaklarıyla karşımıza çıktıktan sonra uyandı. Nefis müdafaası idrâke, şuura ve ilme dayanır. Dünyanın en büyük medeniyetini kurmuş bir ülkenin çocuklarıyız. Karşımızda bir cihan-ı husumet var. Tanımamak suretiyle kurtulamayız batıdan. Onun hakikatini idrâk zorundayız. **Marksizm'i tetkik etmek. Çünkü biz istesek de istemesek de Marksizm ülkeye gelmiştir. Ondan kurtulmanın çaresi, boğayı boynuzlarından yakalamaktır.**

MARKSİZM BİR KISMI İLE İLİMDİR, BİR KISMIYLA İDEOLOJİDİR.

Mesela din afyondur sözü Katolisizm için doğrudur. Belli bir tarih realitesi için doğrudur.

Marx'ın burjuvazi için söyledikleri, kapitalizmin tenkidi için söyledikleri doğrudur.

İÇTİMAİ İLİMLER CİHANŞÜMUL DEĞİLDİR.

TARİH TARAFSIZ DEĞİLDİR.

Batı, tarihi, batı insanının üstünlüğünü ispat etmek için yazar. Bütün sosyoloji bir mistifikasyondan (şaşırtma, gizemli bir hava verme, aldatma) ibarettir. **Batıdan gelen cemiyetle ilgili her görüş yalandır.** Bütünü bilen hiçbir zaman aldanmaz. "İKRA" (okuyunuz) emri. Marksizm'i bilirsek, ayıklarsak bizim için hiçbir tehlikesi yoktur ama Rusya'nın, Çin'in vermek istedikleri formüller içinde bir felakettir.

Marksizm bir kilisedir, düşmanlarımızın dinidir, istediği şekilde Türkiye'ye gelmiştir.

² Diyalektik: mantıklı yorumlama, mantıksal konuşmaları yürütme sanatı

TÜRK İNSANI MARX'İ AHMAKÇA REDDETMIŞTİR, YAHUT BİR AHİR ZAMAN PEYGAMBERİ KABUL ETMİŞTİR.

Marx öldükten sonra tarih yürümüştür.

Marx'ın metodolojisi aslında İslâm'ın metodolojisidir.

Hükümlerin zamanla değiştiğini İslâmiyet düsturlaştırmıştır.

Marx Avrupa'nın hayasızlığını yırttı. Siz kendi gerçeğinizi kendiniz bulacaksınız, yeni baştan ele alarak değerlendireceksiniz. Beşerî hakikatleri elbette. İman mutlaktır, ezelidir.

BİZ MARX'IN HANGİ HUDUTLAR İÇİNDE DOĞRU OLDUĞUNU GENÇLERE ANLATAMADIK.

Bizim nesil kendi hakikatlerimizi anlatmadı yeni nesle.

Türkiye'de düşünmenin kendisi yasaktı.

Biz bu yasakların kuştüyü yatağında yatarken düşman bizi sardı.

Bir İslâm'ın Marx'tan korkacak hiçbir tarafı yoktur.

Gafletini telafi etmenin yolu, onları bilmektir, onlarla diyalog kurmaktır.

BUGÜN SAĞ HADİM EDİLMİŞTİR, MEVCUT DEĞİLDİR. Çünkü asırlarca konuşmamaya mecbur edilmiştir.

TÜRKİYE'DE SAĞ-SOL YOKTUR, DÜRÜST OLAN VE OLMAYAN İNSANLAR VARDIR.

Sağ-sol bizim tarihimiz içine yerleştirilemez. Batının bizi parçalamak için içimize soktuğu bir başka yalandır.

Şuurun tek şartı cehid (çalışma, çabalama, uğraşma) göstermek, okumaktır.

SORU:

Batıya tahsil için veya siyasi mücadele için giden gençler ne getirdiler?

CEVAP:

Milli intihardan sonra (1826) Mehmed Ali Mısır'a yerleşir. **Önce Mısırlı gençler Fransa'ya gider. Batıyı görerek tanıyan ilk Ortadoğulu aydınlar Mısırlılardır.**

Tahtavi Batıda anayasalar olduğunu, İslâm ülkelerinde de bir anayasa yapılması gerektiğini söyler. Gerçi İslâm'da adaletin mevcut olduğunu, ama bunu desteklemek gerektiğini yazar. (Kitabının Osmanlıcası var.) Bir meşrutiyetçidir.

Tunuslu Hayrettin Paşa, Tunuslu Ahmed Paşa'nın yanında yetişir.

İLK DEFA İSLÂM ÜLKELERİNDE ANAYASAYI TUNUS YAPAR FAKAT VAZGEÇER. Hayrettin Paşa'nın bize öğreteceği çok şey var. Anayasa teşebbüsleri Mısır'da, Romanya'da da olmuştur. Hayrettin Paşa konservatizmle liberalizmi kaynaştırmak ister. Esas Mukaddimedir. Avrupa devletleri hakkındaki kısım. 360 sayfa.

1878'de Ahmed Süreyya Bey tarafından tercüme edilmiştir. Tanınmaması teessüfe şayandır. Asr-ı saadeti istisna edersek, Osmanlı İslâmiyet'in şevket devridir.

SORU:

Yeni kelimeler?

CEVAP: Harflerimizi değiştirmemizi ilk defa teklif eden **İslâm düşmanı Volney**'dir. Münif Paşa'nın hocasıdır.

Dil davası yoktur, Intelijansyanın yabancılaşması, başkalaşması, düşmanlaşması vardır. Türkiye'de halk kendi kitaplarını, aydın ise Batı'nın kitaplarını okur. Halkın anlayacağı bir dil konuşmaktan elbette ki utanacaklardı. **Sonra Kur'an'daki kelimelere tahammül edemediler.**

Münevvere (aydın) kelimelerde bile tahammül edemediler.

Hakikatta dil davası yok.

Türk insanının hafızasının iğdiş edilmesi var.

Türk aydınları hain miydiler?

Hayır, hazırlıksız idiler.

Felaketin ikaz değeri vardır.

Kavganın son merhalesindeyiz.

YA HAYAT, YA ÖLÜM.

İç ve dış düşmanların meydan okuyuşuna cevap vermezseniz, Türk kavmi kaybolur.

İstikbalin bütün sorumluluğu sizlerin omuzundadır".³

³ Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010,s.290-296
MERİÇ Ümit Babam Cemil Meriç [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2008, s.126-131

ÇAĞDAŞ UYGARLIK DÜZEYİ VE İSA EFENDİMİZ

Ahırda doğmuş, çarمیhta can vermiş... Sonra anlaşılmış ki, "semavattaki pederimiz" günâhlarımızı bağışlatmak için (kime bağışlatacak belli değil) Mesih suretinde tecelli etmiş. Asırlar geçmiş. Nasâra taifesi, çarمیhta can veren şefkat Tanrısı adına cinayetler işlemiş. Haçlı orduları, zincirden boşanan köpekler gibi saldırmış ülkemize. Saint-Barthélemy İsa şerefine tertiplenmiş; engizisyon İsa adına konuşmuş.

Kürenin, adı duyulmamış bir bölgesinde minnacık bir kıta... Önce haydutlarla keşişler hüküm sürmüş bu ülkede, sonra eski toprak köleleri. Dünyanın dörtte üçü kana boyanmış, talan edilmiş. Ve o kan denizinden mağrur ve muhteşem bir melike belirmiş: "**Çağdaş uygarlık.**" Mukaddesler kurban edilmiş dildadeye, makhur ve mağlup kavimler perestişle diz çökmüş önünde. Ve rub'-u meskûn, (dünyanın kara olan dörttebir kısmı) Avrupa'nın abeslerini Tanrılaştırmış.

Biz ki islâm'ın kılıcı idik, "**hezâr bütgedeyi meşid**" (binlerce kiliseyi meşid) eylemiş, "nâkûs yerlerinde ezanlar" okutmuştuk; biz ki salibe karşı hilâl, küfre karşı hak, zulme karşı adalettik... Şîrler pençe-i kahrımızda lertzân olurken, felek bizi de bu gözleri ahuya zebûn etmez mi? Ne zilletlere katlanmadık bu dildade uğruna, ne fedakârlıkları göze almadık! Peki amma, "**çağdaş uygarlık düzeyi**"nde İsa efendimizin yeri ne?

Tarihçilerin iddiasına göre, nerede doğduğu, ne zaman doğduğu, hattâ doğup doğmadığı meçhul olan bu insana, Avrupa'nın hâlâ taabbüt etmesi anlaşılmaz bir zaaf: Belki bir kadirşinaslık, belki bir narsisizm. Hadi bu idrak sakametini anlayışlı bir tebessümle karşıladık; kendi hamakatimizi gelecek nesillere nasıl bağışlatacağız?

İnsanlığın tarihi neden İsa ile başlasın?

Tarihin mihver çağı İsa'dan önce 5. yüzyıl. Bugünün insanı o zamandan beri yaşıyor (Jaspers).

"Her şahıs tasavvurlarını kendi lisanı üzere kurup da sonra başka lisana tercüme ettiği gibi, her millet vak'aları kendi tarihine göre tertib edip, öteki tarihleri ona kıyasla bulur... Yani her millet kendi tarihini muhafazaya mecburdur," diyor Cevdet Paşa.

"Binâenaleyh, bizde de hicretin tarih başlangıcı olması emr-i tabîdir." Tarih, gerçekte iki kısma bölünebilir. Paşa'ya göre: "**asr-ı Âdemden, asr-ı İslama kadar**" olan zaman eski çağdır; ondan sonra yeni çağ islâm'la başlar. "**Yeni tarihi de iki kısma ayırabiliriz: İkinci kısmın mebdei, matbaanın keşfidir.**"

Matbaanın keşfi, beşeriyetin tarihinde yeni bir devir açmış mıdır?

Sanmıyoruz. Bizce yakın tarihi kanlı bir çizgiyle ikiye bölen, giyotinin bıçağı. Filhakika 1789, sanayi inkılâbını, siyasî bir zaferle taçlandıran yepyeni bir devrin habercisidir.

Biz oyunu o zamandan kaybettik. Zavallı Cevdet Paşa! Hicrî takvim, hazin bir hatıra-ı tarihiyedir artık.

GEÇ KALMIŞ İKİ MEZDEKÇİ: SADE VE STİNER

İkisi de Batı irfanının "**müthiş çocuğu**", hasta, ölçsüz. Sade bir zirve, insan zekâsı hiçbir çağda memnu'un sınırlarını öylesine zorlamadı. Ama Batıda müstehcen onunla başlamaz. "**Ahd-ı Atik**" yüz kızartıcı parçalarla dolu. (Neşideler Neşidesi'ni hatırlarsınız... Hadi şiirin hakları vardır diyelim, hürriyeti vardır, Lut kıssasına ne buyrulur.)

Yunan edebiyatı bir fuhuş edebiyatı. Dufour, altı ciltlik Fuhuş Tarihinin beş yüz sayfalık birinci cildini bu edebiyata ayırır. Roma da Yunan'ın şakirdi. Juvenalis gibi ahlâkçıları bile yüzünüz kızarmadan okuyamazsınız. **Bir kelimeyle Batının eski edebiyatları için müstehcen diye bir mefhum yoktur. Afif olan kulaktır Roma'ya göre, göz en hayâsız tasvirleri okuyabilir.** Ortaçağ'a gelince...

Kilisenin tanınmış bir azizi "**TANRININ YARATMAKTAN UTANMADIĞI UZUVLARIN ADINI SÖYLEMEMEK TANRIYA HAKARETTİR,**" diyor. Aziz'in tenbihi kulaklara küpe olmuş. Ne dindışı edebiyat-haşa-hakaret etmiş Tanrıya, ne dinî edebiyat. Decameron, dekolte tasvirlerle bayılanların hâlâ başucu kitabı. Yalnız Decameron mu? Balzac, 16. asrın en yaman üslup ve düşünce tâcidarı Rabelais'yi George Sand'a okumak ister. Sand gibi dişlemediği memnu meyve kalmayan bir alutfe-i cihan dehşetli utanır, kapı dışarı eder Balzac'ı. **İnsanlığın Komedyası** yazarı:

"Sakin kadınlara ayıp şeyler söylemeyin, saygı gösterin kulaklarına. Düşünün ki afif olan, bir kulakları," derken bu sahneyi mi hatırlıyordu acaba? 17. asır, merasimperver ama Lafontaine'in Conte'ları (Fable'ları değil) bir müstehcenler meşheri.

Voltaire'in çağdaşları -en ciddileri de dâhil- yasak bölge tanımazlar, Diderot'un "Geveze Inciler"i, üslup bir yana, Sade'in romanlarıyla boy ölçüşebilir. Bir kelimeyle "ilâhi Marki" ne bir münzevidir ne bir müceddit. Avrupalı'nın şuuraltını dile getiren cesur ve hayâsız bir psikolog. Julie'ye Mektuplar yazarı Mirabeau, kendini politikanın çılgın kasırgasına kaptırmasa, bir ikinci Sade olurdu.

Unutmayalım ki Sade yaşarken aristokrasi can çekişiyordu. Küstah Marki, bütün inançlarını kaybetmişti. **Başarısız bir izdivaç, baldızına karşı duyduğu aşk, mukaddeslerini kaybeden adamın tek mukaddesi kalmıştı: Vücudu.** Yirmi beş yıl tımarhanede yaşadı. Mecburi imsak, azgın iştihalarını kamçılalıkça hasta muhayyalesinin hayallerini kâğıda döktü. **Talihsiz bir Freud.** Zincire vurulan bir Enfantin. Sade için hayatta başkası yoktur.

Saadetin sırrı insiyaklara teslimiyet.

Tek düşman: Tanrı, yani ahlâk. Hiçbir anarşist cinayeti överken onun kadar coşkun değildir. Sade, insanlığı kurtarmak için cana kıymayı öğütmez, cinayet cinayet olduğu için, yani işleyene cismanî bir zevk verdiği için insanın Tanrılaşmasıdır.

Aşk yoktur, Sade için. Çiftleşme vardır.

Kadın bir zevk makinesidir. Kâm alındıktan sonra ifna edilir, insana işkence en büyük haz kaynağı.

Garip değil mi, unutilan Sade'ı içli bir şair Fransa'ya tanıtır: Apollinaire. Şuuraltının karanlık dehlizlerinde dolaşmaktan zevk duyanlar, bu Freud zamanını muhabbetle bağrılarına basarlar. Avrupa'nın putlarından biri olur Sade.

Stirner de bir başka Sade. O zavallı mektep hocası da benliğinin zindanına mahpus. Hayat hikâyesi tatsız bir roman. Doğar doğmaz öksüz kalmış. Annesi yeniden evlenmiş. Talih hiç gülmemiş zavallıya. Üvey baba, şefkatsiz bir çevre ve hastalıklar. Güçlkle okuyabilmiş. Sonra özel bir kız okulunda felsefe hocalığı. Altı ay süren bir evlilik ve boşanma. Sonra dört yıl nisbi bir rahatlık devresi. Berlin, Hippel'in meyhanesi, bira kadehleri arasında geçen saatler, Genç Hegelcilerle dostluk. Kendilerine "Azadedilmişler" ismini veren bu serazat insanlar ne yasa tanımaktadırlar ne başkan: Bauer Kardeşler, şair Hervegh, Ruge, Marx, Engels vs. Asıl adı Gaspar Schmidt olan kahramanımız, Stirner takma adıyla birkaç makale karalıyor; dostları çok beğeniyorlar. 1843'te yeni bir izdivaç, Hippel'in meyhanesinde tanıştığı bir kadın hayat arkadaşı oluyor. Bir yıl sonra, Stirner imzasını bir kitabın kapağında görüyoruz: **Tek ve Dünyası.** Kitap değil felâket. Stirner, işinden çıkarılıyor. Bu tehlikeli fikirlerin yayıcısı genç kızlara felsefe okutamaz diyorlar. Hicivler birbirini kovalıyor, karısı uçuyor yuvadan ve sefalet ömür boyu yakasını bırakmıyor. Sefalet ve yalnızlık: Dehânın ezeli yoldaşları. Hippel meyhanesinde bir yabancı olarak yaşamıştı Gaspar. Kitabı çağdaşlarıyla arasındaki uçurumu bir kat daha derinleştirdi. Ve o coşkun düşünce volkanı bir kere intifa ettikten sonra ebediyen sustu. Ne korkunç bir kader... Yıllarca ekmek parası kazanmak için tercümeleme yaptı ve kırk dokuz yaşında şarbona yakalandı. Yasak bölge tanımayan o serazat fikir Don Kişot'unu pis bir sineğin taşıdığı mikrop öldürdü (25 Temmuz 1856). Kemikleri çürümeden unutuldu Stirner. O çılgın zekâyı, ölümünden yarım asır sonra bir biyografin (Mackay) hayran teccüssü umulmadık bir ba's-ü bâd-el mevte kavuşturacaktı.

Islıklarla karşılanan **Tek ve Dünyası** çağın en büyük, en derin kitabı olarak selâmlandı. Yazarın fırtınalar koparan düşüncelerine bir göz atalım... Önce bir tespit. Stirner bütün bağımsızlık iddialarına rağmen Hegelci. Hegel'e karşı ama, Hegelci diyalektikten kurtulamamış. Hep tez, antitez, sentez üçlüsü. Çocuk, insiyaklarıyla yaşar, Stirner'e göre. Tek dünyası yaşadığı dünyadır. Delikanlı, çevreden kopar. Görünenin arkasında görünmeyeni arar. Düşünceye, ideale âşıktır. Bir mefhumlar âleminde yaşar. Olgunluk, bu iki zıt davranışı kaynaştıran çağdır. Yetişkin insan, olduğu gibi görür dünyayı. İdealinden çok gerçeğe yönelir. Yine çocuktur ama şuurlanan bir çocuk. Vehimlerinden sıyrılmıştır, tek kılavuzu vardır: Çıkarları. Toplumlar da aynı merhalelerden geçer. Antikite, insanlığın çocukluk çağı. Yaşanılan dünya, tek gerçektir. İştihaları, insiyakları yönetir insanı. Sonra toplumların delikanlılık devri başlar. Hâlâ bu çağın içindeyiz. Mazinin hakikatlerine inanmıyoruz artık. Tek hakikat tanıyoruz: Düşünce veya ruh. Dinler, Tanrı diyor bu tecride, felsefe: Akıl. Düşünüyorum, o halde varım... Ne demek? Düşünceden başka gerçek tanımamak değil mi? Hegel de aynı inancı bölüşüyor mu?

Stirner, soyumuzu delikanlılık döneminin vehimlerinden kurtarmak emelindedir. Olgunlaşan insan için tek gerçek: Ben. Liberalizm, hakiki insan millettir, diyor. Fert, hodgâmlıktan kurtulmak, yani insanca bir hayata kavuşmak istiyorsa devletin içinde erimeli. Devleti Tanrılaştırıyor liberalizm. Bundan daha büyük istibdat olur mu? Siyasî hürriyet dedikleri, ferdin devlete ve kanunlara teslimiyetinden ibaret. Çağdaş insan "Hukukun forsası". Sosyalizm de komünizm de bir nevi "içtimaî liberalizm". İnsanlara karşı hükmümüz de, özel mülkiyet canımıza okuyormuş. Özel mülkiyet kalktı mı hürriyetimiz tamamlanmış. İstedikleri bütün insanların yoksul, bütün insanların dilenci olması. İçtimaî liberalizmin insanlara vaadi: Cihanşümül dilencilik. (Nitekim siyasî liberalizmin armağanı da cihanşümül kölelik olmuştur.) Her şey herkesin olacakmış. Herkes kim? Toplum. Daima bir tecrit, daima hayalî bir varlık, hayalî ve ezici...

Bu sözde "athee'ler gerçekte çok dindar kişiler. İnsanlığa yeni putlar sunuyorlar. Hepsini de, ferdi, mevhum Tanrılar uğruna feda eden tehlikeli birer ütöplast. Cihanşümül insan diye bir şey yok. Fert var, ferdin kendisi, yani ben. İnsan olmak, ideal insanı gerçekleştirmek... Lâf bunlar. Beşeriye temsil edecekmişim, niçin? Kendi kendime yetmek, kendi kendimden hoşnut olmak biricik görevim. Benden başka ne'yi beşer yok. Ne kural tanırım, ne yasa, ne model. Yaramaz bir çocuk, örnek bir çocuktan; herkese kafa tutan insan, dış baskılara boyun eğen yaratıktan çok daha sıhhatli.

Ben, her şeyden önce ben. Ama Fichte'nin ideal ve mutlak ben'i değil, gündelik ben, fâni ben. Gerçek olan tek değer: ferdin zevki, ferdin saadeti, ferdin iktidarı. Devlet, kanun, ahlâk... Kendi kendimize vurduğumuz birer zincir. Kâmil insan, bu zincirleri parçalayandır. Benim için bugün doğru olan, bugün doğrudur. Yarın başka şeye inanmışım, inanırım... Keyif benim değil mi? Haklarımın sınırı yok. Bütün dünya benim.

Görüyoruz ki ihtiyar Hobbes'un "**Tabiat hâli**" ile karşı karşıyayız. İnsanın insan için kurt olduğu bir dünya bu. Öldürdüğünüz kadar yaşar, çaldığınız kadar kâim alırsınız. Her şey sizin. Avrupalı'nın coşkunu bir hayranlıkla tekrarladığı bu abesler, Şark'ın da meçhulü değildir. Cevdet Paşa olsa Mezdek mezhebinin artıkları, der geçerdi.

ÖLDÜRMEYECEKSİN

Kanun, eski Yunan'dan beri "**büyük sineklerin yırtıp geçtiği, küçüklerin takılıp kaldığı bir örümcek ağı**" Avrupalı için. Machiavelli, insanlığı ikiye ayırır: tarihi yapanlar, tarihin malzemesi. Çobanla sürü. Katili göklere çıkarır, Sade, ayak takımının peşin hükümlerinden sıyrılmış bir gerçekçi olarak alkışlar. Devlet, gözünü kırpmadan cana kıyanları korumalıdır.

Rousseau, çağdaşlarının yüzüne tükürür gibi sorar: İçinizde Mandaren'i öldürmeyecek kaç kişi var? Kimdi bu Mandaren? Çin Maçin'de yaşayan bir meçhul insan. Tanımadığımız, tanıyamayacağımız biri. Yani bir mücerret. Oturduğumuz yerde bir düğmeye bastık mı geberecekti herif, biz hazinelerine konacaktık, kimselerin ruhu duymayacaktı, şöretimiz gölgelenmeyecek, şerefli bir insan olarak yaşamakta devam edecektik. Ahlâk bu suale verilecek cevaptaydı, Rousseau için.

Avrupa insanının ruh dünyasını bütün giriftliği ile ifşa eden iki büyük romancı, en tanınmış eserlerinde bu can alıcı suali tekrarlarlar. Goriot Bafra'nın kahramanı Rastignac daha oturmuş, *daha zinde bir toplumun çocuğudur*. İlk tepkisi şu: Mandaren kaç yaşında?

Sonra sesini yükselten vicdan, daha doğrusu alışkanlık: Hayır.

Suç ve Ceza'nın Raskolnikov'u daha çıplak, daha kendisi, daha insan. Sefaleti bütün zilleti, bütün rezillikleriyle yaşamış. Çıkmazdan kurtulmak için tek çaresi vardır: Tefeci kadına kıymak. Âdeta meşru bir müdafaa içindedir, hukukçuların iztirar hâli dedikleri korkunç durum. Kanayan bir hassasiyet, uyanık bir zekâ ve hasta bir şuuraltı.

Avrupalı için medeniyet, zorun yerine hilenin geçişidir. Fransız, bu manada Rus'tan daha medenidir, daha medenî, yani daha tehlikeli. Boşuna dil döker muhatabı. Delikanlı Mandaren'i öldürmeyecektir. Faziletinden mi? Hayır. Tatsız sürprizlerden çekinir ve bilir ki er geç şeytan kendisine yardım edecektir. Raskolnikov, sarsıntı geçiren bir toplumda yapayalnızdır, Dosto gibi. Kafasında bulanık düşünceler, aç ve yarı uykuda. Sanki bir kâbusu yaşamaktadır. Aylarca tereddüt eder. Ezilen gururu uzun zaman yaralı bir yılanın ıslığı gibi uğuldar içinde: Güçlünün ve güçlü, engel tanımazdır.

Suç ve Ceza'nın birinci bölümü, bir insanla bir düşünce arasındaki tüyler ürpertici kavganın hikâyesi. Sonra düşüncenin zaferini hazırlayan dekor ve hâdiseler... Saint Petersburg, ihtişam ve

sefaletin kucak kucağa yaşadığı şehir. Çayırda görülen rüya, kamçı darbeleri altında öldürülen kısırak. Dosto'nun kitapları rüyalarla doludur, rüyalarla beklenmedik tesadüflerle. İnsanların dışında bir kader vardır, zalim, anlaşılmayan bir kader, eski Yunan trajedisinde olduğu gibi. Kararsızlık içinde bocalayan Raskolnikov'u garip bir tesadüf cinayete zorlar. Hiçbir sebep yokken evine saman pazarı yolundan gitmeğe kalkar; orada tefecinin kız kardeşiyle bir eskici arasındaki muhavereye kulak misafiri olur. Ertesi gün tefeci kadının evde yalnız kalacağını duyar. Artık kararı kesinleşmiştir. Hiçbir şey düşünmez ve düşünemez. Raskolnikov'la sorgu yargıcı arasındaki konuşma kitabın can damarı.

Sosyalistlere göre suç, çevrenin ürünü. Suç diye bir şey yok. Suç, kötü ve tabiat dışı bir içtimaf düzene isyandan ibaret. Çevre her kötülüğün kaynağı. Demek ki, toplum akla veya tabiata uygun bir düzene kavuşunca suç falan kalmaz. Çünkü isyan edecek bir konu yoktur artık. Ve göz kapayıp açınca kadar insan salâha kavuşur.

Ne var ki bu madalyonun bir yüzü. **Rüya ile gerçeği karıştırmayalım.** Yaşadığımız dünyada suç kaçınılmaz bir olay. Büyük adamlar sokaktaki insan ayrı kanunlara tâbi. Daha doğrusu, büyük adam için kanun yoktur. O, bir gayenin emrindedir; insanlığın hayrı için kalabalığın suç saydığı herhangi bir hareketi işleyebilir. Meselâ bir Kepler'le bir Newton'un keşifleri, şu veya bu sebepten dolayı içtimafleşmiyorsa, bu sebepleri ortadan kaldırmak için çekinmemek lâzım. Ama bu uğurda bir, beş, yüz kişi feda edilecekmiş... varsın edilsin. Bütün kanun koyucular, Solon, Muhammed veya Napolyon, suçludurlar. Suçludurlar çünkü ataları tarafından konulan, çağdaşları tarafından saygı gören yasaları çiğnemişlerdir. Kan dökmekten de çekinmemişlerdir bu uğurda. Yeni bir hakikatin, yeni bir düzenin müjdecisi olmak isteyen, bir kelimeyle söyleyecek sözü olan herkes suç işlemek zorundadır.

Peki, ama büyük adamlar sokaktaki adamı nasıl ayıracağız birbirinden?

Büyük adam, tabiat kuvvetleri gibi, tahripkârdır veya tahripkâr olmak zorundadır. Daha aydınlık bir gelecek uğruna bugünü yıkmakta tereddüt etmez. İdealin konuştuğu yerde vicdan susar. Sokaktaki insanın tek vazifesi vardır: Neslini devam ettirmek. Tabiatı icabı muhafazakârdır, itaatkârdır, hürmetkardır. Ayırıcı vasfı törelere boyun eğmektir; bundan gocunmaz da. Yığın büyük adama kanunu çiğnemek hakkını tanımaz. Suçlunun kellesini keser; böyle yaparken de mizacına uygun davranmış olur. Ama bir nesil sonra aynı kalabalık kellesini kestiği adamı azizleştirir. Yığın hal'e hükmeder, büyük adam istikbal'e. Yığın, kurduğu düzenin koruyucusudur ve soyumuzu artırır. Büyük adam dünyayı yerinden oynatır ve hayalî bir düzenin mimarı olmak ister. Her iki insanın da en tabii hakkı yaşamak. Bu ezeli savaş, yeni bir Kudüs'e yani ilâhi nizamın kurulacağı bahtiyar güne kadar sürüp gidecektir.

Her büyük adam çarımhta can vermez. Taliğ gülümser bazılarında: Kendileri kelle keserler.

Dosto, ıstırahın romancısı. ıstırahın, isyanın, merhametin ve şuuraltının. Raskolnikov, fahişe Sonya'nın önünde eğilirken "**Senin önünde değil, acı çeken bütün insanlığın önünde diz çöküyorum,**" der. Suç ve Ceza, insan ruhunun uçurumlarını, mağaralarını, dehlizlerini tarayan bir kitap. Sözü Vogüe'ye bırakalım (Rus romanının Kristof Kolomb'u o. Avrupa, Gogol'lan, Dosto'ları, Tolstoy'lan ondan öğrenmiş):

"Romani zevk için okuruz umumiyetle, hastalanmak için değil. Suç ve Ceza'yı okumak, kendini isteyerek hasta etmektir. Kitabı okurken, daima bir ruh sancısı duyarsınız. Her kitap, yazarla okuyan arasında bir düello; yazar bize bir hakikat, bir hayal veya bir korku aşılamağa çalışır; biz de ya kayıtsızlığımızla karşı koyarız ona, ya aklımızla. Suç ve Ceza da yazarın dehşet verme kabiliyeti, orta bir hassasiyetin dayanamayacağı kadar büyük. Ürpertici eserlerin en tanınmış ustaları, bir Hoffmann, bir Edgar Poe, bir Baudelaire, Dosto'ya kıyasla birer göz boyayıcı, birer edebiyatçı... Suç ve Ceza, Macbeth'den beri yazılan en derin suç psikolojisi etüdü" (E.M. de Vogüe, Le Roman Russe, Paris, Plon, 1892). Doğru ama insanı tanımak böyle bir üzüntüye değmez mi?

SEMAVÎ KİTAPLARIN EMRİ: "ÖLDÜRMEYECEKSİN."

Hıristiyan Avrupa, en sefil çıkarları için dünyanın bütün Mandarenlerini öldürdü ve öldürmeye hazır. Goethe,

"Ya örs olacaksın, ya çekiç," diyor. Şark, Sadi'den Gandi'ye kadar aksi kanaatte:

"**Yemin ederim ki, dünyanın bütün toprakları bir tek insanın kanını akıtmaya değmez.**" Kim haklı?

KUTUPLAR

Dört asır önce içtimaîyi ahlâkın dışına iten Avrupa şimdi de ferdî hayatı ahlakdışı ilân ediyor.

Machiavelli ile Freud iki müşahit.

Biri politikayı ilimleştirmiş, öteki ruhiyatı.

Avusturyalı hekim çağdaş insanın kulağına, "**Canavarsın,**" diye fısıldıyor, "**canavar ve hasta. Dertlerinin kaynağı annene duyduğun itiraf edilmez şehvet, babana beslediğin hayvanca kıskançlık.**" Ve Avrupalı, asırlarca gizli kalmış meziyetleri birdenbire keşfedilmiş gibi mağrur.

Psikanaliz kârlı bir mit. Kilisesi, rahipleri, ayinleri var. Şuuraltı, her istediğini kolayca elde eden mutlu azınlığın imtiyazı. Yığının bu gibi inceliklerden haberi yok.

Upanişat "**Tanrısın,**" diyor insana. Freud "**itsin,**" diyor. Hangisi haklı?

Şairi dinleyelim:

"Gökten yücesin, topraktan bayağı.

Yokluk zulmetiyle bağlıysan, toprak, ilâhi nurun tecelligâhı isen, arş."

(Feyz-i Hindî)

Havarilerini yaratamayan İsa'nın yeri tımarhanedir, tarih değil.

Muhammed'in ilk mucizesi: Hatice-t-ül kübrâ.

Arzudan tutuşan parmaklarınla dallara boşuna uzanma Tantal. Meyveleri koparamazsın. Hem böylesi daha iyi değil mi?

O altın meyveler boyalı birer top. Serabın büyüsü yok vahada; rüyası muhteşem suyun, kendisi değil.

Altınlarını cam karşılığı dağıtan Kızılderili'yi hiçbir zaman gülünç bulmadım. Cam, altından çok daha asil. İsrail peygamberlerinden beri lanetlenmiş bir maden, altın. Adı, tarihin bütün cinayetlerine karışmış. Pihtılaşmış kan, insan kanı. Cam güzel, çünkü kirli bir mazisi yok. Cam güzel, çünkü kalbi var, kınlıverir.

Delî İbrahim, Osmanoğulları'nın en akıllısı. İnci balıklara atılmak için yaratılmış olmasaydı, denizlerde ne işi vardı?

İnsanlar beyni fırlatıyor lâğîma. Süleyman'ın sofrası iltifatlarına muntazır, onlar kemik peşindeler. Venüs'e arkaları dönük, köpeklere sırtıyorlar. Efsane yalan söylüyor: Sirse insanları domuzlaştırmamış, domuzları insanlaştırmış. Bunları tekrar ahıra sok Sirse!

Yeşiller-Maviler kavgası Bizans'ın iliklerine işlemiş. Türk sarığı Romalı serpuşunun yerini almadan bu tenperver sürünün Tanrısı: Cokeydi. Hayvana kanat takan arabacı, topa tekme savuran şaşkının yanında haysiyet ve ciddiyettir. Bugünün ayaktakımı kahramana değil, maskaraya alkış tutuyor.

SAĞ VE SOL:

Hint meçhule açılan bir kapıydı, meçhule yani insana. Dört yıl Ganj kıyılarında vecitle dolaştım. Sağ dediler. Oysa Hint'i bana tanıtan ve sevdiren Romain Rolland olmuştu, bana ve Fransa'ya. Saint-Simon'la uğraştım iki yıl, çağımız onunla başlıyordu. Sol dediler. Hint'i yazarken tek amacım vardı. Asya'nın büyüklüğünü haykırmak, yani bir vehmi devirmek, bir iftirayı yok etmek. Saint-Simon'u putları yıkmak için kaleme almıştım. Her iki kitap da peşin hükümlerin rahatını kaçırdı. Ne sol'un hoşuna gittiler, ne sağ'ın.

Anladım ki, bu iki kelime aynı anlayışsızlığın, aynı kinlerin, aynı cehaletin ifadesidir. Çamur, ama, Batı'dan ithal edilmiş. Lukretius'u hatırlıyorum. Büyük şair 2000 yıl önce görmüş hakikati:

"Eğer pek yakınlarındaysan birbirleriyle çeliştiklerini görürsün. Bakarsın, kimi şu partiden, kimi bu partiden. Ama hele biraz uzaklaş, bir tepeye çık: Tozu dumana katan bu süvarilerin topu birden sana

bir tek toz bulutu, aynı toz bulutu hâlinde ayan olacaktır."

Bu iki kelimenin topografyadan politikaya sıçrayışları Fransız ihtilali'yle yaşıt. Eski parlamentolar böyle bir kutuplaşmadan habersizdiler. 1789'da Kurucu Meclis'teki kralcılar, kemal-i tantana ile zat-ı şahanenin sağına kurulmuşlar. Teşriî Meclis'te de yerlerini değıştirmemişler. Sonraları Konvansiyonda mutediller başkanın sağını seçmiş hep. Karşı cepheadekilere de sol tarafı kalmış başkanın. Onlar da orada kümelenmişler. O çağlarda yaşayan "ilerici" bir yazar: "**Öbür dünyadaki tam tersi,**" diyor. "**İyiler solda, kötüler sağda.**" Bir tarafsız, sağları da solları da iğneliyor: "**Kutsal Meclis'te bütün işler aksıyor. Sebebi meydanda: Sağ cenah her zaman solak, sol cenah hiçbir zaman sağ değil.**"

Sağla sol, Batı'yla Doğu gibi kaypak iki kavram. Sağ da, sol da tecanüsten mahrum. Bugün sağ temsil edenler, dün solu temsil ediyordu. R. Rémond'a göre soldaki çeşitli temayülleri birkaç başlık altında toplamak mümkün. Önce ihtilal aleyhtarı bir sağın karşısında Fransız İhtilali'nin mirasını ve 89'un prensiplerini benimseyen liberal bir sol. Liberaller 1830'dan itibaren Orleancılarla birlikte sağa geçerler.

İkinci sol demokratik ve laik radikalizm, genel oydan yanadır ve onun bütün siyasî sonuçlarını benimser. 1848'de bir an için muzafferdir. Cumhuriyeti kurar, 1900 ile 1940 arasında iş başındadır.

Üçüncü sol (başta Marksizm olmak üzere) sosyalist mektepler. Sosyalizmin kazandığı her zafer radikalizmi biraz daha sağa iter.

Dördüncü sol komünizm.

Fransız sağının da üç kaynağı var:

Bir, restorasyon devrinin ültraları.

İki, Orleancılık.

Üç, çeşitli mirasları kaynaştıran nasyonalizm. Nasyonalizm, XIX. asır sonlarında bulanjizmle beraber sağa geçer. Sağ partiler, hüviyetlerini açıkça söylemediklerinden ne olduklarını tespit etmek güç. Sol, Fransa için büyüü bir kelimedir. Hakikatte hiçbir ileri fikirle ilgisi olmayan partiler dahi sahneye solun bayrağı altında çıkarlar. Solla sağ dünya politik edebiyatına Fransa'nın armağanı. Her ülke, bu iki kelimeyi kendi heyecanları, kendi ihtirasları, kendi tercihleriyle damgalamıştır.

DEMOKRASİ VE İSLÂMİYET

İki asır önce basılan bir **İKONOLOJİ** kitabında, kadın olarak tasvir edilmiş demokrasi; alnında asma yapraklarından bir taç, sırtında kaba saba giysiler; bir elinde nar, ötekinde yılan.

Her çağ kendi rüyalarını, kendi emellerini söyletmiş kelimeye; her demagog kendi yalanlarını. Uğruna sel gibi kan akıtılmış.

Nedir bu demokrasi?

"Katıksız demokrasi ayak takımının despotizmidir," diyor Voltaire.

"Demokrasinin temeli fazilettir," diyor Montesquieu...

De Maistre: "Hıristır," diyor.

Demokrasi adaletin temelidir, Vacheròt'ya göre.

Proudhon'a göre, ruhanî ve cismanî bütün iktidarların sona ermesidir.

Thierry için, demokratik cumhuriyetlerin sonu ahlâkî bir alçalıştır.

Günümüze gelelim: Weberci bir sosyologa göre, demokrasiyi diğer siyasî rejimlerden ayıran ön faraziye: Hürriyet.

Hürriyet, demokrasinin başlangıcından itibaren mevcuttur; derece kabul etmeyen, kayıtsız şartsız bir hürriyet. Bu mefhum demokrasinin amacını da belirler: Eşitlik.

Eşitlik gerçekleşemez, gerçekleşirse demokrasi hikmet-i vücudunu kaybeder, yerini anarşiye bırakır. Tarihteki demokrasileri anlamak ve özlerinden ne kadar uzaklaştıklarını tayin etmek için onları bu saf tiple karşılaştırmak gerek (Bkz. J. Freund, "Le nouvel âge", Paris Riviere, 1970).

Çağdaş Avrupa'nın demokrasi anlayışı bu, kısaca. Şimdi de İslâmiyet'in devlet telakkisine bir göz atalım.

İnsanlar, doğuştan eşittirler: kullukta, fanilikte eşitlik. Ama menfi bir eşitlik bu. Sonra, iman sayesinde yeni bir eşitlik kazanırlar, kardeş olurlar. Rabbin lütuflarından aynı ölçüde faydalanacaklardır: hukukî ve müsbet bir eşitlik.

Kulun bütün haysiyeti: Mümin oluşunda. Kul, mümin olunca hukukî bir hüviyet kazanır, dilenciyi halifeye eşit kılan bir hüviyet.

İslâm için hürriyet felsefi değil, hukukî bir mefhum.

Temeli: Camianın bütün fertleri arasında tam bir hak eşitliği olduğu inancı.

Hükmeden Allah'tır, bu hâkimiyet devredilemez. Allah, her ul-ül emr'i otorite ile doğrudan doğruya teçhiz eder. Emir (veya Sultan) seçimle gelse de, durum değişmez. Allah'ın dışında cismanî bir otorite yoktur. Vardır demek, Allah'a şerik koşmaktır. Ul-ül-emr, Allah'ın aletidir sadece. İslâmiyet'te her türlü istibdada, ahkâm-ı Kur'aniyye dışındaki her türlü keyfiliğe karşı direnmek için birçok yollar vardır.

Kitap sahibi kavimler, İslâm'ın üstünlüğünü kabul etmek ve ona cizye ödemek şartıyla hudutlu, fakat teminatı olan bir hakka lâyıık görülürler. Bu himaye, ümmetin bir civanmertliğidir. Bir nevi misafirperverlik. Himaye edilenlerin daha az vazifeleri olduğu için, haklan da daha azdır. İbadetlerine devam edebilir, kendi kanunlarını uygulayabilirler.

Putperestlerin camiada yeri yoktur. Ama Müslümanlar onları da zaman zaman korumuşlardır. Her kâfir ve putperest

İslâmiyet'i kabul eder etmez, misak'a dahil olur.

İslâm, cihanşümül bir dindir, bütün insanlara hitap eder. Kast da tanımaz. Gerçek Müslüman'ın nazarında sosyal sınıf diye bir şey olamaz. Servet veya mevki ayırmaz insanları; Müslüman, Müslüman'a eşittir. Cevdet Paşa'nın söyleyişyle: "Emr-i taayüşçe ağ-niyâ ile fıkârânın halleri mütekaarib ve müteşâbihdir. Câmi-i şerifde ise müsâvât-ı tâmme ve hürriyet'i kâmile vardır..."

Fukara ile zengin arasında **"bir büyük mesafe görünmez."** Ve Hıristiyan devletlerinde olduğu gibi, tefrika ve husumet de yoktur. "Binaenaleyh, akvâm-ı İslâmiyede commune ve socialiste ve nihiliste gibi fûrûk-ı îtizâliyye" bulunmaz.

Emr (teşriî magister)* Kur'an'ındır. Fıkıh (kazaî magister) bütün müminlerindir. Müminler Kur'an'ı okur, ezberler ve hareketlerini ona göre ayarlarlar. Bir hükm (icra kuvveti) var, hem mülkî, hem dini. Hükm yalnız Allah'ındır. Bir aracı tarafından (ul-ül-emr) yürütülür. Ul-ül-emr'in ne kazaî ne de teşriî

kuvveti vardır.

Vatandaşlığı yapan kan ve toprak değil, inanç. Ümmetin Avrupa dillerinde karşılığı yok. Siyasî ve dinî bir bağ. Kuran hem bir ibadet kitabı, hem bir anayasa, muhatabı bütün insanlık (Bkz. Gardet,* "La Cité Musulmane", Paris, Vrin, 1970).

DEMEK Kİ İSLÂMİYET'İN TEMEL MEFHUMU: EŞİTLİK.

Bu bir amaç değil, bir hak. Hürriyet, eşitliğin bir başka adı veya görünüşü. Sınıf kabul etmeyen, imtiyaz tanımayan bir dinde kimin kime karşı hürriyeti?

Batı, hürriyeti, bir hata işleme hakkı olarak tarif ediyor. Müslüman'ın böyle bir hakkı yoktur. Çünkü o ebedî hakikatin, yegâne hakikatin, cihanşümul hakikatin emrindedir.

Evet, İslâmiyet bir kanun ve nizam hâkimiyeti (nomokrasi)dir. Batı'nın gerçekleştirmeğe çalıştığı eşitliği çoktan fethetmiştir. Fikir hürriyetini, insanı insana saldırtan bir tecavüz silâhı olarak değil, bir ikaz, bir irşat vasıtası olarak kabul etmiştir. Demokrasinin ta kendisidir İslâmiyet. Ama Batıninkinden çok başka bir ruh ikliminde gelişen, çok başka umdelere dayanan bir demokrasi.

DİN AFYON MUDUR?

Şato kiliseye dayanıyordu, kilise, nass'a. Batının düşünce tarihi akılla naklin mücadelesi tarihi. Nakil, imtiyazların kalesiydi. Üçüncü sınıf, bu asırlık kaleyi akim dinamitiyle tahrip etmedikçe hürriyete kavuşamazdı. Hıristiyanlık, eski toprak köleleri için karanlık bir mahpesti, maddecilik arz-ı mev'ut; din zilletti, dinsizlik haysiyet.

Burjuvazi iktidara geçer geçmez kiliseyle nikâh tazeledi; kiliseyle, yani nass'la. İmtiyazlarını koruyacak bir hisardı nass. Şimdi, akim bayrağını omuzlamak yeni bir içtimaî sınıfa düşüyordu, en yoksul ve en kalabalık sınıfa.

Mekanist maddecilik, yükselen burjuvazinin kavga silâhıydı; **diyalektik maddecilik** dördüncü sınıfın kavga silâhı oldu.

Birincinin görevi feodaliteyi yıkmaktı, ikincinin kapitalizmi.

Din, Avrupa için bir afyondur, bütün ideolojiler gibi. Avrupa'nın tarihi, bir sınıf kavgası tarihidir. Osmanlı için şuurdur din, tesanüttür, sevgidir. Osmanlı toplumu insan haysiyetine ve inanç birliğine dayanır. Hegel belki haklı:

Tarih tezathat içinde gelişir. Osmanlı'nın tezadı Avrupa'dır. Batıda maddecilik batıl'ın hisarlarını yıkan bir dinamit, hür düşüncenin dinamiti; Osmanlı İmparatorluğu'nda maddecilik bir kendi kendini tahrip cinneti.

Avrupa, Osmanlı ülkesine papaz ihraç eder. Hıristiyanlığa davet için mi?

Ne münasebet. Tek emeli, Osmanlı'yı dinsizleştirmektir. Dinsizleştirmek, yani **"etnik bir toz"** hâline getirmek.

Bir kelimeyle: Dinsizlik, Batının yükselen sınıfları için ne kadar hayırlıysa, bizim için o kadar meşumdur; onlar için ilerleyiş; bizim için çözümlüş ifade eder.

İNANANLAR KARDEŞTİR

Bu ülkenin bütün ırklarını, tek ırk, tek kalp, tek insan hâline getiren İslâmiyet olmuş. Biyolojik bir vahdet değil bu. Ne kanla ilgisi var, ne kafatasıyla. Vahdetlerin en büyüğü, en mukaddesi. İster siyah derili, ister sarı... **inanananlar kardeşdir.** Aynı şeyleri sevmek, aynı şeyler için yaşamak ve ölmek. Türk'ü, Arap'ı, Arnavut'u düğüne koşar gibi gazaya koşturan bir inanç; gazaya, yani irşada. Altı yüzyıl beraber ağlayıp beraber gülmek.

Sonra bu muhteşem rüyayı korkunç bir kâbusa kalbeden meşum bir salgın: Maddecilik.

Tarihin dışına çıkan Anadolu, tarihin ve hayatın. Heyhat, bu çöküşte kıyametlerin ihtişamı da yok, şiirsiz ve şikâetsiz.

SAKSON KÖLELERİ

Sakson köleleri boyunlarında bir tasma taşırlarmış: Efendilerinin adı yazdırmış bu tasmaya. **AYDINLARIMIZ DA ONLARA BENZİYOR; HER BİRİ BİR ŞEYHİN MÜRİDİ.**

Marx'ın ayırıcı vasfı: içtimaî hakikatlerin ezeli ve cihanşümul olmadığını anlamış ve anlatmış olmak. **Kapital** yazarı biliyordu ki, **düşünce, belli bir çağın, belli bir coğrafyanın, belli bir ırkın imtiyazı**

değildir. Ve ilmin çarkı, **küflenmiş bir saatin akreple yelkovanı gibi kendi öldüğü gün durmayacaktır.** **Ne garip tecelli:** Dünyanın en diyalektik kafası, diyalektiğe karşı kullanılan en müessir silâh oldu. Marksist ne demek?

Marx, ne vahye mazhar bir peygamberdir, ne tecrübe dışı bilgilerle donanmış bir kâhin. Onu beşerilikten uzaklaştırmak, beşeriyete kazandırdığı birkaç büyük hakikate ihanet değil mi?

Hayatı, zaafı, hastalıklarıyla, belli bir milletin, belli bir asrın adamıdır Marx. İzm'ler -bu mânâda- insan idrakine giydirilen deli gömlekleridir. Her ... ist, koltuk değneği olmadan yürüyemeyeceğini itiraf eden bir zavallıdır. İzm'ler birer anakronizmdir, birer anakronizm yani kalıplaşan, canlılığını yarı yarıya kaybeden birer konserve düşünce. **Batıdan gelen hiçbir "izm" masum değildir.**

Biz ki, nass'ı mukaddesler dünyasından kovduk...

Avrupa'nın içtimaî ve siyasî mitosları karşısında bu apışıp kalmak, bu kendini küçük görmek, bu papağanlaşmak ne için?

Unutmamak lâzım ki "izm"ler içtimaî bir sınıfın müdafaasıdır. İçtimaî bir sınıfın, bir milletin veya bir medeniyet camiasının.

TEFEKKÜRÜN TARİFİDİR DİYALEKTİK

Çağdaş Batının koyun postuna bürünen kurt kelimelerinden biri de diyalektik.

Diyalektik nedir?

"Fikrî gelişmenin gerçekten ilmî bir tarihi, ancak diyalektik materyalizmle açıklanabilir," diyor Plehanov.

Ama böyle bir izah, her ilmî izah gibi olayları dikkatle incelemeyi ve gerçeği tanımayı gerektirir. Hiçbir nazariye, hiçbir felsefe, genel olarak ne kadar doğru olursa olsun, böyle bir incelemenin, bu türlü bir bilginin yerini tutmaz. Böyle bir muhtevadan mahrum her nazariye, mumyalanmış, heybeti içinde kısır bir nass olarak kalır.

Diyalektik materyalizmin en büyük düşmanı: nass'cılık.

DİYALEKTİK, BİR ARAŞTIRMA YÖNTEMİDİR. ÇOK DOĞRU.

Yunan'dan Aristo mantığını almakta tereddüt etmeyen İslâm, çağdaş Batının diyalektiğinden de faydalanacak elbette. Faydalanacak ama, geri kalmış ülkelerin ahmakça hayranlığı içinde bir tılsım sarılır gibi değil. Yeni Osmanlılar, hürriyet diyordu... Avrupa'yı Avrupa yapan hürriyettir. Genç sosyalistler, diyalektik, ilmin son sözü, diyorlar.

Diyalektik maddecilik: Garip bir mefhum izdivacı.

Diyalektik, bir davranış, bir gerçeğe bakış tarzı.

Maddecilik, kalıplaşmış bir düşünce yani bir nass, ispat edilmesi gereken bir faraziye.

İlim maddeci imiş. Ne münasebet! İlim, gerçeği, bölerek anlamağa çalışan, sınırlı olmağa mahkûm birecessüs. Karanlık bir ormanda dolaştırılan çıra. Materyalizm veya idealizm gibi küstah ve bütüncü nazariyelerin tehlikeli dünyasına sokulmamalıdır ilim. Bence, diyalektiği zedeleyen başlıca handikap, kuyruk sokumuna iştirilen materyalist sıfatı. Diyalektik, "**değişen**"e çevrilen bakış, tezatların ilmi...

diyalektik, şüphe. Diyalektik, daima tedirgin, daima uyanık bir şuur.

Descartes'in şüpheciliği, siyasî'nin, içtimaî'nin eşiğinde durur. Korkak bir şüphe.

Marx'ın diyalektiği, daha hamleci, daha cesur. **Kapital** yazan da Promete gibi, bütün Tanrılara düşmandır, bütün Tanrılara, yani bütün yalanlara. Ama yine de kalıplara iltica etmek zaafından kurtulamaz.

Hegel idealistti, Prusya'nın resmî felsefesi Hegelcilik. Ödip kompleksi fikir adamlarının ortak zaafı. Marx da "karnı doyunca annesine tekmeler savuran haşarı bir tay gibi" Hegel'e cephe alır: Maddecidir. Marx'ın benimsediği maddecilik gerçekte bildiğimiz maddeciliklerden çok başka bir maddeciliktir, ama ne de olsa bir yarı hakikat.

Diyalektik düşünce, hiç kimsenin inhisarında değildir.

Tefekkürün tarifidir diyalektik. Herakleitos'tan Hegel'e, Proudhon'dan Weber'e, Sartre'a, Gurvitch'e kadar, düşüncenin bütün fâtipleri diyalektikçidirler.

İman mutlak hakikatlerin dünyası. Tefekkür, şüphenin.

İbn Haldun, gerçeği, haber ve inşa diye ikiye bölmüştü. Ne kadar haklı... haber kabul edilir, inşa tahkik. Aklın cevelân-gâhı olan mahsus dünyada (duyular dünyası) hiçbir mutlağın yeri yoktur.

Hiçbir milletin idraki başka bir milletinkinden, hiçbir ferдин zekâsı başka bir ferdinkinden daha üstün değildir.

Düşünceye sınır çizilemez.

Şüpheden bile şüphe.

Diyalektiğin her düşünce için kabul ettiği münakaşa hakkını kendisinden niçin esirgeyelim?

Diyalektik tefekkürün tarifidir dedik, doğru.

Tefekkürün tarifi, yani düşünceyi mücerretlere hapsedemeyeceğimizi ihtar eden son derece mücerret bir ifşa, bir işaret. Düşünceyi mücenetlere hapsedmek, yani kalıplaştırmak, kemikleştirmek. Hayatla ölüm, gerçekte yalan iç içedirler, hazla elem gibi. Varlık denen esrarlı yumağı ancak diyalektiğin titiz, seyyal dikkati çözebilir. Diyalektik düşünceyi birkaç kaba düstura hapsedmek, diyalektiğe ihanettir. Yorulmayan bir cehittir diyalektik: her konuyu ayrı ayrı ve tekrar tekrar ele almak, bütün yönlerini ve bütün yönleriyle kavramağa çalışmak; köküyle, gövdesiyle, dallarıyla. Irmağın kaynaklarına çıkmak ve akışını son durağa kadar izlemek.

DOĞU DESPOTİZMİ

Montesquieu, Doğu despotizminden söz eder. Düşünmez ki despotizmin âlâsı, perestîşkârı olduğu İngiltere'de ve tebaası bulunduğu Fransa'dadır. Ne beyzadelerin dillere destan zulümlerini, ne isim hanesi açık tevkif emirnamelerini hatırlar. Bu şaşkın toprak ağasının hakkımızdaki türrehatı sadece gülünçtür:

"Türkler dünyanın en çirkin insanları idi. Karıları da kendileri gibi kaknemdi.(çirkin) Rum dilberlerini görünce akıllan başlarından gitti. Başladılar kız kaçırmaya. Zaten ezelden beri hayduttular." vs.

"Türkler eşek olacak öbür dünyada. Yahudileri sırtlarında cehenneme taşıyacaktı. Bütün kavimlerin en cahili... Türkiye'de tebaanın servetine, hayatına, haysiyetine kimse aldırmaz. Anlaşmazlıklar çabucak karara bağlanır. Şöyle ki: Paşa dâvâcıları dinler, sonra falakaya yatırır herifleri, bir âlâ döver ve böylece dâvayı neticelendirir." vs.

Bizi bu kadar tanır Montesquieu. Batı yazarlarında ciddiyet ve dürüstlük aramayacak kadar Batı irfanının âşinâsı olanlar için bu hükümlerin tek orijinal tarafı terbiyesizliktir.

"**Kanunların Ruhü**" müellifi, ülkesinin I. François'dan beri çok sıkı münasebet halinde bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu'nu bu kadar tanır, Hint'i, Çin'i, İran'ı ne kadar tanır? Ne gariptir ki bu hayalperest ve hayâsız yazarın Doğu'ya izafe ettiği despotizm birçok Batılı yazar tarafından münakaşasız benimsenir. Wittfogel Sovyetler'e çatmak için Doğu despotizmi bayrağını omuzlar; bizim köksüz ve ufuksuz aydınlarımız da tarihimizi karalamak için Montesquieu'nün coğrafi kaderciliğine sığınır.

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Bu Ülke [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

Marx Kapital'in önsözünde "**Almanya henüz kapitalist bir merhaleye gelmemiştir. Kapital'de mevzu bahis olan ise iktisaden ileri memleketlerdir,**" der. Ama Almanya'ya "De te fabula narratur" der, yani anlattığım bir gün ilerde Almanya'nın da başına gelecektir.

Türkiye de kurtuluşa ancak kendi tarihine dayanarak kavuşabilir diyenler var. Tanzimat'tan önce bir insan hammadde ambarı olan Anadolu, Tanzimat'tan sonra saraydan büsbütün koptu. Anadolu kendi karanlık gecesinde, kendinden utanan insanların vatani oldu. Aydınla halk arasındaki uçurum tarihin hiçbir çağında, hiçbir yerde bu kadar korkunç olmamıştır. Bütün mukaddesleri ayaklar altına alınan halk, 46'dan sonra öfkelenir.

İsyan, Anadolu'nun tarihe geçmek arzusudur.

Kitapsızdır, öndersizdir.

Kurtuluşu maziye dönüşte arar.

Son tahlilde sarayla halk ayırır.

Cuma namazında bütün Türkler omuz omuzadır.

Cephede beraber ölümler, yani aynı değerler levhasına inanırlar.

Halkın nazarında çöküşün tek sebebi vardır: KUR'AN'A İHANET.

Bir yosun, köksüz, tarihsiz Türkiye aydınlarının, masonların, komünistlerin Türkiyesi, bir de bu ülkeyi kuran Müslüman Türkler vardır.

Bu kalabalığa göre bütün kitaplar yalan söyler.

KUR'AN MUZAFFER OLDUĞU GÜN TÜRKİYE KURTULACAKTIR,

Anadolu halkı için.

Bir başka grup insan Batı'nın hazır reçetelerini aynen tatbik etmek ister. Bugün gerçek Marksizm, anti-marksizm'dir.

Marksizm=diyalektik. Diyalektiğin tek formülü tarihin akış halinde olduğu ve tezadlar içinde geliştiğidir. Marx bizi peşin hükümlerden kurtardığı için büyüktür, bir uyanık bulunma metodudur, Marksizm.

Türkiye diğer iktisaden geri kalmış, geri bırakılmış ülkelerden biri değildir. Bir Endonezya veya bir Gine değildir Türkiye.

(Aydın=sosyolog, sosyal ve ekonomik tarihten habersiz olan bir insan, aydın değildir). Biz Fransız ihtilâlinin hemen akabindeki devri çok iyi bilmeliyiz. Marx sosyalizmi bir neticedir, daha önceki sosyalizmlerin geliştiği bir kıtada doğmuştur.

18. yüzyıl burjuvazisi feodaliteyi devirmek için kiliseyi devirmek mecburiyetindeydi. Feodaliteyi devirdi, bu sefer iktidara geçtikten sonra kendisi kiliseyle uzlaştı. Napolyon'la üniversiteye Spiritüalizm yerleşmiştir.

Almanya'da gelişen bir burjuvazi olmadığı için aydınlar yalnız kalmış, ya memleketl erinden kaçmış, ya intihar etmiş, ya delirmişlerdir. Bu itibarla orada hâkim olan Spiritüalizm'dir.(Metafizik düşünce) İlahiyata karşı ilk kavgayı Dr. Strauss verir ("İsa'nın hayatı"). Feuerbach, Bruno Bauer onu takip ederler.

MARX "DİN HALK İÇİN AFYONDUR" DERKEN DAİMA HİRİSTİYAN KİLİSESİNİ KASTETMEKTEDİR. TAHTIN CİNAYET ORTAĞI OLAN KİLİSEDİR.

Muzdarip ve öfkeli kalabalıkları tevekküle zorlar kilise. Haddizatında sosyalizm dine karşıdır denemez. Sosyalizm, insanları uyutan, onların istismarını kolaylaştıran, uyutucu bir inancın karşısındadır. Din de bütün ideolojik müesseseler gibi tarihin bir devrinde uyutucu olabildiği gibi, bir başka devirde bir kurtuluş olabilir.

Tarihî materyalizmin, materyalizmle tek ilgisi ismindedir. istihsal kuvvetlerinin başında insan vardır, yani hakikatta tarihî materyalizm=tarihî hümanizmdir. Sosyalizmin hedefi insanın insanı daha

çok sevmesini sağlamaktır. Onu geniş halk yığınlarının çorba yemesi olarak anlamak, sosyalizme yapılabilecek olan ihanetlerin en büyüğüdür.

Thiers état, bir zamanların toprak kölesidir. İktidara geçen burjuvazi için büyük heyecanlar yoktur, küçük zevkler, altının sağlayabileceği zevkler vardır. Asırlardan beri zillet çekmiştir, şimdi hıncını alacaktır.

Kanını vererek gerçekleştirdiği ihtilâlden eli boş dönen geniş kalabalıkları ancak kin canlandırabilirdi. Marksizm'in başlıca kavga saiki olarak sınıf kavgasını ortaya atması bu itibarla tabiidir. **Marx, Tevrat'ın serseri Yahudisi gibi ömür boyu bir ülkeden öbürüne kovulmuştur. Heine'in dediği gibi Yahudilik bir din değil, bir felâkettir.**

Tatbik edilen tek sosyalizm Marx'inkidir, fakat bu onun felsefî bakımdan en tutarlı, insanlığın saadeti için en tenkit edilmez doktrin olduğunu ispata kâfi gelmez. Bugünkü dünyanın başka sosyalizmlerden öğreneceği şeyler yok mudur? Avrupa'nın şartları Marksizm'in zaferini hazırlamıştır. Fakat bizim için öbür sosyalizmlerden alınacak dersler yok mudur?

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

Bir dost, "**Sahneye birçok tenkitlerle çıkıyorsunuz. Bu bizim hareket imkânımızı durduruyor**", dedi. Cevabım Voltaire'in cevabı oldu:

"Katolikliği yıkarak, sizi kan içici bir canavardan kurtardığım yetmiyor mu?"

Bir mefhum anarşisi içindeyiz. Tefekkür kelime ile başlar ve biter.

Dünya görüşü deyimi ilk defa Dühring tarafından Almanya'da kullanılıyor. "Conception du monde", bizde de dünya görüşü olarak geçiyor.

Bu yeni kelimenin ifade ettiği bir mefhum var mı?

Zamanla insanlar gibi kelimeler de ihtiyaçlar. Fransızlar içinde dünya görüşü tâbirini Goldmann ve Lefebvre gibi Alman kültürü ile temas edenler kullanır. **Felsefe ve ideoloji de bu manada kullanılır. Felsefe=Hikmet. Zamanla soysuzlaştı.** 18. yüzyılda itibardan düştü. Yeni dünyanın mimarları ideolojiyi icat ettiler. Mantık, psikoloji, sosyoloji manalarınınydı.

Napoleon, ideologları sevmez. Her müstebit, düşünceden nefret eder. İdeologlar Napoleon'un mutlak hâkimiyetine itaat etmediler, onun için küçümsen onları. **Üniversitede ideoloji istemedi, müspet ilimler.** Böylece ideoloji yapanları kelime avcısı olarak vasıflandırdı. Bugün ideoloji bir sınıfın yarım hakikatlerini ifade eder. Milletler ideolojileriyle dövüşüyorlar. İlimle alâkası kesilmiştir. Felsefe fazla Ortaçağ, fazla Yunan'dı. İdeoloji ise yalandı. Bu itibarla dünya görüşü bizde de misafir edildi. Felsefeden farkı, felsefe ferdîdir, aksiyona açılmaz, nazarîdir. Halbuki dünya görüşü bir ülkenin, bir medeniyet camiasının bütün fikridir. Felsefeden müphem ve seyyâl. Henüz genç ve bakir. Batı irfanı onun için benimsiyor. Ferdî dünya görüşü olmaz, fertlerin felsefeleri, ideolojileri olur, fakat kendi dünya görüşleri olmaz. Dünya görüşü bir ülkenin, bir medeniyetin, bir sınıfındır, isimlidir, içtimaîdir.

Batı insanının düşüncesine istikamet veren kaç dünya görüşü var?

1- Hıristiyanlık.

2- Liberalizm.

3- Sosyalizm.

Lefebvre için İslâm'ın, Hind'in, Çin'in dünya görüşü yoktur. Yalnız Avrupa'nın dünya görüşleri vardır.

Avrupa kendi hayâline âşık bir Narsis.

İsa mutlak hakikatlerin temsilcisiydi. Constantin dinle devleti birleştirdi. Yunan felsefesi paganistti. Bütün yalancı Tanrıları'yla Hıristiyanlığın içine doldu. Ve Hıristiyan toprak kölelerinin esaretini ebedileştirdi. Saf haliyle bir dünya görüşüydü. Kölelere kendilerinin de insan olduğunu öğretti. Fakat zamanla halk tabakalarını köleliğe zincirleyen bir ideoloji yeni bir sınıf yalanı (toprak aristokrasisinin) oldu. Derebeyleri sırtlarını kiliseye dayadıkları zamanda tiers état geliyordu. Reform, Rönesans, Fransız ihtilâli. Şatoyu yıkmak için kiliseyi devirmek gerekiyordu. Kavga din sahasında başladı: libertin'ler (daha önce Montaigne, Bacon) 17. yüzyılda yaşadılar. Kayıd tanımazlar, hürriyet peşindedirler, ama kilise onlara küçümsenen bir mânâ kazandırdı. 18. yüzyılda filozoflar. Büyük Fransız Ansiklopedisi 30 yılda hazırlanır ve kilisenin bütün yalanlarını yerle bir eder. Voltaire, Diderot, Rousseau. Fransız ihtilâlinde sonra büyük kalabalık ikiye ayrılır: seçkinler başa geçer, geniş halk tabakaları kendi hallerine terkedilir. Burjuvazi büyük bir madde medeniyeti kuracaktır. Liberalizm bu sınıfın dünya görüşüdür.

İktisadî - siyasî - fikrî liberalizmler vardır, ilki kapitalizm, ikincisi demokrasi (temsîlî hükümet), üçüncüsü her düşünceye hayat hakkı demektir.

Hıristiyanlık ve liberal görüş dünya görüşü olarak ortaya çıkarsa da, belli bir sınıfın inhisarına girer. Sınıflı bir cemiyette ortaya çıkan dünya görüşleri bir sınıfın menfaatine hizmet ederler. Eskiyen dünya görüşleri ideoloji olur.

14. yüzyıla kadar Hıristiyanlık, hâkim dünya görüşüdür. Sonra 14-16. yüzyılda liberalizm büyür.

Sanatta, edebiyatta, felsefede, içtimaî hayatta tezahürleri vardır. Ve tek bir Avrupa milletine mahsus değildir. Hem amelîdir, hem nazarîdir.

Hıristiyanlık dünyayı belli bir hiyerarşi içinde görür. Sezar-papa.. Bütün insanlığın dini iken toprak ağalarının dini olur. İki efendiye birden hizmet edilmez, ya Tanrı, ya Sezar. Kilise Sezar'ı

seçer.

Liberalizmin kurucusu bütün Avrupa'dır, isim sayamayız. 1001 eserde ve sanatkârda ifade edilir.

Avrupa insanını liberalizm de tatmin etmez olur. Burjuvazinin maddeciliği yığınlara yetmez, o zaman da yeni kâhinler ortaya çıkar ve eski dünya görüşlerinin samimi olarak söyledikleri yalanları, yine samimi olarak söylemeye başlarlar. Descartes'da akıl her insanda müsavidir; Aristo'ya, "**sen artık sus**" dediler, her insan, her mesele karşısında kafasını yorabilir, iktisadî eşitliği de sosyalizm sağlayacaktı. Eşekarılarının yerine halanları geçmeli idi. Altın çağ istikbâldeydi. İmtiyazlar sona erecekti.

Her üç dünya görüşü de belli bir coğrafyada doğdu. Geniş kitlelerin ümidi iken, daraldılar ve bir ideoloji oldular. Dünya görüşü bütün insanlığa, hiç değilse belli bir medeniyet camiasına hitap eder. Sosyalizm de bir talihsizler dini olarak ortaya çıktığı halde, onun da çırpınışları oldu, onun da hakikatlere tercüman olmadığı anlaşıldı.

Tatlı bir rüya olarak başlayıp, bir kâbus olarak bitti hepsi de. Hıristiyanlar bir vahşet ordusu olup Doğu'ya saldırdılar, insanları birbirinden ayıran bir cinayet fetvacısı oldular. Liberalizm de bir içtimaî sınıfın desteği haline tereddi etti. Sosyalizm de bütün sınıfları ortadan kaldırmak iddiasıyla sahneye çıktı, Avrupa'nın son rüyası olarak sahneye çıkıp, kâbus oldu. Bize gelince:

Bizim dünya görüşümüz neydi?

Avrupa dünya görüşleri, sınıflı bir dünyada doğmuştu.

İslâmiyet bütün insanlığa hitap eden tek dünya görüşü. Temeli vahdet, sevgi, adalet.

Bütün insanlar doğuştan müsavi. Fert islâm'ı kabul ettikten sonra gerçek bir eşitlik olur bu. İnsanı, insan olduğu için Tanrı'nın halifesi kabul eder.

Avrupa'nın hayâlini aşan bir rüyadır islâm, bir fikir mimarîsidir. Müsavaat, kazanılmış, doğuştan edinilmiş bir haktır. Temeli adalettir. Hürriyete ihtiyaç yoktur. Nitekim hürriyet kelimesi çok geç çağlarda dilimize girer. Çünkü Türk-İslâm hürdür. Bu itibarla bizim dünya görüşümüz en az üç milletin elele vererek hazırladığı bir sistemdir.

İslâm insanı değişiş halinde ele alır. Hakikatler insan zekâsı ile büyür. Kur'an-ı Kerim'in ifşa ettiği hakikatlerin hududu yoktur. Araplar, Türkler, İranlılar bu ezeli hakikatin şekillenmesinde fıkhiyla, sanatıyla elele vermiştir.

İslâmiyet renk farkı, doğuş farkı tanımaz. Avrupa'nın toleransını İslâm gayet tabii kabul eder, Mecusî'leri bile korumakta tereddüt göstermemiştir. Hem dünyayı, hem ahireti kucaklayan, gerçek bir dünya görüşüdür.

İslâmiyet'te sınıf farkı yoktur. Türk'ü maddede ve mânâda dünyanın efendisi yapan bu dünya görüşü, muhatabı ile beraber gelişir. Biz vakur ve fedakâr bir insan topluluğu iken, Avrupa'da sahneye çıkan burjuvazi bizi çökertmek için bütün gayretlerini harcayacaktı. Dünyanın 2/3'ünü 1/3'ü için yakmış, yıkmış, politikadan ahlâkı tard etmiş bir tilki uygarlığıdır. Bir arslan medeniyeti, bir tilki uygarlığına yenildi. Uşakların ve kadınların zaferi. Burjuvazi bize mürebbiyeleri ile, aktrisleriyle ve elçileriyle sokuldu, yaltaklandı. Kemirdi ve yıktı. Tanzimat'tan sonra kendi kabuğuna çekilen sınıf-ı ulemâ, bu Yeçüş-Meçüş tairesinin zaferi karşısında afalladı. Ve tarih sahnesinden çekildi. **Zaten tabii müttefikleri de yoktu artık.**

Devlet-i Aliyye'nin muharref Hıristiyanlık'tan alacağı hiçbir şey yoktu. Keşiş orduları habis menfaatlerle geliyorlardı. İslâm kanlarını alıp geri yolluyordu onları.

Avrupa hiçbir bâtil'ini bize, boğazımıza sarılarak anlatamazdı. Kendi içimizden müttefikler buldu. Bir kısmımızı bir kısmımıza karşı büyüledi ve seferber etti. Intelijansya Rusya'da da Batılılaşan zümredir. **Intelijansyamız Avrupa'nın yarım hakikatlerine inandı. Kendi hazinelerini hor gördü.** Milton'un Hydparkta eteğinin feşafeşine âşık olduğu kadın gibi. İslâmiyet yekpâreliğini kaybetti. Intelijansyamızın yerine gittikçe frenkleşen zümre geldi. Ama ebediyen harabelerde yaşanmaz. Kaybettiği güneşin yerine bir kandil dikecekti. Avrupa'nın ideolojilerine dünya görüşü diye saldırdı. O zamana kadar tek kitaba inanıyordu. Hâlbuki şimdi karşısında namütenahi kitaplar vardı. Doğru dürüst dilini de bilmiyordu Avrupa'nın. Bir concensus olmadan ne sanat, ne düşünce olur. Hepsi dünya görüşünden kaynak alırlar. Dünya görüşü olmadan tefekkür olmaz, sanat olmaz. Intelijansya Batı'nın düşüncesini fethetmeden gözlerini kapadı. Ama düşünce kurudu, sanat yozlaştı. 1960'lara kadar Türkiye'de kendimiz olan hiçbir sanat ve düşünce yoktur. Cemiyet aynı değerlere

inanmamaktadır. Anomi 19. asırda sanayi inkılâbından sonra ortaya çıkar, anarşiden daha kucaklayıcı bir kelime. Toz halindeyiz, çamuruz, içtimâî bir değerler manzumesi kurulamayacaksa, istikbâlimizin aydınlık olduğu iddia edilemez. Dostluğun yeşerebilmesi için cemiyetin müşterek değerlere inanması şarttır.

Bugün bütün dünya Avrupalılaştı. Elbette Avrupa'yı tanıyacağız, irfan insanlığın müşterek malıdır. Ama bilgi kendimizden başlar. Kendini tanıyan Rabbini de tanır. Kendi kıymetlerimizi bilmek, cemiyeti tek uzviyet halinde yaşatan, tarihî bir musikî haline getiren ecdadımızı bilmek gerek, ideolojilerle ölesiye bir kavga gerek.

SORU:

İslâmiyet bize öğretilmedi ki, yeni nesillere öğretilim.

CEMİL MERİÇ:

Yaşamak için yaşamak hakkını kazanmak lâzım. Bütün dünyanın ve kendi kendimizin ihanetine uğradık. Kendi değerlerimizi tebliğ hakkından mahrumsak, ölürüz.

Kurtuluş başkasından beklenmez.

SORU:

Ulemâ neden pasif kaldı?

CEMİL MERİÇ:

II. Mahmut Avrupa'nın şikârı olmuştur. Ulemâ ülkenin vicdanı idi. Halife üstünde fetva vardır. Pa-dışah bir icra vasıtasıdır, ezeli hakikatin icrâsıdır. Kanun'un, Şeriat'ın temsilcisi olan fetva ve ulemâ karşısında padişah bir hiçtir, islâm'da teokrasi yoktur. Çünkü rahip sınıfı yoktur. Tek imtiyaz ilmin imtiyazıdır. Yeniçeri kışlalarını topa tuttu. Ulemâ sesini duyururken kılıca da dayanıyordu. Machiavelli de bu görüşte. Devlet-i Aliyye'nin büyük sütunlarından birisi Yeniçeri idi, yok oldu. Süleyman'ın kanununu bilene namütenahi hak tanır. Yeniçerisiz bir âlim, tek kitap ne yapabilirdi? Zaten ulemâ da değişen bir dünyanın suallerine cevap veremiyordu artık.

TOYNBEE "İnsan toplumlarında tabiat, tarih bize sual sorar. Eğer bunlara cevap veremezseniz öldürür sizi" der. Ulemâ asrın icaplarına cevap veremiyordu, İslâm seyyâl ve cevval ruhunu kaybetmişti. Bürokrasinin müttefiki Avrupa idi.

SORU:

İslâm bu düşüşü niye engelleyemedi?

CEMİL MERİÇ:

Bugün bütün muarızlarımız aynı teraneyi söylüyor. Niye bir mukavemet kalesi kuramadı islâmiyet? Mağlubiyetler devam edecekse neden İslâm'a sarılalım. İnsan, dini kendi kabiliyeti ölçüsünde kavrayabilir. Ummandan bir maşrapalık su alabilirsiniz, idrâkiniz bir maşrapalıksa.

Hakikatler kendi kendilerini tefsir edemezler. Ulemâ gelişen insanlığın macerasına kayıtsız gözlerle bakmaya başlamıştı. Dünyaya açılmayan bir ulemâ yıkılmaya mahkûmdur. Biz ilmin, tekniğin, zaferlerine bigâne kalmıştık, islâmiyet'i yeniden anlamak, bütün dünyayı anlamakla kaabildir. "La Foi du charbonnier" (Kömürçünün imanı) birkaç ilm-i hâlden ibarettir. İTHAM EDİLECEK İSLÂMİYET DEĞİL, ULEMÂDIR.

SORU:

Milliyetçi-toplumcu düzen Türkler'in dünya görüşü olabilir mi?

CEMİL MERİÇ:

Bir dünya görüşü asırların meyvesidir. Bir günde imâl edilmez. Her insan parça parça yapar binayı ve koca bir abide kurar. Milliyetçi-toplumculuk nasyonal sosyalizmin tercümesidir. Toplumcu olmayan milliyetçilik var mı, elbette bütün toplumu kucaklayacak. Milliyetçiliğin ferdiyetçiliği var mı? Batı'nın efendiliğinden kurtulamadığımızın bir nişânesidir. Kurulmuş bir dünya görüşümüz var. Mevlûd'u ile ezanı ile ecdadımızın kanını verdiği bir dünya görüşü var. Milliyetçilik bugün için bir ideolojidir, bir dünya görüşü olamaz. Birkaç yüzyılı kucaklar, imâl edilişi ve ömrüyle. Batılılaşmak=batmak. Neden Batı Doğululaşmıyor. Evvela insanız, sonra Doğulu'yuz. Batı madde medeniyetinin ve sapıklıkların kaynağıdır. Asya peygamberlerin ülkesidir. Ex Oriente Lux. İşık, Doğu'dan gelir ve gelmektedir.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

DÜNYANIN PAYLAŞILMASI

Asırlar boyunca, Avrupa'nın tacirleri, bankerleri, imalatçıları, kısmen sömürgelerin kazancı sayesinde, Avrupa ekonomisini değiştirmeye çalışırlar. 19. asrın başlarında sanayi şaşılacak bir gelişme kaydeder. Hammadde kaynaklarını ve belli pazarları elde etme arzusu, işçilerin aşırı istismarından doğabilecek sosyal bir kriz korkusu millî rekabetler, çok geçmeden Avrupa'nın en güçlü burjuvalarını, devletlerinin aracılığıyla dünyayı paylaşmak gibi görülmemiş bir maceraya iter. Asrın sonunda, kutuplar bir yana, bütün dünya parsellenmiştir. Bundan sonra ancak yeniden paylaşımlar söz konusu olabilir. Dünyanın yeniden paylaşılması için yapılan mücadele, dünya çapında çatışmalara yol açacaktır, çünkü dünyayı işgal etmek söz konusudur.

Modern sömürgeleştirmenin tarihi, kapitalizmin tarihinin bir veçhesinden ibarettir. Sömürgeleştirme, gelişmesinin başlangıcından itibaren, amaçlarını da vasıtalarını da kapitalist ekonominin ihtiyaçlarına ve karakterlerine uygun olarak değiştirmiştir.

Kapitalizmin üç büyük dönemine (yani sermayenin birikimi, rekabet kapitalizmi ve tekelci kapitalizm), **sömürgeleştirmenin üç merhalesi tekabül eder.**

İlk dönemde, Avrupalı feodallerin ve bezirgânların sömürgeci siyaseti, daha zayıf kavimlerin altınına ve kıymetli madenlerine el koymak ve başka ülkelerden bir miktar egzotik madde temin etmek şeklinde özetlenebilir. Bunun için o ülkelerde ticarethaneler kurmak kâfidir.

İkinci dönemde, sömürgeci teşebbüslerin amacı, en zengin Avrupa ülkelerinin ihtiyacı olan maddeleri deniz aşırı ülkelerde üretmek, kendi mamul maddelerine ve tarım ürünleri fazlasına pazar bulmak, nüfus fazlasını boşaltacak topraklar elde etmektir. Daha sonra da sanayileri için gerekli hammadde kaynaklarını sağlamak amacına yönelirler.

Üçüncü dönemde ise, sömürgeci teşebbüslerin hedefi, yukarda sayılanların yanı sıra, 19. asır sonundan itibaren sanayi Avrupa'sında biriken sermayeye ihraç alanları sağlamak; bu sermayenin sömürgelerde işletilmesiyle de yüksek kârlar elde etmektir. Bu son hedefin gerçekleşmesiyle dünyanın işgali de tamamlanmış olur. Sömürgeleştirmenin sona ermesi (dekolonizasyon) tarihi, kapitalist sistemin buhranı ve yeni bir sosyalist düzenin doğuşu ile başlar; bu yeni düzen de bir dünya sistemi olacaktır. **Böylece sömürgeleştirmenin sona ermesi tarihi artık sosyalizm tarihinin bir veçhesinden ibaret sayılacaktır. Sosyalizm geliştikçe, sömürgeci sistem de ister istemez çökecektir.**

ÇÖKÜŞ

1914'te kapitalizm, rakipsiz olarak dünyaya hâkimdir. 1944'te de, 1917'de çöken Çarlık Rusya'sının büyük bir bölümü istisna edilirse, durum değişmemiştir. On yıl kadar sonra Asya, siyasî bağımsızlığına kavuşur, 1964'lerde de Afrika. Aşağı yukarı yirmi yılda bütün sömürgeci sistem sona ermiştir. Neden?

Önce iç faktörler.

Dünyanın fethi nispeten kolay olmuştu. Yenilen ülkeler yabancı istilâyı, cesaretleri olmadığından değil, (silahlarının yetersizliğinden çok) sosyal bünyeleri, istilâcıya karşı koyabilecek yeterli kuvvete sahip olmadığı için önleyememişlerdi.

Ne var ki sömürgeleştirme, çöküş sebeplerini kendi içinde taşıyordu... Çok geçmeden, iskâna gelen sömürgecilerin çıkarları ile metropoldeki tüccarların ve imalatçıların çıkarları birbiriyle çatıştı. Bu arada göçen kavimler anavatanla münasebetlerini gevşetiyorlardı; sömürgece doğan nesil, doğduğu ülke ile kaynaşıyordu. Metropol de sömürgelerin isteklerini soğuk karşılıyor, bu düşmanlık sömürge halkında yeni bir vatanperverlik doğuruyordu.

Bir iskân sömürgesinden doğan bu milletlerin ilk tipi Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Yeni Zelanda. İkinci tip, Orta Amerika milletleri, Orta ve Güney Amerika, bu arada Küba.

İlk tipte, Avrupa menşeli halkla yerli halk arasında bir kaynaşma olmamıştır. Avrupa'dan gelen sömürgeciler, Kuzey Amerika halkını ya uzaklara sürmüş ya da yok etmiştir. Avustralya'da da öyle olmuştur.

İkinci tipte, İspanyol ve Portekizlilerle yerli ahali arasında bir melezleşme söz konusudur. Bunu kolaylaştıran da medeniyetlerinin birbirine nispeten daha yakın olmasıdır.

Kanada'nın durumu ayrı. Avrupa kaynaklı halk ya Fransız ya da İngiliz. İngilizler askerî, siyasî ve sosyal bakımdan Fransızları alt ettiler. Fransızlar da âdetâ bir sömürge durumuna düştü.

Cezayir'de Fransız kaynaklı ahali de muhtariyet peşindeydi. Ne var ki karşısında kendisinden daha güçlü bir yerli halk mevcuttu, yok edilmesi imkânsız bir halk. Yaşayışını sürdürmeyince göç etmeyi tercih etti...

Avrupa'nın iskân sömürgeleri, iklimce metropollerine benzeyen ülkelerde kurulmuştu. Diğer ülkelerde kurulan sömürgeler ise geçici mahiyetteydi; Avrupalının buradaki amacı bir an evvel sömürgecinin servetini metropol tacirlerine ve bankalarına aktarmaktı. İskân sömürgelerinden farklı bu tip işletme sömürgelerindeki çelişki ise ifadesini Avrupalılarda değil yerli ahalede buluyordu.

Sömürgeleştirmenin yerleştiği ülkelerde, çeşitli insan grupları, dilleri, faaliyetleri, zihniyetleri itibarıyla bir mozaik görünümündedir umumiyetle. Bu grupların çoğu, aile veya aile toplulukları ölçeğinde kapalı ekonomi halinde yaşarlar; yabancı bir otoriteyi kabul ettiklerinde veya ona boyun eğdiklerinde de köy ekonomisi hâkim vasfını korumaya devam eder. Netice olarak, bu gruplar arasındaki ayrılık, dille arasındaki farklılıkların da kısmen yansıttığı gibi, daha da artar. Ne var ki sömürgeciliğin, iletişim ve taşıma faaliyetleri olmadan, ticaretini geliştirmesi mümkün değildir. Bu faaliyetleri düzenleyebilmek için yerli halkın yardımına ihtiyacı vardır, işgücü gerekmektedir. Yerli nüfusun bu işlerde çalışmaya başlamasıyla geleneksel yaşama biçimi altüst olur. O zamana kadar birbirinden ayrı yaşayan yerli nüfusun değişik unsurları ilk defa karşılaşır. Ayrıca metropol, kendi savaşları uğruna, sömürgesindeki yüzbinlerce genci silah altına alır, onları, ülkelerinden uzakta, birarada yaşamaya (ve birarada ölmeye) zorlar. Sağ kalanlar ülkelere döndüklerinde, sömürgecileriyle olan ilişkilerinde yepyeni bir şuura sahip olmuşlardır.

Sömürgeciler, bütün arzularına rağmen, hâkim oldukları ülkeleri tek başlarına yönetemezler... Yerli kadrolara ihtiyaç vardır... Böylece yerli köylülerin yanında yerli bir burjuvazi gelişir. Çıkarları az çok metropoldekilere bağlı olan bir burjuvazi; mahalli aristokrasiden, müreffeh köylülerden, memurlardan gelen entelektüel bir tabaka, çok geçmeden kendi değerinin şuuruna varır. Tarım ve sanayi proletaryası ile birleşen bu entelektüeller yeni bir zihniyet yaratırlar. Ayrıca sömürgeciler işlerini kolaylaştırmak için, bu insanlara kendi dillerini de öğretmektedirler. Bu yabancı dil, o ülkedeki nüfus gruplarının pek azı tarafından konuşulsa da, bir yandan birbirlerini anlamalarını kolaylaştırırken, öte yandan da dünya siyasetinden haberdar olmalarını ve sömürgeleştirmeye karşı bir direniş birliği oluşturmalarını sağlar. İngilizce, Gana direnişinin dili olur, Fransızca Afrika Demokratik Birliği'nin, Cezayir Kurtuluş Hareketi'nin...

Kısaca bu ülkeler, Avrupa dilleri sayesinde kader ve menfaat birliklerinin şuuruna varırlar. Baskı ve şiddet politikası, milliyetçiliği mayalandırır, işgal edilen topraklarda var olan aşiretleri, etnik grupları, varsa devletleri kucaklayan bir vatanperverlik doğar.

Böylece, sömürgeleştirme, kendine rağmen, önce hürriyetleri isteyen, sonra da zor kullanarak elde eden yeni sosyal oluşumlara yol açtı. Bu oluşumlar için "**millet**" tabirini kullandık. Bu kavramı biraz açalım.

Millet denen sosyal birlik, Batı Avrupa'dan Ortaçağ'a kadar hâkim olan feodal sistemin zaman içinde ağır ağır çözülüşü sonucu, 18. yüzyılda ortaya çıktı. Feodal birlik yani fief, kendi kendine yetiyordu. Fiefler arasındaki mübadeleler ise, arızî idi; mübadele olmadığında da her fief ihtiyacı için gerekli üretimi sürdürebiliyordu. Ama yeni teknik gelişmeler (yel değirmeni, su değirmeni, izabe fırınları) genelleş-ti, üretim gücü arttı. Yeni üretim araçlarını çalıştırmak ve elde edilen ürünlere pazar bulmak lâzımdı. Fief, fazla küçük bir iktisadî birlik haline geldi, zaruretler feodal duvarları yıktı ve bu yıkılış üretim araçlarında yeni gelişmeler gerektirdi.

Mübadeleler gittikçe genişleyen alanlara yayıldı. Yeni bir coğrafî iş bölümü kuruldu. Çeşitli bölgeler, üretim söz konusu olduğunda, birbirlerinden vazgeçemez hale geldiler. Ortak pazarlarda bir araya gelen insanlar mahallî dillerinden vazgeçtiler, bu dillerden bir tanesi yeni sosyal birliğin dili oldu. Ortak ekonomi, Ortak dil, genişleyen yeni sosyal alanı tek birlik haline getirdi. Bu birlik, ortak iktisadî ve siyasî çıkarların temelini yarattı. Ortak bir kültür gelişti. Vatandaşlık zihniyeti, fiefte yaşayan tebaanın veya aşiret üyelerinin kafa yapısındaki bu uzun değişimin sonucunda ortaya çıktı.

Asırlar boyu süren bu tarihi gelişme yeni bir şuur uyandırdı: Millî şuur.

Sömürgelerde doğan sosyal birlik tipleri ise bu örneğe pek uymaz, iktisadî, siyasî, sosyal ve kültürel

bir birliğe yönelik bu sosyal oluşumlar, belli bir coğrafi sınır içinde, sömürgeciler tarafından zorla kabul ettirilen şartların, yani bir dış müdahalenin eseridir daha çok. Eseridir ama sömürge hakkında millî şuur uyanır uyanmaz, yabancı hâkimiyetine karşı direniş de başlar.

Sömürge sistemi sonucu ortaya çıkan bu sosyal birlikler için de millet tabirini kullanmamız, daha uygun başka tarihî bir deyim bulamamamızdan; millî ekonomi, millî kültür, millî şuur, millî devlet kavramları sömürge sonrası gerçeği tam olarak yansıtmayabiliyor...

Avrupa dışında gelişen milliyetçilik hareketleri, Birinci Dünya Savaşı'na kadar oldukça ürkek; ne var ki birtakım dış faktörler bu hareketlerin kendilerini ifade etmelerini kolaylaştırdı. Bu faktörlerin arasında en önemlisi şüphesiz ki Rus ihtilâli ve ihtilâlin dayandığı sosyalist doktrindi...

1917'den sonra iktidara geçen sosyalizm, kapitalizme karşı savaşında, sömürge halklarını da yanma almak istedi. Milletlerin kendi kaderlerine kendilerinin hükmetmesi hakkı, sömürge sistemi içinde kalmış olan devletlerde de büyük bir yankı buldu, Asya'daki milliyetçilik hareketlerinin çoğunu etkisi altına aldı.

Ne var ki emperyalizmin kuralları dünya siyasetini yönlendirmeye devam ediyordu, yeni bir dünya savaşı kaçınılmazdı. İkinci Dünya Savaşı emperyalist kuvvetlerin mağlubiyeti ve sömürge imparatorluklarının zayıflamasıyla sonuçlandı...

YİNE DE BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİNE EN BÜYÜK DESTEK, 1955-56'LARDAN İTİBAREN, BAĞIMSIZLIKLARI İÇİN SAVAŞAN SÖMÜRGELERE İKTİSADÎ, TEKNİK HATTA ASKERÎ YARDIM SAĞLAYAN RUSYA'DAN GELDİ...¹

Görülüyor ki sömürgeciliğin mezar kazıcısı olarak çağımızın iki büyük ideolojisi el ele vermiştir: MİLLİYETÇİLİK VE SOSYALİZM.

Ne var ki Avrupa şikârından vazgeçmemiştir. Sömürgecilik daha sevimli, daha yumuşak, daha sinsî bir hüviyetle yaşamaktadır:

Kültür sömürgeciliği.

BİR KELİMEYLE, ÇAĞDAŞ SÖMÜRGEÇİLİK AVRUPALILAŞTIRMA DAVASININ BİR DİĞER ÇEHRESİDİR.²

Cilt II, Sh: 92-99

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hz!: Mahmut Ali MERİÇ Kırk Ambar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2009, Cilt II 2006.

¹Arnault, Jacques, a.g.e., s. 9-20.

²Konuyla ilgili olarak bkz. Cemil Meriç, *Kültürden irfana*, İnsan Yayınları, İstanbul 1986, "Sömürgecilik ve Klasik Antropoloji", s. 55 vd.; "Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu", s. 61 vd. Ayrıca bkz. Ferro Marc, *Sömürgecilik Tarihi: Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine (13.-20. yüzyıl)*, çeviren Muna Cedden, İmge Kitabevi, 2002, orijinali Paris 1994. Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, çeviren Aydın Emeç, Sosyalist Yayınları, 1994. Zahar Renate, *Sömürgecilik ve Yabancılaşma*, çeviren Bayram Doktor, İnsan Yayınları, 1999. Marc Ferro başkanlığında 2004'te çıkan: *Le Livre Noir du Colonialisme, XVIe-XXIe siècle: De ('Extermination a la Repentance (Sömürgeciliğin Kara Kitabı, 16.-21. Yüzyıl: Im-ha'dan Pişmanlığa)*, Hachette Paris 2004.

Batı'da peşin hükümleri yıkan, yeni bir değerler levhasını yaratan entelijansiyanın doğuşu 18. yüzyıldadır: Ansiklopedistler.

Ansiklopedi bütün büyük eserler gibi bir aksiyon kitabı. Diderot önce herhangi bir tâbinin talebi üzerine İngilizce iki ciltlik bir lügati çevirme teklifi alır. Ansiklopedi bir nevî koç başıdır (Şatoları yıkmak için kullanılan âlet).

Hayatından memnun olan insan veya sınıf, düşünmez.

Her düşünce bir kopuştur.

Düşünce bir bedduadır, rahatsız eder, yaralar.

Düşünce fert plânında bir felâkettir.

Eski Yunan mitolojisinde Tanrılar kendilerine benzeyenleri kıskanırlar.

Ansiklopedi Diderot'ya zilletten başka hiçbir şey getirmedir. Fransız burjuvazisi 18. yüzyılda bütün insanlık namına harekete geçiyordu. Onun için Çariçe Katerina ve Rus prensi Stanislavski, Diderot'u, Voltaire'i ülkelerine davet etmekten çekinmezler.

Berdiaeff, Rus rejimi aleyhindedir. Hâtıralarında ihtilâlin zaferinden hemen sonra edebiyat doktoru olan polis müdürüyle on iki saat tartışırlar. Berdiaeff e, polis müdürü

"Senin her yazın milyonlarca insanın boşuna kanını döktüğünü ispatlar" diyor.

Tolstoy gayet rahat dolaşırken, Tolstoy'un eserini okuyanlar tevkif edilir.

Voltaire Avrupa'nın zekâ imparatorudur.

Proletarya eski Roma'dan gelen bir terim. Proleter=çocuk yapan. İstihsal vasıtalarından mahrum olan ve yaşamak için emeğini satan sınıftır proletarya, yeni tarifine göre.

19. yüzyılda düşünce Sorbonne'un dışında gelişir. Resmî felsefesi Spiritüalizm'dir Sorbonne'un. Burjuvazi Paris Komünası'ndan sonra, aristokrasinin putlarına sarılır, Spiritualist olur.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

Hürriyet önce bilmek, sonra yapabilmektir. Bilmeden yapabilmek olmaz. Bütün, tezadlarla dolu. Bu parçalardan birine saplanmak, hatâyâ sürükler bizi. İnsan cemiyetlerinde gelişme düz bir çizgi istikametinde olmaz. En büyük fikir adamları hayatlarında birkaç gün düşünebilmişlerdir. Büyük denilen insanlar efsâneleriyle büyüktürler, kiliseleri olduğu için büyüktürler. **Hakikat en sefil taraflarımıza hitap edince kinlerimizi, ihtiraslarımızı körükleyince kuvvet kazanır.** Hıristiyanlık Roma'da kovalandığı halde, Konstantin tarafından devlet dini olarak kabul edilince, zalimleşti. Mahkûmken hâkim oldu.

Bilgi alışkanlıklardan kurtulmak cehdi ister. Sosyal ilimlerde bu büsbütün böyle. **Katolik kilisesi bütün dogmalarıyla alay etseniz, sesini çıkarmaz.** Malına dokundunuz mu, şahlanır (Marx, Kapital önsözü). Türk aydınının bedbahtlığı kendi kafasıyla düşünmek imkânlarından mahrum bırakılarak yobazlaştırılmasıdır. **"Hürriyet, zaruretin şuuruna varmaktır"** (Hegel). Contingent'ları (olasıları) ve nécessaire'leri (zorunluları) bilmek. Herhangi bir konuda düşünmekte ve hareket etmekte ne kadar hürüz? Hepimiz Spinoza'nın havaya fırlattığı taşız. **Hürriyet bilmektir, tarihî kaderimizi, mazimizi ve ona dayanarak istikbâlimizi.** Bilmek, kiliselerin dışında olur. Spencer "Sosyolojiye Giriş"inde sosyal ilimlerin gelişmesini 10 büyük yalana bağlar (Millî yalan, sınıf yalanı, vs.). Tarih 6000 yıllık. Neolitik ihtilâl 15-20.000 yıllık. Yani 100 sene yaşayan 60 adam. Bu müddet içinde insan düşüncesi takvim yapraklarıyla gelişmemiştir. Mohencodaro ve Harappa medeniyeti C. Lévi-Strauss'a göre, son sözlerini söyleyen birer medeniyettirler. Küçük planda bir New York. Bir çok tarihçiler Vico'dan başlamak üzere Cyclique (Devri) tarihler kabul etmişlerdir. Belli katastroflardan sonra sıfırdan başlayan bir insanlık miti doğmuştur.

İnsan düşüncesi bir mirasın mahsulüdür. Medeniyetler arasındaki tek fark mirasyedi olmayan milletlerle, bütün nesillerin mirasları üstüste koyması ile yığılan medeniyetlerin farkıdır. Türk'ün en büyük bedbahtlığı, kendi mirasına konmayıdır. Neolitik ihtilâl ve 19. yüzyılın sanayi inkılâbı da kümülatif medeniyetlerin mahsulüdür. Yani insan coğrafyayı tarihleştirirken büyük emekler harcar. Fakat bu yığılma olunca kantiteden kaliteye geçiş olur. **Osmanlı İmparatorluğu Hıristiyan dünyasının tek antitezi olmuş, sonra mazisinden vazgeçmiş ve âdeta 1923'de yeniden kurulmuştur.**

Maxime Rodinson genç ve değerli bir yazar. Eski Habeşçe hocası. Yahudi. Bugün eskiyen bir kitap yazdı. İddiası şu: İslâmiyet bir alt-yapı müessesesi değildir, bu itibarla onun kapitalizme engel olduğunu söylemek anti-marksist bir davranış. Üst-yapıyla alt-yapıyı açıklamak.

Osmanlı İmparatorluğu'nda prekapitalist sektör gelişmemiştir. Fakat ticaret yollarının gelişmesi vs. Avrupa'yı kapitalistlendirdi ve kapitalizm emperyalist olduğu için Doğu'nun kapitalistleşmesini önledi. Doğu'nun kapitalistleşmemesi, onun entelektüel bakımdan geri olduğunu ispat etmez. Biz kendi mazimizden kopmuş insanlarız.

Bir Celâl Nuri Bey'in **"Osmanlı İmparatorluğu Neden Çöktü?"** diye bir kitabı vardır. Yusuf Akçura'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş devri ile ilgili bir kitabı vardır. Kapitülasyonların tarihi hakkında iki ciltlik bir kitap vardır. Osmanlı maliyesi ile ilgili birçok kitaplar vardır. Türkiye'de tarihle uğraşanlar anti-marksistlerdir. Kaynaklara inmek imkânına sahiptirler. Fakat ciddî bir sosyoloji ve tarih felsefesi kültüründen mahrumdurlar. Böyle bir terbiyesi olanlar da, ne kadar değerli olduğu bilinmeyen tarihçilerin vesikalandan faydalanıyorlar —Avcioğlu gibi—. Medenî ülkelerin özelliği işbölümüdür. Marksizm bugün bir ihtisaslaşmaya gitmiştir Fransa'da. Bizde memleketin tarihi tetkik edilmeden hiçbir şey söylenemez.

Oysa yapılacak şey Rodinson'un kaynaklarına inmektir. Bir nesil kendisinden önceki nesillerin mirasına konmamak-tadır. Alacağına ya Uzunçarşılı'dan, ya Rodinson'dan alacaktır. **Türk insanı kendine düşman bir dünyanın ortasındadır. Bilmek, çok bilmek zorunda. Bir düşünce ne kadar bizimkine benzemiyorsa, bizimkini o kadar tamamlar. En büyük dostlarımız bizim gibi düşünmeyenlerdir.** Darwin "Nevilerin Menşei"ni hazırlarken kendi düşüncesini doğrulayan notları kütüphanesinin en uzak yerine sokardı, kendi düşüncesini cerhedenleri ise, her an yazıhanesinin üstünde bulundururdu.

İnsanlık bugüne kadar iki büyük siyasî tecrübe yaşadı:

- 1- Thiérs-état'nin liberal demokrasisi. Bütün Avrupa ve Amerika. 1789.
- 2- 1917 ihtilâli ve kurulan Sovyet rejimi.

Makine medeniyeti fetihler, bloklar, atom, vs. Avrupa, Amerika ve Rusya ihtilâf içindedir. Çin-Rus çatışması, Çekoslovakya'nın işgali ve Vietnam harbi. Marksist demokrasi ile liberal demokrasinin köklerindeki hatâ neydi?

İnsanlık nerede hatâ etti?

Fransa, İngiltere, hattâ Rusya, Stalin'den sonra tekrar Saint-Simon ve Proudhon'a dönüyorlar. Acaba Marx kilisesinin bütün iddiaları doğru mudur?

Marx ve Proudhon birbirlerini tamamlarlar mı, cerh mi ederler?

Hatâyı kaynaktan yakalamak, dünya aydınını bekleyen büyük problem.

Avrupa için haksızlıkları ortadan kaldırmanın tek çaresi ihtilâldir. Avrupa barışçı görünür, ama aslında şiddetten yanadır. Proto histoire'den (Tarih-öncesinden) bu yana şiddet şiddeti doğurur. **Hiçbir ihtilâl hiçbir problemi halletmemiş, etse bile aynı derecede büyük birçok problem getirmiştir.**

Sadi (Şirazi) dünyanın bütün toprakları bir damla kan dökülmesine değmez der.

Gandhi de böyle der: **Zor yok.**

İhtilâl bahsinde Marx, Proudhon ve Saint-Simon müttefik değildir. Proudhon adaleti ve eşitliği, demopediyi (Halkın terbiyesini) getirir. Bu bakımdan Gandhi'ye yakındır, Makyavel'den çok. Bugün Avrupa ve Asya'nın en çok meşgul olduğu problemler bunlardır. 1961'de XXII. Komünist Konfederasyonu'nda Herzen en büyük düşünür olarak vasıflandırıldı. Autogestion (işçilerin kendi kendini yönetimi) kabul edildi Rusya ve Yugoslavya'da. Proudhoncu düşüncelerdir.

Araba yolundan gitmek çok kolaydır. Fakat raylar bazan uçuruma götürür insanı. Düşünce alışımın dışındadır.

Marx'ın dünya çapında bir şöhrete kavuşması 1871 Prusya zaferi ile olmuştur. Galip Prusya zaferiyle beraber Marx'ın düşüncesi de kendini duyurur.

Kilise düşüncüyü tatbik edebilir, fakat geliştirmez.

Düşünce kiliselerin dışında gelişir.

Marksizm kilise olmadığı zaman, düşünce idi.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

1967

Duverger, Institutions Politiques'in (Siyasî Kurumlar) eski baskılarında, liberal demokrasilerin karşısına diktatörlükleri koyardı, sonrakilerde otoriter rejim oldu. Neden? Diktatörlükte iktidara zorla geçiş mânâsı vardır. Hâlbuki II. Cihan Harbi'nden sonra iktidar meşru yoldan fethedilmiştir. Otoriter rejimlerse ayrılır.

1- Komünist**2- Faşist****3- Yarı-Faşist rejimler. (İktisaden geri kalmış devletlerde)**

Kari Friedrich'in Brzenski'ye yazdığı Totaliter Rejimler'de, bu rejimler belli kıstaslarla tanınır: Resmî bir devlet ideolojisi mevcuttur, millî hayat bir polis kontrolü altındadır. Ordu bir elde toplanmıştır, bütün propaganda vasıtaları ve iktisadî hayat da öyle.

Kelimeler bir mağara idolüdür Bacon'un tabiriyle, bir sisle çevrilidir. Bizi peşin hükümlere sürüklerler. Biz tarihin kördüğümelerini kılıcımızla kestik. Çağdaş dünyayı bir bulut arkasından görüyoruz. Tanzimat'tan beri Avrupa'nın emri yevmîleriyle yaşıyoruz. Sosyolojinin tek vazifesi realiteyi her türlü bulutundan temizleyerek incelemektir. Bacon'ın 16. yüzyıl, Descartes'in 17. yüzyılda yaptığını bugün yapmak. Sosyoloji bize mağaramızı yıkmak imkânını vermelidir. Zaferden zafere koşan bir kavmin düşünceye ihtiyacı yoktu, Kur'an yetiyordu ona. Düşünmek bir mücadeledir, bir aczin ifadesidir. Düşünmeye alışmamış bir kavmin, Avrupa'nın düşünmesini istediği kadar düşünmesini istedik. Kelimelerden korkar olduk.

Bu memlekette düne kadar sosyalizm de, faşizm de iki düşman kuvvetti.

Faşizm ve sosyalizm üzerinde düşünülmecek demek, hiç düşünülmecek demektir:

Demokrasinin tek üstün tarafı, her düşünceye hayat hakkı tanınmasıdır.

Her iktidar hatâ eder ve hatâlarının gösterilmesinden hoşlanmaz.

Türkiye'de ancak çok partili rejim kurulduktan sonradır ki, kavramların gözünün içine bakabildik. Düşünceye saygı, düşünceye tahammülle başlar. Günümüzde sosyalizm az-çok vatandaşlık hakkı kazandı, bugün sosyalizmin moda olması bir tepkidir.

FAŞİZM, belli bir devirde ortaya çıkıp sönen bir İtalyan dünya görüşüdür (1922-1945).

Nasyonal sosyalizm de bir başka devlet rejiminin adı. Bir Franko, bir Salazar, bir Peron'un faşist rejiminden bahsedilebilir. Ortak yönleri var.

Brasillach, zindanda hâtıra defterine şöyle yazıyordu: "**Faşizm ölmeyecektir, insanın kendini bir dâvaya verişidir faşizm, 20. yüzyılın şiiridir.**"

J. P. Sartre'in "Altona Mahpuslarında Alman ordusunda subaylık yapan Franz; Kendini isteyerek hapsettiği zindanda, yengeçlere dertlerini şöyle anlatır:

"Daima galipler haklıdır."

Faşizm lanete uğramış bir doktrin, dostu yoktur. 45'den beri mağluptur. Liberal rejimler, sosyalistler, mason locaları.

Sosyalizmi az çok etüd eden tek Türk aydını Peyami Safa idi. O sırada Batı Avrupa'da okuyanlar demokrasi, Almanya'da okuyanlar totalitarizme bağlıydı.

CHP hangisinin sesi yüksek çıkarsa ona koştu. Kâh "Gök Börü"ye, kâh "Yurt ve Dünya "ya hizmet etti.

Tarafsız olmak yalanların en iğrenci. Yaşayan her uzviyet taraf tutar, taraf tutmamak oportünizmlerin en âdîsidir. İnsan düşüncesi için Herkül sütunları yoktur, "Non Plus Ultra" (daha ötesi

yok) yoktur. Herhangi bir ideoloji önce kendi peygamberlerinden öğrenilir, dostlarından, düşmanlarından değil.

Faşizm deyince önce bir Mussolini, bir Hitler geliyor akla. Sonra faşizmi etkileyenler: Pareto (formel sosyolojiyi çok haklı tenkitlere tabî tutan burjuvazinin Kari Marx'ı), sonra bir Maurras (Lenine'in dehâ müsveddesi olarak vasıflandırdığı), Sorel, Spengler, Van der Bruck. O devrin İtalyası'nı ve Almanyası'nı tanımak gerek.

Faşizm Türkiye için bir kurtuluş yolu olabilir mi?

Türkiye'nin problemlerine henüz dokunulmamıştır, aydınları henüz taklit psikolojisinden vazgeçmemiştir. Çünkü bizim arkamızda İtalya'daki gibi Rönesans, Almanya'daki gibi bir Marksist literatür, Rusya'daki gibi bir romancılar nesli yok. (Palme Dutt, İngiltere'nin yetiştirdiği tek ciddi sosyalist).

Faşizm bir buhranın eseridir.

Özek de, Sarıca da birer politika eseri yazmışlardır, birer ilim eseri değil.

Faşizm liberal demokrasinin, bir buhranın sonucunda doğdu.

Liberalizm nedir? En güzel tarif liberal Benjamin Constant'inki.

Liberalizm kişinin hürriyetidir, despotizme karşı, kalabalığa karşı hürriyeti.

Liberalizm demek burjuvazi demektir, ferdin toplum karşısındaki haysiyeti, vekarıdır. Fert bütün düşüncelerinde hürdür. Alt-yapısı, ticaret hürriyetine, serbest rekabete dayanan bir düzen.

Liberal demokrasilerin temelinde kapitalizmin zaferi vardır. Liberalizm, yani burjuvazi Asya'yı Afrika'yı sömürmeseydi, kendi işçisine söz hakkı tanımazdı.

Kartel ve trustlerin saltanatı başlayınca Tocqueville'in kendilerine büyük ümitler bağladığı orta sınıflar korkuya düştü.

Marx'a göre 2 sınıf kalacaktı: kapitalistler ve proleterler. Kapitaler gittikçe sayısı azalan ellerde toplanacak, orta sınıf proleterleşecekti. İktisadî liberalizmin sona erişti karteller ve trustlerle olur. Konsantrasyon orta sınıflar için büyük bir tehlikedir. 1917'den sonra liberal demokrasiler korkunç bir kâbus içindeler. Tarihte ilk defa içtimâî bir sınıf, bütün içtimâî düzeni değiştiriyor. (Foster Dulles, hâtıralarında aynı yıllarda Amerika'nın geçirdiği büyük korkuları anlatır.)

Faşizm, liberal burjuvazinin liberalizmden vazgeçmesidir. Kartel ve trustleri kuran bir dünyada liberalizm olamaz.

Avrupa 1919'dan sonra görülmemiş bir gericiliğin sahne-sidir. Fransa Katolik kiliseyle elele verir. Sağcılar: bir Barrés, bir Maurras peygamberler gibi takdis edilir. Her nevi sosyalizme cephe alınır. Harold Laski "Parlömanteizm'le sosyalizm at başı beraber gidebilir mi?" diye sorar kendi kendine.

Bir kelimeyle liberal burjuvazi hastadır. Sosyalizm 2'ye bölünmüş: 2. Enternasyonal - Sosyal Demokratlar, 3. Enternasyonal - Lénine.

İtalya'da genel oy 1912'de kabul edilir. Liberalizmin mazisi yoktur. Bir gölge devlete ihtiyaç vardır, Manchester mektebinin istediği bir devlet.

İtalya'da sosyalistler 1914 savaşına girmek istemezler. Mussolini de sosyalist partisinde âzadır. Savaştan dönenler özyurtlarında kendilerini yabancı hissederler. Zafer yalnız kâğıttadır. Kral Pierre Emmanuel aciz ve zayıftır, ihtiyacı bir başvekil: Gioretti. Sefalet içindedir İtalya. Faşistler sosyalist partiden kopmuş eski muharipler. Başlarında Mussolini.

İtalyan insanı, Taine'in tâbiri ile gelişen kapitalizm karşısında daima aşağılık duygusu duymuş bir Akdenizli'dir. Şair ve tembeldir, tabiata hayrandır.

Faşistlere göre bütün bu sıcak-kanlı insanların göğsünde tek kalp çarpmalıydı.

Mussolini iktidara bir hükümet darbesiyle gelmez, kralın davetiyle gelir. "Bütün ideolojilere karşı gelecek kadar cesuruz" der.

Mussolini'nin doktrini eylemdir. Faşizmin doktrini önce aksiyon, sonra doktrin.

29 Ekim 1922'de iktidara geçen faşizm, 1938'e kadar oluş içindedir.

Mussolini iktidara geçtikten sonra devlet her şeydir. Bütün o muzdarip insanları tek potada eritecek ve kalabalıkları elektrikle direcekti. İtalya yoktu, İtalya yaratılacaktı. Devlet milleti yaratacaktır, millet devleti değil.

Mussolini'den önce Marksizm, İtalya'da üniversiteye kadar girmiştir, reformist bir Marksizm'dir bu. Lassalle'in, Dühring'in, Fichte'nin, List'in, Rodbertus'un sosyalist doktrinleri sınıf ahengine dayanır, sınıf çatışmasına değil.

Devlet bütün insanları toplayacak, bütün insanları kaynaştıracaktı. Gerçekte bu böyle oldu mu? Faşizmi ihtilâl sayanlar çoktur, ihtilâl nedir?

Mathiez'e göre ihtilâl, alt-yapıda (mülkiyet rejiminde) büyük değişiklikler yapan sosyal ve politik harekettir. (Fransız, Rus Devrimleri, 1871 Komünası gibi). Bir başka tarif: ihtilâl, politik iktidarın bir içtimaî sınıftan başka bir sınıfa geçişidir.

Bu 2. manâda faşizme bir ihtilâl denebilir. Orta sınıfların idareyi ele geçireşleridir. Mussolini de bir küçük burjuvadır.

Acaba bir orta sınıf var mıdır?

Birçok sosyologlar hayır derler. Orta sınıf çok çeşitli ufuklardan gelir, 2 sınıf arasındadır. Sınıfın bir consistence'ı (sürekliliği) vardır, uzun zaman değişmeyen bir realitedir.

Faşizmde gerçekten iktidar el değiştirmiş midir?

Hayır. Çünkü büyük toprak ağaları yine üstündür ve orta sınıf büyük fetihler yapamamıştır. Mülkiyet rejiminde bir değişiklik yok, bir zorlamayla iktidara geliş yok. (Sosyalist milletvekili Matteiotti'nin öldürülmesi hariç). Sınıf olmayan bir sınıfın iktidara gelişi, bir ihtilâl değil.

Mussolini, italyan insanını yapabileceği birçok şeyi yapmaya mecbur etmişti, insanlar çizmesini yaladıkları şefin, sonradan suratına tükürecek kadar aşağıdılar.

Kurtlar ihtiyar kurtları parçalarlar, ama onlara hakaret etmezler. Oysa insanlar, karşısında küçüldükleri insanı affetmezler.

Duverger, siyasî hukuka aydınlık getirmiştir. Ona göre İtalya'yı yaratan faşizmdir.

İktisaden geri kalmış ülkeler içinse faşizm uygun değildir, çünkü muhafazakârdır. Hâlbuki iktisaden geri kalmış memleketlerde ilerleme olmalıdır diye ilâve eder Duverger. Oysa faşizm teknikte muhafazakâr değildir.

Faşizm Türkiye'yi daha çok okşar, çünkü asırlarca tek kişi tarafından idare edilmeye alışmıştır.

Sürü psikolojisi bizim kanımızda var. Bu memlekette yalnızca Osmanlı konuştu. Biz şefçi ülkeyiz. Bu itibarla ben sen yokuz, biz varız diyen faşizmin Türkiye'de varoluş şartları sosyalizmden daha çok.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

FELSEFENİN PASLI KİLİDİ: HÜRRİYET

"Ve mezarın çözdüğü
Dolaşık yumak."
Victor Hugo

HÜRRİYET ÇILGIN BİR VEHİM

Determinizm çelik bir korse. Daha girift, daha esrarlı, daha cihanşümul bir gerçeğe aydınların taktığı ad. Bu meçhul ve korkunç güce, Eski Yunan, "Ananke", "fatum", "nemesis" demiş; Hint "karma"; semavî dinler "kader".

Halk, ihtiyar Zerdüşt'ün ikiye ayırdığı Kadir-i Mutlak mefhumuna sâdik kalmış.

Ahuramazda, Rab;

Angromenyu, Felek.

Felek, bir parça "Nemesis", bir parça şeytan. İlahi İrade'yi lekelememek için uydurulmuş bir vur abalya. Kahpe, kambur, kıskanç ve şuursuz. İslâmiyet için fazla kurcalanmaması gereken bir sır, kader. İnsan zekâsı, bu içinden çıkılmaz muamma karşısında apışıp kalmış. Hiç kimse bir zerre aydınlık getirememiş. Hayyam, "**Efsane söylediler ve uykuya daldılar**" diyor; Neyzen, "**Çözemez kimse bu dünya denilen kördüğümü.**"

Efsane veya şarkı... Herkesin başka başka anladığı bir avuç kelime. Bu meçhuller ummanında tek pusula: İman. Ama iman da bir hidayet-i ilâhîye. Yani inanmakta da hür değiliz.

EZELÎ SIR: KADER

Kamus der ki, "**Kader**, lügatte, ölçme, tahmin; ölçerek, takdir ederek, tayin; kelâmda Allah'ın iradelerini icradan yani kazadan evvel takdir etmesi, ölçmesi manasınadır. Kader, ezelden ebede kadar, câri ahval ve hadisatta hâkim olan küllî hükümdür: Kaderi ölçüp biçip hüküm vermek; kaza ise, bu hükmü infaz etmek, yani ezelden verilen hükmü, adem'den fiil haline getirmektir. İslâm'da, her şeyin takdir-i ilâhî ile, yani kadere tevfikân, vücuda geldiğine inanmak şarttır. Cebriye mezhebi, bütün fiil ve hâdiselerin, ezeldaki takdir üzere vukua geldiğine inanır. Ona göre, irade-i cüzîye bir vehimden ibaret. (Batı dillerinde 'fatalizm')."

Bu karanlık mefhumu yeni bir aydınlık getirmek kimin haddi?

Said Nursî, İslâm irfanının cihanşümul hakikatlerinden kader ve cüz-i ihtiyarî meselelerini küçük bir risalede toplamış: **Kader Risalesi**. "Kader ile cüz-i ihtiyarî iki mesele-i mühimmedir. Ona dair dört mebhas içinde, birkaç sırlarını açmaya çalışacağız". Dinleyelim:

"Kader ve cüz-i ihtiyarî, iman'a taallûk eder, ilim ve nazariyeye değil. Mümin, her şeyi hatta fiilini, nefsinin Cenab-ı Hakka vere vere mesuliyetten kurtulmasın diye önüne cüz-i ihtiyarî çıkıyor, ona mesul ve mükellef sensin, diyor. Sonra da ondan sudur eden iyilikler ve kemalat ile müminin mağrur olmaması için, karşısına kader çıkıyor ve ona, haddini bil, yapan sen değilsin diyor. Evet kader, nefsi gururdan kurtarmak ve cüz-i ihtiyarî de, ademi mesuliyetten kurtarmak için mesail-i imaniyeye girmişler. Yoksa, mütemerrid nüfus-u emmarenin işledikleri seyyiatının (kötülüklerinin, günahlarının) mesuliyetinden kendilerini kurtarmak için kadere yapışmaları ve onlara inam olunan mehasinle iftihar etmeleri, gururlanmaları, yaptıklarını cüz-i ihtiyarî'ye istinat etmeleri için değil. Evet, manen terakki etmeyen avam için kader inancı, ye'sin ve hüznün ilacıdır, sefahate ve atalete sebep olmaz.

Demek kader meselesi, teklif ve mesuliyetten kurtarmak için değil, belki fahr ve gururdan kurtarmak içindir ki imana girmiş. Kur'an'ın dediği gibi, insan seyyiatından tamamen mesuldür, çünkü seyyiatı isteyen kendisidir. Seyyat tahribat nevinden olduğu için, insan bir seyyie ile çok tahribat yapabilir. Müthiş bir cezaya kesb-i istihkak eder. Bir kibrit ile bir evi yakmak gibi... Seyyiatı isteyen nefis-i insanîyedir, ya istidat ile ya ihtiyar ile... Sebebiyet ve sual nefis-dedir ki, mesuliyeti o çeker...

Fakat, insanın, hasenatta (iyiliklerde, güzelliklerde) iftahara hakkı yoktur. Onda onun hakkı pek azdır. Çünkü hasenatı isteyen, iktiza eden... icad eden, kudret-i Rabbaniyedir... Hakka ait olan halk ve icad... güzeldir, hayırdır. Kisb-i şer, serdir; halk-ı şer, şer değildir. Yağmurdan zarar gören tembel bir adam, yağmur rahmet değil, diyemez. Halk ve icadda, bir şerr-i cüzî ile beraber bir hayr-ı kesir vardır. Bir şerr-i cüzî için hayr-ı kesiri terk etmek, şerr-i kesir olur... İcad-ı ilâhîde şer ve çirkinlik yoktur. Şer, kulun kisbine ve istidadına aittir... Kader, hakikî illetlere bakar, adalet eder. İnsanlar, zahiri gördükleri illetlere, hükümlerini bina eder; kaderin aynı adaletinde zulme düşerler.

Eğer denilse: Mademki, bir emr-i itibarî hükmünde olan kisbden başka insanın elinde bir şey bulunmuyor, nasıl oluyor ki, Kur'an-ı Muciz-ül Beyan'da insana asi ve düşman vaziyeti verilmiş, Halik-i arz ve semavat, ondan azim şikâyetler ediyor?

El cevap: Küfür ve isyan ve seyyie, tahriptir, ademdir. Azim tahribat ve hadsiz ademler, bir tek emr-i itibarîye ve ademiye ile terettüp edebilir. Nasıl ki bir dümencinin vazifesini yerine getirmemesi, koca bir gemiyi batırabilir... Madem insan, küfür ve isyanla tahribat tarafına gidiyor... onun için ehl-i iman, onlara karşı Cenab-ı Hakkın inayetine muhtaçtır... Müminler de böyle edepsiz ehl-i isyana karşı dayanmak için Cenab-ı Hakkın inayatına muhtaçdırlar.

Eğer desen: **Kader ile cüz-i ihtiyarî nasıl uzlaşabilir?**

El cevap: **Gayet güzel uzlaşır.**

Şöyle ki:

Birincisi: Elbette ki bir Âdil-i Hâkim, insan için sevab ve ikab olacak, mahiyeti meçhul bir cüz-i ihtiyarî vermiştir. O Âdil-i hâkimin pek çok hikmetini bilmediğimiz gibi, kaderle cüz-i ihtiyarînin nasıl uzlaşacağını bilmememiz, bu uzlaşmanın olmamasına delalet etmez.

İkincisi: Herkes kendinde bir ihtiyar hisseder, o ihtiyarın vücudunu vicdanen bilir. Mevcudatın mahiyetini bilmek ayrıdır, vücudunu bilmek ayrıdır. Vücudu bizce bedihi olduğu halde, mahiyeti bizce meçhul çok şeyler var. Cüz-i ihtiyarî de bu meçhuller arasına girebilir ama ademi ilmimiz, onun olmadığına delalet etmez.

Üçüncüsü: Cüz-i ihtiyarî kadere münafi değil. Belki kader, ihtiyarı teyit eder. Çünkü kader, ilm-i ilâhînin bir nevidir, ilm-i ilâhî, ihtiyarımıza taallük etmiş olduğuna göre, ihtiyarı teyit ediyor demektir.

Dördüncüsü: Kader, ilim nevindendir, bilgidir. Bilgi ise bilinene bağlıdır. Zaman sonsuz bir bütün, hem mazi, hem hal, hem istikbal, Daire-i mümkinat içinde uzanıp gider. Kader, ilm-i ezeli den olduğu için, ezelden ebede her şeyi kucaklar, olmuş ve olacak her şeyi. Biz de muhakememizle onun dışında kalamayız.

Beşincisi: Kader anlayışına göre, müsebbebler sebeplere bağlıdır. Yani şu sonuç bu nedenle vuku bulacak. Onun için denilmesin ki, falan adamın falan zamanda ölmesi mukadderdi, cüz-i ihtiyarîyle tüfek atan adamın ne kabahati var, ateş etmeseydi o yine ölecekti.

Sual: Niçin böyle denilmesin?

El cevap: Çünkü kader, onun ölmesini, ateş edenin tüfeğiyle tayin etmiştir. Eğer onun ateş etmediğini farz etsen, o vakit kaderin yerine gelmediğini farz ediyorsun, o zaman ölmesini ne ile açıklayacaksın?

Cebriye fırkası, sebebe ayrı, müsebbebe ayrı bir kader tasavvur eder, ateş eden olmasaydı o yine ölecekti der.

Mutezile fırkası, kadere inkâr eder, ateş eden olmasaydı, o ölmeyecekti der.

Ama biz ehl-i hak deriz ki, ateş eden olmasaydı, öleceği belli değildi.

Altıncısı: Cüz-i ihtiyarînin temelinde meyelan (meyletme) vardır. Meyelan, kimine göre bir emr-i itibarîdir, kimine göre, zaten mevcuttur. Zaten mevcutsa bir emr-i nisbî'dir, vücud-u haricisi yoktur. Emr-i itibarî ise, illet-i tamme istemez, illet-i tamme olsa ihtiyar da ortadan kalkar. Emr-i itibarînin illeti, bir rüçhaniyet derecesinde olsa, o emr-i itibarî sübut bulabilir, o anda insanı terk edebilir, meyelan dizginlenebilir. Kur'an Ona, şu serdir yapma, diyorsa, kul meyelanını susturabilir.

Yedincisi: İnsanın irade-i ve cüz-i ihtiyarîsi son derece zayıftır, bir emr-i itibarîdir. Fakat Cenab-ı Hak, o cüz-i iradeyi irade-i külliyesinin yerine gelmesi için şart koşmuştur. Yani der ki, Ey kulum, ihtiyarınla hangi yolu istersen, seni o yolda götürürüm, öyle ise mesuliyet sana aittir.

El hasıl: Ey insan! Senin elinde gayet zayıf, fakat seyyiatta ve tahribatta eli gayet uzun, hasenatta

ise, eli gayet kısa, cüz-i ihtiyarî namında bir iraden var. O iradenin bir eline duayı ver ki, cennete eli yetişsin. Diğer eline istiğfar'ı ver ki, onun eli seyyiattan kısalsın ve cehenneme yetişmesin. Demek dua ve tevekkül, meyelan-ı hayra büyük bir kuvvet verdiği gibi, istiğfar ve tövbe dahi, meyelan-ı şerri keser, tecavüzatını kırar..."

Yazı şu ezeli hükümle tuğralanıyor: "Kadere iman, imanın erkânındandır. Yani her şey, Cenab-ı Hakkın takdiriyledir..."

Netice-i meram: Madem böyle umum zihayatta kalem-i kader hükümandır. Elbette âlemin en mükemmel meyvesi ve arzın halifesi ve emanet-i kübranm hamili olan insanın sergüzeşt-i hayatiyesi, her şeyden ziyade, kaderin kanununa tâbidir...

İnsan kadere iman etmezse, küçük bir dairede, cüzî bir serbestiyet, muvakkat bir hürriyet içinde, dünya kadar ağır bir yükü, biçare ruhun omzunda taşımaya mecburdur... İşte kadere iman, bütün o ağırlığı kaderin sefinesine atar, kemal-i rahat ile, ruh ve kalbin kemal-i hürriyetiyle kemalatında serbest cevelanma meydan verir."¹

Üstat, şimşek pırıltılarıyla aydınlattığı bu karanlık bölgelerde, büyük bir güvenle dolaşiyor. Üslup kesif ve izahlar inandırıcı. Asırları kucaklayan bir tefekkürün, çağdaş idrake seslenişi, yaralanan bir idrake, yabancılaşmış bir idrake!

İrfanımızın madde-i asliyesi olan bu fikirleri ne kadar anlayabiliyoruz?

Heyhat! Ne meselenin kendisine aşınayız, ne mefhumlara.

ÇIKMAZA SAPLANAN KİLİSE

Kilisenin kurulduğu ilk asırlardan beri, irade-i cüzziye ile ilâhî inayet meselesi, keşişleri ayırmış.

Bazıları, insan kendi kaderini kendi inşa eder demiş (Pelagius).

Bazıları, irade-i cüzziye'yi kavlen kabul ederken, hakikatte reddetmiş (Ma-nikeen'ler).

Tartışmalar sürüp giderken Saint-Augustin sesini yükseltmiş, irade-i cüzziye ile inayet-i ilâhîye arasında esrarlı bir denge kurmaya çalışmış. Başarabilmiş mi? Hayır.

Saint-Thomas ile Duns Scot, Luther ile Erasmus, Armini-us ile Gomarus, Port-Royal ile Molina arasında eski kavga yeniden alevlenmiş.

Bu fırtınalı tartışmalar sürüp giderken, Kilise ne yapmış? İdare-i maslahat. Hürriyetin aşırı yandaşlarına karşı irade-i ilâhîyeyi, inayet-i ilâhîyeyi ileri sürenlere karşı da insanın mesuliyetini ve bağımsızlığını savunmuş. Şüphesiz hakimane bir davranış. Ama çatışanları susturabilmiş mi? Hayır. Mesele, yalnız hürriyetin var olduğunu kabul veya reddetmekten ibaret değildir. Hürriyetin varlığı vicdanın şahadetiyle sabit. İnsanlık tarihi de, içtimaî müesseselerin bütünü de, hürriyetin inkâr edilmez delilleri. Hareketlerimizde hürüz, ama mutlak bir bağımsızlık da yok. Yönelişlerimizi tayin eden saikler var.

Bu saikler neler?

Hepsinin mahiyet ve menşei bir mi, yoksa ayrı ayrı mı?

Etkilerinin kesin bir sınırı var mı?

Onlara niçin ve nasıl boyun eğiyoruz?

Dahası da var: İrâde-i cüzziye ile muayyeniyeti nasıl uzlaştıracamız?

Dünyadaki muayyeniyet'le hareket serbestimiz arasında ahenk kurmak kabil mi?

Hem Tanrı'nın ilm-i ezelsine, hem insanın ihtiyarına, hem Tanrı'nın mutlak kudretine hem insanın mesuliyetine inanmak! İşte asıl düğüm. Beşerin aciz aklı bu çetin, bu içinden çıkılmaz sualleri cevaplandırabilir mi?

İlahiyatçılarla filozoflar ne yapsın?

Hepsi de, bütün insanlıkla beraber, hürriyetin varlığını tasdik ediyor. Ama hürriyet'i aydınlık olarak tarife kalkınca anlaşmazlık başlıyor.

Batı düşüncesi tezatlar içindedir. Diyor ki, insanda ve diğer varlıklarda müsbet ve asli olan ne varsa Tanrı'dan gelir ve en kâmil şekliyle Tanrı'da mevcuttur. İnsan iradesiyle Tanrı iradesi arasındaki fark, yaratılanla yaratıcı arasındaki farkın tıpkısı.

¹Said Nursî Bediüzzaman, *Risale-i Nur Külliyyatından, Sözlere*, Sinan Matbaası, İstanbul 1960. Yirmi altıncı Söz: *Kader Risalesi*, s. 432-441.

Said Nursî çok daha aydınlık, çok daha inandırıcı.

Nefi:

**"Tevfik, refik olmayacak faide yoktur
Her kim burada akla uyarırsa zarar eder"**

diyordu. Şinasi:

**"Hak yol aramak vacibedir akl-ı selime
Tevfikini isterse Hûda rahiber eyler"**

diyor. İsmail Habip bu iki hükmün çeliştiğine kani. Birincisi Doğu'nun tevekkülünü dile getiriyormuş, ikincisi Batı'nın zinde ve diri felsefesini. Oysa her iki düşünce de yüzde yüz İslâm'ın. Nefi'nin akıldan anladığı, vahye yan çizen, kendi kendine yetmek iddiasında, acizliği nispetinde mağrur: Nefsaniyet. Şinasi irade-i cüzzîye ile inayet-i ilâhîye'nin hudutlarını çok daha vazih olarak belirtmiş, hepsi o kadar.

FELSEFENİN PASLI KİLİDİ

Batı ilâhiyatçılarının ipe sapa gelmez gevezeliklerini bir yana iterek, filozofları dinleyelim. Felsefe için mesele, beşeri eylemde, tabiat ve toplum kanunları arasındaki münasebetler. Metafizik düşünce iki çözüm yolu bulmuş.

Birincisine göre, olaylar zorunludur, hürriyet diye bir şey yoktur.

İkincisine göre, insanlar hürdür, kanunlar zorunlu değildir.

1) Kaderci Tutum, Determinizm

Olayların zorunlu olduğunu ileri süren nazariyeler, kaderci bir tutum belirtir. Fert, maddî ve sosyal çevrenin pasif bir ürünüdür.

Tabiat felsefesi düzeyinde, olayların kaçınılmazlığı beşeri eylemi lüzumsuz kılar.

Sosyal düzeyde ise bu nazariyelerin vardığı sonuç şu: Sosyal evrim kanunları zorunludur, insan herhangi bir olaya ağırlığını koyamaz, yani toplumu değiştirmeye yönelik her eylem faydasızdır. Ne var ki böyle bir davranış, her türlü siyasî sömürü için bir gerekçe değil midir: Mademki sömürü kaçınılmaz, karşı koymak neye yarar?

Nasılsa her şey tesadüf.

Sosyal olaylar iki tarzda açıklanabilir. Ya "büyük adam"ın iradesiyle. Bir tek büyük adam, davranışlarında hürdür (Carlyle'm tarih felsefesi). Veya kolektif ve duygusal itişlerle. Bu iddiada bulunanlar daha çok nazizmin nazariyecileri, Tönnies ve Spengler gibi.

Nihayet kişinin yaşama düzeyinde determinizm. Mesela Bergson için hürriyet, ruh dünyasındadır, madde dünyasında ise olaylar zorunludur. William James için, ferdî eylemin kaynağında daima bir "fiat" (olsun), yani bir "itiş" yatar. Akılcı izahlara yan çizen bir "itiş". Fert öyle yapmışsa, içinden öyle gelmiştir de ondan, başka sebebi yok. Hürriyet dediğimiz de zaten budur. André Gide'in "hasbi eylem"i de hür eylemin prototipi. Hasbi eylem, herhangi bir ruhî, daha doğrusu mantıkî ve aklî sebebe dayanmaz. İnsan, aklından vazgeçmedikçe hür olamaz. İyi ama bir eylem, rasyonel bir gerekçeye dayanmadığı zaman bile, psikolojik bir nedene dayanabilir. Mesela bir delinin yaptıkları. Eylemlerimizin hepsi belli sebeplerin sonucudur.

Freud için "libido"dur bu sebep.

Dostoyevski için "şer kuvvetleri". Zihni hayatımız bile determinizme yan çizemez. A, B'ye, B, C'ye eşitse, A da C'ye eşittir. Başka türlü düşünülemez.

Demek ki insan hürriyeti, vehimden ibaret. İnsan, tanımadığı güçlerin oyuncağı.

2) Hürriyetçi Nazariyeler

İnsan hürriyetine dayanan nazariyeler de sonunda aynı kapıya çıkar. Kanunlar zorunlu değildir, fert çevrenin etkisine yan çizebilir, çevre kanunlarından kaçabilir.

Tabiat felsefesinde, Heisenberg gibi âlimler, maddî âlemin determinizme bağlı olmadığını, belli bir düzeyden sonra, hiçbir olayın izah edilemeyeceğini söylerler. Anlamadığımız için hürüz.

Sartre'a göre, hürriyet, insan hayatının temel gerçeği. İnsan her istediğini seçmekte hür ama hür olmayı, var olmayı seçemiyor, çünkü "**hürriyete mahkûm**", çünkü "**içine fırlatılmış**" hayatın. Tamamen hür ama hürriyetinden vazgeçme hürriyeti yok. Atılım, hürriyet nazariyesinin tamamlayıcısı. İnsan yönelişleri için en yüksek hedef, Tanrı, İnsan-Tanrı olmaya yönelmek. Hürriyetin özü seçiş, insan kendini seçer, seçmeden önce yoktur ve ne olacağı belli değildir.

Kısaca metafizik nazariyelere göre, dünya da anlaşılamaz, hürriyet de. Her iki halde de bilim iflâs etmiştir. Sosyal baskıdan kaçınılamaz. Kâmil bir insan, yani düşünen ve hür bir insan yoktur. Bu bakımdan metafizik sınırlı irasyonalist'tir.

Bu irasyonalizm nereden geliyor?

Metafizik, bu çıkmaza neden saplandı?

Neden akılla hürriyet bağdaşamaz iki kavram olmuş?

Batı'ya göre, bu zıddiyetin kaynağı ferdin toplum içindeki yalnızlığı, insan bunun için, hürriyetle zorunluluğu, insan davranışlarıyla determinizmi çatışan kavramlar sanmış. Oysa akılcı tutumun temelinde yatan inanç şu: İnsan ancak tabiat ve toplum içinde hür olabilir. Zorunluluk demek, tabiat ve toplumda kanunlar var, demek, insanın kurtuluşu da bu determinizm sayesinde.

AKLIN KABUL ETTİĞİ HÜRRİYET

Akılcı için salt hürriyet, içi boş bir kelimedir. Hürriyet demek, bir şeye karşı hürriyet demek.

Hür'üm. Ne bakımdan?

Şu tarzda düşünmekte hürüm, şöyle davranmakta hürüm, demek gerekir. Evet, bu hürriyet her zaman mevcut olmamıştır, onu, çalışarak, mücadele ederek fethedebildik. Şu halde hürriyetten önce engelleri yıkmak, yani bağlardan kurtulmak söz konusudur. Hem tabiatla hem toplum hayatında hem de kişinin yaşayışında fetih.

Tabiata söz geçirmek Descartes'ın rüyasıydı: Maddenin yolumuza çıkardığı engellerden kurtulmak. Bu alanda hedefe ulaşmak için iki silahımız var: İlim ve determinizm. Yani determinizm bir hürriyet faktörü. Spinoza haklı:

Hürriyet zorunluluğun şuuruna varmak, dış engellerden kurtulmak için bu zorunluluğunun şuuruna varmak, dış engellerden kurtulmak için, bu zorunluluktan faydalanmaktır.

Sosyal hayat düzeyinde de öyle değil mi?

Hürriyet, sosyal gelişmeyi yöneten objektif kanunlardan yararlanarak, karşımıza çıkan engelleri yok etmekten başka ne?

Bu anlamda hürriyetle serbazlık birbirinin zıddı. Serbaz hiçbir kanun tanımaz: 18. asrın Fransız burjuvazisi için, hürriyet, çağın sosyal çelişkilerinden yararlanarak, feodalitenin baskısından kurtulmaktı.

Kişinin yaşayışı bakımından hürriyet, kişinin kendi kendine söz geçirmesidir, kendi kendine, yani iradesini engelleyen güdülere, sorumsuzluğa, cehalete ve çılgınlığa. Bunun için elimizde tek silah var: Akıl. Tabiata karşı savaşımızda ilim ne ise, kişiliğimizi fethetmemiz için de akıl o.

HÜRRİYET, ZORUNLULUĞUN ŞUURU

Hürriyet, baskı ve zorlama olmadan hareket etme gücü. Başka bir deyişle, kendi dışında hiçbir sebep tarafından zorlanmamak. Böyle bir hürriyet hiçbir zaman mevcut olmamıştır. Tabiatla her şey kanunlara bağlı. **Hiçbir insan hür doğmamıştır.** Her yerde determinizm. Determinizm olunca da hürriyet yoktur, hiç değilse, mutlak hürriyet. Ancak birtakım hürriyetlerimiz var. Gerçi onlar da determinizme bağlı ama pek titiz olmayan bir determinizm.

Yine de boyuna seçimler yapmak zorundayız. Bu seçimlerde serbest miyiz? Hayır. Seçim dediğimiz, çeşitli zorunluluklar arasında birine karar vermek. Mizaçtan gelen zorunluluklar, mevkiden, terbiyeden... gelen zorunluluklar. Filozoflar, aklın sesini dinleyin diyorlar. Sanki akıl hata etmezmiş! Bilge belki hür. Ama bu bilgeliğe ne kadar hata işleyerek ulaşabilmiş, nelerden feragat etmek zorunda kalmış? Sonunda da yapacağı seçim zaten kısıtlı.

Bigelige inanmayan bazı filozofların da tepkisi şu: Tek hakikat, abes. Ona bırakın kendinizi. Ama bu

da bir başka esaret. İrade-i cüzziyeyi yanlış anlamak. Sebepleri bilmek, gerçeği kavramak ve ona göre hareket etmek daha doğru olmaz mı? Şu sebep abes, bu sebep abes, ama tabiat ve topluma yön veriyor ya: Yaşamak istiyorsak, hesaba katmak zorundayız onları. Tecrübe de sağduyu da gösteriyor ki, az çok rahatsak, zorunluluk olduğu için rahatız. Demek ki hürriyet, kaçınılmaz şartlarla cebelleşmek değil, şartların icaplarına ayak uydurmak, zorunluluğa akıllıca rıza göstermektir. Şu halde insan zorunluluğu kavradığı ölçüde hürdür.

Mübalâğa etmeyelim, irade-i cüzziye hürriyetin zıddı değildir. Tabiatın ve toplumun icaplarına teslim olmanın zıddıdır. Teslim olmak başka, hürriyet başka. Teslim olmak hürriyetin şartlarından biri. Hürriyeti yıkmaz, sınırlar.

MUTLAK HÜRRİYET ÜMİDİ ÇILGINLIK. Ama, hürriyeti kuşatan zorlukları lehimize çevirebilir veya yenebiliriz.

Düşman, tabiat değil insan.

Kendi gafletimiz yüzünden esiriz.

Hürriyetin genişlemesine engel olan kendimiziz.

En ağır sosyal zincirleri kendimiz imal ediyoruz.

Bir yasaklar ve yükümlülükler ağı içinde yaşıyoruz. Ağzımız kapalı, tırnaklarımız törpülenmiş.

Böyle bir ağın içinde hürriyetin sözü mü olur?

Hürriyet, ancak dürüst ve kardeşçe bir düzen içinde gerçekleşebilir, insanın doymak bilmez arzuları olmasa, ilmin kazandırdığı imkânlar yeni yeni ihtiyaçlar yaratmasa, şüphesiz ki bilgilerimizin gelişmesi bizi hürriyete kavuştururdu.² Cilt II, Sh: 349365

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzı: Mahmut Ali MERİÇ Kırk Ambar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2009, Cilt II 2006.

2Bkz. Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, 1. baskı 1997 "Hürriyet Peşinde", s. 196-209. '

HOCASI CEMİL MERİÇ'İ, AHMET KABAKLI ANLATIYOR

Cemil Meriç'i 1942'de Elazığ Lisesi'ndeki öğrencilik yıllarından beri tanıyan Ahmet Kabaklı o yılların genç lise öğretmenini şöyle anlatır:

"Daha belki otuz yaşlarında, müthiş kültürlü, yıldırarak belagatle, tâlâkatle söyleyen bir gençti. İddialı, soğuk bir aydın değildi. Çok bilgili, ama darmadağın konuşan, kısık kısık gülen, aramızda "hoca"lığını unutan, başkalarının tedbir, kaygı, nezaket saydığı şeyleri bir nükteye kurban ediveren, çok samimi, bohem, temkinsiz bir insandı. Hiç duymadığımız, düşünmediğimiz meseleleri önümüze seriyor, cılız sorularımızdan bir derslik malzeme çıkarıyor, rahat rahat küfür bile ediyordu. Daha o yaşta kalın gözlüklerinin arkasından gözlerini kısarak bakıyor, elinde kalın ciltler taşıyor, kitaplarla yatıp kitaplarla kalkıyordu. **Balzac'lar, Hugo'lar, Lamartine'ler, Musset'ler, Gide'ler sanki koğuş arkadaşları imiş gibi, onlardan senli benli bahsediyordu.** Her an her şeyden uzak duran bir hoca, kitaplarına ve bir de bize sığmıyordu. Dinsiz miydi? Vatan ve millete karşı mıydı?

Öteki hocalarımıza ve klasik bilgiye yan mı bakardı Cemil hoca?

Hayır, haşa! Hiçbirine kıyamazdı. Yalnız kalıplara karşıydı, beylik laflara, harcı âleme tepki için doğmuştu Cemil Meriç. Herşey üzerinde düşünen, her kanâati didik didik kurcalayan, değirmen gibi kitap öğüten belki çok şeyi de beğenmemek için okuyan bir insan. Kanaatleri kesinleşmemiş ve ömrü boyunca kesinleşmeyecek olan bir zekâ idi. Fazla alaycı değildi, kimseye kızmaz, kin beslemezdi. Hiçbir şeyi şahsi mesele yapmadığını, hayatın acı ve tatlı hiçbir cilvesine de metelik vermediğini hatırlıyorum. Yalnız sonradan Kırk Ambar kitabına sığdıramadığı bilgisi dolayısı ile bazen yenilip yutulmaz hicivlerle sivri ve uzun dilli olurdu. Cazibeli adamdı. Belki gençliğin icabı fazla "**orijinallik**" ve bizleri kendine hayran etmek zaafı da vardı ama, asıl derdi "**KASITSIZ, MAKSATSIZ, POLİTİKASIZ, İDEOLOJİSİZ, SAĞSIZ-SOLSUZ**" olarak bizi düşünceye, tartışmaya alıştırmak, güzel şeyler okutmaktı. Özellikle çok fazla okuyarak öğrendiklerini bize aktarmaktı. Prensip diye yapmıyordu bunu, mizacı böyle idi. Prensibe filan aldırılmazdı. Bizim sustuğumuz ve sadece onun konuştuğu, Hugo'nun şiirleri veya ondan nazmen çevirdiği (Namık Kemal iriliğinde) mısralar ile bizi coşturduğu ve zihnimizi, bilgimizi, değerlerimizi alt üst ettiği, bizi utandırarak (iyi bildiğimizi sandığımız) kendi yazarlarımızı âdeta zorla okuttuğu, nice zamanlarımız, nice sohbetlerimiz olmuştur. Küçük bir şehirde, 1940'lı yıllarda, böylesine okuyan, bilen, tedbirsizce konuşan, öğrencileriyle içtiği su ayrı gitmeyen, eşyasız küçük bir evde harp yıllarının memur sefaletini yaşayan, eşi içeriki odada çocuk düşürürken, soğuk bir salonda, acısını öğrencilerine yaptığı garip nüktelerle teskine çalışan böyle samimi ama asla küskün olmayan, daima şen bir hocaya ne sıfat verilebilirdi?

KOMÜNİST.

Hoca'nın kendisini bulduktan sonra hiçbir zaman komünist olduğuna inanmadım.

Belki 18-25 yaşları arasında öyle "romantikçe-komünist" bir delikanlı çağı olmuştur. Evet Cemil Meriç'in bir basit ideolojinin, birtakım köhne kalıpların adamı, slogancısı, propagandacısı olabileceğini, onu kırk yıldan fazla tanıdığım için aklıma dahi sığdıramadım. Çünkü her şeyi, her cepheyi, nasıl okuduğunu bilirim. Taşkın zekasını, kılı kırk yarıcı muhakeme ve yargılama inadını bilirim; saplantılara nasıl düşman olduğunu; güzel ve doğru karşısında yelkenleri hemen suya indirdiğini de bilirim. **Ayrıca kendisinin bilgi aşkı ve iddiasıyla o zamanın en şanlı komünistlerini nasıl cahillikle suçladığını, alayla yere geçirdiğini, ben ve çok kimse duymuştur.** Bana, rahmetli arkadaşım Celâlettin Tuğrul'a ve her konuştuğu şahsa sık sık

"BU MEMLEKETTE MARX'IN KAPİTAL'İNİ OKUMUŞ BİR TEK KOMÜNİST MARKSİST GÖSTEREMEZSİNİZ" diyen bu adama o halde neden komünist derlerdi?

O zamanlar çok okumak, yüksek mevkii sahibi olmak, zengin veya tek parti kodamanı olmadığı hâlde fikir beyanında bulunmak ve hele Nazım Hikmet'in adını anmak, mısralarını okumak, komünistlikti.

Cemil Meriç hoca, evet **Nazım Hikmet**'i sever, ondan mısralar okurdu ama mesela Namık Kemal'e de aşın hayranlığı vardı. Onun belagatli ve taşkın üslûbuna bilhassa tapardı. Uzun süren heveslerinden biri de, **Namık Kemal** gibi bol teşbihli, istiareli ve büyük sözlerle yazmaktı. Daha o zamanlar **Cevdet**

Paşa'ya tutkunluğunu bilirdim. Gerçi Divan Edebiyatı'nı iyi bilmezdi ama Tanzimat'tan sonrakilerin hepsini okumuştı. **Ahmet Midhat Efendi**'den, Tarih-i Cevdet'ten bilmediğimiz cevherleri dökerek gözümüzü kamaştırırdı.

Bütün bu halleriyle, o temiz ahlakı, inanılmaz Türk çocuğu samimiyeti, evinde bir kaşık pilavını, bir topak şekerini, biz gariplerle paylaşan Cemil Meriç bizim bir ağabeyimiz, hocamız, dostumuz olarak kaldı." (Türk Edebiyatı Dergisi, Ağustos 1987)¹

Unutamadığım bir sözü de şudur.

"Ahmet, her meselede, her konuda, memlekete, dünyaya bakışta seninle beraberim. Düşüncelerimiz bir, kaygılarımız aynı, YALNIZ TARZLARIMIZ ELBETTE FARKLI OLACAKTIR."²

¹ **MERİÇ Ümit** Babam Cemil Meriç [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2008, s.44-46

² a.g.e., 107

İslâm Dünyasında Yazılan Tek Ansiklopedi: İhvan-ı Safa Risaleleri

İhvan-ı Safa Risaleleri üzerinde biraz durmak istiyoruz. Zira İslâm dünyasında hem felsefî bir görüşe dayanan hem de zamanının bütün ilimlerini kucaklayan tek ansiklopedi **İhvan-ı Safa Risaleleri** dir..

İslâm'da ansiklopedik eserler sayılamayacak kadar bol, fakat mazbut ve gerçek bir ansiklopedinin tek örneği, onuncu yüzyılda kaleme alınan bu garip eser. Konu üzerinde ısrar edişimizin bir başka sebebi de ilim adamlarımızın şaşılacak kayıtsızlığı.

Filhakika Ehl-i Sünnet vel Cemaat uleması, kaynakları oldukça bulanık olan bu "muhit-ül-maarif"e temas etmeden geçmeyi maslahata daha uygun bulmuşlardır.

Avrupa da geç tanımıştır bu Risaleleri. Uzun zaman "Asya Cemiyeti"nin sekreterliğini yapan allâme Jules Mohl, Steiner'in bir kitabını vesile ederek on dokuzuncu asır oryantalizminin ortak kanaatine tercüman oluyor:

"Araplarda ilim birçok çalışmaların konusu olmuştur. Hicret'in ikinci asrından itibaren sünnîlerin bir kat daha abarttıkları kaza ve kader inancı birçok muarızlar bulur karşısında; ahlâk duygusunu isyan ettiren bir nasdı bu. Yunan mekteplerinin etkisi yaygınlaşınca, Allah'ın vasıfları, hilkatin mahiyeti ve ahiret hakkında da itirazlar yükselmeye başladı. Kur'an, felsefenin icaplarına göre yorumlanmaya, harfî tefsirlere karşı akim ve ahlâkın hakları korunmaya çalışıldı, bilhassa Memun'un hilâfeti devrinde, bu yeni görüşler öylesine hâkimdiler ki başka düşünceleri susturmaya kalkıştılar. Yazık ki mücedditler Aristocuların cedel usullerini benimsemişlerdi; önce bu metotla hasımlarını hapt ettiler fakat hasımları da aynı silahlarla karşı koyunca münazara, medrese kavgasına dönüştü. Bu çekişmelerden hiçbir şey anlamayan kalabalık, tartışmalara kulak asmaz oldu. Nas da daha düzenli bir müdafaaya kavuşarak güçlendi. El-Eşari, nası cedelle zırhlandırdı, böylece Sünnîlerin benimseyeceği skolastik teolojiyi yani **kelamı** kurdu; mücedditlerin karşısında yıkılmaz bir kale vardı artık. Araplarda düşünce hürriyeti bu yüzden kayboldu ve İslâm dünyasının inhitatı başladı. Parlak bazı dönemlerin sarstığı ağır fakat karşı konmaz bir inhitat...(gerileme, alçalma)

Bununla beraber hemen işaret edelim ki Mutezile'nin bozguna uğraması kavgayı nihai olarak sona erdirmiş değildir. Yunan felsefesi Arap düşüncesini adamakıllı sarmıştı, kitle sünnî tefsiri benimsemişti ama münevverlerin şüpheleri sürüp gidiyordu hâlâ. Mesela Miladın onuncu asrında İhvan-ı Safa topluluğu ile karşılaşılıyor. Topluluğun merkezi Basra idi, buldukları her şehirde toplantılarına mahsus evleri vardı. Amaçları, dinin yerini tutabilecek bir tabiat felsefesi kurmak için birlikte çalışmaktı. Bilgilerini elli iki risalede topladılar, zamanın bütün ilimlerini kucaklayan ve metafizik ve dinî nazariyeleri hiçbir zaman gözden kaçırmadan bu bilgileri sistemli bir şekilde sergileyen bir eser. İlk ele aldıkları riyazî ilimler, çünkü onlara göre riyaziye, zekânın tehzibi için vazgeçilmez bir vasitadır, Pisagor'un inancını benimserler:

Sayılar her şeyin temelidir. Sonra mantık ilimlerine geçilir, bu alanda da tabiat ilimlerinde olduğu gibi kılavuzları Aristo'dur. Daha sonra da teoloji ilimlerini incelerler, bu konuda da yeni-Eflatuncudurlar.

Kitapta, hesap, hendese, ilm-i nücum, coğrafya, musiki nazariyeleri, sayılar arasındaki münasebetler ve sayıların ilimlerle sanatlara tatbiki ile ilgili bir nazariye buluyoruz... Eser, Araplardaki felsefî düşüncenin en çarpıcı belirtilerinden ve Arap medeniyeti tarihinin doruklarından biri. Safa Kardeşleri, tabî ve ahlâkî ilimleri ortak bir düşünce etrafında toplamak istemişlerdi, başarıya ulaşamadılar ama İslâm Doğu'da hür düşüncenin son büyük çabası oldu bu. Gerçi, Gazali gibi aydınlar düşünce huzuruna kavuşmamıştı henüz ama tedirginlik ancak sofilerin mistisizmine sığınabiliyordu."

Bir Tarih Eserinin Şehadeti

Çağdaş Batı'nın en muteber kaynaklarından biri, İhvan-ı Safa hareketini şöyle anlatıyor:

"Bir avuç bilgin gizli bir topluluk kurmuştu, maddî ve manevî yardımlaşma amacıyla birleşen bu insanlar mistik ve siyasî bir inançtan hareket ediyorlardı. İhvan-ı Safa, faaliyetleri yayıma dökülen ilk düşünce topluluğu. Unutmayalım ki, çeşitli dinlerden kimseler arasındaki toplantılar, Abbasî hanedanının hilâfete geçişinden beri Bağdat'da sürüp gidiyordu. Bir tarihçi, Bermekiler devrinde,

zaman zaman tekrarlanan bu toplantıları anlatırken sünnî, Şîî, haricî, mutezilî, imamî, Zerdüşî âlimler bir araya geliyordu, der. Basra'da da aynı düşünce kaynaşmasına şahit olmuştuk; üstelik orada tartışmalara, budistler, manikeenler hatta düpedüz mühlitler bile alınıyordu. Hülâsa olarak diyebiliriz ki: Abbasîlerin payitahtındaki âlimler arasında mezhep ayrılıklarına göz yuman bir kardeşlik sürüyordu.

İhvan-ı Safa da bir âlim ve filozof birliğiydi. Her üye başka bir ilgi dalında uzmandı. Hem filozoflar hem de sünnî âlimler şüpheli görüldüler, hatta İslâm uleması kâfir saydı onları. Oysa inanç bakımından mümindiler fakat naslara yüksekten bakan bir felsefeleri vardı, sık sık akılcı izahlara başvurarak nasları sarsıyorlardı. Bununla beraber doktrinleri çok saf ve yüksektir, bir nevi estetik panteizm: **Dünyanın bütün bölgelerinin ahengini amaçlayan bir inanç.** Allah da, hayr-u âlâ olduğu için böyle bir ahengi murad etmiştir.

Ayrıca, Karmati telkinlerin amacı olan eşitçi tesamuh zihniyeti, bu Ansiklopedi'de en belîğ ifadesini bulur. Safa kardeşlerinin felsefe ve ilahiyat eğitiminde hiçbir etkileri olmamıştır ama yazıları din dışı çevrelerde geniş bir okuyucu kitlesi bulmuştur, nazariyelerinden çeşitli tarikatlar doğmuştur. **Sünnîler şüphelerinde haksız mıydılar?**

Hayır! Nitekim Risaleler 1001 ve 1150 yıllarında Bağdat'ta yaktırılmıştır.

Kardeşler, İslâm'daki çeşitli fırkalardan bahsederken Râzî'yi hatırlatırlar:

'Bütün bu fırkalar birbirini kâfir sayar ve lanetler... görüşleri başka başkadır, şiddetli tartışmalar yüzünden birbirlerine düşman kesilirler, sık sık kan dökülür, mallar tebah olur ama tarikatların sayısı gittikçe artar. İnsanlar hırlaşacaklarına anlaşılmak, sevişmek, yardımlaşmak için bir araya gelselerdi, Peygamberlerinin emrine uymuş olurlardı.'

Filozoflar, akıl adına, Şîî hizipler, siyasî ve hissî saikler yüzünden sünnî İslâmiyet'in sınırlarını aşıyorlardı zaman zaman. Safa Kardeşlerin ideal insan tarifi koyu sünnîleri kuşkulandıracak mahiyetteydi:

'Ahlâkça kâmil insan, doğu İranlıdır, imanca Arap, terbiyece İraklı, zekâca İbrani, bir İsa tilmizinin siyretine sahip, Suriyeli bir keşiş kadar dini bütün, ilim dedin mi Yunanlıya eşit, bir Hintli gibi cümle esrara âşinâ ve sonunda bir sofi ahlâki.'¹ sh:52-56

İSLÂM'DA KOZMOLOJİK DOKTRİNLER

Avrupa Spengler'den bu yana hakikatin tek yönlü olmadığını idrâk etmiş bulunuyor. "Batı Avrupa'da geçerli olan tarih şeması kifayetsiz, hatta abestir Spengler'e göre. Bu, tarih alanına aktarılan Batlamyus sistemidir, bütün dikkati, bütün alâkayı Batı'ya teksif eden bir sistem...

Bir değil birçok kültürler vardır dünyada; değerce birbirine eşit kültürler. Her büyük kültür tektir ve her alanda kendi dilini konuşur, başka kültürlerin anlayamayacağı bir dil. Cihanşümül bir felsefeden söz edilemez. Bütün büyük kültürlerin, aynı şekilde kabul ettiği, aynı tarzda anladığı, aynı yönde yorumladığı hiçbir inanç veya değer yoktur. Hiçbir kültür bütününüyle iktibas edilemez. Bir kültürün unsurları başka bir kültür için ancak malzeme olarak kullanılabilir. Yaşayan her kültür, yabancı kültürlerle kapalıdır. Yalnız kendi kendini anlayabilir, yalnız kendi insanları tarafından anlaşılabilir."²

Hüseyin Nasır'ın tezini okurken bu gerçeği bir kere daha anladım. İhvan-ı Safa Risaleleri'nin, El-Biruni'nin, İbn Sina'nın tabiat ilimlerini idrâk etmek için Vahiy'in İslâm dünyasındaki mutlak hâkimiyetini gözden kaçırmamak lâzım. İslâmiyet, Akıl'la Batı'nın rasyonalizmini aynı şey saymaz. Akıl, tevhit inancına götüren mütevazı bir köprüdür, bu inançtan ayrıldığı gün ister istemez dalalet bataklığına saplanacaktır.

Hüseyin Nasır'ın kitabı,³ İslâm'dan önceki bütün inançları inceleyen ve İslâm'ın, Sünnî ve Şîî her mektebini çok iyi bilen bir araştırmacının kitabı. Eser İngilizce yazılmış, mefhumların mukabillerini bulmak ve hataya düşmeden dilimize aktarmak çok güç, fakat bu güçlüğü göğüslemeden, ne o devri ne de İslâm'ın tabiat ilimlerine getirdiği büyük aydınlığı kavramak mümkün. Biz sadece çok mühim

¹ *Histoire du Développement Culturel et Scientifique de l'Humanité, sous les auspices de UNESCO (İnsanlığın İlmî ve Kültürel Gelişmesinin Tarihi, UNESCO'nun katkılarıyla)*, 9 cilt, R. Laffont, Paris 1967. Cilt 3: Les Grandes Civilisations du Moyen-Age (Orta Çağ'daki Büyük Medeniyetler), Paris 1969, "L'islam, Religion, Pensée philosophique et juridique" (İslâmiyet, din, felsefi ve hukukî düşünce), 451-452 (C. M.).

² Cemil Meriç, "Medeniyetlerin Ölümü", *Ümrandan Uygarlığa, İletişim Yayınları*, İstanbul, 1996, s. 110-111.

³ *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines, conceptions of nature and met-hods usedfor its study by the Ikhwan al-Şafa, Al-Biruni, and Ibn Sina* (İslâmın Kozmolojik Öğretilerine Giriş, tabiat kavramları ve incelenmeleri için İhvan-ı Safa'mın, El Biruni'nin ve Ibn Sina'nın kullandığı metotlar). Gözden geçirilmiş 2. baskı, Thames and Huston, Londra 1978.

problemlere dikkati çekmek istedik. Yazımız üç yüz sayfalık bir düşünce hazinesine çok kifayetsiz bir girişten ibaret. Müslüman aydınlar, tartışılan meselelerin önemini anlatabildikse ne mutlu bize, Kitap mutlaka dilimize çevrilmelidir. Eşle söyleyelim ki bu işi yapabilecek kimseyi de tanımıyoruz. Şahikalara tırmanmak çok yorucu ama böyle yorgunluktan göze almadan, ne İslâmiyet'i kavrayabiliriz ne İslâm'ın dünya görüşünü.⁴

Hüseyin Nasır'ın eseri her Müslüman'ın dikkat ve ibretle okuması gereken çok ciddi bir araştırma. Bütün bir denizi birkaç damla su ile tanıtmaya çalışmak küstahlıktır. Üniversitelerimizde, ilim tarihiyle uğraşanlar, esere mutlaka eğilmek zorundadırlar.

Seyid Hüseyin Nasır'ın bu kitabı, önce 1964'te, sonra da 1978'de basılmış. 318 sayfalık eserin İhvan-ı Safa'ya ayrılan birinci bölümü 82 büyük sayfa (s. 22-104), ikinci bölümün konusu: El-Biruni (s. 105-174). Üçüncü bölümde İbn Sina inceleniyor (s. 175-274). Sonra netice, Ek, Kitabiyat ve Endeks.

H. A. R. Gibb, kitaba beş sayfalık bir Önsöz yazmış. Bunu 2 sayfalık bir Giriş ve 22 sayfalık bir Prolog takip ediyor: "**İslâmiyet'in Tabiatle İlgili Çalışmaları**" (s. 1-22).

Prolog 3 bölüm:

- 1) Kozmolojik İlimler ve Kur'an-ı Kerim.
- 2) İslâm Tarihinde Kozmolojik İlimlerin Yeri.
- 3) İslâm'da Fikrî Buutlar ve Bilgi Araştırmacıları Sınıfı.

Önsöz'de Gibb şunları söylüyor:

"Bu çalışma, İslâm'ın pek araştırılmamış, bu itibarla pek bilinmeyen bir cephesini aydınlatıyor. Modern İslâm rasyonalistlerin çoğu da formalist kelamcılarla birlikte, kitabın konusunun gerçek İslâmiyet'le ilgisi olmadığını söyleyecektir. Bizce Nasır'ın kitabı bu tedricî oluşun izlediği yollardan birini gösteriyor. Onun için de hayatî bir önemi var.

Birçok Batı okuyucularına da paradoksal görünecek. Genel inanca göre Orta Çağ İslâm dünyasının bütün ilmî düşüncesi ve yazıları Yunan düşüncesinin mirasıdır. Helenistik çağda birtakım değişikliklere uğramıştır. Büyük Arap âlimleri ve filozofları ile onların uyanan Batı düşüncesi üzerindeki etkilerinden o kadar çok söz edilmiştir ki İbn Sina gibi bir kişinin yazılarındaki 'akıl dışı' unsurlarla karşılaşmak bir çeşit şok tesiri yapmıştır.

Bunları bir önsözde aydınlatmak imkânsız... Hem Doğu hem Batı bilginlerinin görüşleri sergilenirken İslâm tarihi birtakım merhalelere bölünür. İslâm'ın ilk asrı iman ve siyasî ihtilâflarla geçer. Sonra İslâm cemaatinin enerjisi iki üç asır fıkıh mektepleri ve kelam münazaraları üzerinde yoğunlaşır. Helenizm'in taarruzu İslâmiyet için bir fikir mayasıdır.

Böylece üçüncü ve dördüncü asırlar İslâm kültürünün 'Altın Çağı'dır. Edebiyatla ilimler her yöne yayılır. İktisadî refah da zirveye ulaşır.

Beşinci asırda kelam ve fıkıh gerek Sünnî gerek Şîî kanatta tam manasıyla muhkemleşir. Türklerin gittikçe artan hegemonyaları yüzünden siyasî çıkış yolları münazaa alanın dışına taşar. Altıncı yüzyıl inhitat çağının başlangıcıdır. Cemaatin dinî hayatına tasavvuf hâkim olur. Yedinci asırdaki Moğol istilası fikrî ve dinî çöküşü hızlandırır.

Terakki ve inhitatın (çökme gerileme) ölçüsü nedir?

Bunlar toplumdan topluma değişen mefhumlar. Ekümenik din bakımından ele alırsak, Hıristiyan Batı'nın moral bütünleşmesi, on dördüncü asırda, yirminci asırdakinden çok daha büyüktü. Demek ki bu ölçüye göre, Rönesans gittikçe büyüyen bir çözülüşün başlangıcıdır. Nitekim İslâm'da moral ve dinî bütünleşme çizgisiyle, cemaatin şuurca zengileşmesi ve cihanşümulleşmesi ayrı ayrı şeylerdir.

İslâm ilk gününden itibaren ilahî adaletin tecellisi, yani mutlak hakikatin belirmesi için doğmuştu. Nizam ve hakikat yani adalet ile insan eseri olan kanunun siyasî veya hukukî tatbikatı arasında büyük bir münasebet yoktu.

Cemaat bu vazifesini yerine getirmek için üç şeye muhtaçtır.

Birincisi, Kainat hakkındaki idrâkini sağlayacak devamlı bir seziş.

⁴ Cemil Meric'in bu temennisi çok geçmeden gerçekleşmiş ve eser Türkçe'ye çevrilmiştir: *İslam Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, çeviren Nazife Şişman, İnsan Yayınları, İstanbul, 1985.

İkincisi, akıl yoluyla amellerini değerlendirmek için hikmet.

Üçüncüsü, camianın bütünlüğünü korumak ve öteki görevlerin sulh ve ahenk içinde devamını sağlamak için hükümet.

Bunları bir arada tutmak, cemaatin her zaman yerine getiremediği bir ideal. Ruhî sezîş çok kere kelam tartışmalarına dönüşür. İlahî adaletin nasıl gerçekleşeceğini anlatmaya çalışan fakihler şeriat alanında muhteşem fıkıh doktrinleri kurarlar. Ne var ki, vücuda getirdikleri hukuk mantığı, birtakım emir ve nehiylerle sınırlıdır. Oysa diğer sahalarda beşer akli kendini mutlak sayar ve hiçbir tahdit tanımadan faaliyette bulunur. Hükümet müessesesi ise kılıca dayandığı için daha da bozulur. Şeriatı bile hesaba katmayan birtakım nazariyeler ve uygulamalarla güçlenmeye çalışır, cemaat ise bir bütün olarak hükümet cihazını ıslaha kadir değildir. Çünkü bütün sosyal münasebetlerde de adalet diye bir şey kalmamıştır.

Bununla beraber ilahî adalet şuuru, cemaatin kalbine derinden derine kök salmıştır. İslâm'ın ilk asırlarında hükümet her şeye rağmen kendini şeriatin emrinde sayar. İlahî bir inayet ve ilahî bir irşadın mevcut olduğu inancını da kaybetmemiştir. Bu kanaat henüz metafizik bir ifadeye kavuşmamıştır. Özü, beşer idrâkini aşar. Dolaylı veya dolaysız birtakım alametlerle tecelli eden bir inançtır bu. Bilhassa bereket şekli altında idrâk edilir. Bereket, ilahî adalet fikrinin müphem bir tecellisidir belki de. Denilebilir ki **bereket, adaletsizliği ve nizamsızlığı düzeltmek için tecelli etmektedir.** Demek ki, **bereket mefhumuyla Sufiliğin inkişafı arasında yakın bir münasebet var.** Sufiliğin zaferiyle, bereket mefhumu da yeni bir ihtişam kazanır. Dinî güçlerin ve düşüncelerin bütün yaşayan yönleri Sufiliğin içinde erir ve onda yeni ve anlaşılır ifadelerine kavuşurlar.

İslâm tarihçilerinin bazılarına göre bu, bir inhitat başlangıcıdır. İslâm cemaatinde düşünce hürriyeti ve seyyaliyet sona ermiş ve durgunluk devresi başlamıştır. Hakikat ise hiç de öyle değildir. İslâm camiası altıncı yüzyıldan itibaren Helenistik geleneğin aklî ve dünyevî unsurlarına iltifat etmez olur. Menşesinde olduğu gibi bir Yakındoğu dinî cemaatidir artık. Yunan felsefesi'nin yerine Yakındoğu hikmet'i geçer. Yakındoğu din düşüncesinin temelleri, şaşılacak bir selabetle (katılık), Sufî metafiziğinde kendini gösterir.

Din düşüncesi eski Sümerlerde belirir belirmez, kozmos, varlıkların bütününe kucaklayan bir mefhum olarak kabul edilir. İnsan cemiyeti de ilahî cemiyetin bir aynasıdır. Ne var ki, eski Yakındoğu düşüncesi İslâmiyet'in zuhurundan önce birçok tesirler altında değişikliğe uğramıştı. Bu itibarla daha sonraki İslâm kozmolojisi bu temel görüşün çok daha incelmış bir ifadesidir. İslâmiyet'in kozmosu, Batlamiyus'un ortak merkezli küreleridir; terkibine giren unsurlar ise Aristo'dan kaynaklanır: **Ateş, su, toprak, hava.** Bu unsurlar Plotinius'tan gelen saf akıl ve ruhların süduru nazariyesiyle kaynaştırılmıştır. Tek tanrılı dinlerin melekler inancıyla birleşen veya bu inancın içinde eriyen bir telakki. Bütün varlıklar Vacib-ül Vücut hükmüne tâbidir. Menşeleri de mebdeleri de mastarları da o Vacib-ül Vücut'dur. Bütün hilkat ona dönmeye can atar. İslâmiyet'in Adalet, Ahenk ve Nizam anlayışı kozmosun bütününe kucaklar. Kâinatın bütün unsurları kendi mahiyetlerine uygun bir denge içindedir. Cennetin dokuzuncu katından en adi madene kadar belli bir mertebeler dizisine uyarak faaliyette bulunurlar.

Bu kozmolojiyi inşa etmesi sayesinde, İslâm cemaati yeni ve merkezî bir önem kazanır. Hem de yalnız dünya üzerinde değil kâinatın bütünü içinde. Çünkü **'İnsan-ı Kâmil,'** yani kendisinde bütün melekelerin gerçekleştiği kozmik kişi Hazret-i Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemdir.

Ümmeti, Peygamber efendimizden, ruhanî bir üstünlük tevarüs etmiştir. İneyet-i ilâhiyenin tecellîgâhı ümmetin bütünüdür. Peygamberin kuvvet ve kudretine varis olan Müslümanlar öbür dünyada da imtiyazlılardır. Maddî başarıların büyük bir önemi yoktur. Gerçek olan manevî âlemdir, remizler vasıtasıyla idrâk edilen manevî âlem. **Daha önceki asırlarda 'laik' bir görüş hâkimdi.** Müslümanlar dünya üzerinde yaşayan laik bir cemaatti sadece. Artık mistik ve karizmatik bir cemaatler. Elbetteki bu değişiklik birtakım remizlerle ifade edilecekti. Gerçi gündelik hayat tasavvufun dışında cerayan ediyordu fakat Müslümanlar artık remizlerle kuşatılmış bir âlemde yaşıyorlardı. Şeriat, ruhanî âlemdaki kozmik münasebetlerin remziydi. Kur'an bile yeni bir sembolik mana alıyordu. Dünyevî cemaatin karşılaştığı noksanlar, **'âlem-el misal'**de ortadan kalkacaktı. Dünyadaki hükümetlerin bir önemi yoktu. Gerçek hükümet sultanların emri altında değildi. Cenab-ı Hakkın intihap ettiği kişiler yönetiyordu dünyayı. Kutb'un riyaseti altındaki meçhul veliler... Cemaatin koruyucusu onlardı.

Bununla beraber bu mistik kozmoloji doğrudan doğruya Sufilerin eseri değildir. Sufî düşüncesine

nereden ve nasıl geldiğini ilk defa olarak Seyit Hüseyin Nasır'ın bu eserinde görüyoruz. Seyit Hüseyin Nasır'a göre, bu görüşün temellerini 'Altın Çağ'daki felsefe mektepleri atmıştır. Bilhassa Aristo felsefesinin üstad-ı sânisî İbn Sina. Demek ki tasavvufun (İşrakî Suffiliğin) son çiçeklenişini Helenistik kültürün varislerine borçluyuz. Garip bir zıddiyet. Bu zıddiyeti İslâm düşüncesinin ve kültürünün bir iç-hikmet'ile izah edebiliriz."⁵

Muhtevayı biraz daha aydınlatmak için Hüseyin Nasır'ın girişini takdim etmek ihtiyacını duyduk:

"Gerek Şarkiyatçılar, gerek çağdaş İslâm bilginleri tarafından İslâm dünyasındaki kozmolojik ve tabii ilimler hakkında yapılan araştırmaların çoğu şu hedefe yönelmiştir: Bu ilimlerle, modern dünyada geliştirilen ilimler arasında bir münasebet kurmak. Doğrudan doğruya Müslümanların genel dünya görüşü pek dikkate alınmamıştır. Oysa inceledikleri tabiat ilimleri bu dünya görüşünden kaynaklanır. Bu kitap, 1958'de Harvard Üniversitesi İlimler Tarihi bölümüne takdim edilen tezin genişletilmiş ve tekrar gözden geçirilmiş bir nüshasıdır. Amacımız kozmolojik prensiplerden bazılarını aydınlatmak ve okuyucuya İslamların kucağında yaşadığı ve düşündüğü kozmosun sınırlarını tanıtmaktır. Müslümanlar bugün de -hiç değilse bir ölçüde- kainatı böyle bir çerçeve içinde ele alırlar. Elbette ki tarihî tetkiklerin ne değerini inkâr etmek aklımızdan geçer ne de manasını. Bu çalışmalar, İslâm ilimlerini, bir yandan Babil, Mısır, Yunan, Hint, Çin ve İran köklerine bağlar, bir yandan da bu ilimlerin Latin skolastiğinin teşekkülü üzerinde oynayacağı rolü ve Batı dünyasında, on üçüncü asırdan on yedinci asra kadar gelişen tabiat ilimlerinin mahiyetini aydınlatır.

İslâm kozmolojisi ile tabiat bilimleri arasındaki bu yakın münasebet en açık olarak genç İslâm araştırmacılarında müşahade edilmektedir. Modern ilimlerle geliş güzel temasa geçen bu delikanlılar ekseriya manevî köklerinden uzaklaşıyor ve kendi gelenekleri dışına çıkıyorlar. Oysa İslâmî Vahiy'e hiçbir şekilde yabancılaşmadan ananevî riyaziyatı ve tabiat ilimlerini inceleyebilirlerdi.

Aradaki fark nereden geliyor?

Şuradan: Her iki durumda ilimlerin ele aldığı konular ve hakikatlar ayrı açılardan ve başka bir çerçeve içinde yorumlanmaktadır. Değişen, çok defa olayların kendisi değil yapılan açıklamalardır. Demek ki kozmos hakkındaki genel İslâmî görüşü tanımak, yalnız İslâm ilimlerini sahih olarak anlamak için bir anahtar veya Orta Çağ ilimlerini kavramak için vazgeçilmez bir arka-plan değildir. Kozmos hakkındaki İslâmî görüş açısını tanımak, aynı zamanda İslâmî Vahiy'in değişmez ve tarih-üstü özüne bağlı mebdeler de tanımaktır. Müslümanlar ele alacakları bütün tabiat ilimlerinde bu görüş açısının kılavuzluğuna muhtaçtırlar. İslâm'ın Kâinat telakkisi aydınlık olarak tanındıktan sonradır ki Müslümanlar yabancı ilimlerin unsurlarını benimsiyebilir ve kendi irfanlarıyla kaynaştırabilirler. Tabii kendi dünya görüşleriyle uyduğu ölçüde.

İslâm dünyası şimdiye kadar kucağında yaşadığı âlemi tanımak ihtiyacında değildi. Şimdi, modern ilimlerin meydan okuyuşu ile karşı karşıyadır. Bu ilimler taban tabana zıt bir dünya görüşünün meyvesidirler. **Müslümanlar kâinatla ilgili İslâmî görüşü su yüzüne çıkarmazlarsa tehlikeli bir ikilemi (dikotomi) önleyemezler.** Çağdaş İslâm yazarlarının çoğunda görülen böyle bir ikilem İslâmî görüş açısıyla modern ilimler arasında, yüzeysel bir 'ahenk' kurmanın sonucudur. Modern ilimlerin İslâm'ın vücuduna yapıştırılan sunî bir 'kuyruk' yahut hiç değilse yabancı bir unsur olması istenmiyorsa (böyle bir durum İslâm'ın mevcudiyeti için büyük bir tehlikedir) İslâmlar, cihanşümul bir kıstas bulmak ve bu kıstasın ışığında bütün ilimlerin geçerliliğini veya geçersizliğini tayin etmek zorundadırlar.

Kitabın isminden de anlaşılacağı gibi çalışmamız İslâm'ın kozmolojik ilimlerdeki incelemelerine mütevazı bir girişten ibarettir. Bu alanda birkaç adım attık, umuyoruz ki gelecekte eserimiz düzeltilecek ve tamamlanacaktır."⁶

Vahiy Karşısında İnsan ve Kâinat

"İslâmiyet gibi geleneksel bir medeniyette, kozmolojik ilimler sıkı sıkıya Vahiy'e bağlıdır, çünkü böyle medeniyetlerde Vahiy eseri olan ezeli mebdeler, başka bir deyişle 'egemen düşünce' kendini her yerde gösterir; hem toplum hayatında hem o medeniyetin kucağında yaşadığı ve soluk aldığı kozmosta. Bu gibi medeniyetlerde kozmolojik ilimler çeşitli tabiat olaylarını felsefî (conceptual) şemalar

⁵ Nasır, Seyyed Hossein, a.g.e., H. A. R. Gibb, "Preface", s. 13-17.

⁶ Nasır, Seyyed Hossein, a.g.e., "Introduction", s. 21-22.

içinde kaynaştırır. Bu şemaların hepsi Vahiy eseri olan mebdeleri yansıtır... Demek ki, kozmoloji ananevî sanatın yaptıklarını tekrarlar. Sanat da şekillerin sonsuzluğu içinden, geleneğin ruhuna uygun olarak seçmeler yapar.

Vahiyle ona mazhar olan kavim arasındaki münasebet Aristo'nun 'hylomorphism' nazariyesindeki suret'le madde arasındaki münasebetlere benzer az çok. Vahiy yahut tecelli eden görüşleriyle Düşünce, suret'tir; Vahiy'e mazhar olan kavmin zihnî veya maddî yapısı ise suret'e tâbi madde. **'Madde' ve 'suret'in izdivacından doğan medeniyet, kavmin maddî ve irkî vasıflarına bağlıdır.** Kavim, medeniyetin iki yoldan taşıyıcısıdır:

Bir, Vahiy, Kur'an'ın sık sık tekrarladığı gibi, kendisi için nazil olduğu kavmin diliyledir. İki, bu medeniyetin 'madde'si, medeniyetin billûrlaşmasında ve daha sonraki gelişmesinde büyük bir rol oynar.

Hakikatin sınırsız ve sonsuz cevheri, bir yandan Vahiy'in özel biçiminde, bir yandan da Vahiy'in kendisine nazil olduğu kavmin vasıflarında tecelli eder. Hakikat'ın insanlara doğrudan doğruya ayan olduğu alan Tabiat İlimleri'dir. Suretler âleмиyle ilgili bütün kozmolojik görüşler de ondan kaynaklanır. Saf metafizikle matematik, izafî değildirler; kozmolojik ilimler ise **'müşahede eden'**in görüşüne bağlıdır; başka bir deyişle, Vahiy'den veya kucağında oldukları medeniyetin keyfî cevherinden (qualitative essence) nebeân ederler. Aynı medeniyet içinde bile çeşitli kozmolojik ilimler mevcut olabilir.

Ananevi medeniyetlerde, Tabiat, fayda sağlamak için incelenebilir, Eski ve Orta Çağ teknolojilerinde olduğu gibi; amaç toplumun gündelik ihtiyaçlarına yarayan vasıfların keşfedilmesidir. Tabiat, Peripatetisyenlere olduğu gibi, kozmik varlığı rasyonel bir sistem içinde bütünleştirmek amacıyla veya Arşimet'te olduğu gibi, matematik bir sistem içinde kaynaştırmak amacıyla da incelenebilir. Özel bir tabiat alanının işleyişini ayrıntılarıyla tasvir etmek amacı da güdebilir böyle bir inceleme, Aristo'nun biyolojiyle ilgili eserlerinde veya Orta Çağ tabiat tarihçilerinde olduğu gibi. Tabiat, Orta Çağ loncalarında ve bu loncalara bağlı Hermetizm kollarında olduğu gibi, makine çağından önceki tabiki sanatlarla endüstriyi meczederek eşya imal etmek için incelenebilir. Nihayet Tabiat bir remizler kitabı veya bir sanem gibi de incelenebilir. Amaç ruhanî yolculuğun belli bir merhalesinde bu âlemi temaşa etmektir, bu sayede gnostik (arif) yer altı dünyasından kurtularak nihai selamete ve ilahî aydınlığa ulaşmak ister. Suhreverdi ve İbn Arabî gibi İsrakiyun ve Sufiyyun böyle yapmışlardır. Bununla beraber Tabiatı incelemenin bu çeşitli tarzları bazan şu veya bu yazarın eserlerinde iç içedirler. Özellikle bu kitabın konusu olan İslâm medeniyetinde durum böyledir.

Tabiatı yorumlamak ve anlamak için kullanılan remizler bir medeniyette egemen olan Vahiy'e bağlıdır. Vahiy, belli sembolleri kutsallaştırır ve yüceltir; eşyanın mahiyetinde mündemiç olan umumî remizlerden ayırır. Eşyanın mahiyetinde mündemiç remizler (bitkilerin ve çiçeklerin rengi, güneşin ışığı ve sıcaklığı gibi) fertlerin müşahedesine bağlı değildir; bizatihi mevcuttur.

Demek ki, bir medeniyette gelişen kozmolojik ilimlerle ilgili her temel çalışma, sadece daha önceki kültürlerden alınan düşünce ve olayları değil, Vahiy'le Tabiatı açıklamak için kullanılan remizler arasındaki mahrem münasebeti de dikkate almak zorundadır. Ancak bu sayededir ki, her medeniyetin neden, çalışmalarına konu olarak, tabiatın sonsuzluğu içinden belli bir olaylar bölümünü seçtiğini, niçin öteki imkânları bir yana bırakıp, kozmolojik ilimlerin şu veya bu yönünü ele aldığını anlamak kabil olur.

Eski ve Orta Çağ kozmolojik ilimleri şekil bakımından farklıdır. Bununla beraber ortak yönleri de vardır. Bütün bu ilimlerin göstermeye çalıştığı:

Tabiatın birliği. Bu birlik, ilâhî Cevher'in Birliği, hakikatinin kaçınılmaz sonucudur. Mitoloji libasına bürünse de, metafizik bir hakikat olarak açıkça ifade edilse de, her ananevi medeniyette karşımıza çıkan temel düşünce budur. Kadim kozmolojiler, âşinâ olmayan bakışlara, tabiat hâdiselerindeki Illiyet'i izah eden çocukça teşebbüsler gibi görünür, ama hiç de öyle değildirler. Gerçek birer ilimdirler. Amaçları, varlığın vahdetini ispat etmektir.

İlahî Cevher'in Birliği, bu itibarla Tabiat'ın birliği meselesi, bilhassa İslâmiyet için çok önemlidir. İslâmiyet'te tevhit fikri başka her düşünceyi gölgede bırakır, İslâm medeniyetinin bütün merhalelerinde her şeyin kaynağı olan ana mebde bu inançtır. Ne var ki, Tabiat'ın birliğini ortaya çıkarıp sergilemek amacı, başka her yöntemi bir yana itip belli bir metoda sarılmayı da gerektirmez.

Müslümanlar, Tabiatın birliği esası üzerine kurulan ilimleri ifade için birçok 'marifet yolları' (ways of knowing) kullanmışlardır.

Tabiatın birliği inancı iki kaynaktan gelir: **Vahiy ve hads-i akli (intellectual intuition).**

İslâmî ilimlerde, bütün ilimlerde olduğu gibi, ilmin hedefleri ilmin dışındadır. İlim bu hedeflere varmak için birçok vasıtalara başvurabilir ama kendi amacını tayin edemez. İslâm kültürünün her veçhesinde, bilhassa İslamların Tabiat karşısındaki davranışında, Kur'anın etkisi mutlaktır... Kur'an bir hendesî güzellikler hazinesidir. **Tabiat, Allah'ın ayetleridir. Müminlere düşen, bu ayetleri temaşa etmektir.** Bunun içindir ki, İslâm tarihi boyunca, Yunanlıların felsefî ideallerinden ilham alan bazı araştırmacılar bir yana, ilimle uğraşan Müslümanlar hep böyle yapmışlardır. Onlar da İbraniler gibi tabiatın mucizelerinde Allah'ın ayetlerini veya zat-ı uluviyetin nişane-i celalini keşfetmeye çalışmışlardır.

Çeşitli ilimler de, müşahede ve taakkül'den temaşa ve mükâşefe'ye kadar, birçok metotlar kullanmışlardır. Ama metotların varmak istediği amaç, bütün varlıkların birbiriyle münabeseti olduğunu ispat eden, Vahiy'dir. Kozmolojik ilimlerin amacını tayin eden ilahî iradedir.

İslâm'da, Vahdaniyet temel prensiptir. Bu doktrin, en cihanşümül ifadesini Kelime-i Şahadet'te bulur:

LÂ İLAHE İLLA ALLAH.

Derin manası: Mutlak Gerçek'in dışında gerçek yoktur. Varlığın birliği hakkındaki inancın Kur'andaki temeli budur. Tasavvuftaki Vahdet-i Vücut.

Vahdet-i Vücut demek Allah'la kainat arasında cevherce ayniyet vardır, demek değildir. Bunun, Panteizm'in veya Monizm'in herhangi bir şekliyle de ilgisi yoktur. Bu daha çok şu manaya gelir: Birbirinden bağımsız iki gerçek nizam düşünülemez.

Sünnîliğin en cihanşümül kıtası Vahdaniyet mebdeidir. Şu veya bu yoldan vahdaniyeti kabul eden her düşünceye İslâmî denilebilir. Hazret-i Peygamber, hiçbir yeni hakikati tebliğ için dünyaya gelmemiştir. Vazifesi, evvelden beri mevcut olan hakikati yeniden ilân etmek, dinlerin ilki olan Hanif dinini tekrar kurmak, İslâm'dan önceki bütün inançlarda şu veya bu şekilde ifadesini bulan Vahdaniyet-i İlahiye'yi açıklamaktır.

Kadim kozmolojik ilimler geniş ölçüde Tabiat'ın birliğine dayanıyor ve varlıkların tecrübe üstü âmillerini araştırıyorlardı. Demek ki, İslâmiyet'e aykırı olmaktan uzaktılar. Birçok kozmolojik ilimler içinde, Pisagorcuların ve Hermetistlerin tabiat ilimleri Vahiy'e uygundu; İslâmiyet tarafından kolayca benimsenebilir görünmeleri, şu ortak âmilden ileri gelmekteydi: Hepsi de tabiatın birliğini ortaya çıkarmak ve ispat etmek peşindeydiler. Tabiatın birliği inancının temelinde vahdaniyet vardır. Bu da İslâmî Vahiy'in özü ve ruhudur. Bu itibarla bütün tabiat ilimlerinin son amacı, bir ilmin bu vahdeti ifade hususunda gösterdiği başarı derecesidir. İlimin değerini ve geçerliliğini tayin eden biricik kıtas da budur.

Şimdi de bu Vahiy 'suret'inin nasıl bir 'madde'ye nazil olduğunu görelim. İslâm medeniyetinin cevher-i aslîsini teşkil edecek olan, kavmin ırkî, psikolojik ve lisanî mahiyeti.. Daha önce de işaret ettik... Bu 'madde' de, daha önce işaret ettiğimiz gibi, medeniyetin genel oluşumunda etki yapmıştır. Bu itibarla gelişen kozmolojik ilimlerde, tabiatla ilgili genel görüşte büyük bir payı vardır.

Kur'an Arapça'dır. Sami göçebeler ailesinden bir kavme nazil olmuş, sonra İranlılar, Türkler, Moğollar, Zenciler ve-sair ırkî ve kavmî zümreler arasında yayılmış fakat aslî vasfını korumuştur hep. Bu da İslâmiyet inancına, bedevilere has bir özellik vermiştir. Haderî bir iklimde tecelli ettiği zaman bile bu özelliğini muhafaza eder. Bununla beraber, Vahiy, mukaddes bir kitap yani, Kur'an-ı Kerim aracılığıyla nazil olmuştur...

Kur'anın kendilerine nazil olduğu İslâm öncesi Araplar Tabiata âşıktılar. Bakir tabiatın kucağında boyuna dolaşan bütün göçebeler gibi, onlar da görünende Görünmeyen'i seziyorlardı. İslâmiyet, göçebe ruhunun bu hususiyetini güçlendirmiştir. Ona göre tabiat geniş bir bahçedir; görünmeyen bahçıvanın usta eli hissedilir bahçenin her köşesinde. İslâm için, insanla hilkatin diğer eserleri arasında yakın bir münasebet vardır.

İnsan akli, ilahî Aklın (Intellect) bir lem'asıdır. Sıhhatte ve dengeli olduğu zaman mümini inkâra değil tevhid'e götürür. Ancak tutkular, dengeyi bozduğu ve görüş ufkunu kararttığı zaman onu dalalete sürükleyebilir. Demek ki, dış engellerle kösteklenmeyen akıl, kelimenin bugünkü manasıyla

rasyonalizme sevk etmez insanı. Rasyonalizm, beşer idrâkini aşan her prensibi reddeder. Oysa İslâmiyet'in anladığı akıl, tevhibi kavramak için bir araçtır; beşer, idrâkler âlemine bu yoldan ulaşabilir. Nitekim, İslâmî sanat da akla dayanmaz, temaşa edeni, hendesenin soyut remizleri vasıtasıyla, tevhit mebbeine götürür. Tevhit ancak 'nefiy yoluyla' ve mücerret olarak ifade edilebilir. Akıl, Vahiy'in temel akidesi içinde çalışır, onun dışına çıkamaz; Orta Çağ'ın sonundaki Hıristiyanlık gibi, imanın dışında bir illiyet aramak peşinde değildir. İslâm dünyasında riyazî ilimlerin bu kadar gelişmiş olması da, aklın bu şekilde anlaşılmasıyla kabil-i izahıdır. Bunun içindir ki Müslümanlar, dünya görüşlerinin bir parçası olarak Pisagor'un matematik mefhumunu kolayca benimseyebilmişlerdir.

Ayrıca hem Vahiy'in hem de İslâm ilimlerinin taşıyıcısı olan Arap dilinin hususiyetleri üzerinde bir miktar tevakkuf etmek de yerinde olur. Arapça son derece seyyal bir dildir. Bu sayede ilk mütercimler Yunan, Süryanî, Sanskrit ve Pehlevî dillerindeki metinleri kolayca aktarmışlardır. Yeni yeni kelimeler kurmakta güçlük çekmemişler, mevcut istilahlarla yepyeni mefhumlar ifade edebilmişlerdir. Arapça'nın bu özellikleri İslâm dünyasındaki bütün ilimlerin, tabiat ilimleri de dâhil, gelişmesinde büyük rol oynamıştır.

Tabiat ilimlerinde Müslümanlar, kozmolojik ilimlerle ilgisi olan çeşitli mefhumları ifade için çok zengin bir kelime haznesine sahiptiler. Latince natura, Yunanca physis'in karşılığı olan **tabi'a** kelimesine bakalım... kökü **t, b, ayn.** - ط ب ع - Kelime, Yunan ve Latin dillerindeki karşılıklarından biraz farklı olarak kullanılmıştır. Kur'anda bu kelime yoktur, **tab'** vardır.

Tab' gerek Sünnî gerek Şiî müfessirlerce insanı Allah'tan ayıran peçe diye yorumlanır. Hallaç gibi birtakım mutasavvıflar, tabiat'ı İnyet-i İlahiye'nin zıddı olarak anlarlar. Bazı yazarlar da tab'ı matbu'un zıddı olarak kullanır.

Müslüman yazarlar halik ile mahlûku ayırmak için hak ile halk tabirlerini kullanırlar. Egemen olan Sünnî mektep, Eş'ari kelimadan kaynaklanır. Bu kelama göre, dünya karşısında Allah'ın mutlak bir müteal (absolute transcendence) sıfatı vardır. Bu sıfat tenzih lafzıyla belirtilir. Hak'la halk arasındaki uçurum öylesine derinleştirilmiştir ki, varlıkların ferdî mahiyeti de, gerçeğin bir alanı olan Tabiat da, Halik'in mutlak kudreti içinde erir. **'Ufki'** bir illiyet inkâr edilir; Aristo'nun mahlûkata ait telakki ettiği on makuleden yalnız cevher, mekân ve keyfiyet, objektif bir gerçekliğe sahip kabul edilir. Zaman da, uzay ve madde gibi, 'atom'lara bölünür. Bütün kısmî ve bila-vasıta illetler İlet-i Gaiye'nin içinde erir. **Bütün varlıkların doğrudan illeti: Cenab-ı Hak'tır. Ateş mahiyeti icabı yanmaz, Cenab-ı Hak'ın iradesi öyle olduğu için yanar.** Kaldı ki, bize 'tabiat kanunları' gibi görünen âdet-i ilâhiye'dir. Tek gerçek kanun vardır: Peygamberlere Vahiyle bildirilmiş olan kanunlar. Eş'ari kelimacılar, bilhassa mütenahi ile namütenahi arasındaki inkıta' üzerinde dururlar. Onlara göre kozmik mertebeler silsilesinin bütün merhaleleri ilahî Cevher'in içinde erir.

Mutasavvıflar, bilhassa İbn Arabi mektebine mensup olanlar ve İsrakiye ise, ilahî prensip ile ilahî mebbein tecellileri arasındaki münasebetin başka bir yönü üzerinde dururlar. İkisi arasında bir süreklilik olduğu kabul edilir. Mütenahi'nin namütenahi'den mutlak olarak ayrı olduğunu söylemek caizdir, ama, birbirinden mutlak olarak ayrı iki şe'niyet nizamı olamayacağına göre, böyle bir iddia politeizm'e götürür. Demek ki, namütenahinin dışında bir mütenahi düşünülemez. İsraki bilgilerle mutasavvıflar, Cenab-ı Hak'ın mutlak mütealiyetini inkâr etmezler. Fakat bu ikinci münasebet üzerinde dururlar daha çok. Remizleri kullanarak tecelliler dünyasının, ruhanî âlemin gölgesinden ve remzinden başka bir şey olmadığını göstermeye çalışırlar. Kozmik tecellilerin hepsi de ilahî mebbein eseridir.

İslâmiyet orta-yolcu bir din olduğundan tasbih'le (immanence) tenzih (transcendence) arasında yer alır. Bunlardan birine saplanmak vahim hatalara sürükler. Hâlbuki birlikte ele alınırlarsa, Cenab-ı Hak'la Kainat arasındaki münasebeti sahih olarak belirtirler. Biz, İslâmiyet'in kozmolojik doktrinlerini ve bunların dayandığı Tabiat telakkilerini incelerken, derslerinde Nur-u İlahînin mütenahi âlemi toptan massetmediğini ileri süren mektepleri ele alacağız sadece. Eş'ariler gibi çeşitli kelim mekteplerini bir yana bırakacağız.

Yalnız şurası da unutulmamalı:

Kainatın Allah'tan bambaşka olduğu görüşü, mütenahinin ise namütenahiden tam manasıyla ayrılamayacağı inancı, aynı hakikatin çeşitli yönleridir. Söz konusu olan yüzde yüz rasyonel düzenler olmadığı için bunların ikisinden birini seçmek zorunda değiliz.

İslâm Tarihinde Kozmololojik İlimler

İslâmiyet zaman içinde son Vahiy. Bu itibarla kendisinden önceki bütün geleneklerin terkihi. Coğrafi olarak da dünyanın orta kuşağına yayıldı. Netice olarak Batı Asya'daki daha önceki medeniyetlerin varisi oldu. Iskenderiye, Antakya, Urfa, Nizip, Harran, Gundişapur. Batı Asya'daki ve Kuzey Afrika'daki ilim merkezlerinin hepsi İslâm dünyasının parçaları... Böylece İslâm sanat ve ilimlerinin daha sonraki gelişmeleri için lüzumlu malzeme sağlanmış oldu.

İslâm'ın ilk asrı dinî ve manevî güçlerin en yoğun olduğu dönem. Gelenek, kaynağından uzaklaşmamış, kendini teşkil eden unsurlar billûrlaşmamıştı henüz. Daha çok nahiv, hadis veya tarih-i mukaddes gibi ilmî ve edebî bilgilerle uğraşılıyordu. Peygamberin attığı tohumlar ancak onuncu, on birinci asırlarda meyve verecekti.

Abbasî hilâfeti kurulduktan sonra çeşitli ilimlerle ilgili Yunanca, Süryanîce, Pehlevîce, Sanskritçe kaynaklar Arapça'ya çevrildi. O zamana kadar Hadisçiler de, tefsirciler de, tarihçiler de, tasavvuf erbabı da bilgilerinde hep Vahiy'e dayanıyorlardı. Fakat şimdi yeni mektepler de ortaya çıkmıştı: İslâmî olmayan kaynaklardan esinlenen mektepler... Bu yeni mekteplerde, Mutezile gibi mantıkçı ve rasyonalistlerden, astronomlara ve riyaziyecilere, daha sonra da Yunan, iskenderiye ve Gildani ilimlerinin en ezoterik takipçilerine kadar, birçok araştırmacılar yer almıştır. Harran'daki, Sabii Cemaati de bunların arasındaydı. Dokuzuncu asırda İslâmiyet, ebedî kalıplan içinde, fıkıh ve tarikatlarda billûrlaştı. Gerek sanat ve ilimler, gerekse felsefe gelişti; onuncu, on birinci asırlarda en yüksek irtifalarna vardılar. Bunun içindir ki kitabımızdaki tartışmaların çerçevesi olarak bu dönemi aldık.

Onuncu asrın başlangıcı, Farabi'nin, Mesudi'nin, İsfahanlı Ebul Farac'ın... İslâmî sanat ve ilimlerin doğuşunda büyük bir rol oynayan daha birçok âlimlerin sahneye çıkışına şahit oldu. Unutmayalım ki Safa Kardeşleri, El-Biruni, Bağdatlı Ebul Berekat, İbn Sina, Ebu Hayyan el-Tevhidi, aynı yüzyılda yazdılar eserlerini. Harizmi'nin Mefatih ül-Ulum'u (976) İbn Nedim el-Varak'ın Fihristi (988) gibi ansiklopediler de İslâm'ın düşünce hayatına o dönemin armağanlarıdır...

On birinci asır da İslâmî sanat ve ilimlerin gelişme dönemi. Ömer Hayyam'ı, Gazali'yi, Nasır Hüsrev'i... hatırlayalım.

İslâm tarihinin bu en faal döneminin, çeşitli ilim sahalarında önde gelen isimlerini, İhvan-ı Safa Risaleleri'ndeki Tabiat anlayışını, El-Biruni'yi, İbn Sina'yı incelerken aynı zamanda İslâm'ın kozmolojik doktrinlerinin temel unsurlarını da görmüş oluyoruz." sh:91-108

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Işık Doğudan Gelir [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

İSLÂMİYET VE MARKSİST DÜŞÜNCELER

Sol genellikle Rodinson'u okumaz. Çünkü Rodinson kilisenin dogmalarına başkaldırmış bir Marksisttir ve İslâmiyet gibi "çağ dışı" konularla uğraşmaktadır. Sağ da Rodinson'u okumaz. Çünkü genellikle Rodinson'u anlayacak seviyede değildir. Sunduğumuz yazı, 1969'da verilen bir konferansın metni, daha doğrusu, hülasasıdır.¹ Rodinson **Al Ahram** gazetesinin konferans salonunda yapar bu konuşmayı. Kendisinden önce de Garaudy söz almıştır aynı salonda.

MARKSİZM NEDİR, NE DEĞİLDİR?

Rodinson Marksizmin ne olduğunu anlatmakla konuşmasına başlıyor ve Marksist çevrelerin Marksizmi nasıl yanlış anladıklarını vurguluyor.

Ona göre, **"bir Marksizm yok, ortak bir çekirdek düşünceye dayanan birçok Marksizmler var."** Bunların her biri bir diğeri kadar meşru.

Ancak bir de totaliter ve yeni Marksçı ideolojik sentezler var. Hiçbirinden bir unsur ayırıp da eleştiremezsiniz. Bir sentezin prensiplerini kabul ettiğinizde, o sentezin sonuçlarını da tartışmasız kabul etmeniz gerekir, başka sonuçlar ararsanız ihanetle suçlanırsınız. Bu tutumun en bariz örneği Rusya. **Diyalektik maddecilik insanoğlunun bütün sorunlarına cevaplar sunan mükemmel bir sentezdir** Ruslara göre, bu sentez itiraz kabul etmez bir hakikatler bütünüdür, dışına çıktınız mı revizyonist olursunuz.

Demek ki her biri Marksizm adını taşıyan birçok sistem var ama hiçbiri de Marksizm değil aslında. Evet, bunların hepsi de ortak birtakım düşüncelere ve davranış biçimlerine dayanıyor. Ama **hür-endiş** (hür düşünen) bir zekâ için bu düşüncelerin ve davranışların her biri bağlı oldukları sistemin veya sistemlerin dışında ele alınabilir, her biri hakkında değişik hükümler verilebilir.

Bence, bu çeşitli sistemlerin temelinde Marx'tan gelen, ortak bir çekirdek düşünce yer alıyor. Bu düşünce bütün sistemler için geçerli büyük ölçüde.

Bu çekirdek, öncelikle, bir sosyolojiye, daha doğrusu birtakım ana sosyolojik tezlere dayanıyor. Bu tezler, bütün sosyal olayların kaynağında ekonomik bir determinizm vardır ya da düşüncelerimizi şartlandıran iktisadî olaylardır gibi alışılmış düşüncelerden meydana gelen salt bir ekonomik yaklaşımın ötesinde, her insan topluluğunun yerine getirmesi gereken temel görevler üzerinde duran, düşüncenin gelişmesinde sosyal zaruretlerin rolünü ele alan ve inceleyen sosyolojik tezler.

Hangi ideolojiye inanırsak inanalım, bu bilimsel tezleri kabul edebiliriz. Ancak Marx'ın ortaya attığı ama pek azge-liştirdiği bu tezler daha da geliştirilebilir ve geliştirilmelidir. Bu tezlerin klasik yorumları, ideolojiyle veya örgütlenmeyle ilgili bazı aşamaları ihmal etmiştir, doğru. Bu bilimsel tezlerin her biri, birazdan sözünü edeceğim Marksist ideolojinin bazı unsurlarıyla, veya yukarda sözünü ettiğim yeni Marksçı ideolojik sentezlerin bazı unsurlarıyla veya bütünüyle çelişebilir.

Marx'tan gelen bu çekirdek düşünce, bir yandan da, varoluşla ilgili belli bir tercihin etrafında kümelenen bir ideolojiye veya ideolojik eğilimlere dayanır.

Her toplum (aynı zamanda her insan topluluğu, her 'sınıf ve hatta her insan), **bazı temel sorulara cevaplar bulmak ihtiyacındadır.**

Kâinat içinde insanın yeri nedir?

İnsanoğlu hayatına nasıl bir anlam kazandırabilir?

Zevklerine düşkün, bencilliğe mütemayil insanoğlu, bu içgüdüsel eğilimlerini hangi değerler uğruna kontrol altına almalıdır?

Verilecek cevaplar çok sınırlı. Yaşadığımız dünyanın, insanoğlunun çabalarıyla daha iyi bir hale getirilebileceğine inanırsınız ya da inanmazsınız. Böyle bir gayretin hayata bir anlam kazandırabileceğini düşünürsünüz ya da düşünmezsiniz. Topluluğun hayrına, hatta genel olarak insanlığın hayrına hizmet uğruna ya da Tanrı'ya itaat etmek için, içgüdüsel eğilimlerinizden

¹Rodinson, M., a.g.e., "En guise d'introduction" (Giriş mahiyetinde): 4) "Les idées marxistes et l'étude du monde musulmán" (Marksist düşünceler ve İslâm dünyasının incelenmesi), s. 73-92.

vazgeçmeyi kabul edebilirsiniz ya da etmeyebilirsiniz.

Zorlayıcı bir ilmî çözüm söz konusu değildir burada, söz konusu olan, karşımıza çıkan bu ideolojik tercihler arasında bir seçim yapmamız. Bazı durumlarda bir tercihte bulunmamız, bir sıçrama yapmamız gerekir. Nitekim ilim bize insanlığın geleceği konusunda iyimser mi yoksa kötümser mi olmamız gerektiğini söylemez mesela, cevabı bizim seçmemiz gerekir.

İnsandan yana olan, aktif bir iyimserlik çerçevesi içinde mücadeleden yana olan bir tercihin en mükemmel örneği Marksist tercihtir. Bu tercih ahenkli bir toplum kurma imkânını beraberinde getirir; bu toplumda rekabet rahatsız edici bir seviyeye ulaşmaz ve hiçbir zaman gerçek çatışmalara yol açmaz. Bu tercih aynı zamanda bu topluma gayet iyi intibak eden bir insan tipini de beraberinde getirir. **Ama tekrar edelim, Marksist tercihin sonuçlarını garantileyen hiçbir ilmî kanıt yoktur**

Şu veya bu tercihin, varoluşla ilgili sorulara verilecek her cevabın etrafında ideolojik bir akım, bir örgüt vb. kuruluş. **Bir cemaat doğar ve gelişir.** Cemaatin gelişmesinde etkin olan yalnız başlangıçtaki tercih değildir. Yerine getirmesi gereken görevler, bu görevlerin cereyan ettiği zemin, cemaatin örgütlenmesinin ve ideolojik sentezlerinin kendine has dinamiği, örgütlenmenin sosyal tabanı, tarihî ve kültürel boyutları bu gelişmede ağırlığını hissettiren unsurlardır.

Zamanla başlangıçtaki ideolojiyi gözden geçiren, yeniden yorumlayan, değiştiren bir gelişmedir bu. Bununla beraber temeldeki tercihler hep aynıdır. Kaldı ki, çok defa, mukaddes bir metin olarak mevcutturlar. Gelişen ideolojinin içindeki değişmeyen çekirdek.

MARKSİST SOSYOLOJİ VE İSLÂM DÜNYASI

Marx'ın yaptığı, ilmî düşüncenin, zaten mevcut olan bir temayülüne daha şuurulu, daha aydınlık, daha sistemli bir ifade kazandırmış olmaktadır. Başka bir deyişle, insanları yöneten yalnız düşünceler değildir, yaşayış şekilleri ve yaşayış şartları da bu düşünceleri etkiler. Tarihî maddecilik diye adlandırılan görüş bu. İdealist tarih anlayışının zıddı. Tarihî maddecilikten kalkarak birçok tercih yapılabilir. Mesela bir mümin, arkaik ve idealist görüşleri pekâlâ reddedebilir. **Mümine göre, tabîi ve içtimaî gelişmenin amili son tahlilde, Allah'tır her zaman. Ama Allah'ın aracı da insanlar. Eski fi-lozoflar, tali illetler diyordu insanlara.**

Tabiat kanunu mefhumu da, dinî bütün düşünürler tarafından kabul edilmiştir. Allah, tabiat kanunları aracılığıyla iradesini gerçekleştirdiğine göre, niçin aynı şeyi sosyal kanunlar aracılığıyla yapmasın?

İslâm tarihinden bazı örnekler verelim.

1- Peygamberlik meselesi:

Müminler İslâmiyet'in Allah tarafından kurulduğuna inanırlar. Belli bir zamanda Peygamber gönderilmiş ve Allah'ın emirlerini insanlara tebliğ etmiştir. İnanmayanlar Hazret-i Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem'in hayatını ve yaptıklarını başka şekilde yorumlarlar. Ama İslâmî inançla din dışı yazarların anlayışı pekâlâ uzlaşabilir. Her halü kârda, Peygamber'in ortaya çıkmasını izah eden içtimaî ve beşeri şartlar da var. Mümine göre, Cenab-ı Hak, Arap cemiyetini de, Hazret-i Muham-med sallallâhü aleyhi ve sellemi de İslâm için hazırlamıştır. Arap cemiyeti de, Peygamber de, az önce sözünü ettiğim tali sebeplerdir. Nitekim itikadından hiç kimsenin şüphe etmediği İbn Haldun da, Peygamber'in zuhurunu bu sebeplerle izah eder. Görülüyor ki, daha önce de söylediğim gibi, Marksizmin de en azından öncülere olmuş. Gerçekten de burada söz konusu olan, o devrin Arap toplumunda vuku bulan gelişmelerin de Peygamber'in zuhurunda payı olduğunun kabul edilmesi ve Peygamber'in misyonunu sadece bir mucize olarak ele alan görüşün reddedilmesi.

2- Cemaatin genişlemesi:

Ananevi görüş cemaatin inkişafını da bir tür mucize olarak vasıflandırır: Kâmil insanlar bir Hayır ve Adalet nizamı kurmuşlardır. Ne var ki klasik vakarıvislerin bile bu konuda zaman zaman din dışı sebeplere yer verdikleri görülmektedir. Mesela **Ebu Yusuf Yakub'un Kitab-ül Haraç'**ında şöyle bir cümleye rastlarız:

"Biz Araplar zillet içindeydik, başkaları bizi ayakları altına almıştı, bizse kimseyi çiğnemiyorduk. Allah içimizden birini bize peygamber olarak yolladı, bu ülkeyi fethedeceğimizi ve galip geleceğimizi müjdeledi" . Cemaatin gelişmesini milliyetçi motivasyonlarla açıklayan bir cümle.

Demek ki bu sosyal ve beşeri motivasyonları incelemek ve İslâm fetihlerinin beşeri sebeplerini

aydınlatmaya çalışmak, İslâmiyet'e hiç de aykırı değildir. Bütün bu olayların ardında ilâhî iradeyi görmek, Allah'ın sosyal dünya, beşer tasavvurlarının dinamiği için vazetmiş olduğu ezeli ve ebedî kanunları akim ışığında anlamaya çalışmak için İslâmiyet'e aykırı olsun?

3- Cemaatin bölünmesi:

Ananevî görüş (ister İslâmî ister İslâm dışı), bu bölünüşü teolojik yorumların başka başka olması ile izah eder. Bu ayrılıklar tamamen doktrine taallûk eder, yani tamamen manevîdir. Din kanunlarını ve İslâmiyet'i inceleyen bir mütefekkir, onları seleflerinden başka bir şekilde yorumlayınca bir mezhep veya tarikat kurulmuş olur.

Fakat Müslüman vakanüvisler dahi, sırf ideolojik olan bu ayrılıkların yanında, çok kere başka motivasyonlara da yer verirler. **Unutmayalım ki İslâmiyet, Hıristiyanlık ve Budizmden farklıdır. İslâmiyet hem semavî hem dünyevî, yani teolojik ve politik bir din.** Mümin kendi başına necat yolunu aramakla kalmaz, Şeriat'a uygun olan bir düzen de kurmak ister. Demek ki başlangıçtan itibaren içtimaî ve siyasî motivasyonlar söz konusu. Mesela Vahhabilik, sadece dinî bir ayrılıkla değil, artık daha çok Arap milliyetçiliğiyle açıklanmaktadır.

Marksizmin bu alandaki katkısı, mezheplerin kuruluşundaki sosyal ve beşeri sebepleri ortaya çıkarmak. Marksizmin, hatta bütün çağdaş tarih düşüncesinin. Çağdaş Batı düşüncesinin bir başka katkısı da, bu mezhepleri, kuruldukları tarihe en yakın tarihlerde yaşamış olan yazarların görüşlerini ele alarak incelemek. Oysa umumiyetle bu mezheplerin teşekkülü daha sonraki yazarlara dayanılarak izah ediliyordu; bu yazarlar, tahlillerini, yaşadıkları çevreden etkilenen bir mazi görüşüne dayandırıyorlardı. Yeni tutum, tarih metodunun ilk şartıydı. Bu yoldaki araştırmalar her alanda hiç beklenmedik neticelerle karşı karşıya getirmiştir bizi.

4- Avrupa'ya tepki ve çağdaş milliyetçilik:

Burada da yaygın olan, hep idealist görüş. Arap milliyetçiliği günün birinde birtakım insanların kafasında belirivermiş ve hadi şunu gerçekleştiririm demişler. Oysa aşağı yukarı bütün tarihçilerin vardığı kanaat şu: Milliyetçilik belli tarihî şartlar içinde sahneye çıkmıştır, sosyal şartlar araştırılmadan anlaşılabilir.

İslâmiyet öncesinde ve Peygamber'in yaşadığı dönemde yoğun olmayan bir kavmiyet şuru vardı Arabistan'da. Emeviler zamanında bu şuur bir Arap milliyetçiliğine dönüşmüştü. Abbasiler devrinde ise, Arapların üstünlüğünü kabul etmeyen şubühiye akımı, Araplar, İranlılar, Türkler ve zenciler arasında fikrî çatışmalara sahne oldu. Bu çatışmaları zamanımızın milliyetçilik anlayışıyla mukayese edemeyiz elbette. Ama kaçınılmaz olan bu farklılıklara rağmen, sosyal hayatın çok genel bazı unsurları hep devrede değil miydi acaba?

Bana göre, 19. asırda Avrupa'nın taarruzu, İslâm dünyasının her tarafında bir eziklik ve isyan duygusu uyandırmıştır. İslâm toplulukları içinde, siyasî, içtimaî ve iktisadî bu yeni duruma cevap olarak zımnî ideoloji doğmuştur. Entelektüeller, bu zımnî ideolojiye dayanarak, birbirinden az veya çok farklı nazariyeler kurmaya çalışmışlardır (Cemalettin, Muhammed Abduh, Mustafa Kâmil vb.).

İslâm'ın girift bir tarihi var. Her dönemde, çeşitli sosyal güçlerin temsil ettiği zıt temayüller arasında çatışmalar olmuş. Bu çeşitli temayülleri incelerken, Müslüman kavimlerin milliyetçiliğinin temelinde yatan zımnî ideolojiyi de dikkate almalıyız. Çelişkiler her devirde mevcut, hiç değilse bir gerginlik kaynağı olarak. **Mesela İslâm dayanışması fikri, bir ideal olarak, hem Mısır milliyetçiliği hem de Arap kardeşliği ile az çok çatışmıyor mu?**

İslâm dünyası uzlaşmalar peşinde. Bu çabasından da sonuç alıyor çoğu kez. Ne var ki temelde aynı görüşü paylaşanlar bile zaman zaman anlaşamıyor. Girift bir dinamik.

İslâm toplumlarındaki çeşitli sınıfların durumlarını elbette göz önünde bulundurmak gerekir. Ama birçok Marksistin yaptığı gibi her şeyi iktisatla veya sınıflarla izaha kalkmak yanlış ve yetersiz.

İSLÂMİYET'İN KENDİNE GÖRELİĞİ PROBLEMİNE MARKSİST BİR CEVAP

Bugün İslâm dünyasını incelerken karşımıza çıkan temel problem, İslâm dünyasının kendine göreliği problemi.

18. asrın rasyonel evrensel düşüncesi, kültürlerin kendine göreliğini anlayamamıştı. Klasik Marksizm de anlayamadı. Oysa romantik egzotik akımlar, daha sonra da, Avrupa'da 19. ve 20. asırda ortaya çıkan milliyetçi hareketler ve ardından sömürgeler, bu kendine göreliği abartmış ve yü-

celtmişlerdir. Zamanımızda antkolonyal ideoloji de kendine göreliği savunuyor; ama bir yandan da evrensel prensiplere dayanmak zaruretini hissettiğinden bazı kayıtlar ileri sürüyor ve çoğu kez bir anlaşılmaçlık perdesi arkasında kayboluyor.

Problem, ilmî bir araştırmayla sonuçlanabilecek rasyonel bir yaklaşımla, şu şekilde ortaya atılabilir: İslâm dünyasının umumi tekâmülü içinde, dokunulmaz ve değışmeyen bir çekirdek, bir öz var mıdır? Varsa nedir?

Çok defa bu değışmez çekirdek bir postulat olarak ileri sürülmekte ve buna İslâmiyet denilmektedir. Bununla beraber, bugünkü milliyetçi ideoloji, çok defa İslâm dünyasının bütününe uymayacak cevaplar peşindedir: **Araplık, Mısırlılık gibi...**

Bence böyle değışmez bir çekirdek yoktur. İslâmiyet değışmez bir bütün değildir, çağlar boyunca değışmiştir. Öyle olmasa, Müslümanlar bir ihyadan, bir teceddütten, bir ıslah'dan nasıl söz edebilirler? **Müslümanlara göre tahavvül teferruatıdır, temel hep aynı: Vahiy. Doğru.**

Ne var ki bu vahiy, başlangıçtan itibaren, ideolojiler ve örgütler halinde ifade edilmektedir. İdeolojiler de, örgütler de boyuna değışir ve menşelerinden uzaklaşır, ihyadan, teceddütten söz edilmesi bundan. Aynı dinamığı, bütün dinlerde, bütün ideolojilerde, hatta Marksizmde bulmak kabil.

Ancak bu istikamette ilerlersek problemlere Marksist bir cevap bulabiliriz. Gerçekten de, bir dini, dünyevî sorunların üstünde var olan ve ona intisap eden herkesin kafasını ve hareketlerini yöneten bir düşünceler bütünü olarak ele alan idealist anlayışı, ancak bu yaklaşımla bir kenara bırakabiliriz. Dinî ideoloji de, diğer ideolojiler gibi, somut bir temele dayanır. Çeşitli insan grupları devamlı birbirini etkiler, maddî ve sosyal zorunlulukları hesaba katar. Bu davranış, varoluşla ilgili problemlerin varlığını sürdürmesine engel değildir; kaldı ki bu problemlere verilebilecek cevaplar da son derece sınırlıdır.

MARKSİZMİN DİNLERE MEYDAN OKUYUŞU

Başlık yanlış anlaşılmasın. Meydan okuyuşu Toynbee gibi anlamaktayım. Tarihçiye göre, "challenge", medeniyetlerin başlangıcında ve oluşumunda, zor tabiat şartlarının insana meydan okumasıdır. Söz gelişi, tarih öncesi çağlarda, Nil havzasına veya Dicle Fırat havzasına hâkim olan tabiat şartları, insanın yaşamasına hiç de elverişli değildi. Bu bölgelere yerleşmek isteyenler büyük bir çaba göstermek, daha müsait bölgelerde yaşayan insanların uyguladığı teknik çözümlerden daha ileri çözüm yolları bulmak zorundaydılar. İşleri karmaşık ve çetindi, topluluğu ayakta tutabilmek için gelişmiş sosyal örgütlere ihtiyaç vardı.

Bir kelimeyle bu meydan okuyuş sözünde alay ve küçümseyiş yoktur. Söz konusu olan, yaratıcı bir meydan okuyuş, daha iyi yapmaya, meseleleri daha aydınlık görmeye davet. Marksist ideoloji de böyle bir meydan okuyuşla cebelleşmiyor mu yüzyıldan beri?

Benden önce **Roger Garaudy** konuştu. O da uzun uzadıya Marksist akımla dinî akım üzerinde durdu. Garaudy daha çok eylemci. Başlıca kaygısı, iki ideolojiyi, iki örgütü, iki kiliseyi birleştirmek. Bu da bir görüş açısı. Yalnız şu kadarını söyleyeyim, iki örgütün sosyolojik ağırlığı, kaynaşmayı ister istemez güçleştirecektir. Böyle bir ağırlık altında hem Marksizmin, hem de İslâmiyet'in başlangıçtaki atılım gücü yaşayamaz kolay kolay.

Ben konuyu daha da geniş olarak ele almaya çalışacağım. Bence, **Marksist ideolojinin dinî ideolojiye meydan okuması şu demek:**

Dinî ideolojiler, vardıkları sentezde, modern dünyanın vazgeçilmez değerlerini de, günün sorunlarına cevap veren değerleri de dikkate almalıdırlar. Başka bir deyişle, bütün dinler önce şu soru üzerinde kafa yormalıdırlar:

Dinler, ananevi şekilleriyle, günümüzün büyük şahlanışlarına neden kaynaklık edemiyorlar?

Neden büyük hareketler başka ideolojilerin çevresinde mayalanmaktadır?

Bugün Marksizmin ileri sürdüğü temel değerler, öz olarak, insanlığın hayrı ve bu uğurda harcanacak çaba. Bu değerlerin dayandığı kavramlarsa evrensellik, hümanizm ve yaratıcı iyimserlik.

Ya milliyetçilik diyeceksiniz. Evet, günümüzdeki kavgaların sorumlusu o. Ama, horlanan, ezilen veya tehdit edilen bir milletin meşru haklarını korumak söz konusu olunca, milliyetçilik zorunlu bir aşama. Ne var ki, dünyanın bütün milletleri birbirine sınıksız bağlı artık. Demek ki, katı bir milliyetçilik anlayışı, yani kendi milletinin yararından başka hiçbir değer tanımayan saf bir milliyetçilik anlayışı, topluları büyük tehlikelere sürükleyebilir. Milliyetçiliğin tabii uzantısı, birbiriyle dalaşan düşman

milletlerin güçlenmesidir. Değişik kavimlerin emelleri de başka, menfaatleri de. **Dünyada ezeli bir ahenk düşünülemez.**

Bunun içindir ki, aşağı yukarı her milliyetçilik kendine evrenselci bir meşruiyet aramaktadır. İspat etmeye çalıştığı şu:

Milletin hayrı, insanlığın hayrıdır.

Ne yazık ki bu iddialar çok defa inandırıcı olmaktan uzak. Marksist ideoloji millî değerleri kabul eder, horlandıkları zaman yanlarındadır. Ama onları genel beşeri değerler içinde ele alır ve beşeri değerlere öncelik tanır.

Yaratıcı iyimserliğe gelince, yeryüzünü yaşanabilecek bir dünya haline getirmek için çetin savaşlar bekliyor bizi.

İyimser olmazsak böyle bir kavgayı omuzlayabilir miyiz?

Zengin ve gelişmiş toplumlar bile içinden çıkılmaz savaşlarla karşı karşıya. Yaşamak istiyorlarsa, bu kör düğümleri bir an önce çözmek zorundalar. Ya az gelişmiş olduğu söylenen toplumların dramı?

Bu ülkeler, yoksulu bir kat daha yoksullaştıran, kültür kaynaklarını gittikçe daha eşitsiz paylaştıran, hızla çoğalan nüfusa yaşama imkânları sağlamayan bir lanet çemberi içinde. Kör düğümü çözmek, bu çemberi parçalamak için çalışmak gerek. Ama durumun iyileşeceğine inanmadan kolektif bir eylem düşünülebilir mi?

Gönül ister ki bu iyimserlik birtakım vehimlerle gölgelenmesin, ütopyalara açılmasın, iyimserliğin en kötü tarafı hayali kanatlandırması: insanı ıslah ettiniz mi, her türlü çelişkinin yok olduğu yahut hiç değilse, barışçı yollarla çözümlendiği dört dörtlük bir toplumun kuruluvoreceğine inanmak gibi. Ütopya dan büsbütün vazgeçilmez, yoksa eylemin niteliği ve yoğunluğu zedelenmiş olur. Ütopya, eylemin belli bir aşamasında faydalıdır, sonra tehlikeli.

Bu unsurları dinî ideolojilere katmak mümkün. Üstelik İslâmiyet, mazide de, hayati bir ihtiyaç duydukça, bu değerleri kendi içinde eritmiş.

İslâmiyet evrensele açılan bir din. Muhatabı bütün insanlık. Peygamber'in "Veda Hutbesi"nde ırkçılığa karşı, kavimler ve kavimlerin hakları arasında doğuştan gelme bir eşitsizliğin olduğunu vehmedenlere karşı, sert ihtarlar bulmuyor muyuz? Yazık ki bu prensipler tarihin her döneminde uygulanmamış. Bütün dinlerin, bütün ideolojilerin ortak alın yazısı bu. Hıristiyanlığın, Musevilüğün, Budizmin hatta Marksizmin temelinde de çok güzel prensipler var. Ama Hıristiyan, Musevi, Budist veya Marksist toplum ve devletler, tatbikatta bu prensipleri sık sık çiğnemiş. İnsan topluluklarından daha fazlasını ummak safdillik. Mühim olan bu prensiplerin açıkça belirtilmiş olması. İyi niyetli müminler her zaman bu prensiplere başvurabilirler, onlardan esinlenebilirler, uygun bir anda tatbik edilmelerini isteyebilirler.

Evrensel yorumu yapılabilecek başka bir hadis: Kavminin zulüm yapmasına yardım eden kişi, asabiyet göstermiş olur. Burada asabiyet, kavmî taassup manasındadır.

Demek ki İslâm'ın ilk zamanlarında kavmiyet sorunu kendini şiddetle hissettirmişti ve İslâmiyet'e bağlılık da kavmiyet sorununu otomatik olarak çözmemişti. Asabiyet, İslâm öncesi bedevi toplumuna has bir mefhum. İbn Haldun, daha sonra bu kelimeyi sosyolojik açıdan ele almış ve mefhum İslâm sosyologları tarafından sert tartışmalara konu edilmişti. Hakikat şu ki, her insan veya her kavim zulmedebilir; kutsal kavim yoktur.

Eski İslâm tarihçilerine göre, Sahabe'den **EBU ZER EL GİFARİ**, Hıristiyan ve Musevi rahiplerinin açgözlülüklerini kınayan bir ayeti yorumladığı için muahezelere uğramış. Ebu Zer'in suçu, bu ayetin İslâm zenginleri için de geçerli olduğunu söylemek, Cenab-ı Hak bize de ihtar da bulunuyor, demek. Güzel bir örnek bence.

İktidara geçen her ideoloji, dayandığı prensipler sayesinde, başkalarında ayan beyan gördüğü kusurlardan münezzehe olduğuna inanır; kendi hatalarına gözlerini yummak, onları gizlemek, hatta meziyet gibi göstermek eğilimindedir. Bunun için gerçekleştirilen toplumun, tahayyül edilen topluma tıpatıp uyduğunu ispata çalışır. Bir adam ayağa kalkıp da, durun bakalım, prensipleri çiğniyorsunuz, prensipler, bağlı olduğunuz ideolojik teşkilât üyeleri için de geçerlidir, devince, bir dönemeç aşılmış olur. Münzevi Ebu Zer'in, bu ayet bizim için de nazil olmuştur diye haykırması, tarihin devam ettiğinin, beşer vicdanının ölmediğinin, gerçeğin pürüzleri karşısında birilerinin daima sesini yükselteceğinin inkâr kabul etmez bir delili. Tarih boyunca nadiren şahit olduğumuz bir ihtar. Bu ihtarlar sayesinde

ki, insan tabiatına hâlâ güvenebiliyoruz.

Yaratıcı iyimserlik İslâm'da başlangıçtan itibaren mevcut. İslâmiyet, insan aracılığıyla zulümsüz bir toplum kurmayı emreder. Tabiî Allah'ın inayetiyle ama insan aracılığıyla. **Klasik İslâmiyet asırlarca şeriatın zulmü önleyeceğine inanmıştır. Ama acaba Şeriat, adaletin gerçekleşmesi, zulmün önlenmesi için yeterli olmuş mudur?**

Görülüyor ki, arz ettiğimiz prensip ve değerler İslâm'a hiç yabancı değildir. Sadece tarihin baskısıyla unutulur gibi olduklarında, yeniden canlandırılmaları yerinde olur.

Netice olarak diyeceğim ki, vehimlerden büsbütün vazgeçemeyiz. Vehimler zaruri de olabilir, hayırlı da. Ama girişilecek her aksiyon şuurlu olmak zorundadır, yoksa başarısızlığa mahkûmdur. Bugün şuurun asgari şartı, içtimaî ilimlerde sabit olmuş hakikatleri dikkate almak, yani benimsemektir. Bence bu hakikatlerin bir kısmı Marksist sosyolojinin ileri sürdüğü tezlerdir. Bu tezler ilme dayanmaktadır. Bunlara Marksizm denilişi bazı ideolojik muhalefetleri önlemek için. Belki günün birinde bunlara, çekinmeden, ilmî sosyolojinin geçerli tezleri diyebileceğiz.

Marksist ideoloji ne kadar inkâr ederse etsin, Marksist sosyolojinin şehadeti ile sabit, tarihten ve toplumların tahlilinden alınacak derslerin başında, dünya üzerinde cennet olmadığı, nizasız toplum bulunmadığı ve dolayısıyla hiçbir devrimin ebedî ve nihâî olmadığı gelir. Sürekli bir özeleştirmeden vazgeçilemez. Meseleleri daima yeni baştan ele almak, üzerlerinde yeni baştan düşünmek lâzım. Zulme karşı savaş sona ermemiştir. Zulüm ve istismar arzusunu tepeledim sanırsınız, başka şekiller altında yeniden hortlar. Hiçbir devrim bu eğilimin kökünü kazıyamaz, boyuna mücadele edeceksiniz.

Hiçbir ilim neler yapmamız gerektiğini otomatik olarak öğretmez. Daima bir sıçrayış söz konusu. Marx ne demiş: İç tezadlar kapitalist toplumu parçalamaktadır, bu tezadlar yüzünden önünde sonunda yıkılacak kapitalizm. Âmenna! Lâkin bir kapitalist kişi veya bir kapitalist topluluk, kapitalist düzenin kendisine sağladığı yararlarından mümkün olduğu kadar faydalanmaya devam etmek ve düzeni sürdürmek için, Marx'ın varlığını işaret ettiği tehlikeleri alt etmeye çalışmaz mı? Tutalım ki bu düzen insanlık dışı ve kıyıcı sonuçlar doğuracak. Tutalım ki onun yerini alacak düzen, dikensiz gül bahçesi. Yine de kapitalizm ile savaş, olsa olsa ahlâkî bir görevdir. Böyle bir zorunluluğun ilimle hiçbir alâkası yoktur. Kapitalizmden faydalanan veya kapitalizmden şikâyet etmeyen adama, kapitalizmle mücadele edeceksin derken, hangi ilmî kanıtla başvurulabilir? Hadi bencil saiklerden kurtulmaya çağıralım bu adamları. Karşımıza çıkan saikler hep bencil değil ki! Yani İyi ile Kötü arasında bir seçim yapmak söz konusu olsa, kolay. Seçim, öncelik tanıdığımız değerlere göre yapılır, ilmî bir seçim, ilmî bir ideoloji yoktur.

İlim hiçbir tercihe zorlamaz insanı, ilim seçimimizi yapabilmemiz için bize kılavuzluk edebilir, ama seçimi yaptırtan ilim değildir.

Saniyorum ki aşağıdaki programı, her kültürden, her milletten, her dinden insan benimseyebilir: İdeolojik tercihleri başka başka da olsa, insanlar el ele vererek, yağınların tercihini şuurdan, hürriyetten, eşitlikten/terakkiden, kardeşli-ten yana yapmalarına çalışabilirler. Evet, **hepimiz benciliz, belki de bencilliğin hiçbir zaman kökü kazınamayacak, ama, amaç, içimizdeki kör ve yabanî güçlerin, insan çabası önünde mümkün olduğunca baş eğmesini sağlamak olmalı.**

Bu çabanın tam olarak başarıya ulaşacağını sanmıyorum. Toplumun kör kuvvetleri öylesine ağır basıyor ki! Ama hiç değilse, o güçleri dengeleyebilecek bir baskı oluşturabiliriz. Evet bu dinamiğe karşı koymak imkânsız belki, kolay kolay alt edilemez de... Ne var ki bu dinamiği insanlığın yararına çevirebiliriz belki. Bu daha iyiyi arama çabası, kendi kendini aşması için seferber edebilir insanı.

Cilt II, Sh: 263-277

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzı: Mahmut Ali MERİÇ Kırk Ambar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2009, Cilt II 2006.

3 Fransa arasında ilk temas 1867'de olur. Kapitalizm Tanzimat'tan sonra bütün gücüyle yüklenir imparatorluğa. 1865'de Belgrad ormanında toplanan Reşat Bey, Ziyâ Bey, Rum ve Fransız arkadaşlarının teşvikiyle Genç Osmanlılar cemiyetini kurarlar. Çok geçmeden Mustafa Fazıl Paşa'nın daveti ve Jean Pietri'nin aracılığıyla Fransa'ya kaçarlar. Hepsi de Osmanlı bürokrasisine mensupturlar. Débat ve Siècle gazetesi onları muhabbetle karşılar. Bu muhabbetin menşei nedir? Fazıl Paşa kardeşi Hidiv İsmail Paşa tarafından tahttan uzaklaştırılmıştır. Mustafa Fazıl Paşa Genç Osmanlılar'ı bir şantaj vasıtası olarak kullanıyordu. Mustafa Fazıl Paşa Ali Paşa ile anlaşınca Genç Osmanlılar yurda dönerler. Ziyâ Bey İsmail Paşa'nın adamı olmayı tercih eder.

Genç Osmanlılar'ın Avrupa'ya gitmeden çok müphem, çok karanlık bilgileri vardı Avrupa hakkında. Bir kısmı paşazadeydi, mürebbiyelerle yetişmişti, bir kısmı tercüme kalemindendi. Paris ve Londra... Genç Osmanlılar'a evvelâ bir mukayese yapmak imkânı vermiştir, sonra bazı meselelerle karşılaşmalarını temin etmiştir, ikinci Abdülhamid'in sütkardeşi Nuri Bey, 1871 Haziranı'nda İbret'te Enternasyonal'in methini yapar. Ama gururunu kaybetmemiştir henüz aydınlarımız. Başka bir ülkenin çocuğuydular. **Kapitale emek arasında hissettikleri çatışma, Hazret-i Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem'in servet hakkındaki düşüncesine benzer. Servet kötüdür, çünkü insanı zalim yapar. İslâm dininde sınıf tezatları korkunçlaşmamıştı, adalete dayanıyordu İslâm.** Doğu imtiyazı tanımıyordu. Bu itibarla Genç Osmanlılarla sosyalizmin ilk teması sempatik olmuştu. Fakat sosyalizm Batı'yı kurtaramazdı. Onlara Müslüman olmalarını tavsiye ediyorlardı. Bu sempati I.Tanzimat'tan sonra da devam eder. Şemsettin Sami Bey Mihran Efendi'nin Tercüman-ı Şark'ında Gotha programının şeriat-ı Ahmediye'ye uygun olduğunu yazar. Türk aydını daima kendi mazisine bağlı kalmış, yeni değerleri hep bu geçmişi açısından görmüştür. Genç Osmanlılar hâlihazır düzeni beğenmiyorlardı, bu itibarla Batı'nın ilerici çevreleriyle temas etmeleri tabî idi. Sosyalizme gösterdikleri sempati, onu **Müslümanlığa yakın bulmalarından ileri geliyordu. Bu temas yine de şeriatçı çevrelerin isyanı ve itirazıyla karşılaşmıştır. Şeriatçılara göre Müslümanlık sosyalizme taban tabana zıttır. Sosyalizm iştirâk-i emval ve nisadır. Oysa Müslümanlık'ta mülkiyet kutsaldır. Hâlbuki Şemsettin Sami'ye göre sosyalizmde iştirakçilik yoktu, komünizmde vardı.**

Karmatlar da, Mazdek de, şakirtleri de kadınlarda ve eşyada iştirak istiyordu. Kanla hâlelenen bu hâtıralar iştirak kelimesini korkutucu hâle getiriyordu. Celâl Nuri de sosyalizmin iştirakçilik olarak tercüme edilemeyeceğini söyler. **Toplumculuk da sosyalizmi karşılayamaz.** Ancak 1876'da bunları yazan Şemsettin Sami Bey, 1312'de 4. baskısını yapan Kaamus-u Fransevîsi'nde sosyalizmi "Silk-i Sakim-i İştirakiyûn" (sapık olan iştirâkiyûn yolu) diye tarif eder (Arap Şâh'ın tabiriyle "tek ayak üzerinde dünyayı velleve veren" Timurlenk). Şemsettin Sami'yi böyle bir ihanete sevkeden arkasındaki kalabalığın ihanetidir (Timurlenk'le Nasreddin Hoca'nın Fil hikâyesi). Kendisinden önce böyle bir tradition (geleneğe) yoktu, kendisinden sonra da geleceği şüphelidir. Bir sosyal sınıfa dayanamamış tır sırtını. Namık Kemal ve Nuri Bey için sosyalizm güzel bir ideolojiden ibaretti, çünkü sosyal sınıflar yoktu. Bab-ı Ali'yle saraya sığınmaktan başka yapacak bir işi yoktu. Voltaire konuştuğu zaman, bütün insanlık namına konuşuyordu. Üçüncü bir görüş iştirâk-İdrâk mecmualarının görüşü. Sosyalizm İslâmiyet'in cennetidir. Tanyol'un görüşü.

Metodolojik bir eksiklik var bütün bu münakaşalarda: bu sosyalizm nasıl bir sosyalizmdir.

Sosyalizm nedir?

Hangi sosyalizm Müslümanlığa uygundur, hangisi değildir? Yani henüz mesele ortaya atılmamıştır. Sosyalizm Batı Avrupa'da büyük sanayi ile doğar, sanayi inkılâbının doğurduğu bir sınıfın ideolojisidir. Bunun dışında bir sosyalizmden bahsedince, sıfatlarını belirtmek zorundayız. **Sosyalizmden kastedilen bugün ilmî sosyalizmdir, Marksist sosyalizmdir.**

3. Dünya millî kurtuluş savaşlarıyla boyunduruktan kurtuluyor. Klâsik sömürge değiller artık, asırlık yaşayışları değişmiştir. Çektikleri çilenin devam edemeyeceğine inanıyorlar. Karşılarında sanayileşmiş bir dünya vardır. Biliyorlar ki ya kendileri de sanayileşecek, ya da sanayileşmiş bir dünyanın boyunduruğu altına girecekler. Sinema, basın, turistler, radyo ona mütemadiyen kendi sömürüş ve

eğilişini ihtar etmektedirler. Karşısında iki sanayileşmiş memleket tipi var: 1- Avrupa + Amerika. 2- Rusya. O halde 3. Dünya bir tercih yapmak zorunda. Kapitalizm ferdî kazanca dayanan bir sistemdir ve ideolojiye ihtiyacı yoktur. Kazanç ümidi, dış sermayeyle rekabet edebilme ümidi onun gelişmesi için kâfi sebeplerdir. Max Weber'in mentalité capitaliste'! (kapitalist zihniyet) bir avuç insanda mevcut. İtalya'nın bezirgân cumhuriyetlerinden bugünün Amerikan businessman'lerine kadar hepsinde müş-terek bir yan var: Kazanç hırsı. Bu zihniyet sermaye üstüne sermaye yağmak ihtirasıdır. Sui Generis bir ideolojiye ihtiyacı yoktur. **Hattâ kapitalist yolu seçen memleketler ideolojiden, düşünceden nefret ederler. Demokrat Parti'nin düşünce adamına ehemmiyet vermemesi bundandır. Kapitalizm geçici ideolojilere bile bel bağlayamaz, ancak birtakım mitlere, ideolojik ideolojilere muhtaçtır.** Halbuki sosyalist istihsalin mutlaka bir ideolojiye ihtiyacı vardır. Kalabalıkların fedakârlık yapması için mutlaka bir ideolojiden faydalanmak, gönüllerine hitap etmek mecburiyeti vardır. Bu ideolojiler üç türlü olabilir:

- 1- İçinde yaşanılan toplumu yüceltenler.
- 2- Tanrı'yı yüceltenler.
- 3- İnsanı yüceltenler.

Kapitalizm ancak millîsinden faydalanabilir bu ideolojilerin. Bilhassa Türk milliyetçiliği çok garip, çok talihsiz bir silâhtir. Çünkü tarihi boyunca bu millet Türk olmadan evvel Müslüman'dı. Müslüman'dı ve Osmanlı'ydı, İslâmiyet milleti idi âdetâ. Bütün inananlar kardeşti, yani milletti. Bugüne kadar yapılan tariflerin en güzeli: aynı değerlere inanan, aynı değerler için seferber İslâm milleti. Bunun içinde zümreler olabilir. 600 sene bu millet kendini yeryüzünde Tanrı'nın mümtaz kulu olarak görmüş, Batı'ya minarelerden bakmıştır. Sonra bu değerler manzumesi bir anda silinmiş, sen Hititsin, sen Sümersin denmiştir. Oysa bu kadar eski bir medeniyetin sıcaklığı yoktur. Bir heyecan vermiyordu.

Mitlerin bizi kucaklayabilmesi için bizi gönlümüzden yakalaması lâzımdır.

İktisadî kalkınmada sosyalist tercihi yaptığımız zaman nasıl bir ideolojiyle çıkacağız halkın karşısına. **Kur'an'la Kapital'i uzlaştırmak mümkün mü?**

Sosyalizm İslâmiyet'e dayatılabilir mi?

Güç. Çünkü halk tabakalarının karşısına bir düşman çıkartmak gerektir. Bütün müminler kardeştir, özel mülkiyet helâldir. Peki sosyalizm nasıl halk tabakalarına bu senin düşmanıdır diyecek, gösterişte kendisinden çok daha Müslüman'dır bu adam. Halk tabakalarını mutlaka kamçılama gerek. Maddî refah vaadi kâfi değildir. Sosyalizm çok fedakârlıklar isteyen bir iktisadî doktrindir. Geniş kalabalıklar meyvesini tatmayacakları bir refah için fedakârlık yapmazlar, meğer ki çok kuvvetli bir ideoloji olsun. Halkı harekete geçirmek için de bir düşman gerektir karşıya, hiç değilse bir rekabet, bir yarış olmalı.

İslâmiyet sınıf kavgasını körükleyemez. Çünkü İslâmiyet'te sınıf kavgası yoktur, çünkü İslâm İslâm'ın kardeşidir. Halk tabakalarının potansiyel kinini seferber etmek çok zordur. Bizde 1923'den beri devlet ve intelijansya hâkim sınıftan kopmuştur. İslâmî bir sosyalizm, laik, Allahsız hâkim sınıfı yakıp yıkabilir. Şehirlere duyulan nefret çok kuvvetlidir. Geniş halk tabakalarıyla, şehir aydınları kopmuştur. Yarı mistik, yarı okumuş kuvvetli bir liderin, modern bir Said-i Nursî'nin çıkması kâfidir. Tehlikeli.

Kur'an'da bir iktisat sistemi yoktur, fakat sosyal adaletle yönelen bir ahlâk vardır. Bu ahlâk bir sosyalist için pekâlâ faydalı olabilir. Dinin değerleri tabiatüstü değerlerdir, ancak Kur'an'ın bu adalet kısmı üzerinde ısrar ederek, kitleler harekete geçirilebilir.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

22.7.1955 JURNAL I3

"Ne kadar cesur olursak olalım, yokluk bizi ürkütüyor.

İz bırakmadan silinmek, bir kurbağa gibi gebermek, bütün rüyalarımızla, bütün acılarımızla yok olmak... İnsan zekası bu kadar trajik bir sonu zor kabul ediyor.

Vücudumuzu aşmak, 'ben'in dar ve sevimsiz geometrisinin ötesine geçmek, sonsuza yönelmek, bir insana sarılmak, hatıralarda yaşamak: işte aşkın, dinin ve kahramanlığın kaynakları. Sessizce solan yabancı bir menekşenin kaderi bize cazip gelmez. Hayatımız ne kadar narin, ne kadar kısa, ne kadar aldatıcı. Dinî ve mistik tesellilerden mahrum olanlar kahredici bir ikilemin karşısında bulurlar kendilerini: sersemlemek, kendini unutmak, oyalanmak, düşüncelerinin alevini alkolde, kumarda, geçici zevklerde söndürmek, yabancılaşmak, hayvanlaşmak, bitkileşmek; ya da boyut kazanmak, çoğalmak, müthiş bir aşk ve seziş gayretiyle bir ordu olmak. Devam etmek demek yaratmak demektir.

Yalnızca paylaşılmayan acılar bizi yıkabilir.

Ruhun ölümsüzlüğü bir mitosdan ibaret değil. Metempsikoza inanmak lazım. Yine de bir ayırım gerekli:

bir kısım insanların düşüncesi etraflarını yansıtan bir aynadır, onlar başkalarının kaydettiklerini bıkmadan tekrarlayan plaklar gibidirler; ruhları yoktur, üstün zekalı hayvanlardan pek az daha mükemmel mekanizmalardır; dünyaları vücutlarıyla sınırlıdır ve vücutlarıyla beraber yok olurlar.

Bir kısım insanlarsa kendilerini aşarlar ve kendilerini feda etmesini bilirler, bir fikre, bir dâvaya adarlar kendilerini, anita, olaya, kitaba dönüşürler; ruhları ışık ve sevgi kaynağıdır; ruhları doğa gibi devamlı verimlidir ve doğa gibi ölümsüzdür. Bu ölümsüzlük tabii ki, beşeri olan her şey gibi, nisbi, ama yeterli ve teselli ediyor.

Neden yalnızlık bizi ürkütüyor. Ürkütüyor, çünkü sonsuzluğun başlangıcı gibi geliyor bize ve sonsuzluğun karşısında kendimizi kolumuz kanadımız kırık ve bomboş hissediyoruz, öldükten sonra da yaşamak için tanıklar istiyoruz...

Çoğu hiç de orijinal olmayan bu düşüncelerle şu sayfaların bekâretini bozmak neye yarar?

Kim beni okuyacak?

Benzerlerime iletcek hiçbir önemli mesajım yok. Bir vahşi gibi yaşadım, herhangi biri gibi acı çektim. Hayatımda hiçbir fevkalade olay yok: önemsiz hayal kırıklıkları, gerçekleşmemiş rüyalar, yerine getirilmemiş projeler... İşte 38 yılımın iyice sıkıcı ve hiç de ilginç olmayan hikâyesi."

23.7.1955 JURNAL II

"Felaketlerimiz üzerinde durmak, dikkatimizi fizik ve manevi yaralarımıza teksif etmek bizi köstebeklerle aynı seviyeye indirir. Entelektüel teşhircilik cinsel teşhircilik kadar tiksindirici.

Bütün gayretlerimizin ortak bir hedefi olmalı: kendimizi **İden**'in (benlik) diktatörlüğünden kurtarmak.

Sevmek zenginleşmektir, çoğalmaktır.

Bir başkasını düşünmek, zindanımızın kapısını aralamak demektir.

Sakatlıkların en kötü yanı, kanatlarımızı kırarak, bizi, 'ben'imize zincirlemektir; çaresizliğimiz bir kâbus gibi sarar etrafımızı, bizi toplumla bağdaşamaz hale getirir, bu çaresizlik yüzünden çabuk hiddetleniriz, egoist oluruz. Lüzumsuzluğumuzu hissederiz.

Gereksiz biriyizdir. Acımız kısırdır... Ama Thierry'nin de gözü görmüyordu..."

11.8.1955 JURNAL III

"İnsanlar hür doğarlar, eşit haklara sahiptirler: hiçbir hülya bana bu kadar çocuksu, bu kadar anlamdan yoksun gelmemiştir.

Çoğunlukla karmakarışık bir hayal dünyaları olan ve gerçeğe gerçek olmayanı karıştıran bu insanların dürüstlükleri ve iyi niyetleri hususunda en ufak bir şüphe duyabilmem mümkün olsaydı, bu şatafatlı ve aldatıcı iddiayı soğuk ve yersiz bir alay kabul ederdim.

Yeni doğan bir çocuğun hürriyetinden nasıl bahsedilebilir?

En bahtsız köle çocuktan daha şanslı. Çocuk hareketsiz bir et yığını, ihtiyaçlarına zincirli, yararsız olmaya mahkum, tek hakkı, bütün insanlarla ortak tek hakkı, ne yazık ki inlemek ve ağlamaktan ibaret.

Hürriyet istediği gibi hareket etmesidir insanın, serbest olmasıdır.

Hürriyet yetenektir, güçtür, bağımsızlıktır.

Hürriyet amaçlarını gerçekleştirmek için hem bir seçim hem de bir imkandır.

Eşitliğe gelince, eşitlik daha da hayal. Bir kere kaderimiz doğumumuzdan çok daha önce saptanıyor. İlk Günah'ın felsefi bir anlamı var. Ölümler yaşayanların peşini bırakmıyor, iki kuşak önce yaşamış bir anneannenin zekâ kıtlığı silinmez bir iz bırakabiliyor bizde de. Sonra coğrafya... Başka medeniyetlerin birkaç yüzyıldan beri aşmış olduğu bir medeniyet merhalesine zincirli kalmış milletler var: coğrafi bir kader bu da.

İnsan tek başına kendisini şekillendiren bir bütün değil.

Ve dünya insan zekâsının fetihlerine rağmen, el ele tutuşup hep birlikte şarkılar söyleyebileceğimiz bir

cennet olmaktan daha çok uzak. Duvarlar var insanların arasında ve daha uzun zaman da var olacak. Hatta bana öyle geliyor ki, bu hayalî eşitlik, sosyal adalet rüyaları gerçekleşse bile daha uzun zaman kendini bekletecektir.

Evet, insan zekâsı ve bilim tabiat kuvvetlerini kontrol edebilir, hürriyetimizin sınırlarını genişletebilir, bütün insanlara asgari bir refah düzeyi sağlayabilir. Ama ya beynimiz?"

9.1.1963 BİRKAÇ KOZMOPOLİT ÜZERİNE HİCİV DENEMESİ

Onlar için Anadolu yoktur, İstanbul yoktur, Türkiye yoktur, üzerinde insanların gözyaşı döktüğü, sefalet çektiği, didindiği bir dünya yoktur. Onlar için insan jigololarından ibarettir... Bu koca imparatorluğu paşa babaları batırdı. Çürümeye yüz tutan ağacın meyvelerini bir hamlede devşirebilmek için onu kökünden devirdiler... Veyl bu hanımefendilerin imtiyazlarına dokunan gafillere!

Nihayet medrese ve saray. Efendilerinin her cinayetine eli titremeden fetva veren yıkılış çağlarının ulemayı rüsumu: mensuplarını herhangi bir vatandaş gibi askere yollamaz, ezeli zilleti içinde, bu zilletin nimeti saydığı bir takım imtiyazları inatçılıkla muhafazaya çalışırdı.

Değişen nedir?

Said Nursi'nin risalelerini okumak için toplanan üç beş vatandaşın tevkifi, tabii hukuk bakımından hamakatle kaynaşan bir cinayettir. Ahlâksızlığın, bencilliğin, kayıtsızlığın ferman ferma olduğu bir ülkede, bir kitabı, ahlâktan, insanlıktan bahseden bir kitabı okuyanlar ancak taktire lâyıktır. Soğuk ve süprütülüklerden devşirme, maddeci, sözde maddeci yayınlardan tiksinen, kendilerine insanıyetçi süsü veren bir alay züppenin sapıklıklarına öğrenerek bakan ve bir kurtuluş arayan samimi çocuklar... Davranış bakımından kendimi onlara çok yakın buluyorum.

Yazılı kâğıt bezirganları, odalarında kitap okuyan bu, belki gafil ama hiç şüphesiz tertemiz insanların tevkifini adeta alkışlayarak ilan ediyorlar. Vicdan hürriyetine indirilen bu ağır darbe gerçi bizim için ebedi bir maceradır. Yarı münevver, sadizmini, kendi tanrılarına secde etmeyen namuslu insanlar üzerinde tatmin etmeyi adet haline getirmiştir...

Sonra 142. maddenin kaldırılması için imza toplayan bir zat, 142. maddenin hışmına uğrar, asil üniversitemiz kutuplar kadar sessiz karşılar hadiseyi... .

Fakir memleketin sunduğu ulufeyi bir nevi fetih hakkı telakki ederek, üniversiteye eski ve huysuz bir kapatmayı ziyaret eder gibi, ayda yılda bir uğrayan şımarık, küstah ve züppe bir doçent, mahza üç beş kuruş kazanmak ve adeta devlete meydan okumak için, murdar üslubu ile manevi buluğa ilelebet erişemeyecek olan şebban-ı vatana Marx'i anlatmaya kalkışır, hayli zaman takibata uğramaz. Nihayet yakalanınca medrese feryadı basar. Medrese haklıdır, kelepçe erkeğe takılır. Kelepçe bazen bir lejyon donör nişanının kordonundan çok daha kutsaldır, bir kozmopolitin efemine bilekleri kirletir onu...

Kanun karşısında eşitlik düsturu!...

Her cinayete fetva veren, fikir hürriyetini menfaatlerine dokunduğu anda ayaklar altına alan insanların bu hürriyet-perverlikleri, kendilerini imtiyazlı bir zümre, adeta devlet içinde devlet saymalarının ifadesidir. Hiçbir mukaddesleri olmadığı ve memleketin hiçbir derdiyle ilgilenmedikleri için, kozmopolitliğin, yani, insanlardan kopuşun yeni bir şekli olan salon sosyalizmi ile flört etmeye kalkışmaktadırlar.

26.1.1963 MARKSİZM'E, İŞÇİ SINIFINA VE HAZİN BİR MACERAYADAİR

Yirmi dört yıl önce mahkemede Marksist olduğumu haykırdım.

Bu, ümitsizlikten doğan bir isyandı.

Bir nevi meydan okuyuş.

O yalnızlık içinde bir şey olmak ihtiyacı. Yılları çeşitli "humiliation"lar içinde geçen, kucağında yaşadığı cemiyette hep yabancı muamelesi gören, bazen Türk, bazen şehirli, bazen insan olduğu için envai hakarete uğrayan göçmen çocuğu bir yere tutunmak, bir komünüteye girmek ihtiyacındaydı. Sınıfı yoktu zaten. Bir bakıma parya, bir bakıma prens. Parya, çünkü köksüz, koruyucusuz. Hasta bir baba, çocuğunun maddi ve manevi buhranlarından habersiz. Toprağından söküldüğü için bir türlü kendine gelemeyen zavallı bir anne. Ve yuvasına ekmeğe yetiştirebilmek için kadınlığından vazgeçmek zorunda kalan yiğit ama gözyaşlarından başka yardımı dokunamayan bir abla.

Sonra?

Sonrası yok... Hafızasında iz bırakan en eski yıllarda sadece itildiğini, istenmediğini, dövüldüğünü hatırlıyor.

Neden? Neden onu hor görüyorlardı?

Dünyada milletler olduğunu dahi bilmiyordu henüz. Ama mahallesindekiler başka bir dil konuşuyorlardı.

Çerkezler vardı, Kürtler vardı, Türkmenler vardı, Türk yoktu. Ne var ki bunu bir ırk meselesi saymamak lâzım. O şehirden gelmişti, konuşması da giyinmesi de farklıydı başkalarından, yabancıydı. Oynamadı, çocuk olmadı, içine ve kitaplarına kapandı...

Sonra lise yılları. Yine yalnız, yine yabancı. Açlık, midenin, etin ve ruhun açlığı. Ve inkisarlar. Sevdiklerinin

küçüklüğü, hayalinde kurduğu dünyaların birer birer yıkılışı. EVELLA ÖBÜR DÜNYANIN. SONRA, EVET SONRA... Etütte yutar gibi okuduğu Yusuf Akçora, "**Türk Yurdu**" koleksiyonları, "**Türk Yıllığı**". Mubassırdan yediği tokat. Bu defa şehirli olduğu için değil, Türk olduğu için,, sömürgeciliğe karşı olduğu için hırpalanış... Sonra İstanbul, sefalet ve bir hezimete, kahkâri bir hezimete benzeyen, dönüş... Sancaktaki hürriyet havası. Putları yıkılan göçmen çocuğu yeni putlar peşindedir. Ailesinden kopmuş, muhiti zaten yok... Sonra '**Tercüme Kalemi**', kitaplar. Köy öğretmenliği... Ve bir nisan sabahı evinin aranışı, nezaret, hapishane.

Marksistim dediği zaman tek işçinin elini sıkmış değildi, sadece namuslu olmak, korktuğu için sustu dedirtmemek istiyordu. Zaten yaşanmaz bir dünyada idi artık. Seksüel buhran, ruhi buhran... en küçük bir pırıltı yoktu hayatında. Yüksek tahsil yapmayı ümit edemezdi. Ne olabilirdi o vakit? Hiç. Bir köy öğretmeni.

Marksizm, silinmemek, ezilmemek için sarıldığı bir daldı belki. Belki de inanıyordu Marksizme. Nasıl inanabilirdi?

Onun için, ezilen insanlar, kurtarılması gereken insanlar vardı, ama kim olduklarını bile bilmiyordu onların. Fakirdi. Ne var ki kültürü ile adeta tek bir varlık, bir nevi aristokrasi idi... Üç beş kitap okumuştı o konuda, ne kadar anlamıştı, anlayabilir miydi? Orada sınıf kavgası bambaşka renkler altında tecelli ediyordu... O, rüyalarıyla Marksistti belki. Yani kahredici realiteden kurtulmak için ilk mütefekire sığınyordu. Sonra... Sonra yine aç kaldı, yine işsiz kaldı. Sözde beraat etti ama yirmi yıl peşini bırakmadı polis...

Bu memleketin büyük faciası, .en seçkin evlatlarının beynini ve kalbini itlere peşkeş çekmesi. Halledilmesi gereken büyük dâva, bu topraklar üzerinde münevverin nefes alabilecek hale gelmesi.

Marksizm birecessüstü onda. Herhangi bir Batı memleketinde büyük bir fikir adamı olabilirdi, bir teorisyen olabilirdi... Ezdiler. Acaba ezilen daha kaç kişi? Her aydınlığı yangın sanıp söndürmeye koşan zavallı insanlarım, karanlığa o kadar alışmışsınız ki yıldızlar bile rahatsız ediyor sizi!.. Türkiye'de bir sınıf savaşı var mı? Var veya yok, dâva bu değil. Her oyunun kaideleri var. Avrupa burjuvazisi iktidarı beşiğinde bulmadı. Dünya proletaryası her hakkını şehitler vererek kazanabildi. Ama o ülkelerin hâkim sınıfları insanı bu kadar küçülmeye zorlamadılar, düşünceyi kuduz köpek gibi kovalamadılar...

Batıyoruz. Ayağımızın altındaki uçurumu kendimiz kazdık. Aydın gölgesinden korkuyor.

Kafasıyla düşünen adamın tutunabileceği dal yok.

Neden İşçi Partisi'ne girmiyorsun?

Girmem, çünkü benim yerim kütüphane. Ben ışık arayan, aydınlanmak ve aydınlatmak isteyen bir insanım. Politikanın kurtarıcılığına inanmıyorum. İşçi sınıfına karşı beslediğim sevgi de platoniktir, tanımıyorum onları...

16.2.1963 BU ÜLKE 89'DAN BERİ SU ALAN BİR GEMİ

Bulanık akıyor şuur ırmağı, bulanık. Derinlikleri seçilemiyor. Aksettirdiği, gökte soluk bir kaç yıldız.

Neden eğilmek istiyorsun hep?

Kalbini teşrih masasına yatırmaktan bıkmadın mı?

Hayat dışarda.. Kaçyorsun, erkekçe çalışmaktan, yaratmaktan, dövüşmekten kaçyorsun. Boş bulduğu ilk kulübeye sığınan bir köpek gibi. Ve her kulübeden mantığın haşin eli boğazına sarılıp, kaçmaya zorluyor seni.

İnsan, selâhiyetinin sınırlarını çoktan mı aştı?

Dünyanın batan bir gemiye benzemesi bundan mı?

Tabiat, fare ile oynayan kedi gibi, soyumuzla alay mı ediyor?

Tedirgin, küstah, azgın insan sürüleri.

Batan bir geminin ister serenine tırman, ister küpeştesine yan gel.. Bu ülke 89'dan beri su alan bir gemi. 89'da tasfiye edilen yalnız Batı aristokrasileri, yalnız derebeylik nizam-ı içtimaisi değil; 89 burjuvazinin zaferi, ihtiyar Şark'ın da ölüm çanı.. Asırlarca krallardan baş alan Devlet-i Aliyye'nin mecalsiz avuçlarında fetih kılıcı yok artık, dilenci keşkülü var. Birbirinin gırtlığına sarılacakları mesut günü iple çeken renk renk insan., ve nihayet çözümlüş. Hasta adam hâlâ can çekişiyor. Can çekişen yalnız o mu?

Dünyanın bütün tımarhaneleri bizim entelijansiyanın kafatası yanında birer akıselim mihrakı.

Cemiyet tek mit'e dayalı: Atatürk miti. Başka bağ yok.

İmparatorluğun birbirine düşman etnik unsurlardan mürekkep yamalı bohçası dikiş yerlerinden ayrıralı beri biz kendi kendine düşman insanlar haline geldik.

Mazi yok, tarihimizi tanımıyoruz.

Din ölüm yatağında.

İnsanları bir araya getiren hiçbir ideoloji doğmadı.

Nihayet dil de gitti elden.

Türk milleti.

Hangi millet?

Milliyetçiyiz..

Hangi milliyetçilik?

Batı'nın en bedbaht, en sarsak, en hasta fikir adamı basubadelmevt (ölümden sonra dirilme) hülyalarıyla avutabilir kendini. Kadirşinas bir el, gübre altında kalan inciyi asırlarca sonra insanlığın tefekkür gerdanlığına ilıstirebilir. Dilin medeni memleketler argosundan çok daha büyük bir hızla değiştigi bir ülkede, yarım okka esrar içen bu kadar çılgınca bir hayale kaptıramaz kendini.. Hangi "posterite"?.. Bu millet on senede bir değişen hafızasız nesiller amalgamı..

O halde? Tefekkürün her ülkede bir nevi "martyr" olduğu belki bir vakıa. Ama şehvet dolu bir "martyr". Bir ideal için ipe çekilmek ölümlerin en güzeli. Nihayet manastır var Batıda. Yaralanan insan köpek gibi sokağa terkedilmez.

1.3.1963 YALANA DAİR

Söz zehirli bir kama.

Ama kelimelerin gönülde açtığı yarayı ancak kelimeler iyileştirebilir: Aşil'in kılıcı gibi söz. Kelimeleri ciddiye almamalı. Bir avuç konfeti onlar. Günlerin rüzgârı hepsini alır götürür. Bir rebabın tellerinden dökülen ses ne kadar rebabsa, kelime de o kadar insan. Kelime şuurun güneşinde eriyiveren bal mumundan düşüncelere giydirdiğimiz elbise. Kelime sinen, şahlanan, kanatlanın, kâh uçuruma atılan, kâh ufuklara süzülen rüya mahluklarının boyunlarına takmak istediğimiz kement. İki kere iki dört eder. İsterse dört bin etsin. Maddeyle zıfak halinde yaşayan büyücü çırağı, homo faber'le devleşmiş bir sülük kadar iğrenç bakkal.. Rakkamların katı, dilsiz ve sözde belagati bu iki cins yaratığı ilgilendirir. Rakkamların doğruluğu bir iskeletin donuk gözlerindeki, yahut oyuk göz bebeklerindeki doğruluk. Yalan söylüyorsun dostum, yaşadıkça yalan söyleyeceksin.

Peygamber harp hiledir diyor. Savaş halindeki bir cemiyette herkes bir mohikan. **Ölmek için öldüreceksin.**

Ölmek için öldürmek mi?

Peki öldürsem ölmeyecek miyim?

Belki öldürdüğün her canlıda ölen kendinsin. Ama bunu ne zaman kavrayacak insan?

Ya örs olacaksın, ya çekiç diyor Goethe. Çekiç de çelikten, örs de çelikten. Örsle çekiç kardeş. Ne kardeşi?

Aynı varlık. Tek varlık. Hakikat bu mu?

Harbin hud'a olduğu mu hakikat?

Ezilmek istemiyorsan ez mi hakikat?

2.4.1963 OSMANLI DÜŞÜNCESİ, GERİCİ İLERİCİ, ZAVALLI HİNT, ZAVALLI BEN

Ve karşılarına üç yol çıktı şehzadelerin. Osmanlılar adem endişesinden habersiz yaşadılar. Ölümden sonra yollar üçe ayrılıyordu: cennet, cehennem, âraf. Araf kısa bir duraktı. Gerçi cehennemin, içinde katran kaynayan kazanları, bir dudağı yerde bir dudağı gökte zebanileri, zaman zaman- rüyalarını kâbusa çeviriyordu Osmanlı'nın. Ama cennet, kılıçların gölgesi altında ve Allah gafurrurrahimdi.

Budizm Türk insanını ne kadar değiştirdi bilmiyorum. Daha doğrusu Türk insanı Budizmi ne kadar değiştirdi? Bildiğim şu ki, bütün Osmanlı edebiyatında metafizik ürperti yok. Bizde derviş, Tanrıyla vuslat halinde yaşadığı için, suretler âleminden tecerrüt etmiş bir gönül adamı değil, aksiyondan kaçın bir meczup, bir hasta, bir yarı deli, yani bir sapıktır. Fuzuli'nin tasavvufu bende daima tercüme intibai yaratır. Tasavvuf kim, istiğrak kim, Osmanlı kim? "Makber"de öyle retorik var ki, bu yapma çiçeklerin arasında, tüveycinde kan ışıldayan gerçek bir iki gonca bulmak çok güç.

Cennet, cehennem... her meseleyi basit bir "dilemma'ya irca etmişiz. Daima iki ihtimal. İki den fazlasını düşünemiyoruz. Avrupa! Ah Avrupa, canım Avrupa! Neden "ah Avrupa"? Hep gözün rehberliği: "beldeler, kâşaneler" masalı. Arka sokaklar, arka sokaklardaki sefalet? Ondın bahsedilen yok... Tarihin ölüme mahkum ettiği kavimlerde hep aynı psikoz: kendini küçük görme psikozu. Avrupa cennet, Asya cehennem. Neden "beldeler, kâşaneler"? Sanıyorum ki şarklı olduğundan utanan tek şarklı kavim biziz. Gericici, ilerici... Şarklı gerici dir, garplı ilerici. İslamiyet huzuru çok ucuza satmış.

Yollar o kadar belli ki düşünmeye lüzum yok. Şarap içmeyecek, domuz yemeyecek, zina yapmayacaksın, beş vakit namaz v.s. Sonra periler, gulamlar, huriler... Tasavvufun itibara mazhar olmaması da bundan. Yunus Emre'de bile hep: "şol cennetin ırmakları"!

Bugünün Türk insanı Hint düşüncesini kavrayacak durumda mıdır?

Hayır.

Kendi vokabüleri ile ya gerici dir, ya ilerici. Gericici ise müslümandır: cennet, cehennem.

İlerici ise Batı hayranı: caz, dans, cinsî hürriyet ve teknik.

Düşünmeye teşebbüs eden, düşünen demiyorum, kaç kişi var?

Herkes panase meraklısı. Sosyalizm dağları devirecek, demokrasi altına çevirecek yurdu. Avrupa, ah Avrupa!

Galiba işittiklerini papağan gibi tekrarlamaktan zevk almayan tek çağdaş Peyami idi. Falih'ler ne kadar sığ, ne kadar yalınkat. Hele bir Nadir Nadi! Kimin söylediğini hatırlamıyorum, insan kırkından sonra ya dünyadan elini

eteğini çeker yahut da insan denen koyunu kırmak için kollarını sıvarmış... Üniversite talebesi "Toprak" dergisi sahibini yakalamış, tartaklamış ve herifin bütün küçüklükleri, ayak yalamaları kâr etmemiş. Asil Atatürkçü Tarık Tunaya kolundan yakalamış "suçluyu ve galiba polise götürmüş. Darendeli bedbahtın biri, "Toprak" dergisi lağım ama Tarık Tunaya ne? İnsanı seveceksin. Hangi insanı? Darendeli'yi ve Tarık Tunaya'yı... Buda ve Türk insanı...

Hamit'ten yıllarca sonra Yahya Kemal Hint'e gitti. Pakistan sefir-i kebiri, o ülkeden tek kartpostal bile getirmede. Biz Hint'i anlayamayız. Avrupanın bütün ıstırabı kapitalizmden geliyor.

Peki, kapitalizm nereden geliyor?

Kapitalizmi tasfiye edecek insan Mars'tan zembille mi inecek?

Harem ağasının kafası. İnsanı sevmiyoruz. Hint düşüncesi karşısında elimizi tabancamıza atışımız bundan. Bir tarih hocasının Hint'le uğraştığım için beni nasıl ayıpladığını çok güç unutabileceğim. Eskiden Batı afaroz edilirdi, şimdi Doğu afaroz ediliyor. Daima afaroz, daima duvar, daima husumet. Bu lanet çemberini nasıl kıracağız bilmiyorum. Kitabım basılırsa çok az kimse okuyacak ve belki hiç kimse anlamayacak. Gericiler toptan mahkum edecekler, ilericiler toptan mahkum edecekler...

Konferans.

Evet kaç kişi dinleyecek konferansımı?

Bütün ülkeler birbirine benzer dostum, iki ıstırap kadar, iki gözyaşı kadar birbirine benzer. Eldorado, vehmini kaybedenlere efsus, hezar efsus... Gobineau böyle düşünmüyor, Gobineau hatta Taine. Tatar ağası ile Montesquieu bir mi?

Bir, diyeceği geliyor insanın. Ben insanı, Fransız insanını hastanede gördüm. Memleketlimden hiçbir farkı yoktu, hatta daha bayağı idi, daha korkak, daha menfaatperest, hatta daha ahmaktı. Kafan aydınlıksa, gerçekten aydınlıksa, her ülke aydınlıktır senin için. Yoksa kendi karanlığından kaçmak boşuna... Hint. Evet, Hint'in kazandırdığı huzur çok ferdi ve muayyen bir dünyada, muayyen bir iklimde gerçekleşebilecek bir mucize. Üstelik, yaşadıkdan sonra, vücudu ile insiyakları ile yaşadıkdan sonra mümkün.

Hint'in keşfi gerçekten Bâti'da bir rönesans yaratmış mı, sanmıyorum. Belki birkaç batılıda yahut batı şuurunun mahdut bir bölgesinde. Batı kavga içinde, Hint felsefesi keskin bir kavga silahı olmak vasfından mahrum. Marksizm var, Hıristiyanlık var... Ve maalesef daha çok irticain elinde bayrak Hint. Romain Rolland'ı çıkarırsak, sol cemahta Hint'le uğraşan kimse yok. Halbuki bence, bütün kavgaların üstünde bir ahlak Budizm. Ahlak karanlık kelime, yol. Ama kimsenin senfoni dinleyecek hali yok. Sokakta silah sıkılıyor, tepede jetlerin uğultusu... Acaba Hint de bir mistifikasyon mu, bir sahte hal sureti mi, sanmıyorum. Proletaryanın o kadar dolambaçlı yollardan zararsız hale getirilmesi imkânsız... Şimdilik Hint, bizim için, kütüphanelerimize eklenen bir raf bile değil. :

Zavallı kitabım!

Belki müstehcene kaçan bir iki şiir tercümesi için okunacak.

Kaldı ki basılacağı da belli değil. Ve bu kubbenin altında hiçbir akis bırakmadan "resurrection"u bekleyecek. Galiba 'samsara' yalnız insanlar için değil kitaplar için de var.

28.6.1963 GOETHE'YE GÖRE DÂHİ

La Harpe hiç hoşlanmaz "genie" kelimesinden, "talent" nemize yetmiyor der. Dile bu kaypak, bu müphem kelimeyi sokanlara atar tutar. Schopenhauer'a göre, "talent" sahibi, belli bir hedefe başkalarından daha maharetle okatabilen adamdır. Dâhi başkalarının oklarıyla değil, bakışlarıyla dahi ulaşamayacakları bir hedefe oklarını saplayabilen adam. Goethe daha güzel söylüyor:

"kendi yağı ile kavru lan dâhi yok. Dâhi bütün intibaları benimseyen ve onları kullanmasını bilen, karşısına çıkan malzemeler yığını düzenleyen, canlandıran, kiminden tunç, kiminden mermer alıp bu hammaddelerle ebedi bir âbide kuran kişi.

Ben ne yaptım, ne gördüm, ne duydum, ne işittimse bir araya getirdim, hem tabiatın eserlerinden faydalandım, hem insanların.

Yazılarımdan her birini binlerce insana veya binlerce nesneye borçluyum.

Âlim de, cahil de, bilge de, deli de, çocuk da, ihtiyar da eserimi yazarken yardımcıım oldu.

Yani realitede mevcut olan unsurları, çeşitli unsurları toparlıyor sadece benim eserim, Goethe dedikleri bu bütünden ibaret."

11.8.1963 MANEVİ DALTONİZM

Kimi kızılı göremez, kimi yeşili.

Manevî bir Daltonizm bu. Hepimizini kafasında "no man's land"ler var. **İnsan yalnız önünü gören bir araba beygiri.** Cuvillier'nin "Manuel de So-ciologie"sinde telefon rehberlerini kıskandıracak bir isim bolluğu karşısındasınız. Pîr-ü berna sosyoloji kelimesini ağzına alan herkes yazarın iltifatlarına nail olur. Yalnız İbni Haldun bir dipnotuna misafir edilir. Marx yarım asırdan fazla arafta bekledi Bizim için bütün irfan dünyası bir

memnu bölgedir.

Batı.

Hangi Batı?

1963 Türkiyesi'nde Tomist olabilir miyim?

Linç ederler. Kilise babaları örfün fermanı ile yasak. Çağdaş Avrupa'da düşünce turnuvasını temsil eden silahşorlar malum. Marksizm, geç bir kalem. Yüksek Hâkimler Kurulundan sözde liberal bir zatla konuşuyordum. Yıllarca zindanda süründükten sonra salıverilen komünizm zanlılarından söz açtım. Ahmet Akat'ın, Faruk Atay'ın ibretâmiz macerasını anlattım. Hakınız var, dedi, ama ne olsa millî menfaatler.. Bu adam için milletin beynini millî menfaatler adına köpeklere yedirmek milliyetperverlikti.

1914 savaşında şehir dolusu aydın kaybettik. O savaşı yedek subaylar yaptı. Yedek subaylar yani entelijansiya. Sonra Sevr ve Lozan.. **Mustafa Kemal 150 aydını mektepten talebe kovar gibi sınır dışı etti.** Zaten memlekette düşünen adam sayısı da aşağı yukarı o kadardı.

Sonra sol cenaha döndü, onları da, kırkayak tepeler gibi, ezdi.

Cavit beyi astı.

Sonra filozof istiyoruz. Kuzum ne filozofu?

Demokrasi kahramanı İnönü beş hocayı kürsüsü ile beraber uçurdu. Tan matbaası sosyalist lider Tiritöğlü'nun himmeti ve hürriyetperver üniversite gençliğinin kuvvet ve kudreti sayesinde yerle bir edildi. Zekeriya radikal sosyalist bile değildi, demokrat ve oportünistti. Mütefekkir bir ip cambazı değildir. Bir İttihat ve Terakki fedaisi değildir. Voltâire'ler, Rousseau'lar bütün bir burjuvazi tarafından destekleniyorlardı. Rousseau'ya Fransa'yı terketmesini Zaptiye Nâzın bizzat gelip haber veriyordu.

Harman beygirine verilen hürriyet, aydına ihsan edilenden daha büyük ve daha gerçek. Aydın yani başkasının kafasıyla düşünmeyen, yani hiç olmazsa çok kaba mitleri ve "mystification"ları yutmayan. Zavallı kinlerimiz! **Meşrutiyet aydını için, frenkleşmiş Meşrutiyet aydını için, düşman İslamiyetti.** Korkunç bir şaşkınlık içindedir o aydın. Sabih bey hem Osmanlı İmparatorluğu'na hayrandır, hayatının hilafetle beraber sona erdiğini söyler; hem İslamiyet'e düşman. Yani bizde "athee", düşünmemek için Allah'ı inkâr eder, meseleyi basitleştirir böylece. Düşünmemek için müslümandır, dogmaların gölgesinde, şâd, uyur da uyur. Yani işimize gelmeyen ne varsa çöp tenekesine atmak, rafa kaldırmak, inkâr etmek. Mecnun nesillerin arapsaçına döndürdüğü o kadar problem var ki, insanın feryat edip kaçacağı geliyor. Kaçanın anası ağlamazmış. Bu kadar erzel bir atasözünü ne boş imarlarda bulabilirsiniz, ne tavşanlarda. Kahraman Türk yumurtlamış bu cevheri ve on sekizinci asırdan beri arkasına bakmadan kaçmış. Avrupa kapitalizminin emri-yevmilerini yalan yanlış tekrarlamayı tefekkür saymış. Hâlâ kaçıyor.

20.8.1963 KADERİMİZİ ÇİZEN CEMİYET

.....

İnsanı cemiyet yaratır.

Hangi cemiyet?

İnsan cemiyetle tam bir uyuşma halinde olduğu zaman tarihi yoktur. Doğar, yaşar, ölür. Tarihi yaratan, fertle kalabalık arasındaki anlaşmazlık, yani dram daima bir çelişmenin eseri. Fertle cemiyet kaynaştığı zaman terakki yoktur. Beraber otlayan, beraber geviş getiren adsız bir sürü vardır sadece, "on" vardır. **Cemiyet kendine benzemeyen bir çocuk doğurduğu zaman onu beşiğinde boğmaya kalkar.**

Boğarsa mesele yok.

Boğmazsa ya diz çöken bir isyankâr, bir Beaudelaire, bir Rimbaud, bir Breton çıkar, ya cemiyete diz çöktüren bir cebbar gelir, Sezar, Napolyon, Hitler.

Cemiyet çok defa gübre.

Zambakla o ufunet arasında karabet uçurabilir miyiz?

HER BÜYÜK ADAM KUÇAĞINDA YAŞADIĞI CEMİYETİN ÜVEY EVLADIDIR. Zira yarınki veya dünkü veya öteledeki bir cemiyetin çocuğu, kendi cemiyetinin değil. Marx, avukat Marx'ın oğlu olmaktan çok, Saint-Simon'un, Rousseau'nun, Hegel'in çocuğu. Rousseau'yu Rousseau yapan, yüzünü görmediği annesiyle ayyaş babası mı?

Kaderimizi çizen cemiyet, fakat ona ırzımızı teslim ettiğimiz anda erimişizdir.

Denizdeki herhangi bir dalgayız.

Dalgaların tarihi var mı?

Şahsiyet, görünen cemiyet içinde görünmeyen cemiyeti seçip tahtını onun bağrında kurmak suretiyle fethedilir. Her şahsiyet bir kopuş, bir olmayana, olacağa bağlıdır. İnsan, tabiatı değiştirirken kendini de değiştirir, diyor Marx. Yalnız tabiatı değiştirirken mi? Büyük adam devlerin sırtına tırmanan cüceymiş. İnanmıyorum. Daha doğrusu dev Goliat, yani yürüyen bir dağ parçası; sırtındaki cüce Davut, yani zeka. Büyük

adam bataklığı baraj haline getiren yaratıcı. Kalabalığı tekme ile uykusundan uyandıran kılavuz. Ama çok defa tekme ile uykudan uyanan Caliban, efendisini parçalar.

Oscar Wilde'e göre, tabiat bir mezbele, güzeli yaratan: insan. Belki doğru.

Ama hangi insanı ve hangi güzeli? Şairler olmasa yıldızlar bu kadar güzel olur muydu?

Tabiatın çehre-sindeki siyah peçeyi kaldıran: insan, yani sanatkar. Tarih öncesi, karanlık. Soyumuzun on binlerce yıl süren, yüz binlerce yıl süren macerasından habersiziz. Mohanco-Daro veya Harappa, New York veya Washington'un küçük çapta bir örneği âlimlere göre. Altı bin sene evvelki bir örnek. Şu halde teknik sahada da göz kamaştırıcı bir ilerleşmiş yok. Fark kalı-tatıf değil, kantitatif. Ama Hegel'den beri kantitatif farkların kalitatif farklar haline geleceğini bilmeyen kalmadı. Harappa'da matbaa yoktu. Mohanco-Darolu kâhin, arzın dört bucağındaki fikir adamlarının fetihlerinden habersizdi.

Michelet doğru söylüyor. Tarihi yaratan insanla kader, ruhla madde arasındaki mücadele. Tabiat hep aynı tabiat. Ama insan hep a,yüi insan değil. Ummanlar dehşetinden bir şey kaybetmedi. Ne var ki çağdaş Ulyse'in emrinde yüzen şehirler var. Ve Jüpiter'in silahını emekleyen bir çocuğun parmakları bir avuç ışığa kalbedebiliyor. Hasımlardan biri boyuna ilerledi. Nesiller fetihlerini nesillere devretti. Gerçi bu madalyonun bir tarafı. Bütün bu zaferler bir parça göz boyayıcı.

Jean Rostand tabiatın sırlarından bazılarını aşırıydı, diyor. Yani ilim adamı çok defa ne yaptığını bilmeyen bir büyücü çırağı. Tabiat kuvvetlerini uysal bir arslanla oynayan çocuk gibi mıncıklıyor. Ya arslan kızırırsa. Will Durant hiçde iyimser değil. Zلزele devi şöyle bir dizlerine dayanıp arızımızı sallayacak olsa ne kulübe kalır, ne gratsiyel, diyor. İki robotun yanlış bir hareketi nereden geldiği, niçin geldiği hâlâ bilinmeyen bu ahmak yuvarlağı yeniden kaoslaştırabilir. Yani barut fıçları üzerinde rakeden birer sarhoşuz. Ağzımızda sigara ve elimizde havai fişekler.

Galiba fetihlere sıfırdan başladık. Yaratan çok toydu. Taşı yarattı, bitkiyi yarattı, hayvanı yarattı. Nihayet insan görüldü. Yaratan bütün haklarını ona devretti. Kâinatın bu yeni misafiri nihayet bir milyon yaşındadır. Elbet hataları olacak. Şahikalara ancak tırmanarak çıkılabilir. Homo sapiens yaratandan haklarını devraldığı günden beri hayli işler başardı. Ustasından geri kalacağı benzemiyor. Ustası ne oldu?

Rousseau Tanrı dememek için Eşyanın Yaratıcısı diyor. Korkak ve utangaç bir dindarlık. İngilizce mütercimi "God"u yapıştırmış. Hâlbuki Protestanlıktan Katolikliğe, Katoliklikten Protestanlığa bir odaya geçer gibi atlayan üstadımız Tanrı isminden pek hoşlanmamaktadır.

Kainat bir hammadde deposu.

Onları biçimlendiren insan.

Belki onlar biçimlendikçe insan da başkalaşiyor.

Tekniği yaratan insan, yeni bir insan yaratan teknik. Yaratan'ın elinden çıkarken her şey ham halat. Neye yarayacağı belirsiz. Güzel de, iyi de insan icadı. Yalnız hilkatın atölyesinde çalışan, yani yeni bir dünya parçası, yeni bir düşünce, yeni bir terkip yaratan ustaların sayısı bir asırda üç beş. Ötesi mevaşi. Sen onlardan biri olmaya çalışacaksın. Feyzi-i Hindî en güzelini söylemiş:

"Yokluk zulmetiyle bağlıysan topraksın,

kafanda tanrısal ışık yanıyorsa: arş.."

(Tanrısal ışık yanıyorsa, yani Tanrıların soyundansan, Tanrıların cemiyetindensen)

Zerdüş, Yacnavalkiya, Demokrit, Fisagor, İsa, Buda.. Bir hayli kalabalıktır bu Olemp. Oradaki tanrılar birbirlerine dış gıcırdatmaz. Silahları yıldırım değil, kalemdir. Karılarımıza, kızlarımıza göz koymazlar. Bataklıktan göklere süzülen bir tarla kuşu gibi, kasıklarıyla düşünen ve göbekten aşağısıyla yaşayan bu azgın hergele sürüsünden uzaklaşmaya bak. Şahikalara, şahikalara... Yoksa gübresin, leş gibi gübre...

3.10.1963 FREUD VE UPANIŞATLAR

Freud, Ojyas'ın ahırlarını temizleyen adam. Bakışlarımı Olemp'e değil, Akheron'a çevirdim diyor. Ama Akheron, Champs-Elysees'nin gölgesi.

Freud lağımın kapağını açan adam.

Lağım mı, ne lağımı?

Psikanalizi skandal hâleliyor.

İnsanın kulaklarına, sen canavarsın diye haykıran bir Mefisto, Freud.

Buda, İsa, Spinoza., canavar, ama kanatları olan, mağaradan arş'a yükselen canavar. **Şuuraltı gerçekten süprütülük müydü, oraya bu at sineklerini, bu hamam böceği leşlerini, bu kırkayakları psikanaliz mi doldurdu yoksa?**

Freud'u anlamak için okumak yetmez; o cehennemin içine girmek lâzım diyorlar. Viyanalı doktor da içimizdeki canavarları avlarken buluta bürünüyor. Fransız ihtilalcileri, yarattıkları dünyayı Eski Roma'nın kelimeleriyle isimlendirdiler. Realite yepyenyidi, ad iki bin senelik. Her fâtilh keşfettiği ülkeye âşinâsı olduğu isimleri takar. Yeni bir vokabüler bir günde, bir senede imal edilmez. Freud'u anlamak bunun için güç. Freud'u

ve bütün yaratıcıları. Kelimenin kemiğini kırıp iliği bulmak güç. Şeffaf değil ki.

Kaldı ki Freud'u okumak cehennemi resimden seyretmek gibi bir şey. Her doktrini yaşadığımız kadar anlıyoruz.

Sokrat felsefeyi gökten yere indirmiş. Çıçero öyle diyor. Freud insanı mağaraya zincirliyor. Tanımıyoruz Freud'u. Marx'i tanıyor muyuz, Kierkegaard'ı tanıyor muyuz? Bakış önce yıldızları tarıyor.

Son durak: iç dünyamız. Ve arada, bütün bir tarih. İskeleti, terbiyeli bir fino köpeği veya iradesini parmaklarınıza teslim etmiş bir mekanik haline getiren Hint. **Upanişat "sen Tanrısın" diye haykırıyor insana. Freud, "itsin" diyor.**

İki kutup, ama esrarlı bir diyalektiğin kucaklaşırabileceği iki kutup. Birbirini tamamlayan iki yarım. Pascal'ın **"ne bir meleksin, ne bir insansın"**ı. Yahut Feyzi Hindi'nin **"arştan büyük, topraktan bayağısın"** hitabı.

20.10.1963 ABES'E, AVRUPA'YA, BİZE VE GANDİZM'E DAİR

Abes, çağımızın anahtar kelimelerinden.

Her karanlık muamma guguklu bir saat gibi onu tekrarlıyor: abes, abes. Daha doğrusu kulaklarımıza fısıldanan her sesi idrakimiz öyle kalıplaştırıyor. Sürrealizm'in koltuk değnekleri: abes. Egzistansiyalizmin bayrağında siyah harflerle abes yazılı. **Hıristiyanlar, dünyadan Tanrısı kovar mısınız, ohh,** diyorlar. Pirimiz, sultanımız abes olunca **Karamazof baba gibi domuzlaşmak**, kendini iştihalarına terk etmek, dizginleri içimizdeki şeytanın eline teslim etmek., pek tabii. Aklın sözde imparatorluğu pek kısa sürdü.

Rubaçof, Lenin'in silah arkadaşlarını, yani ihtilal neslini maymuna benzetir, kendine göre bir dünyası, bir geleneği, bir kibarlığı olan maymunlar, daldan dala zerafetle sıçrayan ve gökle yer arasında yaşayan bir aristokrasi. İhtilal yarattığı Gletkin'ler nesli ise, Neandertal adamı'dır: ahmak, kaba, köksüz, ama alet yapan ve mazi ile göbek bağı kesen acaip bir soy. Bizde Gletkin'ler yok. Gletkin'in bugünkü adı Kruşçef tir. Bizim Gletkin'ler düşe kalka, fakat emin adımlarla istikbale ilerlemiyor, Fatih'e, pioniye'ye benzeyen hiçbir tarafları yok. Kanatları yolunmuş bir saksığan bizim Gletkin'ler. İnsanı kobay kadar haysiyetsizleştiren bir ülke sosyalizmin vatanı. İkinin üçe feda edildiği yer. İnsan, toplama çıkarmanın konusu olabilir mi? "That is the question". Ama tabiat âfetleri de insanı harcamıyor mu?

Abes, abes! diye yırtınan ve bir dansing'in mücellâ döşemesine fırlattığı beşeri hazinelerin üstünde ağzından köpükler saçarak tepinen şımarık, sarhoş ve zencileşmiş bir Avrupa.. Güzel olan bu mu? Montaigne'in, Descartes'm çocukları mı bunlar? Ötede haşin, makina gibi haşin ve makina gibi sağlam, ama ne istediğini bilen karınca insanlar. Neandertal adamı da maymun cediti gibi medenileşti artık. Asya ile Amerika arasında har vurup harman savuran bir miras yedi, Avrupa. Elbette ki dansing, kerhane ve tımarhaneden ibaret değil bu dünya. Müzeleri var, kütüphaneleri var, laboratu-varları var. Ama biz kurulan'a sırtımızı çevirmiş, köyünden yeni gelmiş bir şapşal'ın genelev kapısından içeriye sersem sersem bakışı gibi, bu Avrupayı seyrediyoruz.

Bu topraklarda tek din ferman dinletmiş: putperestlik. İrzını, istikbalini bir fetişe peşkeş çekip, maddî hayatını devam ettirmek başlıca kaygı.

Anlamadığım kelimelerden biri de halkçılık.

Ne halkçılığı?

Halk kim?

Halkçılım demek halktan değilim demek. Ama lütfen tahtımdan iniyor ve o pespaye, o bedbaht insanlara yakınlaşıyorum. Aman efendim kerem buyuruyorsunuz! Halk Partisi kurtla kuzuyu, insanla sırtlanı bir çuvala koyan madrabazlar kumpanyası.

Kime karşı halk partisi?

Kime karşı halkçı?

Halkçılık halkın sırtına binen bir avuç aydının uydurduğu bir mit. Oğlancı gibi. Halkın ırzına geçmek için halka hulus çakan açık gözlerin yaftası. Halk partisi tarihinin hangi merhalesinde halk için çalıştı, halktan olmayanlarla mücadeleye girişti?

Halktan ne anlıyordu?

Alt yapı feodal. İki bin yıldan beri değişmeyen, kendi küçük dünyasında hep aynı dertlerle başbaşa, geniş bir kalabalık. O kalabalıktan kopan, hiçbir çilesi, hiçbir dâvası olmayan bir Halk Partisi.

Bir nevi ur. Ve arada, rakkas gibi kalabalıkla halk partisi arasında gidip gelen diğer partiler.

"Non-violence" bu şaşkın, bu ne istediğini bilmeyen, bu tarihin dışındaki insan yığını şekillendirebilir mi? Gandhi Buda'nın torunu. Ve İsa'nın torunlarıyla kavga ediyordu.

Türk, kılıca arslan payı tanıdığı için İslam'ı kabul etti: cennet kılıçların gölgesindedir. **Gandi bizde olsa Kemal Paşa'nın dalkavukları iki günde kuşa benzetir, kellesini uçurturlardı.**

Şiddet tarihin mimarı.

Tarih kan içinde doğuruyor.

Hayvan da ondan. Lanza haklı: şiddet, şiddetten doğuyor. Onun için şiddeti yok etmeli. Ama nasıl?

Komünizm, şiddet kullanarak diyor: "c'est la lutte finale". Hoş ama "final" olduğunu nereden bileceğiz? Gerçekten de nazari olarak yanılmayan yalnız Gandhi. Gandizm rüyaların en güzeli. Ne var ki hiyanetlerin en şeytancası da olabilir. Stoik ahlak asildi, necipti. Yalnız soyumuza göre değildi. Epiktetos'un kabadayılığı Ahimsacı'nınki yanında bir tiyatro hokkabazlığı. Ölümün kuluçka makinası haline getirdiği laboratuvarında küreyi uçuracak cehennem bombaları imal eden **sadist Amerika'yla, açlığın çelik kırbacı altında bütün imtiyazlara yumruk sallıyan aç Asya'ya, aç Afrika'ya anlat bakalım Gandizm'i.**

29.4.1964 HÜRRİYET

Kanun insan haysiyetini kırmamalı diyor Gandhi. Kırıyorsa, kanun değil yumruktur. Peygamberlerle filozofların doğruluğunda tereddüt etmedikleri üç beş hakikatten biri şu: insanın haysiyeti, düşüncesidir. **Düşünceyi zedeleyen her kanun bir eşkiya reisinin veya bir eşkiya güruhunun emirnamesidir.** Hukukla uzak yakın ilgisi yoktur. O halde namuslu adamın ilk vazifesi bu çeşit kanunları yok saymak ve tabii afetlere göğüs gerer gibi tehlikeleri kucaklamaktır. Yoksa haysiyetten nasipsizdir. **Salaş tiyatrosunda bakanlık rolüne çıkmaktan âciz bir hergele Türkiye'de Komünizm nurculuk kılığında tecelli etmektedir buyurmuş. Hamakat bakan kılığında tecelli ettiği gibi. A canım efendim!**

Osmanlı, altı yüz sene Nasrettin hocanın hindisi gibi düşündü. Kafası kılıcında veya tenasül uzuvlarında idi. Neyi düşünecekti?

Kendisinden önce her şey düşünülmüş, her şey düzenlenmiş, roller dağıtılmıştı (Karısı ile hangi gece yatacağını, kıcını hangi parmaklarıyla yıkayacağını din öğretiyordu ona.) Zaten tefekkürden büyük günah tanımaz teokrasi.

Düşünmeye teşebbüs edenin adı kâfirdir.

Kâfirin katli vaciptir.

Tarikatlar zindanın duvarında açılan bir iki hava deliği. Daha eski dinlerin zaman zaman dile gelişi ve Sünniliğin kabuğunu çatlatışı. İbn Haldun bir kültürün grup pırlıtısı. Sonra mezar sükütu, kılıç sesleri, nal şakırtıları. Ve hikmet-i vücudunu kaybeden beyin. Kovalamak, kaçmak.

Altı yüzyıllık tarih bu iki kelimenin içinde. Sonra, sonra Ojias'ın ahırını temizlemek için Ojias'ın kellesini koparan bir Osmanlı zabiti. Ve üniforma giyen düşünce.

Mustafa Kemal kafanın yalnız dışını değil içini de tanzime kalkıştı.

Batı şap kaydı.

Şapka ve itaat.

Kalabalığın yerine şef düşünecekti. Kur'an rafa kalktı.

"Nutuk" çıktı ortaya.

Bir nutuk ve bir fırka.

Bir lokma ve bir hırka.

Önder önüne gelenin kellesini vurdurdu.

Fırka hiçbir zaman ağzını açmaya cesaret edemeyen kalabalıkların ağzına vurulan kilide bir yenisini daha ekledi. Sonra yenildi içildi. Ve hazret sirozdan kıvrandığı yataktan bir tanrı olarak kaldırıldı.

Bir tanrı veya bir şeytan. Atatürkçüyüz. Atatürkçülük asil cumhuriyetin resmi dinidir.

Mitosu olmayan sığ, dalsız budaksız bir din. Tam robot dini. Bu gidişle bütün dünyanın Atatürkçü olması gerekecek. Yaşasın Atatürk, ulan biz Atatürkçüyüz. İbadet ve iman bu üç beş hecede başlayıp bitiyor.

Papa İsa'nın vekili.

Ordusu, devleti var.

Asırlardan beri fikir cihangirleri kuruluyor o tahta. Ve Papa İsa adına layuhtidir.

Din de layuhtidir. İnsanlık Aristo'yu sakalından yakalayıp türbesine götürdü, yeter üstadım dedi, biraz da biz düşünelim. Rönesans insan zekasının vesayet ve velayete karşı ayaklanmasıdır. Descartes'ın kabadayılığı bu isyanı abideleştirmesinde.

Komünizm yasak.

Faşizm yasak.

Nurculuk yasak.

Halifecilik yasak.

Neden yasak?

Zararlı. Kime?

Memlekete.

Nereden biliyorsunuz?

Ve siz kimsiniz?

Siz mağara devrisiniz.

Siz ilticasınız ve satırsınız.

Siz yüz karasınız.

Ve bu salyangozlar ülkesinde herkes kabuğuna çekilmiş. İlim ve düşünce ayrık otu değildir. Belli bir iklimde gelişir.

Sosyalizm komünizmdir.

Komünizm dinciliktir.

Dincilik yasaktır.

İnanan vatandaş inancından utanmak zorunda.

Korkmak zorunda.

Düşünen yaşamak için susacak. Yani kanun vatandaşı namussuzluğa zorluyor. Canım efendim.

Bu saydığımız mezhepler dünyanın dört bucağında kiliseleri, mihrapları, rahipleri olan birer dünya görüşü. Bunların dışında düşünce yok. Olamaz. Demokrasi bütün bu erezileri geliştiren iklim olduğu için saygı görüyor. Adeta fidelik, demokrasi. Sivri akıllı yetiştiren, eretik yetiştiren bir fidelik. Kanun, hayır diyor, düşünce zararlı olmayacak...

Düşüncenin zararlı olduğu, tatbik edildikten asırlarca sonra ya anlaşılır ya anlaşılmaz. Bu kanun değil. Kanun neferi.

Toplayalım.

Düşünmek, insan üzerinde düşünmek mutlaka yasak bölgelerden birkaçına dalıp çıkmakla olur.

Zaten demokrasi ve liberalizm yasak bölgeleri kaldırmak manasına gelir.

O halde din vaktiyle en basit jestlere kadar bütün insan hayatını düzenlemeye kalkışmıştır:

İçki içmeyeceksin, domuz yemeyeceksin, zina yapmayacaksın. Osmanlı bunların hepsini yaptı. Ama gizlenerek, korkarak ve şuuru yaralandıkça yaralandı. Hayır uyuzlaştı.

İki yüzlü bir hayvan oldu Osmanlı.

Tanrıyı ve kulu aldatan bir panayır göz bağcısı.

Elinde tesbih, evinde oğlan, dudağında dua.

Biz de öyle değil miyiz?

Değişen ne?

Herkes Atatürk'e sövüyor ve Atatürkçü.

Demokrasiye inanan yok.

Herkes demokrat.

Dedim ki kanun her vatandaş ahlaksızlaştırmaktadır.

Düşüncesini gizleyen ahlaksızdır.

Düşüncesini gizlemeyen...

Batı'da adam, yezidi olur, bûdi olur ve bununla övünür. İnancı kişiliğidir insanın. Serir-i bezm-i aşkı öyle her bir cânâ vermezler.

Fransa'da komünistim diyen, bir takım sorumluluklar yüklenmiyorsa gülüp geçerler. Yani bir bağlantı fedakarlıklarla mühürlenecek ki ciddiye alınsın.

Yoksa atıyorsun derler.

Sen kim, komünistlik kim.

Sosyalistlik de öyle.

Kralcılık da öyle.

Kim neyi saklayacak?

Ancak ilgisizler, ancak hedonistler, ancak kavga kaçakları, ancak ortadan gidenler, ancak karar veremeyenler utanır ve saklanır. Küçüklük kompleksi Ortaçağ celladının kızgın demiri gibi onların alnını damgalamıştır. Lamennais dört cilt feryat eder. Zındık olun, dindar olun ama düşünün, insanı öldüren kanser kayıtsızlıktır. Kayıtsızlık. Kanun kayıtsız olacaksınız diyor.

Senin ne vazifen?

Kimin vazifesi?

Seçeceğin adamların, seçeceğim adamların hepsi deyyussa?

Kanun buna cevap vermiyor.

Ali Bey ve benzerleri bunun için suçludurlar. Bu zindanın duvarlarını dişimizle, tırnağımızla aşındırmak zorundayız. Zindan yedi göbek ötemiz için de mezar olmamalı. Bu zindan kanundur. Denilecek ki kanun Voltaire'ler Fransa'sında da düşüncenin ağzına kilit takmıştı. Yalan. Bizde tek düşman o küflü kağıt tornan değil. Tarih düşman, örf düşman.

Zaten kimse alışmamış düşünmeye.

Düşünce nazlının nazlısı. Hasta bir çocuk. Bakıma, şımartılmaya muhtaç. Yalnız koluna vurulan kelepçe seni bütün dünyandan ayırır, adın vatan hainidir artık. Voltaire ve çağdaşları isyan bayrağını açtıkları zaman insanlığın velinimetini ilan ediliyorlardı. Seni, etrafındakiler, leş kargaları gibi delik deşik eder. Rejim, hangi rejim?

Bu iklim içinde halledilecek hiçbir dâva yok.

Bizansın son günlerindeyiz.

Bakalım bu taaffünü hangi Fatih temizleyecek?

Münakaşada zafer, mağlup olanındır.

Yenilmek zenginleşmektir.

Bilmediğinizi öğreneceksiniz ve ego denen köpek havlamayacak.

Münakaşada zafer.

Münakaşa hakikati birlikte aramaktır. Adeta bir ormandasınız ve mesela bir kaynak arıyorsunuz. Önce arkadaşınız bulup sesleniyor size: **evreka!** (Onu buldum)

Ne sevinilecek şey!

Yalnız bir temele dayanmalı münakaşa. Herkesin bildiklerini bileceksiniz. Sonra yeniyi arayacaksınız.

Hakikat bin bir cepheli, bin bir görünüşlü. Karşınızdaki göremediğinizi gösterecek size. Sizden farklı düşündüğü ölçüde yaratıcı ve öğreticidir. Adeta beraberce bir heykel yapıyorsunuz. İnsan yardımcısına nasıl kızar? Cemiyetle beraber hakikatler de gelişir. Tek tehlike bunu kavramamak. Kızıl şal görmüş İspanyol boğası gibi, her düşünceye ve her düşünene saldırmak. Bu canım memleket, bu yüzden bir cüzzamlılar ülkesidir. Ben herhangi bir tarikatın sözcüsü değilim. Yani ilan edecek hazır bir formülüm yok. Derslerimde de, konuşmalarımda da tekrarladığım ve darağacına kadar tekrarlayacağım tek hakikat: her düşünceye saygı.

26.2.1965 KÖYLÜYE OKUMAK

Köye tek kitap girebilmişti: Kur'an.

Ve hayali cennete kanatlandıran birkaç risale. Toprak adamı ancak cehennemden kurtulmak için okur. Kitap cennetin anahtarıdır.

Öğretmen imamın yerini tutamadı, tutamayacaktır.

Öğretmen köye neyi getiriyor?

Samimiyetsizliği, köksüzlüğü ve hoppalığı. Köy bir gurbet, bir sürgün, bir Lilluputlar ülkesidir hazret için.

Hazret de köylü için yabancı bir madde, bir düşman, bir nevi casus.

Okuyup da ne yapacak köylü.

Refahında bir değişiklik olacak mı?

Hayır.

Kitap hiçbir kapı açmayacak önünde.

Bir devlet ki, bütün bir köyün sevgisini kazanan yaşlı din adamını Arapça ezan okuyor diye tartaklayacak kadar şuursuz ve eblehtir. Bütün Hıristiyan dünyanın, tek kelimesini anlamadan, latince dua ettiğini bilmez. Bir devlet ki, kaymakamı, ışıktan korktuğu için imamı tevkif eder. Bir devlet ki, topuna tüfeğine, üniversitesine, matbuatına rağmen kitaptan ve harften korkmaktadır...

KÖYLÜYÜ İNSANLAŞTIRAN, DİNİ.

DİNSİZ KÖYLÜ BİR YABAN DOMUZUDUR.

Yalnız bizde mi?

Hayır, bütün dünyada.

Köylü okumak ister: yasaktır.

Bu memleketin % 70'i okuma bilmez. Ben eminim ki Türk harfleri, gerçekte Türk harfleri Arap harfleridir, değiştirilmeseydi okuma bilenlerin sayısı % 70'e çıkardı.

BİZDE HÜRRİYET

Liberalizmin verdiği hürriyet, bir senyörün kölelerini sofraya daveti değil.

Hiç kimse gönül rızasıyla hürriyeti paylaşmaz.

Hürriyet bir fetihtir. Canım on sekizinci asır Fransa'sı kitabı yakar, adamı zindanda çürütür. İngiltere Zola'nın ihtiyar tabiini zincire vuracak kadar liberaldir. Burjuvazi hürriyeti karış karış fethetmiştir. Dişi ile tırnağı ile. Alinteri ve kanı ile. Hürriyet fethedildiği için mevcuttur, fethedildiği ölçüde mevcuttur. Fransa'da Komünist Partisi hürdür, neden? Çalışanların asırlardan beri devam eden mücadelesi zaferle neticelenmiştir de ondan. Fransa'da Komünist Parti'sine hürriyet sağlayan 89'da ölenlerdir, 48'de ölenlerdir, 70'te ölenlerdir. Aristokrasi, liberalizme âşık olduğu için burjuvaziyi geliştirmedir. Burjuvazi hürriyeti, hürriyet uğruna râyegân etmiyor. Hürriyet bir mecburiyet-i elimedir. Hükümdarın haklarını paylaşması gibi.

Rusya'da hürriyet yok. Zira o içtimai vasatta söz söylemek hakkını kazanan hasım bir zümre yaşamıyor. Yaşayamaz. **Hakikatta hürriyet, iktidarın iktidarsızlığıdır.**

Katolik Kilisesi için hürriyet var mıydı?

Reform, söz hakkını mantık selabetinden değil, taraftarlarının maddi kuvvetinden aldı. Rusyada hürriyet yoktur, çünkü hürriyete ihtiyaç yoktur. Hürriyet bir ihanettir veya bir cinnet. İhtiyaç olduğu gün her erezi

meşruiyet kazanacaktır. Batıda hürriyet bir realitedir, çünkü Batı tarihinin gelişmesi, çatışma halindeki içtimai sınıflara dayanıyor. Her içtimai sınıfın ayrı bir hakikati vardır. Ve her içtimai sınıf bu hakikati bağıra bağıra söyleyecek kadar kuvvetlidir. Rusya'da tek içtimai sınıf var. Yani tek hakikat.

Bizde hürriyet yok.

Ne hürriyeti?

Fikir var mı ki hürriyeti olsun?

Her fikir sahneye çıktığı zaman ıslıklanır, hücumu uğrar, bir rahatsızlık unsurudur. Fikir de yaşamak için dövüşmek zorundadır. Gerçekten varsa kendini muayyen bir zümreye kabul ettirir. Muayyen bir zümre gerçekten varsa hürriyetini pençesiyle fetheder. Hürriyet içtimai sınıfların varlıkları, yani gerçek kuvvetleri ölçüsünde mevcuttur. Sınıfsız hürriyet yani havada hürriyet sadece cemiyetin çöküşünü gösterir. Cehaletin hürriyeti.

Söyleyecek sözü olan her zaman ve her yerde hürdür. Var oldukça hürdür. Fedakarlıksız hürriyet olmaz. Hürriyet bir fedakârlık mirasına dayanır.

20.7.1965 YARATAMIYORSUN

Düşünce dokunduğunu yakan kezzap.

Hangi düşünce?

Aksiyona bağlanmayan, kendi kendini öğüten, bataklaşan, kanserleşen düşünce. Bu bir düşünce değil, bir felâket. Vehimlerinden bir kâbus halkeden hasta ve zavallı bir beyin.

Yaratamıyorsun.

Sokaktaki adam alışkanlıklarıyla Zaloğlu Rüstem.

Sen çırılçıplaksın.

Çırılçıplak ve karanlıklarda.

Andan kaçmak, nereye?

Hayalinin inşa ettiği cehennemler gerçekten daha mı cazip?

Düşünce, düşünce berraktır.

Sen düşünemiyorsun.

Dış dünyadan kopmuşsun.

İç dünyan hasta bir hayvanın korkularını aksettiren ayna.

Kırık bir ayna.

GÖMÜLMESİ UNUTULMUŞ BİR CENAZESİN.

SEFALETİNİ KAYBETMEKTEN BİLE DEHŞET DUYUYORSUN.

SEVENİN YOK, ANLAYANIN YOK, AĞLAYANIN YOK.

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Jurnal [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2010, Cilt II 2009.

17 Nisan 1967 İSLAMİYET, SOSYALİZM, FAŞİZM

On beş gün olmuş Konya'dan ayrılalı. Uzakıkça uzayan sırnaşık, fetihsiz on beş gün. Zaman bir tünele benziyor, sonu görünmeyen bir tünele. Ve bir rüyadaymışım gibi yürüyorum.

Berke askerden döndü. Bütün pırıltısını kaybetmiş. Derisine zincirli, kanatsız, heyecansız, bir zindan mahkûmu. İnsan hayretle duralıyor. (...) İnanmayan insanın, sevemeyen insanın, acıyamayan, kızamayan insanın köpek leşinden farkı yok.

Ali bey doçentlik teziyle meşgul. Bu adamlar benim günahlarım. Kullarından utanan Tanrı gibi hicap içindeyim. Bir nehrin yatağını değiştirircesine kaderlerini değiştirdim.

(...)

Server yeni makamının masum gururu içinde... Ve bitmeyen günler. Çarşamba akşamı eski bir şakirdimle beraberdik. Senden ayrıldım ayrılalı ilk defa gülümseyebildim. Karşımda bir parça sen vardın.

Sen yani Anadolu insanı. Dürüst, imanlı, toprak kokan, ağaç kokan bir insan: Ahmet Kabaklı, on üç yıldır görüşmemiştik.

Günah onun. Ben kapısı her çalana açık bir mabet gibiyim. Gerçek dostlarım gelmediler. Ve mabet katır sinekleriyle doldu. Bu hepinizin büyük günahı. Beni yalnızlıktan beter bir yalnızlığa, kalabalık bir yalnızlığa siz mahkûm ettiniz. Aşkdım, dostlukdum, ışıkdım. Ve boş bir odada yanan lamba. Ve hiçbir susuzluğu gidermeden akan başıboş bir ırmak.

Düşünüyorum.

Kerpiçle Süleymaniye kurulmaz. Tesadüflerin önüne fırlattığı malzeme, kerpiçten daha soysuz, daha salabetsiz ve sevimsiz.

Bu ülkenin bütün ırklarını tek ırk, tek kalp, tek insan haline getiren İslamiyet olmuş.

Biolojik değil, moral bir vahdet.

Yani vahdetlerin en büyüğü, en mukaddesi.

Aynı şeylere inanmak.

Aynı şeyleri sevmek, aynı şeyler için ölmek ve yaşamak. Lazı, Kürdü, Arnavudu düğüne koşar gibi ölüme koşturan bir inanç bu. 600 yıl aynı potada erimek ve kâinata meydan okumak, zaferden zafere koşmak, beraber ağlayıp, beraber gülmek. Sonra çözülüş, çürüyüş, kokuş. Ve bir mezarlık haline gelen memleket. Tarihin dışına çıkan Anadolu. Tarihin ve hayatın. Ve Avrupa kapitalizminin uyuz köpeği intelijansiya. Bu çöküşde kıyametlerin ihtişamı yok. Şiirsiz, şikayetsiz, bir frengi şankrının kemirdiği bedbaht uzviyetlerin çirkinliği var.

Ve intelijansiya, efendilerinin fırlattığı kemikleri yalamakla meşgul.

Havlamasını bile unutmuş.

Dişsiz, kuyruksuz.

İnsan, inançlarını kaybedince çomarlaşıyor.

Dinsizlik irticaların en affedilmezi.

En yiğit orduyu en miskin sürü haline getiren veba.

Sosyalizm iktisadî bir düzen olarak tartışılabilir belki. Fakat bugünkü talepleri, bugünkü ifadesi, bugünkü kopukluğu içinde bir ihanet-i vataniyedir. Yani sen haklısın. Kurtuluşumuzu ancak kendimiz yaratabiliriz.

Doğu da düşman, Batı da.

İkisinin de sırtında kamçımızın izleri var.

Avrupa da eski kölemiz, Rusya da. Ve biz kölelerimizin çizmesini yalamaktan garip bir şehvet duyuyoruz.

Faşizm, yani tehlikeli bir hayat, yani bir avuç insanın bütün kalabalığı uçurumdan zirveye kanatlandırması, yani bu uyuşuk, bu pelteleşmiş, bu erkekliğini kaybetmiş insanları kan ve ateş içinde eritip yeniden granitleştirmek. Kafayı yerine oturtmak.

Sosyalizmin en rezil tarafı, zaten kindar, zaten yırtıcı olan Türk insanını Türk insanına düşman etmesi. Yok edilmesi gereken bir avuç satılmış var, yok edilmesi, yani sahneden kovulması. Bütün bu ülke mazlum insanların, iftiraya uğrayan insanların vatani. Onları hayata kavuşturmak, bütün bir husumet dünyasıyla karşı karşıya olduğunu anlatmak ve ondan fedakârlık istemek: yapılacak iş bu. Ama önce kendimiz ne kadar fedakâriz?

Geçen cuma yine Rönesans'ı anlattım. Rönesans Avrupa'sını hülâsa eden iki insan var: Machiavel ile Bacon. Biri, politikayı ilimleştirmiş, fert olarak büyük bir mağlup. Öteki, yeni bir metot kurucusu: politivizmin, adeta pragmatizmin temellerini atmış ve Machiavel'in ilk tatbikçisi. Yeni bir İngiltere yaratmak için politikayı felsefeye tercih etmiş ve başvekil olmuş.

Sonra?

Sonra hakaretle kovulmuş ve çağının sosyal tarihinde, imzasını taşıyan tek hadise yok. **Bacon veya Demirel.** Bacon, politikanın dışında Bacon.

Nietzsche tehlikeli bir hayat yaşayın diyor.

Politika tehlikeli bir hayat. Bilirsin ki Kapitol ile Tarpea yanyanadır. Kapitol'da taç giyilir. Tarpea, ölüme, yokluğa, zillete açılan uçurum. Düne kadar kelimelerden korktuğumu anlıyorum. Faşizm, ölüm gibi bir kelimeydi benim için. Gözünün içine bakmadığım kelimelerden biri, cinayetti, günahdı, intihardı. Bu peşin hükümden de sıyrıldım. Ama ben, yaşamak istiyorum önce, sonra dövüşmek. Hıristiyanlık'la Hint düşüncesini kaynaştıran bir dostum vardı: Lanza Del Vasto, o, önce yaşayın, diyor, yani sevin, sevilin sonra manastır veya kavgâ.

Dün akşam, bir alay misafirim vardı. Celal Sılay'ı tanır mısın? Celal Sılay, Bizans'tır, Bizans'ın maskara tarafı. Kitapları görmüş, burada kim oturur diye merak etmiş, karısıyla geldi. Hayâsız, gurursuz bir palyaçodur, Celal, birinci sınıf bir aktördür. Seçtiği rol, delilik. Daima dört ayak üzerine düşer, zengin bir lise hocasıyla evlenmiş. Kadın denen mahluktan iğreniyorum. İnsan Celalle evleneceğine ... Senede bir kitap çıkarıyormuş Celal, bir de kocaman dergisi varmış: Yeni İnsan. Bu adam, küstahdır, ama nasıl küstah? Yalnız benim yanımda terbiyelidir. Bir parça şairdir de. beraber olsak çok eğlenirdik.

Mayıs'da Konya'ya gelmek istiyorum. Ancak senin yanında, ancak Mevlana'nın vatanında kendimi huzur içinde hissediyorum. Belki çok yakında görüşürüz. Seni ve Konya'yı ve dostlarımızı çok özledim. Bu hafta Durkheim'ı anlatacağım. Talebem bir hayli çok. Saint-Simon'la Batı ve Hint yine sabotaj'a uğradı. Her ikisini de kendim bastıracağım. Belki İstanbul'da, belki Konya'da. İkisi beşbin liraya çıkıyor. Yalnız bu sene mevsim geçti diyorlar. Sonbahara. Kabaklı, Hisar dergisi için yazı istiyor, olur dedim, belki başka dergilerde de yazarım. Bizimkiler iyi. Fevziye'nin selamları var, çocukların hürmeti. Seni hasretle kucaklarım canım kardeşim.

28 Temmuz 1974 SAĞ, SOL, MÜNZEVÎ AYDIN

İkinci kitap hiçbir yankı uyandırmadı.

Sağ, benimsemedi kitabı. "**Attila İlhan**", "**Kemal Tahir**", "**İdeoloji**"... Belli ki bir yabancı var karşısında. Bu yabancıyı bir yere oturtamamanın tedirginliği içindedir. Sağ adı verilen bu bedbaht topluluk, solun kusuntuları ile yaşar. Misafirler gittikten sonra sofrâ döküntülerini yalamağa gelen bedbaht bir sokak kedisi. Kendine mahsus hiçbir fikri, daha doğrusu hiçbir fikri yoktur. Batı dili bilmez. Osmanlıca bilmez. Ebediyen vesayet altındadır. Huysuzluğu intibaksızlığından gelmektedir. İntibaksızlığı tembelliğinden. Sağın cilasını kazıyın, altından kıskançlık çıkar. Üzümlle tilki hikâyesi.

Sol, papağandır. Öğretilenleri tekrar eder. Topaldır, koltuk değnekleri ile yürür. Hareket etmek için mutlaka bir batılıya muhtaçtır. Dost olmanız için dilini konuşmanız lazım. Dilini, yani seçtiği pirin, mürşidin dilini. Sembollere ve sloganlara mahpustur. Reçete ister.

Biz Osmanlıdan yobazlığı devraldık. Batının taarruzu karşısında yobazlık bir kaleydi. Yobazlık ananeye kaçıştı. Deniz kızlarının şarkılarını dinlememektir. Korkuydu. Belki zaman dışına çıkmaktı. Aydınlar deniz kızlarını dinlediler ve mahvoldular. Bu yeni yobazlık, kendimize ait her mukaddese kulaklarımızı tıkayıştır. Kendimizden kaçıştır.

Nereye?

Şuursuzluğa. Ananeye kaçış kavgayı kaybetmiştir. Ananeden kaçış kavgayı kaybetmiştir. Biri kaybettiği cennetin sırası içinde, öteki yeniliğe, yani ananesizliğe mütehasır. Ama her ikisi de aynı vicdan huzursuzluğundan mustarip. Sağ, batı düşüncesini memnu meyve sayıyor. Batılılaşırken bir günah işlediğine kani. Sol, kayıplarının muhasebesini şuurlu olarak yapmıyor. Müphem biyolojik bir arayış. Kendine yakıştıramıyor "gericiliği". Sağın çürümüş olduğunu biliyor. Her türlü usaresini, hayat cevherini çoktan kaybetmiş bir müstahase sağ. Sağdan hiçbir uyarıcı ve diriltici haber gelmeyeceğine inanmıştır. Sağ da solu düşman biliyor. Kaliban'ın Prospero'ya bakışı.

Bu anlaşmasına imkân olmayan iki düşman arasında, münzevi aydın, hareketini nasıl ayarlayacak? İşte bütün mesele. Bu sağa ancak merhamet duyulur, muhabbet değil. Korkak, pısrık, kıskanç, sembollere ve sloganlara mahpus. Kendinden kafiyen emin değil. Soldan yüz bulmadığı için sağ. Soldan, yani solun efendilerinden. Sağda rahat değilim. Çünkü gerçekte sağ yok.

Kim sağ?

Kaplan mı?

Kaplan zaafı olan adam. İyi Fransızca bilmiyor, tesadüfen Türkoloji ile uğraşmış, ama utanç duyuyor bundan. Muhammed'ten (sallallâhü aleyhi ve sellem) fazla Marx'a yakın. Marx'a yakın, çünkü Marx: batı. Bir Ziya Gökalp Osmanlıcılığı, yani Osmanlıcılığın kökten inkârı ve tahribi. Batıyı iyi bildiğim için bana hayran. Batıya düşman olduğum için bana düşman. Yahya Kemal gibi ve Yahya Kemal kadar -hayır Yahya Kemal'den çok az- Osmanlı edebiyatına hayran. Yahya Kemal'in Yunancılığı, çevrede mâkes bulabilseydi Yunancı olurdu Yahya Kemal. Bir müsteşrik Osmanlıcılığı. Dekoratif bir Osmanlıcılık. Ama zeki bir adamın Osmanlıcılığı, rafine. Kaplan da böyle bir rafinman yok. Onda her şey vülger. Korkak, kaçak. Sağlığından utanan bir sağ. Dostluğu da düşmanlığı da belli değil. Masa dostluğu. Erol arayan bir çocuk. Arayan ve bulmadan bulduğunu sanan. Etrafındakilerden daha âlim. Ama nazariyeci olmak kabiliyetinden uzak. Zekâsını bozuk para olarak harcıyor. Lüzumsuz düşmanlıkları, lüzumsuz taraf tutuşları var. Niçin harcıyor kendini? Daha ne kadar harçayabilir? Meçhul. Şimdiden tükenmiş gibi.

Sağın temsilcisi bir Kabaklı kalıyor.

Hangi sağın?

Kabaklı'nın sağcılığı müphem bir mazi hasretinden -şairane bir hasret- ve komünizm düşmanlığından ibaret. O da sağın mevcut olmadığına inanıyor. Ötekiler büsbütün süprüntü. Ötekiler kim?

Sezai Karakoç mu? Yazıları günlük kokuyor. Camiden fazla kilise.

Ergun ham bir zekâ.

Yeteri kadar batılı olamamaktan mustarip.

BU ADAMLARLA NE YAPILABİLİR?

HİÇ..

Gazetede istediğimi yazamıyorum.

Zaten yazdıklarım da kayboluyor.

Batı ile savaşıyorum. Oysa onların nazarında tek değerim: batılı olmak.

Attila solda kalmalıydın diyor. Hangi solda?

İlerici düşünceye istikamet veren son derece mürteci üç organ var:

Cumhuriyet, Varlık, Türk Dili. Cumhuriyet, kurulduğu günden beri tefekkürü felce uğratmağa memur. Kurulu düzenin gerçek koruyucusu. Genç dikkatleri eski fetihlere çivileyen sahte bir ilerencilik. 1974'te Atatürkçü. Varlık, Cumhuriyet'in aylık nüshası. Aynı fikir sefaleti, aynı namussuzluk, aynı sahtekârlık. **Nadir Nadi ile Yaşar Nabi ikiz kardeşler.** Reculiyetten, samimiyetten mahrum iki harem ağası. Memlekette düşünen insanın türeyememesi bu iki düzenbazın marifetidir. Bu iki düzenbaz belli emellerin temsilcisi, yani fert değil lejyon. "Ortadoğu" bir meçhuldür. Kötü bir meçhul. Ama meçhul. Ortadoğularla bir miktar yol arkadaşlığı yapılabilir. **Cumhuriyet ve Varlık kuruluşundan beri lağım.** Üstelik bu lağım girmek hürriyetine de sahip değilim. Yani alçalmağa mizacım müSaid de olsa beni almazlar. Güvenemezler. Türk Dili de malum. Ortada meşru solu, yani kurulu düzenin himayesi altındaki solu, istikbale istikamet veren solu bu üç neşir organı temsil ediyor. Ne ben kendim kalarak bunlara katılabılırım, ne onlar beni içlerine alırlar. Yani kader hükmünü vermiştir. Başka nerede yazabilirim?

Solun bütün nüanslarıyla kaynaşmama mani olan büyük bir engel var: kullandığım dil. Ondan vaz geçebilir miyim?

Ondan yaz geçmek bütünden vaz geçmek değil mi?

Sağ, okumuyor. Boşuna bağıyorum.

Sol diyalogdan kaçıyor.

Küskün.

Ötüken'in bastığı kitap okunmazmış!

Peki siz basın!

Cevap yok.

Bu çemberi kırmak mümkün değil.

Son tahlilde hudutlu imkânlarımızı isteyene bezletmekten başka çare yok.

Sol, sağın gösterdiği dostluğu göstermiyor.

İhanet etmişiz!

Neye ve kime?

HÜKÜMLERİMİ TAYİN EDEN

Göze, beni tanıtmak istiyormuş. Dostça bir arzu. Yıllarca sesimi duyuramamanın acısı içinde yaşadım. Ama kime ve nasıl tanıtacak?

Sualler haindi. Gazeteci alışkanlığı. Fikrî hayatımda geçtiğim merhaleler. Bunları vuzuhla tayin kabil mi?

Önce çevreye intibak. Cami, dua. Sonra çevreye isyan, şovenizm. Fakat ne o dindarlık taklidi ruhî hüviyetimi ifşa edebilir, ne saldırcı milliyetperverlik. Sonra sosyalizm. Bütün bu tahavvüllerin merkezinde yalnızlık kâbusu. Önce çevreye bağlanmak, olmayınca daha geniş bir çevreye, bir belkiye, bir müphememe. Nihayet gizlide tehlikelide, cihanşümulde karar kılış. Hayır. Bütün bu tercihlerin bir tefekkür çilesinden doğduğunu sanmıyorum.

Ne Marx'a geldiğim zaman Marx'i tanıyordum, ne Türkçülüğüm bir araştırmanın mahsulüydü.

Sosyalizmden nasıl ve niçin ayrıldığımı da bilmiyorum?

Ayrıldınız mı ki?

Bu suale kesin bir cevap vermek güçtür. Sosyalizm bir kilise olarak ürkütüyor beni. Bizim, tefekkürden nasipsiz gecekondulu sosyalistleri aklıma geldikçe ürperti duyuyorum. Sosyalizmi içtimaî haksızlıkların sona ermesi, liyakatin yerini bulması, acı çekenlerin gözyaşlarını dindirmek suretinde anlarsak sosyalistim. Daha doğrusu hislerimi ciddî bir tahlile tabi tutmadım, hislerimi diyorum çünkü saf düşüncenin ideolojik tercihlerle alakası olmadığını biliyorum artık. Muhakkak olan şu ki, hayatıma istikamet veren bu gençlik rüyasının aleyhinde bulunmak beni tedirgin ediyor. Dürüst olmak için ilave edeyim. Sosyalizm kelimesi çok müphem geliyor bana. Fazla Avrupalı geliyor. Başka bir dünyanın temayüllerini, isyanlarını, ümitlerini aksettiren bir kelime. Belki yerinde güzel. Yerinde yani kitapta.

Çarpışan iki medeniyet var: Türk-İslâm medeniyeti bin yıl fetihler yapmış, belli ölçüleri, belli zaferleri, belli başarıları var.

İhtiyarlamış.

Hıristiyan Batı medeniyeti hem temelinde, hem de içtimaî yapısında farklı ve başka.

Bence en esaslı fark: insana bakışlarında. Osmanlı için insan uluhiyetin nushayı suğrası. Mukaddes ve muhterem. Servet ve mevki gibi tesadüfi tefavütlerin dışında bir insan haysiyeti var. Batıda yok bu. Batı evvela kendi insanına karşı zalim. Batının tarihi, bir sınıf kavgası tarihi, doğru. Bu egoizm, coğrafi hudutların dışında büsbütün azgınlaşıyor. Avrupa, insanı tabiatın bir parçası saymaktadır. Dış dünyayı kaprislerine alet eden Batı, insanı da aynı muameleye tâbi tutar. Yani bir tünel açmak gerekince nasıl dağ delinirse ferdî veya zümrevî bir menfaat uğrunda da Batının feda etmeyeceği beşerî kıymet yoktur. Osmanlı mucizesi bütün mucizeler gibi faniydi. Bir yanda maddeci, şiiiriyeti olmayan, sert ve keskin bir zekâ. Ötede bir büyük çocuk saffeti. Yenildik. Yığın aslî cevherini her gün bir parça daha kaybediyor. **İntelijansiya her an bir az daha köpekleşmekte.**

Evet.

Avrupa'nın Yeniçerisi bu intelijansiya.

Kendi tarihini tahribe memur.

Şuursuz ve idraksiz.

Bu garip zümre sağ-sol gibi tasniflere yan çizer. Yani bir kısmını şu etiketle, bir kısmını başka bir etiketle teşhir ve tesbit etmeğe imkân yok. Bu zümrenin mümeyyiz vasfı yobazlıktır. Düşünmeden korkar ve diyaloga tahammülü yoktur. Bunları yazarken ifadesi güç bir nedamet duyuyorum.

"Ortadoğu"ya yazı hazırlamam lazım. Lazım ne demek?

Yıllardan beri karşıma çıkan meseleler üzerinde düşünmeye çalışıyorum. Düşüncelerimi imkân buldukça aktarıyorum çağdaşlarıma. Cevaplarımız suallerle hudutlu. Sorulan sualler hep aynı olunca

cevaplarda da büyük bir tazelik aramak boş. **Sorulmayan suallere cevap vermek, insan takati dışında.** Benim bütün kuvvetim mümkün olduğu kadar tarafsız oluşumdan geliyor. Yani hükümlerimi tayin eden ihtiraslarım değil. Belki tek kurtuluş imkânım (tek kurtuluş imkânım derken şunu kastediyorum: Hayatı yaşanmağa layık görmeğe devam etmem), vuzuhu fethetmek: başka bir tabirle etra-fımdakilere manevî üstünlüğümü, yahut değerimi kabul ettirmek.

Nerede okudum?

Fizyolojik hususiyetlerim neler?

Bu kabil ifşaat beni rahatsız eder. Bunlar beşerî olmayan taraflar. Yani biyolojik. Şimdiye kadar yazılarımda "ben" zamirini nadiren kullandım, ifşadan hoşlansam roman yazardım. Acılarımız ve felaketlerimiz beşerleştiği ölçüde edebiyatın konusu olabilir. .

15 Aralık 1974 OSMANLI TARİHİNİN MİRASI

Osmanlı tarihinin bugünkü Türk insanına mirası nedir?

Yarını inşa ederken tarihî vasıflarımızdan ne ölçüde faydalanabiliriz?

Maziden gelen temayüllerimize dayanarak nasıl bir istikbal inşa edebiliriz?

Başka bir tabirle Türk insanı kapitalizme mi sosyalizme mi yatkındır?

Osmanlı birçok unsurların mesut bir terkibi. Orta Asya'dan getirdiği biyolojik vasıflar: bir başbuğ etrafında toplanmak, gözünü daldan budaktan esirgememek, bir kelimeyle birçok göçebe medeniyetlerinde ortak olan: **asabiyet**. Bu temel seciye islamiyetle kaynaşınca büyük bir medeniyetin mimarı oldu. Osmanlı bu medeniyeti kurarken kendi kendini de inşa ediyordu. Tanzimata kadar, gerek İslâm'dan önceki, gerek İslâm'dan sonraki Türk insanının farikaları

1- fedakârlık,

2- devletle birleşme..

Adeta uzvî, bir kaynaşmaydı bu. Devletle din, dinle millet tek varlık halindeydi.

Bu tarih Batıninkinden çok farklı mıydı?

Batı tarihini, içtimaî sınıflar izah eder. Anahtarı ferdiyettir. Kişi, yalnızlığını lonca, kilise gibi bazı topluluklarda unutmaya çalışır. Fakat ya zalimdir, ya mazlum. Batıda millet yoktur. Yoktur çünkü Roma'dan itibaren sınıflar vardır.

Patrisyenler, plepler, köleler, feodal beyler, toprak köleleri, burjuvazi, proletarya.

Her milletin içinde birkaç millet vardır. Bugüne kadar böyledir bu. **Osmanlı'da sınıf yoktur.** Para bir tahakküm vasıtası değildir, bir hizmet vesilesidir. Batıda maddî güç yani iktisat, ezilen sınıflar için bir kurtuluş imânıdır. Köleler (toprak köleleri) feodal beylerden para sayesinde hürriyetlerini satın alırlar.

Osmanlı İlay-i Kelimetullah için hayatını seve seve verir. Yani bağlandığı dava uğrunda hayatını istihkar eder. Avrupalı ancak yakın ve elle tutulur çıkarlar uğruna fedakârlık yapabilir.

Osmanlı, ülkesinin kapısını bütün insanlara açmıştır. Başka türlü düşüneni korur. Sadece hatasında ısrar ettiği için merhamet duyar ona.

Osmanlı istismar için ülke fethetmez, imar için fetheder.

Osmanlı'da adalet bütün müesseselerin belkemiğidir. Kısaca Osmanlının asırlarca gerçekleştirdiği içtimaî nizam bütün sosyalist ütopyaları aşan bir cennettir. Sosyalizmin istikbalde gerçekleştireceğini umduğu cemiyeti Osmanlı mazide gerçekleştirmiş bulunuyordu.

Osmanlı kapitalizmi yamyamlığına hiçbir zaman iltifat etmemiştir.

Osmanlı mizacı ile kapitalizm uyuşmaz. Bu itibarla yarınki cemiyeti inşa ederken kendi temayüllerimiz, yani tarihî mirasımız bahis mevzuu ise, kuracağımız cemiyet mutlaka sosyalizme benzeyen bir cemiyet olacaktır.

Kapitalizmin manivelası kârdır.

Osmanlıda kâr diye bir mefhum yok. Sonra kapitalizm pazar istihsalidir, pazar için istihsaldir, pazar için istihsal bazı ülkelerin hammadde pazarı haline gelmesini icab ettirir...

9 Ağustos 1975 ENTELEKTÜELLİK

68 lere kadar insanlığın düşünme tarihini tavaf eden bir şakırttim. Düşünmüyordum, başkalarının neler düşündüğünü öğrenmeğe çalışıyordum. Uzun süren bir çiraklık. Bugün bütün nas'ların peçesini

sıyrılmış, bütün hakikatları tenkit süzgecinden geçirmiş, hakikatten başka tecessüsü ve yaşayış sebebi kalmamış insanım.

Entelektüel, içtimaî bir sınıfın parçasıdır. Ondan ayrılamaz. Düşman sınıfla dövüşerek gelişir ve olgunlaşır.

Türkiye'de içtimaî sınıflar mevcut olmadığından entelektüel de yoktur.

O halde ben de entelektüel değilim. Acaba?

Sınıfların kaotik bir mahiyet taşıdığı bir ülkenin kendine göre meseleleri yok mudur?

Gerçek entelektüel önce ülkesinin haklarını, düşman bir dünyaya haykırarak görevlidir. Yani rüşeymî bir mahiyet taşıyan şu veya bu sınıfın ideolog veya demagogu olmamak, ülkesinin bütününü, bütün ülkelere karşı müdafaa etmek vazifelerin en büyüğü değil mi?

Şüphesiz ki böyle bir tasavvur, şairane bir ütopyadır. İnsan kucagında yaşadığı toplumdan sıyrılamaz. Sıyrılırsa, okunmaz ve anlaşılmaz. Hayatının sonuna yaklaşan bir insan olarak zaten çoktan beri kaybettiğim yaşama sevincini bu sınıflar üstü hakikatlerin taharrisinde buluyorum. Bu itibarla mezarların ötesinden seslenir gibi seslenebilirim çağıma. Daha doğrusu ülkeme. Ama okunur muyum?

Sesim duyulur mu?

Herkes bir an önce sınıf duvarlarını yükseltmek ve kinlerini semirtmekle uğraşırken kimse beni dinler mi?

Meşhur bir adam da değilim. Kalabalığın benimsediği edebî bir nevi temsil etmiyorum. Ne romancıyım, ne şair, ne tarihçi. Sadece dürüstüm, çok okudum, çok düşündüm, Beşerî ihtiraslardan uzağım. Bütün bu vasıflar bir düşünce adamının hamurunu yapar. Romancı, alışılmış ve bütün zevklere seslenen bir silahla mücehhezdir. Yüzyıldan beri herkes hikâye okur. Şair ezelden beri aşınası olduğumuz bir dost. **Düşünce adamı, mazinin tanımadığı bir mahlûk.**

Osmanlı için mühim olan, ciddiyet ifade eden, uğraşılmaya değer bilgiler hudutluydu. Tefsir, Hadis, Fıkıh vs. İslam hayatın bütününü kucaklıyor, düşünceye ihtiyaç bırakmıyordu. Her şey Hindin "Sutra"larında olduğu gibi, Kuran tarafından teferruatıyla tespit edilmişti. Karımızla hangi gün yatacağımız, nasıl taharet edeceğimiz önceden tayin edilmişti. Bu çok girift, çok şümüllü programı olduğu gibi tatbik etmek kâfi idi. Osmanlı'nın karşısında kendininkine rakip bir düşünce de yoktu.

Sınıf-ı ulema neyi yıkmaya çalışacak, kiminle görüşecek, hangi yılanları boğacaktı?

Osmanlı medeniyeti bir iman ve aksiyon medeniyetidir. Sınıf-ı ulemaya ideolog diyemeyiz. İdeolog içtimaî bir sınıfın emrinde, hakikat ile yalanı uzlaştırarak, bağlandığı sınıfı şuurlandıran bir nevi uzmandır.

Osmanlı, Avrupa'ya karşı yalnızdır. Ama kılıç ve adalet ile muzaffer olan bir ülkenin kendini lafla müdafaya ihtiyacı yoktu. **Evet Osmanlı'nın maşerî vicdana benzeyen bir dünya görüşü vardı, fakat ideolojisi yoktu. Avrupa'nın dünya görüşleri ise birer ideolojiden ibarettir. Osmanlı'nın dünya görüşü tezatlar içinde gelişmedi.** Kaynağı ilahî idi, ancak şerhler ile tefsirler ile zenginleşebilirdi. Ve öyle oldu. Vurgulayalım: Osmanlı'da Avrupa'nın anladığı manada kılı kırka yaran tenkitçi ve dünyaya çevrilmiş bir düşünce de yoktur, bu düşünceyi imal eden bir intelijansiya da. Entelektüel batılı bir hayvandır.

AYDINLA ENTELEKTÜEL AYNI KİMSE MİDİR?

Hayır.

Entelektüel, ya zamanını doldurmuş değerlerin aktarıcısı, ya yeni bir dünya kurmağa çalışan bir içtimaî sınıfın yol göstericisidir.

Aydın ne mazesini bilir, ne geleceği hakkında aydınlık tasavvurları vardır. Ülkesi ile göbek bağı çoktan koparmıştır. Yaşayıp yaşamadığı halkın umurunda değildir. Bizde bu kelime sadece okur yazar manasındadır. Kendini küçük görür. En ciddileri ya Marx'ın tebasıdır, ya Muhammed' sallallâhü aleyhi ve sellem'in tekrarlayıcısı. Mustagrip veya mustarip. Türk'ün düşünebileceğine inanmazlar. ,

Batının en adi düşünce simsarı mukaddesdir onlar için. Oysa entelektüelin ilk vasfı tenkitçiliğidir. Entelektüel, dünyayı her gün yeni baştan kurabileceğine inanan adamdır. Descartes'dan beri aklın ve idrakin cihanşümül olduğunu anlamıştır.

Şimdi, putlarını tekmelediğimiz bu rüşdünü ispat etmemiş çocuklar bizi nasıl okur?

Marx'dan veya Seyyit Kutup'tan uzaklaşmaları kabil mi?

Biliyorum ki kabiliyetlerimden çok hadiselerin sırtıma yüklediği bu entelektüellik, yani her şeyi kendi gözümle görmek, hakikatları pervasızca çağımın suratına haykırmak misyonunu başaracak güçte değilim.

1 Ocak 1978 / Saat 12.00 SAİD NURSİ İLE KENAN RİFAİ

Said Nursi ile Kenan Rifai.

Biri medrese öteki tekke.

Said'in müridi, yığın, midye gibi bir kayaya yapışmış.

Said, nasların katı ve karanlık duvarları arkasında konuşuyor. Hitap ettiği toplum yalnız hayalinde mevcut. Ama bu hayalî insanlar o konuştuğunda gerçekleşiyor. Yani nurculardan önce kelam var. Anlaşılmayan, esrarengiz, çağdı. Kabuklarına çekilen yüz binlerce insan bu sesin cazibesıyla uykudan uyanıyor. Bir havariler ormanı. Yekpare ve kesif. Ağaçlar kaynaşmış birbiriyle. Dallarında kuşlar cıvılamıyor. Adsız bir uğultu.

Nur Risalelerinin bir fırtına rüzgârına benzeyen, zaman zaman heybetli, zaman zaman boğuk yankısı. Bu sahipsiz, bu unutulmuş bu tarihin dışında yaşayan kalabalığı Nur Risaleleri etrafında toplayan kuvvet ne?

Yeni bir hakikat, bakir bir düşünce, akıncı bir ruh mu?

Hayır. Said Nursi bütünüyle bir tekrardır. Gazap, tehdit ve horlayış. Ama zulmün ahmakça taarruzu bu münzevî sesi sayhalaştırmış. Laisizmin kartondan setleri birer birer yıkılmış bu sesle. Şehirle köy, çağdaş uygarlık düzeyi(!) ile Anadolu, Batının yalanlarıyla mağlup bir medeniyetin rüyaları, arayanlarla bulanlar, tereddütle inanç., iki dünya halinde ayrılmış birbirinden. İlmin yobazları için, bu emekleyen, bu kekeleyen topluluk bir yüz karasıdır. Düşünmezler ki bu kendi yüz karalarıdır. Filhakika nurculuk bir tepkidir. Kısır ve yapma bir üniversiteye karşı medresenin tepkisi. Nur Risalelerinin gücü, bir isyanı dile getirişlerinden. Temyizi olmayan bir mahkumiyet kararı. Derbeder, perişan, karanlık. Ama samimi ve dürüst. Şuuraltının çılgılığı. Bir yanda düşüncesizlik, bizim olmayan değerler ve samimiyet yokluğu. Ötede için için kaynayan ve bir menfez arayan ihtibasa uğramış duygular. Batının tabiri ile filoneizmle mizoneizm. Tanzimattan beri yurdumuzu perişan eden illet, teceddüt aşkı. Her şeddi yıkan bu çılgın aşkın karşısına tek hisar kurulabilirdi: nurculuk, ifrat tefriti yaratacaktı ve yarattı. Bu iki zıt kutup arasında bir anlaşma zemini bulmak kabil mi?

Hiçbir mahpes sağlam bir kale değildir. Tarih mumyalanamaz.

Nurcuları deve kuşu haline getiren, aydınların anlayışsızlığı. Unutulmasın ki iman kendi kendine yeter. Her nurcu fert olarak bahtiyardır. Ama kökünden kopmak, yosunlaşmak kimseye mutluluk getirmez. Nurcular adalarında hayatlarına devam edebilirler. Onları yok farzetmek onlarınkinden çok daha vahim bir gaflettir.

Hülâsa edelim. Said Nursi bir kavga adamıdır. Yalçın bir irade, sert, müsamahasız bir mizaç, sözü ile özü bir, tefekkür değil iman. Yogi ile Komiserin savaşı.

Kenan Rifai bir ondokuzuncu asır entelektüeli. Bir eski Galatasaraylı, İmparatorluğun uçsuz bucaksız coğrafyasında yıllarca dolaşmış. Geniş bir tecessüs. Büyük bir asimilasyon gücü. Zengin bir tecrübe. Bir parça Hint, bir parça Mevlana. Ve kanma bilmeyen bir yaşama susuzluğu. O da bir tekrar. Ama şeriatın katı kaidelerine mahpus değil. Aşkı dinleştiren bir Tanrı adamı. Müslümandan çok deist. Daha doğrusu panteist. Maddecilikle zehirlenen bir çağa ancak bu esnek, bu her şeyi kucaklayan inanç sesini duyurabilirdi. Said Nursi dağbaşıında vaizler veren bir Sahyun nebisi. Hor görülenler, her şeyini kaybedenler, mukaddesleri çiğnenenler ona koştular.

Yusuf Kenan zarif bir salon adamı.

Herkesin nabzına göre şerbet vermesini biliyor.

Büyüleyici bir sesi, yakışıklı çehresi var.

Daha çok kadınları cezbedişi bundan.

Medreseden çok tekke.

3 Eylül 1978 Pazar / Saat 9.30 İMAN İLAHÎ BİR HİDAYET

Zola'nın romanlarında yoksulluk bir felakettir. O cendere içinde, insanlar bayağlaşıyor. Hayat cazibesini kaybeder, güzel olan ne varsa yok olur.

Dosto'da yaşanabilir bir iklimdir sefalet. Alkol bir nevi emniyet supabıdır. Kaderde nisbî bir adalet: kimse çok büyük, kimse çok küçük değildir.

Orwel de Paris'in bir kenar mahallesini sergilerken Zola'ya göre daha insafılı, çok daha müşfikdir. Hayat bütün kahırlarına rağmen yaşanılmağa layık.

Okuyucu ister istemez şöyle bir sualle karşı karşıya: **saadetle felaketi ayıran sınır nasıl çizilebilir?**

Hepimiz sefil birer kuklayız. Tek gücümüz: intibak kabiliyeti. Çevreye uymayanlar, uyamayanlar demek istiyorum, ezilip gider.

Sartre insan hürriyetten kurtulamaz diyor, eli ayağı bağlı, hürriyet denizine atılmış. İstese de istemese de hür.

Bu nasıl bir hürriyet?

Havaya fırlatılan taşın hürriyeti. Hürriyet, vehimlerin en çılgını.

Determinizm deli gömleğinden daha insafsız: yalnız kolunuzu bacağınızı hapsetmekle kalmaz, ağzınızda da tıkaç. Determinizm, daha girift, daha esrarlı, daha âlemşümul bir gerçeğe sözde-aydınların taktığı ad. Eski Yunan, ananke, fatum, nemesis demiş bu meçhul, bu korkunç güce; Hint, karma; semavî dinler, kader.

Halk, mefhumu daha da müphemleştirmiş: felek.

Felek kim?

İblis mi, Tanrı mı?

İslamiyet kaza ve kaderi, esrarına akıl erdirilemeyecek bir sır olarak vasıflandırmış. Neyzen ne kadar haklı: "**çözemez kimse bu dünya denilen kördüğümü**"... Hayyam da aynı şeyi söylememiş mi... "**Efsane söylediler ve uykuya daldılar**". Hiç kimse bir zerre aydınlık getirememiş. Efsane veya şarkı, manasını herkesin başka başka anladığı bir avuç kelime.

Bazısı güzel, kime göre?

Bazısı çirkin, kime göre?

Sükuta okunan kasideler de başka bir hezeyan: insanın hayvana özenmesi, hayvana ve maddeye. Ama bir çaresizliğin şuuru olabilir sükut, bir silahları bırakış, bir teslimiyet. Mutlak karşısındaki aczi efendice itiraf. **Babam konuşmadı. Ben çok konuştum.**

Ne değişti?

Hiç!

Kelimelerin müessiriyetine inanmıyorum. Milyonlarca defa tekrarlanan bu söz yığınları nota kadar bile manalı değil. **GALİBA TEK KURTULUŞ İNANMAK. AMA ONDA DA HÜR DEĞİLİZ. İMAN İLAHÎ BİR HİDAYET.**

1 Nisan 1979 Pazar / Saat 10.00 EZELÎ BİR ŞİFADIR ALDANMAK

Vehimlerin yaprak yaprak döküldüğü her geçen yıl biraz daha kaditleşir ağaç. Çocuk, istikbale taşan bir ümitti, yıllarca yetiştireceğim diye çırpınıp durdun. Ne oldu?

Hint'e gömdün rüyalarını. Cehennemde bir gül bahçesi yaratmak istedin. Tanıdığın ve tanımadığın dostlara buyrun diyebileceğin bir gül bahçesi.

Ne oldu?

Ne acılar kelimeye aktarılabilir, ne sevinçler. Güneş altında söylenmeyen ne kaldı?

Don Kişot için hakikat şövalye romanları idi. Avillah Therese için, Kitab-ı Mukaddes, ikisi de inandıkları için savaştılar. Sainte Therese, Kilise'nin masallarına aşıkı. Don Kişot, çevresindeki masallara, İslâmiyet de Marksizm de belli bir coğrafyanın, belli bir medeniyetin masalları. Hayat büyük, çılgın, deli dolu, ikisinin de dışında. **Hiç kimse Babil kulesine söz geçirememiş.** Kilisenin nasları kocakarı hikâyesinden daha çürük çarık. Ama bir Pascal, bir Lamennais, hatta bir Dosto benimsemiş masalları, insanoğlunun budalalığı korkunç ve hudutsuz.

Eflaki Dedenin anlattığı menkıbelerle sosyalizmin inşa ettiği tarih aşığı yukarı aynı.

Hakikat nerede?

Bir zamanlar Descartes'lara, Büchner'lere, Nordaulara inanırdım. **Şimdi... şüpheden bile şüphe.** Acz-i mutlak tesellisine bile sahip değiliz. Hiçbir şey mutlak değil. Keşiş Meslier yıllar yılı vaazler vermiş. Çevresindeki bütün itibarî yalanları yüzde yüz benimsemiş, tekrarlamış, kökleştirmiş. Ama her

akşam isyan ve acılarını kağıda dökmüş. Ne kadar haklı. Her düşünen bir parça keşiş Meslier'dir. Konuşmayan bir keşiş Meslier.

Düşündüklerimizin ne değeri var?

Başkalarını tedirgin etmek için sözde-hakikatlarımızı haykırmak, terbiyesizlik.

Celalettin büyük bir insan.

Herkes öyle diyor. Yüzbinlerce talihless eteğine yapışmış üstadın. Asırlardan beri hükümler. Ona dil uzatmak ne haddine?

Tanıyor musun ki?

Hayır. Hiçbir şeyi, hiç kimseyi tanımıyorum.

Tanıyanlar tanıyor mu ki?

Tanıyanlar, daha doğrusu tanıtımlar. Gölpınarlı'ya göre, üstat, çağının peşin hükümlerine başkaldıran hür-endiş bir düşünce adamı.

AYNI GÖLPINARLI'YA GÖRE, ŞEMSETTİN TEBRİZİ İLE SODOM'UN YÜZ GÜNÜNÜ YAŞAMIŞ, MEZHEPSİZ, MUKADDESATSIZ BİR SAPIK, 13. YÜZYILDA BİR MARKİ DÖ SADE. SOHBETLERİNDE BUNU SÖYLEYEN GÖLPINARLI, KİTAPLARINDA BAŞKA TÜRLÜ KONUŞUYOR.

HANGİSİNE İNANACAĞIZ?

EFLAKİ DEDE ÜSTADIN KERAMETLERİNİ KİTAPLAŞTIRMIŞ.

AYNI İNSAN HEM VELİLER VELİSİ, SULTANLAR SULTANI., HEM ŞEYTAN.

Celalettin'i geçelim. İsa Peygamber, bazısına göre tenperver ve sapık bir serseri, bazısına göre Allah'ın oğlu, insanlığın ezeli günahını bağışlatmak için çarmlıha gerilmiş. Bu zıt hükümlerin hepsine birden doğru demek mümkün mü?

Nordau da bir çok meslekdaşları gibi mistisizmi akıl hastalığı sayıyordu.

Nordau kim?

Adını bilen bin kişi ya var ya yok. Mistikler, Hefmes'ten bu yana insanlığın büyük bir yekûnunu kaz gibi gütmüşler.

Hakikatin ölçüsü ne?

Müritlerin sayısı mı, inandırma gücü mü?

Hallaç divane miydi, dahi mi?

Muhyiddin İbn Arabi, Sühreverdi, İbn Bâce, İbn Rüşd, İbn Sina., onları anlayamıyorum. Anlayamayacağım da.

Anlasam ne olur?

O kadar derin bir cehaletle bu adamlara dil uzatmak düpedüz edepsizlik. Herkes bir mukaddese sarılmış. Mukaddeslerin abes olduğunu nasıl iddia edebilirsiniz?

Teklif edebileceğin hiçbir değer yok. İbn Haldun, Balzac, Marx., tezatlar içinde çırpınan birer divane.

Neyi aydınlatmışlar, kime göre aydınlatmışlar.

Zavallı Fikret! "inan Haluk, ezeli bir şifadır aldanmak" demiş.

GALİBA TEK DOĞRU SÖZ BU.

21 Ekim 1980 / Saat 15.30 OSMANLIDA FİKRÎ FAALİYET

Cevdet Paşa'nın hayatında iki facia var. Biri yabancı dil öğrenememesi. Medresenin ciddi disiplininden geçen, çalışkan, ağırbaşlı devlet adamı, topraktan biten mantarlar gibi çevresini saran zıpcıktı entelijansiyadan nefret eder. Merhaleleri birer birer geçmemiş, her basamağın çilesini ayrı ayrı çekmemişlerdir. Fakat bağırıp çağıran ve küçük dağlan biz yarattık diye haykıran onlardır. Paşa'nın içine şüphe düşmüştür. **Kendi değerinden şüphe, putlarından şüphe.**

Hayatının ikinci faciası, fikir adamını can evinden yaralamıştır. Encümen-i Daniş tarafından 1776'dan 1825'lere kadar Osmanlı tarihini yazmağa memur edilen Cevdet, giriştiği için ne güç, ne mesuliyetli bir teşebbüs olduğunu çok geç anlamıştır. Zira kendisinden istenilen Tanzimatın müdafaasını yapmaktır. **Tanzimatın temeli ise, Yeniçerilerin ilgasıdır.** Paşa bu asırlık ocağın imhasını nasıl alkışlayabilir?

Tarih, ilk ciltten son cildine kadar 1826 katliamını mucip sebeblere dayamak endişesini güder. Cevdet Paşa bu metin müdafaaname'yi gönül huzuru ile kaleme alamazdı. Nitekim Sadullah Paşa'ya

yazdığı mektupta zamirini ifşa etmektedir. Hülâsa, Paşa'nın trajedisi, kişi olarak, takdis ettiği değerlerden kuşkulananlık zorunda kalması, tarihçi olarak, ömrünün en büyük eserine temel olarak aldığı Yeniçeri katliamının isabet ve hakkaniyetine itimat etmez olmasıdır. Yine geçelim...

Cevdet Paşa ile Namık Kemal arasında, ailenin biraz farklı kolları da var. Mesela Ahmet Midhat. Bir yanı ile Cevdet, bir yanı ile Kemal. Ama daha çok Cevdet. Mesela Suavi, Cevdetten çok Kemal. Demek ki kök aile Cevdet-Kemal ikilisi.

Yalçın Küçük, zeki, taşkın, deli dolu bir 1980 Namık Kemal'i. Daha önce de söylemişim,. **Osmanlı, yakın akrabalarla evlenen aşiret çocukları gibi, hep kendi irfanı ile izdivaç ettiğinden hayatini kaybetmiş, dumura uğramış, yozlaşmış, dünyaya açılmamış.** Giderek yaratıcı bir iş olmaktan çıkmış fikrî faaliyet. Soğuk ve sıkıcı bir onanizm haline gelmiş. **Dünyaya açılmayanların kaderi sabahtan akşama kadar istimnadan ibarettir.**

Ya açılanların?

Sürüklenmek, parçalanmak, yabancılaşmak... yani kendisi olmaktan çıkmak. **Yalçın Küçük, Türk aydınının ayırıcı vasfını tek sözde vurguluyor: mütercimlik.**

Filhakika bizde münevver, Yunan istiklalinden sonra cemiyet sahnesine çıkar. Çünkü uşaklarımızdan vazgeçip milletlerarası münasebetlerde aracılık yapmak Türklere düşmektedir. **Tercüme Odası, yeni intelijahsiyanın döl yatağı.** Daha önce söylemişim: İsmail Habip'in Teceddüt Edebiyatı Tarihi, Fransızca bildikleri vehmedilen yazarların genişçe bir fihristinden ibaret. Galiba Lastik Said söylüyordu: **"Üdebâ-yı hâzıra'nın başta gelenleri hep Tercüme Odasından yetişmiştir".**

Kaldı ki bu başkası olmak, kendi sesini kaybetmek, her hangi bir otorite karşısında silinivermek, Osmanlı insanının ezelden beri alışmış bulunduğu bir hal. Diyebiliriz ki, bütün Şark'ın nasibi tefsir ve şerh çemberleri içinde hüner göstermek. Tanzimattan sonra, Arapça ile Acemce'nin yerini Fransızca aldı. Arapça ile Acemce diri, bakir ve akıncı bir düşüncenin taşıyıcısı değildi. Osmanlı konuşmağa başladığı zaman, İslam düşüncesi hamle kabiliyetini kaybetmiş bulunuyordu. Yani Osmanlı müellifleri bir tekrarın tekrarı, bir yankının yankısı olmak mecburiyetinde idi. İctihat kapısı kapanmıştı. Her şey bid'at sayılabilirdi. **Bir Simavnalı Bedrettin araba izinden ayrılmağa kalkınca kellesi vuruldu.**

Demek ki Tanzimata kadar edebiyatımız yalnız şiirdir. Şiir, müphemini yani musikinin ülkesi.

Fikir olmadığı için nesir de yoktur. Tanzimattan sonra, büyük bir susuzlukla, kervan Batı'ya çevirir yüzünü.

Yeni ne söyleyecek?

Söylenenlerin kaçta kaçından haberdar?

Anladım sandıklarını ne kadar anlayabilir?

Tercüme Odası uşaklara yani robotlara lüzumlu olan mefhum ve cümleleri aşılamağa mahsus bir müessese, istenilen, belli emirleri getirip götürmek. Yani düpedüz bir taşıyıcılık. Paket taşıyıcılığı. İçindekileri aşağı yukarı bilerseniz yeter.

Evet, bir asırda az çok başardığımız, paketin muhtevasına nüfuz etmek, taşıdığımız nesnelere evirip çevirmek, biraz daha içlerine girmek.

Sonra meşhur facia: harf ve dil devrimi.

Haydi, her şeye yeni baştan soyun!

Birikim yok.

Bu beyin ameliyatları ölümle neticelenmezse, ne zaman, hangi bahtiyar şartlar içinde yeniden öğrenmeye başlayabileceğiz?

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Jurnal [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2010, Cilt II 2009.

CEMİL MERİÇ'İN "UMRANDAN UYGARLIĞA" KİTABINDAN

KENDİ SEMASINDA TEK YILDIZ

Minerva'nın kuşu, alacakaranlıkta uçar.

Hegel

Mukaddimedeki tarih felsefesi, nevinin en büyük eseri.

Şimdiye kadar, hiçbir ülkede, hiçbir çağda,
hiçbir insan zekâsı böyle bir eser yaratmamıştır.

Toynbee

KALEDEKİ ADAM

Karanlık çöküyor Mağrib'e... İbn Selame kalesinde bir adam... Kulaklarında nal sesleri ve çığlıklar, dudaklarında bozgunların buruk tadı. Yirmi yıldan beri tarihle boğaz boğaza. Çağının her büyük faciasında ya oyuncu olmuş, ya seyirci. Saraylar, savaşlar, zindanlar. Ve en mağrur beldeleri yerle bir eden Kader.

Şuur uçurumların önünde uyanır. Düşünce, buhranların çocuğu. Adamın bakışları, sisleri deliyor. Kaderin yerine kanunu oturtuyor adam, kanunu yani muayyeniyeti. Anlıyor ki, cücelerin muzaffer olduğu bu küçük savaşlarda devlere yer yok. Kılıcı ile fethedemediği ülkeleri kalemiyle fethediyor, ülkeleri ve Ebediyeti.

İbn Haldun (1332-1406), Ortaçağın karanlık gecesinde muhteşem ve münzevî bir yıldız; ne öncüsü var, ne devamcısı. **Mukaddime**, çağları aydınlatan bir fecir, girdapları, mağaraları, zirveleriyle.

BİR KİTANIN CEHALETİ

Şarkiyat, sömürgeciliğin keşif kolu. *Mukaddime* yazarı, asırlarca kapitalizmin gelişmesini bekler Araf da. Batı irfanına İslâm dünyasını tanıtan ilk eser *Doğu Kütüphanesi...* ve *Doğu Kütüphanesinde* Mağrib yok... İbn Haldun'suz bir İslâm düşüncesi.

Baron de Slane, 1856'da **Berberiler Tarihi'ni** çevirir (İmparatorluk Fransası için mühim olan Mağrib'in mâzisisidir), 1862-68'de *Mukaddimeyi* (içtimaî bir talepten çok ferdî bir tecessüs). Tercüme uzun zaman yankısız kalır. Batı, o büyük kaynaktan sık sık faydalanır ama iktibaslarını titizce saklar. Doğu'nun bütün hazineleri gibi, *Mukaddime* de, her iştihaya açık bir "**mirî malı**"dır.

Michelet, üstadı Vico'yu tanıtırken "**ondan evvel, tarih ilminin tek kelimesi bile söylenmemiştir**" der. Marx, tarihî maddeciliğin mübeşşirini bir kere bile anmaz. Weber'e göre, içtimaî ilimlerin yaratıcısı Avrupa. Sosyoloji tarihçileri de, sosyolojinin kurucusunu dünyaya gelmemiş farz ederler. İrfanıyla övünen bir kitanın, havsalaya sığmaz hayâsızlığı veya cehaleti.¹

¹ *La Grande Encyclopédie'mn* (Büyük Ansiklopedi, 31 cilt, 1885-1892) İbn Haldun maddesi bir laubalilik örneği (Tunuslu tarihçi ölümünden yirmi sekiz yıl önce katlettilir, sonra tekrar diriltilir). Avrupa'nın en büyük felsefe dergisi *Revue Philosophique'de* (kuruluşu 1876) yalnız bir kere söz edilir üstattan. Yazının başlığı şu: "İbn Haldun, XVI. asır Arap Sosyologu", iki asırlık bir hata. Durkheim'in kurduğu *Année Sociologique* adlı derginin (1896-1964) koleksiyonunda İbn Haldun'un adı bile geçmez.

İbn Haldun XX. asrın başlarına kadar Batı entelijansiyasının meçhulü. Kendini kâinatın merkezi sayan bu gafil entelijansiya'ya, tarih felsefesini kuran adamın Tunuslu bir düşünce fatihi olduğunu ilk haykıran Charles Rappoport'dur, tanınmış sosyalist ve sosyolog Charles Rappoport (Bkz. *Philosophie de l'Histoire comme une Science de l'Evolution*, Bir Evrim Bilimi Olarak Tarih Felsefesi, 1925, 2. baskı). Bu zat hakkında daha fazla bilgi edinmek için Bkz. *L'Homme et la Société*, No. 24-25, Nisan-Mayıs-Haziran 1972, s. 127.

Cuvillier, Manuel de Sociologie'sinin (Sosyolojinin El Kitabı, 1952) bir dipnotuna misafir eder sosyologumuzu. *Sosyoloji Sözlüğü'nde* (1970) daha insaflıdır. Ama yine de Hıristiyanî peşin hükümlerin tasallutundan kurtulamaz, Sa-int-Augustin'in kurduğu tarih felsefesinin müslümanlar arasındaki değerli bir temsilcisidir İbn Haldun... Son şârihi Yves Lacoste'a göre, tarih ilminin yaratıcısıdır bu zat. İngiliz sosyologu Bottomore da İbn Haldun'u tarihî maddeciliğin mübeşşiri sayar.

SIRLARI DÖKÜLEN BİR AYNA

Mukaddime, Osmanlı aydınının XVI. asırdan beri tavaf ettiği bir âbide: **Taşköprülüzade, Kâtip Çelebi, Naima...** Fakat bu hürmetkâr aşinalık samimî bir dostluğa inkılab etmez. Tunuslu tarihçi, başka bir iklimin adamıdır; daha sert, daha buhranlı, daha ümitsiz bir çağın adamı. XVIII. asrın başlarında Pirizade, *Mukaddimenin* üçte ikisini Türkçeleştirir. Dürüst bir tercüme, ama dil girift, ibareler uzun. Geriye kalan kısmını Cevdet Paşa çevirir.

Osmanlının cihanşümul tecessüsü her düşünceye açıktır, temessüllerinde şuurlu bir tecessüs; tafrafuruşluğa da tenezzül etmez.

İnkıraz devri aydınının farikası, hazinelerinden habersiz olmak. Bu aydın bir ışık kaynağı değildir artık, sırları dökülmüş bir aynadır, Batı'yı aksettiren bir ayna. İbn Haldun'u nasıl ve nereden tanısın? ² Sonra Cumhuriyet ve zaman zaman beliren kendimize dönüş temayülleri. Bu devrin fikir adamları içinde, İbn Haldun'la en çok meşgul olan Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'dur. Tek meşgul olan da diyebilirdik. Hilmi Ziya 1940'da Bouthoul'un İbn Haldun'unu dilimize aktarır; derbeder, derme çatma bir tercüme.³ Sonra basından üniversite tezlerine sığırır, üstat; yani unutulur gider.

YENİ BİR TERCÜME

Nasıl unutulmasın? Dil devrimi, genç nesillerin Tunuslu tarihçiyle temasını imkânsızlaştırmıştı. İçtimaî ilimlerle uğraşanlar, İslâm dünyasının -belki de bütün dünyanın- bu en büyük içtimaiyatçısını, De Slane'dan okumak zorundaydılar. M.E.B., *Mukaddime*'yi çevirterek Türk irfanını yüz kızartıcı bir mahrumiyetten kurtarmağa çalıştı; çalıştı diyoruz zira yapılan tercüme bir garabetler meşheridir. Başka türlü de olamazdı... Çünkü işin ciddiyetinden Bakanlık da, mütercim de habersizdir.

Mukaddime bir hamlede fethedilmez. Atıfların ve imaların karanlık dehlizinden geçeceksiniz. Tanımadığınız mefhumlar kesecek yolunuzu.

İbn Haldun, külliyyatını tettebbu etmeyenlere sırlarını ifşa etmez eser.

Issawi, "*Mukaddime* çevrilemez henüz, diyor... önce dünya kütüphanelerindeki bütün yazmalar karşılaştırılmalı, bir 'edition critique' yapılmalı eserin. Sonra bir İbn Haldun sözlüğü hazırlanmalı ve Haldun'cular bir araya gelerek kullanacakları istilâhlar üzerinde anlaşmalı. Şimdilik kitaptan bazı parçalar çevrilebilir..."⁴

İBN HALDUN VE 'BUGÜNÜN SOSYALİZMİ'

Bakanlık tercümesi, kütüphanelerin tozlu raflarında unutulurken, Türk solu beklenmedik bir kaynaktan İbn Haldun adında bir sosyologun asırlarca evvel Mağrib diyarında yaşadığını... haber alır: Garaudy'den yapılan bir derleme.

Kimdi bu Garaudy?

Şarkiyatçı mı, tarihçi mi?

Ne biri, ne öteki. Fransa Afrika'daki sömürgelerini kaybedince, Fransız solu, istiklallerine yeni kavuşan bu ülkelerin "ilerici" aydınlarına hoş görünmek istemiş, bu işle Garaudy'yi görevlendirmişti.

Şarka yönelen bu tecessüs, sosyalizmin "Batıcı" üstatlarını kuşkulandırdı. Ne demekti İslâm düşüncesi? İbn Haldun da kim oluyordu? Türkiye'de konuk olarak bulunan tanınmış bir "toplumcu"

² Batılılaşan Türk entelijansiyası hikmet-i tarihin mucidini tesadüfen tanır. Başka bir medeniyetin menşurundan geçen çarpık yani muharref bir İbn Haldun. Yusuf Akçura'nın şahadeti -itirafı diyecektik- ne kadar ibret verici. Millî şahsiyetlerimizden nasıl uzaklaştığımızı, mektep kitaplarında dahi Batıyı nasıl adım adım ve körü körüne takip ettiğimizi anlatan Yusuf Akçura sözlerini şöyle bağlıyor: "Hasan Âli Bey (Yücel), Almanlardan veya Ruslardan istifade ettiği için olacak ki tarihte usulün tekâmülünü gösterirken İbn Haldun'u da zikretmeyi unutmamıştır" (1. Tarih Kongresi).

³ Bakınız, Eserlerini Nasıl Hazırlıyorlar? Cemil Meriç, Yücel Dergisi, Ağustos 1944.

4Bkz. Issawi Charles, *ibn Haldun: An Arab Philosopher of History*, London, 1950. Gerçi Avrupalı bilginler Issawi'nin ikazına uymamış, *Mukaddime*yi dillerine çevirmişlerdir. (Önce Rosenthal'in İngilizce tercümesi, New-York, 1958; sonra UNESCO tarafından yayımlanan Monteü'in Fransızca tercümesi Beyrut, 1967). Ama onlar uzun bir çalışmanın mirascıdırlar. Konuları ile ilgili bütün yayınları incelemiş, İbn Haldun'un dünya kütüphanelerinde mevcut çeşitli yazmalarını karşılaştırmış, ömürlerini harcamışlardır bu işe (bilhassa Rosenthal).

irfanımızı tehdit eden bu tehlikeli temayüllerle savaşmak için kemal-i celadetle kaleme sarıldı: "Politik doktrinde vahye dayanan devlet düzenini, ideal devlet düzeni saymaktan kendini kurtaramayan bir düşünürün (İbn Haldun demek istiyor) bugünün sosyalizmine vereceği bir şey yoktu".

Görülüyor ki, bu sayın bay, iki satırlık bir fermanla idamına hükmettiği İbn Haldun'u zerre kadar tanımadığı gibi sosyalizmi de ciddiye almamaktadır. Bugünün sosyalizmi ne demek? Sosyalizm bölünmez bir bütün değil mi? Tefekküre kapılarını kapayan bu bağınaz "izm" olsa olsa "obscurantisme"dir, sosyalizm değil.

AZGELİŞMİŞLİK

Bugün "azgelişmiş" denilen ülkelerden birçoğunun neden azgelişmiş olduğunu *Mukaddimeyi* okuduktan sonra daha iyi anlıyoruz. Kuzey Afrika tarihini asırlar boyu damgalayan Siyasî, İktisadi ve içtimâî başarısızlıkların sebebi, bu ülkede içtimâî zümrenin (Batı'daki burjuvaziye benzer bir sınıfın) yokluğudur. Çağdaş bir Fransız yazar, Yves Lacoste: Bugünkü azgelişmiş ülkelerin mazisi üç beş kelimeyle hülâsa edilebilir, diyor... Önce hamleler devri, sonra yavaşlayan, durgunlaşan, gerileyen ekonomik ve sosyal gelişme. İbn Haldun, bu medd ü cezirlerin içinde yaşamış ve onları anlamağa çalışmıştır. Buhranı ne Tanrının iradesiyle izaha kalkışmıştır ne dış güçlerle. Çöküşün sebebi, kucağında yaşadığı toplumun iç yapısıdır.

Geçen asrın sonlarına kadar hiçbir Avrupalı tarihçi, böyle bir idrak irtifasına erişememişti. "**Anlatımcı tarih**" e mahpus bir tecessüs, yeni ülkeler fethine çıkan o cihangir zekâyı, fazla "filozof" buldu. Tanrılarına sadık kaldı Avrupa. Büyük yabancı, sükûtta bir çemberle kuşatıldı; anlayışsız, hain, karanlık bir sükût.

ÜMRAN

Mukaddime yazan yepyeni bir ilim kurduğunun farkındadır; konusu "**beşerî ümran**" olan bir ilim. Tarihi, "**insan ilimlerinin ilmi**" yapan bir ihtilâl.

Ümranla asabiyet, yeni ilmin iki anahtarı. Ümran, geniş manasıyla medeniyet, yani: bir kavmin yaptıklarının ve yarattıklarının bütünü, içtimâî ve dinî düzen, âdetler ve inançlar.

Ümranın iki merhalesi:

Bedevîlikle Haderîlik.

İki merhalesi veya iki tezahürü.

Bedevîlik, bâdiye hayatı.

Bâdiye ne çöl, ne köy, ne kır. Belki bunların hepsi, bedevilerin oturduğu veya dolaştığı her bölge. Bâdiyenin başka dillerde karşılığı yok.

Haderiyet de kademe kademe. Her toplumun kaderi, bedeviyetten haderiyete geçmek. Bu inkişafın muharrik kuvveti: **Asabiyet**.

Labica, 1968'de Cezayir'de basılan İbn Haldun'da Siyaset ve Din adlı eserinde, Mukaddime'nin umumî planını şöyle çiziyor:

"1- Ümran, başka bir deyişle medeniyetin umumî sosyolojisi, içtimâîlik, fizikî coğrafya, beşerî coğrafya ve psikososyoloji.

2- Bâdiye yahut bedeviyetin sosyolojisi. Umumî bir etnoloji (iki insan topluluğu vardır), mukayeseli bir psikoloji (bedevî ve haderî), bir jeopolitik (çöl) ve bir içtimâî (asabiyetin unsurları) dinamik.

3- Mülk ve siyasî felsefe. Cismanî (mülk) ve ruhanî (hilafet) iktidarın şartları. Bir devletler dinamiği ve kültür antropolojisi (hiç değilse müesseseler nazariyesi).

4- Haderiyet veya şehir sosyolojisi.

5- Maaş veya ekonomi-politik (insanların emek ve gayretlerini harcadıkları faaliyetler).

6- Ulum. İlimlerin topyekûn bilançosunu yapan bir bilgi sosyolojisi.

Bu mefhumlar arasındaki hiyerarşi bir ağaç şeması ile gösterilebilir:

Ümran ağacı=

Kök: Bâdiye;

Gövde: Mülk ve Hadara;

Dallar: Maaş;
Yapraklar veya meyveler: Ulum;
Özsuyu: Asabiye.⁵

TARİHTEN SOSYOLOJİYE

Tunuslu devlet adamı, bir hazine-i evrak faresi değildir. Çağını anlamak için eğilir tarihe. Çağını anlamak yani olaylara söz geçirmek. Her tarih eseri, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, yazarın hayat tecrübesine bağlıdır.

İbn Haldun, bir kavganın içinden geliyordu ve tekrar dönecekti kavgaya. İbn Selame kalesinde mütareke yıllarını yaşıyordu "**yorgun savaşçı**". Kale bir halvetgâhdı, inziva bir sesli itikâf ("la soledad sonora"). Önce şuuruyla altetmesi lâzımdı hadiseleri. Konuşturmak istiyordu tarihi, mutlaka konuşturmak istiyordu. Bir kütüphane adamının aylak tecessüsü değildi bu; bir kavga adamının çağıyla hesaplaşmasıydı, çağıyla ve bütün çağlarla. Basmakalıp bilgilerle yetinemezdi. Tarihten sosyolojiye atlamak zorundaydı; sosyolojiye atlamak, daha doğrusu sosyolojiyi kurmak. Dün bugüne, bugün yarına ışık tutar. Tarihin iki görevi var: Maziye aydınlatmak yani nesilden nesile aktarılan ümrani incelemek ve bugünkü ümrani, millî mirasla münasebetleri içinde aydınlatmak.

Mukaddime, bütünü kucaklamak ister, bütünü yani beşerî ümrani. Kendisini dinleyelim:

"konumuz beşerî ümrani yani insanın içtimaî hayatı; ve bu hayatı etkileyen olaylar: yabanîlik (haderiyet), aile ve kabile tesanüdü (asabiyet), devletlerin hânedanların kuruluşuna yol açan içtimaî farklılaşmalar, tabakalaşmalar... insanların hayatlarını kazanmak için giriştikleri faaliyetler (meslekler, zanaatlar), ilimler, güzel sanatlar, bir kelimeyle toplum yapısında ortaya çıkan her nevi değişiklik".

Sâti Bey'e göre, *Mukaddimenin* birinci kitabı umumî sosyolojiye ayrılmıştır. İkinci ve üçüncü kitaplarda bir siyaset sosyolojisi ile, dördüncü kitapta bir şehir hayatı sosyolojisi ile, beşinci kitapta bir iktisat sosyolojisi ile ve altıncı kitapta bir bilgi sosyolojisi ile karşılaşırız.

Mukaddime yazarının dehasını, bu katı ve kuru şemaya hapsetmek niçin?

İçtimaî fizik veya fizyoloji, temellerini Saint-Simon'un attığı bir bilgi dalı. Sosyoloji, Comte'un uydurduğu bir kelime. Sınırları hâlâ meçhul, muhtevası hâlâ müphem. *Mukaddime* sosyolojiyle kaynaşan bir tarih, bir beşerî ilimler ansiklopedisi. C. Levi-Strauss'un anladığı mânâda bir antropoloji, yani bütün tarih ve coğrafyasıyla insanın ilmi.

GÜNEŞ ALTINDA YENİ BİR ŞEY YOK

Evet... İbn Haldun, hem medeniyet tarihinin hem de sosyolojinin kurucusu. İçtimaî ilimlerin dayandığı temel prensiplerden birçoğunu ilk defa olarak ifade eder ve uygular. Meselâ:

1- **Sosyal olaylar da kanunlara uyarlar.** Gerçi bu kanunlar tabiat olaylarını yönetenler kadar mutlak değildirler ama yine de sosyal hadiselerin düzenli ve belirlenmiş örnek ve dizilere uymasını sağlayacak kadar kesindirler.

2- **Bu kanunlar kitleler için geçerlidir.** Teker teker fertler, bu kanunlar üzerinde ciddî bir etki yapamaz. Bozuk bir düzeni değiştirmek isteyen ıslahatçıların teşebbüsleri başarısızlığa uğrar. Zira sosyal güçlerin karşı konmaz eğilimi, ferdî çabaları hükümsüz bırakır.

3- **Bu kanunlar ancak geniş sayıda olayları bir araya getirmek, ortak unsurları ve zincirleşmeleri incelemek suretiyle bulunabilir.**

4- **Aynı içtimaî kanunlar, aynı yapıdaki toplumlar için geçerlidir.** Bu toplumların zaman veya mekânca birbirinden uzak olması, neticeyi değiştirmez. Nitekim İbn Haldun, gezginci bedevîler için söylediklerinin, İslâmiyet öncesi veya kendi çağdaşı Arap bedevîlerine, Berberîlere, Türkmen ve Kürtlere de pekâlâ uygulanabileceğini ısrarla belirtir.

5- **Toplumlar hep aynı durumda kalmazlar.** Yani içtimaî yapılar gelişir ve değişir. Bu değişimin âmili, kavimler veya sınıflar arasındaki temas ve bu temastan doğan taklit ve kaynaşmalardır.

6- **İçtimaî kanunlar, biyolojik veya maddî âmillere irca edilemez.** Evet, toplumların hayatında

⁵Labica G., *Politique et Religion chez Ibn Khaldoun* (İbn Haldun'da Siyaset ve Din), Alger (Cezayir), 1968.

iklim, gıda gibi faktörlerin de önemi var, ama asıl üzerinde durulması gereken içtimaî âmillerdir, doğrudan doğruya içtimaî âmiller: tesanüt (dayanışma), meslek, servet... gibi. Meselâ, **İbn Haldun, Arapların veya Yahudilerin özelliklerini anlatırken, Arapların dikbaşlılığını, Yahudilerin kurnazlığını irkî menşeleri ile değil yaşayış tarzları ve mazileriyle izah eder.**

Taklidin toplum kaderinde oynadığı büyük rolü -Tarde'dan beşyüz yıl önce- vuzuha kavuşturan da o. Mağluplar, galiplerin âdet ve müesseselerini taklit eder, *Mukaddime* yazarına göre. **Bu taklidin sebepleri:**

- a) **Şuursuz bir hayranlıktır.**
- b) **Yenilen kavmin, mağlubiyetinin daha aşağı bir moralden veya manevî değerlerden ileri geldiğine inanmak istememesi ve düşmanının zaferini üstün tekniğine, silâhlarına veya müesseselerine atfetmesidir (psikolojik bir tatmin).**
- c) **Mağlupların galiplerin başarı sırrını, onların bazı âdet ve müesseselerinde araması ve bu âdet ve müesseseleri benimsedikleri ölçüde kendilerinin de başarıya ulaşacaklarına inanmalarıdır.**

ASABİYET

İnsan, daha güçlü hayvanlara karşı kendini koruyamaz tek başına, tek başına ihtiyaçlarını karşılayamaz; demek ki, bir arada yaşamak tabîi ve zarurî. Ama insanlar saldırgandırlar. Bazı müeyyideler olmadıkça birarada yaşayamazlar. Bu müeyyidelerin kaynağı, ya iradesini kalabalığa kabul ettiren güçlü bir ferttir (İbn Haldun, Hobbes'un öncüsüdür), yahut içtimaî tesanüt (Hobbes'unkinden daha derin bir sezis). Ortak bir otoriteye duyulan ihtiyaçtan devlet doğar. Şekil madde için ne ise, devlet de toplum için odur. Bunlar birbirlerinden ayrılmaz. İçtimaî tesanüdün (asabiyet) kaynağı akrabalıktır, küçük toplumlarda o bağlar birbirine. Ama aynı çevrede, aynı hayatı yaşayan insanlar için bu bağın hiçbir önemi yoktur. Bir arada yaşayış, akrabalık kadar kuvvetli bir tesanüt yaratabilir.

İçtimaî tesanüt (dayanışma) en çok göçebeler arasında kuvvetlidir.

Zira göçebelerin hayatı her an yardımlaşmalarını gerektirir.

Göçebe doğduğu toprağa bağlanmaz, çöl kısırdır.

Her ülke vatandır göçebeye.

Göçebeler yerleşiklerden daha yiğit, daha dürüst, daha kendine güvenir insanlardır.

Çok daha kalabalık ve -görünüşte- kendilerinden çok daha güçlü kavimlerin ülkelerini ele geçirebilirler.

Devlet, ancak mücadele ile kurulur. Sayının da önemli bir payı var şüphesiz. Ama, zafer birbiriyle daha iyi kaynaşmış olan tarafındır. Yeni bir din, kuvvetli bir içtimaî tesanüde dayanmadıkça başarıya ulaşamaz. Ama bir kere yerleştikten sonra, içtimaî tesanüdü bir kat daha sağlamlaştırır. Hattâ insanların irade ve heyecanlarını müşterek bir gaye etrafında toplayarak, kabile tesanüdünün yerine geçer. Filhakika, bir toprağa yerleşmiş kalabalık topluluklar için en kuvvetli tesanüt kaynağıdır, din; kabile tesanüdüyle birleşince karşı konmaz bir güç sağlar.

Tesanüt olmadan devlet kurulamaz. Bir devletin gücü, temelindeki tesanüde bağlıdır.

Devlet kökleştikten sonra, tesanüt ihtiyacı azalır.

Otorite kurulmuştur artık, şüphe götürmez ve karşı konmaz bir otorite.

Fakat devlet de, diğer içtimaî müesseseler gibi değişme ve gerileme kanunlarına tâbidir.

Başlangıçta birlik ve dostluk duygularına (asabiyet) dayanır.

Halk, yönetime katılır ve yöneticilerle bölüşür iktidarı.

Bir zaman sonra, yerleşiklerin ve lüks hayatın çözücü tesirleri yüzünden, yöneticiler iktidarlarını mutlaklaştırmaya çalışır.

Hükümdar, bu amaca ulaşmak için şahsına bağlı bir kurena (yakınlar) zümresi teşkil eder, eski silâh arkadaşlarının ve müşavirlerin yerini paralı askerler alır.

Metbu ile teba arasındaki mesafe günden güne büyür.

Bu devrenin ayırıcı vasıfları: ihtişam ve sefahat, asabiyetin zayıflaması...

İsraf arttıkça malî sıkıntılar çoğalır.

Vergiler ağırlaşır, maaşlar gecikir.

Devlet, efendi değiştirmeğe hazırdır artık Talipler de hiç eksik olmadığından, iç ve dış müdahaleler başlar.

Bu bir alinyazısı mı?

Evet... Zeval saati geciktirilebilir İbn Haldun'a göre...

Temel kanunları ve müesseseleri baştan başa değiştirmek, yeni bir yaşama fırsatı verebilir devlete.

Çöküş uzaklaştırılabilir, ama büsbütün durdurulamaz.

Osmanlı müverrihleri (tarihçi), acı tecrübelerin ilham ettiği bu insafsız hükümlere elbette ki, itibar etmeyeceklerdi. Bir destanı yaşıyordu onlar. Devlet-i Aliyye, bir devlet-i ebed müddet'di. Bir kıyameti yaşıyordu İbn Haldun, tahtların birbiri ardından yıkıldığı bir kıyameti.

Çağımızın medeniyet tarihçileri, bir Danilevsky, bir Spengler, bir Toynbee de ondan daha mı az bedbin?

Mukaddime yazarı, muhabbetlerin ve kinlerin dışındadır. Ne över, ne yerer. Müesseselerin gelişme kanunlarını arar, tercihlerini karıştırmaz işe.

Çağdaş bir Arap yazarı: "şaşırtıcı bir hayat, diyor... Önce elli yıl süren ve bütün XIV. asır Mağrib'ini damgalayan faaliyetleriyle şaşırtıcı, sonra da bilginin çeşitli alanlarında gerçekleştirdiği devrim, daha doğrusu devrimlerle".

Tunuslu hâkimin en büyük keşfi, kurduğu yeni ilim. *Mukaddime* ise bir beşerî ilimler ansiklopedisi. O ummanda biraz daha dolaşalım.

VARLIK VE BİLGİ

İbn Haldun antolojisi, bir "aşamalar" teorisidir: madde, bitki, insan ve melekler. Eski Yunan'dan gelen bu nazariye, hem İslâm hem Hıristiyan skolastiklerince benimsenmiş.

Ama İbn Haldun çağdaş düşünceye çok daha yakın. Bu yaratıklardan her biri, kendinden bir alttaki veya bir üstteki türe dönüşebilir, ona göre. **Maymunun bittiği yerde insan başlar. Maymun, düşünce merhalesine erişemeyen insan. Hilkatın her merhalesinde insan maymuna veya maymun insana istihale edebilir.**

Tunuslu filozofun bilgi teorisi, ampirist (deneyci) ve pozitivist (olgucu) bir teori. Bütün bilgilerimizin kaynağı, duyumlar. Cevherler ve illetler üzerinde münakaşa etmek boşuna. İbn Haldun, imanın yolunu açmak için felsefeyi bir yana iter. Akim kavrayamadığı hakikatlere, tasavvuf ve vahiy yolu ile erişilebilir.

COĞRAFYA

Toplumların kaderini çizen âmillerden biri de coğrafya. İnsanları farklılaşman çevreleridir, çevreleri yani iklim ve gıda. İklim, toplumlara sürekli vasıflar kazandırır. Soğuk ülkelerde, zekâ daha hudutlu, sanatlar daha az gelişmiş, mesken daha iptidâidir. Sanatlar, mutedil iklimlerde kemale varırlar. Büyük şehirler ve büyük hanedanlar böyle ülkelerde kurulur. Servetler oralarda teraküm eder. Hakimane kanunlar oralarda hazırlanır. Sıcak iklimlerde, hafifmeşreplik ve tedbirsizlik hüküm sürer. Toprak da insana birçok temayüller kazandırır. Tesanüt bilhassa çöllerde kuvvetlidir. Zira insan, düşman bir tabiatın ortasında, hemcinsine dayanmak zorundadır.

İbn Haldun, insan mizacıyla beslenme rejimi arasındaki münasebetlere de dikkati çeker. Fazla yemek, zekâyla vücudu uyuşturur. Bedeviler az yedikleri için canlı ve uyanıktırlar vs.

Ama, içtimaî âmillere coğrafi âmillerden önde gelir, içtimaî âmillere yani yaşayış tarzı.

İKTİSAT

İbn Haldun, devrindeki Hıristiyan yazarların tersine, iktisadı ahlâktan ayırır. İktisadın konusu, iktisadî olayların tasviri ve bu olayları idare eden kanunların keşfidir. **Zenginliğin kaynağı ticaret değil üretimdir, üretim ve nüfus.**

İbn Haldun "popülasyonist"tir.

Nüfus ve refah arasındaki münasebetler giriftir.

Nüfus arttıkça talepler de artar.

Talep istihali kamçılar.

Yeni yeni zanaatlar doğar.

Zanaatlar geliştikçe ihtiyaçlar çoğalır: İnsan yeni hazlar arar, yeni vasıtalar bulur.

Talep arzı yaratır, arz talebi.

"Şehir ne kadar kalabalıksa, ahali o kadar müreffeh, zanaatlar o kadar itibardadır". Şehrin dilencileri bile daha zengindir, diyor İbn Haldun.

"Ülkeler arasındaki zenginlik yoksulluk farkı, şehirler arasındakile aynı sebeplere bağlıdır".

Servet nüfusu, nüfus serveti arttırır. Ama bir hududa kadar. Sonra zeval başlar.

Nüfus arttıkça lüks ihtiyacı çoğalır, devlet ricali sefahata düşer, vergiler artar, zanaatkarlar ezilir.

Toplumların hayatı da fertlerinkine benzer: önce gençtirler, sonra olgunlaşırlar, nihayet ihtiyarlık ve ölüm.

Avrupalı iktisatçılar, İbn Haldun'dan asırlarca sonra serveti altınla gümüşe bağlıyorlardı. İbn Haldun'a göre, altınla gümüş birer madendir sadece, demir gibi. İtibarları şuradan gelir: fiyatlarının nisbî istikrarı sayesinde iyi bir mübadele vasıtasıdır. Tunuslu, Locke'la Hume'dan asırlarca evvel, devletlerin ihtiyaç duydukları altını dış ticaret yoluyla elde ettiklerini, altın üreten ülkelerin hiç de zengin ülkeler olmadıklarını ileri sürer. Arz ve talebin, ücretler de dahil, fiyat üzerindeki tesirini anlamıştır.

Malların değerini tayin eden, onları istihsal için harcanan emektir.

Fiyatlar birbirine bağlıdır.

Bir malın fiyatı düşünce veya yükselince, öteki malların fiyatları da düşer veya yükselir.

Serbest rekabetten yanadır İbn Haldun. Tekelciliği şiddetle mahkûm eder.

Yalnız ticaret değil, hekimlik, hocalık, hanendelik gibi hizmetler de verimlidirler. Adam Smith'den çok daha anlayışlıdır bu konuda. Medeniyet ilerledikçe, ziraatın nisbî önemi azalır, hizmetlerinki artar diyecek kadar anlayışlı ve ileri görüşlü.

İbn Haldun, "**teorik iktisat**" alanındaki görüşleriyle bir öncüdür şüphesiz, ama onun asıl değerini yapan "**sosyal iktisat**"la ilgili fikirleri. Siyasî, iktisadî, içtimaî ve demografik âmiller arasındaki bağı birçok modern iktisatçıdan daha aydınlık olarak görebilmiştir. İktisat kesimini maliyeden, ordudan ve manevî kültürden ayırmak yanlış... bunların hepsi birbirine bağlı. Devletin verimli çalışması, bu kesimler arasında kurulacak dengeyle kabil. Sosyologumuz, Durkheim'dan beş asır önce, işbölümünün içtimaî tesanüdü güçlendirdiğini söyler. İktisadî âmil, içtimaî ve siyasî hayatı geniş ölçüde etkiler, İbn Haldun'a göre. Topluluklar arasındaki fark, meslekler arasındaki farklardan doğar.

EĞİTİM

Üstadın eğitim psikolojisi, kabiliyet veya melekeler mefhumuna dayanır.

Her hareket yahut düşünce, hareket edenin veya düşünenin zihninde bir iz bırakır.

Demek ki, aynı hareketin devamlı olarak tekrarı, bir rüsh kazandırır kişiye.

Zihin ne kadar bakir, ne kadar işlenmemiş ise, ona herhangi bir meleke kazandırmak o kadar kolay olur.

Daha önce kazanılmış bir maharet, yeni bir maharet kazanmağı güçleştirir. Meselâ usta bir terzinin aynı zamanda usta bir marangoz veya dülger olması, yahut da **bir insanın kendi dilini iyice öğrendikten sonra başka bir dil öğrenmesi nâdirdir.** Nâdirdir ama belli bir rüşhun kazanılması da zihni biler, düzenli düşünceye alıştıtır bizi. Başka bir alana yöneldiğimiz zaman bunun faydasını görürüz.

Bilgi ve zanaat aynı cinsten maharet ve kabiliyetin eseridir. Zarurî ihtiyaçlar giderilmeden lüks ihtiyaçları karşılayacak sanatlar doğamaz. Bilgi de öyle; o da içtimaî tekâmülün oldukça ileri bir merhalesinde ortaya çıkar, o da diğer zanaatlar gibi, içtimaî bir talebi karşılamak için gelişir ve en çok şehirlerde boy atar, zanaatlar gibi. Ve nesillerce süren fasılasız bir geleneğe dayanır.

Mekteplerde okutulacak derslere gelince, İbn Haldun'un yeni bir teklifi yoktur bu konuda. Yalnız, ilk ve orta öğretimde aritmetik ve geometriye fazla yer verilmesini ister. Ona göre felsefenin tek faydası zihni bilemektir. Dil, mantık, aritmetik gibi bilgiler, kendi kendileri için değil, hukuk, teoloji ve

fiziği daha iyi anlamak için öğrenilmelidir.

Bir kelimeyle, okutulan dersleri okutmakta devam edebiliriz. Mühim olan kullanılacak metot. Bir şeyi öğretmenin en iyi yolu tedriciyet ve tekrar. Basitten mürekkebe gidilmelidir. Teferruata geçmeden önce, konuyu toplu olarak ele almak gerek. Her engelin karşısında durmamalı, aşır geçmeli o engeli, sonra daha geniş bir bilginin ışığında ona geri dönmeli.

Yazarın dil öğrenimiyle ilgili görüşleri de çok dikkate lâayık. Gramer kaidelerini ezberleyerek hâkim olunamaz bir dile. Konuşmak, okumak, parçaları ezberlemek suretiyle hâkim olunur.

ANASIZ DOĞAN ÇOCUK

Mukaddime anasız doğan bir çocuk mu?⁶

Bu coşkun ırmak hangi esrarlı kaynaktan fıskırıyor?

Haldun'cuların tek başarısı, kullanılan malzemenin menşeyini tesbitten ibaret. O sefil malzemenin, bu muhteşem terkibi yaratan deha, her izah teşebbüsünü iflasa mahkûm ediyor. Devrin bütün irfan hazinesini boşuna tarıyor, Haldun'cular. Önce İslâm tarihçilerini yokluyorlar. Görüyorlar ki Tunuslu'nun kendilerinden geniş iktibaslar yaptığı bu muhterem zatlar, vakanüvis seviyesini nadiren aşmaktadırlar. Sonra İslâm'ın siyaset yazarları arasında öncüler aranıyor üstada. Ve aynı başarısızlığa uğranılıyor. Nihayet Yunanistan'da karar kılıyor, Haldun'cuların tecessüsü. Ve kolayca fark ediliyor ki Tunuslu filozofun Yunan düşüncesine hiçbir borcu yok; zira Arap dünyası, Tukidides gibi Yunan tarihçilerini tanımamaktadır. Gerçi Eflatun'un Dev/et'i Arapçaya çevrilmiş, İslâm yazarları için (bilhassa Farâbi) bir ilham kaynağı olmuştur ama İbn Haldun *Devleti* de okumamıştır, Aristo'nun **Politika**'sını da.

Bir Alman müsteşriki, Gustave von Grunebaum, bakışlarını tekrar Mağrib'e çeviriyor. Çevrenin düşünce üzerindeki tesirini daha önce Sakkaki belirtmişti, diyor. Fakat Sakkaki ile İbn Haldun nasıl mukayese edilebilir? Biri dere, öteki umman. Ama müsteşrik mutlaka bir öncü keşfetmek ihtiyacındadır, devam ediyor:

"İbn Haldun'un üzerine eğildiği temel problem, ondan dört asır önce bir başka müslüman yazar tarafından ele alınmıştı: Mesudi... Ne yazık ki Mesudi'nin meseleye nasıl bir çözüm yolu getirdiğini bilemiyoruz. İbn Haldun Mesudi'nin bu çalışmalarından haberdar mıydı? Meçhul".

İhtimalleri daha da zorluyor İssawi: "Neden İbn Haldun bazı İspanyol yazarlarından esinlenmiş olmasın? Belki de bu eserler daha sonra Müslümanlar veya Engizisyon tarafından imha edilmiştir".

Kılı kırka yaran bu araştırmaların üzerinde ittifak ettikleri hüküm şu: İbn Haldun'un iki kaynağı vardır: İslâm tarihçileri ve kucağında yaşadığı çevre. Malzeme fakir, bina muhteşem. Dehanın kaderi anlaşılacak değil mi? İssawi, "**Beş asır ümmetsiz kalmış bir peygamber**" diyor. Sonra?

Avrupa, İslâm'ın bu en büyük düşünce fâtihini bir asırdan beri tanımağa çalışıyor, tanımağa ve temessül etmeğe. Biz, Âraftaki dâhiyi ehliyesiz mütercimlerin tasallutuna terk ettik. *Mukaddime* tekrarlarla dolu uzun bir eser. Lüzumsuz teferruattan arınmış, bugünkü nesillerin anlayabileceği bir *Mukaddimeye* mutlaka ihtiyacımız var: önce, belli başlıklar etrafında toplanmış bir seçilmiş parçalara (İssawi'ninki gibi), sonra yedi-sekiz yüz sayfalık bir *Mukaddimeye* (Davud'un ki gibi). Kendimize dönmek, bir mânâda, İbn Haldun'a dönmektir.

POLİTİKACILARIN EN EHLİYETSİZİ: AYDIN

Büyük kitapları anlamak için reşit olmak gerek. İnsanlık, *Mukaddime*'yi yeni yeni keşfediyor. Tunuslu hakim düşündüklerimizi altı yüzyıl önce söylemiş, düşündüklerimizi ve düşünmediklerimizi.

Eflatun şair, İbn Haldun sosyolog; biri hayal, öteki hakikat.

Siteyi filozof yönetmelidir diyen Yunanlı, hükümdarına felsefe aşlamak için gittiği Siraküza'da canını zor kurtarır. Ütopyalara iltifat etmez İbn Haldun. Ona göre ilim başkadır siyaset başka. Cevdet Paşa'nın Türkçesiyle: "**Sunuf-u beşer içinde, emr-i siyasetten**" en uzak insanlar âlimlerdir. Son Fransız

6 Montesquieu, *Kanunların* Ruhunu Ovidius'un şu mısraı ile damgalar: "prolem sine ma tre creatam" (anasız doğan çocuk). Yersiz bir gurur. Anasız doğan çocuk iltifatı düşünce tarihinde tek esere yaraşır: *Mukaddimeye*.

mütercim (Monteil) ifadesi daha sadakatsiz ama daha zarif: "**Aydın, politikaya en az ehliyeti olan kimse**". Tunuslu, bu zâlim hükmün mucip sebeplerini şöyle hülâsa eder:

"**Ulema ve fukaha, mânâ denizinde yüzmeye alışmış. Bir madde ve bir şahıs ve bir asır ve ümmetin ve nâsdan bir sınıfın hususiyetleriyle uğraşmazlar. Onlar için mühim olan, umumî ve küllidir. Maaniyi (mefhumlar) hissedilir dünyadan ayırır ve onları umur-u külliye-yi âme olarak, zihinde tecrit ve tasavvur ederler. Sonra bu külli'yi mevadd-ı hariciyeye tatbik ederler... "Velhâsil, kâffe-i hüküm ve nazarlarında enzar-ı fikriyye ve umur-u zihniyye ile me'luf olup başka şey bilmezler"** (Cevdet Paşa tercümesi).

Oysa politikacı, bütün dikkatini dış gerçeklere ve bu gerçeklerle ilgili siyasî şartlara teksif etmek zorundadır. Çok girift bir dünyadır politika. Siyasî hadiseler, kıyas yoluyla "umumî fikir"lere irca edilemez.

İbn Haldun, bu vesileyle, Batı sosyolojisinin henüz farkına vardığı bir hakikati ifşa eder: **medeniyetler farklıdır**. Şu veya bu müessese, falan veya filan müesseseye benzeyebilir. Ama bu benzeyiş yalnız bir noktadadır, bütünü kucaklamaz. Âlimler kıyas yoluyla hüküm verirler, kıyas ve genelleme yoluyla. Müşahedelerini zihinlerindeki kalıplara dökerler. Bu alışkanlık, birçok hataların kaynağıdır, İbn Haldun'a göre.

Bu satırları okurken, "bilim" âşığı medreselerimizi hatırlamamak kabil mi? Sathî benzerlikleri kanunlaştıran bu keskin zekâlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda feodalite tahayyül eder; tarihimizi sınıf kavgasıyla izaha kalkışırlar.

Buna mukabil, "**avamdan tab'-ı selim ve zekâvet-i mutavassıt olan kimse**", gördüklerinin, duyduklarının dışına çıkmaz, gerçekler dünyasında kalır, sahilden uzaklaşmayan yüzücü gibi. "Siyasî davranışlarında ideolojilerin tesiri kalmaz, çünkü insanları tanır, onlara nasıl muamele edileceğini bilir" (Monteil tercümesi).

Bir kelimeyle, siyaset âlimlerin işi değildir; ne âlimlerin ne güzidelerin.

İbn Haldun'un bu insafsız gerçekçiliği, fâzıl mütercimi rahatsız ediyor. Filhakika, Cevdet Paşa, ilmiyeden vezarete geçen bir ikbalperesttir. Baş emeli, makam-ı sadaret. Neden, âlimler ülkelerinin idaresinde söz sahibi olmasınlar. Kendisini dinleyelim:

İbn Haldun'un dediği gibi, fikrin üç mertebesi vardır:

Birincisi "yapacağı şeyin esbab-ı mürettebesini tasavvur etmek";

İkincisi "ebna-yı cinsiyle muaşeretin usul ve rüsum-u lâzimesini bellemek";

Üçüncüsü ise "malûmat-ı zihniyye-den meçhûlat'ı istihsal eylemektir". Bu üçüncü mertebenin temeli, "**hikmet-i nazariye**". Her insan zekâ derecesine göre ilerler bu mertebede. Fakat gerçekler dünyasından da uzaklaşır. Bu itibarla, doğruyu yanlıştan ayırmak için "kanun-u mantığa muhtaç olur".

İkinci mertebe tecrübe ile elde edilir; hissedilir dünyadan uzaklaşmaz. "Tamik-i enzara, tetkik-i efkâre" hacet yoktur; örnek ve tecrübe yeter. Güzideler, bakışlarını "meani-yi baide"ye (uzak mânâlara) çevirirler çok defa, ikinci mertebeden uzaklaşırlar. Gerçeği, kendi "kaide-i zihniyetleri"ne uydurmak isterler; tecrübelerini örnek almaz, "eslâfa ittiba" etmez, yükseklerde uçarlar. Oysa, tecrübe edileni tecrübe etmeye kalkışmak, hataya sürükler insanı. Ulemaya gelince, bunlar daima üçüncü mertebeden "enzar-ı fikriyye ve kavaid-i külliye" ile uğraşırlar. Hadiseleri hafıza-larındaki "külliyyat"a uydurmağa alışmışlardır. "Umur-u siyasîye", fikrin harice tatbikini yani ikinci mertebesini gerektirir. Âlimlerin politikadaki başarısızlıkları bundandır. Peki ama, üçüncü mertebenin elde edilmesi ikinci mertebenin gerçekleşmesine mâni midir? Hayır. Başka bir tâbirle, "hikmet-i nazariye", "hikmet-i ameliyye" nakzetmez. Nitekim, "şarkda İbn Sina ve garbda vezir İbn Bâce ile Kadı Rüşd gibi şeyh ve reis-i hükema ve müellif, İbn Haldun ile muasırı bulunan vezir İbn-el Hatib ve Devlet-i Aliyyede Kemalpa-şazâde ve İdris Bitlisi ve Ebussuud gibi" nice büyük âlimler, devletin "müşir ve müsteşarı" olarak reyleriyle sultanları aydınlatmış, hükümet idaresinde onlara yardımcı olmuşlardır. Elbette ki, nazarî ve amelî hikmette maharet sahibi olanların rey ve fikirleri büyük bir değer taşır. Elbette ki, bu çetin tehzibin esas şartlarından biri "muamelat-ı nass"a vukuftur.

Paşa, bu geniş ufuklu fikir ve aksiyon adamlarının son derece nâdir olduğunu kabul eder, nâdir ama mevcut. Evet, İbn Haldun haklıdır: dâhiler için kanun yapılmaz. Ve "meşhud olan, müellifin beyan eylediği kaidenin cereyanı"dır. "Bu misillü kavaidde dahi matlub olan ekseriyettir".

Pareto (1848-1923) da İbn Haldun gibi düşünür bu konuda. Filhakika, İtalya'nın bu tanınmış

sosyologuna göre, **ilim başkadır aksiyon başka, ilim adamı, şüphesidir**, kılı kırka yarar, prensiplere iner. **Aksiyon sürat ister, iman işidir. Mit'le gerçek birbirinden ayırdır.** Hümanitarizm, demokrasi, sosyalizm birer mit, yani herhangi bir gerçeğe uymayan birer inanç. Bilgi olarak değerleri yok, ama amelî olarak önemleri büyük. Zira insanları harekete geçiren inisiyaları, temayülleri, menfaatleri teorileştirmektedirler. Pareto, imanla ilmi uzlaştırmak isteyenleri yerden yere vurur. **"Hakikati tanımak için, yalnız mantık ve deneye dayanan ilmin değeri vardır. Hareket etmek için duyguların kılavuzluğu çok daha hayırlı. Pratik insanlar, âlimlerden daha iyi idare ederler devleti".**⁷

Sh:139-163

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Umrandan Uygarlığa [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

⁷Bkz. Kozak I. Erol, *İbn Haldun'a göre İnsan-Toplum-İktisat*, Pınar Yayınları, İstanbul 1984.

İSLÂMİYET VE HÜMANİZM

Ya İslâmiyet? Hümanizm putperest sanata karşı duyulan hayranlıksa, Müslüman dünya böyle bir muhabbetten habersiz yaşamıştır. Çölde doğan İslâmiyet, Yunan şiirinin çılgın ve günahkâr cazibesine kapalıydı. Sirenlerin şarkısını engin denizlere açılmayanlar duyamazlardı ki. İslâmiyet Yunan ve Roma'dan düşünceyi almıştı, besleyici unsurları varlığına katmış, posayı bırakmıştı geriye. Unutmayalım ki karanlıklar içinde bocalayan Avrupa'ya Antikçağ'ın en büyük dâhisini, Aristo'yu, müslümanlar tanıtmıştır. Yani Batı hümanizminin ana kaynaklarından biri İslâmiyet'tir. Ne var ki İslâmiyet'i Homeros da ilgilendirmemiştir, Virjil de. Câhiz (772-870) için dünya şiiri **Yedi Askı** şairleriyle başlar. İslâmiyet Yunan ve Latin sanatına niçin dönecekti? Ne dilde, ne zevklerde ortaklık söz konusuydu.

Rönesans hümanistlerinin çağdaş hümanizm üzerinde etkisi nedir? Başka bir deyişle, bir Feuerbach'ın, bir Renan'ın, bir Marx'in dikkatini insanoğlunun muhteşem kaderine, eşsiz değerine kanatlandıran Rönesansın metin aktarıcıları mı olmuş? Onlar olmasa, Comte "İnsanlık Dini"ni kuramayacak mıydı? Bilemeyiz.

Biz Rönesansı yaşamadığımız için mi hümanist olmadık?

Unutmayalım ki Rönesans, tarihî bir gerçekten çok, bir İtalyan miti. Düşüncede yeniden doğuş ve atlayış olmaz, İslâmiyet'te kilise de yok, Allah'la kul arasında herhangi bir aracı da. İslâm düşüncesi hangi baskıya karşı direnecek, bağımsızlığını kime ispat edecekti?

Hümanizm, insan haysiyetine saygı, insana tabiat içinde istisnâî bir değer vermekse, İslâmiyet tek gerçek hümanizmdir.

"Humanités" edep, efendilik, nefse hakimiyet, mukaddese saygı ise İslâmiyet ve bilhassa tasavvuf "humanités"nin ta kendisi, insan yalnız İslâmiyet'te eşref-i mahlukattır. Bir yanılla balçık, bir yanılla tanrı. Feyzi Hindî'nin meşhur beyti ile çerçevelediği muhteşem varlık:

**Hâki, eğer be-zulmeti hesdi mukayyedi,
Arşı, eğer benur-ı ilahi münevveri.¹**

Louis Gardet çağdaş bir müsteşrik. Çalışma alanı İslâmiyet. Gardet'nin dikkat çeken ilk vasfı, koyu bir Hıristiyan olmak. Hıristiyan, İslâmiyet'i ne kadar anlayabilirse, Gardet de o kadar anlıyor. Geniş bir bilgi ve hükümlerinde dürüst olmaya çalışan titiz bir ilim adamı karşısındayız.² Gardet'nin islâm ve hümanizm hakkındaki düşünceleri, **İslâm Medinesi (La Cité Musulmane)** adlı eserinde yer alıyor (4. baskısı 1976). Kısaltarak aktardığımız "**İslâm Hümanizmi**" kitapta elli sayfalık bir bölüm.³

"Hümanizmin bu kadar sık kullanılışı, şüphesiz çağımız için bir ihtiyacın, bir arayışın belirtisi. Ne var ki kelimenin rasgele ağza alınması birçok karışıklıklara da yol açmaktadır.

Edebî Arapça'da hümanizmin tam bir karşılığı yok. İnsaniyet'i onun yerine kullanmak âdet olmuş, insaniyet insanlık demek, insanlık kelimesini hümanizm manasına kullanan, bir avuç aydın sadece; belki bir gün daha geniş bir çevre tarafından da kullanılır. Ama yine de kelime iki manalılıktan kurtulamayacaktır.

Bu ifade zorluğu, hümanizm mefhumunun İslâmiyet'te geçmişi olmadığını bize açık bir şekilde göstermektedir. Kelimenin Avrupa'da epeyi geç olarak, ancak 19. asırda ortaya çıktığı, üstelik ona verilecek mana üzerinde bir süre tereddüt edildiği düşünülürse, buna şaşmamak lâzımdır. Fransız Akademisi, Pierre de Nolhac'ın tesirinde kalarak, bir ara hümanizmi, tarihî manasıyla sınırlandırmaya

¹ Yokluk zulmeti içinde bocalıyorsa, toprak, ilahî nurla aydınlanmışsa, arş.

² Gardet ve İslâm'ın **Büyük insanları** adlı eseri için bkz. C. Meriç, **Kültürden irfana**, İnsan Yayınları 1986, s. 163-169.

³ İslâm hümanizmiyle ilgili bu çalışma Cemil Meriç'in "Hümanizm" dosyasından alınarak buraya eklendi. Gardet'nin eserinden yapılan özet ve bu özeti Türkçe çevirisi için bkz. Pınar dergisi, şubat 1979, sayı 86 "İslâm'da Hümanizm", çeviren Kâmil Çileçöp.

kalkıştı. Bu tarife göre hümanizm, hümanistelerin, yani hepsi de Greko-Latin geleneklerine sıkı sıkıya bağlı 16. asır Batı Rönesansı mirasçılarının kültürüydü. Bu anlayış kabul edilirse, İslâm'da hümanizm, şu tarihî araştırmaya irca edilecekti: İslâm medeniyeti, Greko-Latin çağın tesirinde ne ölçüde kalmış veya kalmamıştır.

Mesele bu mu?

Hayır. Hümanizm, manası çok daha geniş bir mefhum. Evet, Greko-Latin çağ, hâlâ mazinin hümanizmle en çok meşbu medeniyetlerinden biri. Bununla beraber hümanizmin bütün şekillerini bulamayız o dönemde.

Hümanizm en geniş manasıyla, insanın müstesna değerini kabul eden her nazarî anlayış, her amelî davranıştır.

Bunu söylemekle bir insan-merkeziyetçiliğe mi kaymış oluyoruz? Ne münasebet. Tarif insan-dışı'nı bütünüyle reddetmiyor ki. Söz konusu olan, insanı, insanın müstesna değerini gerçek boyutlarıyla kabul etmekten ibaret.

İnsanı kendinde olmayan kabiliyetlerle donatarak yüceltmeye kalkışmak saçma. Modern Batı kültürü sık sık bu hataya düşmektedir. İnsanın gerçek haysiyetine saygı göstermek istiyorsak, onu, bütün büyüklüğü ve bütün sınırları içinde, olduğu gibi ele almalıyız... Jacques Maritain haklı: hümanizmin esas görevi, insanı daha insan yapmak, tabiatı ve tarihte onu zenginleştirecek ne varsa, hepsine ortak ederek, aslî büyüklüğünü meydana çıkarmaktır. İnsan hem kendinde mevcut kabiliyetleri, yaratıcı güçlerini, aklını geliştirmeli, hem de maddî dünyadaki güçleri hürriyetinin aracı haline getirmelidir.

İyi ama böyle bir anlayış iki ayrı istikamete yönelebilir. Her şey İnsan hakkındaki görüşümüze bağlı. Başka bir deyişle, insan her şeyin tek ölçüsü olarak kabul edilince, bu hümanizm, ferdî veya sosyal bir hayat düzeninin adı olur. **Tabiatüstü hiçbir gerçeği kaale almayan Tanrısız bir hümanizm. Tanrı'yı, ya topyekûn agnostik bir tutum için paranteze alır, yahut düpedüz inkâr eder.**

Ama bir başka hümanizm daha var. Bu hümanizme göre, dünyadaki yaşayışımız, bu dünyayı aşan bir kabiliyet, bir imkân belirtmektedir. Kaderimizdeki yüceliğin kaynağı da bu. Bazılarının iddia ettiği gibi, hümanizmin vazgeçilmez şartı, insanı aşan bütün değerlerin inkâr edilmesi değildir. Hatta böyle bir inkâr sürekli bir tehlike arzeder. Her insana duyulan saygı, nihayet, bir '**cümle-i emriyeyi mutlakadır**' (impératif catégorique). Daha derin bir tahlil böyle bir emri şüpheye düşürebilir. Oysa bütünüyle Yaratan'a bağlı, bu dünyadan itibaren en üstün bir hayat yaşaması emredilen ve ahirette sermedî bir mutluluğa namzet bir kul olmak, insanın hiçbir kabiliyetini sınırlandırmaz, bilakis ona sonsuz ufuklar açar. İşte Tanrılı hümanizm.

Ne var ki burada da bir tezat kendini gösterir. Tek tanrılı bir dinin insanı, mütemadiyen kendi kendisiyle bölünmüş gibidir. Bir yanda muhteşem bir kader, ötede Rabbin sonsuz gücü önünde kul olmanın hiçliği.

Dar manada hümanizm, insanın büyük değerini ve insan tabiatındaki sonsuz imkânları tasdik demektir. Hıristiyanlık, ona her tek tanrılı din gibi, ebediyete uzanan bir kader çizer. Evet, insanoğlu günahkârdır, hata işler. Ama mutlak bir değeri de vardır. İnsanın necatı, hudutlarını aydınlık olarak bilmesinden ve kendi hiçliğini idrak etmesinden geçer. Gerçek hümanizm güç bir muvazenedir. Çok defa tehlikeye düşen, daima yeni baştan fethedilmesi gereken bir muvazene.(Denge)

Tek tanrılı bir din olan İslâmiyet için de insanın amacı ebediyettir. Kulun hayatı bu dünya ile sınırlı değildir. Ama İslâm arza da damgasını vuracak ve bir mümin olarak insana dünyada yaşar bir düzen kuracaktır. O da bu yönüyle hümanist". Cilt I, Sh: 91-95

KISSADAN HİSSE

Demek ki Avrupa'nın Asya'yı hâkimiyeti altına alma temayülü tek kelimedede billurlaşır: Avrupalılaştırma.

Bu emeli gerçekleştirebilmek için önce silaha başvurulur. Asya'nın, daha doğrusu İslâmiyet'in ve Türk'ün mukabil taarruzu Haçlı emellerini akamete uğrattınca açık savaşın yerini soğuk savaş alır: Emperyalizmler Asya'ya dostça hulule çalışırlar. Bunun için her vasıta meşru görülür: Yalan, desise, riya...

Kapitalizm Osmanlı'yı hiçbir zaman emellerine râm edemez. **Hıristiyan Batı'nın taktiği ise çağdan**

çağa değişir.

Sosyalizm Avrupalılaştırmanın son silahıdır, manevî planda muzaffer olmaya başlayan bir silah. Batı'nın teslim alamadığı bir tek kale İslâmiyet, yani ikbal devirlerinde ise Şark'ın zaferini ve üstünlüğünü sağlayan, idbar devirlerinde ise büsbütün yok olmasını önleyen manevî güç.

Biz kıtalar arasında ezeli bir savaş olduğuna inanmıyoruz.

Savaş Avrupalının ruhundadır: sınıflar arası savaş, milletler arası savaş... Nizamını bir türlü kuramayan bu tedirgin ruh, arzı geniş bir salhaneye çevirmiştir ve çevirmektedir. ASYA AVRUPALILAŞAMAZ, İSLÂM HİRİSTİYANLAŞAMAZ, TARİH IRMAĞI YERİNİ DEĞİŐTİREMEZ.

İnsanlığın fetihlerini belli bir kıtanın inhisarında görmek gafletlerin en büyüğüdür. Biz iki kıtanın, daha doğrusu kıtaların cihanşümul bir teavün içinde el ele vereceklerine inanmak istiyoruz. Cilt II, Sh: 43-44

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzı: Mahmut Ali MERİÇ Kırk Ambar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2009, Cilt II 2006.

CEMİL MERİÇ'İN "MAĞARADAKİLER" KİTABINDAN

ENTELEKTÜEL

"Her ülkenin, her çağın, her sınıfın, her ideolojinin entelektüel anlayışı başka. Dünyaca kabul edilmiş bir entelektüel kıtası yok dense yanlış olmaz.

Sağın temsilcileri için entelektüel, ya karışıklık çıkarmaktan hoşlanan, huysuz, hırçın, ukalâ bir "deklase" (çevresinden düşmüş sosyal); vekâletnamesi olmayan bir avukat; şarkı söyleyeceğine bildiriler imzalayan bir ağustos böceği yahut da heyecansız, suya sabuna dokunmayan bir bilgi uzmanıdır.

Sol, aydına bazan dost, bazan düşman. Daha doğrusu entelektüel, kendilerinden olmak şartıyla alkışlanmağa lâyıktır.

Sağ entelektüel, çoban köpeğidir. Esasen entelektüelin sağı olmaz. Entelektüel, yükselen bir sınıfın şuurudur, yani bir devrimcidir. Ayırıcı vasfı: Tenkit.

Şöyle bir taslak çizmek kabil:

1- Entelektüel, zamanının irfanına sahip olacaktır. Ülkesinin dilini, edebiyatını, tarihini bilecek, dünyadaki belli-başlı düşünce akımlarına yabancı olmayacaktır.

2- Peşin hükümlere iltifat etmeyecek, olayları kendi kafasıyla inceleyip değerlendirecektir.

Başlıca vasıfları dürüst, uyanık ve cesur olmaktır. Yani bir bilgi hamalı değildir entelektüel. Hakikat uğrunda her savaşı göze alan bağımsız bir mücahittir.

Biz de Schumpeter gibi düşünüyoruz. Entelektüel, tariflere hapsedilemez. Mefhumu dalgalanışları içinde kavramak, tarihe başvurmakla kabil. "Sh:24

....

ENTELEKTÜEL VE NEVROZ

Koestler, Batı aydınlarının acıklı durumunu anlatmak için sosyolojiden marazı psikolojiye atlar. Koyduğu teşhis: Nevroz.

İntelijansiya ile nevroz arasındaki münasebet tesadüfi değildir, ona göre., fonksiyoneldir. "Hür olarak düşünmek, hür olarak yaşamak, insanı çoğunlukla çatışan bir hale getirir. Çoğunluk, babadan kalma geleneklere uyararak düşünür ve yaşar. Azınlığa düşmek, insanı nevroza elverişli bir iklim sokar. Kurallara baş kaldıranla yarı deli (eksantrik) arasında bir adım mesafe var. Toplumun düşmanca baskısı bu mesafeyi hemen aşırır insana.

Tiyatroda biri öksürünce herkes öksürür, boğazında bir kaşıntı duyar herkes. Taklit insiyakı, insiyâkların en güçlülerinden biri. Karşı koydunuz mu sinirleriniz gerilir, bir suçluluk duygusu içine düşersiniz. Herkes tarafından kabul edilen bir haksızlığa isyan etmek kolay mı?

Topluma baş kaldırmak kendi şuuraltımıza da baş kaldırmaktır. Ödip kompleksiyle aşağılık kompleksi, utangaçlık ve küstahlık, telâfi ve içeri dönüklük, çeşitli bozuklukları belirten birer mecaz. Hepsinin de ortak yönü: Uyumsuzluk.

Yükselen bir sınıfın desteğinden mahrum kalan bir intelijansiya, kendi içine kapanır ister istemez: Bir limonluk (sera) havası, bir kızılbaşlık ve istimna iklimi içinde tükenip gider. Son on yılın (1936-1946) intelijansiya böyle bir intelijansiya olmuştur işte.

Üstelik böyle bir intelijansiyanın, yarı aydınlar, asalaklar üzerinde marazî bir çekiciliği vardır. Yarı aydınların başlıca kaygısı hür düşünce susuzluğu değildir. Dış dünyada üşüdükleri için seraların etrafında toplanırlar, daha doğrusu sızarlar limonluklara ve oranın meşru sakinlerini yavaş yavaş sınır dışı ederler. Ne var ki gerçek intelijansiya için de nevroz kaçınılmaz bir akıbetdir çok kere...

Çevrenin baskısı (benliğimizin içinde de, dışında da) korkunç; onun çarpıtıcı etkisi altında tabiatın bozulması mukadder.

Çevreye meydan okumak belki kabil. Ama meydan okuyuşun kaçınılmaz ücreti, suçluluk nevrozu. İntelijansiya hiçbir zaman suçluluk kompleksinden kurtulamamıştır; bu başkalarını zenginleştirmek için ödemek zorunda olduğumuz gelir vergisi. **Silâh tüccarlarının vicdan rahatlığı içinde olmaları mümkündür, gelgelelim bir barışçının bakışlarında böyle bir huzurun pırlıltısını hiç görememişimdir.**

İntelijansiyanın nevroza istidadı olduğunu kınayanlar pekâlâ maden işçilerinin vereme istidadı olduğunu da kınayabilirler. Profesyonel bir hastalıktır nevroz, aşağılamadan ve utanç duymadan böyle olduğunu kabul etmeliyiz" (Koest-ler, *a.g.e.*, s. 110-113).

İşte Batı aydınlarının kendileri hakkındaki ifşaları. Zavallı ülkemiz, bu hasta, bu perişan entelijansiyanın hayranı! Sh: 54-56

NEDEN BİR DÜNYA GÖRÜŞÜMÜZ YOK

Avrupa'nın aşağı yukarı aynı manaya gelen üç kelimesi: felsefe, ideoloji, dünya görüşü (weltanschauung).

Felsefe, ihtiyar ve aşınmış: Fazla Yunan, fazla ortaçağ, fazla on sekizinci asır.. Onun yerini tutsun diye uydurulan ideoloji, insan ilimlerinin bütünü kücaklayacaktı, sosyal sınıfların yarı hakikatlerini sergileyen bir lafız oldu. "Weltanschauung", Batı dillerine Almanca'nın armağanı. Bakir ve müphem. Tuttu, çünkü esnek. Hem bir nazariye, hem bir aksiyon.. Bir yerde ortak şuur, bir yerde yaşayış tarzı..

Kısaca: Bir medeniyet topluluğunun, bir milletin veya sosyal bir sınıfın hayat tecrübesini özetleyen insicamlı bütün. Yazar da, filozof da bu kaynaktan esinlenir. Dünya görüşü, bir çağın veya çağların ürünü -bir sınıfın veya sınıfların-, düşünceleri besleyen ana toprak. Her mimar o büyük abideye bir kat, bir sütun veya bir kabartma ekler. Felsefeler ferdîdir, dünya görüşleri içtimâî.

Batı insanının şuuruna yön veren düşünceleri üç başlık etrafında toplayabiliriz.

HIRİSTİYAN DÜNYA GÖRÜŞÜ

Hıristiyanlık kölelerin isyan çığığıydı, adalete susamış insanların çığığı.

Kilise, ezilenler adına konuşuyordu. Sonra, Sezar'ın emrine girdi. Yiğınları uyuşturmak, ayaklanmaları önlemek, imtiyazları meşrulaştırmak için yalan söyletti Tanrı'ya.

O cihanşümul din, ortaçağ'da bir avuç derebeyinin fetvacısıdır. Bir dünya görüşünden çok, miskin bir ideoloji: Varlıklar, ameller, değerler, biçim ve kişiler, değışmez bir mertebeler dizisi içinde donduruldu.

Zirvede Tanrı, sonra Sezar, sonra Kilise.

İlmin tarihi, zekâ ile Kilisenin çatışması tarihi.

BURJUVA DÜNYA GÖRÜŞÜ

İncil, barbar Avrupa'nın kanlı dişlerini, yırtıcı tırnaklarını sökemez. Eski köleler toprak kölesidir şimdi, sonra üçüncü sınıf olurlar:

Çalışan, vergi veren, adsız ve haysiyetsiz kalabalık.

Sınıftan çok yamalı bohça. İktisaden gelişen bu sınıf, ezilen insanlığın, ezeli aklın, cihanşümul adaletin sözcüsüdür. Şatoyu yıkmak için Kiliseyi de devirmek zorunda. Reform, Rönesans, Aydınliklar Çağı. Büyük kavganın bellibaşlı durakları. Nihayet Devrim.. İnsanlık tarihi 1789'a kadar bir sınıf kavgası tarihidir. Yeni bir çağ açılmıştır 89'la. Sınıf yoktur artık, milletler, daha doğrusu insanlık vardır, **insan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi'ne** göre, "insanlar hür ve hakça eşit doğarlar". Kendi çıkarlarının, insanlığın çıkarları olduğuna inanan üçüncü sınıf, dünya görüşünü parça parça kurar. Liberalizm veya ferdîyetçilik yüzyılların eseri ve üç sütun üzerinde yükselir: Hürriyet, akıl, fert Devrimden sonra üçüncü sınıf parçalanır. Burjuvazi kavga arkadaşlarını ziyafet sofrasından kovar. Servet de, bilgi de onun tekelindedir. İnsanlar eşittirler, doğru ama kanun karşısında.

Kanunu yapan burjuvazidir. Yeni sınıf bir yandan eski imtiyazlılarla savaşmak, bir yandan yoksul yiğınların uyanmasını önlemek zorundadır. Vaitler kâğıt üzerinde kalmış, sınıflar ortadan kalkmamıştır. Soyluların yerini burjuvazi, burjuvazinin yerini proletarya almıştır, insanın insanla savaşı daha kıyıcılaşmıştır. Bir kelimeyle liberalizmin göklere çıkardığı hürriyet, hür bir kümeşte hür bir tilki hürriyeti.

Ne var ki burjuvazi şatoyu devirirken Kiliseyi de yıkmıştı. Kitleler, Rabb'in melekûtu ile oyalanamazdı artık. Sömürü nasıl gizlenecekti? Filozoflar yetiştirdi imdada. Onlar da -rahipler gibi- çelişkileri gizlemeğe, iç ve dış talanı kutsallaştırmağa çalıştı. Dünyaca geçerli bir hakikat diye sunulan liberalizm bir sınıf yalanma, yani bir ideolojiye dönüştü.

SOSYALİST DÜNYA GÖRÜŞÜ

Hıristiyanlık eski çağların kölelik düzenine kıyasla, bir ilerleyişti; insanlar Tanrı önünde eşittirler. On

yedinci yüzyıl bir adım daha atarak, insanların akıl karşısında eşitliğini haykırdı. 1789 Devrimi siyasi eşitliği gerçekleştirdi. **Fethedilmeyen tek eşitlik kalmıştı: İktisadî eşitlik.**

Sosyalizm, bencil ve maddeci bir dünyada, bir ızdırıp çılgılığı, bir fetih rüyası.. Adaletsizlikler ortadan kalkacak, eşek arılarının yerini bal anları alacaktır.

Her üç ideolojinin ortak yönü:

Toplumdaki çelişkileri belirtmek ve onları ortadan kaldıracağını ileri sürmek. Başka bir deyişle, Batı'daki dünya görüşleri arasında bir kopuş yoktur. Her yeni sınıf eski hâkim sınıfın ideolojisinden yararlanır. Sosyalizmin iyi yürekli kâhinleri de insanlığa, rahiplerin ve filozofların müjdesini tekrarlar: Yeni devrim bütün imtiyazların ölüm çanı olacak.

BİZE GELİNCE

On dokuzuncu asra kadar, Osmanlı ülkesinde bir ortak şuur vardı: İslâmiyet.

Vahye dayanan bir hakikatler bütünü.

O cihanşümül dinin izahı, yorumu ve yayılması için binlerce düşünce ve duygu adamı ömrünü harcamıştı. Bütün bir içtimâî nizamın temeliydi İslâmiyet.

Sosyal bir sınıfın veya bir kavmin değil, ümmetin inançlarını dile getiriyordu. Ayıran değil, birleştirendi. İnananlar kardeşiler. İnananlar, yani insanların hepsi. Tek Allah, tek kitap, tek hakikat, tek halife, tek dünya. Yunus'un mısralarını kanatlandıran imanla, Mesnevî'deki pırıltılar aynı ezeli nurdan. İslâmiyet Süleymaniye'de kubbe, İtrî'de nağme, Bakî'de şiir.

Medeniyetler de ihtiyarlar.

Nasların cihanşümül seyyaliyeti kalıplaşır zamanla.

Kocayan şuur ezeli hakikatin yüzeyinde bocalar.

İslâm'ın dünya görüşü yekpareliğini kaybeder. Avrupa'nın maddî fetihleri, çöküş devrinin ulemasını afallatır. İslâm'ın inkırazı, hikmetine akıl erdiremedikleri bir gazab-ı ilâhîdir. Susar ve sahnedeki çekilirler. Yerlerini Avrupa'nın imal ettiği yeni bir insan tipi alır: **müstağrip**.¹ Hem suda, hem karada yaşayan bu hilkat garibesi giderek büsbütün kopar mazisinden. Artık ne Asyalı, ne Avrupalıdır. Ne Müslüman, ne Hıristiyan.. Tek kitabın yerine binlerce kitap, tek hakikatin yerine binlerce yan hakikat geçer.

Yıkılan bir dünyanın harabeleri arasında ilelebet yaşanamaz ki.

Her toplumun belli bir değerler bütününe ihtiyacı var.

İrfanından kopan, ana dilini bile unutan müstağripler kfilesi kime, neye bağlanacak?

Sosyal bir sınıf da değildir, sosyal bir sınıfın temsilcisi de. Hakikat tek, hata sonsuz. Müstağrip ne yeni bir dünya görüşü kurabilir, ne de Batının cömertçe sunduğu türlü ideolojiler arasında seçim yapacak güçtedir. Seçmek için, anlamak lâzım. Anlamak için, karşılaştırmak. Mukayese, irfana dayanır.

Batının sosyal ve politik tarihi bilinmeden ideolojileri kavranabilir mi?

İdeoloji bir bütündür. Belli bir dünyanın sorunlarını çözmek için hazırlanmış bir bütün.

Kaldı ki müstağripler bu ideoloji enkazını naslaştırırken Batı'da yeni yeni çelişkiler belirliyordu. İdeoloji, iktisadî alt yapının ifadesidir. Sosyal bir sınıfın çıkarlarını dünyaca geçerli bir hakikat diye sunar. Oysa müstağrip Avrupa fikriyatını bir ilmihal gibi ezberlemeye kalkar. Bütünü kucaklayamaz, kucaklayamazdı da. Müstağripler 1960'lara kadar aynı yalanları çeşitli üsluplarla tekrarlayan bir topluluk. **Aydın, efendisinin ilaçlarını çalıp içen ahmak uşak.**

60'LARDAN SONRA

Batılılaşmak, Batı irfanı ile kaynaşmaksa, Batılılaşmamıştık. Batı medeniyeti liberalizme dayanıyordu, liberalizm sanayileşen Avrupa'nın, başka bir deyişle burjuvazinin dünya görüşüydü. Bizde ne sanayi vardı, ne burjuvazi. Avrupa'nın "Batıksınız" teklifi tek anlam taşıyordu: "kapitalizme teslim olunuz". Bürokratlarımız Batılışmaktan çok, Batılışmış görünmek istiyorlardı. Avrupa'yı tanıımıyorduk ama kendimizi de unutmuştuk. Korkuyorduk düşünceden. Zirvelerde dolaşmamız yasaktı. Batı'yı batı yapan düşünce fatihlerinin yalnız ismini biliyorduk. Ne Locke çevrilmişti dilimize, ne Hobbes, ne Darwin. Hegel, ışığı bize kadar gelmeyen bir yıldızdı. Marx, mavi sakalın kırkinci odası.

1Bkz. Cemil Meriç, Bu Ülke, İletişim Yayınları, İstanbul, 7. baskı. 1992. "Müstağrip" ss. 137-138.

Harf devrimi kütüphanelerimizi dilsizleştirmişti. Tek parti, çelik bir korse giydirmişti şuura. 60'lardan sonra setler yıkıldı, izm'ler bulanık bir sel gibi aktı ülkemize. Tanzimattan beri susmağa alışan halk, sesini yükseltmeğe başladı. Yasak bölge kalmamıştı artık. **İslâmiyet de serbestti, sosyalizm de.**

İslâmiyet serbestti ama müstağripler için bir abesler yığınıydı; din, gericilikti. Şuurumuza vurulan o zinciri çoktan parçalamıştı Cumhuriyet. İslâm olmak, çağın dışına çıkmaktı. Eğitim de, basın da müstağriplerin elindeydi. **Gerçi halk imanından kopmamıştı.** Sığ, soğuk, katılaşmış bir iman. Ama müstağripler yüzde yüz Batılıydılar ve Batı'nın değerlerine sadık kaldılar. **Yeni kuşaklara gelince.. Onlar bu sahte Batıcılıktan tiksinişlerdi.** Masallarla avutulamazlardı artık. İkiye ayrıldılar: **Ülkelerinin mukaddeslerine sarılanlarla sosyalizme gönül verenler, Batı'nın kelimeleriyle: sağcılarla solcular.**

İrfanımızı maziye bağlayan köprüler yıkılmış. İslâmiyet sisler içinde. İhmalin, bilgisizliğin, bühtanın sisleri. Kur'an'ı, "asrın idrakine söyletmek" Akif'in rüyasıydı. Müslüman gençlik de aynı emel peşindedir. İslâm, içtimaî bir nizam. Yaşayan ve yaşayacak olan bir dünya görüşü.. Ama bunu çağdaş insana kabul ettirmek kolay mı?

Oysa sosyalizm.. Sosyalizm, Tanzimatla başlayan Batılılaşmanın, Cumhuriyetle kökleşen laik ve pozitif düşüncenin en efendice, en tabîi sonucu değil mi?

İmanını kaybeden, tarihten koparılan genç nesiller için son kurtuluştur sosyalizm. Yıllarca çölde yaşamışlardı, vahaya koşuyorlardı çılgınca. Önüne geçilmez bir alın yazısıydı bu.

İnsan her yasağa karşı düşkündür. Sosyalizm de tehlikelerle dolu yasak bir bölge idi. O da Avrupa'dan geliyordu ama, Avrupa'dan çok Doğu'nun ezilen milletlerine sesleniyordu. Hürriyet, terakki, anayasa gibi soyut bir kavram değil, "bilimsel bir dünya görüşü" idi. Gençlerimiz hürriyetin sarhoşluğu içinde bu memnu meyveyi kabuğu ve çekirdeği ile yutacaklardı ve yuttular. Bir din oldu sosyalizm. Marx, Hz. Muhammed'in yerini aldı, **Kapital** Kur'an'ın.

Bir anlamda ilk defa Batılılaşıyorduk. Marx, bütün eserleri dilimize çevrilen ilk ve son Batılı yazar. Kanla mühürlenmiş bir Batılılaşma. Okuyan gençlik düğüne gider gibi ölüme koştu, sosyalizm uğruna. Bilmiyordu ki,

- 1)Hiçbir düşünce bir ülkeden ötekine olduğu gibi aktarılamaz.
- 2)İnsan düşünce için değil, düşünce insan içindir.
- 3) Batan bir ülkeyi bir anda kurtaracak hiçbir sihirli formül, yani izm yoktur.
- 4) Avrupa'yla aramızda aşılmaz bir duvar var. Doğu, kapitalist için de, sosyalist için de sömürülecek bir alandır. Doğulu ise, bir yan insan, şüpheli bir yandaş, tek kelimeyle düşmandır.
- 5) Zilletten kurtulmanın yolu haysiyetimizi ispattır. Haysiyet, şuur ve fedakârlık demek. Şuur hiçbir kiliseye bağlanmamak, her vesayeti reddetmek, kapılarını her ışığa açmak demektir. Fedakârlık ise inandığı değerler uğruna her çileyi göze almak, hattâ ölümü bile. Saygıya lâıyk insan kendi kafası ile düşünen ve düşüncesini haykırmaktan çekinmeyendir.

MARKSİZM DE DIŞARDAN GELEN BÜTÜN İDEOLOJİLER GİBİ BİR FELÂKET KAYNAĞI OLMUŞTUR. Çünkü çocuklarımız hazırlıksızdılar. Marksizmin de bir ideoloji olduğunu bilmiyorlardı. **İdeolojinin bir yarı hakikat, ilim kisvesine bürünmüş bir sınıf yalanı olduğunu anlayan var mıydı zaten.** Delikanlılar çarpıtılmış sloganları dünyaca geçerli bir hakikat sandılar. Oysa Marksizm bir doktrin olmadan önce, bir araştırma yöntemidir. **Bir tekke şeyhi değildir Marx. Belli bir çağda, belli bir bölgede yaşamış, her insan gibi, birçok zaafları olan bir düşünce adamı. İnsanlığa en büyük armağanı: diyalektik.²**

Ama unutmayalım ki adına bunca cinayetler işlenen Marksizm, şuurlanmamıza da yardım etmiştir. EVET, TÜRK İNSANI PAPAĞAN BATICILIKTAN GERÇEK BATICILIĞA MARKSİZMİN SAYESİNDE GEÇEBİLMİŞTİR.

Descartes'in XVII. yüzyılda Avrupa'da başardığı düşünce devrimine benzeyen bir düşünce devrimi yaratmıştır bizde marksizm. Avrupa'nın yalancılığına, kapitalizmin sömürüsüne dikkatimizi çekmiştir.

2 Bkz. Cemil Meriç, **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, İstanbul. 7. baskı. 1992. "Tefekkürün Tarifidir Diyalektik", ss. 189-191.

Anlatmıştır ki Batı dūřüncesi dokunulmaz bir hakikatler bütünü değildir. Her sınıfın, her milletin, her camianın kendini korumak için uydurduğu yalanlar var. Batı'dan icazet almadıkça Batı'yı tenkit edemezdik. Marksizm bize bu icazeti verdi. Yani şuurumuza takılan zincirleri kırdı ve Avrupa büyüşünü bozdu.

Bir dūřünce adamı Marksçı olabilir mi?

Marksçılık, bir izme yani bir kiliseye bağlanmak, onun nas'larını değişmez hakikatler gibi kabul etmekse, elbette ki hayır. İnsanlığın dūřünce tarihinde Marksizme lâyük olduğu yeri vermek, bir Eflatun'a, bir İbn Haldun'a, bir Descartes'a veya bir Saint-Simon'a gösterilen saygıyı Marx'tan da esirgememek ise, elbette ki evet. Marx çağdaş Batı dūřüncesinin en büyük temsilcilerinden biri, belki de birincisidir.

Marksizmi dinleştirmek Marx'i anlamamaktır. Konserve hakikatler sunan bir şarlatan değildir Marx. Marksizm tenkittir, şüphedir, araştırma yöntemidir. ³ Sh: 225-232

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Mağaradakiler [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

³ Bkz. Cemil Meriç, Sosyoloji **Notlan** ve **Konferanslar**, İletişim Yayınlan, 3. baskı 1995: Marksizm ve İslâmiyet, ss. 290-296 ve Dünya Görüşleri, ss. 296-302.

Maxime Leroy'a göre, çağdaş cemiyeti kıvrandıran ısırdıpların hiçbiri zannedildiği kadar yeni değildir, dolayısıyla ilaçlar da yeni değil.

Mignet, Thierry, Guizot, Thiers tarihi, bir sınıf kavgası tarihi olarak vasıflandırır (Restorasyon [1815-30] tarihçileri).

Her içtimâî sınıfın bir ideolojisi vardır, ihtilâlcî sosyalizm yeni bir sınıfın, proletaryanın kavga silahıdır. Restorasyonda işçiler şursuz bir kitle. Yaşamak için burjuvaziyle mücadele etmesi gerektiğini bilmemektedir henüz.

Question Sociale: makinenin ortaya çıkardığı yeni sınıfın iddiaları ve doktrini olacaktır ilerde. Bir yığındır henüz. Bu sosyal sınıfın kurtuluşu için sosyal dâvaya ilk eğilen Saint-Simon, Fikret gibi,

"Birgün yapacak fen, şu siyah toprağı altın", diyordu.

İdeolojiler toplumda haksızlıkları birtakım yalanlarla örtüyordu. Çalışanlar kafası ve kollarıyla yeni bir değer yaratan insanlardı. Aylaklar tarihe karışınca, onlarla beraber ideolojiler de gidecekti. Saint-Simon hayatının sonlarına doğru mücadelenin yalnız aylaklarla çalışanlar arasında değil, çalışanlar arasında da olabileceğini anlar: Endüstri şefleriyle işçileri, büyük toprak sahipleriyle ırgatlar.

Barbarları insanlaştıran Hıristiyanlık neden sınıf kavgasına da son vermesindi? 1848'de Marx'ın **"Tarih bir sınıf kavgasıdır"** sözünü Saint-Simoncular da söylemişti.

Sosyalizm istihsal (üretim) vasıtalarının sosyalize edilmesi için proletaryanın başa geçmesidir. Toplumculuk faşizmdir, sosyalizme göre, toplumculuk bir vatan ihanetidir. Faşizme göre içtimâî sınıflar bahtiyar bir ahenk içinde bir arada yaşayabilir. Faşizm toplumculuktur, sosyalizm sınıfçılıktır.

Avrupa'nın tam manasıyla gelişmemiş 2 memleketinde, İtalya ve Almanya'da, faşizm, Bolşevizm'e karşı bir panzehir olarak ortaya çıkar, Bolşevizm'e ve milletlerarası kapitalizme.

Almanya birliğini geç kurar. Fichte, Almanya için kurtuluşun bir iktisadî bağımsızlık=otarsi olmasını ister.

Otarşi: iktisadî bağımsızlık.

Otarşi: siyasî bakımdan kendi kendine yetiş.

Almanlar Rönesans'ı bir İtalyan miti kabul ederler. Alman gururu Fichte ve Herder felsefesinde küçüklük kompleksinin devasını bulur. Almanya yalnızdır, kendine bir şecere yaratır. Aryanizm mitine sarılır. Schlegel kardeşler için medeniyet kuran milletler vardır: mavi gözlü, san saçlı ırk. Almanca Sanskritçe'nin devamıdır. Aryanizm Lâtin zekâsının sürekli zaferleri ve Napolyon'un çizmeleriyle ezilen Cermen zekâsının bulduğu ideolojik mazerettir.

Sosyalizm Fransa'da doğar, Almanya'da gelişir. Versay anlaşmasıyla bütün haklarından mahrum bırakılan Cermenler bir yandan Fichte, Herder nasyonalizmini, bir yandan yeni doğan sosyalizmi kaynaştırır.

Nasyonal sosyalizm Fransız ihtilâlinden sonra gelişen sosyalizmin ve milliyetçiliğin terkididir. Hâkim sınıflar milletin dışındadır, kozmopolittir; kalabalıklar millîdir. Savaş insanın nasıl tanrılaşabildiğini gösteren bir imtihan mıdır? Bu savaş ezilen Almanya'nın milletlerarası kapitalizme karşı savaşıdır. **Sınıf kavgası Yahudilerin uydurduğu bir mittir.** Marx hiçbir zaman efendi olmamış bir ırkın çocuğu idi. Geniş halk yığınlarını aydınlığa kavuşturacağını iddia eden nasyonal sosyalizm başarıya ulaşamadı. Bütün suç faşizmin mi? Liberal demokrasinin bu çöküşte hiç mi hissesi olmayacaktır? Faşizm Türkiye'de tatbikat imkânlarına sahiptir. Gioletti, **"İtalya'da Bolşevizm, Moskova'da zeytin ağacı kadar imkânsızdır",** der.

Bütün Türk tarihi, bir çobanın etrafındaki sürünün hikâyesidir. Türk halkı zaferden zafere koşan bir kalabalıktı, sonra bozgun dan bozguna düştü.

Faşizmin 2 muharriki vardır: din ve millet.

Türk insanı haçlı seferlerinden beri düşman bir dünyada yaşamıştır, hem içinden, hem dışından hancırlenmiştir. Türkiye asırlardır her türlü düşünce hürriyetinden mahrum bırakılmıştır, sınıflar billûrlaşmamıştır, bir proleter yığındır.

Müşterek inançları yoktur, dini yoktur, müşterek dini ve dili yoktur.

600 senelik tarihi silinmiştir.

Bu itibarla faşizme olgun.

Sosyalizm Türkiye'de pek güç bir doktrin halini alabilir.

Komşu Rusya'yla ilgili her türlü fikre karşı düşmandır.

Demokrasi hiçbir şey getirmedir Anadolu köylüsüne. Başlangıçta pek az Türk vardı. Osmanlı kendi din düşmanlarını çoban köpeği olarak kullanmıştı. Müslümanlık "Bütün müslümanlar kardeştir" demek suretiyle 1001 etnik unsurdan bir tek millet meydana getirmiştir.

Biolojik ve hayvanı unsurları olmayan bir tarif bu. Renan'ın millet tarifinden çok daha asil. Bu inanç bir alay konusu haline geldikten sonra Anadolu köylüsü sustu.

Türk insanı tarihin dışında yaşamaya başladı, küskün ve bedbahttır. Bugün Türk kalabalığının problemi burjuva-patron çatışması değildir. Bu çatışmanın olması için fabrikaların kurulması lâzım.

Türk aydınının faşizme eğilmesi gerek.

Bu faşizm bütün geri kalmış memleketlerde hortlaması mümkün olan bir rejimdir.

Kalabalıklarla konuşmasını bilen bir doktrindir faşizm.

1946'dan sonra Türk aydını çok yalın kat da olsa sosyalizmle temas halindedir.

Son zamanlarda çeşitli sosyalizmlerin ortaya çıkması, eski yasakların bir tepkisi mahiyetindedir.

Sosyalizm artık bir tehlike olmaktan çıkmıştır.

Vaktiyle Atatürkçülük neyse, şimdi de sosyalizm odur.

Gerçekte belli bir sosyoloji kültürü olmadan sosyalist olunmaz.

Türkiye Müslüman bir ülkedir.

Tek parti devri şiiyeti olmayan bir faşizmdi.

Düşünen insan mutlaka mayınlara çarpan insandır, izmlerden birine girmek mecburiyetindedir.

Tek partili devir köstebekler ve yarasalar için bir huzur devriydi.

Pareto'nun dediği gibi ilimle eylem iki ayrı dünyadır. Hareket etmek için inanmak lâzımdır. Bizi duygularımız, içgüdülerimiz harekete geçirir. İnsanoğlu inandığı bir mit için hayatını severek verebilir. İnsanları mitler harekete geçirir. Ütopi geleceğe taşan bir anticipation'dur. Mitin doğruluğu yanlışlığı mevzubahis değil. Mit insanları ya kanatlandırır, ya hiçbir tesir yapmaz. Bu itibarla dinler insanları bir deniz gibi dalgalandıran büyük itici kuvvetlerdir. Din insanı yükseltir, ilim gerçeğe tutulan bir aynadır, akla hitap eder. ilim adamı bütün sevgilerinden ve kinlerinden soyunur, tarafsızdır.

Çıkarları maskeleyen, sosyal realiteyi örtmek isteyen yalanlara, Pareto dérivasyon der. Pareto'ya göre görünen gerçeğin arkasında bir de görünmeyen gerçek vardır (alt-ya-pı, üst-yapı ayırımı onda da vardır). Résidu - alt-yapı. İnsanı harekete geçiren saik içgüdülerdir. Ama insan akıldışı hareketlerini akla uygunmuş gibi göstermek ister, bunun için ideolojiler uydurur. Sosyal olaylardaki determinizmi yöneten tecrübe, akıl değil, histir. (Charcot'nun hastası, kapıdan gireni düşman olduğundan öldüreceğini söylüyor, onu daha önceden hiç tanımadığı halde.)

Levant, Batı'nın eskiden beri ehliştirdiği Batılaşmış Doğu (Beyrut).

Orient, müphem bir kelime. Bazen Rusya, bazen İspanya.

Kapitalizm yaşayabilmek için fetihten fethe koşmak mecburiyetindedir. İlk kapitalist ülke olan Hollanda'da Doğu'ya karşı ilk alâka başlıyor. Dil sahasında ilk üniversiteler orada açılıyor. Herbelot tahsilini Hollanda'da yapmıştır. "**Doğu kütüphanesi**" Batı'ya Müslüman Doğu'yu tanıtır. Başlıca kaynağı Kâtip Çelebi'nin (Hacı Hâlife) Keşfüzzünun'udur. Arapça yazılmıştır, ilim dili Arapça olduğu için. O zamana kadar basılmış kitapların listesidir, biraz da izahat verilmiştir. Herbelot'nun kitabını (Kur'an'ın ve 1001 gecenin 4 ciltlik hülâsasını yapan) Galand basar.

Bütün bunlar burjuvazinin fethetmek istediği ülkeler hakkında fazla bilgi sahibi olmak için yaptığı çalışmalardır.

Courty'nin 1001 gün tercümesi ile Batılı'nın asırlardır Roma ve Atina sokaklarında dolaşan muhayyilesi Şiraz bahçelerine, Bağdat şadırvanlarına kanatlanır. İrreal bir Doğu'dur bu. Batı'nın ilgisi iyice çekilir Doğu'ya.

Baron d'Argence "Çin Mektuplarını" yazar, Montesquieu "Acem Mektuplarını". Filozofun kucağında yaşadığı rejimi tenkit için faydalandığı muhayyel bir ülkedir. Misyonerler, seyyahlar (Bernier, Tavernier).

Bu, oryantalizmlerin Prehistoire'ı. Oryantalizm bir günde kurulmaz ve bir koldan çalışmaz. Doğu evvelâ filolojik olarak tanınır. Fransa'da Ecole des Langues Orientales 19. yüzyıl başlarında kurulur. İlk hocası Batı'da 50 yıl sahasında hüküm sürecek olan Silvestre de Sacy. Arapça tetkikler onunla başlar. **Kütüphaneleri çökertecek kadar eser yazar, ilim adamı, gelişen kapitalizmin kurmaylarını yetiştirir.**

İlim milletlerin maddî menfaatine hizmet etmiyorsa, gelişmemeye mahkûmdur. Batı'nın Doğu merakının temelinde mutlak olarak kapitalizm vardır, saf bir ilmîecessüs değildir bu. Gelişen bir sınıfın ihtiyacıdır. Demek Batı'nın sanıldığı gibi sadece madde ilimlerinde değil, toplumları inceleyen de kılavuzu habis bir ihtirastır: Doğu'yu talan etmek. Tabiatıyla Anquetil Duperron gibi saf ilim adamları da vardır. Ama menfaatsız ilim olmaz. Bunun için Türk tarihini bir Avusturyalı, Hammer, Türkçe'nin ilk lügatini Redhouse yazar. Fransızca-Türkçe sözlüğü Hançerî adlı bir Slav kaleme alır, Razi yazar.

Oryantalizm ilim olarak 19. yüzyılda doğar. Champollion, A. Dupéron, W. Jones.

İngiltere Kalküta'dan girer Hind'e. Jones mahkeme âzâsıdır. Hind'i Batı'ya o tanıtır.

Fransa daha çok Müslüman Doğu'yla temastadır. 1810'a kadar İbn Haldun'un ismine rastlanmaz. Keşfüzzünun'da İbn Haldun vardır, ama, Herbelot'nun eserinde yoktur. Batı İbn Haldun'u ilk defa Sacy'nin bir tahlilinden tanır, sonra Kuzey Afrika'ya koşan Fransız ordularında baş tercüman olan De Slane'den. Fransa Cezayir'e yerleşince aşiretleri zaptu rapt altına almak zorunda kalır. Bunun için Magrip'in tarihini tanımak zorundadır. De Slane Berberiler tarihini çevirir, "Mukaddime"yi değil. "Mukaddime" 1850'de Quatre-mère tarafından basılır, 1858'de kitap piyasaya çıkar. Sonradan 1862-68'de Slane'in Mukaddime tercümesi çıkar. Ama Avrupa yine de tanımaz Mukaddime'yi. Çünkü insan tarafsız değildir. Batı için Doğu bir ilkeller ülkesidir. Vicdanını rahat ettirmek için fethettiği ülke ne kadar büyük bir medeniyete sahip olursa olsun Avrupa, onun insanının sevgi ve saygıya lâyık olmadığına ferman çıkarır.

Herder Doğu'yu sever, fakat onda Alman milliyetçiliğine bir dayanak bulmaya çalışır. Belki Goethe bir parça dünya vatandaşıdır (Divan'ı). Yeni bir Rönesans yaratması gereken Doğu Rönesansı sessizce geçitirilir. Revue Philosophique (1876-1930 arası) İbn Haldun ismini bir kere anar, onda da 16. Yüzyıl sosyologu olarak tanıtılır. Gumbowicz ve İbn Haldun'a göre sosyoloji, sosyal gruplar arasında münasebetlerin ilmidir. Année Sociologique 1896'da Durkheim tarafından kurulur, İbn Haldun'un eseri bir kere geçmez. Baron de Slane 1730'da Pirizâde Sahip Mehmed Molla tarafından Türkçeye çevrilen Mukaddime'yi kullanır.

1867'de çıkan Grand Dictionnaire'in (Büyük Lügat) İbn Haldun hakkındaki makalesinde Baron de Slane'in tercümesinden bahsedilmez. Sacy'nin Mukaddime analizi alınır. 1878 Supplément l'inde,

1882 Supplément H'de (Ek Ciltler) hiçbir ilâve yapılmaz.

1900'de yayımlanan 31 cilt Fransız ansiklopedisi İbn Haldun'u iki kere öldürtür. Önce 1378'de Hemsin'de katledilmiş der, sonra da 1406'da Kahire'de eceliyle ölmüştür der. H. Sée, Marrou İbn Haldun'dan söz etmez.

Avrupa'ya İbn Haldun'un değerini tanıtan ilk publiciste Rappoport'dur. Fransa'ya yerleşmiş bir Rus ailesinin çocuğu.

Geniş tecessüslü. A. France'in yakın arkadaşı, onu komünist yapan düşünür. Rappoport Sosyalist Ansiklopedi'nin (1912-20) başyazarıdır. "Jaurès'in Hayatı" da çok güzeldir. 1926 "La Philosophie de l'Histoire Considérée comme Science de l'Evolution" (Bir Evrim ilmi olarak Tarih Felsefesi)'da tarih felsefesinin gerçek kurucusu olarak İbn Haldun'u kabul eder. Rappoport sosyalisttir, sosyalizm yeni bir sınıfın pencerelerini bütün dünya düşüncelerine açışı, medeniyeti bütünüyle kavramak arzusudur. Sonra Haldun'un tarih tezi, Marksist teoriye çok yakın (Müşahedeye verdiği önem). Plékhanov, Haldun'dan hiç bahsetmez. Çünkü çok geniş tecessüsüne rağmen onu bilmez.

1925'de Geuthner yayınevi "Berberiler tarihi" ile "Mukaddime"nin De Slane tercümesini ve ona bir önsöz yazan Bouthoul'u bir kere daha basar.

Maunier, "Revue d'Economie Politique"de (iktisat Dergisi) İbn Haldun hakkında iki yazı yazar. Kuzey Afrika Sosyolojisi adlı kitabı da 1930'da yayımlanır. Cuvillier'de dipnotudur İbn Haldun.

14. yüzyılda ismini söylemeden sosyolojiyi kuran, tarihe ilim haysiyetini kazandıran bu dehâ, hâlâ Batı traité'lerine (el kitaplarına) girmez. Ama bu onun Haldun'dan istifade etmediği anlamına gelmez.

Comte, Saint-Simon'dan bahsetmez, Montesquieu Vico'-dan. Spengler ve Toynbee için Batı batmıştır, Doğu yaşayacaktır. Toynbee'e göre 17 büyük medeniyet kurulmuştur, bunlardan 7'si kalmıştır, onların da içinde yaşamaya namzet olan yalnız Doğu medeniyetleridir. Karanlık bir gökte pırl pırl bir yıldız, mağrur ve münzevî İbn Haldun. Öbür bütün düşünürler bir yıldız kümesine mensuptur.

Toynbee, Bousquet, Hitti, Lacoste, 3. Dünya'nın liderliğini Rusya'ya kaptırmak istemeyen Avrupa büyük bir şefkatle eğilmiştir üzerine. Bousquet "Histoire de la Pensée Economique" (İktisadî Düşünce Tarihi) diye tatlı bir kitaba sahiptir. Pareto hakkında iki büyük kitap yazmıştır. İbn Haldun'dan yaptığı seçme parçaların önsözünde Haldun'u Pareto'ya benzetir. 1956'da "Wisdom of the Orient"de İbn Haldun'u över, "An Arap Philosophy Of History"de çok güzel bir önsöz yazar. İbn Haldun'un bugünkü Avrupa dillerine çevrilemeyeceğini, önce bir edition critique'e ihtiyaç olduğunu söyler.

Sorbonne'da on tane kadar İbn Haldun'la ilgili doktora verilmiştir. İnan, Muhsin Mahdî, Rosenthal tercümesinden faydalanır. En iyi tercüme de onunkidir, fakat Isawi haklıdır. Bulak nüshasında Sahip Molla'mn 5-6 baskısı vardır. Hepsinde tekrarlanan bir önsözde 4-5 kaynak verilir. Fakat hiçbirinde felsefesiyle ilgili bir şey bulunamaz. Satı Bey'e göre, Mukaddime'nin 1. Kitabı umumî sosyolojisi, 2-3. Siyasî sosyoloji, 4- Şehir sosyolojisi, 5- iktisat sosyolojisi, 6- Bilgi sosyolojisi ve sosyolojiye ayrılmıştır.

Montesquieu Kanunların Ruhu'nun başına Ovidius'un bir mısraını yazar: Prolem Sine Matre Creatam (Anasız doğan çocuk). Soranlara bunun yazılması için iki şey lâzımdı. 1- dehâ, babasıdır, bende var, 2- hürriyet anasıdır, Fransa'da yok, der.

Oysa anasız doğan bir çocuktan bahsetmek lazımsa o da Mukaddime'dir. 3 kaynağı vardır Mukaddime'nin.

1-Eski Arap yazarları, İslâm tarihçileri, Mesudî, Tortuşî (Sıraç ül Mülûk), Mesudî (Tenbih) İbn Haldun'un tabiriyle avı kovalamış, fakat tutamamışlardır.

2- Aristo, Platon (Farabî kanalıyla), Yunan Hellenistik kültürü.

3- Yaşanmış hayat.

Gauthier (1938-46) Fransa ve Avrupa'da müstemlekeci ihtirasın çok arttığı bir devirde İbn Haldun belki İspanya'da Greko-Latin mirasına konmuş bir kitabı, bizim bilmediğimiz bir kitabı okumuştur diyor, yalan.

Peygamberlerle, devri tarih görüşü değişti. Tarih başlangıçtan kıyamete akış halindedir. Müslümanlık geliştikçe Kur'an yetmez, hadisler gelişir. Bu arada tarihi tenkit gelişir, hadisler doğru mudur, değil midir, aranmıştır. Haldun bu harcı malzeme olarak kullanır.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

Boğaziçi Üniversitesi Konferansı

Ahmet Mithat Müsteşrikler kongresine giderken, "**Bizi nereye yerleştirecekler**" diye düşünür. "**Biz de Batı'yı tanıyoruz, yani müstagribiz.**"

Batı düşüncesini tanıyan insanların ismi, aynı zamanda halkından kopmuş bahtsız aydınların da ismi. Ahmet Mithat, Avrupa'ya bir fatih edasıyla gidiyordu. Batı ile Doğu insan beyninin iki yarım küresi idi, Allah Şark'ın da Garb'ın da hâliki idi. İslâm'ın vahdeti onu da etkiler. **Güliver kompleksi: ölçüleri kaybetmek.** Şerri temsil eden, cahil bir insanlar topluluğu idi Batı, kâfirdi. Osmanlı için hidâyeti temsil eden Osmanlı ile delâleti temsil eden bir kâfirler ülkesi olarak Garb var idi. A. Mithat'tan sonra durum tersine döndü. Küçüldükçe küçüldük. Batı'nın iftiralara, biz de yenilerini ekledik. Şark bir harabezârdır, bir miskinler tekkesidir. Ali Canip için de, Nazım için de (Pierre Loti'ye yazdığı bir mektupta) Şark böyledir. Ç. Altan da her makalesinde Şark aleyhtarıdır. Bütün talihsizliğimiz Şarklılığımız'dandır. Buna bir de alaturkalılık eklendi. **Böylece kendimize düşmanın biçtiği ölçülerle yetinmemiş, bunlara yenilerini ilâve etmişizdir.** Oysa belli bir Şark prototipi olmadığı gibi, Batı prototipi de yoktur.

Birçok Batılı psikolog için Doğu: mistiktir, rasyonel düşünce Batı'ya hastır.

Weber kapitalizmi Calvin ahlâkına bağlar, mantıkla alay eden bir mantık. "**Akıldan ne kadar uzaklaşırsa, insan o kadar mutlu olur**" der Calvin. İlk günâh Hıristiyanlığın esası. Protestan Hazret-i İsa'nın şefaatine muhtaçtır. Bunun ölçüsü de kazandığı paradır. Oysa rasyonalizm Batı'nın inhisarında değildir. Vahyi bile akılla izah eden İbn Haldun, dünyanın en rasyonalist mütefekkiridir. Batı mistikleri var. Bu köşeli ayırım, manikeendir. Bugünkü nesle düşen A. Mithat'ın başlattığı medeniyet hamlesini sürdürmektir. Kaliforniya Üniversitesi İngiliz Edebiyatı profesörü E. Said, Batı emperyalizmine karşı kin doludur ve bütün orientalistlere ateş püskürmüştür. Oryantalizm emperyalizmin keşif koludur. **Orient (Doğu) kavramı Avrupa'nın uydurmasıdır. Oryantalizm Avrupa'nın sefil menfaatlerine giydirilmiş tülден bir elbisedir. İnsanları birbirinden uzaklaştıran her düşünceye karşıyım.** Bu bakımdan İdanov'un proleter-burjuva ilmi ayırımı ne kadar hatâlıysa, Oryantalizm'i de bütünyle mahkûm etmek hatalı olur. **Avrupa Doğu'nun canına okumuştur, ama bunda Doğu'nun hiç mi kabahati yoktur?**

Bütün oryantalistleri yalancılık ve casuslukla itham etmek doğru olmaz. Bu yamyam Avrupa ile, düşünen Avrupa'yı aynı kefeyle koymak olur.

Türkçe'nin en mükemmel lûgatini Redhouse, en güzel tarihini Hammer yazmıştır, insaf dinin yarısıdır, islâm dünyasını insanlığa tanıtan biz değiliz, Avrupalılar (İbn Haldun'u da Slane tanıtır. III. Napoléon ordusu tercümanıdır. İskoçyalı Rosenthal). The Legacy of islam'da (Schaht'in) Rodin-son Haçlılar'dan zamanımıza İslâm ilişkilerini incelemiştir.

Rodin-son Nâzım'ın Stalin aleyhindeki piyesini Fransızca'ya tercüme ettiği için, FKP'den çıkarılmıştır. Bir "Homo Islami-cus" var mıdır? Rousseau'nun Yeni Heloise'in kenarına "**Herkes yobazdır. Ben de yobazım. Toleransın yobazıyım**" diye yazar.

Tesamuh: Semahat'tan. Müsamaha yanlış bir kelimedir.

BATI'YI DEV OLARAK GÖRMEKTEN KURTULMAMIZ, FAKAT KENDİMİZİ DE DEV GÖRMEMEMİZ LÂZİM. Bu ayırımı da Batı telkin etti: East is east, West is West, bu iki kardeş hiçbir zaman barışmayacaktır, der bir Batılı.

Osmanlı bir aksiyon medeniyeti. Etienne, Goethe'nin dünya edebiyatı tâbirine karşı çıkıyor. Medeniyetler elele verdikçe yükselir. Dünya dillerinde çıkmış 100 mühim eser sorusu Fransa'da, Mısır'da, Japonya'da sorulmuştur. Ortak 2-3 kitap var. Beşeriyet bu kadar az tanımaktadır birbirini. Gendjei ve Bhagavat Gita'yı bir Avrupalı bilmeyebilir, bir Doğulu da Avrupa'nın çok mühim bildiği kitaplardan habersiz olabilir. Etienne tercümeyle de çok önem veriyor. **Mevcut olanı bilmeden, yeni bir şey ilâve edemeyiz. Yükselmek isteyen milletler, gururdan vazgeçip, tercüme yapmak zorundadırlar.** Latince ve Grekçe bilenler çıkıyor sahneye.

YALÇIN KÜÇÜK, "**Türk aydını mütercim olmak için yetiştirilmiştir. Tercümandan mütefekkir**

çıkılmaz" diyordu. Mütercim sadece dünyasının fatihidir. Tercümandan çok farklıdır. Bu yüzden büyük mütercim önce çok azdır.

Ne mütercim, ne mütefekkir yetiştirdik. Sadece tercüman yetiştirdik. Biz hem müstagrip olmak zorundayız, hem müsteşrik. Batılı bizi araştırmıştır, başkasının bakışı da çok mühimdir.

Introspection çok mühimdir, extrospection da kezâ. Namık Kemal Hammer'i tenkit etti. Hammer dışarıdan görülmeyecek bazı şeyleri görmemişti. (Kedi-gidi). Cevdet Paşa Hammer'i tamamlar. Ondan sonraki Lütfi Efendi tarihi bütün olarak basılmamıştır ve öncülerine nazaran zayıftır.

Abbasiler devrindeki İslâm ile Tanzimat Osmanlısı çok farklıdır.

Süleyman Kanunnâmesi'nde Montesquieu'nun kuvvetler ayrımı mevcuttur.

Osmanlı'da despotizm yoktur.

Hükümdar icra vasıtasıdır ve şeriatın emrindedir. Ulemâ ikâz eder, ikinci hatâda ordu+ulemâ, icra gücünü altdeder. 1826'da ordu kalkınca, ulemânın kuvveti kalmamıştır, susmuştur.

Tanzimat'tan sonra büyük bir İslâm âlimi çıkmamıştır, çünkü müttefiki yoktur. Ulemâ da ordu ile çökmüş, Batı'dan gelen taarruzları karşılayamamıştır. Intelijansya o zaman doğmuştur. Tanzimat intelijansyası İslâm'ı bugünkü aydınımızdan çok daha iyi biliyor ve yaşıyordu:

Cevdet Paşa ve Tunuslu Hayrettin. Namık Kemal rakı içerdi, ama E. Renan'a İslâm'ı öğretti. Hepsi medeniyetçi idiler, Batıcı değildiler, mefhumun kendisi de yoktu. Bugün İslâm'ın uyanışına şahit oluyoruz.

Türk aydını önce Müslüman olduğunu bilecektir. Kendisi için bir şeref olan İslâmiyet'i bilecektir, fakat bunun için hazırlıklı değildir, irfanı terk-i tabiiyet eden insanımız bundan büyük bir fayda da sağlamamıştır. Çünkü kendi irfanımızı kaybetmiş vaziyetteyiz.

Bugün Türk aydını dilini, dinini, tarihini bilmek zorundadır. Abbasiler devrinde değiliz. Batı'nın getirdiği aydınlığa muhtacız, islâmiyet'i "Le-gacy of islam"dan öğreniyorum, Ibn Haldun'u ingilizce'den okuyorum. "Akvem ül-mesalik"e dayanarak kendimizi tanımak gerektiğine inanıyorum.

Akıl insanlık için müşterektir. Batı'dan, kendi imanımızı ve şahsiyetimizi muhafaza ederek almalıyız birçok şeyi. Dünya İslâm aydınları da Batı'nın etkisindedir, maalesef. Mısır'daki aydınların, bizim aydınlarımıza üstün olmasa da eserlerini okumak lâzımdır. İslâm'da inhitat kongresine bir tek Türk iştirak etmiyor. (25 yıl önce). Batı müsteşrikleri karşısında ellerimizi kavuşturup dinlemek zorundayız. Onların tartışmalarından bile haberdar değiliz.

SORU:

Osmanlı toplum yapısının irdelenmesi. Enver Ziya KARAL mantığı havada kültür anlayışıdır. Kraldan çok kralcı.

CEVAP:

E. Z. Karal'm uyku getirmek için okunur kitabı. Tarihimiz yalanlardan ibarettir.

Fikir üretilmiyor. Basın, üniversite, aydınlar kısır.

İslâmiyet akıl dinidir.

Deizme en yakın inanç olarak, akıl çağı, islâmiyet'i görür, İslâmiyet birçok iftiralara hedef olmuştur.

SORU:

Şekil itibarıyla bütün dünya Avrupalı'dır. Ancak bu Avrupa dışı ülkeleri sefaletten ve cehaletten kurtaramamıştır. Aydınlar Şark ve Garb'ı barıştırmak isterler, kitleler birbirine düşman kalıyor.

CEVAP:

Eğer bütün insanlar aynı şekilde düşünseydi tezat kalmazdı. Zirvelerde söylenen şarkı aynıdır. Sürü alışkanlıklarına zincirlidir. Bizde hâkim ideoloji, Avrupa burjuvazisinin ideolojisidir.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

OSMANLI'NIN DÜŞÜNCEYE NEDEN İHTİYACI YOKTU?

22 Ocak 1969

Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük düşünür çıkmadı. Çünkü düşünceye ihtiyaç yoktu. Düşünce bir felâkettir, zorlanmadan, mecbur kalmadan düşünmez insan.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa karşısındaki bozgunu, endüstriyel toplumun, askerî bir toplumu yenmesidir. Kılıç tâli-in emrindedir. Hâkim sınıfın ideolojisi, hâkim ideolojidir. Bu itibarla Avrupa'da hâkim sınıf olan burjuvazi, askerî bir savaşa ihtiyaç duymadan, bir avuç aydınımızı emireri haline getirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü devam ediyor. Düşünce tarihinde de, his dünyasında da iki türlü zafer var, sahte zafer:

1- Pirusvârî zafer, muzafferdir, fakat bozguna çok benzeyen bir zafer. Korkunç kayıplarla kazanılan, sadece ismi zafer olan bir bozgun.

2- Pironvârî zafer. Düşmanı yok farzetmek suretiyle kazanılan, antitezi yok sayarak kazanılan zafer.

Antitezini aramayan, onunla görüşmeyen, hattâ onu kuvvetlendirmeye çalışmayan düşünce mağlubiyete mahkûmdur.

Pironvârî zaferler, pirüsvarî zaferlerden daha tehlikelidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda düşünceye ihtiyaç yoktu, Kur'an her şeye yetiyordu: Avrupa, tantanasıyla şuurumuzu fethetti. 1917'ye kadar sadece Batı'nın tesiri altındadır, ondan sonra Rusya'dan gelen bazı düşünce akımları onu zenginleştirdi. Ama bunların sentezini yapabilen herhangi bir düşünür yoktu.

Türk intelijansyası kafa olarak, daha çok Fransa'nın emrindedir. İçtimaî tarih olarak da Fransa daha yakındır bize. İngiltere'den çok, Amerika'yı tanır daha sonra.

Batı emperyalizmi Türk insanını tanımak için gayret harcar. Bu teşebbüsleri Avusturya ve Rusya'da başlar. Avusturyalı ilk Onomastik'i yazar, ilk Türk edebiyatı tarihi bir İtalyan'ındır: Abbé Toderini. İngiltere Redhouse'la katılır kervana. Buradaki Ermeniler'i Rusya'ya kaptırmak istemeyen Amerika, Robert Koleji açar. Sadece onlar tanımak isterler Türkiye'yi, tek taraflı bir arzudur bu. Batı tarihinin sosyal strüktürü, sadece Fransa'ninkine izah edilemez. **Tanzimat'tan bugüne kadarki Türk düşünürlerinin tarihi, Fransızca bilenlerin listesidir denebilir.**

Batı'da gelişen burjuvazi, hayat hakkını kabul ettirmiş ve mücadele içinde geliştiği için, her düşüncenin kök salmasına zemin hazırlamıştır.

Cemiyetleri tehdit eden iki tehlike var:

1- Anarşizm (günlük mânâda).

2- Despotizm.

Hürriyet Nedir?

Namık Kemal'in koca bir kaside yazarak tarif etmediği (hürriyeti bile esaretle tarif eder) "didar-ı hürriyet" nedir? Hürriyet, hayat kavgasında kudretini gösteren bir sınıfın haklarını kabul ettirme cehdinden doğan bir imtiyazdır, içtimaî sınıfların olmadığı yerde, hürriyet yoktur. **Hürriyet kendi düşüncelerini, kendi hayat görüşünü ideolojik plânda kabul ettirmesi için gereken bir kavga silâhidir.** Hâkim sınıfların ancak bir "zaruret-i elîme" (acı bir zaruret) olarak verdikleri bir haktır. Demek mücerret bir hürriyet yoktur, içtimaî sınıfların olmadığı bir yerde hürriyet yoktur, tabiatla mücadele eden insan vardır. Bu mücadeleden sonra zaruret berzahından, hürriyete kavuşulur.

Brötonlar ülkesi imparator Claudius devrinde Roma'nın imparatorluğu altına girer. 5. yüzyılda çekilirler. Kuzeyden Pilet ve Kaledonyalılar'ın hücumuna uğrayınca, Elbe ağzındaki Anglo-Saksonlar'dan yardım isterler, istilâcıları defeden Anglo-Saksonlar, Brötonlar'ı da Pays de Galles'e sürerler. O sırada İskandinavya'dan Fransa'daki Normandiya'ya gelip yerleşen Normanlar, 1066'da Guillaume le Batard kumandasında Hastings muharebesiyle o topraklara yerleşir. 12. yüzyılda Arslan Yürekli Rışar, Filistinden dönerken Avusturyalılara esir düşer. Kardeşi Yurtsuz Jean, 1215'te Magna Cartayı kabul eder.

Hobbes'un yaşadığı devirde İngiltere de karışıklıklar içindedir. Parlamento 14. yüzyılda Avam ve Lordlar kamarasını birbirinden ayırır. Cromwell'in yardımıyla 1649'da Charles Stuart'ın kellesi kesilir.

Avrupa'nın tâlii tek insan gibi olması, yani birbirinin mirasçısı olmasıdır. Hıristiyan Avrupalı düşünce ve medeniyeti, elele vererek kurar. Tek dil vardır: Latince. Doğu'da aynı imtiyaz vardı: Arapça. **Fakat İbn Haldun'dan sonra İslâm düşüncesi durur. Çünkü âdeta düşünce yoktur, ankylose olmuş bir toplum olduğu için, ankylose olmuş (kemikleşmiş) bir düşünce vardır.** Yyes la Coste, bunun sebebini bir içtimâî sınıfın doğmamış olmasına bağlar. İbn Haldun'u mutlaka okumak lâzım. Avcioglu'nun "Türkiye'nin Düzeni"ne Rodinson'un "**İslâm ve Kapitalizm**"i kılavuz olmuştur. İyi bir kılavuz, gönül isterdi ki Avcioglu, la Coste'un kitabını da görsün.

Hobbes Fransa'ya gelir, Descartes'i tanır, İtalya'da Galileo'-yu tanır. İngilterede Bacon ve Harvey'i tanımıştır. Yani Batıda çalışmalar ekip halinde olur. Hobbes, Locke veya Malebranches Descartes'i tanımasaydı, yarım kalırlardı. Voltaire Locke'u bilmeseydi Voltaire olmazdı. Diderot'yu materyalist yapan Hobbes'dur. **Osmanlı İmparatorluğu., hem dinimiz, hem dilimiz, hem geleneğimizle, bu dünyanın tamamen dışındayız. Tanzimatta Batı düşüncesi girmese, 1818'de Avrupa kapitalizmi gelmeseydi, Osmanlı İmparatorluğu daha uzun zaman devam edecekti. İmparatorluğun bütün yükünü Türkler taşıyordu, 1839'a kadar. Hem madde alanında, hem düşüncede dev adımlarıyla gelişen Batı karşısında, yatağına çekilmiş bir sel gibi bir Osmanlı İmparatorluğu.**

Biz yalnız çöken medeniyetlerin mirasına konduk. Bizans frengiden ölüyordu. İran, hattâ Arabistan sağlam ülkeler değillerdi. Biz onların tarlamıza attığı tohumu, genç bir kavim olarak bir yere kadar getirdik. Ama sonra Batı geldi ve Osmanlı İmparatorluğu bitti.

Hobbes için realite kendi içtimâî sınıfının düşüncesidir. Hobbes esasında bir köy papazının oğludur. Fakat menfaat-leriyle yüksek burjuvaziye ve aristokraziye bağlıdır.

Hobbes materyalisttir. İnsan associal bir mahlûktur, zevklerinin esiridir. Rex'in olmadığı yerde her şeyi yapabilir. Bir panterin hakkı. Hakk-ı fetih. Ne yapabilirseniz hakkınız odur. **İnsan bir iştihalar ve ihtiraslar bütünüdür. Tabîî hukuk demek, bir yırtıcı hayvanlar hukuku demektir.** "Homo homini lupus" (insan insanın kurdudur) durumunda, "Bellum omnium contra omnes" (herkesin herkese karşı savaşı) var demektir, insanın bu haklar karşısında bir akli var. Kuvvet adil bir hakem değildir. Bütün ızdıraplar içinde en büyüğü, yaşama insiyakıdır. "Bellum omnium contra omnes", **bütün insanların bütün insanlar için kavgası.** Cemiyet, ayakta durabilmek için bütün haklarını bir 3. şahsa devreder. Bir tabiiyet, bir boyuneğme anlaşması yapar. Bu teslimiyet 3. şahsı bağlamaz. Bu efendi tek insan da olabilir, bir meclis de olabilir. Hobbes'un bütün ızdırabı kucağında yaşadığı toplumdaki anarşidir. Hobbes despotizmin, monarşinin müdafii değildir. Sadece toplumunu sakinleştirmek ister, Hobbes'u bir parça şaşırtan Tukidides olmuştur, (ilk tarihçi Herodot değil, odur. Neticelerle sebepler arasında bağ kurmaya çalışır. Tarihe ilim haysiyetini daha sonra İbn Haldun kazandırır). Tukidides bir tabiat durumundan bahseder: Yağma çağı fikri Hobbes'a oradan gelmiştir. Hobbes isyan hakkını tanır. Otorite sulhu ku-ramamışsa, mukavele kendiliğinden feshedilmiş olur. İngiltere kralı I. Charles. Kellesi kesilebilirdi, iyi edilmişti de kesilmişti. Bu itibarla CromweH'in de iktidara geçişini tasvip etmiş olur. Ancak pozitif kanunlar, insanlara belli haklar verebilir.

Tabîî halde arzular kanundur.

Hürriyet kanunların sınırladığı haklardır. Kanunlar bir yolun kenarındaki çitlerdir, hürriyet yolun kendisidir. Bir ülkede ne kadar az kanun varsa, o kadar hürriyet vardır.

Devletin resmî bir dini olmalıdır. (Çünkü İngiltere din savaşlarıyla kanlanıyordu). Hegel'in Hukuk felsefesine gelinceye kadar Leviathan ayarında bir kitap yazılmamıştır. Hobbes bir totaliterci değildir, fakat totaliter hükümetler ondan çok şey öğrenmişlerdir. Daha sonrakiler ya onu cerhetmek için sahneye çıkmışlardır (Pufendorf, Rousseau, Locke), ya tekrar etmek için. Bir politika ilmi mecellesi kaleme almıştır. Hükümdar ayakta durmak için sulhu sükûnu korumalıdır.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

SAİD NURSÎ

Said'in müridi, bir havariler ormanı.

Yekpare ve kesif.

Ağaçlar kaynaşmış birbirleriyle.

Ve bağrından adsız bir uğultu yükseliyor...

Bir fırtına rüzgârına benzeyen Nur risalelerinin zaman zaman boğuk, zaman zaman heybetli yankısı.

Said, dağbaşıında va'z eden bir mürşit.

Hor görülenler, her şeyini kaybedenler, mukaddesleri çiğnenenler ona koştı akın akın.

Nass'ların yalçın duvarları arkasından geliyordu bu ses, tarihin içinden geliyordu: Kabuğuna çekilmiş yüz binlerce insanı uyandırdı. Bu hayalî insanlar o konuştuğuça gerçekleşti. Yani, Nurculardan önce kelâm var.

O konuştuğuça, laikliğin kartondan setleri yıkıldı birer birer.

Kentle köy, çağdaş uygarlık düzeyi (!) ile Anadolu, tereddütle inanç... karşı karşıya geldi.

Nurculuk, bir tepkidir.

Kısır ve yapma bir üniversiteye karşı medresenin, küfre karşı imanın, Batıya karşı Doğu'nun isyanı.

Her risale bir çılgılık, şuurlaltının çılgılığı.

Zulmün ahmakça taarruzu olmasa, bu münzevi ses böyle sayhalaşır mıydı?

Tanzimat'tan beri her hisarı deviren teceddüt dalgası ilk defa olarak Nur kalesi önünde geriler.

Bu emekleyen, bu kekeleyen yığın, devrim yobazları için bir yüz karasıdır.

Düşünmezler ki kendi yüz karaları bu.

Nurcuları yok farz etmek, gaflet.

Nurcular adalarında kendi hayatlarına devam edebilirler. Ama kökünden kopmak kimseye mutluluk getirmez.

Aydının görevi fildişi kulesini yıkarak bu mazlum kitleyi muhabbetle bağrına basmak, acısını anlamağa çalışmak.

Said Nursî, bir kavga adamı.

Yalçın bir irade, taviz vermeyen bir mizaç, tefekkürden çok iman.

Said'in kavgası, Yogi ile Komiser'in kavgası.

KEMAL TAHİR

"Gerçek kendisini zor teslim eder, çünkü canlıdır, değişkendir. Canlı ve değişken olduğu için de bir kere teslim alınınca sürgit elimizde kalmaz. Bu sebeple gerçekte girilecek savaşın sonu yoktur. Bu savaşın zaferi sürekliliğindedir."

(Bir konuşmasından)

Konuşmak bir arayıştı onun için, bir vuzuha varmak cehriydi. Hayatın belli merhalelerinde, belli hatalara düşmenin mukadder olduğunu çok iyi biliyordu. Uyanık bir şuurdu Kemal, her an zenginleşen bir şuur. Ve okşayan bir ses... dost, ılık, ışıltılı.

Ulu çamlar, fırtınalı diyarlarda yetişirmiş. Kemal'i ıstırap yarattı...

Hapishane, maskelerin çıkarıldığı yerdir.

İhtiraslar, cangıldaki canavarlar gibi dış gıcırdatır hapishanede.

Faziletler de günâhlar kadar samimidirler, samimi ve çıplak.

Kemal, Türk insanını böyle bir laboratuvarında tanıdı, bütün giriftliği, bütün sefaleti ve ihtişamıyla.

Hapishaneden önce çapkın ve şımarık bir İstanbul delikanlısıdır. Sağlam bir iştiha, diri bir tecessüs, diri fakat toy ve serseri. Ülkemiz bir geçiş devresinin hummaları ve yasakları içindedir. Mukaddeslerin can çekiştiği bir devir. "İzm'lerin gittikçe kesifleşen taarruzu karşısında bütün setler yıkılmış. Mazi yok, istikbal meçhul... Tutunacak dal arayan genç zekâlar, mücerredin cazibesine kapıldılar, mücerredin yani meçhulün. İctimaî reçetelerin en ucuzu, en yalınkati, en aldatıcısı elbette ki büyüleyecekleri onları.

Gerçeğin çelik pençesi, şairane hayallerden ayırdı delikanlıyı. Çılgın ümitler, yerlerini çetin bir murakabeye terk ettiler. Hapishane hapishane dolaştı. Yok olmamak için, bir hayvan terbiyecisinin

gergin ve sürekli dikkatine muhtaçtı. Hatalar bıçakla düzeltilir "dam"da. Kemal, o çetin tecrübelerden yüz akıyla çıktı; yüz akıyla yani hem kendini hem insanımızı tanıyarak. En sağlam bilgilerini o acılar ummanından devşirdi. Kitaplar, bildiklerini vesikalandırmasına yarayacaktır.

Hayata karışan Kemal Tahir'i, peşin hükümlerin esaretinden de kurtulmuş görüyoruz. Nass'ların peçesini sıyırıp gözlerinin içine bakabiliyor. Fikir adamı için namus, abes-de direniş değil, hakikate teslimiyet. Kemal yaşayan adamdı. Yaşamak tekâmül etmektir. Çocuklukta dinlenen masalları, ölünceye kadar ciddiye alamazdı. Putları kırılanlar öfkeleniler.

"Sol"daki tefekkür sefaletini bütün buudlarıyla açıqlıyordu, Kemal:

"Hiçbir şey bilmediğimiz meydana çıktı," diyordu... **"yeni bir şey getiremezdik biz... yazı yazanlarımız ortada. Hiç fikirleri yok adamların. Zor, bizim fikrimizin olması... Gerçekleri araştıramıyoruz, fikrimiz nereden olacak?"** Tecrübeli bir hekim soğukkanlılığıyla teşhisini koyuyordu: Batılılaşma...

"Biz Batılılaşma hareketini -tabî Batılılaşma hareketinin bir kolu da, sosyalist harekettir- yani laiklik, maiklik denilen maskaralıkların yanı sıra, sosyalizmi biz, tıpkı Batılılaştırıcılarımızın Batılılaşmayı aldığı gibi aldık. O zaman, Batıda büyük bir sosyalist birikim, fikir birikimi vardı. Her gelen dergi, bize yeni fikirler getirecekti ve bizim, Batı'dan hiçbir farkımız olmadığı için, aynen kullanacaktık onları! Batıda bizim için hazır fikir olmadığı anlaşılınca kıyamet koptu... Zira biz gözü kapalı, Batıdaki fikirleri burada tekrar ediyorduk... Dünya'da bir tek sosyalizm var, o da bilimsel sosyalizm diyorduk. Hâlâ da bu lâkırdıyı söyleyenler var Türkiye'de. Müslümanlıkla sosyalizmin münasebetlerini Garaudy'den öğreniyorlar..."

"Elli yılı kucaklayan sosyalist düşünce tarihimizde, Türkiye gerçeklerine yönelmiş iki tane makale bulmanın ihtimali yoktur; Batıdan duyduğumuz bir iki basmakalıp düşünceyi tekrarlamaktan başka ne yaptık?" ("Sol bölünmeler üstüne konuşma", *Türkiye Defteri*, s. 2).

Sonra, cıvık ve hain bir ilerici adına tarihe saldıran madrabazlara sesleniyordu:

"Tarihsiz toplumların büyük sanatı olamaz. Elli yıllık tarihle sanat olamayacağı gibi, uydurma tarihle de sanat yapılamaz..." Ve itiraz kabul etmez bir hakikatin altını çiziyordu:

"Osmanlılık, bir tarih döneminde, çok önemli bir coğrafya alanında, çok onurlu bir insanlık görevi yüklenmiştir. Osmanlılık, kolektif dehayla kurulmuş bir dünya imparatorluğudur. Salt geçmişi değil, taşıdığı insan değeri ve özelliğiyle ne kadar görünmezden gelinmek istenirse istensin, geleceğimizi de etkileyecek bir deha eseridir. Anadolu Türk dehasının en büyük eseridir..."

Her kitabı bir bombaydı Kemal Tahir'in; hiyanet kalesinde kapanmaz gedikler açan bir bomba. Her sözü bir tokattı; hamakatin çehresinde saklayan bir tokat:

"Hümanizma dünyanın en namussuz sömürsü olan burjuva sömürsünü örtbas etmek için ileri sürülmüş bir duman perdesidir," diyordu.

Kemal'in romanları, hiçbir kilisenin sözcülüğünü yapmaz, herhangi bir tarikatın değil, hakikatin emrindedirler. Zaten Kemal'i de, siyasî bir doktrine hapsetmek yanlış. Sağ ve sol tasnifi, o büyük ve coşkun yaratıcı için değil "ulema-ı rüsum"umuzun mumyalaşmış kafaları için geçerli. Sosyalizm, Kemal'de bir gençlik hatırası; daha doğrusu onun sosyalizmi alıştırdığımız sosyalizmlerden çok başka. Kendisini dinleyelim:

"Gerçeklerle gerçekten savaşmak isteyen bir sosyalist, geçmiş gerçeklerle yaşadığı çağın gerçeklerini iç içe düşünmek, onları her durumda yeniden anlamlaştırmak, değerlendirmek zorundadır..."

"Her ülkenin sosyalistleri kendi yollarını kendileri bulmak, daha açıkçası sosyalizmlerini kendileri yaratmak zorundadırlar" (Konuşmalarından, *Türkiye Defteri*, s. 6).

Dost bir sesteki Kemal, okşayan, inandıran bir ses. Ama bu yumuşak sesin arada bir korkunçlaştığına da şahit olurduk. Bir vicdanın sesiydi bu. Melanetlere meydan okuyan bir sayha idi. Yalanları silip süpüren bir fırtına. Kemal, her namuslu aydınının yol arkadaşıydı, yol arkadaşı ve zaman zaman kılavuzu. Hataları, hepimizin hataları. Vahşi cenk çığıkları atarak birbirlerine saldıranlar, onun husumet duvarlarını yıkan büyük sabrından ve anlayışından ders almalıydılar.

Kemal, bu ülkenin yani hepimizindir. Mahalle kavgaları, tefekkürün zirvelerine ulaşmamalı.

O hayat ve hareket dolu adamın ölümüne hâlâ inanamıyorum. Ve dudaklarıma Sadi'nin mısraları düğümliyor:

"Eyyam-ı baharest, gul-u, lâle-u nesrin;
Ezhak berayent ve tü der hâk çerağı."

İnsan toplumlarının kaderini coğrafya ile açıklamak arzusu Hipokrat'dan Huntington'a kadar uzanır.

İnsan emeğiyle dış dünyayı ve kendini yaratır, tabiatı değiştirirken kendini de değiştirir.

Coğrafya bir hammadde deposudur.

Tekâmül coğrafyanın insanlaşmasıdır. Coğrafya tarihin çerçevesidir.

Dış dünya tarih olaylarını çok etkiler, ancak bu bizi kaderciliğe sürüklemesin. Dış dünya âletidir insanın, kabuğudur.

Tarihî maddecilik de bir nevî coğrafyacılıktır, istihsal kuvvetleri coğrafya.. Tarihte coğrafyanın rolüne ısrarla parmak basan Buckle'dir. O da Ibn Haldun gibi tarih felsefesiyle başlar medeniyet tarihine. Wittfogel'e göre de Asya'da sadece istibdad vardır (Amerika'da Çin tarihi profesörü, Doğu tarihini çok iyi bilir. 2. Enternasyonal'in Çin kompetanı). İnsanoğlunun kaderi kucağında doğduğu coğrafyayla mı sınırlıdır? Asya'nın kaderini sularla, toprakla izah etmek kabil midir? Asya'da ne Batı'daki gibi bir feodalite kurulmuştur, ne sınıflar teşekkül etmiştir. Büyük imparatorluklar kurulmuştur, hattâ büyük demokrasiler kurulmuştur.

19. ve 20. yüzyıl Avrupa'da burjuvazinin asrıdır. Günümüzde Lukacs ve Fransız temsilcisi Goldmann'a göre Fransa'da burjuvazi sert bir ihtilâl iktidara geçmiştir, bu itibarla rasyonalizm gelişmiştir, İngiltere'de emperyalizm gelişir.

Almanya'da rasyonel felsefe doğmaz. Çünkü Almanya siyasî ve iktisadî gelişmesini tamamlamamıştır, burjuvazi yoktur. Fikir adamları ya delirirler, ya intihar ederler, ya kaçarlar (Heine, Marx). **Düşünür bir sınıfın düşünürüdür, sınıf olmadan düşünce olmaz diyenler de var. Bu düşünce nereye kadar doğru?**

Düşünce derken kastedilen, tarihe damgasını vuran düşüncedir.

İbn Haldun Müslüman Doğu'nun yetiştirdiği tek büyük düşünürdür, ama ne babası, ne oğlu vardır tarihte.

Mütercimi Cevdet Paşa İbn Haldun'dan tarih anlayışında geridir.

Doğu'da kapitalizmin doğmayışında müslümanlığın rolü nedir?

Müslümanlık bir sebep olmadan, bir neticedir. Müslümanlık belli bir tarihin, ekonomiko-sosyal gelişmenin mahsûlüdür.

Neden Osmanoğulları bir tek fikir adamı yetiştirmemişlerdir?

Neden büyük düşünür yoktur? Bu şartlar içinde düşünür doğabilir mi?

Tek amaç insanı homo sapiens haline, bir düşünür haline getirmektir. Oysa tam tersi varit. Her kelimeyi parçalamak, nelerle yüklü olduğunu anlamak, tarihten neler aldığını görmek gerek önce. Çünkü düşüncenin başlıca taşıyıcısı kelimelerdir. Çeşitli maskelerle yüklü olan kelimelerden biri de intelligentzia. Başlangıçta Latince'den doğan, Rusya'ya giden, sonra tekrar Avrupa'ya dönen bu kelimeye, 1933 Oxford lügati:

"Hür düşünmeye çalışan, yalanlardan, putlardan kopabilen zümre" diyor. 1936'da aynı lügat "Cemiyete kendi kafasıyla düzen verebilen insanlar" diyor.

Düşüncenin doğabilmesi için evvelâ bir dile ihtiyaç var.

Osmanoğulları'nın karşısında iki yol vardı:

Cennet ve cehennem.

Cehennem geçiciydi, Tanrı rahimdi ve affederdi. Osmanlılar'da yokluk, adem korkusu yok.

"Dünya ahiretin tarlası." Düşüncenin olması için endişe, yokluk korkusu olması gerekti. Anadolu insan deposu ve vergi kaynağı idi, bunun dışında yaşamıyordu.

Düşünce bir sınıf işidir.

Aç insan düşünemez.

Bir kültür mirasına konmadı Osmanoğulları. Kaldı ki Kur'an-ı Kerim her meselevi cevaplandırıyordu. Orijinal bir düşünürü hiç ihtiyaç yoktu. Sınıflar kurulmamıştı. Önce Avrupa bizden kaçtı, sonra biz Avrupa'dan kaçmaya başladık ve sonra o kaçışın korkunç yıkıntısı içinde

Avrupa'ya döndük.

Bu bir dönüş değil, bir teslim oluşturdur.

Tanzimat'la Avrupa girer bize, Mason localarıyla, özel mekteplerle, mürebbilerle.

Çin'de Batı'nın müttefiki afyondur, bizde ilim olur. Kendi vatanından kovduğu materyalizmi bizde yeşertir Avrupa. 18. yüzyıl Avrupası'nda ilerencilik olan materyalizm, 19. yüzyıl Osmanlı ülkesinde bir gericilik olur. Avrupa bu suretle koparır Osmanlı aydınını. Namık Kemal ve Ziyâ Paşa içtimaî şartların çok değiştiği bir devirde ancak Rousseau'yu, ancak Montesquieu'ü okurlar. Buzlu bir cam arkasından görülen bir mabed kadar anlarlar onları da.

Bir Osmanlı şiiri vardır, ama bir Osmanlı nesri yoktur. Oysa nesirsiz düşünce olmaz (Osmanlıca Türkçe'nin bir devirdeki ismidir).

Şiir bir avuç insana hitap ediyordu, çünkü bu bir avuç insanın dışında düşünen kimse yoktu. Namık Kemal'le şüphe başlar. Şinasi daha çok Fransız'dır. Ziyâ Paşa tam bir kozmopolit. Bu üç kafa elbetteki Batı'daki gibi bir inteligentzia'yı kuramamıştır. Elbette kuramamışlardır, çünkü dayandıkları bir sınıf yoktur. **Fikir adamı mutlaka memur olmak mecburiyetindedir. Nasıl bir fikir hürriyetinden sözedilebilir.** Bu şartlar altında tek başına bütün bir devir olan **Ahmet Mithat** gelir. Ahmet Mithat'ın endüstri, 1. Enternasyonal karşısındaki davranışı tam bir ilerici davranıştır. Ahmet Mithat bir Rönesans adamıdır. Doğulu olduğu için utanmayan tek fikir adamı. Max Müller'le lengüistik üzerine tartışacak kadar geniş bir tecüssü vardır. **İttihat-Terâkki devri karanlık bir devir. Bütün düşünceler intihar eder.** Yabancı dil öğrenilmeden Batı'yı Batı yapan Greko-Latin kültürünü bilemezsiniz. **Yabancı dil bilmek için yabancı mektebe gitmek mecburiyetindedir. Yabancı mektebin hikmet-i vücudu bizi Türklüğümüz'den utandırmaktır.**

Saint-Simon'un, Feuerbach'ın, Hegel'in olmadığı yerde Marx'ın tek bahsi anlaşılmaz. **Düşünce bir bütündür. Düşünce yalnız Marksizm değildir. Marksizm bir metoddur, birçok karanlıkları aydınlatmıştır. Tam bir Marksist olmak anti-Marksist olmak demektir.**

Marx'i bir peygamber olarak telâkki ettiğimiz andan itibaren, Marx bir ilim adamı olmaktan çıkar. Hiçbir ülkenin tarihi başka bir ülkenin tarihine benzemez. Diyalektik insan düşüncesinin vardığı son merhaledir, çünkü herhangi bir hadiseyi kökleri ve uzantılarıyla, bütün tezadlarının içinde incelemektir. Kendi kafasıyla düşünmek, hiçbir mektebe bağlanmamak demektir. Bu ne bir liberalizm, ne bir eklektizmdir. Fikir adamı çağının bütün fikirlerini kendi potasında halleder. 3. Enternasyonal Koestler'in tâbiri ile çok kuvvetli iradesi olan, ama odun kafalı insanları yetiştirmiştir. -Stalin'in ölümüne kadar- Çünkü 3. Enternasyonal bir kiliseydi. **Düşünce mumyalaştığı gün cesetleşir.** Marksist düşünce bu kilisenin dışında gelişir.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

12. asırdan beri hazırlanan burjuvazi, sesini 16. yüzyılda duyurur ve şuurlanır.

Rönesans İtalya'dan Fransa'ya, oradan İngiltere'ye geçer. Almanlar bir mythe sayar Rönesans'ı. Yeni bir şey getirmemiş, başakları biçmiştir.

Rönesans nominalistlerin realistleri yenisidir. Ortaçağ'da realizm Eflâton'un devamı. Tanrı idrâk edilmez, aklın vazifesi Tanrı'nın idrâk edilemeyeceğini idrâk etmektir.

Nominalizme göre değerler piramidinin zirvesinde Tanrı vardır. Akıl gündelik hayatın dehlizlerini aydınlatır. Bilgiler tecrübe dışı ve gündelik hayata ait bilgiler olmak üzere ikiye ayrılır.

Engizisyon daima uyanıktır. Copernikus, Galile, Giardano Bruno aklın cezasını öderler, ispanya'ya Amerika'dan akan altın ancak bir happy few'nun (mutlu azınlığın) hayatını değiştirir.

Londra çamur deryasıdır, cam yalnız birkaç köşkte var. 16. asrın başlarında iç savaşlar İngiltere'yi harabe haline getirmiştir.

1535 senesinin Temmuz ayında. Londra kulesinin demir kapısı ağır ağır açılır ve kule müdürü ak sakallı bir mahkûma cezasının kararını okur. Kafası cellât satırı ile kesilen bu adam, o çağın en dürüst insanı Thomas Morus'dur. Sokrat'dan 2000 yıl sonra Morus da, şeref verdiği bir ülkenin darağacında gülümseyerek ebediyete kavuşur.

Taine, Shakespeare'den bahsederken, onu mum isiyile tanınmaz hale gelen Madonna heykeline benzetir.

Morus'ü yaşatan, "Ütopya" adlı eser (1516). Bu kelime de onun dünya dillerine armağanı. Don-Quichotte bir rüyayı yaşar. Thomas More bu rüyayı yaratır.

Marksizm, Marx'la Engels'in birlikte kurdukları, Hegel ile başlayan, Lukacs'da devam eden diyalektik materyalizmin bir safhası.

1796 İngiltere'de büyük endüstrinin kuruluşu.

1819 Fransa'da büyük endüstrinin kuruluşu. Sosyal demokrasinin yetiştirdiği Kautsky, 2.

Enternasyonal'in kurucularından, ilim, indicatif (olanla) ile uğraşır, impératifle (olması gerekenle) değil. Her ideolog olmayanın, olması gerekenin resmini çizen adam.

Morus'dan 18. yüzyıla kadar gelen bütün yazarlar bir parça ütopyacıdır. İnsan bellidir, o halde insanı mesut etmek kolaydır.

Burjuva yazarlarının çoğu idealist sosyalizmi tercih ederler.

Bizde sosyalizm kelimesi II. Dünya Harbi'nden sonra itibar kazandı. Endüstri devriminden evvelki sosyalizm, bugünkünden farklıdır. 1835'le yaşıt kelime.

Kolektivizm kelimesi I. Enternasyonal'in İsviçre'nin Bazel şehrinde yaptığı kongrede kullanılır. (Progrès gazetesi).

Kolektivizm nedir?

Marksistler, devlet sosyalizmine taraftardır. Bu sosyalizmden çekinenler kolektivizm kelimesine sarılırlar. Sosyalizmden daha genç bir kelime.

Kolektivizm anti-étatiste (devlete karşı), anti-centraliste (merkeziyetçiliğe karşı) bir sosyalizmi ifade eder. Jules Guesde taraftardır. Milran, kolektivizmi demokratik sosyalizm olarak tarif eder. Yani aldattıcı bir kelime bu.

Komünizme gelince, ilk ciddî komünist Eflâton.

Bütün sosyalizmlerin ortak yönü şu: hususî mülkiyetin, sınıflar ve fertler arasında uçurum açmaması için ortadan kaldırılması.

Komünizm, sosyalizmin varacağı bir durak.

1847 Komünist Manifest'i.

Sosyalizmde herkes yapabileceğini yapar ve yaptığına göre mükâfatlandırılır.

SSCB sosyalizmi kurmak yolundadır. Komünist merhalede devlet kalmayacaktır.

Marksist sosyalizm kendine ilmî sosyalizm der. Realiteye dayanmak arzusundadır. Marksizm'e göre cemiyeti baştan aşağı değiştirmek için mevcut düzeni zorla değiştirmek fikri vardır. Ama devletin başka yoldan el değiştirmesi mümkünse, o yol tercih edilir.

İki düşman sınıf vardır: burjuvazi-proletarya. Cemiyetin büyük çoğunluğu proleterdir.

Batı'nın komünist partileri Sovyet komünist partisine bağlıdırlar, sosyalistler 2. Enternasyonal'e.

Fransa'da Sosyalist parti Marksist'tir, komünist değildir.

Sosyalizme ve komünizme yanaşmayan komünistler de vardır.

Amerikalı Seligman "**Social Sciences**"in idarecisi olan bir burjuva ekonomisti, tarihî maddeciliğe inandığı halde, sosyalizme karşıdır. Ona göre sosyalizm, bir temennidir, dilektir.

Bir de İngiliz sosyalizmi vardır. Karışıkır.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl:Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

....

1923'den sonra Türkiye etnik bakımdan berraklaşmış, fakat hâlâ birbirini seven insanların vatani olmamıştır. Ancak kültür insanı gündelik kavgaların dışına çıkarır, ideolojiler kinlerimize takılan maskelerdir. Bütün ideolojilerin arkasında mühim olan insanın insan karşısındaki durumudur.

Solcular, **Statu quo**'yu tarihin akışına uygun olarak değiştirmek istediklerini söylerler. Tarihin akışına uygun demek, Tanrı'nın varlığını kabul etmek demektir.

Engels, "**teknik bu şekilde geliştiğine göre insanlık ya sosyalizme, ya barbarlığa gidecektir**" der.

Tarihin akışını herkes kendine göre tefsir eder, tarih mütemadiyen zigzaglar çizer, insanların dışında değildir. Atomu 100 sene evvel kimse düşünmemişti, teknikteki herhangi bir keşif tesadüfidir. Şu halde tarihî bir akıştan bahsetmek hiçbir şey demek değildir. Kapitalizm birçok ülkelerde gelişiyor, birçoklarında geriliyor.

Bernham, "**21. yüzyılda kapitalizm sona erecektir, yerini teknisyenlerin iktidarına bırakacaktır**" görüşünü öne sürer.

Binaenaleyh, istikbâl sosyalizmindir demek, tendanciel (eğilimsel) bir kanun vazetmektir.

Peki, **sağı-solu nasıl tarif edeceğiz?**

Sol geniş kalabalıkların refahını, işiğe kavuşturulmasını, fizik ve moral kalkınmasını ister. Sabırsızdır, gençtir. Zafer uğrunda birçok fedakârlıkları göze alır. Tecrübesizdir. Devrimin ve büyük reformların bütün haksızlıklara son vereceğine inanır.

Sağ sayıya değil, değere önem verir. Daha önce kazanılmış hakların devamını ister. Kalabalıkları yok sayar, vesayet altında bulundurulmalarına taraftardır. Yerleşmiş kuvvetlerle oynanmasına razı olmaz. Karamsardır. Devrimlerin faydadan çok zarar getireceğine kanidir.

Faşizm devrimci bir sağdır.

Sağ hiçbir zaman maziye getirmek istemez, insan bazı bahislerde sağdır, bazılarında sol. Bu itibarla bu kelimeleri aşmak lâzım.

İleri-geri ise çok daha kaypak kelimelerdir.

İki neví sosyalizm vardır:

- 1- Demokrat sosyalizm (2. enternasyonal)
- 2- İlmî sosyalizm (3. enternasyonal)

Bugün ihtilâl komünizmin hususiyeti olmaktan çıkmıştır.

İktisaden geri kalmış memleketlerin ilk yapacakları iş millî kurtuluş savaşıdır.

Bazı ülkelerde din, sömürücülüğe karşı bir silah olduğu için, sosyalistlerin bayrağı olmuştur.

İktisaden geri kalmış memleketlerin büyük dâvaları var. Bunların hepsinin aynı şekilde halledilmesi icap etmez. Tarihin uzun zamandan beri tembelliğe mahkûm ettiği bir ülke, koşmadan, devrimsiz, 20. yüzyıldaki yerini alamaz.

Batı'da 19. asrı yaratan büyük sınıf burjuvazidir. Demokrat sosyalistler büyük bir sarsıntı olmadan emaneti teslim almak ister. Tıpkı bir babanın evlâtlarına miras bırakması gibi.

Fransız ihtilâli Chenier'yi, Robespierre'i, Danton'u kaybettirdi. Ne kazandırdı? Tarihe hız vermek için tarihin yürüyüşünü hızlandırmak doğru mu?

Sosyalist partiler faydalı, demokrat ve olgun mudurlar? Bu insanın durumuna göre değişir. Sh:43

.....

"Batı'da 18. asırda materyalizm bir kavga silâhiydi, bir yere götürüyordu. Türkiye'de materyalizm kiminle mücadele edecekti? Avrupa'dan gelen materyalizm sadece bir vatandan koparma vasıtasıydı. Sosyalizm Türk insanına onu mukaddeslerinden sıyrarak bir ithâl metaı olarak sokulursa, daha asırlarca kurulamaz.

Halk için din insanlığın ta kendisidir.

1917'de ihtilâl yapan Rusya, bugün 1917'den önce olduğu kadar dindardır. Dinin kalkması için sosyal strüktürlerin değişmesi lâzımdır. **Sosyalizm insandan fedakârlık ister. Fedakârlık isteyince o insanın inançlarına saygı göstermeniz lâzımdır.**

Napolili bir asilzade "**Ariosto, Dante'den büyüktür**" diye defalarca düello etmiştir. Nihayet yaralanmış, ölecek.

"Yahu demişler sahiden de daha mı güzel Ariosto?"

"Allah ikisinin de belâsını versin. Ne birinden tek satır, ne öbüründen tek satır okudum" der. Bizde de sağ-sol böyle.

Aydınlık mecmuasına kadar (1924) Türkiye'de diyalektik materyalizmin adı geçmez." Sh:171

Kaynakça

Cemil MERİÇ hz!Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

Polemos: Savaş, Polemologie: Savaş ilmi. Polémique: Kalem savaşı.

Polemologie ile ilgili Aron'un, Bouthol'un eserleri vardır. (Mete Tuncay, polemik savaşı ve (Baha Tevfik için) biraz materyalistti derken, kafasının korkunç sefaletini ifşa etmiş oluyor.)

Hafızanın kanunu, aşkın kanundur, insan ancak sevdiğini öğrenir.

Thiers état önce mücadelesini dine karşı verir, sonra 18. yüzyılda kilise ile taht beraber zedelenir. Voltaire taht'a karşı değil, mihraba karşı haşindir. Montesquieu bir aristokrattır ve bir parlömanter'dir. Rousseau küçük burjuvazinin menfaatlarını müdafaa eder. Kralcılığa karşı haşindir. Diderot, d'Holbach, Helvétius materyalisttirler. Fizyokratlar 19. yüzyıl sonuna kadar kendilerini iktisadın kurucuları olarak tanıtır. Ekonomik Tablo yazarı Quesnay, Dupont de Nemours, Mercier de la Rivière, Turgot'a göre **bizim dışımızda bir tabiat düzeni vardır. Bu düzen mümkün düzenlerin en iyisidir, çünkü Tanrı insanlara en uygun kanunları kurmuştur. O halde yeni kurulan ilmin tek vazifesi vardır: bu kanunları ortaya çıkarmak, yani tabii düzeni hâkim kılmak.** Merkantilizme karşı bir reaksiyondur. Fizyokratlara göre üretici olan ve kısır olan sınıflar vardır: produit net=net hasıla. Tek üretici faaliyet, tarım faaliyetidir. 1 kg. ekerseniz, 50 kg. alırsınız, aradaki fark tabiatın ihsanıdır. Mirabeau tüccarları kuyunun çıkığına ve kovaşına benzetir, su onların değildir, el değiştirmeye yararlar.

İskoçyalı Adam Smith de 1761 yıllarında ilk iktisat derslerini verir. Fransa'da Turgot ile tanışır, döner. 1776'da "Milletlerin Serveti" çıkar. Adam Smith tabiatla mevcut düzeni, müşahadeyle ortaya çıkarabileceğimize inanır. Bu itibarla fizyokratlardan daha ilmi bir davranışı vardır. Vardıkları neticeler aşağı yukarı aynıdır. Devlet iktisadî hayata müdahale etmemelidir.

Klâsik mektebin iki ana dalı vardır:

1. İngiliz Dalı. Malthus, Ricardo. Karamsardırlar. Malthus "Nüfus prensipleri" (1798). İnsan nüfusu geometrik, gıda maddeleri aritmetik oranda artar. O halde sefalet mukadderdir.

Ricardo (1818) "Ekonomi Politik Prensipeleri"nde toprak rantı teorisini ortaya atar. İnsanlar çoğaldıkça buğday ihtiyacı artar. Bunun için eski toprakları gübreyle nemalandırmak, yeni sahalar açmak gerekir ziraate.

2. Fransız Dalı. İyimserdirler. Jean-Baptiste Say, Bastiat. Say mahreçler teorisinin kurucusu. Endüstri kendi açtığı yaraları kendi iyileştirir.

List'in millî ekonomisi, Fransız Sismonde de Sismondi ve Dupont White, sonra idealist sosyalistler.

19. asır önce liberaldir. Liberalizm burjuvazinin yarattığı bir düşünce. Sonra sosyalizm belirir ufukta.

Sosyoloji, Sosyalizm ve Ekonomi Politik aynı zamanda doğarlar ve aynı ihtiyaçlara cevap verirler.

Ütopycı sosyalizm Engels'in Reybaud'dan aldığı bir tâbirdir. "**Sosyal İslahatçılar**" çok kısa zamanda 7-8 baskı yapmış, bütün dillere çevrilmiş ve bütün anti-sosyalistler tarafından kullanılmıştır. Bütün sosyalizmler ütopycıdır. Bütün büyük reform hareketleri birer hayâlden ibarettir.

Alman Sosyalizmi, Fransız Sosyalizmi, İdealist Sosyalizm, Materyalist Sosyalizm vardır. Her sosyalizm, ilmin önceden görüşünü aşan her doktrin ütopycıdır. İstikbâli ütopycılar yaratır.

İdealist ve Marksist sosyalizmler arasındaki fark:

Marksizm tarihi değiştirmek için reçeteler hazırlamaz, Marksizm için kapitalist cemiyet ister istemez kendini yıkacaktır. Tarihî bir zarurettir bu. Bunun ahlâkla alâkası yoktur. Mazinin mezar kazıcısı ise proletaryadır. Tarihin zembereği sınıf kavgasıdır. Dünya iki millettir. İstismar edenler, istismar edilenler. İdealist sosyalizme göre bugünkü düzen insanı küçültücü bir düzendir, hürriyete ve eşitliğe aykırıdır. İnsan tarihi yaratan bir demiurge'dür (yarı-tanrı). Bu yaratışta kılavuzu insanca emellerdir. İdealist sosyalizm için bütün insanlık mevzubahistir, proletarya insanlığın bir cüzüdür.

Shakespeare'in Caliban dediği geniş, cahil ve aç kalabalığı insan üzerine saldırtmadan dostça bir sınıf ahengi kurmak. İdealist sosyalizm için yaşadığımız çağ iğrençtir, fakat istikbâl güzel olacaktır.

Saint-Simon için de, Proudhon için de devlet bir sınıfın başka bir sınıf üzerindeki baskı aracıdır. Saint-Simoncular ise devlete büyük yer verirler.

Proudhon tezadlarla dolu bir adam. Mektep kurmamıştır. Bir Kropotkine, bir Bakounine, bir Tolstoy, bir Sorel onun şakirdidirler.

Proudhon tabiat gibi sonsuz ve cömerttir. Belki Saint-Simon kadar ahenkli değildir, fakat büyüktür.

Proudhon için bilhassa ilk eserlerinde köylü ve küçük esnaf mevzubahistir. Bu itibarla henüz proletaryanın teşekkül etmediği bizim ülkemizde, Proudhon'dan öğrenilecek çok şey vardır.

Marx-Proudhon çatışmasında belli tarihî şartlar altında Marx haklı olabilir. Ama biz Marx-Proudhon çatışmasının dışındayız. Bu çatışmada yalnız Marx'm sesini duyduk.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

CEMİL MERİÇ'İN İŞİK DOĞUDAN GELİR KİTABINDAN AKIL MI CİNNET Mİ?

Cinnete Methiye

Avrupa bazan akılı göklere çıkarmış, bazan cinneti.

Tarifi bir türlü başarılamayan akıl, Batı felsefesinin temel taşlarından biri.

Felsefi mekteplerin durumu, ona göre kararlaştırılmış.

Hümanizmin bayrağı: Akıl. Bütün tartışmaların konusu o... Eflatun'dan Russell'a, Aristo'dan Marx'a kadar düşüncenin belli başlı pehlivanları o meçhul, o müphem nazenin uğrunda savaş vermişler. Ama Batının tebci ettiği tek ilahe akıl değil. Cinnetin de kasidecileri var. Latin şairi Horatius, bütün insanların zırdeli olduğunu asırlarca önce haykırmış. Bizim bir atasözümüz de "**Deme Mecnun'a deli; herkes birgüna deli,**" buyuruyor. Delilik için yazılan methiyelerin haddi hesabı yok. Antakyalı bir şair, çıldıracağını önceden sezerek istikbalini mısralarda yaşatmış:

Fethetmeğe iklim-i cünunu sefer ettim.

Ey nâs, haberdar olunuz hu seferimden.

Fakat insanlık tarihinde cinneti bütün ihtişamı ve bütün iktidarı ile sahneye çıkaran en büyük yazar Erasmus'tur. Hollandalı düşünce adamı, Latin şairinden çok daha insafsız. İmparatorlardan dilencilere, papazlardan keşişlere kadar bütün insanlığın zırdeli olduğunu anlatmakla kalmaz, cinnet olmadan yeryüzünde hayatın da devam edemeyeceğini ispat eder. Yani insanlığın kaderidir cinnet.

İyi ki bu alın yazısından kurtulamıyoruz. **Medeniyet baştanbaşa cinnetin eseri.** Erasmus, Yeni Çağ bu nefis kitapla başlatır. Üstadın sesinde öfkeden eser yoktur. Kükremez, güler... daha doğrusu dudaklarında her an tazeliğini koruyan dilber bir tebessüm ile kainatı dolaşır. Şimdi Tanrılar otağı Olympos'tadır, şimdi yeryüzünde. Cevlangâhı hem eski tarihtir, hem modern çağ. Hiciv, hiçbir ülkede şakayla kaynaşmamıştır böylesine. Karşımızdaki palyaço libası altında, çağımızın en büyük allâmesi gizli. **Kahraman, şu veya bu kişi değil doğrudan doğruya cinnettir.** Dünya edebiyatını yutmuş bilge bir cinnet. Bir devrin en parlak, en çok sevilmiş ve en çok okunmuş bu kitabı dilimize de çevrildi. Ama belki tercümenin yavanlığından, belki okuyucuların budalalığından en küçük bir yankı uyandırmadı.

Cinnet, Erasmus'ta zekâdır. Delilikle budalalık arasında aşılmaz bir duvar var. Cinnetin akılla nasıl kaynaştığını görmek isteyenler Erasmus'u okusun. Kaldı ki Avrupa'nın en ciddi ve en büyük fikir eserleri insanları güldürmek için yazılmışlardır. İşte Don Kişot, işte Gargantua, işte Cinnete Methiye. Bir tiyatronun üzerinde şöyle yazarmış: "Castigat ridendo mores" (Gelenekleri ve alışkanlıkları gülerek düzeltiyoruz).

İçinde bulunduğumuz çağ, on altıncı asırda başlıyor Avrupalıya göre. **On altıncı asın bütün sefalet ve ihtişamıyla canlandıran kitap: Cinnete Methiye.** Günümüzün kendisinden en çok söz edilen düşünce adamlarından biri: Lukacs. Lukacs, yirminci asrın hâkim düşüncesini sergileyen kitabına **Akılın Yokedilmesi** adını vermiş (La Destruction de la Raison).

Cinnete Methiye, gülümseyen ve gülümseten şuh bir eser.

Akılın Yokedilmesi, haşin ve insafsız. Bir hıyabandan geçerek bir salhaneye varıyorsunuz. Faustyen medeniyet kendi kendini sigaya çekiyor. Bir nevi ilahî, daha doğrusu şeytanî komedyaya seyrediyorsunuz. Erasmus'un kahramanı fettan ve nüktedan bir peri. Lukacs kahramanları bir medeniyetin mezar kazıcıları. Erasmus şair, Lukacs savcı. Yalnız kendi de mahkûm ettiği düzenin başlıca sorumlularından değil mi?

Bir zamanlar akılı tanrılaştıran hümanist Avrupa, oyuncağını sefil bir paçavra gibi tekmeliyor. Hakikati imanın dışında arayanlar karşılarında abesi buldular.

Çağımız cinnet ve cinayet çağı. Bu hasta, bu sarsak, bu çirkin yüzyılların ebediyete armağanı, ya bir kaçış edebiyatı olacak yahut da mezbeleleri ve canavarları teşhir eden pis bir gerçekçilik. Aşağıdaki sayfalar günümüzün çirkin ve rezil dünyasına açılan şahane bir revak.

"Avrupa, Haçlı Seferlerinden beri, ilk defa olarak cihanşümul bir kasırga içindedir. On altıncı asır başlarındayız... Kasırga, Fransa'ya daha çok dışarıdan geldi. Ama Fransızlar bir kere cenk meydanına atılınca, bütün güçleri, bütün neşeleri, bütün umursamazlıklarıyla kavgaya verdiler kendilerini. Asrın

bu ilk yarısını iki isim hülâsa eder: **Erasmus ile Luther. Birincisi öncü, ikincisi peygamber.**

Hollanda... Eski dünya Hollanda kumsallarında can veriyordu. Yeni dünyanın ruhu orada tutuştu. Kıvılcım, o sislerin kucağında doğdu. Tiz, alaycı, hızlı bir ses uzayda kayarak bütün Avrupa'ya Erasmus'un adını tanıttı.

Halkın dudaklarından düşmüyordu bu isim. Papalarla hükümdarlar iltifatlarını kazanmak için birbirleriyle yarışıyorlardı. Pek ama kimdi bu adam?

Bir piç. Utrecht Katedralinde merhameten büyütülmüştü. Rotterdam'dan Basel'e, Roma'dan Venedik'e ve Londra'ya yelken açtıktan sonra, günün birinde, herkes tarafından çağının en büyük dehası ve en sevilen yazarı olarak kabul edilmişti. VIII. Henri istiyordu ki sarayda kalsın; I. François College Royale'ı yönet diyordu; X. Leon, 'neden papa olmayasm?' diye fısıldıyordu. O da saray adamı, elçi, veya dostu Thomas Morus gibi, nazır olabilirdi...

Aydın oldu ve aydın kalmayı tercih etti: Serazat bir düşüncenin adamı. Bir evvelki çağın serazat âşıkları ve serazat meddahları yerine serazat bir düşünce adamı. Filhakika, hür ve serseri düşünce, Kilise'den ve Medrese'den çıkıp, elinde saz, yollara düştüğü günden bu yana, edebiyatçıların yaşayış tarzında önemli bir değişiklik olmuştu. Karşımızda artık âşık yoktu, hür düşünce adamı vardı. Ozanlar için tek yaşama yolu dilencilik veya büyük konaklarda uşaklıktı. En yiğit ozanlar, hükümdarın rızasını veya zevklerini hesaba katmak zorundaydılar... Erasmus, ilk defa olarak, bağımsızlığını zincire vurmak isteyen tutkulara, çıkarlara, nüfuzlara karşı koyacak ve hür düşüncenin bayrağını tarafsız bir toprağa yiğitçe dikecektir. Yazarın bağımsızlığını ve haysiyetini, servetin hatta şöhretin fevkinde tutanlar için Erasmus'un büyüklüğü buradadır. Papalık, Reform, imparatorluk, bu kadar çevik, bu kadar keskin kalem kendi dâvalarına bağlamak için can atıyorlardı. **Erasmus kalemini kendine sakladı, yalnız kendine. Huşunet de göstermedi; nümayişe de kalkışmadı.** Kendini saygılarıyla şereflendiren hükümdarlardan ne iltifatlarını esirgedi, ne medihlerini. Ama adamları da olmadı. Tek efendisi vardı: Vicdanı veya keyfi, iki asır sonra Voltaire'i Avrupa'nın sözü en çok dinlenen hükümdarı yapacak olan fikir saltanatının hakiki kurucusu ve ilk temsilcisi Erasmus'tur. Modern zamanların perdedârı...

Yeni doğan hürriyeti kabul ettirmek ve yaşatmak için lüzumlu gözüpeklik ve ihtiyat ondaydı. Daha coşkun ve daha ateşli olsa, belki de hürriyeti tehlikeye düşürürdü. Daha inanmış, daha kabadayı yahut da daha uysal olsa, hürriyeti bir partinin lehine soysuzlaştırırdı; X. Leon'un veya Luther'in sağ kolu olabilirdi. Militan, öfke ve merhametsiz kavga anlarında, hür düşünce adamını yok edebilirdi. Az bulunur bir istisna: Mizacındaki itidal sayesinde bağımsız, güçlü ve özgür kalabildi. Çağımızın hümmur (humour) diye adlandırdığı, dalgalı ve dalgacı bir mizaç vardır ya. İşte Erasmus, o açık göz al-lâmelerden, o sevimli filozoflardan, o akıllı dalgacılardan birincisidir. Daha sonra, Sterne, Voltaire ve Nodier gelecektir.

Erasmus, can çekişen Orta Çağ'ın alacakaranlığında neşeli bir havai fişek gibi Cinnete Methiye'sini fırlattığı zaman, Rönesans'ın başbuğları arasında yerini almış, yeni araştırmalar, merakını İtalya'dan Ren kıyılarına taşımış bulunuyordu. Cerbeze, muziplik ve sevinçle kıvılcımlaşan o sayfalarda modern ruh bütün ihtişamıyla belirliyordu. Evet, eser Latince yazılmıştı. Latince, âlimlerin diliydi; herkese hitap edebilecek tek dil. Hollandaca yazsa daha mı iyi ederdi? Bugün hangimiz anlayabilirdik? Belli ki bütün dünyayı dolaşmak ve bütün hafızalara işlemek için seçilmiş bir üslup karşısındayız. Nitekim yeni doğan resim sanatının yardımıyla bir kat daha cazipleşen kitap, cihanşümül bir kahkaha ortasında Avrupa'yı baştan başa dolaştı. Erasmus'un peri-i ilhamı olan Delilik, kadim mitolojinin bütün süsleriyle, yeni dünyanın bütün cazibeleriyle müzeyyendi. Ter-ü taze ve gülümseyerek geliyordu. Jüpiter'le Gençlik'in kızıydı. 'Mutlu Adalar'da dünyaya gelmişti. Menekşeler, güller, lotuslar, şahdârûlar ortasında. Bu abus ve can sıkıcı köhne dünyayı uyandırmak için, şatır ve handan, boy gösteriyordu. Canlansın diye Nepantes likörü sunuyordu ona. Keyifli bir sarhoşluk. Dikkate lââyık değil mi, o kadar savaş ve cinayetlerle kahrolan on altıncı asrın ilk yansında kahkahadan geçilmez. Her yanda kahkaha. Tiyatroda olduğu gibi, Kilisede de gülünür. Din veya politika kavgalarının çoğu kahkaha ile başlar. Günün birinde kılıç veya damgacıyla sona erecek olan bir kahkaha.

Demek ki Erasmus'un, sancaktar olarak deliliği seçmesi çok tabii. Delilik, elinde deli sopası (marot), burnu havada, on altıncı asra kendi malikânesiymiş gibi adım atar. Deliler asrında değil miyiz? Sokrat'ın istihzasını Gringoire veya Rabelais'nin maskesi altında saklayan akıllı deliler; Charles-Quint veya I. Philippe gibi dünyaya söz geçirmeyi düşleyen ikbalperest deliler; Padova'da I. François gibi esir

edilen yahut Berquin ve Dubourg'la, alevler içinde can veren yiğit deliler; Münster'deki anabaptisler veya Paris'teki Protestanlar gibi azgın deliler. Erasmus şüphe yok ki o kadar uzağı görmemişti. Ama sezmişti ki Cinnet günümüzün hâkimesidir, ve onun şanını terennüm etmişti...

Hem huzura, hem hürriyete düşkün olan Erasmus gibi bir insan için, cinnetin büyük bir imtiyazı vardı: Sorumsuzluk.

Elindeki sopa bir çeşit pasaporttur. Çileden çıkmak, söylenmek, homurdanmak hem sıkıcıydı, hem tehlikeli. Vaizler pekâlâ beceriyordu bu işi. Erasmus yolsuzluklara ve budalalığa cepheden saldıracağına, onları deliliğin himayesine alarak yüceltmenin daha çekici olduğunu anladı.

Horatius, meşhur bir hicviyesinde bütün insanların deli olduğu tezini savunmuştu.

Erasmus daha iyisini yaptı. Dedi ki:

İnsanlar deli olmakta çok haklıdır. Mesela Sokrates günün birinde akıllı olmaya kalktı. Baldıran zehrini içmeye mecbur bırakıldı. Bundan daha tabîî ne olabilirdi. Dünyada akıl hâkim olsa dünya baştan başa yıkılırdı.

Aşk nedir? Cinnet.

Kadın nedir? Gülünç fakat büyüleyici bir varlık. Cinnetin şaheseri.

Demek ki kadın olmasa aşk da olmaz, aile de olmaz ve dünyanın sonu gelirdi. Bir tiyatro sahnesi düşünün, oyuncuların maskeleri, elbiseleri çıkarılıyor birdenbire. Sahne ne kadar yavan ne kadar sıkıcı olurdu. İnsanlar da dünyada komedi oynamaktadır. Hayali ortadan kaldırın ne kalır? Hayali yani cinneti. Kimi kral, kimi papa, kimi soytarı rolündedir, yani herkes tiyatro kahramanı. Tarihin cazibesi, insan yaşayışının devamı duruverir. Artık hiçbir dram yoktur. Canlılar da bir çeşit raks içindedir. Yosma kadınlar, enayi kocalar, coşkun kahramanlar, önünü görmeyen bilginler, ölmezlik ümidiyle sarhoş şairler, ilimleriyle şişinen ilahiyatçılar, dünya zevklerine susuz papalar. Cinnet, istesinler istemesinler, hepsini bayrağı altında toplamış. Cinnet hep aynı istikamette yürümüyor, kâh şu yana sığıyor, kâh o yana, mukaddesten din dışına sığıyor, eski zamanlardan yeni zamanlara. Şimdi Olympos'tadır, şimdi dünyada. İçinizden şöyle bir soru geçiyor: Nereye gittiğinin farkında mı acaba? Çok geçmeden anlıyorsunuz ki bütün bu hercaillikler sadece taktik. Maksat takibe uğramamak. Vergilius'un Galatea'sı gibi okunu attıktan sonra kayboluyor.

Bir eliyle Aristo'nun sakalını çekiyor, bir eli keşişlerin başlığında. Parmakları hem gizli kitapların sayfalarını karıştırıyor, hem papa emirnamelerinin. Jüpiter'in yıldırımlarıyla da oynuyor, Vatikan'ın yıldırımlarıyla da. Ruh-ül Kudüs adına, başında mihveri, sağı solu bombalayan papayı görünce basıyor kahkahayı... Horatius'tan bu yana, bu yan ciddi, yarı dalgacı, felsefî, âlimane, senli benli, tenkitlerin acılığını ve derslerin ağırbaşlılığını bir tebessüm altında gizleyen şaka sanatını hiç kimse bu kadar ustaca kullanamamıştı.

Çağımız deliliklerinin tablosu gözler önündedir. Ama bu usulüne uygun bir hücumdan çok Orta Çağ'dan modern zamanların son hudutlarına kadar uzanan bir keşif uçuşu. Ne tehditten eser var, ne öfkeden. Luther'in az sonra çalacağı tehlike çanının sağır edici gürültüsünü duymuyorsunuz: Sadece yumuşak ve tatlı bir çingirak sesi. Papaların ve hükümdarların tacına şöyle bir dokunup geçen deli sopasının hisirtisi.

Erasmus, dünyaya bir kitaptan daha fazla bir şey armağan ediyordu: Ona bir nefha, bir ruh aktarıyordu. Hür düşünce, doğmuştu artık. Bilmeden, belki de istemeden büyük bir savaşı başlatmıştı. Zamanın kendine ne gibi müttefikler kazandıracağını düşünmemişti; çok geçmeden korkuya düştü, yangını tutuşturduktan sonra yangın var diye bağırmaya başladı. Ama hareket başlamıştı bir kere. Hareketi ancak Tanrı durdurabilirdi."¹ sh:195-202

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Işık Doğudan Gelir [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

¹ Lenient, Charles, *La Satire en France ou la Littérature militante au XVIeme Siècle (XVI.Yuzyilda Fransa'da Hiciv ya da Militan Edebiyat)*, cilt 1, Hachette Paris,

....

1923'den sonra Türkiye etnik bakımdan berraklaşmış, fakat hâlâ birbirini seven insanların vatani olmamıştır. Ancak kültür insanı gündelik kavgaların dışına çıkarır, ideolojiler kinlerimize takılan maskelerdir. Bütün ideolojilerin arkasında mühim olan insanın insan karşısındaki durumudur.

Solcular, **Statu quo**'yu tarihin akışına uygun olarak değiştirmek istediklerini söylerler. Tarihin akışına uygun demek, Tanrı'nın varlığını kabul etmek demektir.

Engels, "**teknik bu şekilde geliştiğine göre insanlık ya sosyalizme, ya barbarlığa gidecektir**" der.

Tarihin akışını herkes kendine göre tefsir eder, tarih mütemadiyen zigzaglar çizer, insanların dışında değildir. Atomu 100 sene evvel kimse düşünmemişti, teknikteki herhangi bir keşif tesadüfidir. Şu halde tarihî bir akıştan bahsetmek hiçbir şey demek değildir. Kapitalizm birçok ülkelerde gelişiyor, birçoklarında geriliyor.

Bernham, "**21. yüzyılda kapitalizm sona erecektir, yerini teknisyenlerin iktidarına bırakacaktır**" görüşünü öne sürer.

Binaenaleyh, istikbâl sosyalizmindir demek, tendanciel (eğilimsel) bir kanun vazetmektir.

Peki, **sağı-solu nasıl tarif edeceğiz?**

Sol geniş kalabalıkların refahını, işiğe kavuşturulmasını, fizik ve moral kalkınmasını ister. Sabırsızdır, gençtir. Zafer uğrunda birçok fedakârlıkları göze alır. Tecrübesizdir. Devrimin ve büyük reformların bütün haksızlıklara son vereceğine inanır.

Sağ sayıya değil, değere önem verir. Daha önce kazanılmış hakların devamını ister. Kalabalıkları yok sayar, vesayet altında bulundurulmalarına taraftardır. Yerleşmiş kuvvetlerle oynanmasına razı olmaz. Karamsardır. Devrimlerin faydadan çok zarar getireceğine kanidir.

Faşizm devrimci bir sağdır.

Sağ hiçbir zaman maziye getirmek istemez, insan bazı bahislerde sağdır, bazılarında sol. Bu itibarla bu kelimeleri aşmak lâzım.

İleri-geri ise çok daha kaypak kelimelerdir.

İki neví sosyalizm vardır:

- 1- Demokrat sosyalizm (2. enternasyonal)
- 2- İlmî sosyalizm (3. enternasyonal)

Bugün ihtilâl komünizmin hususiyeti olmaktan çıkmıştır.

İktisaden geri kalmış memleketlerin ilk yapacakları iş millî kurtuluş savaşıdır.

Bazı ülkelerde din, sömürücülüğe karşı bir silah olduğu için, sosyalistlerin bayrağı olmuştur.

İktisaden geri kalmış memleketlerin büyük dâvaları var. Bunların hepsinin aynı şekilde halledilmesi icap etmez. Tarihin uzun zamandan beri tembelleğe mahkûm ettiği bir ülke, koşmadan, devrimsiz, 20. yüzyıldaki yerini alamaz.

Batı'da 19. asrı yaratan büyük sınıf burjuvazidir. Demokrat sosyalistler büyük bir sarsıntı olmadan emaneti teslim almak ister. Tıpkı bir babanın evlâtlarına miras bırakması gibi.

Fransız ihtilâli Chenier'yi, Robespierre'i, Danton'u kaybettirdi. Ne kazandırdı? Tarihe hız vermek için tarihin yürüyüşünü hızlandırmak doğru mu?

Sosyalist partiler faydalı, demokrat ve olgun mudurlar? Bu insanın durumuna göre değişir. Sh:43

.....

"Batı'da 18. asırda materyalizm bir kavga silâhiydi, bir yere götürüyordu. Türkiye'de materyalizm kiminle mücadele edecekti? Avrupa'dan gelen materyalizm sadece bir vatandan koparma vasıtasıydı. Sosyalizm Türk insanına onu mukaddeslerinden sıyrarak bir ithâl metaı olarak sokulursa, daha asırlarca kurulamaz.

Halk için din insanlığın ta kendisidir.

1917'de ihtilâl yapan Rusya, bugün 1917'den önce olduğu kadar dindardır. Dinin kalkması için sosyal strüktürlerin değişmesi lâzımdır. **Sosyalizm insandan fedakârlık ister. Fedakârlık isteyince o insanın inançlarına saygı göstermeniz lâzımdır.**

Napolili bir asilzade "**Ariosto, Dante'den büyüktür**" diye defalarca düello etmiştir. Nihayet yaralanmış, ölecek.

"Yahu demişler sahiden de daha mı güzel Ariosto?"

"Allah ikisinin de belâsını versin. Ne birinden tek satır, ne öbüründen tek satır okudum" der. Bizde de sağ-sol böyle.

Aydınlık mecmuasına kadar (1924) Türkiye'de diyalektik materyalizmin adı geçmez." Sh:171

Kaynakça

Cemil MERİÇ hz!Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

Polemos: Savaş, Polemologie: Savaş ilmi. Polémique: Kalem savaşı.

Polemologie ile ilgili Aron'un, Bouthol'un eserleri vardır. (Mete Tuncay, polemik savaşı ve (Baha Tevfik için) biraz materyalistti derken, kafasının korkunç sefaletini ifşa etmiş oluyor.)

Hafızanın kanunu, aşkın kanundur, insan ancak sevdiğini öğrenir.

Thiers état önce mücadelesini dine karşı verir, sonra 18. yüzyılda kilise ile taht beraber zedelenir. Voltaire taht'a karşı değil, mihraba karşı haşindir. Montesquieu bir aristokrattır ve bir parlömanter'dir. Rousseau küçük burjuvazinin menfaatlarını müdafaa eder. Kralcılığa karşı haşindir. Diderot, d'Holbach, Helvétius materyalisttirler. Fizyokratlar 19. yüzyıl sonuna kadar kendilerini iktisadın kurucuları olarak tanıtır. Ekonomik Tablo yazarı Quesnay, Dupont de Nemours, Mercier de la Rivière, Turgot'a göre **bizim dışımızda bir tabiat düzeni vardır. Bu düzen mümkün düzenlerin en iyisidir, çünkü Tanrı insanlara en uygun kanunları kurmuştur. O halde yeni kurulan ilmin tek vazifesi vardır: bu kanunları ortaya çıkarmak, yani tabii düzeni hâkim kılmak.** Merkantilizme karşı bir reaksiyondur. Fizyokratlara göre üretici olan ve kısır olan sınıflar vardır: produit net=net hasıla. Tek üretici faaliyet, tarım faaliyetidir. 1 kg. ekerseniz, 50 kg. alırsınız, aradaki fark tabiatın ihsanıdır. Mirabeau tüccarları kuyunun çıkığına ve kovaşına benzetir, su onların değildir, el değiştirmeye yararlar.

İskoçyalı Adam Smith de 1761 yıllarında ilk iktisat derslerini verir. Fransa'da Turgot ile tanışır, döner. 1776'da "Milletlerin Serveti" çıkar. Adam Smith tabiatla mevcut düzeni, müşahadeyle ortaya çıkarabileceğimize inanır. Bu itibarla fizyokratlardan daha ilmi bir davranışı vardır. Vardıkları neticeler aşağı yukarı aynıdır. Devlet iktisadî hayata müdahale etmemelidir.

Klâsik mektebin iki ana dalı vardır:

1. İngiliz Dalı. Malthus, Ricardo. Karamsardırlar. Malthus "Nüfus prensipleri" (1798). İnsan nüfusu geometrik, gıda maddeleri aritmetik oranda artar. O halde sefalet mukadderdir.

Ricardo (1818) "Ekonomi Politik Prensipleri"nde toprak rantı teorisini ortaya atar. İnsanlar çoğaldıkça buğday ihtiyacı artar. Bunun için eski toprakları gübreyle nemalandırmak, yeni sahalar açmak gerekir ziraate.

2. Fransız Dalı. İyimserdirler. Jean-Baptiste Say, Bastiat. Say mahreçler teorisinin kurucusu. Endüstri kendi açtığı yaraları kendi iyileştirir.

List'in millî ekonomisi, Fransız Sismonde de Sismondi ve Dupont White, sonra idealist sosyalistler.

19. asır önce liberaldir. Liberalizm burjuvazinin yarattığı bir düşünce. Sonra sosyalizm belirir ufukta.

Sosyoloji, Sosyalizm ve Ekonomi Politik aynı zamanda doğarlar ve aynı ihtiyaçlara cevap verirler.

Ütopycı sosyalizm Engels'in Reybaud'dan aldığı bir tâbirdir. "**Sosyal İslahatçılar**" çok kısa zamanda 7-8 baskı yapmış, bütün dillere çevrilmiş ve bütün anti-sosyalistler tarafından kullanılmıştır. Bütün sosyalizmler ütopycıdır. Bütün büyük reform hareketleri birer hayâlden ibarettir.

Alman Sosyalizmi, Fransız Sosyalizmi, İdealist Sosyalizm, Materyalist Sosyalizm vardır. Her sosyalizm, ilmin önceden görüşünü aşan her doktrin ütopycıdır. İstikbâli ütopycılar yaratır.

İdealist ve Marksist sosyalizmler arasındaki fark:

Marksizm tarihi değiştirmek için reçeteler hazırlamaz, Marksizm için kapitalist cemiyet ister istemez kendini yıkacaktır. Tarihî bir zarurettir bu. Bunun ahlâkla alâkası yoktur. Mazinin mezar kazıcısı ise proletaryadır. Tarihin zembereği sınıf kavgasıdır. Dünya iki millettir. İstismar edenler, istismar edilenler. İdealist sosyalizme göre bugünkü düzen insanı küçültücü bir düzendir, hürriyete ve eşitliğe aykırıdır. İnsan tarihi yaratan bir demiurge'dür (yarı-tanrı). Bu yaratışta kılavuzu insanca emellerdir. İdealist sosyalizm için bütün insanlık mevzubahistir, proletarya insanlığın bir cüzüdür.

Shakespeare'in Caliban dediği geniş, cahil ve aç kalabalığı insan üzerine saldırtmadan dostça bir sınıf ahengi kurmak. İdealist sosyalizm için yaşadığımız çağ iğrençtir, fakat istikbâl güzel olacaktır.

Saint-Simon için de, Proudhon için de devlet bir sınıfın başka bir sınıf üzerindeki baskı aracıdır. Saint-Simoncular ise devlete büyük yer verirler.

Proudhon teadlarla dolu bir adam. Mektep kurmamıştır. Bir Kropotkine, bir Bakounine, bir Tolstoy, bir Sorel onun şakirdidirler.

Proudhon tabiat gibi sonsuz ve cömerttir. Belki Saint-Simon kadar ahenkli değildir, fakat büyüktür.

Proudhon için bilhassa ilk eserlerinde köylü ve küçük esnaf mevzubahistir. Bu itibarla henüz proletaryanın teşekkül etmediği bizim ülkemizde, Proudhon'dan öğrenilecek çok şey vardır.

Marx-Proudhon çatışmasında belli tarihî şartlar altında Marx haklı olabilir. Ama biz Marx-Proudhon çatışmasının dışındayız. Bu çatışmada yalnız Marx'm sesini duyduk.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

CEMİL MERİÇ'İN "UMRANDAN UYGARLIĞA" KİTABINDAN

YENİ BİR KURBAN DAHA: CEVDET PAŞA

Cevdet Paşa çağdaş Türk nesrinin mimarlarından biri: Dürüst, aydınlık, tekellüfsüz bir nesir...

Yalnız Türk nesrinin mi? Bütün bir nesil -bütün bir millet diyecektim- düşüncenin kanunlarını *Miyâr-ı Sedat*'dan öğrendi. XIX. asır, fetihleri, tecessüsleri, arayışları ile iki isimde zirveleşir: Ahmet Midhat, Ahmet Cevdet.

"Cevdet Paşa'nın üslubu, şark dünyasının dışına çıkmadan muayyen bir dil telakkisinin içinden geçerek süzülmüştür" diyor Tanpınar.

"Üslubunda en kuvvetli tesir, eski müverrihlerimizden (tarihçiler) gelir. Tabii halde konuşmaya benzeyen ifade şekli onlarıdır. Ben gerek devrinde ve gerek ondan çok sonra, Türkçeye bu kadar hakkıyla sahip başka bir üslup tanımıyorum".¹

Medresenin bu son büyük temsilcisi, *Tarih-i Cevdet'in* ifade selasetini Encümen-i Dâniş'in telkinlerine bağlayacak kadar mahviyetkârdır:

"Bir vakitten beri Bâb-ı Âli'ce evrâk-ı resmiye müsecca yazılmak mültezem olmakla ekseriya kelâmın hakkı verilemez ve bazan lâyıkile maksat anlaşılamazdı. Ketebe-i aklâm çok defa bir seci için asıl mânâyı feda ederlerdi. Bu cihetle tahrirat-ı resmiye ekseriya belagatten âri olurdu. Reşit Paşa kelâmda belagati iltizam etti ve Bâb-ı Âli'nin kitabetini tarz-ı tersile (secisiz nesir) döktü. Binâen alâ zâlik *Tarih-i Cevdet'in* dahi tarz-ı tersil üzere ve lisanımızda zebânzet (söylenir olan) olan ibârât ile yazılması iltizam olundu. Tarih yazma hususunda telâkki ettiğim talimat şu idi: Elfâz-ı garibe istimalinden ve tekel-lüfât-ı münşiyânedan sarf-ı nazarla herkesin anlıyacağı tâbirat ile yazılmak.

İşte bunun üzerine *Tarih-i Cevdet'in* tahririne başladım ve tarik-i tersilde kaba Türkçe ibârât ile tahririni iltizâm eyledim".²

Yukardaki parçayı eserine aynen nakleden Ebû'l-ûlâ Mardin de şöyle der: Cevdet Paşa "herkesi okuryazar bir hale getirebilmek için dilin sadeleştirilmesi lüzumuna kail olmuş, tumturaklı, seçili yazıların yalnız takrizlerde kullanılmasına tarafdâr olarak, diğer yazıların açık Türkçe yazılmasını ve dilimizde en güç ilmî bahislerin bile yazılabileceğini ileri sürerek bu vadiye yazdığı yazıları misal olarak göstermiştir".³

Filhakika, Paşa, *Kavaid-i Osmaniye* ile Türkçenin, *Belâgat-ı Osmaniye* ile Türk belagatinin ilk temel kitaplarını vermekle kalmamış, tok, berrak, vakur üslubuyla edebiyatımıza düşünce nesrinin en güzel örneklerini sunmuştur.

Tarih-i Cevdet'in muhteva olarak değerine gelince... İsmail Habib'i dinleyelim:

"12 ciltlik *Tarih-i Cevdet*, yalnız azametli bir faaliyet âbidesi, yalnız açık ifadesiyle nesir sadeliğinde bir merhale, yalnız temas ettiği mes'eleler ve tetkik ettiği mevzular hakkında herkes için en muteber bir mehz değil... teceddüdümüzün fikrî tarihinde ehemmiyetli bir mevki kazanmış bir eserdir".⁴

Tanpınar da sitayişlerinde daha az cömert değil: "Cevdet Paşa, Peçevi'ye, Âli'ye, Kâtip Çelebi'ye, hattâ o kadar *lezzetli* ve dikkatli olan Naima ile Şârih'ül Mennarzade'ye rağmen en büyük müverrihimizdir".

"1851'de açılan Encümen-i Dâniş, 1774'den 1826 ya, yani Kaynarca'dan Vak'a-i Hayriye'ye kadar geçen zaman için, Hammer'i tamamlayacak bir tarih yazmak vazifesini ona vermişti. Sonradan irâde-i seniyesi de çıkan bu karar, ona otuz senelik bir çalışmanın yolunu açmıştır.

İbn Haldun'un bu son şakirdi, İmparatorluğun tarihini âdetâ müesseselerin tarihinde mütalaa eder düşüncesini uyandıracak kadar derin bir perspektifle cemiyetimizi garplılaşımağa götüren hadiselerin üzerinde durur".⁵

Son yıllarda garip bir mahlûk türedi Türkiye'mizde. Tek sahife tarih okumadan milletin mazisini keşf, hâlini tasvir, istikbalini tanzim eden bir allame türü... Hafızamızı kaybettik. Hafızamızı, yani

1Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s. 216 vd. 316

2 *Tezâkir*, Türk Tarih Kurumu basımevi, 4 cilt, Ankara 1953-1967.

3 Ebül'ula Mardin, *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa*, İstanbul 1946, s. 36-37.

4 İsmail Habib, *Edebî Yeniliğimiz*, İkinci Kısım (2. cilt), Devlet Matbaası, İstanbul 1932, s. 28.

5 Tanpınar Ahmet Hamdi, *XX. Asırda Türk Edebiyatı Tarihi*, İbrahim Horoz basımevi, İstanbul 1956.

şuurumuzu...

Sabah gazetesinin *Cevdet Tarihi'ni* eski harfleri bilmeyen bir neslin tettebbuuna sunması bizi çok sevindirdi. Gerçekten de vâkıfane şerhler ve zengin bir lügatçe ile aydınlatılmış bir *Tarih-i Cevdet*, Millî Kütüphanemiz için baha biçilmez bir kazanç olurdu. Böyle bir teşebbüsün tek tehlikesi vardı: Cevdet'i tercümeye kalkışmak. Zira arzettik: *Belagat-i Osmaniye* yazarı rastgele bir tarihçi değildir. Namık Kemal gibi bir üslup üstadıdır. Biz o büyük sanatçılardan yalnız "vak'a-i tarihiye"yi değil, dilimizi de öğrenmek zorundayız. Bir düşünceyi ifade edecek çeşitli kelimeler arasında yalnız bir *tanesi* doğru, yalnız bir *tanesi* güzel, yalnız bir *tanesi* yerindedir. Üslup demek bu kelimeyi keşfetmek demektir. Büyük müelliflerin imtiyazıdır bu keşif, imtiyazı ve "sıfat-ı kâşife"si. Cevdet Paşa'yı tercüme edilmiş görünce büyük bir hayal kırıklığına uğradık. Hele tercümenin, mübalatsız bir heveskâr'a havale edilmiş olması çok üzdü bizi. Süleymaniye tahrip edilmiş, enkazından sefil bir gecekondu kurulmuş. Bir gazete böyle bir cinayetın mesuliyetini nasıl yüklenebilir? Faciayı teşhire geçiyoruz:

"Besmele"yle başlayan ve dua ile biten ilk üçbuçuk sahifenin yalnız Arapça kısımlarını anlayabildik. Bizimle beraber başkalarını da tahammül edilmez bir işkenceye tâbi tutmamak için tenkid'e "Mehazlar" bölümünden başlıyoruz.

Aslı: "Bin tarihlerine kadar şehnameci ve badehu vak'a-nüvis unvaniyle her asırda ashab-ı maarifden bir zabt-ı vekayie me'mur buyurula gelmiş olmasıyla vekayi-i Devlet-i âliyye bu asırlara dek müsel ve muttasıl olarak mazbut-u sa-hayif-i eyyam ve mahfuz-u ezhan-ı enam olup kalmıştır.

Sabah Tercümesi'ne aktarılmış: Bin tarihlerine kadar şehnameci ve sonra vak'anüvis adıyla her yüzyılda eshab-ı maarifden biri vak'aları zabta memur buyurula gelmiş olduğundan Devlet-i âliyye vak'aları bu yüzyıllara kadar birbirlerine bağlı ve devamlı olarak günlük tutulan sahifelerde unutulup kalmıştır.

Doğrusu: "Her devirde ashab-ı maarifden biri vak'aları zaptetmeğe memur buyurula gelmiş olmasıyla Devlet-i âliyye vekayii, zamanımıza kadar arka arkaya ve aralıksız olarak sahayif-i eyyam'a kayıt edilmiş ve halk zihninde hıfz edilmiştir".

Yüzyıl değil, asır, yani: devir, çağ. Bu yüzyıllara kadar değil, zamanımıza kadar. Günlük tutulan sahifelerde değil, günlerin sahifelerinde zaptedilmiş, yani: günü gününe kaydedilmiş, Mahfuz-u ezhan-ı enam; unutulup kalmış değil, insanların zihninde saklanmıştır. Bir sonraki cümle,

Aslı: (Koçi *Bey Risalesi*) Görüceli Koçi Bey nâm zât-ı maa-rif-simatm Sultan Murad-ı rabia takdim eylemiş olduğu lâyhaları cami bir risaledir.

Aktarılmış: (Koçi *Bey Risalesi*) Görüceli Koçi Beyin maarif isteyen dördüncü Murad'a sunduğu layihaları içinde toplayan bir risaledir.

Doğrusu: (Koçi *Bey Risalesi*) Görüceli Koçi Bey ismindeki münevver (maarif-simat) zâtın IV. Sultan Murad'a takdim eylemiş olduğu lâyhaları toplayan bir risaledir. (Uyuyarak mı yazıyorsunuz a sultânım? Biraz dikkat buyursanıza: Maarif-simat olan IV. Murad mıdır? Koçi Bey mi? Maarif isteyen ne demektir? Eskiden çok sık kullanılan bu kelime, Maarif, Marifetin cem'i, Marifet: bilgi, ilim, ustalık. Maarif-Si-mat: Bilgili, aydın, hakim diye çevrilebilirdi).

Aslı: "Şânizâde askerın perişanlığı esbabını beyan..." Aktarılmış: "Şânizâde askerın sebeplerini anlatma yolunda." Doğrusu: "Şânizâde askerın perişanlığı sebeplerini".

Kitabiyat faslı bu kadar. Mukaddemeye geçelim:

Aslı: "*Tarih-i Cevdet'in* mebedei olan bin ikiyüz seksen sekiz sene-i hicriyesi Devlet-i âliyyece bir hadd-i fasıl gibi olup andan sonra vukuatın rengi tagayyur etmiştir. Bu asrın vukuatı ise âsâr-ı sabıkanın ihzar ve tehiyye ettiği ilel ve es-bab-ı müteselsilenin netayic ve müsebbibatı idüğünden yazılacak vekayi-i tarihiye ne makule esbabın âsârı idüğü bilinmek lâzım gelür".

Aktarılmış: "*Cevdet Tarihi'nin* başlangıcı olan bin ikiyüz seksen sekiz hicrî senesi Devlet-i âliyyece kesinti yeri gibi olup ondan sonra olayların rengi değişmiştir. Bir yüzyılın olayları ise eski yüzyılların öne alman ve boş bırakılan sebepler, birbirini kovalayan neticeler ve sebeplerin dayanağı olacağından, yazılacak tarih olaylarının ne türlü sebeplerin eserleri olduğunu bilmek lâzımdır."

Doğrusu: "*Cevdet Tarihi'nin* başlangıcı olan bin ikiyüz seksen sekiz hicrî yılı Osmanlı tarihinde bir nevi sınır gibi olup, ondan sonra vukuatın rengi değişmiştir. Bir asrın vukuatı ise geçen asırların geliştirdiği ve hazırladığı zincirleme illet (saik) ve neticeleri ve eserleri olduğundan yazılacak tarihî vakaların ne türlü sebeplerin eserleri olduğunu bilmek lâzım gelir".

a) Tarih-i Cevdet'in mebd-i binikiyüzsensekiz değil binyüzsensekizdir. Bir zühul eseri olduğunu çevirenin bilmesi gerekti.

b) "Devlet-i âliyyece kesinti yeri gibi olup" ne demek? Hadd: sınır, uç. Hadd-i fasıl: İki bölgeyi veya alanı birbirinden ayıran sınır. Yazar: "1188 senesi Osmanlı tarihinde bir nevi sınır (dönüm noktası)dır" diyor.

"Bir yüzyılın olayları ise eski yüzyılların öne alınan ve boş bırakılan sebepler, birbirini kovalayan neticeler..." Bu yaveleri nerden çıkarıyorsunuz bay "çevirmen"?

Birinci bölüme geçelim. İlk cümle:

Aslı: "İlm-i tarih efrad-ı nâsa vekayi ve measir-i mâziyeye ve vükela ve havassa hafaya ve serair-i mukteziyeye muttali idüp nef i amme-i âleme âid ve râci olduğundan âmme-i eşhas mütalaasına mecbul ve beynelhavas makbul ve mergub bir fenn-i kesir-ül menafidir."

Aktarılmış: "Tarih ilmi, herkese, vükela ve devlet adamlarına geçmişteki gizli ve saklı olayları öğretip duyurmak ve bütün dünyaya ait menfaatlere dönük olarak, halkın okuyup değerlendireceği ve yönetici devlet adamlarıca da el üstünde tutulan menfaatleri çok, bir fendir."

Doğrusu: "Tarih ilmi halka (efrad-ı nâsa) mazinin vakalarını ve eserlerini; devlet adamlarıyla münevverlere bilinmesi gereken sırların içyüzünü öğreten bir ilimdir. Faydası bütün insanlara ait olduğundan tarihten halk da hoşlanır seçkinler de..."

Anlatmağa çalıştığımız şu: Türkçeden Türkçeye tercüme yapılamaz! Yukarıdaki cümleyi ele alalım.

"İlm-i tarih efrad-ı nâsa vekayi ve measir-i mâziyeye..."

Bugünkü dilde "efrad-ı nâs"m karşılığı yoktur. Efrad-ı nâs "halk" değildir. Halk mütecanis bir bütündür. "Vekayi"nin türkçesi vekayi'dir. Hem "hadisat"ı, hem "vukuat"ı, hem "vekayf'i, "olay"la karşılamak tercüme değil ihanettir.

"Measir"Te "eser" aynı şey mi? "Vükela" ve "havas" vükela ve havastır. "Efrâd-ı nâs"m zıddıdır. Cevdet Paşa cemiyeti ikiye ayırıyor:

1) Efrâd-ı nâs

2) Vükela ve havas

Efrâd-ı nâs: Geniş kalabalık. Vükela ve havas: Güzideler, seçkinler (elite). Fakat o devrin güzideleriyle zamanımızın seçkinleri birbirinden farklı. "Vükela ve havas" mutlu azınlık değil, bürokrasi değil, intelijansiya değil, belki bunların hepsi.

"Efrâd-ı nâs"ın tarihten beklediği: Vekayi-i mâziye'dir. Yani tarih onun için bir hikâyeler silsilesidir. Vükela ve havas çobandır. Mesuliyet yüklenmiştir. Tarihten içtimaî sırların çözülmesini bekler. Yani tarih herkese hitab eden bir ilim, ama her idrake sesleniş başka başka.

"Hafaya"nın Türkçesi "gizli şeyler". "Serair"nin Türkçesi "gizli şeyler". Ama "hafaya" başka, "serair" başka, "sır" başka.

Hafî olmaya ki, malûm ola ki... mânâsındadır: "Sır olmaya ki" denilmez. "Muhtefi": Saklı.

"Mahfice başlayan giderek bi-riyâ içer" mısraındaki "mahfice" belki "gizlice" diye çevrilebilir. "HafV'nin zıddı "celi": Aşikâr, ayan.

"Amme-i âlem": Herkes, bütün dünya. Amme-i eşhas: Halk, eşhasın bütünü.

Devam edelim.

Aslı: "Zira insan medeniyyüttâbı olup ya'ni behaim gibi münferiden yaşamayıp mahal be mahal akt-i cem'iyet ederek yekdiğere muavenet etmeğe muhtaç olurlar."

Aktarılmış: "Zira insan uygar yaşamayı ve hayat seviyesini yüksek tutmayı bilen, yalnız başına yaşamayıp, toplulukla ilgilenen ve yer yer bir araya gelerek cemiyet kurmağa ve birbirlerine yardım etmeğe muhtaçdırlar".

Görülüyor ki "zira insan uygar yaşamayı ve hayat seviyesini yüksek tutmayı bilen" mütercimim hezeyanıdır. Cevdet Paşa da Aristo ve İbn Haldun gibi insanın doğuştan medenî yani "içtimaî" olduğunu kabul ediyor. "Hayat seviyesini yüksek tutmak" ne demek? "Toplulukla ilgilenen" ne demek? "İnsan... muhtaçdırlar" ne biçim Türkçe?

Aslı: "Ve bu cemiyet-i beşeriyyenin derecat-ı mütefavitesi olup edna derecesi hayme-nişin olan kabailin cemiyetidir ki..."

Aktarılmış: "Bu insan cemiyetlerinin, derece derece yükselmiş ve geri kalmışları hattâ çadıra yaşayan kabileler vardır."

Doğrusu: "**Bu insan topluluklarının birbirinden farklı dereceleri olup en aşağı derecesi çadırda oturan kabile topluluğudur.**"

Okuyucudan özür dileyerek devam edelim: Aslı: "Hevayic-i zaruriye-i beşeriyeti tedarik ile şecere-i hayatın semeresi olan tenasül maksadına vusul bulurlar."

Aktarılmış: "Bunlar günlük yiyecek, giyecek ve yakacakları bulurlar".

Doğrusu: "Bu topluluklar yaşamak için zarurî olan eşyayı tedarik ile nesillerini devam ettirirler".

Tekrar ediyoruz. Namık Kemal tercüme edilemez! Cevdet Paşa tercüme edilemez; Belagattaki iktidarını dosta düşmana kabul ettiren bir nesir üstadını musikisiz, donuk, köksüz bir ifadeyle konuşturmak ne büyük hadnâşinaslık. Hele Paşa'yı zaman zaman Ataç tilcikleri ile miyavlatmak, utanmazlığın ta kendisi. *Sabah* gazetesinden temennimiz, "**emanetleri ehline tevdi**" etmesidir. Sh: 316-325

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Umrandan Uygurluğa [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

CEMİL MERİÇ'İN ISIK DOĞUDAN GELİR KİTABINDAN AKIL MI CİNNET Mİ?

Cinnete Methiye

Avrupa bazan akli göklere çıkarmış, bazan cinneti.

Tarifi bir türlü başarılamaayan akıl, Batı felsefesinin temel taşlarından biri.

Felsefi mekteplerin durumu, ona göre kararlaştırılmış.

Hümanizmin bayrağı: Akıl. Bütün tartışmaların konusu o... Eflatun'dan Russell'a, Aristo'dan Marx'a kadar düşüncenin belli başlı pehlivanları o meçhul, o müphem nazenin uğrunda savaş vermişler. Ama Batının tebciil ettiği tek ilahe akıl değil. Cinnetin de kasidecileri var. Latin şairi Horatius, bütün insanların zırdeli olduğunu asırlarca önce haykırmış. Bizim bir atasözümüz de "**Deme Mecnun'a deli; herkes birgüna deli,**" buyuruyor. Delilik için yazılan methiyelerin haddi hesabı yok. Antakyalı bir şair, çıldıracağını önceden sezerek istikbalini mısralarda yaşatmış:

Fethetmeğe iklim-i cünunu sefer ettim.

Ey nâs, haberdar olunuz hu seferimden.

Fakat insanlık tarihinde cinneti bütün ihtişamı ve bütün iktidarı ile sahneye çıkaran en büyük yazar Erasmus'tur. Hollandalı düşünce adamı, Latin şairinden çok daha insafsız. İmparatorlardan dilencilere, papazlardan keşişlere kadar bütün insanlığın zırdeli olduğunu anlatmakla kalmaz, cinnet olmadan yeryüzünde hayatın da devam edemeyeceğini ispat eder. Yani insanlığın kaderidir cinnet.

İyi ki bu alın yazısından kurtulamıyoruz. **Medeniyet baştanbaşa cinnetin eseri.** Erasmus, Yeni Çağ bu nefis kitapla başlatır. Üstadın sesinde öfkeden eser yoktur. Kükremez, güler... daha doğrusu dudaklarında her an tazeliğini koruyan dilber bir tebessüm ile kainatı dolaşır. Şimdi Tanrılar otağı Olympos'tadır, şimdi yeryüzünde. Cevelangâhı hem eski tarihtir, hem modern çağ. Hiciv, hiçbir ülkede şakayla kaynaşmamıştır böylesine. Karşımızdaki palyaço libası altında, çağımızın en büyük allâmesi gizli. **Kahraman, şu veya bu kişi değil doğrudan doğruya cinnettir.** Dünya edebiyatını yutmuş bilge bir cinnet. Bir devrin en parlak, en çok sevilmiş ve en çok okunmuş bu kitabı dilimize de çevrildi. Ama belki tercümenin yavanlığından, belki okuyucuların budalalığından en küçük bir yankı uyandırmadı.

Cinnet, Erasmus'ta zekâdır. Delilikle budalalık arasında aşılmaz bir duvar var. Cinnetin akılla nasıl kaynaştığını görmek isteyenler Erasmus'u okusun. Kaldı ki Avrupa'nın en ciddi ve en büyük fikir eserleri insanları güldürmek için yazılmışlardır. İşte Don Kişot, işte Gargantua, işte Cinnete Methiye. Bir tiyatronun üzerinde şöyle yazarmış: "Castigat ridendo mores" (Gelenekleri ve alışkanlıkları gülerek düzeltiyoruz).

İçinde bulunduğumuz çağ, on altıncı asırda başlıyor Avrupalıya göre. **On altıncı asın bütün sefalet ve ihtişamıyla canlandıran kitap: Cinnete Methiye.** Günümüzün kendisinden en çok söz edilen düşünce adamlarından biri: Lukacs. Lukacs, yirminci asrın hâkim düşüncesini sergileyen kitabına **Akılın Yokedilmesi** adını vermiş (La Destruction de la Raison).

Cinnete Methiye, gülümseyen ve gülümseten şuh bir eser.

Akılın Yokedilmesi, haşin ve insafsız. Bir hıyabandan geçerek bir salhaneye varıyorsunuz. Faustyen medeniyet kendi kendini sigaya çekiyor. Bir nevi ilahî, daha doğrusu şeytanî komedyaya seyrediyorsunuz. Erasmus'un kahramanı fettan ve nüktedan bir peri. Lukacs kahramanları bir medeniyetin mezar kazıcıları. Erasmus şair, Lukacs savcı. Yalnız kendi de mahkûm ettiği düzenin başlıca sorumlularından değil mi?

Bir zamanlar akli tanrılaştıran hümanist Avrupa, oyuncağını sefil bir paçavra gibi tekmeliyor. Hakikati imanın dışında arayanlar karşılarında abesi buldular.

Çağımız cinnet ve cinayet çağı. Bu hasta, bu sarsak, bu çirkin yüzyılların ebediyete armağanı, ya bir kaçış edebiyatı olacak yahut da mezbeleleri ve canavarları teşhir eden pis bir gerçekçilik. Aşağıdaki sayfalar günümüzün çirkin ve rezil dünyasına açılan şahane bir revak.

"Avrupa, Haçlı Seferlerinden beri, ilk defa olarak cihanşümul bir kasırga içindedir. On altıncı asır başlarındayız... Kasırga, Fransa'ya daha çok dışarıdan geldi. Ama Fransızlar bir kere cenk meydanına atılınca, bütün güçleri, bütün neşeleri, bütün umursamazlıklarıyla kavgaya verdiler kendilerini. Asrın

bu ilk yarısını iki isim hülâsa eder: **Erasmus ile Luther. Birincisi öncü, ikincisi peygamber.**

Hollanda... Eski dünya Hollanda kumsallarında can veriyordu. Yeni dünyanın ruhu orada tutuştu. Kıvılcım, o sislerin kucağında doğdu. Tiz, alaycı, hızlı bir ses uzayda kayarak bütün Avrupa'ya Erasmus'un adını tanıttı.

Halkın dudaklarından düşmüyordu bu isim. Papalarla hükümdarlar iltifatlarını kazanmak için birbirleriyle yarışıyorlardı. Pek ama kimdi bu adam?

Bir piç. Utrecht Katedralinde merhameten büyütülmüştü. Rotterdam'dan Basel'e, Roma'dan Venedik'e ve Londra'ya yelken açtıktan sonra, günün birinde, herkes tarafından çağının en büyük dehası ve en sevilen yazarı olarak kabul edilmişti. VIII. Henri istiyordu ki sarayda kalsın; I. François College Royale'ı yönet diyordu; X. Leon, 'neden papa olmayasm?' diye fısıldıyordu. O da saray adamı, elçi, veya dostu Thomas Morus gibi, nazır olabilirdi...

Aydın oldu ve aydın kalmayı tercih etti: Serazat bir düşüncenin adamı. Bir evvelki çağın serazat âşıkları ve serazat meddahları yerine serazat bir düşünce adamı. Filhakika, hür ve serseri düşünce, Kilise'den ve Medrese'den çıkıp, elinde saz, yollara düştüğü günden bu yana, edebiyatçıların yaşayış tarzında önemli bir değişiklik olmuştu. Karşımızda artık âşık yoktu, hür düşünce adamı vardı. Ozanlar için tek yaşama yolu dilencilik veya büyük konaklarda uşaklıktı. En yiğit ozanlar, hükümdarın rızasını veya zevklerini hesaba katmak zorundaydılar... Erasmus, ilk defa olarak, bağımsızlığını zincire vurmak isteyen tutkulara, çıkarlara, nüfuzlara karşı koyacak ve hür düşüncenin bayrağını tarafsız bir toprağa yiğitçe dikecektir. Yazarın bağımsızlığını ve haysiyetini, servetin hatta şöhretin fevkinde tutanlar için Erasmus'un büyüklüğü buradadır. Papalık, Reform, imparatorluk, bu kadar çevik, bu kadar keskin kalem kendi dâvalarına bağlamak için can atıyorlardı. **Erasmus kalemini kendine sakladı, yalnız kendine. Huşunet de göstermedi; nümayişe de kalkışmadı.** Kendini saygılarıyla şereflendiren hükümdarlardan ne iltifatlarını esirgedi, ne medihlerini. Ama adamları da olmadı. Tek efendisi vardı: Vicdanı veya keyfi, iki asır sonra Voltaire'i Avrupa'nın sözü en çok dinlenen hükümdarı yapacak olan fikir saltanatının hakiki kurucusu ve ilk temsilcisi Erasmus'tur. Modern zamanların perdedârı...

Yeni doğan hürriyeti kabul ettirmek ve yaşatmak için lüzumlu gözüpeklik ve ihtiyat ondaydı. Daha coşkun ve daha ateşli olsa, belki de hürriyeti tehlikeye düşürürdü. Daha inanmış, daha kabadayı yahut da daha uysal olsa, hürriyeti bir partinin lehine soysuzlaştırırdı; X. Leon'un veya Luther'in sağ kolu olabilirdi. Militan, öfke ve merhametsiz kavga anlarında, hür düşünce adamını yok edebilirdi. Az bulunur bir istisna: Mizacındaki itidal sayesinde bağımsız, güçlü ve özgür kalabildi. Çağımızın hümmur (humour) diye adlandırdığı, dalgalı ve dalgacı bir mizaç vardır ya. İşte Erasmus, o açık göz al-lâmelerden, o sevimli filozoflardan, o akıllı dalgacılardan birincisidir. Daha sonra, Sterne, Voltaire ve Nodier gelecektir.

Erasmus, can çekişen Orta Çağ'ın alacakaranlığında neşeli bir havai fişek gibi Cinnete Methiye'sini fırlattığı zaman, Rönesans'ın başbuğları arasında yerini almış, yeni araştırmalar, merakını İtalya'dan Ren kıyılarına taşımış bulunuyordu. Cerbeze, muziplik ve sevinçle kıvılcımlaşan o sayfalarda modern ruh bütün ihtişamıyla belirliyordu. Evet, eser Latince yazılmıştı. Latince, âlimlerin diliydi; herkese hitap edebilecek tek dil. Hollandaca yazsa daha mı iyi ederdi? Bugün hangimiz anlayabilirdik? Belli ki bütün dünyayı dolaşmak ve bütün hafızalara işlemek için seçilmiş bir üslup karşısındayız. Nitekim yeni doğan resim sanatının yardımıyla bir kat daha cazipleşen kitap, cihanşümül bir kahkaha ortasında Avrupa'yı baştan başa dolaştı. Erasmus'un peri-i ilhamı olan Delilik, kadim mitolojinin bütün süsleriyle, yeni dünyanın bütün cazibeleriyle müzeyyendi. Ter-ü taze ve gülümseyerek geliyordu. Jüpiter'le Gençlik'in kızıydı. 'Mutlu Adalar'da dünyaya gelmişti. Menekşeler, güller, lotuslar, şahdârûlar ortasında. Bu abus ve can sıkıcı köhne dünyayı uyandırmak için, şatır ve handan, boy gösteriyordu. Canlansın diye Nepantes likörü sunuyordu ona. Keyifli bir sarhoşluk. Dikkate lâyük değil mi, o kadar savaş ve cinayetlerle kahrolan on altıncı asrın ilk yansında kahkahadan geçilmez. Her yanda kahkaha. Tiyatroda olduğu gibi, Kilisede de gülünür. Din veya politika kavgalarının çoğu kahkaha ile başlar. Günün birinde kılıç veya damgacıyla sona erecek olan bir kahkaha.

Demek ki Erasmus'un, sancaktar olarak deliliği seçmesi çok tabii. Delilik, elinde deli sopası (marot), burnu havada, on altıncı asra kendi malikânesiymiş gibi adım atar. Deliler asrında değil miyiz? Sokrat'ın istihzasını Gringoire veya Rabelais'nin maskesi altında saklayan akıllı deliler; Charles-Quint veya I. Philippe gibi dünyaya söz geçirmeyi düşleyen ikbalperest deliler; Padova'da I. François gibi esir

edilen yahut Berquin ve Dubourg'la, alevler içinde can veren yiğit deliler; Münster'deki anabaptisler veya Paris'teki Protestanlar gibi azgın deliler. Erasmus şüphe yok ki o kadar uzağı görmemişti. Ama sezmişti ki Cinnet günümüzün hâkimesidir, ve onun şanını terennüm etmişti...

Hem huzura, hem hürriyete düşkün olan Erasmus gibi bir insan için, cinnetin büyük bir imtiyazı vardı: Sorumsuzluk.

Elindeki sopa bir çeşit pasaporttur. Çileden çıkmak, söylenmek, homurdanmak hem sıkıcıydı, hem tehlikeli. Vaizler pekâlâ beceriyordu bu işi. Erasmus yolsuzluklara ve budalalığa cepheden saldıracağına, onları deliliğin himayesine alarak yüceltmenin daha çekici olduğunu anladı.

Horatius, meşhur bir hicviyesinde bütün insanların deli olduğu tezini savunmuştu.

Erasmus daha iyisini yaptı. Dedi ki:

İnsanlar deli olmakta çok haklıdır. Mesela Sokrates günün birinde akıllı olmaya kalktı. Baldıran zehrini içmeye mecbur bırakıldı. Bundan daha tabîî ne olabilirdi. Dünyada akıl hâkim olsa dünya baştan başa yıkılırdı.

Aşk nedir? Cinnet.

Kadın nedir? Gülünç fakat büyüleyici bir varlık. Cinnetin şaheseri.

Demek ki kadın olmasa aşk da olmaz, aile de olmaz ve dünyanın sonu gelirdi. Bir tiyatro sahnesi düşünün, oyuncuların maskeleri, elbiseleri çıkarılıyor birdenbire. Sahne ne kadar yavan ne kadar sıkıcı olurdu. İnsanlar da dünyada komedi oynamaktadır. Hayali ortadan kaldırın ne kalır? Hayali yani cinneti. Kimi kral, kimi papa, kimi soytarı rolündedir, yani herkes tiyatro kahramanı. Tarihin cazibesi, insan yaşayışının devamı duruverir. Artık hiçbir dram yoktur. Canlılar da bir çeşit raks içindedir. Yosma kadınlar, enayi kocalar, coşkun kahramanlar, önünü görmeyen bilginler, ölmezlik ümidiyle sarhoş şairler, ilimleriyle şişinen ilahiyatçılar, dünya zevklerine susuz papalar. Cinnet, istesinler istemesinler, hepsini bayrağı altında toplamış. Cinnet hep aynı istikamette yürümüyor, kâh şu yana sığıyor, kâh o yana, mukaddesten din dışına sığıyor, eski zamanlardan yeni zamanlara. Şimdi Olympos'tadır, şimdi dünyada. İçinizden şöyle bir soru geçiyor: Nereye gittiğinin farkında mı acaba? Çok geçmeden anlıyorsunuz ki bütün bu hercaillikler sadece taktik. Maksat takibe uğramamak. Vergilius'un Galatea'sı gibi okunu attıktan sonra kayboluyor.

Bir eliyle Aristo'nun sakalını çekiyor, bir eli keşişlerin başlığında. Parmakları hem gizli kitapların sayfalarını karıştırıyor, hem papa emirnamelerinin. Jüpiter'in yıldırımlarıyla da oynuyor, Vatikan'ın yıldırımlarıyla da. Ruh-ül Kudüs adına, başında mihveri, sağı solu bombalayan papayı görünce basıyor kahkahayı... Horatius'tan bu yana, bu yan ciddi, yarı dalgacı, felsefî, âlimane, senli benli, tenkitlerin acılığını ve derslerin ağırbaşlılığını bir tebessüm altında gizleyen şaka sanatını hiç kimse bu kadar ustaca kullanamamıştı.

Çağımız deliliklerinin tablosu gözler önündedir. Ama bu usulüne uygun bir hücumdan çok Orta Çağ'dan modern zamanların son hudutlarına kadar uzanan bir keşif uçuşu. Ne tehditten eser var, ne öfkeden. Luther'in az sonra çalacağı tehlike çanının sağır edici gürültüsünü duymuyorsunuz: Sadece yumuşak ve tatlı bir çingirak sesi. Papaların ve hükümdarların tacına şöyle bir dokunup geçen deli sopasının hisirtisi.

Erasmus, dünyaya bir kitaptan daha fazla bir şey armağan ediyordu: Ona bir nefha, bir ruh aktarıyordu. Hür düşünce, doğmuştu artık. Bilmeden, belki de istemeden büyük bir savaşı başlatmıştı. Zamanın kendine ne gibi müttefikler kazandıracağını düşünmemişti; çok geçmeden korkuya düştü, yangını tutuşturduktan sonra yangın var diye bağırmaya başladı. Ama hareket başlamıştı bir kere. Hareketi ancak Tanrı durdurabilirdi."¹ sh:195-202

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Işık Doğudan Gelir [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

¹ Lenient, Charles, *La Satire en France ou la Littérature militante au XVIe me Siècle (XVI.Yuzyilda Fransa'da Hiciv ya da Militan Edebiyat)*, cilt 1, Hachette Paris,

19. asır 1814 Waterloo savaşı ile başlar.

20. asır ise 1914'de Cihan Harbi ile başlar.

Napoleon savaşları bir yandan hürriyet fikrini, eşitlik fikrini savunurken, Avrupa halklarını Fransız burjuvazisi yararına sömürüyordu. Savaş bir müddet için istihsal kuvvetlerine yardım etti. Korsikalı generalin milyonlarca insanın kanı pahasına çizdiği Fransa haritası (1795-1815), ihtilâlden önceki sınırlarına dönmüştü. Sona eren bir rüya devri idi o.

XVIII. Louis'nin lütfettiği "charte", burjuvazi ile asillerin anlaşması. Napoleon, "**Bir memlekette hem fakir, hem zengin varsa, o ülkede mutlaka bir din de olmalıdır,**" der.

İhtilâlden sonra çöken temporel (maddî) ve spiritüel (manevî) gücün yerine yenilerini nasıl koyacaktık?

Kilisenin duvarlarında ilk gediği Protestanlık açtı. **İncil-Tevrat tercümelemleri Katoliklik için çok zararlı oldu.** Akıl ışığı imandan uzak tutulmalıdır. Hıristiyanlık Avrupa'da organik bir devir yaratmıştı. Avrupa tek blok halinde Asya'ya saldırmıştı. Protestanlık, ilk Hıristiyanlığa dönmek istediği için bir manada Katoliklik'ten geri.

Kur'an yalnız lafzıyla değil, şiiri ile ruhiyle bir bütündür, bir dilden bir dile geçerken şiiriyeti, musikisi de ölür.

Kelebeğin bir avuç toz olması gibidir kutsal tercümelemler. Hazret-i Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem çok iyi Arapça bilirdi. Çeşitli nüansları olan bir dildir Kur'an'ın dili.

Tevrat çeşitli çağlarda kaleme alınmış, menşei belli olmayan, yüz kızartıcı parçaları bulunan bir kitap. Hazret-i İbrahim aleyhisselâmin karısını firavuna nasıl peşkeş çektiğini, Hazret-i Lut aleyhisselâmin kızları ile mağarada nasıl yattığını yazar. **Spinoza'yı panteizme, yani ateizme götüren Tevrat ve İncil'dir.**

Her yerde var olan, hiçbir yerde yoktur.

Kur'an, Tevrat gibi müstehcen değildir, fakat dehşetle karşılanabilecek olan âyetler vardır. Bu itibarla din bahsinde titiz olanlar, kutsal kitabın çirilçıplak tercümesini istemezler. Elbette geniş kalabalıklar tanınmalıdır kitapları. Ama kaç zekâ, onları tanıdıktan sonra, kutsiyetini kabul edebilir. Vivekananda "**Akim ve ilmin karşısında tutunamayan her din bâtıldır,**" der.

Gerçekten Müslümanlığın devam etmesini isteyenler için Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesi tehlikelidir. Ama ister istemez edilecektir.

Kur'an sadır olmaya başladıktan sonra İmr'ül Kays, şiirlerini Mekke kapısından almıştır.

Dinin tahlile tahammülü yoktur.

Dinle akıl ayırır.

Din bir coşuştur, bir ürpertidir.

İlim Tanrı'nın varlığını veya yokluğunu ispat edemez.

İlim bu bakımdan agnostiktir.

İlimle din arasında hiçbir uzak-yakın münasebet yoktur.

Birçok ilim adamları dine inanır, din bir ihtiyaçtır.

Bu konuda söylenebilecek her şeyi Spencer "İlk Prensipler" adlı kitabında söylemiştir.

Bilinmez diye insan zekâsına bir şuur çizmek olur mu?

Bilinmez demek sınır çizmektir.

Sınır çizmek bilginin başlangıcıdır.

Lavoisier'nin "**Hiçbir şey kaybolmaz, hiçbir şey yeniden varolmaz**" dediği gibi, din de "**Allaha ismarladık deyip**" gitmez.

Bu itibarla kilisenin çöküşü Fransız insanının düşüncesini daha saçma, daha teolojik yönlere sürüklemiştir. Teolojik devir, fetişist, politeist, monoteist devre diye üçe ayrılır.

Metafizik devre Tanrılar'ın yerine birtakım mefhumların, tecridin yerleştüği devirdir. Metafizik devre bir buhran devridir.

Pozitif devre müspet ilimlerin saltanatı devri.

Liberal Thierry, 35 yaşlarında gözlerini kaybeder. Onu Prenses Belgiojoso alır. Capri'deki evinde misafir eder. Büyük bir gazeteci olan ve düelloda ölen Armand Carrell sekreteridir. Türkiye'de 5 sene kalmıştır, 1854'de. "Türk Hayatından Sahneler" adlı eseri de çok tatlıdır. Prenses Belgiojoso Vico'nun eserlerini Fransızca'ya çevirmiş, başına da 100 sayfalık bir etüd yazmıştır. (Scienza Nuova).

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

ÂLİ PAŞANIN SİYASÎ VASIYETNAMESİ

İstikbalimizin emniyeti için Avrupa devletler
muvazenesinin mâbihil (kendisiyle) hayatı
bizim muhafaza-i istikbalimiz olduğunu dermeyan ediyorsunuz.
Benim şanlı ve saadetli gördüğüm istikbal bu değildir, beyim..
Vaktiyle kılıcımıza baş eğdirdiğimiz kimselerin
sâye-i lutfunda yaşayıp gideceksek,
yani saadet-i âtiyemiz bundan ibaret kalacaksa ben o saadeti istemem.
Çünkü maksadım Avrupa devletler muvazenesini muhafaza değildir;
Osmanlılık şânını muhafaza etmek ve.,
vaktiyle birinci François'nın yazmış olduğu gibi
istirhamnameler yazıldığını (belki hayatım yetmeyeceği cihetle)
hiç olmazsa mezarımın içinde seyredip orada müftehir olmaktır.
Ya böyle olsun, ya hiç olmasın!
Ahmed Midhat, "Nâmık Kemâl'e cevap"
(Bedir gazetesi, 1872)

La Bruyère, Richelieu'nün siyasî vasiyetnamesini göklere çıkarır. Bu kadar erkekçe, bu kadar sağlam düşünen bir adam elbette ki başarıdan başarıya koşacaktı, der... O çapta biri ya hiç yazmaz, ya da böyle yazar.

Voltaire'e göre bir bayağılıklar sergisidir vasiyetname.

Richelieu'nün kaleminden çıktığı çok şüphelidir. Büyük Frederik de, Voltaire gibi düşünür: "En parlak zekâların karardığı oluyor: Richelieu Vasiyetnameyi yazıyor, Newton Vahiy Kitabı'nı."

Sainte-Beuve, Vasiyetnamenin hayranıdır; üslubunu, yer yer Shakespeare'le, Schiller'le karşılaştırır. Eser, devlet adamının el kitabıdır, Kardinal'in bütün siyasî tecrübesini özetler.

Bir başka araştırmacı, Leon Noel için Vasiyetname "**aklın, tecrübenin, realizmin şaheseri... Fransız politika sanatının zirvesi ve bir bakıma mecellesi**"dir.

Vasiyetname bir filozofun değil, bir hareket adamının eseri. Yazar, hikmet-i hükümete ahlâk cübbesi giydirir. Aristokrasiye, derebeylik artıklarına, din savaşlarına düşmandır. Halka âşik olduğu da söylenemez:

"Avamın okuyup yazmasına ne lüzum var? Eğitim Fransa'yı boşboğazlarla doldurur. Hiçbir işe yaramaz bunlar, aileleri felakete sürükler, halkın huzurunu bozarlar. Kitap avamın kafasında şüpheler yaratır". Başka bir yerde:

"Bütün politikacılar bilir ki, der, halk refaha kavuşunca zaptedilmez olur. Katıra benzer avam, yük altında uysaldır, fazla dinlenince azar".¹ Büyük Richelieu'nün 1687'de yayımlanmış olan ölümsüz Vasiyetnamesi böyle hikmetlerle dolu.

Âli Paşa'yı düşünüyorum; Genç Osmanlılar'ın vur abalıya'sı Âli Paşa'yı. Abdülaziz Han'ın vezir-i âzami, Richelieu'den çok daha talihsiz, ama çok daha dürüst, çok daha insan. O büyük devlet adamı, yüzyıl önce (7 Eylül 1871) bütün siyasî hayatını kırk sayfada özetlemiş, padişah-ı cihan'a, ölümünden sonra izlenmesi gereken yolu göstermişti.

Vasiyetname, "**Karşılaştığımız güçlükleri anlatmayacağım**" diye başlıyor,

"Onbeş uzun yıl mücadele ettik. Düşmanlarımız zorluydular. Ayakta durmak, bölünmemek, parçalanmamak lâzımdı. Üstelik kalkınacaktık da. Hatalarımız olmuştur, ama imparatorluk aşağı yukarı hasar görmemiş durumda. Fuat ve ben iktidara geldiğimiz zaman Devlet-i Aliyye uçurumun kenarındaydı.

Waterloo'da sona eren kanlı devreyi uzun barış yılları takip etti. Milletler teşkilâtlandı, kuvvetlendi;

1 Sainte-Beuve, C.A. *Causeries du Lumàî* (Pazartesi Sohbetleri), cilt 7, 3. baskı. Garnier, Paris 1853, ss. 224-265.

ihirasları geliştirdi. Nüfuzlarını arttırmak, sanayilerine pazar bulmak için ya silaha sarılacak yahut da diplomatik konferanslara başvuracaklardı. Bütün bu barışçı veya savaşçı iştihalar karşısında hemen hemen bakir, âdeta işlenmemiş, aşağı yukarı meçhul kalmış bir ülke olan Türkiye, Eldorado'dan farksızdı. **'Teb'a-i şahane'**, komşularının fikrî ve maddî ilerlemelerine kıyasla geri kalmıştı.

Ülkemize göz dikenler anlaşmazlık içindeydiler. Bazıları topraklarımızı ele geçirmek istiyordu, bazıları bizi sömürerek sanayi ve ticaretlerini geliştirmek. Birinciler gizli niyetini şairane sözlerle maskeliyorlardı: acı çeken insanlığı rahata kavuşturacak, din kardeşlerini kurtaracak, ezilen kavimlerin zincirlerini kıracaklardı. Bu kutsal emeller uğrunda ülkemize gireceklerdi. İkinciler, olmaz! Diyorlardı, olmaz ve olmamalıdır! Osmanlı ülkesinin bütünlüğü Avrupa'nın dengesi için şarttır. Aynı ikiyüzlülük. İzleyeceğimiz politika meydandaydı. Bazı devletlerin saldırı gücüne karşı ötekilerin müdafaa gücünü kullanacaktık.

Bu arada tebaamızın bir kısmı uyuşukluktan kurtuluyordu. Âdetlerde değişiklikler oluyor, yeni ihtiyaçlar çıkıyordu sahneye. Ama ithal edilen bir medeniyetti bu, ağır ve kaçınılmaz bir olgunlaşmanın meyvesi değildi. Böyle olduğu için, Avrupa'nın faziletlerinden çok rezaletlerini aldık...

... Elimizdeki imkânlar çok sınırlıydı. Memurlarımız umumiyetle ehliyetsizdi. Askerimiz vardı, ama ordumuz yoktu; memlekette yol olmadığından memurların suiistimallerinden, tahrikçilerin fesatlarından zamanında haberdar olamıyorduk. İdare tarzımız kararsız ve düzensizdi. Kanun ve nizamlardan mahrumduk; her memur kendi başına bırakılmıştı; mesuliyetten kaçıyor, aylak yaşıyordu.

Önce dış münasebetlerimizi düzene koymak zorundaydık. Hayat hakkımızı tanıtmak, Avrupa Konseyine girmek istiyorduk; başardık bunu. Sınırlarımızı tespit ederken bazı fedakârlıklara katlanmak gerekti. Bunlar zahirî tavizlerdi: Belgrad Kalesi gibi. Fiilî durumları kanunileştirdik, o kadar. Aksini yapıp binlerce insanın kanını mı dökmeliydik? Bu arada Avrupa milletleri neler kaybetmediler. Biz, askerle dövüşmedik, diplomasi yolunu seçtik, diplomatik notalarımızla başarı kazandık.

Dış meseleleri hal yoluna koyarken iç meseleleri de ihmal edemedik. Ana davamız halkın arzularını tanımak, ihtiyaçlarını sezmek, fikrî gelişmesini izlemektir. Nankör bir dâvâ. **Avrupa bizi bir tuzağa itiyordu; Avrupa, bazı ütopyacılar ve birtakım kısa görüşlü diplomatlar. Bunlara göre, hiçbir hazırlıkta bulunmadan hemen Avrupa örf ve âdetlerini memlekete sokmak ve Avrupaî bir hükümet kurmak lâzımdı.** Bu taleplerden yerinde bulduklarımızı uyguluyorduk, ama iyice ölçüp biçtikten sonra; sarsıntılar önleyerek; önce yurt menfaatlerini düşünüyorduk. Avrupa'nın her istediğini yapar gibi görünüyorduk. Bu teklifler umumiyetle caziptiler, ama bizim için değil, kendileri için. Bunların hepsini kabul etsek mahvolurduk; ama bunu Avrupa'ya anlatmak güçtü ve ihtiyatsızlık olurdu.²

Ülkenin kalkınması Batı ile olan münasebetlerimize bağlı. Eyaletlerdeki kargaşalıkların kökü dışarda. En büyük dertlerimizden biri de kapitülasyonlar. Bu bağları gevşetmenin tek yolu Avrupa devletleriyle anlaşmalar yapmaktır. Yabancı devletlerle temaslarımızın onda dokuzu iç meselelerimizle ilgili.

Yepyeni bir teşkilât kurduk. İltimasla mücadele ettik. Anlattık ki, memurlar herhangi bir ferdin, herhangi bir zümrenin değil, memleketin emrindedir. Yalnız ehliyetsizliği sabit memurlara yol verdik. Çalışanların istikballerinden emin olmaları gerekti. Nizamnamelerimizin hepsi uygulanmadıysa bu bizim hatamız değildir... Maaşlar kifayetsiz. Herkes en yüksek makama kadar yükselebilmektedir.

Bizim de kusurlarımız olmuştur. Aydınlatılmağa ihtiyacımız vardı. Öğütlere daima kulak verdik. Bizden farklı düşünenlere saygı gösterdik. Tenkitlerde iki şey aradık: terbiye ve samimiyet. **Âdettir, biz**

² Paşa'nın ölümünden dört yıl önce bir Fransız ziyaretçisiyle yaptığı konuşmayı hatırlıyorum:

"Fransa da, İngiltere de seçkin temsilciler yolluyor buraya. Seçkin ama mütehakkim. Ellerindeki bütün kuvveti düşüncelerinin emrine veriyorlar. Ama Paris'in veya Londra'nın düşüncesi İstanbul'dakilerle uyuşmuyor. Elçileri aydınlatmaya çalışıyoruz, ama boşuna. Ne yapabiliriz? Zaman kazanmak zorundayız. Siz buna sözünde durmamak diyorsunuz, biz felaketten kaçmak. Kapitülasyonlar elimizi bağlamış; elçiler memlekete bizden daha faz la hâkim. Banka açmalıymışız, Fransız mektebi, Fransız lisesi kurmalıymışız. Ne işimize yarayacak bütün bu müesseseler? Yabancılar mülkiyet hakkı tanımalıymışız. İngiltere'den daha liberal olmamız isteniyor.. Bunları kabul etmek, Türkiye'yi parçalamak demek. Tereddüt gösterince suiniyet sahibisiniz diyorlar. İntihar etmek istemiyoruz, o kadar. Türkiye değişmeli, âmenna... Ama bu değişiklik kendi eserimiz olmalı, ağır ağır gerçekleşmeli. Yürümeliyiz, kabul. Acele etmeliyiz, doğru. Ama süratin de bir hududu var. Kazanları patlatmamalıyız" (Challemel-Lacour, *Revue des Deux Mondes*, no. 73, 1867).

öldükten sonra aleyhimizde bulunacaklar. Sağlığımızda da bazı hayalperestlerin saldırılarına uğradık. Birinciler, biz hayatta iken kusurlarımızı söylemeğe, fikirlerini belirtmeğe cesaret edemediler, ikincileri ise işbaşına getirmekten korktuk, tecrübesiz ve ataktılar.

Ülkenin birçok bölgelerinde Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında kargaşalıklar çıktı. Bunları yatıştırmak geçici bir tedbirdi. Mesele fethedenlerle fethedilenler arasındaki çatışmayı ortadan kaldırmaktı. Adem-i merkezîyet, gerçekleştirilmesi düşünülen bir tedbir. Ülkeyi vilayetlere ayırdık.

Devlet şurasını, adalet divanını, istinaf mahkemesini kurduk. Galatasaray sultanisi, rasathane de bizim eserimizdir... idarenin her kolu için müfettişlikler ihdas etmek istiyorduk. Vergilerin matrahını değiştirmek gerekiyordu. Yeni kanunlar sayesinde mülkiyetin intikali kolaylaştırıldı. Payitahtla vilayetleri birbirine bağlamağa çalıştık. Birçok imtiyaz kaldırıldı. Ticarî anlaşmalar yeniden gözden geçirildi. Gümrük resimleri arttırıldı (maalesef istediğimiz kadar değil). Hükümet mamul ve hammaddelerimizin ihracını kolaylaştırmalı ve yabancı malların yurda girmesini mümkün olduğu kadar önlemelidir. Biz bu yolu açtık.

... Şiddetli hücumlara mâruzduk, kendimizi nasıl koruyacaktık? Sözle. Haklarımızı nasıl kabul ettirecektik? Diplomatik delillerle. Meselâ "**Avrupa muvazenesinin (dengesinin) devamı Devlet-i Aliyye'nin yaşamasına bağlıdır**" diyecektik, itiraf edelim ki çürük bir temeldi bu; bugün için olmasa bile yarın için çürük. Avrupa muvazenesi bizim zararımıza bozulabilir. Avrupa ile aramızda daha sağlam bağlar yaratmalıydık. Onun maddî menfaatleriyle bizimkiler aynı olmalıydı. Ancak o zaman imparatorluğun tamamîyet-i mülkiyesi bir gerçek olabilirdi. Türkiye aleyhindeki birçok teşebbüsler Avrupa sayesinde önlendi. (Rusya'yı kastediyor).

Demiryolları gibi büyük yatırımları kendimiz yapamıyorduk. Yerli sermayeye başvurmak da tehlikeliydi; hemen netice almak isteyen, büyük kârlara alışmış bir sermayeydi bu. Yabancı şirketlere başvurduk".

Sonra Paşa, yerini alacaklara neler yapılması gerektiğini anlatıyor:

"Hiçbir beşerî güç, milliyetler prensibi ve sosyalizmin ortaya çıkardığı olayların gelişmesine engel olamaz.³ Coğrafi durum bakımından kaderimiz Avrupa'ninkine bağlı. Avrupa son yıllarda bütün servet kaynaklarını silâhlanma uğrunda seferber etti. Türkiye ile sınaî ve ticarî münasebetleri eskisinden farklı. Yirmi yıldan beri durumumuz oldukça düzeldi. Bizi sömürmenin o kadar kolay olmadığını anladılar. Avrupa'nın saygısını kazandık. Avrupa Konseyinde hatırı sayılır bir yerimiz var. Sözde mağdur teb'amız olan Hıristiyanlara karşı Avrupa'nın merhametini kıskırtmak geçerli olmaktan çıktı. Düşmanlarımız onları yalancı vaidlerle ayaklandırmıyor artık. Bizimle menfaat birliği yapmak istiyorlar. Ama bu iyi niyetin devam etmesi için gerekli ıslahatı yapmak zorundayız. Ülkemiz için en büyük felaket yerimize ehliyetsiz bir sadrâzâmın geçmesi, eserimizi yanlış anlaması ve takip ettiğimiz yolu terk etmesi.⁴

Haşmetmeap, sadaret makamını sık sık yeni ellere tevdi etmeyin. Gelecek zâtın belli bir programı olmalı ve onu uygulamalı. Mes'uliyetlerin hudutlandırılması lâzım. Halk zât-ı şahanenizle ve sadrâzâmla temas kurabilmeli. Yoksa memleketin durumunu kavrayamazsınız. Ecdad-ı izamınız tebdil-i kıyafet ederek teb'anın arasına karıştırlardı... **İnfirad (tek-ferdi) politikasından kaçınınız.** Bilinmeyen bir düşman, bilinen on düşmandan daha tehlikelidir. Komşularımızda neler olup bittiğini dikkatle izlemelisiniz. Teb'anız komşu ülkelerdeki halkların yaşayışını kıskanmamalı.

Uzak memleketlerle münasebetiniz ticarî ve sınaî münasebetlerdir. Bizi güç duruma sokmak işlerine gelmez. Onların öğütlerine kulak vermeli, hattâ yardımlarını istemeliyiz. Kendi çıkarlarını düşünürken bizimkilerini de düşüneceklerdir.

... Bazı müesseseler kurduk, bazı tedbirler aldık; bunlar, masrafı muciptir bahanesiyle yıkılmamalı.

Çeşitli teb'alar arasında ırk ve menfaat ayrılıkları var. Bu er geç bizden ayıracak onları. Devlet, eğitim aracılığıyla menfaatleri birleştirmeğe, ülkenin parçalanmasını önlemeğe çalışmalıdır. İnsanlar refah ve emniyet peşindedirler, vatan bu iki ihtiyacın sağlandığı yerdir.

³ (Emirnâme-i Sami'nin tarihi: 25 Temmuz 1871, Âli Paşa'nın ölümü 18 Eylül 1871)

Tanzimat aydınlarının özellikle Cevdet Paşa'nın ve Yeni Osmanlıların sosyalizmle ilgili görüşleri için bkz. Cemil Meriç, Mağaradakılar: "Avrupa'daki Hayalet", Ötüken yayınları, 2. baskı, 1980, s. 256 vd.

⁴ Paşa'ya tevcih edilen en haklı tenkit bir hayr-ül-halef yetiştirmemiş olmasıdır.

... Çeşitli cemaatlerin elde ettiği imtiyazlar, görevler arasındaki farklılıktan gelmektedir. Büyük bir mahzur. Müslüman teb'anın başlıca işi devlet hizmetidir, öteki teb'alar para kazanmakla meşgul. Bu sayede üstün durumdadırlar. **Üstelik savaşta ölen de yalnız Müslümanlar, bu yüzden Müslüman ahalinin sayısı gün geçtikçe azalmaktadır. Böyle giderse azınlık haline geleceğiz.**

Tarih, mağlupların imtisal ettiği fâthilerin hikâyeleriyle dolu. **On yıl kışlalarda ömür tükettikten sonra köyüne dönen bir erkek ne işe yarar?**

Müslümanlar da Hıristiyanlar gibi ziraatle, san'atla, ticaretle uğraşmalı.

Tek devamlı sermaye emektir.

Kurtuluş çalışmakla mümkündür. Müslümanlar, Hıristiyanların inhisarındaki (tekeli) mesleklere el atmalı, Hıristiyanlar da nüfusları nisbetinde devlete asker, subay, memur vermelidirler.

... Her iktidara geçen, kendinden önce yapılanları bozmakla işe başlıyor. Maiyetindeki memurları değiştiriyor. Yükselabilen ancak dalkavuklar. Herkes devletin sırtından refah elde etmek peşinde. Emeğin hakkını vermek, memurları oradan oraya nakletmemek, halk nazarındaki itibarlarını yükseltmek lâzım... **Ehliyetli memurlar kullanmak suretiyle memur sayısını bugünkünün dörtte birine indirebiliriz.**

Bütün ağırlık köylünün sırtında. Vergi servetle mütenasip olmalı.

Cibayet (Vergi-gelir) sistemi sakat.

Memleketin kadastro yapılmalı, istatistiğe önem verilmelidir. Bunları başlattık, fakat istediğimiz neticeyi alamadık: maaşlar kifayetsiz, ehliyetli insan az. Demirbaş defteri, yevmiye defteri, kasa defteri olmayan tüccara benziyoruz.

Mülkiyet hürriyete kavuşmalı, açık ve aydınlık kanunlarla düzenlenmeli. Mülkiyet rejimi sermayedarı ürkütüyor; faiz haddi yüzde yirmiden yüzde elliye kadar çıkmaktadır. Kredi bulmak imkânsız.

Avrupalı göçmenler Amerika'ya, Avustralya'ya gideceklerine bize gelsinler. Memleketimizde boş arazi uçsuz bucaksız. Alman veya İsviçreli göçmenler Amerika'da nasıl Amerikalı olup çıkıyorlarsa, bizde de Osmanlı olup çıkarlar. Avrupalı birçok memurlarımız bizden çok Osmanlı değil mi?

Köylüyü toprağa bağlamak lâzım, toprağımız geniş ve bereketli. **Köylüyü tefeciden kurtarmalı, a'şarı kaldırmalıyız. Ziraat bankaları kurulmalı".**

Âli Paşa devlet çiftliklerinin aleyhindedir. Bu çiftlikleri idare edecek olanlar: "İşi ucundan tutacaklardır, öteki müesseselerimize benzeyecektir bu çiftlikler. Devlet fabrikalarından da vazgeçiniz, bunlar çok masraflı ve faydasız, özel teşebbüsü boğmaktadırlar. Oysa yalnız ötel teşebbüs güçlenip gelişebilir, devlet fabrikaları özel şirketlere devredilmelidir. Hükümet sadece hissedar olmalıdır bu fabrikalara.

Taşraya genel komiserler göndermelisiniz; dürüst, tecrübeli, bilgili komiserler. Memleketin halini onlar inceleyip hükümete arz etmelidirler. Eyalet İstanbul'a ehliyetli temsilciler yollayamaz.

... Zırhlılarının boğaz içinde nazlı nazlı dolaşiyor. Yabancı tersanelerde imal ettirilen bu gemiler ticaret filolarının yerini almakta, onların gelişmesine engel olmaktadır. Avrupa'nın durumu başka, onun sömürgeleri var. Savunulacak uzak menfaatleri söz konusu. Bazı devletler de maden sanayilerini geliştirmek için zırhlı yapıyorlar. Savaşta asker taşıyacak gemiler ticaret gemileridir. Bize küçük ve sür'atli gemiler lâzım. Devamlı ve büyük bir ordu da lüzumsuz. Stratejik noktalarda istihkâmlar kurmak daha faydalı".

Âli Paşa'nın bizim için en dikkate değer taraflarından biri de basın hürriyetine verdiği önemdir. Kendisini dinleyelim:

"Basın hürriyeti ancak hatalarını düzeltmek istemeyen hükümetler için bir tehlikedir. Sizin hükümetiniz yurdun iyiliğinden başka bir şey düşünmüyor, o halde böyle bir hürriyet onun için bir nimettir. Bir milletin düşüncesini baskı altında tutmak, onu birtakım gizli yollar aramağa zorlar, eninde sonunda bulur bu yolları. Hürriyetsizlik her türlü fesadı kolaylaştırır. Devletin güveni tehlikeye girer, zora başvurmak gerekir. Basın hürriyeti kötülükle savaşmak ve faydalı olmak isteyen her hükümetin tabii müttefikidir. Bugünkü idarede basın, Osmanlılar arasında zayıf bir bağ kurabiliyor. Amme menfaati, bilhassa taşrada meçhul; tek kaygı: özel çıkar. Basına ve genel olarak her nevi yayma geniş bir hürriyet verilmeli ki, Osmanlıları birbirine bağlayan bağ kuvvetlensin. Basın siyasî mes'elelerle uğraşacak, hükümetin yaptıklarını değerlendirecek ve ülkenin ihtiyaçlarını belirtecek,

ihdasını istediğimiz genel komiserlerin işini kolaylaştırıcaktır. Basın, millet meclisi kuruluncaya kadar bu meclisin yerini tutacaktır. Memleketi tanımayanlar boyuna millet meclisinden söz ediyorlar. Devlet işlerini tartışacak, denetleyecekmiş bu meclis. Eyâletlerden, hattâ payitaht ahâlisinden kurulacak böyle bir topluluk çok geçmeden acınacak bir acz içine düşer. Acele etmemeliyiz.⁵ Yapılacak ilk iş, basını bütün engellerden kurtarmak ve tam bir hürriyete kavuşturmadır.

Hükümet de büyük bir gazete kurmalıdır. Bu gazete yerli ve yabancı basının makalelerine cevap vermelidir. Hükümetin ve yurdun gerçek menfaatlerini müdafaa etmelidir. Kanunları, nizamnameleri, buyrukları yayımlayacak, halka hükümetin aldığı tedbirleri izah edecek, gerekçelerini anlatacaktır bu büyük gazete; kötü niyetleri zararsız hale getirecektir. Gazetenin yöneticileri hiçbir dalkavukluğa tenezzül etmeyecektir. **Halk müdaheneden** (dalkavukluk) **iğrenir**. Ona göre müdahene en acı hakikatten daha çirkindir. Bu gazetenin şiarı hakikat ve samimiyet olacaktır".⁶

Paşa'nın sözleri burada bitiyor. Vasiyetname Türkiye'de yayınlanmış mı?

Bilen yok. Mehmed Galip, Âli ve Fuat Paşaların vasiyetnamelerinden söz etmekte, fakat bunların ne zaman, hangi dilde yazıldıklarını kaydetmemektedir (**Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası, 1329, s. 70**). Tanzimat'ın yüzüncü yıldönümü münasebetiyle yayımlanan **Tanzimat** adlı kitabın 892'nci sahifesinde Vasiyetnamenin adına rastlıyoruz: Walter Wright, Âli Paşa'nın bir nevi siyasî vasiyetname bıraktığını, bunun da Türkçe olarak yayımlandığını söylerken, Birge böyle bir eserin basılmamış olduğunu ileri sürüyor.⁷

Ben vasiyetnamenin iki nüshasını gördüm, her ikisi de Fransızca. Birinci nüsha yazma: Edebiyat Fakültesi kitaplığına **Fransız Sefaretinden gelmiş. Schneider'in bir önsözünü muhtevi ve onun tarafından kaleme alınmış. Bu arada Yıldız evrakı arasında rastladığımız bir vesikadan Schneider'in Bianchi'nin kayınbiraderi olduğunu ve Âli Paşa'nın kâtipliğinden ayrıldıktan sonra Rus casusluğu yaptığını öğreniyoruz.** Bu yazma nüshanın başında şu bilgiler var:

"... VASİYETNAME YA ABDÜLAZİZ'E TAKDİM EDİLECEKTİ, YA MATBUATA. PAŞA'NIN ÖLÜMÜNDEN AZ SONRA SCHNEIDER EFENDİ ZAMANIN HÜKÜMETİNDEN VESİKAYI NEŞRETMEMEK EMRİNİ ALDI. BUNUNLA BERABER 1671 ARALIK'INDA YANİ PAŞA'NIN ÖLÜMÜNDEN ÜÇ AY SONRA SCHNEIDER EFENDİ TARAFINDAN BAZI RİCAL-İ DEVLETE VASİYETNAMEDEN BİRÇOK NÜSHALAR TEVDİ EDİLDİ. İKTİDARDAKİ RİCAL VESİKAYI BÜYÜK BİR İHTİMAMLA SAKLADILAR. SCHNEIDER EFENDİ DE TEHDİTLERDEN KORKARAK İZİNİ KAYBETTİ. HALBUKİ RİCAL OKUSA NE BÜYÜK DERSLER BULACAKTI BU VESİKADA; DEVLET-İ ALİYYE NE BÜYÜK GAİLELERDEN KURTULACAKTI. BİRKAÇ AY ÖNCE VESİKANIN ENZAR-I UMUMİYEYE VAZ'I BİZZAT PADİŞAH TARAFINDAN YASAK EDİLDİ. BUGÜN, YANİ YAZILIŞINDAN 24 YIL SONRA VASİYETNAMENİN BÜYÜK EHEMMİYETİ HER TEHLİKEYİ GÖZE ALARAK NEŞRİNİ GEREKTİRİYOR".

İkinci nüshada önsöz yok. Fransızca Revue de Paris tarafından 1910'da ayrı baskı olarak yayımlanmış. Kırk sayfalık bir risale. Metinler aynı. Bütün bir çağa ışık serpen bu çok değerli vesikanın mevsukiyetinden şüphe etmek için hiçbir ciddî sebep yok.⁸ sh: 32-44

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Umrandan Uygurluğa [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

⁵ Âli Paşa da Fuat Paşa gibi millet meclisi için hazırlıklı olmadığımızı kanidir. Millet Meclisi konusunda Hayrettin Paşa ile Ali Süavi'nin görüşleri için bkz. "En Emin Yol", s. 48-49 ve dipnotu 5, s. 325-326.

⁶ Aali Pacha, *Testament Politique*. Extrait de la *Revue de Paris*, Nos des 1 er avril et 1 er mai 1910 (Âli Paşa, *Siyasî Vasiyetname*, *Revue de Paris'in* 1 Nisan ve 1 Mayıs 1910 tarihli sayılarından ayrı basım), Coulomniers 1910.

⁷ Tanzimat I, Yüzüncü yıldönümü münasebetiyle, Maarif Vekâleti, İstanbul Maarif Matbaası 1940, 1026 sayfa.

⁸ AKARLI, Engin., *Belgelerle Tanzimat*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978.

AVRUPA İSLAMI TANIMAZ

HAÇ VE HİLÂL

Namık Kemal'in asırlarca armağan ettiği vecize, "**Avrupa Şark'ı tanımaz**", tashihe muhtaç. Avrupa, hiç değilse 19. asır Avrupa'sı, Şark'ı pekâlâ tanır. **Avrupa, İslâm dünyasını tanımaz. Tanımaz, çünkü İslâm medeniyetini yok etmek için canlarını tehlikeye atarken, Avrupa'nın İslâmiyet'e anlayışlı davranması beklenebilir miydi?**

Haçlı seferleri'ni kıskırtanlar, önce İslâmiyet'i karalamak isteyeceklerdi. Kaldı ki putperest Avrupa, İslâmiyet kelimesini telaffuz etmekten büyük bir titizlikle kaçır. Avrupalı için, yakın zamanlara kadar, İslâm yoktur **Muhammediler** vardır. Kur'an Allah'ın kelâmı değil, Muhammed'in eseridir. Mesela Osmanlı tarihini kendisinden öğrendiğimiz Hammer, "**Muhammediler Kur'an'ın Kelâmullah olduğuna inanır, biz de aynı kesinlikle Muhammed'in kelâmı olduğuna**" der. Barthélémy Saint-Hilaire gibi bir allâme aynı sakat hükmü, "**İslâm dininin en vakur, aynı zamanda en sahil âbidesi olan Kur'an Muhammed'in şahsî eseri...**" diye tekrarlayacaktır.

Şirk, tevhibi; müşahhas, mücerred; husumet muhabbeti anlayabilir mi?

Yenilen Haç'ın muzaffer Hilâl karşısındaki hıncını Voltaire bile itiraf etmek zorunda kalır: "**Kur'an'da hiçbir zaman mevcut olmayan abesleri Kur'an'a isnat etmişiz. Keşiflerimiz Yeniçeriden daha kalabalık çok şükür... Muhammed dinini kabul eden Türklere karşı kitap üstüne kitap döşenmişler. Ne yapınlar? İstanbul'un fatihlerine başka türlü karşı koymak ellerinden gelmemiş.**"

EVET, HİRİSTİYAN DÜNYANIN İSLÂMİYET'E BAKIŞI DÜŞMANCA OLMUŞTUR HEP. AVRUPALININ İLMÎ VE CİHANŞÜMUL TECESSÜSÜ, İSLÂMİYET'İN SINIRLARINDA DURUR. HAÇLILARDAN BU YANA AVRUPALININ AMACI, İSLÂMİYET'İ TANIMAK DEĞİL İSLÂMİYET'İ YIKMAKTIR.

DİNLER VE KITALAR

19. asır, Avrupa'nın kendi kabuğundan çıktığı, insanlığı büyük bir aile olarak görmeye başladığı bir uyanış çağı. Avrupa'nın, daha doğrusu üç beş Avrupalının, **Edgar Quinet** dinleri, aynı büyük kitabın zamanla açılan sayfaları diye vasıflandırır ve bir nevi şecerelerini kaleme alır: Brahmanizm, Zerdüştlük, Konfüçyüs, Mısır, İsrail, Nasaralık...

Bu tarihçi filozof, geçen asrın en aydınlık kafalarından biri. Cihanı kucaklayan bir tecessüs, insanı insan yapan bütün değerlere sevgi. Irmaklar gibi coşkun bir üslûp. Quinet'nin her kitabı güzel, her kitabı düşündürücü. Avrupa'yı zekânın vatani yapan üç beş ustadan biri **Quinet. Her namuslu düşünce adamının dostu ve kılavuzu.** Zirvelere yükselince, Avrupa ve Asya gibi coğrafi ve siyasî tefrikler sona erer. Quinet, insanlığın ruh macerasını zirveden seyreden büyük bir müşahit. Tek talihsizliği, İslâm'ı lâyıkıyla tanımamak. Bununla beraber **Dinlerin Ruh**u adlı eseri her insanın ruhunu kanatlandıracak büyük kitap.¹

Kitabın ilk bölümü: "**Tabiat Yolu ile Vahiy**". Birinci fasıl: "**Ruh'un Tekevvünü**".

Şöyle başlıyor: "İnsan tedirgin, tabiat müstakar. Mevsimler, günler, dalgalar değişmez bir düzen içinde birbirini kovalıyor. Hayvanlar da, insanlar da aynı kanuna tâbi. Senelerin birbirini takip etmesi, yerin ve göğün de aynı ezeli iradeye baş eğdiğinin isbatı değil mi?"

Kâinat mutlak bir teslimiyet içinde. Huzursuz olan, yalnız insan. Gece gündüz huzursuz. Siteler yükseltiyor, sistemler kuruyor. Sonra, hepsini yerle bir edip aynı işe biraz uzaktan tekrar başlıyor. Dış dünyanın hareketsizliği çılgına döndürüyor insanı. Ne istiyor? Aradığı ne? Bilmiyor ki. Yürüyor, boyuna, çırpıyor. Bir bir yıkıyor yaptıklarını. Konuşan, kendisi değil, eylemleri. Bir kelime ile etrafındaki her şey durgun. Değişen, yalnız o. Sefaletinden mi diyeceksiniz? Hayır, yüceliğinden. Bu sayede cansız tabiatın tacidarı. Arada bir Saûl gibi başı dönen bir tacidar.

Yer değiştiren yalnız vücudu mu?

Hayır. İnsiyakları, duyguları, tanrıları da mütehavvil. Sonsuza susuz. Sonsuzluk peşinde boyuna.

¹Le Génie des Religions, De l'Origine des Dieux, Pagnerre, Paris 1857.

Başka mabetlerde, başka başka mihraplarda, başka başka toplumlarda aradığı hep aynı. Hayatı yapan da, bu manevî hürriyetle bu sonsuzluk aşkı değil mi? Onlar olmayınca ne devletler kalır, ne milletler, ne de birbirinden ayrı nesiller. Asırlar taşlaşır. O zaman bütün medeniyetlerin tarihlerini silmek ve tabiat tarihine bir bölüm eklemek yeter.

Ama tabiat da görüldüğü kadar müstakar mı acaba?

O da, toplumlar gibi, devirlerden geçmedi mi?

Yeryüzünün tabakalarında ilk takvim ile yeni doğan dünyanın kitabelerini okumuyor muyuz?

İnsan soyunun kalıbı bulununcaya kadar tabiatın büyük atölyesinde kaç uzviyet tasarlanmış, denenmiş, kırılıp atılmış! Kanatlı sürüngenlerden, kaosun kıyılarında yalpalayan dev semenderlerden büyük memelilere kadar birbirinden farklı ne devreler, ne devirler yaşamış tabiat. Nihayet insan yaratılmış. Ve eski hükümdarlıkların sonu gelmiş. Hilkatî Âdemle yorulan tabiat eski sessizliğine dönmüş. Yeni bir şey doğurmamış bir daha. **Son mahlûk: İnsan.**

Dünya durdu mu artık?

Hâlik-i Kâinat, tâtil-i faaliyet etti mi?

Hayır. Tekâmül gücü sona ermedi, insanın kalbine, insanın şuuruna intikal etti. Hilkatî, insan devam ettiriyor. Bir zamanlar tabiatın bağrını tırmalayan, parçalayan çatışmalar, uçsuz bucaksız karanlık, fırtınalar, yaratış humması., şimdi onun içinde. Yaşayan kaostan yeni bir kaos fıskırıyor. Daha derin bir kaos. Gelecek toplumların taslakları tohumları, rüşeymleri kucak kucağa bu toplumda. Uçurumun düşünen çehresinde ruhun nefhası dolaşüyor. Tefekkürün gecesi aydınlanıyor zaman zaman. Yeni yeni varlıklar doğuyor., yan cisim, yarı ruh. Toplumlar, devletler; bu devletlerde mabutlar. Sonra müesseseler, mevzuat, sanat eserleri. Hayvanları adları ile çağırın Kudret-i Fâtıra, asırdan aşırı insan topluluklarını da tarih sahnesine çağırıyor bir bir. Uzviyeler dünyası yeni nebatlar, yeni hayvanlar üretmiyor artık hepsi de birbirinden farklı yeni sosyal biçimler, sonsuz bir teselsül içinde birbirini kovalıyor. Maddenin tekevvününden sonra, zekânın tekevvünü.

Bu eserde yapmak istediğim, ruhtaki tekevvünün safhalarını belirtmek kısaca. Yani medeniyetler arasındaki bağı göstermek, ilk kavimden son kavme kadar uzanan cihanşümül geleneği takip etmek, beşer tarihinin yaratıldığı mukaddes haftada günlerin nasıl birbirine zincirlendiğini araştırmak.. İşte amacım! Çeşit çeşit toplumu böyle dar bir hacimde anlatabilmek için onları en fâni yönlerinden sıyırmak zorundaydım.

Bir toplumun bütün ruhunu kucaklayan cevheri nerede bulacaktım?

Sanatlarda mı, edebiyatlarda mı, felsefe sistemlerinde mi, içtimaî müesseselerinde mi?

İyi ama, her kavimde bunların hepsinden daha derin, daha mahrem ve içtimaî hayat mefhumuna çözülmeyecek kadar bağlı bir unsur yok muydu? İnsanların özünü yapan bu ezeli ve ebedî ruh, din'di işte. Çünkü siyasî müesseselerin de, sanatların da, şiirin de, felsefenin de, hatta bir dereceye kadar olaylar zincirinin de kaynağı oydu. Tanrılarına kadar yükselmeden bir kavmi tanıyamazsınız. Çok defa şiir de, güzel sanatlar da, beşeri ıstıraba giydirilen birer bayram libası. Unutulmasın ki kanunlara geçen siyasî hürriyet, manevî köleliği gizlemeye yarıyordu bir zamanlar. Yine unutulmasın ki felsefenin boy atmadığı toplumlar da mevcut. Oysa cemiyetin itikatlarını biliyorsanız, niçin ve nasıl yaşadığını da biliyorsunuzdur. Sırrına vâkıfsınız. Artık ne kahkahaları ile aldatabilir sizi, ne gözyaşları ile. Kalbinin âmâkindaki düşünceler de Allah'ın eseridir, yüzünde okuduğumuz düşünceler de.

Tarihte yer tutan kavimlerin dinlerini böyle bir zihniyetle incelemek niyetindeyim. Bir heykel nasıl kaidesi üzerinde yükselirse, kavimlerin her biri de bir itikat üzerinde yükselmiş.

Mabet mabet dolaşacağız. Ama çağdaş inançların üstünlüğünü vehmederek unutulmuş tanrılara dil uzatacak değiliz. Metruk mabetlere soracağız: Hayatın sesi kubbelerinde hiç mi yankılanmadı? Hakikatin, cihanşümül bir vahyin zerrelerini araştıracağız bu ilâhî tozda. Her devirde, siyasî tarihle kavimlerin mecazlar altında gizlediği inançlar arasındaki münasebetleri aydınlatmaya çalışacağız.

Âyinlerin içinde ilk yükselen İsrail Tanrısı, bütün diğer tanrıları unutturacaktır. Zekâları büyüleyen: Vahdet. Yol açılmıştır artık. Dünya ona koşacaktır.

Sonra Hıristiyanlık. Hıristiyanlık, cemiyeti üç sütun üzerinde yükseltir: Şark, Yunan ve Roma.

İslâmiyet'in Rabbi, önce Arabistan çöllerini fetheder; sonra Mısır'ın ve İran'ın ölü medeniyetlerini. Ama Katoliklik gelişir, geleneğin bütün dalları o büyük hayat ağacına bağlanır. Uzun zaman medeniyete gölge salar; Doğu ile Batıyı, geçmişle geleceği kaynaştırır. **Ne var ki Kuzey insanları**

tiksinir Katoliklikten. İlk isyan eden: Cermen kafası.. Reform patlak verir. İnsanoğlu buldum sandığı hakikatin arayışı içindedir yine. Limana ulaştığına inanırken, bakar ki kasırganın içinde. Dünyayı şüphe sarar. Ama bu reybî (şüpheci) ürperiş de kısır değildir. Dünya çalkalanır. Felsefe ile siyâsî ihtilâl, istikbalin kapısını aralar elele. Evet, bizler fırtınanın içinde, etrafı nura boğacak ve dünyaya kaybettiği huzuru getirecek şimşek pırıltısını beklemekteyiz.²

İkinci fasıl: "**ilk Mabet: Arz**" başlığını taşıyor.

"Daha tarih başlamadan önce, arz, Kadir-i Mutlak tarafından şekillendirilmişti. Kıtaların, nehirlerin, denizlerin, dağların çehresi, hemen hemen her yerde, toplumların çehresini tayin etti. Öyle ki her kıta bir kalıp. Rab, irade buyurduğu şekilleri alsınlar diye insan soylarını bu kalıplara dökmüş.

Demek ki tabiatın her bucağı, tarihin her anı, Tanrıyı kendine göre düşünmüş. Her ülke, ayrı bir vahyin kaynağı: **Her vahiy, ayrı bir topluluğun. Her cemiyet, cihan korosunda bir ses.** Zaman ve mekânda kaybolan hiçbir nokta yok ki vahye mazhar olmasın. Önceleri Haliktan ayrılmış olan hilkat, gittikçe zekâ bağı ile yaklaşır Yaratıcıya.

Tarih, sonu gelmeyen bir ibadet. Her medeniyet, çok defa, kanlı bir âyinle katılır bu ibâdete. Her kıta ayrı bir mabet. Kucağında gelişen inanç da kıta ile hemahenk. Ve bütün inançlar tek dinin çeşitli görünüşleri.

Asya'da ilk âyin, toprağın göğe neşidesi- ile başlar. **Âyini yöneten: insanlık.** Asya'da bitkiler de devasa, hayvanlar gibi. Uzviyet dünyasında fil ve baobab (ağacı) ne ise, tarihte de Asya devletleri öyle. Üç ırmak var ki ırmakların şâhı. Hint, Asur, Mısır devletleri susuzluklarını bu ırmaklardan gidereceklerdir. Uçsuz bucaksız bir umman. Düşüncenin bile yüksele-miyeceği zirveler. Elbette ki bu toprağın insanları Tanrı'yı sınırsız ve uçsuz bucaksız düşüneceklerdi. Bir kelime ile, dinlerin beşiği Asya. Tabiat öylesine zengin, öylesine muhteşem ki, insanoğlu panteizmi aşamayacak Asya'da. Asya, kendine perestiş edecektir. Çünkü hilkat mabedinde rengârenk ve göz alıcı süslerle bezenmiş bir sanemdir Asya.

Bu zengin, bu bereket dolu kıtanın öbür ucunda: Büyük Arap çölü.. Haritada nokta, tarihte her şey. Dünyadan uzak, âdeta bir mahpus hayatı yaşayan insan, bu çölde saf Tanrı-Ruh inancına yükselebilecektir.

Çölde üç din doğar ve gelişir: Musa'nın, Yesuh'un, Muhammed'in dinleri.. Yahova, İsa, Allah. Cisimsiz, heyûlasız, putsuz, belli bir çehresi olmayan üç Tanrı. Çıplak ve ezelf çöl, Ruh'un ilk mabedi. Tabiat yoktur âdeta bu çölde. Hâlık'ın karşısında tek basmadır ruh. Kâinat silinmiş. Sezilen, yalnız Yaradanın eli.

Şimdi de Asya ile münasebetlerine bir göz atalım bu dinlerin. Musevilik kendini tecrit ederek Doğu'nun putperest iğvâlarından korunabildi. O dünya ile kendi arasına Kanunlar kitabını dikti. Tarik-i dünyalar kavmi, Görünmeyen'le itikafta buluştu.

Oysa göcebe İslâmiyet, gittiği her yere çöl ruhunu da taşıdı. Zaferinin de, gücünün de sırrı, kendini ezmek isteyen tabiata isyandır. Şekillerden nefret eder. Putlar ülkesinde bir put kırıcıdır. Kanaatla zırhlanmıştır. Koruyucusu: Kılıç. Nefsini susturmuştur. Çok geçmeden yorulur, dizginlerini gevşetir nefsin. Ve mağlup olur. İslâmiyet'in şaşası kısa sürmüştür. Çünkü Asya'nın tabiî inancına dönmüş, cihat ruhunu kaybedip kadere yani eşyanın kanununa teslim olmuştur.³

Vico'yu Fransa'ya tanıtan Michelet,⁴ "*İnsanlığın Kitab-ı Mukaddes*"ini⁵ yazmaya özenir. Batının sığ ve yalınkat maddeciliğinde kapanmayacak gedikler açan bu coşkun, bu serazad tarihçiler, en büyük

² Quinet, a.g.e., s. 9-14.

³ Quinet, a.g.e., s. 14-21.

⁴ Michelet, Jules, (1798-1874) Fransız tarihçi, tarih ve felsefe hocası. Orta halli bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Michelet son derece parlak bir öğrencilik hayatından sonra "Ecole Normale"de, 1827-1829 arasında felsefe ve tarih hocalığı, 1829'dan itibaren de sadece eski tarih hocalığı yapar. Quinet ile elli yıl sürecek olan dostlukları da bu yıllarda başlar. 1831'de iki kitabı yayımlanır Miche-let'nin *Roma Tarihi* ile *İnsanlık Tarihinin Giriş*. Aynı yıl Fransız Millî Arşivi ne bölüm başkanı olur. 1833'te *Kısa Fransız Tarihi* adı altında Fransa tarihi üzerine

⁵Bu eserle ilgili olarak bkz. Cemil Meriç, *Işık Doğu'dan Gelir*, Pınar Yayınları, İstanbul 1984, "İnsanlığın Kitab-ı Mukaddesi", s. 145-149.

hakikate, yani İslâm'a kapalıdır. Hıristiyan dünya, ilâhî tebliğin bu son ve ekmel tecellisi karşısında sonuna kadar kör ve sağırdır.

Schuré, Quinet ile Michelet'nin asrımıza uzanan devamcısı. Aynı engin teccüss, aynı ifade zenginliği, aynı ezeli sırları anlama cehdi. Ve aynı büyük gaflet. **Les Grands Initiés**, Batı idrakinin sınırlarını gösteren bir harita.

Evvelâ "Les Grand Initiés" ne demek? "Initié", ermiş mi, arif mi, resul mü? Schuré, içlerinde peygamberlerin de bulunduğu sekiz "**Işık İnsan**"ın dünyasını anlatmaya çalışmış: Roma, Krişna, Hermes, Musa, Örfe, Pitagor, Eflatun, İsa. Bu büyükler arasında insanların en büyüğünü görmemek şaşırtıcı değil mi?

Schuré şair, musikişinas, filozof ve tarihçi. Amentüsüne biz de katılıyoruz: "**Ruh, Kâinatın anahtarıdır.**" Claude Bernard'dan aldığı bir epigraf, maddecilerin şaşal ve mağrur güvenini behava edecek değerde. "**İnanıyorum ki günün birinde fizyolojist, şair ve filozof hep aynı dili konuşacak ve birbirlerini anlayacaklar.**"

Schuré'nin kitabına yazdığı "Giriş", haysiyet ve marifetin muhteşem bir beyannameşi., İlimperesderimiz, namuslu fakat mefluç bir idrakin hangi zirvelere yükselebileceğini ibretle okuyacaklardır. Yalnız, hidayetin herkese nasip olmayacağı bedaheti bir kere daha anlaşılmış olacak. Kur'an-ı Kerim'in hükm-ü celili, Avrupa'nın en büyük zekâları için de temyizsiz bir mahkûmiyet kararı:

"Sümmun, bükmun, umyun, fehum la yerciün." (Kur'an-ı Kerim, Bakara 171) "**Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, bu yüzden doğru yola dönmezler.**"

KUR'AN TERCÜMELERİ

Kur'an başka bir dile çevrilemez.

Düşüncedir, ışıktır, musikidir.

Kur'an'ı çevirmeye kalkmak, insan idraki ile beraber gelişen ve gelişecek ezeli hakikatleri dondurmak, her çağa ye bütün insanlığa hitap eden Kelâmullah'ı, bir çağın ve bir insanın kısır ve zavallı idraki ile sınırlamaktır.

Kaldı ki Kur'an'ın yalnız zahiri manasını anlamak için büyük cehidlere, çetin hazırlıklara ihtiyaç var. İmam Cafer Sâdik, "**Allah'ın kitabında dört şey var**" diyor, "**ibarat, işaret, letaif, hakaik**".

İbarat, yani kelime manası avam içindir,

İşarat, havas için.

Letaif, yani batmi mana, evliya (Allah'ın dostları) için.

Hakaik, peygamber için.

Bununla beraber Britannica Ansiklopedisi'ne inanırsak, 9. yüzyılda Süryaniceye çevrilmiş Kur'an, 12. yüzyılda (1143) Latinceye. Basılması için 1543 yılını beklemek gerekmiş.

Arkasından da İtalyancaya (1547), Almancaya (1616) ve Hollandacaya (1641) aktarılmış. 1647'de Fransa'nın Mısır konsolosu André Du Ryer Arapçadan Fransızcaya çevirmiş Kur'an'ı. Baştan sona yanlışlarla dolu bir tercüme. Alexandre Ross, Ryer'in tercümesini İngilizceye aktarmış. Ross ne Arapça biliyor, ne Fransızcası kusursuz. Kur'an diye sunduğu eserin Kur'an'la ilgisi yok.

1698'de papaz Maracci, Kur'an'ı Latince'ye çevirmiş ve bir reddiye döşenerek Padova'da bastırmış. Bütün hatalarına rağmen, o güne kadar yapılan tercümelerden en az kusurlu olanı bu.

Arapçadan İngilizceye en ciddi tercüme George Sale'in (1734). Sonra Kasimirski'nin Fransızca tercümesi (1840). Defalarca basılan bu tercümenin İslâm'ı nasıl yanlış tanıttığı Elmalılı Hamdi Yazır'ın sert tenkitlerinden açıkça anlaşılacaktır.⁶

Arapça Kur'an'da ilk defa 1537'de Roma'da basılmış ve Kilise tarafından tantana ile yaktırılmış. Hinckelmann 1694'te Hamburg'da yayımlamış Arapça Kur'an'ı ama Avrupa'da basılan en iyi Arapça Kur'an Flügel'inki (1834).

1787'de Ruslar Molla Osman tarafından hazırlanan Kur'an'ı tab etmişler. Tahran'da taş basması olarak 1828'de, İstanbul'da ise fotokopi olarak 1871'de yayımlanmış.

Tekrar edelim. Avrupa'da Kur'an'ın ilk ciddi tercümesi, Sale'in. Bu zat hakkında pek az şey biliyoruz. Tercümeyle çok beğenen Voltaire, hazretin yirmi beş yıl Arabistan'da kaldığını, Arapçayı da, İslâmiyet'i

⁶ Hak Dini, Kur'an Dili, 10 cilt, Huzur Yayın, cilt 2, s. 1742

de mahallinde öğrendiğini iddia eder. Zehi gaflet! Sale, Londra'ya bir avukattır. Arapçayı Londra'da öğrenmiştir. Voltaire gibi bir allamenin hükümlerinde bu kadar laubali oluşu, Batı'yı tanıyanlar için çok şaşırtıcı değildir.

Sale ayrıca, Bayle'in ünlü Kamus'unu İngilizceye çevirenler arasındadır. Ve bir *Dünya Tarihi*'nin bazı maddelerini kaleme almıştır. Kur'an'a yazdığı Giriş 132 sayfa.

Sale ne kadar tarafsız? Birçok Hıristiyanlar Sale'i, İslâmiyet ile Hıristiyanlığı aynı kefeye koymakla suçlamışlar. Hatta gizli din taşıdığını iddia edenler de çıkmış. Bütün bunlar mutaassıp Avrupa'nın hezeyanları. Kur'an mütercimi, "Giriş"de, Katolik kilisesinin İslâmları Hıristiyanlaştırmak için çok yanlış bir yol tuttuğunu vurguladıktan sonra, Kur'an'ı ancak Protestanlar cerh edebilir hükmüne varır. Ona göre, izlenecek yol, piskopos Kiddler'in Yahudiler için uyguladığı yöntemdir, yani önce cebir kullanılmayacak, sonra da akl-ı selime aykırı telkinlerde bulunulmayacaktır.

"Muhammediler sandığınız kadar budala değildirler. Onları puta tapma, ekmek ve şarabın Hazret-i İsa'nın eti ve kanına dönüşeceği gibi inançlarla kandıramazsınız. Onlara kaba davranmak da yanlış. Terbiyeli olmak ve delilleri iyi seçmek zorundayız. Konuşurken Muhammed'in iyi tarafları olduğunu da belirtmeliyiz. Evet, Muhammed insanlığa sahte bir din kabul ettirmek suretiyle büyük suç işlemiş ama kendine göre faziletleri de var. Bir defa yakışıklı, sonra ince bir zekâsı, kibar davranışları olduğu da gerçek. Fakirlere karşı cömert, düşmanlarına karşı alicenap."

Zavallı Sale'in bu kadcık bir nezaketi (!) çağdaşlarınca büyük bir suç sayılmış. Bununla beraber, gerek tercüme, gerekse "Giriş", Avrupa'nın aydın çevrelerince iyi karşılanmış. Eser 18. asır filozofları için tek kılavuz kitap.

"Giriş", şu bölümlere ayrılmış.

Birinci bölüm: Muhammed'den önce ya da kendi deyimleriyle, Cahiliye Döneminde Arapların tarihi, dini, eğitimi ve âdetleri.

İkinci bölüm: Muhammed'in zuhuru sırasında Hıristiyan devletlerin, bilhassa Doğu Kiliselerinin ve Yahudiliğin durumu. Muhammed'in dinini yerleştirmek için başvurduğu yöntemler ve karşılaştığı şartlar.

Üçüncü bölüm: Kur'an hakkında. Hususiyetleri, nasıl yazıldığı ve nasıl yayıldığı.

Dördüncü bölüm: Kur'an'ın kaderi ve dinî vazifeleri ele alan olumlu hükümleri.

Beşinci bölüm: Kur'an'da yer alan bazı yasaklar.

Altıncı bölüm: Kur'an'ın şahıslarla ilgili bazı hükümleri.

Yedinci bölüm: Kur'an'a göre mukaddes aylar ve cumanın ibadete tahsis edilmesi.

Sekizinci bölüm: Başlıca mezhepler.

Hülasa, 19. asra kadar Avrupa'nın İslâmiyet hakkındaki bilgisi, Sale'in yazdıklarından ibaret. 18. asır Fransız filozoflarının görüşlerine yön veren, bu "Giriş" ve bu tercüme.

Çağımız Avrupa'sının İslâmiyet karşısındaki davranışı da daha emin kaynaklara dayanmaz. Geçen asrın sonlarında

Avrupa'nın bazı insafılı yazarları, İslâmiyet'i Hıristiyanlıkta bir çeşit reform olarak göstermeye çalıştılar. Mesela Draper. 20. asrın tarafsız bilginleri için Kur'an, insanlığın kutsal kitaplarından biridir, Veda'lar, Upanişat'lar, Avesta, Tevrat, Homer'in Şiirleri vb. gibi.⁷

Cilt II, sh:187-201

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Kırk Ambar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2009, Cilt II 2006.

⁷Bkz. Encydopedia oj the Social Sciences.

AVRUPA, SUBAŞLARINI TUTUYOR

24 Haziran 1973 (Evde alınmış bir not)

Osmanlı İmparatorluğu'nun en kuvvetli tarafı İslâmiyet'ti. Avrupa 18. yüzyıldan itibaren saldırıya geçti bize ve inkılâplarla (Baticılığımız) resmî hale getirildi. Ama kökü asırlardan gelen bir inanç yine de kuvvetini korumaktadır. Yalnız Avrupa Türkiye'deki her hareketi kanalizasyon için subaşlarını tutuyor.

(1948 Hikmet Bayur + Fevzi Çakmak + Kenan Öner — Millet partisi - Bölükbaşı).

Süleymanlılığın başı olan **Süleyman Tunahan**'in (subay ve Silistreli. 1950'de ölüyor), Rus casusu olduğu söyleniyor. Üç aylık kursla din adamı yetiştirmek istiyorlar. Fakat imam hatip mekteplerinden gâvur çıkar diyorlar. Böylece Müslüman hareketi ikiye bölüyorlar.

Nurcular ikiye ayrılmış:

1- İstanbul (Avukat Bekir Berk, Demirel'in adamı).

2-İsparta (Hüsrev Altınbaşak),(Said-i Nursi'den sonra hareketin lideri).

Nurcular eski harflerin öğrenilmesini şart koşuyor. Nur risalesi okumak suç.

ABD'nin 51. veya SSCB'nin 16. eyâleti olarak da millî gelir seviyemizi arttırabiliriz.

Lenin, Stalin, Mao, Tito'nun bizimkilerden daha otantik olduğu muhakkak. Bugün Yugoslavya'da üç ayrı alfabe aynı dil için kullanılıyor.

Hırvat - Latin

Slav - Kiril

Ve bir başka alfabe daha. Bunların hiçbiri memleketlerinde alfabe değiştirmek ihtiyacı duymadılar.

Eğer medeniyet, millî gelir alfabeyle artsaydı Ruslar, Çinliler alfabe değiştirdi. Kendi alfabesini değiştiren hiçbir millet yok, olmayacak da. Öyleyse bu çılgınlığın sebebi ne? 1924'de Sovyet Şurası Rusya'daki Türkler'in her biri için Latin harflerinden mülhem bir alfabe düşünürken, 28'de bizim harf devrimi olunca, Kiril alfabesinden mülhem harfler koyuyor yeniden. Eski harfler bizi nelere bağlıyor?

Kur'an'a bağlılık,

İran kültürüne bağlılık,

Batı Türk lehçesindeki lehçe farkları,

Maziye bağlılık.

1925'de okuma yazma yüzde 25'miş, Unesco'nun rakamlarına göre bugün de yüzde 25.

Eski harflere dönmeye millî geliri arttırmada kısa süreli bir faydası olmaz, fakat Orta-doğu'daki liderlik fonksiyonumuzu yeniden kazandırabilir.

Yeni Asya yazarlarından Hekimoğlu İsmail'in Minyeli Abdullah'ı 60-70.000 satıyor.

Millî gelirin arttırılmasıyla alfabe arasında ne ilgi var?

30.000 hattat varmış. Rustow (Amerikalı iktisatçı) İngiltere'de sanayileşme neden Osmanlı İmparatorluğu'ndan çok gelişmiş? diye araştırıyor. İngiltere'de tekniğin merkezden muhite doğru gitmesi gibi, lokal kalmamış, bütün alanlara yayılmış.

(İsrail uçakla Avrupa'ya çiçek yolluyor. ABD'den 500 milyondan fazla dolar yardımı gidiyor. Ayrıca yetişmiş adam geliyor.)

Meseleleri bir tek misalle anlayamayacağımız gibi, ne sonuç vereceği bilinmeyen bir prensibin tatbik edilmesini istemekle de olmaz.

(Türkiye otarşik (özerk) hayat yaşamıyor. Turistler, işçi dövizleri, devalüasyonlar.)

(Üzümün maliyeti 390 krş. İzmir'de, 16 TL. satış fiatı.)

Euro-dolar: Avrupa'nın Amerika yatırımı.

İLİMDE -İST OLMAZ 23 Şubat 1975 (Evde alınmış bir not)

Sosyoloji Saint-Simon'a kadar Aristo'nun çizdiği yolda ilerler. Aristo kalıplaştırıyor.

Tabiat ilimlerinde öyle olmuyor. Onlarda terakki var.

Tenkit'in doğrusu: intikad.

M. Ali Aynî: Intikat ve Intikadî Mülâhazalar.

İntikad: noktalamak.

İslâm müellifi tefsir yapmıyor.

Sadık Rifat-Metternich'den etkilenmiştir. Tanzimat'ın ilâncısı olan Reşit Paşa'ya yazdığı mektuplarla, onu etkiler.

Sadık Rifat ve Cevdet Paşa, Batı dili bilmezlerdi.

Bu geçmişte mümkündü. Şimdi değil. O devirde bütün dil bilmeyenler haklı idi. Cevdet Paşa'nın kafası Batı misyonerleri tarafından yıkanmamıştır.

Engelhardt, Türk düşmanıdır. Fransa elçisidir. Yirmi yıl kalmıştır. İyi bilir, Devlet-i Aliyye'yi. II. Mahmud'un deli olduğunu, Galatasaray'ın kuruluşunu anlatır.

Metternich'in mektuplarını yazdığı bir kont var. Fakat Engelhardt bu kontun ismini yanlış zikretmektedir.

Metternich'in arşivdeki dosyasında Engelhardt'ın zikrettiği mektup yok. Engelhardt'ın bu vesikayı nereden bulduğu belli değil.

İlimde -ist olmaz. Nasıl Toriçellist olunamazsa, Marksist de olunamaz.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

BAĞIMSIZ MARKSİST

"Bağımsız Marksist" yeni bir deyim; Rodinson'un milletlerarası sosyalist edebiyata armağanı. Devrimci aydınlarımız, **hür-endiş** bir fikir adamının aşağıdaki izahlarını dikkatle ve ibretle okumalıdır.¹

"1969 sonunda Kahire'de bir konferans veriyordum. Mısırlı bir Marksist, İbrahim Sa'dettin hem çok ilginç hem de cevabı zor bir soru sordu: **Bağımsız Marksistim diyorsunuz, bağımsız Marksist ne demek?**" Gelişigüzel bir cevap verdim, daha doğrusu cevap vermedim. Ancak uzun uzadıya düşündükten, konuyu bütün yönleriyle aydınlattıktan sonra cevabı verilebilecek bir soruydu bu. Cevabı vermekte bu kadar geciktiğim için dinleyicimden özür dilerim...

Marksizm yanlış anlaşılıyor. Aldanan, yalnız Üçüncü Dünya ülkeleri ve Avrupa solu değil, sağ kanat da yanılıyor sık sık. Sanıyorlar ki Marksizm otomatik bir tür makine, belli tuşlara bastınız mı cevaplar hazır. Çocukça bir yaklaşım. Her soruya cevap veren Marksist bir ilim de yok, Marksist bir sistem de. Kaldı ki dünyanın hiçbir ülkesinde Marksist olanla Marksist olmayan arasında kesin bir ayırım yapacak üstün bir makam yok.

Son zamanlarda Marksist akım öylesine bölündü ki, mesela bir hizbin gerçek Marksizme uygun dediği tezlere, öteki hizipler, bu tezler anti-Marksizmin ta kendisi diye itiraz edebiliyorlar; üstelik iki tarafın da ileri sürdüğü deliller yüzde yüz Marksist.

Bununla beraber, birçok Marksistlerin üzerinde birleştikleri ortak yönlerden, hudutları müphem, kaypak, belirsiz de olsa, bir Marksist aydınlar ailesinden söz etmek mümkün.

Marksist etiketine ne lüzum var diyeceksiniz. Doğru. Çok defa hiçbir lüzum yok. Ama bazı durumları ve sadece bazı durumları belirtmeye de yarıyor bu etiket. Sınırların kesin olduğu alanlar da var, tartışıldığı alanlarda. Başka bir deyişle, Marksist davranışla Marksist olmayan davranış ayrılıyor birbirinden.

Yalnız şurasını da unutmamalı: Bu sınır çizgileri, bu ayrılışlar her problem dizisinde başka başka. **Aynı insan veya aynı topluluk, belli problemlerde Marksist bir davranışa sahiptir de, başka problemler karşısındaki tutumu Marksist değildir.** Kaldı ki Marksist tutumun da nüansları, dereceleri var. Bu da çok normal. Marksizm, çeşitli alanları kucaklayan, birbirine zorunlu olarak bağlı bir tezler bütünü değildir. Nas'çı (dogmatik) Marksistler bu ifademi korkunç bir itiraz (herezi) sayacak, biliyorum.. Varsın saysınlar.

Hakikat şu ki, sosyal dünyanın problemleri karşısında birbirinden Çok farklı konuda sayısız tez ileri sürülmüş Marksizm adına. Bu tezlerden her biri, şu veya bu ölçüde, Marksist bir davranış biçiminden esinlenmiş olabilir. **Marksist bir davranış dememizin sebebi ise, bu davranışın ilk defa Marx tarafından sistemli bir biçimde ortaya atılmış olmasıdır.**

Demek ki, çeşitli alanlarda çok da ihtiyatlı kalmak kaydıyla, Marksist tipte bir yönelişle, Marksist olmayan tipte bir yönelişi ayrı ayrı tarif edebiliriz.

Önce varoluşla ilgili tercihler konusunu ele alalım. İnsanlar, benimsedikleri yaşayış tarzını bu tercihlerle belirlerler. Marksist tipte bir yöneliş, sosyal ve politik problemlere angaje bir faaliyeti benimser, önemli olan sosyal ve politik problemlerdir.

Zıt yöneliş, bu problemlere fazla önem vermeyen ve ferdi gelişmeyi tercih eden bir yöneliştir. Bu yönelişi benimseyenler, kendilerini tatmin edecek bir kâinat inşa etmek peşindedirler. Sınırlı bir alanda, sanat, ilim veya ahlâk gibi, ilerlemek isterler, ama kucağında yaşadıkları toplumun yapısını, sosyal ve politik gelişmesini etkilemeye kalkışmazlar...

Bu anlamda, Marx'tan önce yaşayanların da, nice anti-Marksistin de Marksist davranışlarından söz edilebilir.

Marksist kiliselerin düşündüklerinin aksine, hiçbir ilim yukarıdaki yönelişlerden birini seçeceksiniz diye fetva vermez. Tercih ahlâkî bir tercihtir. Şu veya bu istikamete yöneliş, insanlığın nihaî mutluluğuna, içinde yaşadığınız veya katılmaya karar verdiğiniz topluluğun mutluluğuna, dine

¹Rodinson, M., a.g.c, "En guise d'introduction" (Giriş mahiyetinde): 2) "D'une démarche marxiste indépendante, réponse à Ibrahim Şad ad-din" (Bağımsız bir Marksist davranış üzerine, İbrahim Saadettin'e cevap), s. 38-44.

inaniyorsanız, Tanrının iradesine... ne kadar uygundur?_İlim bu soruları, olsa olsa neticelerini tahlil ederek cevaplandırabilir.

Sonra **Marksist davranış, toplumun geleceği konusunda iyimser ve yenilikçi bir davranıştır.** Böyle bir yönelişe göre, bugünkü dünyayı iyileştirmek mümkündür. Bu varsayımdan kalkarak çeşitli ütopyalara varılır: Dikensiz bir gül bahçesi olacaktır dünya, sınıflar arasında hiçbir çatışma kalmayacak veya hiç değilse çatışmalar kolayca ve barış içinde sona erdirilecektir.

Bu yönelişe karşı olan her yöneliş karamsar ve tutucu kabul edilir. Ama iyimserlik de, karamsarlık da derece derece. Şüphe yok ki her iyimser ve yenilikçiye, sırf iyimser ve yenilikçi olduğu için Marksist denilemez. Benim demek istediğim şu: Temel bir davranış biçimi olarak iyimser ve yenilikçi olanlar, bu noktada, Marksistlerin genel tutumuyla birleşirler.

Bir davranışın Marksist olması için, rasyonalist de olması gerekir. Rasyonalist bir davranış, hakkında akıl yürütülen ve bilimsel tipte çözümlere dayanan bir davranıştır. Yani, sübjektif sezgiyi yeğleyen, insan ruhunun gelişigüzel insiyaklarına teslim olan, hasbi düşünceye inanan her türlü davranışın zıddı.

Bu alanda da, niceleri Marx'tan çok önce Marksisttiler; Marx'a rağmen Marksist olanları da unutmayalım; sosyal ve politik konuların dışında, rasyonel olmayana büyük bir önem verseler de Marksisttir onlar.

Ahlâk planında, insanlığın durumunu iyileştirmek için harekete geçmeyi görev bilenler de Marksist bir davranış içindedirler. Bu davranış, sadece milletin veya etnik bir grubun çıkarlarını ön planda tutan katıksız bir nasyonalizm anlayışının karşısındadır. Yanlış anlaşılmasın. **Marksist olmak için hümanist olmak yetmeyeceği gibi, bir nasyonalistin de olaylara Marksist bir gözle bakması, Marksist doktrinin birçok görüşünü benimsemesi pekâlâ mümkündür.**

Son olarak, **Marksist çizgide olmak için, dogmanın iddia ettiği gibi, diyalektik materyalizm denen belli bir felsefeyi benimsemek de zorunlu değildir** (Marx'ın diyalektik materyalizm tabirinden haberi bile yoktur). Marksist yönelişler çeşitli felsefî düşüncelerle uyuşabilir ama ferdiyetçi, yüzde yüz karamsar, akılcı ve hümanist olmayan felsefelerle de bağdaşmaz. Bir ferdin veya bir zümrenin vizyonunu veya iktidar arzusunu ön planda tutan bir anlayışla da uyuşmaz Marksist davranış ama, böyle bir vizyondan veya iktidar arzusundan farklı değerlere bağlanan her felsefeyle de uyuşabilir. Bu felsefeler rasyonel bir bilginin veya hümanist bir ahlâkın ötesinde değerler kabul etse de. Yeter ki, rasyonel bilgiye ve hümanist ahlâka geniş bir hürriyet tanısınlar.

Demek ki, **Marksist, sosyal ve politik konulara önem verir, kılavuzu ilimdir. Her şeyden önce sosyal dinamiğin konularını ve değişmezlerini, yani sosyal eylemin şartlarını göz önünde bulundurur.**

Burada varoluşla ilgili davranışlardan çok, ilmî tahliller söz konusudur artık. Marx'ın sosyolojik buluşlarının veya prensiplerinin geçerliliğine inanmadan da Marksist olunabilir ama sadece varoluşla ilgili alanlarda veya ahlâkî planda.

Sosyolojik anlamda Marksist olmak ise, önce, her toplumun, üretim ve neslin devamı gibi, ana görevlerine, sonra da, kolektif varlığı korumak ve geliştirmek gibi görevlerine, lâıyk olduğu önemi vermektir. Marx'ın da yerinde olarak işaret ettiği gibi, tarih boyunca bütün toplumlar, en azından, ezeli bir rekabet içindedirler. Bu rekabet, şartlar uygun olunca, silahlı mücadeleye kadar gidebilir. Bu mücadelenin amacı, iktidarı fethetmek, yani kişileri ve servetleri azami ölçüde kontrol altına alabilmektir.

Bir kelimeyle burada mühim olan değer yargıları değil, olaylar ve olayların tespitidir. Olaylarla ilgili yargılardan değer yargılarına geçmek istersek, Marksist ideolojik yönelişlerin dayandığı insancıl görüş açısı bizi şu sonuca götürür: Her topluluk ana görevlerini yerine getirmek ve varlığını korumak hakkına sahiptir ama hiçbir topluluğun da iktidarını başka toplulukların zararına genişletmek gibi bir hakkı olamaz.

Marx'ın bu tespitlerden çıkardığı en mühim sonuçlardan biri, sözünü ettiğimiz ana görevleri gerçekleştirmek için örgütlü yapılara ihtiyaç olduğudur. Bu yapıların mistik bir gücü yoktur, onlar güçlerini, çok defa farkına bile varamayacağınız baskılarla gösterirler. Bu baskılar, kendilerine has bir dinamizmi olan ideolojileri ve müesseseleri biçimlendirir. Bu ideoloji ve müesseselerin toplumun temel talepleri ile çatıştıkları da olur. Ama başka baskılar onları çabucak hizaya getirir.

Demek ki iktisadî yapıların, yani sosyal gelirin, genel olarak sınıf diye adlandırılan sosyal tabakalar arasında, dağılımını düzenleyen yapıların, önemi çok büyük. Tabii ki tek önemli olan sadece bu iktisadî yapılarıdır da demek istemiyoruz.

Sonuç olarak, Marksist nazariye ve görüşlerle, Marksist olmayan nazariye ve görüşlerin birbirinden nasıl ayrıldığı meydanda. Elbette Marksist anlayışla, düşünceyi veya çeşitli kültür değerlerini özerk sayan ve iktisadî olaylara kesin, bağımsız ve tayin edici bir önem atfeden anlayışlar birbiri ile uzlaşamaz. Sosyal hayatın her strüktürü (yapısı), başlı başına bir strüktür olduğu için, kısmen de olsa, bağımsız bir dinamiğe sahiptir. Her strüktürün işleyiş kanunları vardır ama strüktürlerin bağımsızlıkları da nisbidir. Çünkü her toplum, kendi varlığını sürdürmek ve çözülüşünü kolaylaştıracak faktörleri ortadan kaldırmak zorundadır.

Etiketlerin büyük bir önemi olmadığını söylemiştik. **İnsanların çoğu, bir noktada Marksist, başka noktalarda Marksist olmayabilir.** Mesela Jül Sezar'ı, Richelieu'yü veya Napolyon'u bir noktada Marksist sayabiliriz. Şu manada ki, onlar kucağında yaşadıkları toplumun dinamiğini pekiyi kavramışlardı, yoksa büyük politikacı olamazlardı. **Marksçı denilen düşünceler Marx'tan önce de vardı ve bugünkü toplumun da çeşitli tabakalarına yayılmışlardır.** İNSAN, SOSYAL DİNAMİĞİN ANA HATLARINI MARKSİST DÜŞÜNCE ÇERÇEVESİNDE ELE ALIR VE ANLAR DA, MESELA MİSTİK DE OLABİLİR. Mesleğine âşık Marksçı bir ressam düşünün, ona göre insanlığa bırakacağı en değerli miras yeni bir sanat eseridir.

Ne yapalım âdet böyle. Aristo'nun prensip veya teorilerinden bazılarını kabul edene Aristocu demiyoruz. Aristocu, Aristo'nun esas tezlerine katılan insandır. Başka mütefekkirler için de durum aynı. Demek ki, düne veya bugüne ait tahlillerde, yukarda belirttiğimiz şartlara uyan ve yine yukarda sözünü ettiğimiz ideolojik tercihlere göre bir davranış izleyen araştırmacı veya militan yahut hem araştırmacı hem militan, Marksisttir.

Peki bu Marksist ne zaman bağımsızdır?

EĞER DÜŞÜNCE PLANINDA, HER BİRİ GERÇEK MARKSİZM OLDUĞUNU İDDİA EDEN TOPYEKÛNCU İDEOLOJİK SİSTEMLERDEN HERHANGİ BİRİNE KATILMAYI; EYLEM PLANINDA İSE, ÖRGÜTLENMİŞ BİR MARKSİST GRUPLA BİRLEŞMEYİ REDDEDİYORSA, BAĞIMSIZ BİR MARKSİSTTİR. Cilt II, Sh: 247-253

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Kırk Ambar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2009, Cilt II 2006.

BATININ TAARRUZU¹

"Batılıların Batı olarak kabul ettikleri bir ülkeler topluluğu var. Önceleri sadece coğrafi anlamda Batı'da yer alan ülkeleri belirten Batı deyimi giderek kültürel, sosyal, siyasî ve hatta askerî bir bütünü ifade etmeye başladı. Peki, ama bu Batı nerede başlıyor, nerede bitiyor, sınırları ne?

Batı'nın batıdaki sınırları oldukça vazih. Bu sınır Kuzey Amerika'nın Pasifik kıyılarıdır... Batı'nın doğudaki sınırlarını tespit etmek ise daha zor. Kimi Amerikalılara göre Batı Missisipi'de son bulur, kimine göre Hudson'da... Amerikalıların bölgesel yaklaşımlarını bir yana bırakırsak Batı, Kuzey Atlantik Okyanusu'nun her iki kıyısıdır, Avrupa'yı da içine alır. Batı'nın Avrupa'daki sınırı ise çeşitli zamanlarda, çeşitli maksatlara göre değişir...

Batıyı, Doğu'ya göre tanımlamak daha kolay. Ama hangi Doğu'ya? Batı'da Doğu-Batı tezadından ve çatışmasından söz ederken kastettiğimiz Soğuk Savaş ve bu savaşın dallanıp budaklanmasıdır. Bu anlamda Doğu, Sovyetler Birliği ya da komünist ülkelerin oluşturduğu bloktur. Batı ise, bazen hür dünya da denilen, Batılı ülkeler ve ortakları. Birçok kıtada yer alan ve diktatörlük rejimleriyle yönetilen ülkeler de bu Batı kavramına dahildir. İsveç, İsviçre, İrlanda ve tabii ki Finlandiya ise bu Batı'nın dışındadır.

Ne var ki Doğu deyince akla gelen sadece Sovyetler Birliği değildir. Garip bir söyleyiş ama bir de **Şark Doğu'su**² var. Birbirlerinden farklı olmalarına rağmen, hepsi de uzun zaman Hıristiyan Batı medeniyetinin hâkimiyeti veya etkisi altında kalmış, şimdi de onlara başkaldırarak bu hâkimiyeti sona erdirmek isteyen Asya'nın, hatta Afrika'nın birçok ülkesi ve toplumu bu Şark Doğu'sunu oluşturuyor. Ortadoğu'nun çoğu ülkesi ve bazı Asya ülkeleri için gerçek Doğu-Batı çatışması, amacı Batı emperyalizminin son hâkimiyet izlerini yok etmek olan bu savaştır. Onlara göre Sovyetler Birliği-Batı çatışmasının doğrudan doğruya Doğu ülkelerini ilgilendiren bir yanı yoktur. Hatta kimilerine göre Sovyetler Birliği, ağırlıklı olarak Avrupalı olan nüfusuyla, Yahudi-Hıristiyan ve Yunan-Latin temellere dayanan geçmişiyle, ilmî ve sınaî gelişmesiyle, gerçekte Batı'nın bir parçasıdır. Bununla beraber bu görüş henüz umumî bir kabule mazhar olmamıştır ve birçok Doğu'lu için Batı hâlâ daha dar, daha itibari bir anlam taşımaktadır.

Ortadoğulular için Batı, kültürel ve siyasî bir bütünü ifade eden, göreceli olarak yeni bir kelime, en azından Ortadoğu kelimesi kadar yeni ve onun gibi Batı menşeli. Yeni olmasına karşın Batı kelimesi, tıpkı Ortadoğu kelimesi gibi eski bir gerçeği ifade ediyor. Değişen sadece kelimeler. Son yıllarda millî imajlar ve klişeler üzerinde durulmaya başlandı, bazı yazarlar Batı'nın Ortadoğu'daki davranışlarını ve siyasetini şekillendiren önyargıları ele aldı ve sınıflandırdı. Ne var ki Ortadoğuluların Batı karşısındaki davranışlarının menşeleri ve bu davranışların şekillenmesi üzerinde pek durulmadı. Oysa Doğu-Batı ilişkilerinin tespitinde her iki davranış biçimi de aynı önemi taşıyor. Özellikle kendi kendini tahlil ve kendi kendini tenkit gibi Batıya has yöntemlere sahip olmayan Doğu açısından, Batıya karşı davranış biçimlerinin incelenmesi çok önemli.

Batı kelimesi Müslüman yazarlar tarafından Ortaçağ'dan beri kullanılmaktadır ama Hıristiyan Avrupa'yı ifade etmek için değil. İslâm dünyası için Batı, Kuzey Afrika'dan İspanya'ya, İspanya'dan Atlantik Okyanusu'na uzanan bölgedir. Akdeniz'in kuzeyindeki kâfir ve barbar ülkeler için bu kelimeyi kullanmaları gerekmemektedir.

Ortaçağ Müslümanları için dünya ikiye ayrılmıştı: darül-İslâm, darül-harp. Bu iki dünya devamlı savaş halindeydi.

Darül-İslâm'm güneyindeki ve doğusundaki darül-harpte putperestler yaşıyordu, ülkeleri kolayca

¹Lewis, Bernard, *The Middle East and the West* (Ortadoğu ve Batı), Wienfield and Nicholson, Londra 1964, 164 sayfa. İkinci bölüm: "The Impact of the West", s. 28-46.

Ayrıca bkz. Lewis, Bernard, *Ortadoğu*, Mehmet Harmancı çevirisi, Sabah Yayınları, İstanbul 1999, 325 sayfa, özellikle 5. bölüm: "Modern Çağ Meydan Okuyor," s. 211-303.

Yine bkz. Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çeviren Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu 541 sayfa, Ankara 1970.

²İngilizce metinde "Oriental East" olarak geçiyor.

fethedilebilir, insanları kolayca İslâmiyet'i kabul edebilirdi.

Darül-İslâm'm kuzeyinde ve kuzeybatısındaki Hıristiyanlık âlemi ise İslâm dünyasının en büyük rakibi, İslâm devletinin en amansız düşmanıydı. İslâm saldırılarına ilk karşı koyanlar Bizans'ın Ortodoks Hıristiyanları oldu. Bizans İmparatorluğu zayıf düşüp Bizans Türklerin eline geçince, bu sefer de Batı Avrupa'daki Frenkler İspanya'dan Filistin'e, Afrika'dan Asya'ya kadar uzanan darül-İslâm'da karşı saldırılara başladılar. **Ortaçağ'ın sonlarında, Müslümanların kafasındaki Hıristiyan Avrupa imajı değişti.** Bizans'ın fethinden sonra Ortadoks Grekler Padişah'm tebaası olmuşlardı, onlar artık bir düşman değil zararsız bir komşuydu. Şimdi baş düşman Orta ve Batı Avrupa'da yaşayan Frenklerdi. Frenkler yani Protestanlar dahil bütün Katolikler...

Ortaçağ'da yaşayan Müslümanlar için Frenkler barbardı, kâfirdi, onlarla ilgilenmeye bile değmezdi. İslâm! Dünya görüşüne göre Hıristiyanlık, Musevilik gibi, menşeinde hak diniydi, vahiyler zincirinin ilk halkalarından biri. Ama en kâmil vahye Hazret-i Muhammed mazhar olmuştu, Hıristiyanlık da, üzerine inşa edilen Hıristiyan medeniyeti de kâmil olmaktan uzaktı, noksanlarla maluldü. Şüphe yok ki İslâmiyet'i baştan sona sahte ve meşum sayan o çağ Hıristiyanlığına kıyasla İslâmiyet'in Hıristiyanlığa yaklaşımı çok daha müsamahakârdı. Ama bu müsamaha herhangi bir takdir anlamına da gelmiyordu. Oysa Grekler Yunan medeniyetinin devamcıydılar, onlardan bazı şeyler öğrenilebilir, onlarla bir arada yaşanabilirdi. Karanlıklar içindeki Avrupa'ya niçin itibar edecekti İslâmiyet? Nitekim o dönemde Yunancadan, Sıryakçadan, eski Farsçadan birçok eser Arapçaya tercüme edilmiş, Latinceye ise, bütün Ortaçağ boyunca, geç Roma tarihiyle ilgili bir eser dışında başka hiçbir eser Arapçaya çevrilmemiştir, ne Latinceye ne de başka bir Avrupa dilinden.

Bir tutum, Avrupa'nın gerçekten de geri kalmış olduğu karanlık dönemleri için isabetli sayılabilir belki. Haçlı ordularının Ortadoğu'da ve geçtikleri her ülkede sergiledikleri davranışları da İslâm âleminin Avrupa'dan iyice soğumasına neden olmuştur. Ne var ki Ortaçağ'ın sonlarına doğru bu istigna artık yersiz hatta tehlikeliydi.

15. asrın sonlarından itibaren Avrupalılar geniş bir yayılma hareketine giriştiler. Bu ticari, siyasî, kültürel ve demografik yayılma 20. yüzyılda aşağı yukarı bütün dünyayı Avrupa medeniyetinin yörüngesine soktu. İki koldan bir yayılma: Bir yandan Portekizliler, İspanyollar, Hollandalılar, İngilizler, Fransızlar yeni ülkeler keşfetmek ve eski ülkeleri ele geçirmek için Batı Avrupa'dan denizlere açılırken öte yandan Ruslar da stepleri aşarak, güneyden ve doğudan Ortadoğu'ya ve Asya'ya doğru ilerliyordu. Bu yayılma hareketi çeşitli biçimler aldı, çeşitli merhalelerden geçti ve çeşitli isimlerle anıldı. Bu isimlerden bazıları: Sömürgeleştirme, beyaz adamın sorumluluğu, kaderin tecellisi... Bir de Rusların Moskova'dan Urallar'a, Urallar'dan Pasifik Okyanusu'na yayılışlarını ifade etmek için kullandıkları isimler var.

Bazı bölgelerde sömürgecilik o kadar başarılı ve topyekûn oldu ki yerli halk ya yerinden yurdundan edildi ya da önemini kaybetti, sömürgeciler de yeteri kadar güçlenerek ayakları üzerinde durmaya ve ana vatanlarından kopmaya başladılar. Kuzey Afrika'daki Fransızlar bu kadar ileri gidemediler, ama Amerika'daki İngilizler bunu başardılar. Ne var ki Asya'nın ve Afrika'nın birçok halkı ve kültürü o kadar güçlüydü ve derinlere kök salmıştı ki sömürgeciler buralarda sadece yönetici olmakla yetinmek zorunda kaldılar. Bunun sonucunda, 19. asrın 20. asrın başlarında tanık olduğumuz klasik sömürgecilik sistemi doğdu.

Ortadoğu Avrupa emperyalizminin etkisi altına geç girer, bu etki kısa sürer ve genellikle de dolaylı şekilde kendini hissettirir. Yine de Batı'nın taarruzu yoğun ve karşı konulmaz bir taarruzdur.

Başlangıçta Ortadoğu iki kısaç arasında kalmış gibidir, biri güneydoğudan, Hindistan'daki üslerinden yola çıkan ve deniz yoluyla gelen Portekizlilerin oluşturduğu kısaç, diğeri de kuzeyden aşağı inen Rusya kısağı. Ancak bu iki tehlike de savuşturulmuş tur. Ortadoğu'da, hem Karadeniz'i hem de Kızıldeniz'i İslâm hâkimiyeti altında tutabilecek, kuzeyden ve güneyden gelen akınları durdurabilecek yeni bir güç ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın bu bölgede yayılmaya başladığı sıralarda iki Ortadoğu imparatorluğu tarih sahne-sindedir, İran'da Safevi devleti ile Türkiye'de Osmanlı devleti. 16. asrın ilk yıllarında Safevilerle Osmanlılar arasındaki hâkimiyet kavgası Osmanlıların zaferiyle sonuçlanır. Zaten uzun zamandan beri Osmanlı İmparatorluğunun idaresine alışmış olan Arap ülkeleri Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelirler ve bu birliktelik dört yüz yıl sürer.

Devlet-i Aliyye'nin askerî gücü sayesinde istilâya karşı silahlanmış olan Ortadoğu kavimleri,

insanlığın eski bir mitosu olan kendi kendine yetme vehmine kapıldılar, kendilerinden önceki ve sonraki nice toplumlar gibi kendi yaşayış tarzlarının üstünlüğüne inandılar, askerî güçle tahkim edilmiş hak dini İslâmiyet'in zirvesinden Batı'nın barbar kâfirlerini küçümsediler.

16. asır boyunca Osmanlıların Hıristiyan düşmanlarına karşı kazandıkları zaferler de Ortadoğu kavimlerinin Batıyı küçümsemeye devam etmelerini sağladı; bu tutum 17. asırda da devam etti çünkü Avrupa askerî bakımdan hâlâ vahim durumdaydı. Zihniyetlerdeki gerçek değişme Osmanlı İmparatorluğu'nun uğradığı bozgunlarla başladı, imparatorluk toprak kaybetmekte, galip düşmanların dikte ettiği antlaşmaları imzalamaktaydı. Geçmişte örneği olmayan bu acı tecrübeler sonucu girişilen düzenlemeler, hâlâ tamamlanmamış uzun ve zor bir sürecin başlangıcı oldu.

Bu süreç 1683'te Türklerin ikinci Viyana bozgunuyla başladı. Bu kesin ve tartışma götürmez yenilginin ardından Avusturyalılar ve müttefikleri hızla Osmanlı topraklarına girdiler. 1696'da Ruslar Azak'ı ellerine geçirerek Karadeniz'deki ilk zaferlerini elde ettiler. 1699'da Avusturyalılar Karlofça Muahedesi'ni imzalattırdılar Osmanlı İmparatorluğu'na. İmparatorluğun mağlup bir devlet olarak imzaladığı ilk anlaşmaydı bu. Arada bir kazanılan ufak zaferler bir yana, mağlubiyetler 18. asır boyunca devam etti. En acı olaysa 1783'te Rusların eski bir Türk ve İslâm üssü olan Kırım'ı ilhakıydı.

Problem önceleri askerî bir problem olarak kabul edildi, alınan ilk tedbirler de askerî oldu. Osmanlı orduları Avrupalı ordular tarafından bozguna uğratılmıştı, demek ki Avrupa'nın silahlarını, eğitim yöntemlerini ve savaş tekniklerini almak akıllıca olacaktı. Bu amaçla 18. asır boyunca Avrupa'dan zaman zaman askerî hocalar getirildi, teknik okullar kuruldu, Türk ordusunun çeşitli kademelerindeki subaylar Avrupa savaş sanatları konusunda eğitim gördü. Mütevazı bir başlangıçtı bu ama çok da anlamlıydı, ilk defa olarak genç Müslümanlar, barbar Batıcıları küçümsemek bir yana, onları kılavuz ve hoca olarak kabul ediyor, dillerini öğreniyor, kitaplarını okuyorlardı. 18. asrın sonlarında, silah talimatnamelerini okumak için Fransızca öğrenen genç topçu subayları çok daha etkileyici ve tehlikeli kitaplar da bulup okuyabiliyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reformların ilki ve uzun zaman en önemlisi olarak kalacak olan askerî reformlar, kendi kendine yetme inancında açılan biricik gedik değildi. 1729'da İstanbul'da ilk Türk matbaası kuruldu. 1742'de matbaa kapatıldığı zaman on yedi kitap basılmıştı. Bunların arasında 1721'de Fransa'ya gönderilen Türk elçisinin Fransa ile ilgili bir kitabı ve Avrupa ordularında uygulanan askerlik sanatlarına dair bir eser de vardı. Kendi irfanına güvenini kaybetmişti Osmanlı, mimarisi de Batı etkisine açıldı. Dinî mimarisinde bile bu etki görülür. 1755 yılında tamamlanan Nuruosmaniye Camii'nde barok üsluba yer verilmesi gibi.

Askerî bozgunların neden olduğu aciz ve çözümlenmesi hissi Avrupa'nın Ortadoğu'ya ihraç ettiği malların hızla çoğalmasıyla daha da arttı. Lüks tüketim maddelerinin yanı sıra artık şeker ve kahve gibi maddeler de Ortadoğu'ya ihraç ediliyordu. Bir zamanlar Ortadoğu'dan Avrupa'ya yollanan şeker ve kahve, şimdi bunları Amerika'dan satın alan Avrupalı bezirganlar tarafından Ortadoğu'ya taşınıyordu. Bir ümitsizlik çağıydı bu. Osmanlı üstünlük iddiasından vazgeçmiş görünüyordu. **"Bu dünya müminler için mahpes, kâfirler için cennet"** sözleri belki de artık Avrupa yaşayış tarzına bir özlemi ifade ediyordu.

18. asır boyunca Ortadoğu topraklarını tehdit eden başlıca tehlike kuzeyden geliyordu. Bu tehlikeyi oluşturan da Karadeniz'e ve Kafkasya'ya inen Çarlık Rusya'sının ordularıyla. Ayrıca Avrupalı birer kuvvet olmalarının yanı sıra artık Asyalı birer kuvvet de olan İngiltere ile Fransa, Mısır, Levant ve İran pazarlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun belli başlı rakipleriydi.

1798'de Mısır'ın **General Bonapart** komutasındaki bir Fransız ordusu tarafından istilâ edilmesi, Batı'nın taarruzu sürecinde yeni bir aşamaydı. İlk defa modern Batı tarafından Ortadoğu'ya silahlı bir saldırı düzenliyor, ilk defa İslâm dünyası böyle bir şokla karşı karşıya kalıyor, ilk defa batılılaştırmanın ve reformların yolu açılıyordu... **Bonapart**, bir yandan modern bir Batı ordusunun ne kadar kolaylıkla Müslüman dünyanın kalbindeki bir ülkeyi istilâ, işgal ve idare edebileceğini kanıtlarken, öte yandan da Fransa gibi düşman bir kuvvetin, nasıl İngilizlerin Hindistan'a olan karayolunu kesebileceğini gösteriyordu... Böylece Ortadoğu'da yaklaşık bir buçuk asır sürececek bir Fransız-İngiliz müdahalesi dönemi de başlamış oluyordu...

1850'li ve 60'lı yıllar Ortadoğu'da hızlı ve önemli değişikliklerin meydana geldiği yıllardır. Kırım Savaşı dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa ve İngiltere ile imzaladığı anlaşmalar, Fransız ve

İngiliz donanmalarının İstanbul önlerine gelmesi Batı ile yeni bir dönemin de başlangıcı olmuştur. Kırım Savaşı sonrası Rusya Orta Asya'daki varlığını pekiştirir, İran'ın kuzeydoğu sınırına kadar iner.

Batı'nın Arap ülkeleri ile ilişkileri ise başlangıçta, yani on 9. asrın ilk yarısında, ticari ağırlıklıdır. İngilizlerin 1839'da

Aden'i ellerine geçirmesi ve benzeri bazı olaylar daha çok transit yollarının emniyet altına alınması gayesini güder. 19. asrın ikinci yarısında ise, transit yolları hızla modernleşir, Batı'nın Ortadoğu'daki iktisadî menfaatleri iyice önem kazanır. 1880'lerden itibaren Osmanlı İmparatorluğunda baş gösteren Alman etkisinin daha da artması üzerine İngiltere bölgedeki politikasını gözden geçirerek, 1882'de, belli amaçlarla ve bir süre için işgal ettiği Mısır'daki varlığını daimileştirir, Sudan'ı da işgal eder. Dört asır boyunca Arap topraklarını elinde tutan Osmanlı İmparatorluğu'nun 1918'de bozguna uğraması sonucu, imparatorluğun *enkazı* üzerinde birçok yeni siyasî yapı yükselir.

1918-1945 yılları arasında İngiltere ile Fransa kâh müttefik kâh rakip iki ülke olarak Ortadoğu'ya hâkim olurlar. Aden, *Filistin ve Sudan* doğrudan doğruya bir sömürge rejimine tâbi iken, diğer yerlerde dolaylı bir kontrol vardır. Batı bazı yerlerde yerel hükümetler aracılığıyla kontrolünü sürdürürken, bazı yerlerde manda rejimini tercih eder. Bazı ülkelere sözde bağımsızlık tanır, bağımsızlıktan anlaşılan ise o ülkelerin içişlerine bir ölçüde müdahale etmemektir. Bu durum ikinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda sona erer. İngiltere'nin Arabistan'daki son kalesi hariç, Ortadoğu'daki *tüm Arap ülkeleri* bağımsızlıklarını elde ederler.

Ortadoğu'da bir buçuk asırlık İngiliz Fransız hâkimiyetinin ve Türkiye'de bir o kadar süren Batılılaşmanın etkileri bu ülkelerin sosyal hayatlarını geri dönülmez biçimde ve derinden etkiler. Bu değişiklikler, çoğu oldukça ihtiyatlı ve muhafazakâr bir Batılılaşma politikası izleyen Batılıların eseridir. En hayati değişikliklerin bir kısmını ise Ortadoğulu Batıcılar gerçekleştirir. Bunlar, Batı'nın iktidar vasıtalarını ellerine geçirip kullanmak isteyen idareciler, servetlerine servet katmak için Batı'nın tekniklerinden yararlanan tüccarlar, Batı'daki bilgi ve düşünce zenginliğinin büyülediği edebiyat ve aksiyon adamlarıdır... Bu değişiklik sürecinin sembolik bir ifadesi, Batı kıyafetlerinin tedrici olarak benimsenmesidir. Ceket ve pantolon giymek modern olmanın sembolü, dış belirtisi olur. İslâm muhafazakârlığının son kalesi sarık da artık terk edilir ve yerini şapkaya bırakır.

Başlangıçta değişiklikler sadece askerî idi, gelişen ve ilerleyen Avrupa karşısında korunmak ihtiyacı. Bu ihtiyaç Avrupa üslûbunda bir ordu gerektiriyordu. Öyle sanılıyordu ki mesele bir talim ve teçhizat meselesidir, birkaç hoca getirtilip lüzumlu malzeme sipariş edildi mi iş olup bitecek. Oysa yeni tip bir ordu teşkil etmek için subay yetiştirecek okulların inşası, maarif reformları, bu reformları ayakta tutacak müesseselerin oluşturulması, hükümet düzeyinde yapılacak reformlar, bütün bu reformların uygulanmasını ve devamını sağlayacak idarî reformlar ve sonunda da iktisadî reformlar kaçınılmazdı.

İktisadî ve teknik ilerlemeler uzun zaman Avrupalıların eseriydi büyük ölçüde. Yolları, tren yollarını, köprüleri, limanları kuran onlardı. 19. asırda buharla, 20. asırda benzinle çalışan araç ve makineler, gaz, elektrik, telgraf, radyo hep onların eseri. Sanayi inkılâbını başlatan onlar. Avrupalılar bazen kendi hesaplarına, hükümetlerinin veya imtiyazlı şirketlerin adamı olarak, bazen Ortadoğu hükümetlerinin veya Ortadoğulu müteahhitlerin davetiyle uzman veya danışman olarak geldiler. Önceleri vasıfsız yerel işgücünden faydalandılar, sonra yarı uzman zanaatkârları kullandılar, sonunda da teknik ve meslekî açıdan yetişmiş yerel uzman işgücüne başvurdular...

Avrupa'dan silah ve teknoloji ithal edilirken beraberinde Avrupa fikirleri de ithal edildi. Bunlar da, silah ve teknoloji kadar, eski sosyal ve siyasî düzenin tahripçisiydi. 18. asra kadar İslâm dünyasının Batı'yla hiçbir entelektüel ve kültürel teması olmamıştı. Hıristiyan Avrupa'daki Rönesans hareketi, yeni bilgiler, ilmî, teknolojik ve entelektüel gelişmeler İslâm dünyasında hiçbir yankı uyandırmadı. Avrupa ticaretinin ve diplomasisinin taarruzu bile, sonuçta Hıristiyan ve Yahudi tebaadan oluşan bir ara sınıfın işine yaradı sadece. Ticaret, aracılık ve tercümanlık yapan bu sınıf Müslüman efendilerini Batı'yla doğrudan doğruya temas etmek zilletinden korumuş oldu sözde. Devlet-i Aliyye'nin yükseliş devirlerinde daimî elçilikleri yoktu Avrupa'da, İstanbul'daki temaslarını da çoğu zaman Rum olan baş tercümanlar aracılığıyla gerçekleştirirdi. Batı dillerinde yazılmış kitapları okuyabilen pek az insan vardı, bu eserlerin, bazı istisnalar dışında, Türkçe, Arapça veya Farsça tercümeleri de yoktu...

Askerî reformlar bu duruma son verdi. Cahil ve barbar sayılan Frenk en asil ve en hayati sanatların

başında gelen savaşma sanatının hocası mevkiine yükseldi. Kullandığı dil belli başlı bilgilerin anahtarı haline geldi.

Askerî islahatçıların niyeti iki dünyayı ayıran duvarda küçük bir çatlak açmaktı, belli ölçüde su geçecekti bu çatlaktan. Ama öyle olmadı, bir sel aktı delikten, duvarda oluşan binlerce çatlaktan fıskıran, eskiyi yıkan ve yeni bir yaşam biçiminin tohumlarını saçan bir sel. Ardı arkası kesilmeyecek gibi çağlayan bir sel. **Batı, her yeni nesil için yeni fikirler üretiyordu.**

19. asır boyunca, kâh birbiriyle uyumlu kâh birbiriyle çatışan iki temayül ferman dinletti Devlet-i Aliyye'ye: Fransız Devrimi'nin radikal liberalizmi ve Aydınlanma Çağı'nın otoriter islahatçılığı.

O zamana kadar mühürlü olan İslâm dünyasına Batı düşüncesinin nüfuz edeceği birçok yeni kanal açılmıştı artık. Mesela Avrupa başkentlerini ziyaret eden ve sayıları gittikçe artan Ortadoğulu Müslüman seyyahlar. Gerçi daha önce de bazı cesur seyyahlar meçhul bir Avrupa'nın bağrında sakladığı tehlikelere rağmen Batı'ya seyahat etmişti. Ama Haçlı Seferlerinden 17. yüzyıla kadar geçen dönemde bu seyyahlardan geriye pek az yazılı belge kalmıştır. Bunlar da özel misyonla yollanmış olan resmî kişilerin bıraktıkları belgelerdir. 1791'DE OSMANLI PADİŞAHI ÜÇÜNCÜ SELİM'İN VİYANA'YA YOLLADIĞI EBUBEKİR RATİP EFENDİ ORADAN, AVUSTURYA'DAKİ AYDINLIK DESPOTİZMİ VE İCRAATLARINI ANLATAN AYRINTILI BİR RAPOR YOLLAR PADİŞAHA, OSMANLI İMPARATORLUĞU İÇİN REFORM TAVSİYELERİNDE BULUNUR. Müteakip yıllarda padişah Londra, Paris ve Berlin'de ilk defa olarak daimi elçilikler ihdas eder. 19. asırda İran'da Avrupa'da elçilikler açar. Muhammed Ali ve haleflerinin istiklale kavuşan Mısır'ı da temsilciler yollar Avrupa'ya. Yabancı bir dil bilmenin ve Avrupa'yı görmüş olmanın önemli bir meziyet olduğu o dönemlerde, bu imkânları sağlayan elçiliklerde çalışmış olan memurlar yeni siyasî elitin önemli birer elemanı olurlar.

Diplomatlardan sonra Avrupa'ya giden ikinci Ortadoğulu kafiler de öğrencilerdir. İlk öğrenci kafilesi 1809'da **Muhammed Ali Paşa** tarafından İtalya'ya gönderilir, 1818'de Avrupa'daki Mısırlı öğrencilerin sayısı 23'ü bulur. Hemen hemen aynı tarihlerde İranlı bir öğrenci grubu da İngiltere'ye ayak basar. 1826'da Mısır paşası 44 kişilik bir öğrenci misyonunu Paris'e yollar. Paşa'nın yaptığının daha iyisini Padişah yapacak ve İkinci Mahmut, 1827'de yoğun dinî bir muhalefete rağmen, 150 kadar öğrenciyi çeşitli Avrupa ülkelerine yollayacaktır. Bu öğrencileri yüzlercesi takip edecektir.

1860'lı yıllarda, biraz da Batı'da gördükleri eğitimin sonucu olarak, üçüncü bir kafilenin Batı'nın yolunu tuttuğunu görüyoruz: Sürgünler kafilesi. Liberal ve vatansever bir grup olan Yeni Osmanlılar eleştirilerini Avrupa'dan yürütmek üzere Türkiye'yi terk eder, Londra'da, Paris'te, Cenevre'de kurdukları gazeteler aracılığıyla muhalefetlerini sürdürürler. Onları, 19. asrın sonlarına doğru başka bir liberal ve vatansever grup olan Genç Türkler takip eder. Zaman zaman Ortadoğu'dan gelen siyasî sürgünler de olur ama sayıları azdır, aktif bir rolleri olmaz.

Ortadoğu'dan Avrupa'ya gelen bu ziyaretçilerin yanı sıra, Avrupa'dan da Ortadoğu'ya doğru bir ziyaretçi akını olur. Öğretmenler, öğrenciler, uzmanlar, müşavirler, misyonerler, propagandacılar, her türden siyasî ve ticari girişimci... Genç nüfus üzerinde etkisi görülen ilk grup Türkiye'de, Mısır'da daha sonra da İran'da istihdam edilen Avrupalı askerî muallimlerdir. Bunların çoğu Fransızdır. Fransız Devrimi'nden sonra da bu gelenek devam eder, 1796'da Osmanlı imparatorluğu Fransız devrim komitesinden askerî uzmanlar ve teknisyenler ister. Yeni Fransız elçisi General Aubert Dubayet'nin emrinde bir grup uzman Türkiye'ye yollar. Yeni elçi New Orleans doğumlu ateşli bir ihtilâlcidir, Lafayette'in emrinde Amerika'da çarpışmıştır.

Daha önce de söylediğimiz gibi İstanbul'daki Mekteb-i Harbiye'nin dört yüz ciltlik bir kütüphanesi vardır, bu kitapların içinde otuz bir ciltlik Büyük Ansiklopedi de yer almaktadır... Muhammed Ali de Mısır'a Fransız subayları getirtmiştir. Kahire'de kurulan matematik okulunun kütüphanesinde, Avrupa müesseseleri hakkında yazılmış Fransızca kitapların yanı sıra Voltaire'in ve Rousseau'nun eserleri de vardır. Daha sonraları birçok ülkeden birçok askerî misyon daha Ortadoğu ülkelerine gelmiştir. Ortadoğu toplumlarındaki çeşitli gruplar içinde Batı'nın etkisine en çok ve en uzun süre maruz kalanlar subaylar olmuştur, meslekî açıdan hayati bir önem arz eden modernleşmeye ve reformlara en çok ilgi duyan da onlardır. Sosyal değişimin öncülüğünü subayların yapması, dünyanın başka yerinde pek raslanmayan Ortadoğu ülkelerine özgü bir olay.¹³ Cilt II, sh:55-67

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Kırk Ambar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2009, Cilt II 2006.

CEMİL MERİÇ'İN "BİR FACIANIN HİKÂYESİ" KİTABININ ANARŞİ - TERÖR – ANOMİ BÖLÜMÜ

Orijinal

GİRİŞ

Zavallı şair...

Bülbül hamûş, havz tehî, gülsitan harab diye inliyordu. Ne bülbül kaldı, ne havz.

Toplum zıvanadan çıkmış. Cinayet cinayeti kovalıyor. Akıl susmuş ve mefhumlar cehennem!

Bir raks içinde tepinip duruyor. Sloganlar yönetiyor insanları. İdeolojiler yol gösteren birer harita değil, idrâke giydirilen deli gömlekleri. Aydın dilini yutmuş; namlular konuşuyor.

Bir kıyametin arifesinde miyiz acaba?

Dünyayı Şeytan mı yönetiyor?

Düzeni büyücüler mi bozdu?

Bu kördüğümü çözecek İskender nerede?

Tarihlerin tanımadığı bir tahrip cinneti karşındayız. Sosyal bir kuduz veya kanser. Bu sinsi, bu kancık, bu sürekli boğazlaşmaya anarşi demek hata. Anarşi saman alevi gibi yanıp söner. Her ülkede, her çağda, her düzende belirebilir: fitne, fesat, kargaşa. Anarşizm desek düpe düz münasebetsizlik. Anarşizm, bir dünya görüşüdür. Tutarlı bir felsefesi, gözüpek havarileri, ölümle alay eden kahramanları vardır. Anarşizm, hürriyet aşkıdır; insanın asaletine ve yüceliğine inanıştır; tek kusuru hiçbir zaman gerçekleşmemiş ve gerçekleşemeyecek olması. Anarşizm Avrupa'nın rezil ve yalancı medeniyetini yok edip bahtiyar bir çağın yaratıcısı olmak hülyâsıdır.

Nihilizm?

Nihilizm, Anarşizm'in Çarlar Rusya'sında aldığı isim. Batı, bizim yaşadığımız faciaya şahit olmamış ama başlayacak diye tir tir titrediği bu felâketin adını koymuştur: Anomi. Anomi: şuursuzluk. Anomi, bütün değerlerin tepetaklak olması, çürüyüş, çöküş...

Aydının görevi: karanlıkları aydınlatmak. Yazık ki o da kasırganın içinde. Sokaklarda kardeşleri, çocukları boğazlaşırken soğukkanlılığını nasıl koruyabilir!

Evet, ama görev görevdir. Önce kafalardaki keşmekeşi dağıtmağa; metafizik birer orospu olup çıkan kaypak, hain, aldatıcı mefhumlara ışık tutmağa çalışalım. Bu araştırma zifiri bir karanlıkta çakılan kibrit... Kuledeki nöbetçinin feryadı.

Konuyu şu başlıklar içinde ele alacağız:

1 — Avrupa'nın son iki yüz yıllık tarihi.

a) **Anarşizm:** Bu dönemde azgınlaşan bir hastalık; daha doğrusu Avrupa toplumlarının içine düştüğü buhranı sona erdirmek için başvuru cerrahî bir ameliyat.

b) **Terörizm:** Hiçbir felsefî veya sosyal sisteme bağlanamaz. Her çağda, her ülkede insanlığın başına belâ olan bir öfke, bir isyan, bir intikam belirtisidir.

BİR ÇAĞIN OTOPSİSİ

Bir İktisatçının Tespitleri

Önümde bir kitap duruyor: Alman Sosyalizm'i. Yazarı: Sombart. Eseri Fransızcaya çeviren: **"Dünyanın bütün iktisatçılarını toplasanız, bir Sombart yapmaz"** diyor. Ama **"yalnız iktisatçı değil Sombart. Sosyolog, tarihçi, hatta şair."** Birinci bölüm, ekonomi çağının eleştirisi. Sombart'a göre, kapitalist dönemin kötü yönü ne politikası, ne iktisadiyatı. İnsan, mukaddeslerinden koparılmış, maddî hazlar peşinde koşmağa mahkûm edilmiştir.

Suç, ne patronada, ne işçide, ne makinada...

Çağdaşlarımıza böyle bir yaşayış tarzı kabul ettiren: Şeytan. Marksizm de, Kapitalizm de ekonomi çağının ürünü. Al birini vur ötekine. İki de insan dışı, ikisi de maddecî.

Babil kulesinde yaşıyoruz Sombart'a göre. Avrupa insanı doğru yoldan uzaklaştı... Bir buçuk asırdır Avrupa'da ve Amerika'da olup bitenleri anlamak için Şeytan'ın gücüne inanmak lâzım. Gördüklerimizi Şeytan'ın işi diye vasıflandırmaktan başka çıkar yol yok. **Mavera inancını yıktı Şeytan.** İnsanları kibirlerinden yakaladı. Tanrı'dan ne farkımız var demeye başladılar. Ve Şeytan içimizde uyuklayan aşâğılık insiyakları şahlandırdı : "**Hırs, tama'ı, altın aşkı.**" Bu insiyakların doludizgin at koşturacakları bir iktisat düzeni ilham etti: **Kapitalist ekonomi.**

"Ve Şeytan, Âdemoğlu'nu yüksek bir tepeye çıkardı. Arzın bütün ihtişamını gösterdi ona. Bu ülkeler benim, dedi. Onları dilediğime bağışlayabilirim. Bana secde et, bu nimetlerin hepsi senin." Âdem, İblis'e boyun eğmedi ama çağımızın insanları secde ettiler.

Verdiği sözü tuttu Şeytan. "**Dünyada uzun zaman yaşayacaksınız**" demişti insana. Üstelik eskisinden daha iyi yaşıyordu şimdi. Nüfustan daha hızlı artıyordu servet. Keşifler keşifleri, icadlar icadları kovaladı. Ufak tefek aksilikler de oluyordu şüpheşiz. Meselâ medeni kavimler 1914'de, birbirini boğazlıyordu. Adaaam, bu belâ da sona erdi nihayet. Herkes işine gücüne döndü. Kulenin kuruluşu devam ediyordu.

Neredeyse göklere varacaktı zirvesi. Sonsuz terakki, sonsuz refah.

Birden yıldırım düştü kuleye. İşçiler kaçıştı. Mühendisler, temelleri yokladılar. Bir de gördüler ki temeller hiç de sağlam değilmış. Bina, geçen asırda, dünya ülkelerinin Avrupa devletlerine bağlılıkları dikkate alınarak kurulmuş.

Modem çağ, XVIII. asrın ortalarına doğru bulunan kok kömürü ile yaşıt. O zaman dünyada kendi kendilerine yeten bir sürü millî ekonomi vardı. Başka ülkelerle ticaret yapmağa girişiyorlarsa, sırf çıkarları içindi bu. Merkantilizm dönemi. Liberalizm bu düzene son verecektir. Nihayet kapitalizm aşaması. Dünya ekonomisi bambaşka bir zihniyetle teşkilâtlanır. Tâyin edici güç, artık, devletlerin değil ferdlerin çıkarıdır. Amaç, millî ekonomilerin birbirine ulanması değil, bütün dünyayı kucaklayan bir ekonomidir. Bu amaç zaman ve mekâna boş veren, üretimi ve insanları görülmemiş bir biçimde seferber eden bir teknik sayesinde gerçekleşebileceğie benziyordu. Ama bu işin olabilmesi için sınaî ve meslekî alışkanlıkların, topyekûn ve her ülkede, değıştirilmesi de lâzımdı. Öyle ki milletlerarası münasebetler yeni bir işbölümüne göre düzenlenmeli, tabii kaynaklar veya yollar bakımından en iyi olan noktalarda yoğunlaşmalıydı. Bu değışiklik büyük kapitalist milletlerin girişimleriyle gerçekleştii. Bu devletler dünya üzerindeki hâkimiyetlerinin zirvesine ulaşılar böylece. Geçen asrın özelliğii, beyaz ırkın hâkimiyetidir.

Sanayileşmiş Avrupa, yüz milyonlarca ahaliş olan bir şehre benzedi. Kıtayı oluşturan memleketler birer sanayi devleti, daha doğrusu birer ihracat devleti haline geldi. Dünyanın öteki ülkelerine mal ihraç eden birer sanayi devleti. Öteki devletler, Batı Avrupa'nın etrafında birer banliyö gibiydiler. Görevleri, büyük şehrin mamul mallarını tüketmek ve buna karşı ona hammadde, besin sağlamak. Avrupalılarca kolonileştirilen ülkeler, pek tabii olarak, Avrupa'nın ürettiğii mallar için birer mahreç oldular. Bu ülkelerdeki yerli nüfusun da alışkanlıklarını değıştirmek ve onları bu malların müşterisi yapmak lâzımdı. Hoş bu mallar da çekiciydi ya!

Üstelik çok da ucuzdu. Avrupa tüketim mallarına karşı düşkünlük artarken onları üretmek arzusu da artıyordu. Bunun için araç ve gerece ihtiyaç vardı. Avrupa bu milletlere "**ulaşım vasıtalarınızı ıslah edin önce**" diyordu. "**Tabii, lâzım gelen malzemeyi benden alacaksınız.**"

İnsan oturmayan yerler üretim bölgesi oldu. Meskûn yerlerde mevcut üretim teşvik edildi. Üretim yoksa yeni yeni üretim kolları sokuldu. Örnek mi istiyorsunuz?

İşte Mısır!

İki üç nesil önce, ahalişini kendi toprağında yetişen ürünlerle besliyordu. Kendi kendine yeten bir memleketti. Bir Avrupalı, "**Mısır ihraç için neden pamuk yetiştirmesin?**" diye düşündü. Mısır, pamuk üretimine zorlandı. Bugün, pamuk üreten ülkelerin dördüncüsü. Ama yiyeceğini dışardan getiriyormuş, adaam!

Başka ülkeler için de aynı durum. Tabiat şartlarına en uygun üretim geliştirildi. Mono kültür sisteminin kuruluş sebebi bu: Brezilya'da kahve, Birmanya'da piriñç. Güney denizlerindeki adalarda baharat, Küba'da şeker kamışı, Havana'da tütün vs. Arada, Avrupa'nın talepleri artıyordu birden. O zaman üretim serada yetiştirilmişçesine hızlanıyordu. Mesela araba sevdası yüzünden birçok bölgelerde kauçuk ekildi, yağmurdan sonraki mantarlar gibi, kauçuk fişkirdi topraktan.

Avrupa bezirgân ve sanayicileri, dünya ekonomisini kendi çıkarlarına uydurmak için ne gibi metodlara başvuruyorlar?

Kapitalizmin başlangıcındaki metodlara yani siyasî otoriteye. Siyasî otorite kolonyal siyaset denilen biçime büründü; ilkelere karşı uygulanan bir politika, yani her türlü cebir ve şiddet.

Klâsik örnek, İngiltere'nin Hind'e yaptıkları. XIX. asrın başlarına kadar Hind'de tekstil sanayi çok gelişmişti. Avrupa'ya bile mal gönderiyordu. İngiliz mallarını ne yapsın?

Hindistan, Britanya pamuğunun alıcısı olmalıydı. Çünkü İngiltere Avrupa savaşlarından beri pamuğa batmıştı. Hind'e nasıl pamuk satabilirdi?

Sorun bir komisyona havale edildi. Alınan karar şuydu: Hindistan'a pamuk satmak için, önce Hindistan'ın tekstil sanayiini yok etmeli. İngiliz hükümeti, gümrük resimleri vs. malî dalaverelerle rakip sanayii dize getirdi. Hind dokumacıları işsiz kaldı; "ticaret tarihinde benzeri olmayan bir sefalet."

Zamanla, tahakküm biçimleri uygarlaştı. Şiddetin yerine şarlatanlık geçti. Siyasî vasıtaların yerini iktisadî vasıtalar aldı. Milletlerarası trafiği düzenleyen parola : "barış, ticaret hürriyeti, kredi" oldu. Her şeyden önce usta bir borçlandırma sistemi ihdas edildi. Böylece Batı Avrupa ülkeleri dünyayı diledikleri gibi sömürebildiler.

Kapitalist kazancın durmadan çoğalan fazlalıkları, yabancı ülkelere bazan borç, bazan teşebbüs biçiminde yatırıldı. Dünya milletleri iki zıd kutba ayrıldılar: Borç verenler, borçlular. **Parayı dağıtan, milletlerarası sermayenin temsilcisi üç beş banka.**

Geçen asırda önemli sayılabilecek siyasî karışıklıklar yok. Fakat mutlu bir içtimaî düzen, temelinden yıkıldı. Baba ocağından kovuldu insanlar. Ya sokağa döküldüler, ya gecekondulara sığınmak zorunda kaldılar.

Avrupa, geçen asrın başlarına kadar, hürmete şayan bir takım cemaatlerin kucağında yaşıyordu: Köy cemaatleri, aile toplulukları gibi. Bu cemaatler bir bir kayboldu. Köyler boşaldı, şehir işçisini koruyan localar ortadan kalktı. Aile topluluğu çöktü, ev diye bir şey kalmadı. Kadınlar pazarda iş aramağa başladılar. Feminizm eskiden hayatını evinde kazanan kadınlara pazarlarda iş bulma davasıdır.

Sonuç... Bir zamanlar yerleşik olan sınıflar, şurda burda dolaşan yığınlar haline geldi. Rüzgârla savrulan kum öbekleri gibi, aralarında hiçbir kaynaşma yok. Bu kum tepelikleri, büyük şehirler ve sanayi bölgeleridir. O zamana kadar evde, tarlada, küçük atölyelerde hayatını kazanan milyonlar, dev işletmelerin sinesinde eridi. Proletarya veya işçi sınıfı denilen yığınlar böyle doğdu.

Yaşayış tarzımız babalarımızınkinden çok başka. Hayatımızı düzenleyen tek faktör: Ekonomi.

Üç ayrı yoldan aynı feci akıbete sürükleniyoruz:

Entellektüalizasyon, materyalizasyon, egalizasyon.

Entellektüalizasyon: Ruhun inisiyatifin, hürriyetin ve dilediğimiz gibi hareket etme kabiliyetinin bir yana itilişi. Karar muhtariyetini kaybettik. Karşılaştığımız her durumda ne yapacağımız önceden belli. Bir emirler ve yasaklar ağı ile kuşatılmışız. Bir sistemin parçasıyız. Ferde kılavuzluk eden gönül değil, kendi dışında bir kafa. Bir işletmeye giren herkes ruhunu vestiyere bırakıyor. İnsanın gerçekten insan olduğu bir medeniyet sona ermiştir artık. Emeğin mahiyeti değişmiştir.

Materyalizasyon: Günümüz insanı bir makinadır, daha doğrusu makinanın bir parçasıdır,

Egalizasyon: Yaşayış şekillerimiz baştanbaşa yeknesaklaşıyor. Çağımızın vebası, bu yeknesaklaşma.

Üçü de aynı hastalığın belirtileri: **Rasyonalizasyon**¹

Değerin biricik temeli, biricik ölçüsü: Servet. Tek mertebeler dizisi var: Gelire ve sermayeye dayanan hiyerarşi. Değer adına ne varsa, büyüsunü kaybetti. Daha doğrusu, tek hikmet-i vücudu kaldı: Para kazanmak. Malı mülkü olmayan hiçtir. Aydın, hatırı sayılır geliri varsa itibar görür.

Eskiden servetin kaynağı siyasi idi. Siyasi nüfuzunuz varsa, servetiniz de vardı. Bugün paranız varsa nüfuzunuz da var.

Paranın kaynağı: İktisat. Seçkinler, iş hayatına akıl erdirenlerdir. Para babaları ile siyasi şefler sarmaş-dolaş. Ülkeleri yönetenler, servet sahipleri: Sarraflar, bankerler, bezirganlar veya sanayiciler.

¹ (Bkz. Ümrandan Uygurlığa, "Çağdaş uygarlık düzeyi")

Modern toplumlarda iş adamlarının biricik rakibi: Yığın, büyük şehirlerin halkı, başka bir deyişle: Proletarya. Denerleri, yoksulluklarından geliyor. Hiçbir çağda benzeri görülmeyen bir kalabalık bu. Onlar da yönetime katılmak istiyorlar. Her ülkede sınıf partileri kuruluyor. Ekonomik çağın en çarpıcı başkallığı: Sınıf kavgası. Marx, her zaman sınıflar ve sınıf kavgaları vardı, der. Yanlış. Bu kavga yoktu eskiden. Sınıflar da, sınıf kavgaları da ekonomi çağının ürünleri.

Devlet, iktisadi çıkarların savunucusu. Hükümet şeklinin fazla önemi yok. Demokrasi dediğimiz, sınıflar arasındaki uzlaşmanın kanunileşmesi.

Savaşın amacı da: Ya maddî çıkarları korumak ya-hut yeni kazançlar sağlamak.

Düşman: Yoksul kalabalık. Kalabalığın her mel'ânete başvurması kabil, onun için dikkatle denetlenmesi şart.

Ortak bir şuur yok artık.

Herkesin konuştuğu dil başka.

Hırsızlarla dolu bir panayırdayız.

Bezirgânlar mallarını sürmek için sesleri çıktığı kadar bağırıyorlar.

Tam bir yaygara.

Oysa medeniyet üslûp demektir.

FİLOZOF KONUŞUYOR:

Guenon diyor ki:

Çağdaş insan garib bir önsezi içinde: bir şeylerin sonu gelecek.

Süphesiz ki bu topyekûn bir kıyamet olamaz.

Ama yine de bir dünyanın sonu.

Bitecek olan, bugünkü şekliyle Batı medeniyetidir.

Batı medeniyetini dünyanın bütünü sayanlar, onun için kıyamet kopacakmış gibi telâşa düşmektedirler. Hakikatte bir devrin sonu bu, daha doğrusu kozmik bir devrenin. Mazide de böyle hadiseler olmuş, gelecekte de olacak. Bir kavim, bir ırk, bir medeniyet silinecek tarihten. Bu defaki değişiklik çok umumî ve çok geniş, tesirini bütün dünyada hissettirecek bir değişiklik.

Hind'e göre, bugün Kali-Yuga'yı yani karanlık çağı yaşıyoruz. Kali-Yuga başlıyalı altı bin yıl olmuş. Vaktiyle bütün insanların kolayca kavradığı hakikatleri anlayamaz olmuşuz yavaş yavaş. İlâhi hikmet unutulmuş.

Tarihi dediğimiz çağlar İsa'dan önce VI. asırda başlıyor. Sanki eski devirlerle arada bir duvar var. O çağdan sonra oldukça düzenli bir kronolojiye sahibiz. Daha önceki devirlerde ise birçok hadiselerin vukuu bir kaç asır farkla tesbit edilebiliyor. Mısır'da ve Çin'de de öyle. Modernler bu çağlara masal çağı adını veriyorlar. Yani klâsik dediğimiz Antikite, çok nisbî bir antikite. Kali-Yuga'nın yarısına kadar çıkmaz.

Eski Yunan'da felsefe: hikmet aşkı, yani hikmete bir hazırlık. Daha sonra bu geçici merhale, hedef sanılmış ve felsefe hikmete bir hazırlık iken hikmetin kendisi addolunmuştur; **felsefe dindışılaşmıştır**, beşerîleşmiş, aklîleşmiştir. Bununla beraber ilâhi menşeî büsbütün kaybolmamıştır hizmetin. Misterlerde yaşamış, filozofların ezoterik (bâtini) derslerinde devam etmiştir. Felsefenin dünyevî olabilmesi için ezoterizmin dünyevî olarak kurulabilmesi lâzımdır.

Ortaçağ, Şarلمان devrinden XIV. asrın başlarına kadar sürer. Yenilerin anlayamayacağı zengin ve entelektüel bakımdan bereketli bir çağ. Modern buhranın başlangıcı, XIV. asır. Ortaçağ medeniyeti bir Hıristiyan medeniyetidir. XIV. asırda çözülüş başlar. İnanç birliğinin yerine, kan birliği yani kavmiyet geçer. Başka bir deyişle Yeniçağ XVI. asırda değil, XIV. asırda başlamış. Rönesans'la Reform birer netice. Ama birer yükseliş veya kalkınış değil, birer çöküştür. Rönesans, bilgi sahasında bir kopuş ifade eder; Reform, din sahasında.

Şaşılabak olan: Ortaçağın çabucak unutulması. XVIII. asır aydınları için, böyle bir devir olmamıştır. Uzun zamandan beri bilinen fakat halka yayılmayan bazı hakikatler yeni keşiflermiş gibi takdim edildi. Mesela matbaa, meselâ Amerika. Oysa Ortaçağ boyunca, Avrupa ile Amerika arasında da devamlı temaslar mevcuttu.

Ortaçağ'ın bir karanlık devri olduğu da bir masal. Rönesans'ta ortaya atılan bir kelime, modern çağın bütün programını hü-lasa eder: Hümanizm... Her şeyi insan ölçüsüne irca etmek. Arzı fethetmek için arşdan vazgeçmek. **Hümanizm, çağdaş laisizmin ilk şekli.** Zamanla hümanizm, insanın en aşağı insiyaklarını tatmin olarak anlaşılacaktır. **Kali-Yuga'nın son demlerine gelmiş bulunuyoruz.** İnsanlık bu badireden ancak bir alt üst oluşla kurtulabilir.

İğtişanın kaynağı: Batı. Oradan bütün dünyayı istilâ edeceğı benzer. Hind'in mukaddes kitapları söylemiş : "**Kastların iç içe girdiğı, ailenin yok olduğu bir devir**" yaşıyoruz. Eski dünyanın sona erişi, yeni bir dünyanın başlangıcı olacak.

Bugün aslî cevherlerine sadık kalmış medeniyetlerle (Doğu medeniyetleri) aslî cevherlerinden uzaklaşmış yani sapıtmış medeniyetler (Batı medeniyeti) karşı karşıya. Dünyanın Doğu, Batı diye ayrılması doğru mu?

Hiç olmazsa zamanımız için doğru. Avrupa ile Amerika'nın ortak bir medeniyetleri var. Doğu için mesele o kadar basit değil. Çünkü Doğu, birçok medeniyetlerin vatanı.

Bu medeniyetlerin müşterek vasıfları olduğu meydana çıkarsa, Doğu ile Batı arasında farklılıktan, hatta zıddiyetten bahsedilebilir. Doğu medeniyetlerinin ilk ortak vasfı, ananevî oluşlarıdır. Uzak Doğu'da Çin, Orta Doğu'da Hind, Yakın Doğu'da İslâm medeniyeti. İslâm medeniyeti, Doğu ile Batı arasında mutavassıt bir hat. Bilhassa Ortaçağ Batı medeniyetine yakın. Bugünkü Avrupa medeniyeti ile mukayese edilince, Doğu.

Batı'da da ananeye dayanan medeniyetler varken. Doğu ile Batı ihtilâfı yoktu. Bugün Batı zihniyeti deyince modern zihniyet demek istiyoruz. Doğu zihniyeti deyince, aslî cevherine sadık bir zihniyet. Modern Batı medeniyeti hariç, yer yüzündeki bütün medeniyetler ilhamlarını Doğu'dan almış. Batı'nın da gelenekleri var. Son miras: Atlantis kaynaklı. Bu kıtanın göçüşünden sonra meş'ale Doğu'ya intikal eder.

BİR DE TARİHÇİYE KULAK VERELİM

Anarşi ne zaman başladı?

Anarşistlere sorarsak: yakın zamanlarda... Komünanın ferdasında veya müteakib yıllarda.

Anarşi kelimesi Proudhon'un "**Mülkiyet Nedir?**" inden sonra kullanılır oldu. Bununla beraber çağdaş anarşinin öncüleri: Stirner'le Godwin. Daha da çok Godwin.

Tarihçiler anarşist eylemin ve düşüncesinin köklerini 89 devriminde ve XVIII. yüzyıl felsefesinde buluyorlar. Daha da eskiye çıkılmaz mı?

Çıkılır elbet!

Ama o zaman sonsuza kadar uzanmak ve belli bir hudut çizmekten vazgeçmek lâzım.

Oysa anarşinin mahiyeti o kadar müphem değil. **Anarşist, belli bir şeye isyan etmektedir. Bu belli şey, hem eylemin biçimini, hem de düşüncesinin muhtevasını tayin eder.** Anarşi, mutlak olarak siyasi ve içtimai her türlü baskının reddi diye tarif edilebilir. **Ama anarşist, hedefi belli bir otorite biçimine, mevcut otoriteye düşmandır.** Bu yönü ile felsefeden uzaklaşır ve tarihin malı olur. Modern anarşi, otoritenin modern biçimine -yani modern devlete-karşıdır, zamanımızda bütün sosyal yapının belkemiğı olan devlete. Demek ki modern devletin doğuşu ve gelişmesine bağlıdır anarşinin tarihi.

Modern devletin menşeyini X. asra çıkarabiliriz. Ama asırlar boyu, başka otoriteler arasında herhangi bir otorite, devlet. Hem de belki en çürüklerinden biri. **Kilise hükümdarları yönetmekteydi, feodal beyler de her ikisine kafa tutacak çaptaydılar.** Siyasi iktidar uzun ve ağır çabalar sayesinde dinî veya feodal iktidara üstün gelebildi. Mutlak monarşi ancak XVII. asırda kurulabildi. Kilisenin iktidarı da, rahiplerin iktidarı gibi, monarşiden doğmaktadır. O zamana kadar iktidarın baskısını sarsmak beylerin veya kilisenin iktidarını sarsmak demektir. Devrim, ya kilise dışına çıkmak (herezi), yahut köylü ayaklanmaları idi. XVII. asırdan sonra, isyanın konusu: Devletin kendisi veya devlet mefhumudur. İnsanın başka insanlar üzerindeki tahakkümünü red eden, devleti red eder.

Devlete isyanın ortaya çıkması ve bu isyanın anarşist bir isyan olmaması için, bir baskının mevcut olması da, bu baskının ağır olması da yetmez. Bu baskının bütün ağırlığı ile hissedilmesi ve gayrı meşru bir baskı olarak kabul edilmesi iktidarla isyan eden halk arasında kuvvetten başka bir münasebet kalmamış olması da lâzım. Eğer iktidara isyan eden kimse ona boyun eğmek suretiyle

sadece kendisinden daha büyük bir güce boyun eğmiş olduğuna inanıyorsa, ruhunda ve gönlünde şu veya bu iktidar biçimi değil, iktidar fikrini mahkûm etmişse, şuurlu olsun veya olmasın bir anarşisttir.

Oysa insanlarla iktidar arasındaki bağlar uzun zaman kuvvet münasebetleri olarak hissedilmemiştir. Sosyal bütün, kutsal bir bütün olarak görülmüştür. Üyeler birbirine tesadüfen bağlı değildir. Modern tipte anarşist veya anarşizan temayüller ilk defa olarak XVIII. asırda ortaya çıkmıştır. Çünkü o asırda bu mistik bağlar kopmuş, hiç değilse gevşemiştir. Ve sosyal bütün, ilk defa olarak dindışılaşmıştır.

Aydınlıklar çağı felsefesinin ayırıcı vasfı: Dinin tenkididir, en geniş manâsıyla dinin.

İnsanların başka insanlarla veya tabiatla olan bütün münasebetleri, o zamana kadar, dinî bir mahiyet taşıyordu. XVIII. asırda felsefe ve olayların tabii gelişmesi yüzünden bu münasebet laikleşti veya dindışına çıkarıldı.

Durkheim, sosyalizmin kaynaklarını XVIII. asır düşüncesinde bulur. Sosyalizm, ona göre, iktisadi faaliyetleri toplumun yönetici ve şuurlu merkezlerine bağlamak ister. Böyle bir anlayışın ortaya çıkması için devletin mistik mahiyetinden ayrılması ve din dışı bir iktidar olarak telâkki edilmesi lâzımdır.

"Toplum, insanların üstünde kanat çırpan mutlak bir varlık olarak görülmemeli idi ki, devlet - yozlaşmadan, haysiyetini kaybetmeden-insanlara yaklaşabilsin ve onların ihtiyaçları ile uğraşabilsin."

Ne var ki, dindışılaşmak devleti ferde yaklaştırmamış, ondan uzaklaştırmıştır. Evet, XVIII. asırdan itibaren devletle toplumun özü ferdinki ile aynı sayılmıştır. Ama toplum da, devlet de, Tanrı'dan gelen yakınlığı, senlibenliği, beraberliği kaybetmişlerdir.

Mümin Tanrısıyla gönül gönüledir. Yekpare bir varlık, mistik bir vücut olarak hissedilen dini topluluklarda ferd hiçbir şey değildir ve her şeydir. Düşünceler, imajlar, mitler, âyinler, bayramlar vasıtasıyla hissettirilir ona. İşte XVIII. asra doğru Avrupa'nın geniş sosyal tabakalarında adamakıllı sarsılan bu içtimai îmandır.

Gerçi XVIII. asır nazariyecileri devlete karşı değildir. Hatta devletin daha da güçlenmesini isterler. Hâkimiyetin menşei üzerinde tartışır fakat bu hâkimiyetin zorunlu olduğunu kabul ederler. Hakikatte bu düşüncenin anarşik bir yönü yoktur, ama yine de anarşist düşünce kısmen onlara dayanmıştır.

Çünkü devlet, hem filozoflarda, hem de asrın düşüncesinde mukaddes mahiyetini kaybetmiştir artık Bunda Hobbes'in payı büyük. Filozoflar, devleti, tabiatın eseri değil, suni bir kuruluş olarak görüyorlardı. Devlet, başlangıçta insanlar arasındaki cihan şümül savaşa son vermek için kurulmuştu.

Bir kelime ile devlet halktan kopuyordu. Hukuk gittikçe, törelerden ve yaşayış tarzından uzaklaşıyordu. Kanunlar, eşyanın mahiyetinden doğan ve nihai olarak kâğıda geçirilen münasebetler değildi artık; kanun koyucunun iradesini belirten keyfi kararlardı. **Ortaçağda kültür -hiç değilse sanat alanında- bütün topluma hitap ediyordu.** Rönesans'ta ikiye bölündü, yan yana veya üst üste yaşayan iki ayrı dünya doğdu. Feodal veya komünal tasarruf burjuva mülkiyetine dönüştü. El sanayii geliştikçe, emek de tabii hayattan koptu. Kilise bile desakralize oluyordu. Çünkü mistik bütüne inanç zayıflamıştı. Din, gittikçe, kulla Tanrı arasında şahsi bir münasebetten ibaret sayılıyor, müminler bile rahipler takımını bir müessese, bir iktidar, tufeyli bir kast olarak görüyordu. Ne yana bakarsanız, hep aynı olay.

İnsanlar bir rüyadan uyanmışcasına, düşman bir zemin üzerinde kendilerini yapayalnız bulmaktadırlar. Tanrı, yoldaşları değildi artık. Hayat, tanrısallığını kaybetmiştir.

Toplumla beraber ferd de desakralize (sakilleştirme) olmuştu. Gerçi ferd, topluma kıyasla bu cihanşümül desakralizasyona daha çok direnmiştir. Kalabalık imanını kaybetmemiş, imanını kaybeden kimseler bile bütün aşırı sonuçlara kapılmamışlardı.

Bazılarına göre insan, muhitin ve terbiyenin basit bir ürününden ibaret, el değmemiş bir balmumu. Toplum keyfine göre şekillendirir bu balmumunu, hayra da hizmet ettirir şerre de; köle de yapar, asi de. Marx, aşağı yukarı bir asır sonra şöyle diyecektir :

"İnsan, tek tek ferdlerde tecelli eden soyut bir varlık değildir, sosyal münasebetlerin bütünüdür." Filhakika, insanın bu tepeden tırnağa desakralizasyonu, mantıki olarak komünizme varır.

Filozofların çoğu yarı yolda kalır. Onlara göre, tek başına ferdde insanın bütünü vardır. İnsan, iyiliğe de yönelebilir, kötülüğe de. Sosyal düzen, ferd faaliyetlerinin normal dengesinden doğar. Ferdi

bozan ve ruhuna şer tohumları saçan toplumun kendisi yani sosyal münasebetlerdir, çünkü müesseseler bozuktur. Toplumun etkisini ortadan kaldırdık mı, insan doğuştaki iyiliğine kavuşur.

Demek ki her türlü iyiliğin ve kanunun kaynağı ferddir. Anarşist doktrinin belli başlı yönlerinden biri de bu değil mi?

Anarşizm, o zamanki ifadesine bakarsak, henüz mistisizmden kurtulamamıştır.

Anarşi, ilk şekli ile eski toprak medeniyetinin Roma hukuku hâkimiyetine karşı isyanıdır,

ŞİDDET DOKTRİNLERİ

1918 sonrası Avrupa ve Asya tarihinin ayırıcı vasfı: Şiddetin gemi aziya almasıdır. **Bütün biçimleriyle şiddetin. Evet, XIV. asır boyunca da kanlı dramlara şahit olmuş Batı.** Önce dehşetle ürpermiş, sonra gelip geçici bunlar diye avunmuştu. Yaşadığımız çağın yeniliği şu: Savaş, en etkin fikir adamlarına göre, eşsiz bir tecrübedir, ahlakî ve yüceltici bir tecrübe; azizlere değil, silah elde can veren kahramanlara perestiş edilmelidir. XIX. asrın göreci hümanitarizminden 1914'lerde koptu Avrupa. Tarihte benzeri görülmemiş olan bu boğazlaşma insanlığın kalbini katılaştırmıştı, belki de, cinayet cinayeti davet etmiş, savaş zincirleme bir kan davası olup çıkmıştı.

Savaş sonrasında gelişen şiddet, eskiden olduğu gibi şuursuz insiyakî bir şiddet değil. Uzun uzadıya ölçülüp biçilen doktrinlere dayanıyor. **Bütün bu doktrinlerin temelinde aynı gerekçe; heretiklerle örnekleri temizlemek.**

Aldanmış olanların son cezası: **Ölüm.**

Bu konularda haklıyı haksızdan ayıran tek ölçü: **Zafer.**

Eski katliamların teşvikçisi, din taassubu idi. Avrupa'da, bu taassub sükûnet buluyordu ki siyasî taassubla milliyetçilik çıktı sahneye ve eski taassubu unutturdu. Tanrıya sadakatin yerini, bir vatana veya bir sınıfa bağlılık aldı.

Şiddet doktrinin tarihte birçok öncülleri var. Bu doktrin sulandırılmıştır bazan, Robespierre'nin, Saint Just'ün terörist tasfiyesi gibi. Başka doktrinciler, sınırları daha kesin ideolojik nazariyeler kurdular; mesela **Marat, bir biyolojist ve doktordu;** amacı korkutmaktı önceleri, hayatının sonuna doğru imha yanlısı oldu; ezilmesi gereken yalnız faal düşmanlar değil, muhalif doğurabilecek bütün zümrelerdi.

Eski Yunan ve Roma'da kanun dışı yollardan iktidara geçenlerin adı : "**Tiran**"dı. Ortaçağ ve Rönesans İtalya'sında, iktidara götüren yol, çok defa Conjuratıon'du. Babeuf için Conjuratıon, (gizli ittifak), devrimi gerçekleştirecek eh emin yoldur. Bakunin, Blanqui, Georges, Sorel, Troçki, Mussolini, Goebbels aynı doktrinin devamcıları.

1918'den sonra şiddetin bir özelliği daha var: Süreklilik. O zamana kadar, yeni iktidar sağlamlaştırmaz sağlamlaşmaz, bir an önce meşruiyet kaftanına büründürülmeğe çalışılırdı. Robespierre için terör üzücü bir dönemdi; mümkün olduğu kadar çabuk sona erdirilmeliydi. Oysa 1918'den sonra birçok büyük devletler, müstakar bir siyasî yönetim biçimi imiş gibi, teröre yaslandılar.

TERÖRİZM

Terörizm, bir metod veya metodun dayandığı teori. Bu metoda başvurarak örgütlenmiş bir grup veya parti şiddet yoluyla amaçlarını gerçekleştirmeğe çalışır. Tedhiş eylemlerinin muhatabı, adı geçen toplulukların emelleri karşısına engel olarak çıkan fertler, kurumlar veya devlet temsilcileridir. Bazan mallar, makineler, ormanlar, ekili topraklar da siyasî terörizmin genel programına ek olarak tahrip konusu olabilir. **Göz korkutmak başka, terörizm başka.** Korkutan, istekleri yerine gelmeyince sadece tehdit eder. Bazı kimselerden, para sızdırmak veya istediğini yapmaya zorlamak için korkutulur. Terörist tehdit etmez. Cana kıymak, yakıp yıkmak faaliyetinin bir parçasıdır. Yakayı ele verince de, yargılanırken, kendini kurtarmaktan çok doktrinini yaymağa çalışır. Korkutma ve sonunda şiddete başvurma, kazanç peşinde koşan bir toplumun veya fesatçı gruplar arasındaki çatışmanın aşırı bir tezahürü olsa da mantıkî bir neticesidir. Terörizm, fertlerden çok sosyal gruplar ve güçler arasındaki mücadelede bir kavga metodudur. Her içtimaî düzende görülebilir. Terör sahnesinde boy gösterenler terörün ister failleri ister kurbanları olsunlar sosyal grupların veya hükümet sistemlerinin

temsilcisidirler. Şiddetin ve cana kıymanın amacı ne maddî bir kazançtır ne de hücumu uğrayan kimseleri yıldırma; toplumun veya hükümetin dikkatini geniş ölçüde bir çatışmanın kaçınılmaz olduğuna çekmektir. Gizlilik içinde bir veya bir kaç kişi tarafından girişilen tedhiş eylemi yığınların girişeceği tedhiş eyleminin ne kadar müthiş olacağını ihtar eden bir işarettir. Umumiyetle başka propaganda metodlarının susturulduğu yerlerde terörizme başvurulur.

Terörizme başvuran yalnız siyasî örgütler ve partiler değildir. İktidarın el değiştirmesini amaçlayan başka mahiyette topluluklar da teröre baş vurabilir ve bunun için örgütlenebilir (Söz konusu olan iktidar mahiyet bakımından geniş ölçüde değişebilir. Mesela: Bir milletin başka bir millet üzerindeki hâkimiyeti yahut ekonomik bir sınıfın başka bir sınıf üzerindeki baskısı, taban tabana zıt iki hükümet sistemini savunanlar arasındaki çatışma gibi haller de terörizme yol açabilir. **Metod olarak terörizmin özelliği şu:**

Terörizm yalnız iktidardaki hükümete yahut hâkim millete değil, halk yığınlarına da, yerleşmiş düzenin sağlam ve yıkılmaz olmadığını göstermeğe çalışır. Terörcü eylemin propaganda değeri terörist stratejide ana hedeflerden biridir. Terör doğrudan doğruya hedef aldığı çevrelerin dışında geniş bir tepki uyandıramazsa sosyal çatışma alanında etkili bir silah olamaz. Terörist faaliyetin mantığı, terörist eylemin gerçek mahiyeti anlaşılmadan kavranamaz.

Terörizm, kitle şiddeti, ayaklanma ve hükümet terörü gibi olaylardan birçok bakımdan ayrılır. Bir hükümet tarafından başvuru terör hukukî bir baskıdır ve muhalefete karşı yönelmiştir. Oysa terörizm gerçek manasıyla kanuna güvensizlik belirtir ve hükümet otoritesini demoralize etmek için muhalefetin başvurduğu bir vasıttır. Amacı, hükümetin gücünü azaltmak; bir devrimin veya bir karşı devrimin başlatıcısı olmaktır. Terörist partinin meşruiyet gibi bir iddiası yoktur. Hâlbuki hükümet, hiç değilse şeklen, kanuna bağlı kalmak zorundadır. Şayet doğrudan doğruya dayanacağı kanunlar yoksa hükümet olağanüstü durum olduğunu ileri sürer ve özel kararnameler çıkarır.

Gerçi terörizm de şiddete başvurur ama bu kitle şiddetinden başkadır. Terörizm hudutları dar bir örgüt tarafından yönetilir. Gerçekleştirmek istediği program birçok hedefleri içeren büyük çapta bir programdır.

Kitle, şiddeti her ne kadar terörist eyleme karşı bir tepki olarak görürse de umumiyetle bir plânı yoktur, kontrol edilmesi de mümkün değildir ve rasyonel bir motivasyona dayanmayabilir. Belli bir programı da yoktur. **Yığın ayaklanması**, ideolojik olarak terörizme çok benzer ama bu ayaklanma da önceden düşünülmüş olmayabilir. Ayaklanma, terörizme devrimci bir metod olarak başvuran bir partinin hedeflerinden biri olabilir. Böyle olunca belli bir amaca götüreceği bir vasıttır. Bununla beraber devrim stratejisinde iki olay birbirine mutlaka bağlı değildir. Öyle durumlar olur ki kitle ayaklanması belli sosyal hedeflere varmak için vasıta olarak kullanılabilir, ama mutlaka şart olmayabilir de. Başka bir deyişle terörist metoda ihtiyaç olmayabilir. **Blankistlerin devrim anlayışı teröristlerinkine yakındır.** Onlar da uzun uzadıya hazırlık yapılmasından ve ayaklanmadan yanadırlar. Nitekim devrimci güçlerin iyiden iyiye hazırlanması Bolşevik teoride de karşımıza çıkar. Bununla beraber terörizmi Blankistler de Bolşevikler de belli başlı eylem vasıtaları arasında saymazlar. Bu üç kavram arasında büyük farklar vardır. Blankistler için silahlı ayaklanma iyi teşkilâtlanmış, eğitilmiş bir avuç savaşçının görevidir. Başarı ümidi belirince silaha sarılırlar. Başarıya ulaşıncaya devrimci parti programını tatbik eder. Bu programın daha önce halk tarafından benimsenmiş olup olmamasının büyük bir önemi yoktur. Blanki'nin isyancı ordusu hiçbir zaman bir kaç bin kişiyi aşmamıştır. **Blankizm bir nazariye değil bir hükümet darbesi, bir "Putsch" tekniğidir.** Bolşeviklerin ise siyasî ayaklanmadan anladıkları çok başka. Silahlı ayaklanma devrim olaylarına sıkı sıkıya bağlıdır. Bütün ön tedbirler alındıktan sonra kullanılacak nihai bir silah. Sık sık tekrarlanan ve Troçki'ye atfedilen bir görüş var: İyi yetiştirilmiş seçkin bir kaç şok topluluğu, hükümeti uygun bir zamanda ele geçirip tarihin akışını değiştirebilir. Oysa bu ne Troçki'nin ne de Lenin'in fikridir.

Kâmil bir devrimci taktik olarak terörizm, hiçbir zaman gerçek bir başarı kazanmamıştır. Hükümetler ister muhafazakâr olsunlar, ister ihtilalci, önemli kişilere karşı girişilen terör eylemleri karşısında gerilemek istemezler. İktidar hırsı, tadını tattıkça artar, eksilmez. Bomba patlamaları yüzünden boşalan yerler çarçabuk doldurulur. Kaldı ki devrim ayrı ayrı fertlerin hatta küçük organize grupların kahramanlığıyla gerçekleşemez. (Bkz. Encyclopedia of the Social Sciences, Terrorism, J.B.S. Hardman).

LOMBROSO'NUN UYARILARI

Terörizmin gemi aziya aldığı batı ülkelerinden biri de İtalya. Bunun içindir ki o ülkenin fikir adamları hastalığa gönülden eğilmiş, teşhis ve tedavisi için ömürlerini harcamışlar. Unutmayalım ki insanlık tarihinde hiçbir problem büsbütün yeni değildir. Pozitif diye adlandırılan İtalya ceza mektebinin konuya getirdiği aydınlığı küçümseyemeyiz. Bu mektebin üç büyük temsilcisi: Lombroso, Ferri, Sighele. Elbette ki Avrupa'nın reçetelerini uygulamaya kalkmak büyük bir hamakat ama hocaların söylediklerinden habersiz olmak daha büyük bir hamakat.

Önce Lombroso (1835 -1909) yu dinleyelim:

Zamanı gelmemiş veya halkın istemediği reformların zorla uygulanması sık sık isyanlara yol açar, meşru isyanlara. Meşru çünkü bu reformlar eşyanın mahiyetine aykırıdır. Zamanın şartlarına uymayan tedbirlere başvurmak ya insan mizacını tanımayanların işidir ya "**astım—kestimciler**"in marifeti. Böyleleri, yenilerini getireceğim diye eski müesseseleri yıkar.

Herkes öyle istediği için mi?

Yoo!

Başkaları tarafından veya başka topluluklarda uygulandıklarını görmüştür de ondan. **Her reform bir tedirginlik yaratır.**

Hele yeniye eskiye bağlamıyorsa kurulan denge uzun ömürlü olmaz, devlet dağılır ve devrimlerin arkası gelmez.

Mesela Cromwell, İngiltere'de cumhuriyeti kurmak isteyince şiddetli bir muhalefetle karşılaştı. Çünkü kralcı parti çok sağlam temellere dayanıyordu. İki yılda yedi defa ayaklandı ve sonunda başarıya ulaştı.

Bilhassa cumhuriyeti kurmak isteyenler böyle bir tehlikeyle karşı karşıyadırlar. Guizot'nun dediği gibi, "**halk istemedikçe cumhuriyet kurulmaz; zorla kurulan krallık rejimleri çok görülmüştür. Oysa halkın iradesine dayanmayan cumhuriyet uzun zaman yaşayamaz.**"

Her şeyi ıslah etmek tutkusunun sonu, karşı devrimdir ister istemez. İnsanoğlu hürriyetten de usanır.

SIYASİ SUÇ

Modern Batı toplumlarında, en dikkate lâyık suç şekli bu. Tepkilerini her yerde görüyoruz. Bu itibarla bir sosyal patoloji vak'ası olarak incelense yeridir.

Hukukta, taban tabana zit nazariyelere yol açan bir başka mesele yok. Nice ünlü ceza hukukçuları böyle bir suçun varlığından şüphe bile ettiler. Oysa her devirde ve her yönetim biçiminde karşımıza çıkan bir olay. Ne var ki, siyasi suç hiç bir zaman siyasi suç olarak incelenmemiş şimdiye kadar. İstibdat -ister saraydan gelsin, ister sokaktan- bu hakikati ilmin dikkatinden kaçırmış, ya düşmanlarına karşı bir silah olarak kullanmış, ya kendi inhisarında tutmak istemiş. Bunda hürriyet nazariyecilerinin de büyük payı var. Üstadlar öze inceklerine yüzeyde kalmışlar. **Olaylara değil de laflara takılmışlar. Biri çıkıp da adî suçlarda kullanılan kıstasları, hiç değilse niyet bakımından farklı suçlara da uygulamaya kalkınca çılgılığı basmış hepsi de.**

İyi ama eski çağlardan zamanımıza kadar en hürriyetçi milletler bu suçları en sert şekilde cezalandırmış. Atina'da halk hükümetini devirmek istediği zannedilen herkes ölüme mahkûm edilmiş. İsparta'da devletin çıkarlarına aykırı veya kendi çıkarları için konuşmağa yeltenenler cehenneme yollanmış. Halk ve vatan düşmanlarının kellesini uçurtmuş, Cumhuriyet Roma'sı.

Zamanımızda bile cezalar korkunç ve ağır. Siyasi suç tarif edilmiş midir acaba?

Siyasi suçlu ahlaki ve sosyal bakımdan suçlu sayılabilir mi?

Sanmıyoruz. Spencer, "**adi suçlar zamanla ortadan kalkacak**" diyordu. Bu kehanet gerçekleşmedi. Bununla beraber siyasi suçların sayısı gittikçe azalmaktadır.

Lombroso'ya göre, manevî dünyada ağır basan: Atalet (inertie) kanunudur, madde dünyasında olduğu gibi. Toplumda pek açık değildir bu hakikat. Dikkatimize ilk çarpan, durgunluktan çok ilerleme. Ne var ki bu ilerleyiş ne kâinat çapındadır, ne birdenbire belirir. Yenilik çok ağır değişmelerin toplamıdır.

Medeniyetle barbarlık yan yana yaşamaktadır. Kaldı ki uygarlık diye adlandırdığımız yenileşmeler çok kere ciladan ibaret. İnsanlar yeniden nefret ederler (mizoneizm). Hayvanlar da öyle.

Çocuklar, kadınlar ve ilkeller değişiklikten daha çok tedirgin olurlar. Bir nefis müdafaasıdır mizoneizm. Alışkanlıkları alt üst eden yenilikler sinir hastalıkları yaratır. Yığın, daima tutucudur.

Bununla beraber insanoğlunun meçhule, yeniye, görülmemişe de özlemi vardır: Filoneizm. Ama yeniye değil "**yeniliklere**" düşkün.

Mizoneizm, kaide; **filoneizm**, istisna.

DEMEK Kİ İLERLEYELİM DİYE HARCANAN ANÎ VE SERT GAYRETLER FİZYOLOJİYE AYKIRIDIR.

Ezilen bir azınlık için başvurulacak tek kurtuluş çaresidir belki. Ama hukuk bakımından antisosyal bir olaydır, bu itibarla bir suçtur. Bu tepki insan tabiatına dayandığı için etkiden çok daha şümüllü, çok daha güçlü olur. Her terakki, ancak ağır ağır gerçekleşince kabul edilebilir. Yoksa faydasız ve zararlı bir çabadır. Geleneğe dayanmayan, zorunlu olmayan siyasi bir yeniliği kabul ettirmeğe kalkışanlar yeniden hoşlanmayanları rahatsız eder, böylece cezai müeyyidelerin uygulanmasını haklı çıkarırlar.

İHTİLÂLLER

İhtilâl başkadır, ayaklanma başka. İhtilâl ağır, hazırlanmış, kaçınılmaz bir vakiadır. Nevrotik bir dehâ veya tarihî bir tesadüf bu vakiayı olsa olsa hızlandırır. Ayaklanma (revolte veya sedition) embrionun aşırı bir sıcaklıkta zamansız ve yapay olarak kabuğu kırmasıdır; böylece, ölümünü hazırlamış olur embrion.

İhtilâl, tarihin tekâmüle koyduğu ad. Bir toplumda yeni şartlar ile yeni siyasî durumlara uymayan bir düzen, dinî veya ilmî sistem mevcutsa, ihtilâl, bu sistemi en az zarar, en çok başarı ile değiştirir. Bu itibarla ihtilâlin yol açtığı iğtişaşlar pek fark edilmez ve ortaya çıkar çıkmaz kaybolur. İhtilâl olgunlaşan civcivin kabuğunu kırmasıdır.

İhtilâlin ayırıcı vasıflarından biri: Başarı. Embrionun olgunlaşma derecesine, toplumların tekâmüle yatkınlık derecesine göre hemen veya az sonra gerçekleşecek olan bir başarı.

Bir başka vasfı: Ağır ve aşamalı olması -bu da başarılarının bir sebebi. Çünkü ancak böyle olunca az çok sarsıntısız kabul edilir. Gerçi çok defa eskiden yana olanları sindirmek için şiddete başvurmak lâzım gelir.

İhtilâller az çok yaygın ve geneldirler; bütün toplum katılır ihtilâle. Ayaklanmalar daima kısmîdir, bir kastın veya bir kaç kişinin eseridir. Yüksek sınıflar aşağı yukarı hiçbir zaman ayaklanmaya katılmaz. İhtilâle bütün sınıflar katılır. Bilhassa yüksek sınıflar. Tabii ihtilâl kendilerine karşı yapılmamışsa.

Başlangıçta ihtilâllerin çoğu bir avuç insanın eseridir. Ama havayı koklayan, uykudaki cihanşümul bir duyguyu sezen bir avuç insanın.

Bu itibarla zaman geçtikçe öncüler de çoğalır. Bu zaman birkaç yüz yıl da olabilir. İhtilâl, ihtilâl düşmanlarını bile kendi saflarına çeker.

Sosyal dünya da -organik dünya gibi- ağır ve küçük çabalardan oluşur.

Ayaklanmaların sebebi önemli değildir. Çok defa mahallî veya şahsî. Taklit, sarhoşluk, iklim. Çok şiddetli fakat saman alevi gibi geçicidirler. Geri kavimlerde daha sık tekrarlanırlar. Katılanlar namuslu kimselerden çok şerirlerdir.

İHTİLÂLLER DAİMA NADİR GÖRÜLÜR. Geri kavimlerde hiç görülmez. Çok ciddi sebepler veya yüksek idealler uğruna yapılır. Katılanlar da alelade suçlular değil, tutkulu kimseler veya dâhilerdir.

"İhtilâl düşünen sınıfların eseridir. Büyük değişiklikler yapan kol değil, kafa. İşe yalnız kol karışıyorsa ihtilâl değil, karışıklıklar çıkar ortaya" (Bonfadini).

Kahramanlar ölünce ayaklanma sona erer. Kahramanlar ölünce ihtilâl gelişir ve genişler.

Kısaca ihtilâller fizyolojik birer olaydır. Ayaklanmalar, patolojik. İhtilâl hiçbir zaman bir suç değildir. Ayaklanmalar daima suçtur.

Lombroso, daha sonra siyasî suçlarda delilerin oynadığı büyük rolü belirtiyor...

Siyasî suçlular arasında, deliler (aliene) büyük bir yer tutar. Suç nöbetlerine en çok yakalanan onlardır. Ahlâk duygusundan mahrumdurlar, bu da onları içlerinden geleni yapmağa zorlar. Üstelik zihnî dengeleri de yoktur, yani insiyaklarını dizginleyemezler. Kendi kişiliklerine aşırı bir güven duyarlar, büyük olduklarına inanırlar veya hayalî bir takım zulümlerin kurbanıdırlar. Bu inançlarını çok defa akli başında insanlara da kabul ettirirler. Kurulu düzene düşman olan zayıf kimseler, gayri memnunlar delinin toplum ve hükümete karşı beslediği kini bölüşürler. Stendhal ne demiş: **Korku içinde olan toplumlari, kıt zekâli, gözü dönmüş kimseler yönetir."**

Sebebi şu olsa gerek: Deliler daha az mizoneisttir, yeniye benimseyiverirler. Düşünüp taşınmaz, sezgileriyle kapılırlar yeniye. Orijinalite, delilerle dâhilerin ortak vasfıdır. Çıkarlarını hatta hayatını feda etmek için böyle bir coşkunluğa ihtiyaç vardır. Yeni hakikatleri kalabalığa ancak deliler kabul ettirebilir. Kalabalık hiçbir yenilikten hoşlanmaz, çok kere rahatını kaçırarlardan öcünü alır.

Delinin fanatik ve sarsılmaz inancı ile dâhinin kılı kırk yaran kurnazlığı el ele verince, uyanık yığınları harekete geçirecek bir güç doğar. Herkesi, hatta düşünce adamlarını bile afallatan bir güç.

Deliler en eski çağlardan beri peşine takmış toplumlari. Mazideki başarıları da etkilerini artırır.

Elbette ki mutlak bir kudretleri yok, hiçbir şeyi yoktan var edemezler. Zamanın ve şartların hazırladığı hareketlere yön verirler sadece. Çünkü yeniye, orijinale tutkundurlar. Son keşiflerden esinlenirler. Bunlara dayanarak istikbalde neler olacağını sezmeğe çalışırlar.

Bu düşünceler hâkim kanaatlere açıktan açığa ters düşüyorsa veya çok abes ise, hiç bir etki uyandırmaz. Ama bu çılgın dâhiler, çoğunluğun düşüncesinden ayrılmadıkları yahut gerçekten hissedilen ihtiyaçları dile getirdikleri zaman büyük değişikliklerin yaratıcısı olurlar.

MATOİDLER

Lombroso, toplumların alinyazısını değiştiren çılgın dâhileri uzun uzadıya anlattıktan sonra başka bir konuya geçer: **matoidler**.

Bu taife köylerde pek bulunmazmış. Kadınlar da matoid olmazmış.

Suçlulardan ayrıldığı yön: Vicdan sahibi olmaları. Delilerden de farklıdırlar, ama çok benzeşirler. Hezeyan etmezler, insiyaklarına daha az tabidirler ve duygularını zapturapt altına alabilirler. Marazî bir irsiyetleri yoktur, yozlaşmamışlardır. Daha çok, zamanından önce olgunlaştırılmış, hızlı bir kültür edinmişlerdir. Dâhiye ve havariye benzerler, ama bu benzeyiş görünüştedir sadece. Ne dâhidirler, ne havari. Kendi dehalarına inanmışlardır, düşüncelerine körü körüne bağlıdırlar, başka herhangi fikre itibar etmezler. Arada bir yeni ufuklara açıldıkları olur. Çünkü birçok dejenereler gibi, onlar da mizoneist değildirler. (Nitekim anadan doğma birçok kör ve sağır, anti -mizoneist ve çok defa cumhuriyetçi ve anarşisttirler). Her teşebbüsleri daha başlar başlamaz akamete uğrar veya sapıtır; çünkü dehanın yaratıcı temeli olan zihnî güçten nasipsizdirler.

Havariye benzeyen yönleri: Tam bir diğergâm oluşlarıdır. İnsanlığın ızdıraplarını dert ederler kendilerine.

Bazen çare de sunarlar. Ama hep ayrıntılara takılıp kalırlar, bütünü göremezler ve çok kere zid aşırılıklara yönelerek kendi kendileriyle çelişirler. Şahsî gururları söz konusu olunca, mühim olan sadece kendileridir. Diğergâmlıklarının altında yatan: hep "**ben**"dir.

Başka bir temayülleri de, boyuna eskiye dönmek. Yürürler ama hep geriye doğru. Çok defa kıt kanaat yaşarlar. Hırsızlık yapmaz, kimseyi aldatmazlar.

Seciyelerinin bir başka belirtisi de, durmadan yazmak. Basmakalıp cümleleri kendilerine göre manalandırarak binlerce defa tekrarlarlar. Faydasız teferruat, altı çizilen ve ayrı harflerle satırlar. Gerçek aydınların iğrendiği bu maskaralıklar kalabalığın çok hoşuna gider. Dâhiden ürker kalabalık. Yazıları ne kadar saçma sapansa, konuşurken o kadar makuldür matoidler.

Karışıklık dönemlerinde, yığını çok etkilerler. Kanaatkârlık, dürüstlük, inançlarını coşkunca savunmak büyük bir itibar sağlar onlara. Abes oldukları kadar inatçıdırlar.

Harcı âlem oldukları için avamın hoşuna giderler. Şahsî meselelerini dile dolar, aynı konularda ısrar ederler. Adalet herkesin saygı duyduğu bir ihtiyaçtır. Onların bu ısrarı bir nevi hakperestlik gibi görünür ve kalabalığı büyüler.

ŞİDDET MEDENİYETİ - HİLE MEDENİYETİ

Sighele (1868 — 1913), çağımızın dertlerine ışık tutan bir yazar. En ünlü eserlerinden biri: Örgüt Psikolojisi. Girişi okuyalım:

İranlı Mektupları'nın sevimli kahramanı Rica, Paris'e gelince tımarhaneleri görür, şöyle anlatır izlenimlerini:

"Dışarıdakiler kendini akıllı sansın diye, üç beş mecnunun içine tıkkıldığı evler." Yerinde bir hüküm. Aynı şeyi hapisaneler için de söyleyemez miyiz?

Dışarıdakiler kendini namuslu sansın diye üç beş haytanın içine tıkkıldığı binalar.

Hapsedilenler, faili meçhul kalmış suçlarla, dışarıda kalan büyük suçlu ordusunun küçücük bir bölümüdür, talihsizler bölümü.

Polis, suçluları bulamıyor; adalet, cezalandıramıyor. Bence bunun sebebi şu olsa gerek: Suçun şekli başkalaştı. Bir zamanlar suç kaba kuvvete dayanırken, şimdi ince ve medenî oldu; gaddarlığın yerini hile aldı, şiddetin yerini dalavere. Modern suçlu, adalelerinden çok beyni ile iş görür, büyük bir avantaj...

Biz hâlâ delileri de şerirleri de peşin hükümlerle ele alıyoruz. Halk, delilik deyince, ya hezeyanı anlar ya budalalığı. Mantık kurallarını çiğnemedi ve hiçbir hataya düşmeden akıl yürüten bir insan, deli olamaz ona göre.

Suçluları da tanımıyoruz. Avama sorarsanız, suçlu ya hırsızdır, ya katil. Hırsızlık yapan veya adam öldüren deyince de gözünün önüne kılıksız kıyafetsiz, çirkin bir insan gelir.

Toplum ilerledi. Şimdi kan yerine altın, işkence yerine rüşvet geçerlidir.

İnsanlık bu güne kadar iki çeşit medeniyet yaratmış, diyor Ferrero: şiddete dayanan medeniyet, hileye dayanan medeniyet. Şiddete dayanan medeniyette, hayat kavgası kaba kuvvetle; hileye dayanan medeniyetlerde ise, kurnazlık ve aldatmaca yolu ile yapılır. Şiddete dayanan medeniyette, siyasî iktidar ve servet, silâh elde fethedilir. Milletler arasındaki ticarî rekabet ordular ve donanmalar vasıtasıyla çözümlenir, fertler arasındaki hukukî anlaşmazlıkların hal yolu da düellodur. Hileye dayanan medeniyetlerde ise, siyasî iktidar tabanca kurşunları ile değil para ile elde edilir.

Birincisi, ilkel toplulukların medeniyeti. İkincisi, modern toplumların. Bazan aynı toplumun içinde bu zıd medeniyetleri canlandıran tipler bir aradadır.

Zamanımızda şiddet de geçerli, hile de. Şiddetten çok, hile. Umumiyetle yabancı ülkeler için şiddet, kendi ülkemiz için hile. Milletlerin tarihinde bu iki yol kesin olarak birbirinden ayrılabilir. **Barbarlığın ayırıcı vasfı: şiddettir; medeniyetin: hile.**

Suç toplumun gölgesidir. İnsicamlı bir bütün değildir toplum. Onun için de her iki suç biçimi bir arada görülmektedir. Başka bir deyişle atavik suçlar da var, gelişmiş suçlar da. Bazı ferdler vücut ve ruh bakımından hastadırlar, hayat kavgasında şiddete başvururlar. Oysa medeniyet, cana kıyma, hırsızlık, ırza geçme gibi yöntemleri lüzumsuz hâle getirmiştir. Bu suçlar, geçen asırların yadigarı. Gelişmiş suçlar ise, modern toplumun ürünü.

Toplulukların işlediği suçlar da ikiye ayrılabilir.

Ayak takımının işlediği suçlar, yüksek sınıfların işlediği suçlar.

Ayak takımı da, gelişmemiş ferdler gibi, şiddete başvurur: isyan, katil, dinamit.

Yüksek sınıflar ise, beyni ile iş görürler: sahtekârlık ve hile.

Zamanımızda her iki çeşit suçluluk çoğaldıkça çoğaldı. Bu artışı nasıl açıklayacağız?

Nordau, ırkın sonu diyor. Bizce burjuva düzeninin sonu.

Münevver ve müreffeh sınıfın işlediği suçlar patolojik olaylardır, bizi yönetmekte olan sosyal düzenin bozukluğunu belirtir. Demek ki, bugünkü sistem, son günlerini yaşıyor. Oysa yığının işlediği suçlar, yeni ortaya çıkan bir temayülün patolojik belirtileri. Bir çağ doğmak üzeredir. Birinciler batan bir güneşin alameti, ikinciler bir şafağın. Birinciler, ihtiyarlayan bir uzviyetin tereddidi, bunun için de ihtiyatkâr, hesaplı, hilekâr. İkinciler coşkun, atak, hayâsız.

Yüksek sınıf -sayıca olmasa da- dayandığı temel bakımından çoğunluğu temsil eder. Aşağı sınıf ise azınlıktır. Azınlık daima, çoğunluktan daha cesur, daha küstah, daha haşindir. Azınlık, fethetmek

zorundadır. Çoğunluğa ise, yaptığı fetihleri korumak düşer. Kazanılmış zafer, yumuşatır. Zafer susuzluğu ise, cesaret ve gücü artırır.

Demek ki, insanın amacı, yenmek değil boğuşmaktır. Azınlıklar her ülkenin yüz akı olmuştur. Onlardaki meziyetler çoğunluklarda yoktur: şiddet ve ataklık. Kurallara daha çok uyarlar, daha dürüsttüler. Meclislere bakalım. En canlı, en dinamik kesim muhalefet, yani azınlıktır. İlimde güzel sanatlarda da öyle değil mi?

En yiğit en gözü pek düşünce ve sanat adamlarının hepsi de yeni ufuklar peşindedir. İbsen, çoğunlukla azınlığın farklarını ne güzel anlatmış: "Çoğunluk hiçbir zaman haklı değildir, anlıyor musunuz?

Hiç bir zaman. Çoğunluğun haklı olduğu düpedüz yalan. Çoğunluk dediğimiz kimseler zekâyı mı temsil ederler, hamakatı mı?

Yüz kızartıcı ama dünyanın budalalarla dolu olduğu inkâr edilmez bir gerçek. Öyledir diye aptallar mı yönetecek zekileri?

Evet, çoğunluk güçlüdür ama haklı olmak için güçlü olmak yeter mi?

Haklı olan, her zaman azınlıktır. Halkın sesi hakkın sesi imiş... Palavra.

Çoğunluğun dile getirdiği hakikatler ne menem hakikatler?

Porsumuş, çürümüş hakikatler değil mi?

Bir hakikat o kadar köhneleşince, yalanlaşır. Hakikatler Mathusalem gibi uzun ömürlü değildir.

Kabul edilen bir hakikat en çok onbeş, yirmi yıl yaşar. Çoğunluğun ağzından düşmeyen hakikatlerin hepsi de böylesine fersude, iğrenç ve bayat hakikatlerdir işte. Millete gıda diye sundukları bu yavelerdir hep. Toplumun scorbut içinde çırpınması bundandır."

ANARŞİDEN ANARŞİZME

Yıllar geçmiş, burjuva demokrasisi kurulmuş, ama bu kehanet gerçekleşmemiştir.

Genel Bir Yaklaşım

Önceleri sosyal bir "olgu"ydu anarşi; keşmekeş, başsızlık, hükûmetsizlik. Simgesi: öfkeli bir kadın... Gözleri bağlı, saçları dağınık, entarisi paramparça ve ayağının altında: Kanun.

Sol elinde yanan bir çıra, sağ elinde hançer. Yerde kırılmış bir asâ ile bir boyunduruk. Dipte döğüşen mızraklılar ve uzakta alevler içinde bir şehir. (Bkz. İconologie, 1762, Vienne). Hukukçuya göre "**Sosyal bir kaos, düzenin ve güvenin yıkıcısı**" (Portalis). Devlet adamı için, "**mutlakiyetin habercisi**" (Napoleon). "**Politikanın amacı anarşisiz hürriyet, istibdatsız düzen**" ama böyle bir rüya gerçekleşebilir mi?

XVIII. asır oldukça karamsar: "**Her hükümet ya istibdada kayar, ya anarşiye**" (Encyclopédie du XVIII siècle.) Geçen asrın liberallerine göre, bu hüküm yalnız mazi için geçerli. İnsanlık şuurlanmış artık; anarşi halâ yaşıyorsa sorumlusu: meşrûtiyet. Egemenlik hakkının sınırlanmadığı, görev ve yetkilerin kesin olarak belirlenmediği, zıt prensiplerin anayasaca meşru sayıldığı ülkelerde gerçek bir iktidar yoktur; ne güvenden söz edilebilir, ne otoriteden; rekabet vardır, sürekli bir savaş vardır, anarşi vardır. İktidar bütün olarak halkın temsilcilerine devredilince anarşi sona erecektir (Dictionnaire Politique, Pagnerre Ed. 1840).

89 ihtilâlden sonra "Jironen"lerin siyasî rakiplerini yermek için kullandıkları "**anarşist**", 1840'tan itibaren öğünülecek bir vasıf olmuştur. Hayalî bir adalet nizamına gönül verenler de, ferdi hürriyetlerin coşkun sevdalıları gibi o bayrak altında toplanır. Her cinayeti kutsallaşan bir ütopya olur anarşizm, zorbalığı, sömürüyü kökünden kazıyacak bir "açıl susam açıl" olur.

Demek ki, anarşi mefhumu da, anarşizm felsefesi gibi bir nazariye kılığına bürününce yepyeni bir anlam kazanmıştır. Kelimeleri tarif etmeden girişilecek her tartışma kısır kalmağa mahkûm. Anarşi deyince ne anlıyoruz?

Önce anarşizmi tanıtalım.

Sosyalizm, komünizm, demokrasi, monarşi gibi kelimeler olumlu bir doktrinin adıdır. Nefiy belirten tek düşünce akımı: anarşizm. Anarşizm, hükûmetsiz bir toplum, hürriyetçi bir düzen kurmak

iddiasındadır. Tarifler, etimolojinin çizdiği sınırları aşacaktır ister istemez. Nitekim anarşi de, kendini daha aydınlık lâfızlarla belirtmek ihtiyacını duyuyor çok defa: kolektivizm, hürriyetçi komünizm, anarşist komünizm gibi. Ne var ki, kelimenin tarihten gelen bir büyüğü var, bunun için de ölmüyor. Meselâ Ekim devriminden sonra, komünizm kelimesi kullanılmaz oldu hemen hemen, hürriyetçiler (liberter) anarşist kelimesini bayraklaştırdılar tekrar.

Filhakika anarşi, mahiyeti, amacı, araçları söz konusu olduğu zaman, birbirine taban tabana zıt iddialar sergiler. Nazarî olarak ele alınınca, anarşist doktrinlerin hukuk ve mülkiyet konusunda hiçbir ortak yönleri yoktur. Hepsisi de az çok yakın bir gelecekte devletin ortadan kalkacağını ileri sürerler, o kadar. Ama anarşi, yalnız nazarî değil ki!

Bir davranış bir tutum, bir yaşayış usulü de, Önce bu garip olayın şuuruna varmamışsak, anarşistlerin karşısında tedirginlik duymamız mukadderdir. Anarşist, ütüyopyalarını ballandıra ballandıra anlatırken irkiliyor. Ama düşmanlarını eleştirir, kurulu düzenin savunucularını yererken, hükümlerinin çok yerinde olduğunu kabul ediyoruz.

Anarşizm başarıya ulaşamaz, hele modern dünyada. İnsana Don Kişot'un trajik asaletini hatırlatır ister istemez. Yel değirmenlerinin toprağa fırlattığı Don Kişot'un. Bu değirmenler makineleşen bir dünyanın sembolü. Hayata da insana da aldırılmazlar.

Geçen asrın sonlarında bir Fransız hukukçusu şöyle yazıyordu:

"Bugün başrolde üç aktör var: parababası, politikacı, anarşist. Makinalaşan realite, gemi azıya alan üretim, politikacı ile iş adamını eritti; artık güçleri sadece görünüşte. Modern dünya belli bir insan tipi doğuruyor hep, Janus'a benzeyen bir insan: bir yüzü ile robot, bir yüzü ile manda!"

Reklâmın ve propagandanın biçimlendirdiği, Pavlov'un köpekleri gibi şartlı reflekslerle harekete geçen bu insan karşısında isyan ediyor anarşist. Ve öfke ile haykırıyor çağdaşlarına: "Ol veya öl." İnsan, hürriyetini bir an önce elde edemezse, baskının pençesinde uçuruma sürüklenecektir. 1888'de İspanyol anarşistleri, Valence'deki bir toplantıda şöyle diyorlardı: "Toplum boyun eğerse ne âlâ. Cana kıymamıza lüzum kalmaz. Karşı koymakta direnirlerse, şerrin ve rezaletin kökünü kazımak lâzım, ama hepimiz ölecekmişiz, ölelim."

Bir kaç saf ve babacan Rousseau'cu bir yana, anarşistlerin psikolojisi Marksistlerden daha gerçekçidir. Bununla beraber devrim anlayışları çok daha ütopyacı. Dünyanın en korkunç problemi önünde anarşist, Pascal'ın dilemmasını tazelemiştir. Seçtiği yol: Pascal'ın tavsiye ettiği yolun tersi.

Anarşist önce tabiatın türlerin kanlı çatışmasını görüyor. İnsanlığın tarihinde de şahid olunan aynı kavga. Her zümre başkalarına söz geçirmek sevdasında, her zümrenin içinde de kişiler. İnsanlar toplum içinde yaşamanın mükellefiyetlerine boyun eğmekle bu temel bencilliği kamufle ediyorlar sâdece. Toplumda daha az yetenekli, daha az kurnaz, daha az güçlü olan, kuvvetli tarafından ya mahvedilir, ya köleleştirilir. İlkel klanların barbar şiddeti yerine otorite geçmiştir.

Otoritenin ayırıcı vasfı: geniş bir mülkiyettir. Ayakta durmak için bir hukuk icad etmiştir, icra vasıtası da devlettir. Sosyalistin **"iktisadi yapı değiştirilirse, her şey düzelir"** iddiası anarşisti güldürüyor. Çünkü anlamıştır ki insanın biricik meselesi insandır. İktisadi münasebetler ne kadar değişirse değişsin, insan hep aynı kalacaktır. Bunun içindir ki anarşist insanın kucağında yaşayacağı yeni liberter (hürriyetçi) toplumun nasıl bir toplum olacağını anlatırken, her şeyden önce insanoğlunun tekâmülü üzerinde durur. Bakunin'in teklif ettiği seçim karşısındayız:

"Tanrı'yı kabul etmek, insanlığın köleliğine evet demektir. Tanrı, insanın hürriyetsizliğidir; insanın hürriyeti ilâhi heyulanın yok edilmesine bağlı. Dilemma (çıkamaz-ikilem) bu, üçüncü yol yok ki tercih edelim." Eski tanrılar iktidarlarını yeni bir puta aktardılar: devlete.

Coğrafya bilgini Reclus'e göre, **"gerçek insan yalnız anarşisttir, kendi başlarına ayakta duramayan bütün o gevşek ve tabansız varlıklar karşısında değerinin farkında olan tek insan. Karmakarışık bir dünyada yaşıyoruz. Bu dünyanın peygamberi "hayır" diyendir belki de. Böyle olunca da anarşist, yığınin yiğit ve münzevi yol göstericisidir, cıglığı günden güne yükselen bir kılavuz. Saygı görüşü de bundan değil mi?"**

Gençken anarşizmin cazibesine kapılanlar, anarşizmi bir yana itseler de, bu eski rüyadan bir türlü kurtulamıyorlar."

Terörizm, sahnedeleyen (1895—1913), nice açıklamaların konusu oldu. Ama kimse derin manasını kavrayamadı. **Kıtlığın, malî rezaletlerin eseri dediler.** Ama bütün bunlar terörizmi izaha yeterli değil. Bu gün terörizmi, bir dönemin çerçevesi içine yerleştirerek daha kolay anlayabiliyoruz.

Çağ boğuluyordu. İnsanlar boşluk içindeydiler, toplum bayağılaşmış, insanlık korkunç bir illete yakalanmıştı. Korkunç, çünkü fazla ıstırap vermiyor ve hastayı uyuşturuyordu. Lautréamont bir kaç havaî fişek savurdu, entelektüel birer tepkiydi bunlar. Halk lafazanlıktan hoşlanmaz, havaî fişekler yetmez ona. Bombalarla hücumla geçti.

Proudhon'la Bakunin'in şakirtleri yanlış anlamalara yol açan anarşi kelimesini kullanmak istemediler. Kaldı ki zamanla olgunlaşan Proudhon da hayatının sonlarında kendini federalist diye tanıtmaktan hoşlanıyordu. Proudhon'un küçük burjuva şakirtleri mütüelizm kelimesini tercih ettiler. **Sosyalist şakirtleri ise, kolektivismi benimsediler; az sonra kolektivism yerini komünizme bıraktı.** Anarşist Sebastien Faure çıkardığı gazetenin adını "Le Libertaire" (**Hürriyetçi**) koydu. Bugün anarşistle liberter, eş anlamlı kelimeler.

Ama bu lafızların ciddi bir mahzuru var. İfade etmek istedikleri doktrinin temel yönünü belirtmiyorlar. **Çünkü anarşi, her şeyden önce, sosyalizm demek.**

Anarşist, her şeyden önce, insanın insanı sömürmesini kaldırmak isteyen bir sosyalisttir.

Anarşizm: Sosyalist düşüncenin kollarından biri; hürriyet endişesi, devleti bir an önce ortadan kaldırma arzusu ağır basan bir sosyalizm. **"Her anarşist sosyalisttir, ama her sosyalist mutlaka anarşist değildir"** (Fischer).

Bazı anarşistler, kendilerinden başka su katılmamış ve tutarlı sosyalist yoktur iddiasındadırlar. Ne var ki teröristler de bu zümreye katıldıklarından bazı çağdaş anarşistler, karışıklığı önlemek istemiş, bizim sosyalizmimiz (veya komünizmimiz) hürriyetçidir demişlerdir.

Asrın başlarında yayınlanan Büyük Fransız Ansiklopedisi, anarşizmi şöyle tarif ediyor:

"Her baskıya, her disipline, her hükümete, her devlete, her iktidara, her otoriteye açılan bir savaş... Bütün şekilleriyle siyasî, manevî, iktisadî baskının kaldırılması; hükümetlerin organizmaları içinde erimesi; hâkimiyetin yerine serbest anlaşmaların geçmesi... Emek, hiçbir dış güce boyun eğmeyecek, insan kendi kendine teşkilâtlanacak ve tam bir bağımsızlık içinde yaşayacak; ehliyetine göre üretecek, ihtiyacına göre tüketecek.

Aynı yıllarda çıkan bir iktisat sözlüğüne göre (Nouveau Dictionnaire d'Economie Politique par Say et Chaillet, cilt 2. 1900), ihtilalci anarşizmle, demokratik sosyalizmin kökleri bir: işçi sınıfının acıları. İkisi için de sefaletin sorumlusu: Çağdaş toplum.

Sosyalizm, kurulu düzenin "eleştiri"si. Anarşizm, sosyalizmi de eleştirir. Yani eleştirinin eleştirisi. Gerçi sosyalistler de otoriter devleti reddederler. Despotik devlete, tanrı-devlete düşmandırlar. Devletin yerine toplum geçmelidir. Kullandıkları esrarlı formül şu: **"Kişilerin hükümeti yerine, eşyanın yönetimi"** (Engels). Ama anarşistler devleti toptan reddederler. Mühim olan kişinin mutluluğu. Hürriyet olmadan mutluluk gerçekleşemez. Demokrasi, yani halkın hâkimiyeti başka, siyasî hürriyet başka. Demokraside halk iktidarını memurlara devretmek zorundadır, demek ki hep insanoğlunun hükümeti, hep keyfîlik (Proudhon).

Altmış yıl sonraki bir lügate başvuralım: Lalande'in meşhur Felsefe Lügati (1960).

Anarşi: a) Karışıklık (daha çok düzenleyici bir otorite yokluğundan doğan nizamsızlık),

b) Birçok neveleri olan siyasî meslek. Hepsinin de ortak yönü: Ferde yukarıdan kabul ettirilen her çeşit devlet teşkilâtının reddidir. Bu mânâda bazan anarchie olarak yazılır. Bazan da anarşizm kullanılır ki daha doğrudur. Böylece karışıklık mânâsına gelen mefhumla siyasî anarşi ayırt edilmiş olur.

Anarşist mesleklerin ortak yönü, medenî kavimlerin yakın bir gelecekte devletsiz yaşayacakları inancındır. Godwin, Proudhon, Stirner, Tucker devleti kayıtsız şartsız reddeder. Bakunin ve Kropotkin için devrim yakın bir gelecekte, devleti ortadan kaldıracaktır.

Devrimci doktrinler de ikiye ayrılır:

a) Direnişçiler (Tolstoy)

b) İsyançılar (Stirner, Bakimin, Kropotkin.)

Anarşist doktrinlerin üzerinde birleştikleri bir başka nokta: Üretim ve emeğin kendiliğinden düzenleneceğine inanışları. Onlar da Fourier gibi her şeyin (çekim sayesinde) tıkır tıkır işleyeceğini söylerler. Bir kelimeyle hepsi de iyimserdir.

Suavet daha aydınlık (Dict. Economique et Social, 1969). Anarşizm bir hareketler ve doktrinler bütünü, hepsinin ortak ve ayırıcı vasfı, ferdî değerini yüceltilmesi ve netice olarak otoritenin reddi. Otorite halk üzerinde bir baskı ve sömürü aracıdır.

Kısmen Rousseau'ya (İçtimaî Mukavele) ve Hegel'e (insanın dinî, siyasî, iktisadî vs. yabancılaşmalarla savaşı) dayanan anarşizm, XIX. asrın ikinci yarısında geliştirildi. Liberalizmi hemen hemen Marx'la aynı açıdan eleştirir anarşizm. Bütün vatandaşları kanun önünde eşit kılan 1789 ihtilali, onlara gerçek bir eşitlik, iktisadî eşitlik kazandırmamıştır. Şu halde devletin yerini ferdler arasında yapılacak sayısız anlaşmalar almalı, içtimaî münasebetleri onlar düzenlemelidir. Mevcut devletler bir federasyon içinde toplanmalı; mülkiyet tasarrufa (Possesion) dönüşmelidir. Liberal düşüncelerin mübalağası olan mutlak bir ferdiyetçilik adına otoriteyi yeren anarşistler, otoritenin iktidardan doğduğunu görmezlikten gelirler; bir takımı (Rus anarşistleri gibi) işi yöneticilere karşı suikast tertibine kadar vardırırlar.

Anarşizm, Rusya'da, İspanya'da, Fransa'da önemli bir rol oynadı. Siyasî bir parti içinde mücadeleyi reddeden anarşistler daha çok sendikalar içinde kavga verdiler (anarko - sendikalistler); sendikaların politika dışı kalmasında ve genel grevden yanaydılar.

Ahlâk bakımından çok titiz olan ve insanların hürriyeti için savaşan anarşistlerin siyasî hayata katılmamış olmaları üzücüdür.

Şimdi de bir sosyoloji kamusuna göz atalım (La Sociologie; J. Caseneuve ve D. Victoroff başkanlığında bir heyet, 1970) :

"Anarşi de demokrasi veya despotizm gibi bir aynadan bir aynaya aksedercesine hem bir ülkenin durumunu, hem ideal bir toplumu, hem siyasî bir mesleğin tarihçesini ifade eder... Rousseau'nun tabiatı iyi ve hür olan insan inancından yola çıkan anarşizm, tarih içinde üç akıma ayrılır: Hıristiyan anarşizmi, Tolstoy'un öncülüğünde Çarlık Rusya'sında gelişir; ferdiyetçi anarşizm, pîri: Max Stirner, komünist anarşizm. Proudhon, amaçlarını açıkça belirttiği için bugün de, anarşizmin en büyük nazariyecisidir. Yönetilmek, yetkileri de bilgileri de, faziletleri de olmayan yaratıklar tarafından gözü altında bulundurulmak, casuslanmak, sürüklenmek, onların kanunlarına boyun eğmek, kurallarına lebbeyk demek, güdülmek, tartaklanmak, damgalanmaktır. Proudhon için devlet bir vahimedir, hür bir zekâyâ düşen vazife bu vâhimeyi müzelere ve kütüphanelere kapatmaktadır.

"Anarşist toplum olur mu?"

Anarşiyle toplum çelişen iki mefhum; bununla beraber çeşitli unsurların terkibinden doğan anarşist bir toplum düşüncesi, zamanımızda da ütopyacı fikirlerin ve eylemlerin kaynağı olmakta devam ediyor."

Bu öncülerini biliyorlardı ki feda edilmişlerdir. Ne var ki infialıkların tarrakası, (gümbürtü) bayağılık ve can sıkıntısı yüzünden helak olacağına benzeyen insanlığı sarstı. İktidardaki burjuvazi her alanda ölüm iştiağını geliştiriyordu. Terörizm hayat güçlerinin vahşî bir tepkisidir.

"Hürriyetçi" akımın tarihî gelişmesi içinde, bir buhrandı terörizm. Ama Fransa'da buhran sona ermiştir.

1895'de, Louise Michel ile Sebastien Faure Le Libertaire gazetesini kurarlar. Artık tarihin konusu da olmuştur anarşi. Taban tabana zıd hükümler karşısındayız. Lombroso için anarşistler anormal kişilerdi. Ama avukatlarına göre, anarşist bir cennet hayaline kaptırmıştır kendini. Bir mistiktir, bir zahittir, bir meczuptur. İnanmıştır o kadar. Evet, bu zındık bir mümindir. Felsefeden çok, dinin adamı. İman ettiği tanrı: Gizli bir güç, dünyadaki keşmekeşten sonsuz bir ahenk yaratacak.

Hamon, anarşistin ideal tipini tesbit etmiştir.

Bu ideal tipin özelliği, isyan zihniyeti. Bu zihniyet çeşitli şekillerde belirebilir: Muhalefet, eleştiri, yenicilik, büyük bir hürriyet aşkı, bencillik ve ferdiyetçilik, sonsuz bir tecessüs, bilgi susuzluğu, aşırı bir diğergâmlık, çok gelişmiş ahlâk duygusu, adalet aşkı, mantık düşkünlüğü, savaşçı bir ruh... Kısaca anarşist, isyankâr, hürriyetçi, ferdiyetçi, diğergâm, mantıkçı, adalete susamış, meraklı, propagandacı bir insandır. (Psychologie de L'anarchiste)

BİR TARİFE DOĞRU

Anarşisti somut olarak tarif etmek çok güç. Kanun dışı, toplum dışı, insanlık dışı demek meseleyi hal etmez. Bilgine göre, nevropat. Sosyolog ve hukukçuya göre, deklase. (çevresinden düşmüş- (sosyal) Anarşi, her türlü tasnife yan çizer. Geçici bir durumdur, sürekli bir davranış değildir. Bir nevi toplum hastalığı.

Karışıklık nereden geliyor?

Anarşi lafzı eski Yunanca an ile arkhe'den türemiş. Anlamı aşağı yukarı: Otorite veya hükümet yokluğu. İnsanoğlu binlerce yıl peşin bir hükme saplanmış: Devletle hükümet olmadan toplumlar yaşayamaz. Onun için kelime de kötü mânâda kullanılmış hep: Karışıklık, düzensizlik, kaos.

Nükte düşkünün Proudhon, anarşi kelimesine sahip çıkmış. Yıkıcıdan çok, kurucu olan Proudhon, anarşiden düzensizliğin tam tersini anlıyordu. **Düzensizliği yaratan hükümetin kendisi idi.** Ancak hükümeteşiz bir toplum tabiat düzenini yeniden kurabilir ve sosyal ahengi gerçekleştirebilirdi. Böyle bir toplumu ifade için Batı dillerinde tek kelime vardı: Anarşi.

Ama Proudhon kalem savaşının coşkunluğu içinde anarşi kelimesini yalnız hükümeteşiz olarak değil, karışıklık anlamında da kullandı. Nitekim Bakunin de üstadı gibi yapacak ve kelimenin bu çifte kullanılışı, keşmekeşi bir kat daha arttıracaktır.

Oysa kelimenin iki manası birbirinin tamamen zıddıdır. Anarşi, onlara göre, hem en büyük kargaşalık, toplumun tepeden tırnağa çözülüşü; hem de devrimden sonra kurulacak olan yeni bir düzen, sürekli ve rasyonel bir toplum düzeni. Temeli: Hürriyet ve dayanışma.

Bazarov'u, Cooper'in Kızılderililerine benzetir Vogüe. Şu farkla ki, Cooper'in kahramanları içkiyle sarhoş turlar. Turgeniev'inki Hegel ve Büchner'le. Bu Kızılderili, medeniyet dünyasında, savaş baltasıyla dolaşmaz, elinde neşter var. Bazarov'un çocukları, Avrupa'nın devrimcileriyle kardeş; ne var ki birinciler yabancı, ötekiler evcil. **Rus nihilisti kurt, Avrupa'nın devrimcisi kuduz bir köpek, kurdun kudurması itinkinden çok daha tehlikeli.**

Turgeniev'in romanı yalnız geçen asrın Rus hayatına değil insanlığın alın yazısına da ışık tutar. Nesiller arasındaki çatışma buhran çağlarının ezeli dramı. Bazarovlar dün de yaşıyordu, yarın da yaşayacak. Kitapta anlatılan 1840'ların tutucu babalarıyla 1860'ların devrimci çocukları arasındaki uyuşmazlık. Çocuklar nesli, kendilerini yalnız kültürde değil kamu hayatının bütününde kabul ettirmeğe başlamış: **Hoyrat ve maddeci. Bu genç radikallerin tek vatani var: Nihilizm, Çevre iğrenç, hayat abes.**

NİHİLİZM:

Bir kale, bir zırh, bir gerekçe. Evet, Bazarov, yalnız 1869'ların değil, zamanımızın da kahramanı. Bir Amerikan yazarı, "Adeta ilk Bolşevik, diyor.. Daha doğrusu günümüzdeki öfkeli genç adamın orijinali." Ne var ki, bu şeytanî çehre, Rus tarihinde sık sık karşımıza çıkar. Eleştirmek için bakar dünyaya, yermek için konuşur.

Estetik değerleri küçümser Bazarov, geleneğe ve bütün sosyal değerlere tepeden bakar. Küstaktır, tok sözlüdür. Huy edinmiştir kabalığı. Beylik yargıların hüküm sürdüğü bir dünyada şaşkınlık, öfke, tiksinti uyandırır.

Turgeniev'in nihilisti beatnik (bitnik) olarak karşımıza çıkıyor şimdi. Her ikisinde de ödün vermeyen bir doğruluk. Her ikisi de yalancı kelimelere düşman. İkisi için de dünya yavanlıklarla dolu, insanı canından bezdiren yavanlıklar. Aynı çevreden kopuş, aynı hayal kırıklığı ve aynı tahrip susuzluğu. Ne var ki Bazarov'la arkadaşları yıkmak için yıkmak istemezler; amaçları: Yeni ve daha iyi bir dünyayı kurmak için zemini temizlemek.

Nihilistler, Rus tarihinin çeşitli dönemlerinde başka başka çehrelerle sahneye çıkarlar. "Ecinniler" de daha korkunç, daha kıyıcıdırlar. Elllerinde neşter değil tabanca ve bomba vardır. İktidar sertleştikçe, nihilist de zalimleşir. **Denilebilir ki Çarlar Rusya'sında sesini duyurmak isteyen her aydın bir parça nihilisttir. Nihilist, anarşistin Rusya'daki adı.**

Dünya anarşizminin en tanınmış temsilcileri: Rus. Bir Bakunin, bir Kropotkin, bir Tolstoy, hepsi de soylu. Hareketin merkezinde Bakunin. Kimseye benzemeyen bir aristokrat. Almanları sevmez, Marx'a da düşman. Dünya yangınına tutuşturacak olan Ruslardır ona göre. Anarşizm ayaklanma demek, topyekûn ayaklanma. Eski dünyanın harabelerinden yeni bir dünya kurulacaktır. Işık, Doğu'dan

fişkırarak ve Batı'ya taşarak burjuva dünyasının karanlıklarını yok edecektir. İnsanoğlunun gelişiminde üç aşama vardır: Hayvanlık, düşünce, isyan. Devrimcilerin halkı eğitmesine ihtiyaç yoktur. Devrimcilik, dağınık isyanları tek eylemde toplamak, eylem fırsatlarını yakalamaktır.

BATI DÜŞÜNCESİNİN SON ARMAĞANI

Marksizm'den bu yana Avrupalı kafası tek felsefe mektebi kurabilmiştir: Egzistansiyalizm.² Egzistansiyalizm'in edebiyat çevrelerinde en tanınmış temsilcisi: **Albert Camus**.

Camus'un temel düşüncesi Sızif miti (1943) ile İsyân (1951)'dadır. Hayatın içinde gelişen bir düşünce karşındayız. Kendi de söylüyor : "Düşünce, bir ömrün tecrübesiyle kaynaşır ve bu tecrübeye göre biçimlenir."

Sızif masalı ile İsyân eden insanı ayrı ayrı inceleyelim. Camus önsözde uyarıyor bizi. Kitapta tasvirini yaptığı: Bir ruh hastalığı. Sorumluluğu yüklenmemektedir. Mit, kısa bir zaman için geçerli, nasıl bir geleceğe yöneliyor, kestiremeyiz.

Sızif masalı'nın ana teması: İntihar. Kavramın imtiyazlı bir yeri var. Yazarın düşüncesi oradan fişkırıyor. Camus, intiharı incelemekten çok bir cevabı değerlendiriyor. Hayatın anlamı nedir sualine verilen cevap. Düzeyde kalan izahlara iltifat etmiyor Camus.

Yargısı şu: Hayat, abestir. Niçin katlanıyoruz?

Alışkanlıktan. "Canına kıymak demek, bu alışkanlığın ne kadar abes olduğunu, yaşamak için hiç bir ciddî sebep bulunmadığını, her Allah'ın günü didinmenin çılgınlığını ve ıstırabın faydasızlığını anladım demektir". Kısaca, canına kıymak, hayatın yaşamağa değmediğini kabul etmektir.

Camus, bir müntehir aday olarak, gündelik hayatın boşluğunu derinden derine duyar. Ama can tatlı. Hayatın anlamı olmasa da, yaşamalı. Bu çelişkiden doğuyor Camus'un cevabı ve kahramanlığını vurguluyor.

Hayatın anlamsızlığını uzun uzadıya anlatır Camus. Hem gönlümüzle hem kafamızla duyarız bu anlamsızlığı.

Düşüncenin de, eylemin de eşliğinde abes var. Belki karışık, belki müphem. Ama kesin bir duygu. Uzak, ama mevcut.

Bir beklenmedik duygu, bir yolun dönemecinde veya bir lokantanın aralığında içinize çöker. Ani ve rezil bir duygu. Birden yakalayiverir sizi. Ve bütün hayatınızı değiştirir. Size mahsus bir tecrübe. Başkasına aktaramazsınız.

Uyanış, tramvay, dört saat çalışma, yemek, tramvay, dört saat çalışma, yemek, sonra uyku ve Pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe, Cuma ve Cumartesi aynı yeknesaklık. Umumiyetle sıkılmadan yaparız bu yolculuğu.

Jestlerimizin otomatizmi de, gündelik hayatın dış ritmine uyar. Anlamsızlık, yalnız dışımızda değil, içimizdedir de. "İnsanlar, insan dışı da ifraz eder. Bazı uyanık anlarında, jestlerinin mekanik yönü, anlamsız pandomimleri çevresindeki herkesi afallatır. Bir telefon kulübesinde adamın biri telefon eder. Ne söylediğini duymazsınız. Mimiğini görürsünüz sadece. Neden yaşıyor bu adam dersiniz, ama tedirgin de olmazsınız pek. Günün birinde abes duygusu yakalar sizi, iflah olamazsınız artık."

"Abes, insanın özlemleriyle, çağrısıyla dünyanın akıl dışı suskunluğu arasındaki karşılaştırmadan doğar. Bir yanda insanın özlemleri, bir yanda irrasyonel. Bu dramın üçüncü kahramanı, abestir."

Öyle mi acaba?

Hakikatte abes, gerçeğe sırtını çeviren, varlık probleminin çözümünü kendi içinde ariyan ferdin yalnızlığından doğar. Egzistansiyalizmin temelinde de hayata karşı derin bir bıkkınlık, gerçek bir

² **Varoluşçuluk:** Varoluşçuluğu tanımlamak için, sözcüğün kendisinden işe başlamak gerekir. Bu yeni türetilmiş sözcük "varoluş" (existence) isminden, ilkin "varoluşsal" (existentiel) ve varoluşla ilgili "existential" sıfatları türetilerek ve daha sonra "culuk" son eki eklenerek ortaya çıkmıştır. Varoluşçuluk, varoluşun önceliğini ya da ilkinliğini benimseyen bir kuramdır.

nevroz vardır. Bir yazarın dediği gibi, egzistansiyalist filozof, hayattan nefret eder ve insanlardan tiksindir.

Sizif masalında, Anlaşmazlık'ta, Yabancı'da, cana kıyılır veya intihar edilir. Kahramanlar marazi bir keyf duyar cana kıymaktan. Kör bir kaderdir bu. Deniz kıyısında yaşamak isteyen parasız bir genç kız, para elde etmek için adam öldürür ve en küçük bir nedamet duymaz. Sonunda intihar eder, ama öfkesinden.

Egzistansiyalist roman kahramanları bir eser yaratmak, faydalı olmak için harekete geçmezler. Eylemleri ister caniyane olsun, ister kahramanca, var olduklarını isbat için bir imkân, bir araç Sizif, boyuna kayayı kaldırır, bunu yaparken kendi varlığını vurgulamaktadır. Abesmiş! Olsun. Gücünü göstermek için bir kurallar dehlizine kapanan sanatkarın aradığı da bu buruk tatmin değil mi?

Kendilerini, hür olduklarına inandırmak için kan ter döken bu kahramanların gözünde mühim olan tek şey bu saçma sapan davranışlardır.

İstese de, istemesek de öleceğiz. Demek, her şey anlamsız. İnsan olarak yaşadığımız macera hiç bir işe yaramıyor.

Bu anlaşılmaz dünya, bu saçma sapan gündelik hayat, ölümle sona erecek olan bu sessiz komedi karşısında, şuur... Şuur uyanıncaya kadar gayet tabii ve rahat olarak yaşanan gündelik hayat. Birdenbire sıkıcı ve mide bulandırıcı olmağa başlar. Çünkü şuur, hayatın otomatik ritmi ile kaynaşmışken, bu ahenk bozulur. Şaşırır insan. Ben ki şuurum, nasıl olmuş da kendi dışımda bir varlıkla kaynaşabilmişim?

Şuur ayrılır ve işlemeğe başlar. Anlarız ki şuur, tek güzel şey. Çünkü her şey şuurla başlar, her şeyin değerini yapan şuurdur.

Bir yanda şuur, ötede irrasyonel. İzlenecek üç yol var:

1 - **Hayatın manası yoksa öldürürüm kendimi.**

Ama kimsenin kendini öldürdüğü yok. İntihar bir çözüm değil, çünkü şuurunu hesaba katmıyor. Abes, şurundan doğmuştur ve bir hakikat olarak yaşamalıdır.

2 - **İkinci yol, ümid.**

Şuurun önünde abes duvarı var. Şuur yeni bir hayat arar. Bu dünyanın anahtarı olan başka bir dünya hayali ile yaşar. Bir gün her şey aydınlanacaktır. Daha şimdiden her şeyin bir hikmet-i vücudu olduğu düşünülebilir. İman söz konusudur. Camus burada teselli metafiziklerini tahlil eder.

3 - **Gerçek çözüm yolu: İsyan.**

Uyuşukluğu red etmek ve şurundan yana olmak kahramanca bir çözüm. İsyan abes'e yönelik, abese bakış, şuurunu abese fırlatıştır. Yaşamak, abesi yaşatmaktır. İsyanın kaynağı gurur değil, şuurdur. Evet, isyan dünyayı alt eder, ama ümitsizdir, çünkü mutlak bir ölüm düşüncesinden doğar, isyanla şuur ölümsüzleşmez.

İsyan eden insan'da ortaya atılan ilk soru: "başkalarını öldürebilir miyim?"

Söz konusu olan, yaşadığı çağı anlamak. Çağımız cinayet çağı, katil, yargıç; günahsız, suçlu iskemlesinde.

Birinci kaziye: Her şey caizdir.

İkinci kaziye: Başka bir insanı öldürmek caiz değildir. Çünkü bütün insanların ortak yönü: Şuur.

Sizif masalı, abesi anlatır. Abes, şuurunu yaralar ve onun emellerine karşı gelir, ama faydalıdır da: İsteyerek katlanılan bu yaralanış sonunda şuur uyanır ve ayakta durur. Böyle bir deneme zorunludur. Çünkü peşin hükümlerin, prensiplerin kökünü kazır. Şuurun zincirlerini kırar. Ona yeni bir silah verir: Şüphesiz. Ne var ki bu abes denemesini aşmak lâzım. Bu hassasiyet ve temelindeki nihilizm, bir kalkış noktası olmalıdır sadece. Saplanıp kalmak, çağımızın yanığı. Abes kendi başına bir eylem kuralı belirtmez. Kalkış noktası olarak değeri vardır. İtici bir güçtür, aynı anda ileri sürdüğü iki kaziyeyi bir yaratış sonunda aşmak lâzım. Abes isyan sayesinde aşar kendini. Madem ki dünya abes, bu abes karşısında isyan etmek lâzım. Şuur, isyanla beraber doğar. Evet, şuurunu yaratan isyan değildir. Eylemden önce değer vardır. Camus için; öz, varlıktan önce gelir. Bizde korunması gereken ezeli bir değer yoksa niçin baş kaldıracağız?

İsyan, insanoğlunun haysiyeti.

İsyan ediyorum demek ki varız. Demek ki isyan egoist bir hareket değil, çok defa bir fedakârlık. İsyan, gözleri kapalı bir züht.

ASİ KÜFREDİYORSA, YENİ BİR TANRI BULMAK ÜMİDİ İLEDİR.

BİR ŞAHİDİN SUÇLAMALARI

Tutku yüzünden işlenen cinayetler başka, mantığa dayanan cinayetler başka. Ceza kanunu aralarındaki farkı tek kelime ile kestirip atmış: **Taammüd**. Taammüd yani düşünerek işlenmiş cinayet çağındayız, kusursuz cinayetler çağı. Bugünün suçluları "seviyordum" diye bağışlanmak isteyen birer zavallı çocuk değil artık. Basbayağı ergin kişiler. Mazeretleri de tartışılmaz: Felsefe. Her şeyi kanıtlayabilirsiniz felsefe ile hatta katilleri yargıç yapabilirsiniz.

Rüzgârlı Tepe'de Radcliff, Cathie'yi elde etmek için bütün insanları öldürmeğe hazırdır ama bu cinayetin makul olduğunu veya herhangi bir sisteme dayandığını ileri sürmek aklından geçmez. Öldürmeğe hazırdır o kadar. Başka bir mazeret aramaz. Cinayet aşkın gücüne ve kişiliğe dayanır. Güçlü bir aşk her zaman görülmediği için cinayet de bir istisnadır. Kapı ve pencere kırmak gibi bir kanunsuzluk. Fakat günümüzde insanlar tabansız oldukları için bir doktrine sarılmak, yani suçu bir takım sebeplere dayamak ihtiyacındadırlar. Böyle olunca da cinayet, akıl gibi doğurganlaşmakta, kıyasın bütün biçimlerine bürünmektedir.

Eskiden çılgılık gibi yalındı, şimdi ilim gibi evrensel. Dün yargılanıyordu, bugün dünyayı yargılamaktadır. Bu ne rezalet demeyeceğiz. Bu denemede de öteki denemelerimizde olduğu gibi ânın gerçeğini kabul diyoruz. Bu gerçek mantığa dayanan cinayettir. İşte amacımız dabu cinayetin gerekçelerini araştırmak Zamanımızı anlamak için bir çaba bu deneme. Elli yılda yetmiş milyon insanı yerinden yurdundan eden, köleleştiren, yok eden bir dönem ancak ve her şeyden önce yargılanmalıdır diye düşünenler çıkar belki. Ama dönemin suçluluğu iyice anlaşılmalı değil mi?

Bir zamanlar zorba, şânını yüceltmek için kentleri yakıp yıkıyor, galibin arabasına zincirlenen tutsak eğlenen kentlilere teşhir ediliyor, toplanan halk önünde yırtıcı hayvanlara fırlatılıyordu. Bu kadar dobra dobra cinayetler karşısında, vicdan metanetini koruyabilir, muhakeme berrak kalabilirdi. Ama hürriyet bayrağı altındaki esir kampları insan sevgisi adına veya insanüstü uğruna işlenen katliamlar muhakemeyi bir mânâda alt üst ediyor. Cinayet suçsuzluk postuna bürününce (zamanımıza mahsus garib bir terslik), suçsuzluk kendini savunmak zorundadır. Kitabın yapmak istediği, bu garib meydan okuyuşu kabul etmek ve incelemek.

Mesele şu: Neden suçsuz eyleme geçer geçmez cana kıyıyor?

Bu bir alınyazısı mı acaba?

Karşımızdaki insanı öldürmek veya öldürülmesine razı olmak hakkına sahip miyiz?

Önce bunu bilelim. Zamanımızda her eylemin sonu dolaylı veya doğrudan cana kıymak olduğuna göre, neden öldürüyoruz, öldürmesek olmaz mı?

Çözülmesi gereken başlıca soru bu. Öldürmek, hakkımız yoksa tek çıkar yol intihar değil mi?

İdeolojiler çağında yaşadığımızı göre, cinayet işini anlamağa çalışmalıyız. Cinayet akla uygunsa, hem devrimiz, hem de biz doğru yoldayız demektir. Değilse, düpedüz çıldırmışız. Ya bir gerekçe bulacağız cinayete yahut eylemden vazgeçeceğiz. Aydının görevi çağın gürültü patırtısı ve kan deryası içinde, kendisine sorulan suâle açık seçik bir cevap bulmak. Çünkü hepimiz sorguya çekiliyoruz. Altmış yıl önce inkâr çağındaydık. Cana kıymadan önce, uzun uzun düşünürdük. Bazan intibara (kabarma) varırdı iş. Derdik ki; kanunda hile yapıyor, insanlar da, bende öleyim bari. İntihar bir çözümdü. Bugünün ideolojisine göre, oyunun kurallarına uymayan yalnız başkaları, o halde öldürelim. Tanyeri ağırırken sırmalara bürünmüş katiller bir hücreye sokuluyor yavaşça; işleri öldürmek.

Demek ya kendi canına kıyacaksın, ya başkalarının. Üçüncü bir yol yok. Abes kaçınılmaz. **Her şey mümkün, her şey manasız olduğuna göre, ölmüşüz veya öldürmüşüz ne farkedir?**

Katil ne haklı, ne de haksız. İnsan yakan fırınları tutuştursanız da olur, kendinizi cüzzamlıların bakımına adasanız da olur. Hayır da, şer de, tesadüf ve kapris.

Peki, elinizi kolunuzu bağlasanız, o zaman da başkalarının öldürülmesine rıza göstermiş olmayacak mısınız?

Tek hürriyetiniz var; insanların mükemmel olmadığından yakınmak. (Bkz. A. Camus, L'Homme revolte)

TOPLU BİR BAKIŞ

Siddet: Avrupa'nın Tanrısı

Avrupa, Makyavel'den beri kasideler okur şiddete. Hristiyanıyla, maddecisiyle, sosyalistiyle bir sara nöbeti içindedir. Ama şiddet, tarihin hiçbir döneminde çağımızdaki kadar yüceltilmemiştir. Sorel'in "**Şiddet Üzerine Düşünceler**"iyle başlayan bir isteri nöbeti, Batı'nın sözde irfanını bir cinayet kışkırtıcısı derekesine düşürdü. Camus doğru söylüyor: "**Maverayla göbek bağı koparmış bir dünyanın insanı ya intihar eder ya isyan.**" Öldürmek, maddeci Batı'nın alın yazısı.

Kendini ve daha da çok başkalarını öldürmek.

İnsan insandan öğreniyor. Bir ana kucağı olan tabiat sonsuz bir mezbele. Şehirler, kan deryası. Büyücü چراغی, topraktan fıskırttığı ifrit tohumlarını tekrar yerin dibine sokmak için var gücüyle tedbir arıyor. Ne yazık ki şerrin kaynağına bir türlü inemedi. Biz de temelleri çatırdayan bu yalancı, bu katil medeniyetin şuursuz bir taklitçisi olarak aynı ölüm karnavalına katılmış bulunuyoruz.

Batı'dan ayrıldığımız tek taraf: Şuursuzluk.

Çılgınlığımıza "bilimsel" bir yafta yapıştırdık: Anarşizm. Oysa bu kör doğuşunun hiçbir izm'le uzak yakın münasebeti yoktur. Maâşerî bir kuduz, bir kendi kendini tahrip cinneti. Avrupa kendi yarattığı ifritleri tepelemek için elinden geleni yapıyor. Evliya-ı umur (iş başındakiler) Batının bu gayretlerinden topyekûn habersiz.

Tekerlemelerle avunmağa çalışıyoruz. Oysa bu büyük yangını şairane lakırdılarla söndürmeğe yeltenmek fikrî sefaletimizin hazin bir hücceti, hazin ve lüzumsuz. Önümde bir kitap duruyor: 1975'de Londra'da basılmış.

Adı: Şehir Terörizmi.

Yazan: Anthony Burton.

Aydın denen devekuşları, niçin bu ikaz edici neşriyata eğilmezler?

ŞEHİR TEDHİŞÇİLİĞİ (Şehir Terörü)

Ferdî tedhiş, İslâm'ın da, Osmanlı'nın da tanımadığı bir âfet. Ülkemize, bütün emraz-ı içtimaîye gibi, Batı'dan geldi. Teşhis ve tedavisini de Batı'dan öğrenmek zorundayız. Kitabın arka kapağı yazarı şöyle tanıtıyor: "Anthony Burton, İngiliz ordusunda 16 yıl görev yapmış. Görevinin son yıllarında kurmay adaylarına milletler arası meseleler ve savaş tabiyesi üzerine dersler vermiş. Londra Üniversitesi'nden mezun. Surrey Üniversitesi'nde master yapmış. Şimdi serbest hoca ve yazar."

Ön kapakta ise, kitap şöyle tanıtılıyor:

"Çok acı, daha doğrusu çok ayıp... Bombalar patlar ve günahsız insanlar göz göre göre öldürülür veya sakatlanırken gazetelerdeki iri başlıklar ve haber bültenlerine öylesine alıştık ki, kılız bile kıpırdamıyor artık. Birbirini kovalayan her saldırıdan sonra içimizden yükselen öfke çabucak kaybediyor etkisini."

Bu kitapta Tony Burton, şehir gerillasının ideolojik ve politik köklerini bir bir inceliyor. Bakunin, Marighela, Guevara ve Debray gibi tedhişçilerin bu yolu niçin seçtiklerini ve kullandıkları taktikleri enine boyuna araştırıyor. Metodlarının ve görüşlerinin neye dayandığını ve birbirini kovalayan gerilla gruplarınca neden benimsendiğini anlatıyor ayrıntılarıyla. Kısaca, okuyucuya sunulan, bugün hepimizin karşı karşıya geldiği hayatî bir meselenin tahlili, insanı altüst eden bir tahlil.

Heyhat... Bu konuda "her şeyi anlamak, her şeyi affetmek" olmadığı gibi böyle bir hoşgörü temenniye de şâyân değildir. Burton doğru söylüyor; "Hastayı tedavi etmenin tek yolu derdini anlamaktır."

Şimdi de yazarın önsözüne bir göz atalım. Kitabın amacı: Şehir tedhişçiliği adı verilen çağdaş olayın arka plânına (background) az çok ışık tutmak. Şehir tedhişçiliği, sokaklarda yapılan terörizm. Bu eylemin hedefi ya hükümetleri devirmek yahut da -sömürgelerdeki bağımsızlık taleplerini kabule zorlamaktır, yabancı hükümetleri.

Birinci bölümün başlığı: Tedhişin ana hatları. Burton, yazıya Bertand de Jouvenal'den bir iktibasla giriyor: "Ne yazık ki zor'a göz yummanın ne kadar tehlikeli olduğunu ancak iktidara zor'la yükselenler bilir. Oysa meşru yollardan iktidara geçenler şiddet politikasıyla karşılaşınca apışıp kalır ve tehlikeyi zamanında önleyemezler,

Şöyle diyorlar bize: "Ne bir savaşı önlemek söz konusu, ne de uçurumun kenarındayız. İçinde bulunduğumuz çağ bir yönetim buhranı çağı. İyi ama stratejik uyusukluk altında bile tedhiş gerekçesi saklı değil mi?

Bazan örgütlenmiş bir tedhiş. Devletler çok kere, resmî beyanlarıyla yüreklendiriyor tedhişçileri. Barış içinde bir arada yaşayacağız, diyorlar. Başka ülkelerin içişlerine karışmamak prensipleriymiş.

Tedhiş eylemcileri içinde çağdaş halk kahramanları var: Mao, Ho Chi-Minh, Che Guevera gibi. Millî devletlerarasındaki savaşı ve kuvvet diplomasisini namussuzluk sayan aydınlar var. Bunlar için tedhiş meşrudur, çünkü yukardan değil halktan kaynaklanır. Halk ölecekmiş, nasılsa ölecek. Savaşlarda ölmüyor mu?

Bugün devrimci tedhişle uğraşırken, bu tedhişin uzun bir zamanı kucaklayan tarihini ve mazideki birçok örneklerini gözden geçiriyoruz. Mesela eski Mısır'ın papirüslerinde bile tedhişin izlerine rastlamak mümkün. Eski Yunan'ın site devletlerindeki parti kavgaları tedhişten başka ne!

Mısır vakanüvisleri "**Kan... Her tarafta kan**" diye feryat ediyor.

Sonra yazar, tarihin şahadetine başvuruyor uzun uzun. Tüsidit'ü konuşturuyor.

Evet... Güneş altında yeni bir şey yok. Fakat şehir tedhişinin derli toplu bir nazariyesi yapılmamış geçen asırda. Tedhiş, 1871 Paris Komünasıyla bir devrim aracı payesine yükseliyor. Sonra uslanmaz ve yaman terörist Blanki ve Lenin anlatılıyor.

Çağdaş tedhiş, millî sınırlar tanımaz Burton'a göre. Başiboş, deli dolu bir saldırı. Bunun için tedbir almak son derece güç. Tedhişçiler sayıca az. Ama hepsi de çılgın, hepsi de canından vazgeçmiş. Ve Burton, dünyadaki belli başlı tedhiş gruplarını temsil ettikleri ideolojileriyle beraber bir bir sergiliyor. Kitap 344 büyük sayfa.

İçindekiler aşağı yukarı şunlar:

- 1 — Tedhişin ana hatları
- 2 — Yaratıcı tedhiş
- 3 — Kıvılcım - Lenin'in yeniden keşfi
- 4 — Uzun bıçakları bileyin - Nazi ve faşist tedhişi
- 5 — Kır gerillası mı?

Şehir gerillası mı?

Metodolojik tartışma

- 6 — Tupomaros yahut devrimci değişim için yeni model
- 7 — Komünizm sonrası devrimciler - yeni sol
- 8 — Beyaz ve siyah ırkçılık
- 9 — Bölücü terör
- 10 — Şehir gerillası konusunda İngiliz tecrübesi
- 11 — Yaşasın ölüm!

Ümitsizlikten doğan tedhiş

12 — Tepki

13 — Haşiye, tedhiş pazarı mı?

Batı Avrupa için reçete Ekler:

- 1 — Şehir tedhişinin ideolojik kaynağı
- 2 — Şehir tedhişine yol açan şartlar
- 3 — Kuzey İrlanda'daki örgütler

Bibliyografya

SON DURAK: ANOMİ

Cevdet Paşa'ya göre, dinlerin de sapıklıkların da kaynağı Asya.

İranlı Mezdek hem sosyalizmin, hem komünizmin, hem nihilizmin piri.

İslamiyet bu çılgınlıkları tasfiye etmiş.

Mezdek'in çömezleri, ya isim değiştirerek yeraltında yaşamaya çalışmış yahut Avrupa'ya sığınmış. Anarşizmin tarihini yazanlar Yunan-ı Kadim'e kadar uzanır. Sonra Orta Çağ manastırlarına uğrarlar. Elbette ki XIX. asrı kızıla boyayan bu mezheb-i siyasiyi Mazdeizm'e icra etmek yanlıştır. Böyle bir akrabalıktan ancak anarşizmin tarih öncesi için söz edilebilir.

Devlet-i Aliye'ye gelince... Nizama perestiş eden ceddimiz için nizamı tahribe yönelen her davranış çılgınlıktı. Sultan faniydi, saltanat ebedî. Gerçi isyan ve iğtişaş (karışıklık) insanlık tarihinin kaçınılmaz afetleri. Ama Osmanlı'da hiçbir ayaklanmanın hedefi devleti yok etmek değildir.

XIX. asrın sonlarında Çarlık Rusya'sını titreten nihilistler, Osmanlı için birer ihtilâlcilerdi. İhtilâl, dilimizin en korkunç, en karanlık kelimesiydi. Fitne, fesat, fetret, o meş'um hercümercin belirtileri veya hazırlayıcısıydı. Türkçede anarşiyi karşılayacak tek lâfız vardı: İhtilâl.

Avrupa'da esen tedhiş rüzgârı XX. asrın başlarında ülkemize de uğradı. Anarşinin iğrenç çehresini o zaman görür gibi olduk. Bir ermeni komitecinin Halife-i Rûy-i Zemin'e fırlattığı bomba, garpperest bir şairimize tanınan mısralar ilham etti: "**Bir Lâhza-i Teehhür**". Halûk'un babası, masum kardeşlerinin "**bacak, kelle, kol**" ve kemiklerini havaya savuran bombayı bir "**darbe-i mübeccele**", bir "**dûd-i muntekim**" olarak selâmladı. İhtilâlin kanlı sancağını "alâmet-i tahlis" diye alkışladı bir başka şair (A. Rifki). Fakat o meş'um tanrı henüz isimsizdir.

"Fevzâ" kelimesi lügat hazinemize ikinci Meşrutiyetin armağanı. Başka bir deyişle "Kamus-ı Okyanus" tercemesinde uyuyan bu köhne lâfzı diriltlen, ikinci Meşrutiyet intelijansiyasıdır.

Türk düşünce tarihinde, anarşizme siyasî bir nazariye olarak yer veren ilk yazar -öyle sanıyoruz ki- Bedii Nuri (1901). "Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası"nın o geniş tecessüslü muharriri bir Fransız sosyologunun (Palante) -Revue Philosophique'de çıkan- uzunca bir tetkikini "**Ferdîyûn ve Fezvaviyûn**" başlığı ile dilimize aktarır (a.g.m. cilt 3, s. 641-671). Makalenin Türk umumî efkârında herhangi bir iz bıraktığını sanmıyoruz.

Anarşiye felsefî bir mefhum olarak, vatandaşlık hakkı tanıyan ilk Türkçe lügat "Kamûs-ı Felsefe" (1914). Rıza Tevfik, bu uzunca bendi (s. 227—233) şöyle bir hükümlerle hülâsa eder: "Bugün bütün filozoflarla beraber efkâr-ı münevvere eshabınca (aydınlar) şüphe kalmamıştır ki, anarşi, sırf bir düstûr-ı itikat (inanç) olarak düşünülürse, dalâlet (sapıklık)tır. Eğer fiilî ve amelî olursa cinnetten mütevellit bir cinayet, cinayet-i siyasiyedir."

Sevimli "feylesof"umuz ve Proudhon'u anlayabilirdi, ne Bakunin'i; anarşizimle anarşiyi birbirine karıştırmaması mukadderdi. **Fevzaviyûn** hakkındaki makalesi Avrupa'nın müesses nizâmını ayakta tutmaya çalışan batılı üstadlardan iktibas edilmiş bir gölge fikirler sergisidir. Bununla beraber, fezvaviyûn mevheb-i içtimaiyi uzun zaman Bedii Nuri ile Rıza Tevfik'in serseri tecessüsünden başka bir meraklı bulamaz. **Fevzâ**, ne Selahi'nin lügatine kabul edilir, ne Şemseddin Sami'nin, ne Redhouse'un. 1928'lerden sonra Hüseyin Kâzım Kadri'nin büyük Türk Lügati'nde tekrar boy gösterir: "**Her ferdin her nevi vesâyet-i hükümetten âzâde olarak başlıbaşına tekâmülüne taraftar olan meslek-i siyasî ve içtimai. Hükûmetsizlik, anarşi. Cemiyet-i beşeriyenin ancak bu tarzda hukuk-ı tabiiyesini inkişaf ettirebileceğine ihtimal veren mezheb-i ihtilâliyün.**"

Anarşizm, otuz yıl sonra felsefî muhtevastan sıyrılarak T.D.K.'nin sözlüğünde karşımıza çıkar:

"Anarşizm, anarşistlerin mesleği."

Anarşist: başsızlık taraflısı" (2. baskı, 1955).

Türk için en büyük felaket: Başsızlık. Ferd, devletin emrinde, devlet, ferdin hizmetindedir. Toplum yekpare bir bütün. Hodgâmlık sosyal uzviyetin tanımadığı bir hastalık. Bambaşka bir ruh ikliminde gelişen anarşizm. Avrupa'nın diğer emraz-ı içtimaiyesi gibi, ülkemize de uğrar zaman zaman. Ziya Paşa'nın:

**"Cihan nâmındaki bir maktel-i âme yolum düştü
Hükümet derler anda bir nice salhaneler gördüm."**

Feryadı, tekerrürüne şâhid olmadığımız yabancı bir ses.

Fikret, ferdiyetçi anarşizme zaman zaman yaklaşır:

"Kimseden ümmid-i feyz etmem, dilenmem perr-ü bâl

Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim tâirim."

diyen şair "Tarih-i Kadim"de Stirner'i hatırlatır. Ama bunlar marazî bir hassasiyetin kanat çırpışlarıdır sadece. Rüzgâr yine batıdan esmektedir. A. Rifkı, Bektaşilikten ihtilâlciliğe, ihtilâlcilikten Budizm'e geçer. Serseri ve kararsız bir cevelân.

Son yılların talebe hareketlerine gelince... Bunlar "23 Nisan" bayramında ellerine tabanca ve dinamit lokumu tutuşturulan çocukların oynamaya heveslendikleri kanlı bir oyundur. Anarşi?

Belki... Anarşizm?

Hayır. Kendi kendini tahrib eden bu zavallı nesil, anarşizmin belli başlı nazariyecilerinden habersizdir. Zaten ne Bakunin çevrilmiştir Türkçeye, ne Proudhon, ne Kropotkin, ne Elisee Reclus... Ne Stirner. Bize göre bu tehlikeli macerayı vasıflandıracak kelime anarşiden çok "anomie"dir. (Ümitsizlik; kanunsuzluk; uyumsuzluk)

Zira sanayileşmiş ülkelerde saman alevi gibi parlayıp sönen talebe hareketleri bizde müzmin bir hastalık gibi devam ediyor...

Anarşist tedhişin hedefi: Devlettir.

Öğrenciler birbirini yemekle meşgul, cinayetten çok intihara benzeyen bir çılgınlık bu. Yabancı rüzgârların körüklediği bu yangını batılılaşma faciasının son perdesi olarak görüyoruz. "Anomie" ama hiçbir ülkenin benzerini görmediği vahim şümüllü ve köklerini tarihin derinliklerine dayayan bir "anomie". Kamuslardaki tariflerden hiçbiri ülkemizi tehdit eden büyük tehlikeyi kucaklayamıyor. Zira Avrupa bizdeki değerler hercümercine hiçbir çağda şahid olmamış.

"Anomie" (a. nefiy takısı, nomia: kanun, nizam) kanunsuzluk demek, sabit bir kanun yokluğu.

Sosyoloji Kamusu şöyle diyor:

"**Anomi**, Durkheim tarafından uydurulan ve o zamandan beri sosyolojik tahlilde mühim bir yeri olan mefhum." Sosyal İş Bölümü'nde (1893), "düzeni sağlayan ahlâk ve hukuk kuralları ortadan kalkınca toplumun bütünü küçülen hastalık" olarak tarif edilir. Tarihin belli dönemlerinde "davranışları biçimlendiren ve idealleri inşa eden değerler sistemi ile ferdler arasındaki münasibetler alt üst olur. Bu buhran toplumun bütünü küçülen zaman "anomie" vardı; "anomie" dayanışmanın yok oluşudur." Durkheim'e göre, sosyal iş bölümü kendine has bir dayanışma biçimi yaratır: Organik dayanışma. Sosyal faaliyetlerin farklılaşması ile toplum üyelerinin ortak duygularında değişimler olur; bu da sosyal inançların gevşemesine yol açar; toplum imajının yerini kişi imajı alır. Ferdler kendilerinde birtakım kabiliyetler olduğuna inanırlar; toplum onlara belli roller verir; eğer bu kabiliyetlerle, o rolleri birbirine uymuyorsa sosyal bütünleşme gerçekleşemez... Çağdaş toplum, işbirliği ile rekabet, dayanışma ile çatışma arasında bocalamaktadır. İktisadî anarşi ve -aile, kilise, korporasyon gibi- ara kuruluşların zaafı yüzünden dengesizlik doğunca değerler sistemi bozulur; kişinin amaç ve araçları ön plana geçer; çünkü sosyal düzen, sosyal ahengi sağlayamaz artık.

Durkheim'in "**İntihar**" adlı eserinde "anomie"nin bir başka yönüne ışık tutulur; ferde kucakında yaşadığı toplumun normları arasındaki münasebet (bu normların ferd tarafından benimsenip benimsenmemesi). Ferde sembolik düzen arasındaki münasebeti ele alan bu inceleme, yalnızlaşan insanın sonsuz ve baş döndürücü arzular içinde bocalayışını aydınlatır. Toplum, insanın kaynağında yer alan bu bunalım kaybolur ama bütünleştirici müesseselerin baskısı azalınca tekrar belirir, "anomie" budur işte. "Anomie"nin izahı artık sadece sosyal düzen çerçevesi içinde yapılmaz; arzuyla kanun arasındaki münasebeti ve kanunun arzuyu beşerileştirmekteki aczi de dikkate alınmalıdır. "Anomie" ölçsüzlüğün hastalığıdır.

Merton'a göre "anomie"nin kaynağı, toplumun teklif ettiği amaçlarla, bu amaçları elde etmemizi sağlayan meşru vasıtalar arasındaki uyumsuzluktur; ferden toplum tabakaları içindeki yerinden doğan bir uyumsuzluk.

Wirth ise şöyle der: "Sosyal yönelişlerin dayandığı temel zayıflamışsa (yani herkes başka bir telden çalışırsa, ferdler arasında dayanışma kalmamışsa, değerler levhası altüst olmuşsa),

toplum yapısı çözülmeye yüz tutar; Durkheim bu çözülmeye "anomie" diyor, bir nevi sosyal boşluk, içtimaî adem, intiharlar, cinayetler, kargaşalıklar birbirini kovalar; çünkü ferden yaşayışı artık

bütünleşmiş ve müstakar bir içtimaî zemine kök salmış değildir; hayat faaliyeti geniş ölçüde, manasını ve hikmet-i vücûdunu kaybetmiştir.

TARİHTEN GELEN SES

Anarşi, anomi, terör.,

Hangi adla yâd edilirse edilsin, korkunç bir buhranın pençesindeyiz.

Teceddüd illetinden doğan bir buhran.

Bin yıllık bir medeniyet parça parça yıkılır, toplum hayatına yön veren inançlar yok edilirken, şuursuz bir intelijansiya sevinç çılgınlıkları atıyordu. Ama zelzelenin yaptığı ve yapacağı tahribatı bütün dehşetiyle sezen ve mezar kazıcılara "Ne yapıyorsunuz?" diye haykıran vicdanlar da yok değildi. Mustafa Sungur'un kitabı (Anarşi, Sebeb ve Çareleri, 1978), Bediüzzaman'ın bu korkunç felaketi önlemek için nasıl yarım asır çalıştığını anlatıyor.

İktidar, kulaklarına pamuk tıkamayıp Nurslu Münzevi'nin ihtarları üzerinde düşünmek zahmetine katlansaydı. Ülkenin akıbeti bu kadar hazîn olmazdı belki. BEDİÜZZAMAN'A GÖRE,

"dini terk edip İslâmiyet seciyesinden çıkan bir Müslim, dalâlet-i mutlaka'ya düşer, anarşist olur".

"Ruhunda kemâlata medar hiç bir halet kalmaz, vicdanı tefessüh eder, hayât-ı içtimaiye için bir zehir olur".

"Laubaliler iyi bilsinler ki dinsizlikle kendilerini hiç bir ecnebiye sevdiremezler. Zira mesleksizliklerini göstermiş olurlar."

Müslüman başka bir dine giremez. Ne Hıristiyan olabilir, ne Yahudi, ne de Bolşevik.

"ÇÜNKÜ BİR İSEVÎ MÜSLÜMAN OLSA, İSA ALEYHİSSELÂMI DAHA ZİYADE SEVER. BİR MUSEVÎ MÜSLÜMAN OLSA, MUSA ALEYHİSSELÂMI DAHA ZİYADE SEVER. FAKAT BİR MÜSLÜMAN MUHAMMED ALEYHİSSALATÜ VESSELAMIN ZİNCİRİNDEN ÇIKSA, DİNİNİ BIRAKSA, DAHA HİÇ BİR DİNE GİREMEZ, ANARŞİST OLUR."

Kaynakça

Bkz: **Cemil MERİÇ hzı: Mahmut Ali MERİÇ** Kırk Ambar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2009, Cilt II 2006. Sh:435-517

BİZ YOBAZ BİLE DEĞİLİZ!

9 Nisan 1969

Bugünkü Batı medeniyetinin temsilcileri bir 19. yüzyıl başına, çağdaş Avrupa'nın kurulduğu çağlara çeviriyorlar bakışlarını, bir de insanlığın beşiği Doğu'ya. Tolstoi, Gandhi, Tho-reau vs.

Bizim yaşamamıza şuurlanmamıza bağlıdır.

Oysa iki türlü yobazlık var bizde. Ama biz geniş ölçüde yobaz bile değiliz. Biz başkalarını inkâr etmek için, sevmemek için yobazız.

Horatius'un tâbiri ile bir yaban domuzu olmak için Tanrı'yı inkâr etmişizdir, Tanrı'nın bizden yapmamızı istediği şeyleri yapmamak için münkir olmuşuzdur. Hayata karşı, düşünceye karşı beslediğimiz kin için yobazlaşmışızdır.

Proudhon öldüğü zaman onun hakkında ilk büyük kitabı bir akademi âzası yazar: Sainte-Beuve. Proudhon iktisatçıdır, sosyologdur. Bir kavga adamıdır. Her türlü konformizme cephe almış, her préjugé (peşin hüküm) ile dövülmüş, daima hakikate yönelen bir fikir adamı. Proletaryanın kendisi. Buna rağmen proletaryanın bu umacı-adamı ile uğr yine burjuvazinin büyük bir adamı, Sainte-Beuve olmuştur. **Zirvelerde sınıf yoktur.** Sainte-Beuve bu haşin düşünce adamıyla, kendi sınıfındaki insanlara gösterdiği muhabbetten daha büyük bir muhabbetle meşgul olmuştur. **İnsan düşüncesi tarlalar gibi çitlerle ayrılmaz. Edebiyat yalnız ölçülü söz değildir.** Proudhon da, Bergson da, Pascal veya Descartes da edebiyatın içine girer. Bu mânâda bizde tek edebiyat tarihi Ahmet Hamdi'ninkidir. Yalnız o, düşünürlerin hangi içtimaî çevreden geldiklerini belirtir.

St. Beuve düşüncesiz edebiyat olamayacağını söyler.

Sartre bir kiliseye girmemiştir. O da Sainte-Beuve gibi içtimaî bir sınıftan kopmuş, bütün sınıfların üstünde bir vicdan olmak istemiştir. Her gün yeni hükümlere varır, hiçbir zaman alışkanlıklara bağlanmamıştır.

Gurvitch 1951-52 dersleriyle, 63-64 derslerini Proudhon'a ayırmıştır Sorbonne'da. Yalnız bu bile Proudhon'un çağımızda ne kadar önem kazandığını göstermeye yeter. Bouglé'nin Proudhon hakkında çok önemli bir eseri vardır. Bougie ve Gurvitch istanbul'da da konferanslar vermişlerdir. Proudhon hakkında son eserlerden biri de Bancal'inki.

Proudhon Marx'tan hiçbir şey almamış, Marx Proudhon'-dan çok şey almıştır. İki de büyüktür ve bir bütün teşkil ederler. Proudhon dünya düşüncesi üzerinde sırf düşünce olarak Marx'tan sonra en çok tesiri olan adam. İngiliz Trade-Unionism'inde, Webbiste harekette büyük tesiri olur.

1848'de yayımlanan Manifesto Fransa'da hemen hemen hiç tesir yapmaz. Siyasî hâdiselerin tesiriyle Marksizm galebe çalar. Guesde ve Lafargue ile Languet Fransa'ya Marksizmi sokarlar. Proudhoncular'ın başında büyük ihtilâlcî Baku'nin vardır. Ondandır Brousse, Jaurès Proudhon'la Marx'i birleştirmek isterler. (Jaurès Humanité dergisinin kurucusu. France'in tâbiri ile 20. yüzyılda yetişen en büyük Fransız). Gurvitch Marx diyalektiği ile Hegel diyalektiği arasında hiçbir ortak yön yoktur. **Yalnız ideoloji (Hegel'in) hâkim sınıfın ideolojisidir. Marx da kendini bu diyalektikten kurtaramamıştır.** Proudhon'un da Hegel diyalektiği ile hiçbir ortak yönü yoktur. Daha 1843'de Proudhon Hegel diyalektiğini tenkit eder, ve kendi diyalektiğini Kant ve Fichte'ninkine yakın bulur.

Proudhon Hegel'i Ahrens'den öğrenmiştir.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

CEMİL MERİÇ'İN BİR DÜNYANIN EŞİĞİNDE ADLI KİTABINDAN

İlk telif eseri olan Bir Dünyanın Eşiğinde, o zamana kadar "coğrafyasında tek kıta, kafasında tek yarım küre" olan Meriç'in Asya'yı, özellikle "Hint"i keşfidir. Olemp'i ararken Himalaya çıkmıştır karşısına. 48 yılını gömdüğünü söylediği bu kitapta, düşüncesi ve şiiriyle, dini, felsefesi, masalıyla Hint edebiyatını ve uygarlığını inceleyen Meriç'e göre,

"Çağdaş Avrupa, en aydınlık taraflarıyla Hint'in bir devamıdır". Düşünsel serüveninin tamamında olduğu gibi bu mihnetli çalışması sırasında da zaman zaman okuyucusunu bulamamaktan, anlaşılmaktan şikâyetçidir. Ama herkesi davet ettiği bu dünya, düşünce hürriyetinin vatanıdır. "Hint," der Meriç, "Her inanca söz hakkı tanıyan bir ülke olduğu için ikinci vatanım oldu. Bu kitapta rüyaları ve realitesiyle bütün Hint var... yani bütün insan."

"ÖNCE AMEL

Demek çektiğimiz acıların tek sorumlusu: biziz.

Huzur bir tesadüf değil, bir mükâfat.

Benlik dediğimiz heykeli, daha önceki doğuşlarda kendimiz yonttuk.

Rastgelelik yok kâinatta.

Yaptığımız her hareket, gelecek hayatlarımızın kaderini çizmekte.

İnsana bu kadar geniş bir sorumluluk yükleyen başka bir inanç tanımıyoruz. Batı'nın soyaçekim nazariyesinden çok daha kucaklayıcı, çok daha sert bir determinizm bu¹.

Önce Amel, sonra Varlık.

Ortaçağ skolastiğinin iddia ettiği gibi, önce Varlık, sonra Amel değil.

Zekâ kendi kendini yaratan bir çaba.

Karman: Cihanşümül adalet. Bu inanç yalnız Vedanta ahlâkının değil, Budizmin de kemer taşı. Hind'in şer meselesine getirdiği çözüm aydınlık... ve insanca.

Tanrı'yı kötülemeden, dünyadaki kötülükleri izah etmek ancak Karman ile mümkün.

Madem ki felaketlerimizin kaynağı daha önceki doğuşlarımızda işlenen günahlar; niçin ve kime isyan edeceğiz?

Acı çekmek: eski bir borcu ödemek ve mutlu bir geleceği hazırlamak.

Bugünü yapan: dün.

Ama yarına karşı tamamen hürüz. Yarın, bizim dokuduğumuz bir kumaş.

Ne var ki insanlık bir bütün. Soyumuzun işlediği günahlardan da sorumluyuz bu anlayışa göre.

Hepimiz Tek'in türlü tecellileri değil miyiz?

Amel, bir gergef; ipliği arzu (Kama). Mutluluk için fazilet yetmez, arzulardan da sıyrılmalıyız.

Bu acılar gayyasından kurtulmadıkça hükümdar olmuşuz, parya olmuşuz, ne farkı var?

Hayır da, şer de zincir.

Biri hafif, öteki ağır.

Amaç: bütün zincirleri kırmak.

"Susuz bir kuyuya düşen kurbağa gibi kıvranmak istemiyorsak, yeniden doğuş zincirlerini kırmalıyız.

Korkunç olan ölüm değil, sürekli doğuşlarımız.

Zerre bütüne karışmalı ki hasret dinsin.

Bizi hayat denen ezeli cehennemden yalnız Bilgi (cnana) kurtarabilir.

"Birlik sırrından habersiz olanlar, yerini bilmedikleri bir hazineyi arayan körlere benzerler. Atman

¹ Determinizm: kaçınılmaz sona inanma; Doğa'daki her olayın, dolayısıyla insanın tüm faaliyet ve davranışlarının kendi iradesi dışında seyreden bazı faktörlere tabi olduğunu ileri süren teori, gereklilik.

(insanın ruhu, özü, can) –Brahman ² sırrına erenlerse her türlü kaygıdan, her türlü kuşkudan azat olur. Atmanla kaynaşan, rüyasız bir uykunun huzuruna kavuşmuş, Çokluk'tan Teklik'e yükselmiş, dertlerden kurtulmuştur". Nedir bu Atman-Brahman?

VAHDET-İ VÜCUT

"Ötelerin ötesidir, Brahman, yücelerin yücesi. Tanrıları yaratan O.

Başlangıçta yalnız O vardı. Her yerde O, her şeyde O.

Adlar değişik, kalıplar ayrı, cevher tek: Brahman. Göremeyiz, duyamayız, kavrayamayız Brahman'ı. Beyin sınırlı, Brahman uçsuz bucaksız.

Bütün sığar mı Parça'ya? Brahman ne O dur, ne Bu".

Ama Brahman'ın dışında başka bir Kâinat da var: medleri, cezirleri, fırtınalarıyla benliğimiz:

Atman. Atman zerreden küçük, Atman evrenden yüce.

"Vücut bir araba, sahibi: Atman.

Akıl: arabacı.

Koşumlar: idrak.

Duyumlar: at.

İdrak duyumlardan, akıl idrakten, Atman akıldan üstün".

Aynı ağaçta iki kuş...

Tüyleri pırlıl pırlıl ikisinin de.

Biri meyvesini yer ağacın, öteki hareketsiz huzur içinde".

Bu ağaç kişiliğimiz.

Kuşların ilki vehimler âleminde bocalayan Ben...

İkincisi zamanın ve mekânın ötesinde, değişmeyen Ben: Atman.

Gerçekte kuş tek.

Atman için ne doğum var, ne ölüm.

"Hem kıpırdar, hem kıpırdamaz. Hem uzak, hem yakın.

Hem her şeyin içinde, hem de her şeyin dışında.

Bütün varlıklarda O'nu, O'nda bütün varlıkları gören şüpheden azat olur".

"Tabiat: bir vehim.

Bu vehmi yaratan ulu Tanrı.

O'nun zerrelere uçuşur dünyada, zaman zaman".

Dış dünya, çöldeki serap gibi...

"Gözle görürsün ama, gerçekte yok.

Susuzluğunu arttırır sadece, gidermez.

Karanlıkta yılan sandığın, aydınlıkta bir ip.

Korkun da, kaygın da bir vehim: Maya".

"Testi toprak, dalga su, bilezik, altın, kâinat Ben...

Tanrılar yok olduktan sonra Ben varolacağım".

"Düşünen kavrayamaz Atman'ı, düşünmeyen kavrar. Anlayan anlayamaz, anlamayan anlar".

"Bilgeye Atman nedir diye sorarlar.

Cevap vermez. Israr edilince, söyledim ama, anlayamadım, Atman sükuttur, der".

"Güneş onun buyruğu ile doğar, rüzgâr onun buyruğu ile eser. Agni de, İndra da, Yama da onun buyruğu ile dolaşır".

Dış dünya, iç dünya...

² **Brahman:** Hint felsefesi geleneğinde, hem içkin hem de aşkın olan, hem kâinatta ve hem de kendisinde var olan en yüksek varlığa kendisiyle birleşmenin nihai ve en yüksek hedef olarak addedildiği dünya ruhudur

Bu ikilik bilgisizliğimizden doğan bir kuruntu.

Varlık tek: Atman-Brahman.

Hegel'i hatırlatan bir diyalektik. **Atman, tez. Brahman, antitez.**

Atman-Brahman, yani tek varlık, mutlak varlık, sentez.

"Gökte bir tek ay var. Ama sularda aksi sonsuz.

Her testinin suyunda başka bir ay. O testilerden biri de sensin. Ateşten fıskıran kıvılcımlar gibi, tek cevherden fıskırmış bütün varlıklar, Atman: bir örümcek, dünya: ördüğü ağ".

Her meyvede tohum, her canlıda Atman var. Sevgilide bizi çeken o. Çocuğumuz ondan bir zerre diye aziz. O'nu, ben'i, onları değil, bütün varlıkları kucaklamalı sevgin. Bütün varlıkları, yani Tanrı'yı.

"Brahman'ı Atman'ın dışında arayanı terk eder Brahman.

Tanrıları Atman'ın dışında arayanı terk eder Tanrılar.

Bütün'ü Atman'm dışında arayanı terk eder Bütün. Atman Brahman'dır, dünyalardır." sh.117-119

BRAHMA

"Ben her şeyin bağrından fıskırdığı Kaynak,

Ben her şeyin bağrında kayb olduğu Umman...

Ben Erkek, ben Dişi,

Ben Kadim, Ben binbir çehreli Tanrı:

Brahma, Ben Kâinatı oynatan Vehim.

Sonsuz ruhum, varlıkların otağı,

Ataların atasıyım, atam yok,

Tanrılar bağrım da doğar, bağrım da ölür.

Kanımda ilk şafakları kızılaştırır,

Ne geceler vardı henüz, ne şafaklar.

Geçmiş benim, Şimdiki An ben, Gelecek ben,

Her şey bende doğar, bana döner,

Ben bütün canlılarım, ben bütün ölümler.

Size Varlık gibi görünür ama,

Rüyamın yarattığı o sayısız dünyalar,

Gecelerimi aydınlatan birer şimşek,

Geçici birer parıltı, kaybolan birer hayalet.

Neden bu kadar yalan, diye soracaksınız.

Ruhum rüyalara muhtaçtı, birer yıldızdı bu rüyalar,

Gamlı sonsuzluğumu çiçeklendiren,

Ölümsüzlüğün dehşetini gideren birer yıldız".

sh:127

"Avrupa, sözde Hıristiyan.

Bencillikten başka kanun tanımıyor.

Çağdaş insanı önüne katan hırs: menfaat.

Tek kaygımız, hayatın tadını çıkarmak, bahtsızları mutluluğa kavuşturmak kimsenin umurunda değil. Birtakım fedakârlıklara katlanır görünüşümüz, ayaklanmaları önlemek için.

Devrimler bencilliği ortadan kaldıracaktı güya, imtiyazlıların sayısını arttırdı, ihtirasları körükledi, yeni bir ahlâk anlayışı getirmede.

Fedakârlığa yanaşan yok, her şey bizim olsun istiyoruz.

Toplumlar bu yüzden uçuruma sürükleniyor.

Bizi ne ilim kurtarabilir, ne teknik...

Eski cemiyetleri kurtarabildiler mi?

Bu kitabı dikkatle okuyalım...

Göreceğiz ki bizden daha iyi düşünen, kurtuluş yolunu bulan insanlar varmış" (E. Burnouf)." sh: 145

"Öldürmek... kimi öldüreceksin. Hayat yok edilebilir mi?

Ölüm, güneşin batışı.

Ölüm, bir sis.

Ölüm, bir şarkıyı çerçeveleyen sükût.

Bitmeyen bir şarkıyı, bitmeyecek bir şarkıyı.

Beden, gölgesi hayatın.

Gerçek olan o değil.

Kâinata bulutlardan bakınca, ölüm yok.

Sen vazifeni yapacaksın.

Sevinmeden, üzülmeyen, öfkelenmeden.

Amel bir zincir değil, bir kanat.

Bu oyun ezelden başlamış Arcuna (Hint kahramanı).

Roller ezelden dağıtılmış.

Sahnedesin ve bütün gözler üzerinde.

Tabiat gibi sakin olacaksın, tabiat gibi yalçın.

Tabiattan farkın: zekân.

İlk işin zekânı ışıktandırmak olmalı.

Bilen ve gören bir irade insan.

Patikalara sapmayan, yalpa vurmayan, ve yürüyen bir irade.

Ama bu, tecelliler âleminin kanunu.

Gerçek bilge tecelliler âleminden hakikat âlemine süzülebilendir.

Tanrı'yla kaynaşan için ne hayır var, ne şer.

Hakikata eriştin mi kitaplara ihtiyacın kalmaz.

Aradığın ışık kendi içindedir.

Bilgeliğin alâmeti ne istiğrak, ne cezbe.

Bilge, arzulardan soyunan erdir.

Hedef dünya nimetlerinden vazgeçmek değil, ihtirasların kökünü kurutmak, kendini Tanrı'ya vermek, onunla kaynaşmak.

Arzular denize karışan ırmaklar gibi dolacak ruhuna, onu bulandırmayacak, dalgalandırmayacak.

Huzur vahdet sırrına erenindir.

Bilgi amelden üstün.

Upanişadlar da böyle söylüyordu.

Öyleyse amele ne lüzum var?

Ormana çekilip kendimizi Tanrı'ya vermek dururken, niçin dövüşelim?

Arcuna yine karanlıklar içindedir.

Amel kutsal, adak kutsal, feragat kutsal.

Hangi yoldan kurtuluşa varacak?

Zekânın aydınlattığı amel yolundan.

Bilgiyle amel kaynaşacak.

Amel'den kim kaçabilir?

Yaşamak, hareket etmek demek.

Bilgi amelden üstün.

Ama atalet amelden üstün değil.

Dava, ihtiraslardan soyunmakta.

İhtiras, yolumuzu karartan sis.

Arzuları nasıl susturabiliriz?

Kendimizi bir ideale bağlayarak.

Amel, bir adak olmalı.

Esaret bencillikte.

Amacı haz olan, bocalar, yürümez.

Kurtuluş karşılık düşünmeden didinenindir.

Kendinden kopacak, varlıkların içinde eriyeceksin.

Tanrı'nın kendisi de amel.

Tanrılaşmak istiyorsan onun yolundan gideceksin.

Dünyada kemal yok.

Kişi madde kalıbından kurtulup ruhlaşmadıkça pir ü pak olamaz.

Ama daha önce aşılması gereken duraklar var.

Önce gündelik işler, sonra kurtuluş.

Büyükler kalabalığa örnek olmalı.

Krişna (Vişnu'nun bir avatarı olarak tapılır.) bunun için hep hayat sahnesindedir: tecelliler âleminin sevinç ve acılarına ortak olmak için insan kılığına girişi bundan.

Kazanacağı yeni bir zafer mi var?

Hayır. O, bir orkestra şefi gibi, hayat denen ezeli musikiyi düzenleyecek.

Hıristiyanların Tanrısı dünyaya bir kere iner.

Bu bir fedakârlıktır onun için.

Hind'in Tanrısı yeryüzündeki savaşa sık sık katılır.

Dünyayı karanlıklar basınca tarih sahnesinde boy gösterir ve yeni bir devir açar.

Kızmadan, heyecanlanmadan başarır işini.

Tanrı'nın zaman zaman insan kılığında tecellisi, kâinatın bitip tükenmeyen operasında bir nevi leitmotiv. (ana motif, nakarat, tema) " sh:147-148

TRAJEDİSİ OLMAYAN SAHNE

"Hind'in ruhunu canlandıracak tiyatro kahramanı ne uzun bir tarihin yükü altında ezilen bir Agamemnon olabilirdi, ne de Ortaçağ'ın karanlık hüznüne gömülen bir Hamlet veya Faust. O ülkeyi, balta görmemiş bir ormanın kucağında unutilan bir genç kız temsil edebilirdi ancak. Bir genç kız ki beşiğine koku serpen çiçeklerle kardeş ve eliyle beslediği ceylanlar kadar uysal".
Quinci

Dram şüphe ile iman arasındaki bocalayıştan doğar, Quinet'ye göre. Trajedi milletlerin hem kalbinde oynar, hem kafasında. Sophokles Sokrates'le, Shakespeare Bacon'la çağdaş...

Hint'te trajedi yok.

Toprağın bağrından isyan çılgınlıkları değil, neşideler yükselir. Gerçi, sanatla felsefe rahibin saltanatını yıkmak için elele vermiş gibi, gerçi Hint dramında Brahman'a düşen rol çok defa soytarıllık, ama bu çatışma sadece görünüşte.

TARİH EZELİ BİR MONOLOG: KONUŞAN DA TANRI, DİNLEYEN DE.

Kâinat bir tiyatro dekoru, Tanrı onu kendi eğlencesi için yaratmış.

Mevsimler, ışık, hayat... hepsi vehim.

Böyle bir dinle bağdaşabilecek tek trajedi kahramanı, bu hayalleri göz önüne serip tekrar yok eden

tabiat.

Hint sahnesini aydınlatan bu panteizm.

Böyle bir tiyatrodan üç birliğe ne lüzum var?

Kahramanlar istedikleri yerde dolaşırlar.

Sahne boyuna değişir.

Yerde başlayan maceranın gökte sona erdiği, iki perde arasında yıllar geçtiği olur.

Umumiyetle tek macera ve sığ bir psikoloji.

Kahramanlar kanlı canlı birer varlıktan çok bir hayal, bir şiir.

Böyle bir sahnede kan dökülemez.

Tropik ormanların doruklarından esen Himalaya rüzgârı, ama ne yırtıcı hayvanların kükreyişleri duyulur, ne alaycı kuşların keskin çığlıkları.

Ümitsizlik yok Hint tiyatrosunda.

Dünyaya bir defa gelmiyoruz ki.

Biz de bir gün mutluluğa ereceğiz.

Haksızlık nasıl olsa cezalandırılacak, fazilet mükâfatsız kalmayacak.

Sahne de hayatın, daha doğrusu hayatların bir özeti.

Hint, dünyayı küçümseyenlerin vatanı.

Doğru, ama tiyatroya eğlenmek için gidilir.

Şair eserini alkışlayacak kibar seyircileri düşünmek zorunda.

Korku, uzun sürmemek şartı ile, güzeldir.

Bunun içindir ki durum sarpa sarınca Tanrı'nın arabası imdada yetişip kahramanları acıdan ve realiteden kurtarıverir. **Avrupalı'nın mucize diye adlandırdığı müdahaleler, Hintli için gerçeğin ta kendisi, yani tabii.**

Yunan trajedisine hiç benzemez Hint tiyatrosu.

Onda ciddi ile komik kucak kucaktadır. Hükümdarlar eski destanların dilini, yani Sanskritçe konuşurlar. Yiğittirler, şairdirler, hayalperesttirler. Şark'ın mübalağacı ve ölçü tanımaz zihniyeti ile modern bir Batılı gibi alay eden soytarı, sağduyunun temsilcisi, nesrin hükümdarıdır. Vecitle aklın, şiirle nesrin ezeli diyalogu: Don Kışot ve seyisi...

Aristophanes'in tanılaştırdığı, modernlerin biz bulduk sandıkları alay, Doğu'nun yabancıysa değildir. Büyülü bir çiçekten yayılan baş döndürücü koku: Hint şiiri. Ama yeşil yaprakların ve çiğ taneciklerinin altında bir diken gizli.

Hint tiyatrosunda lirizm, Yunan'da olduğu gibi, koroya yükletilmemiştir, bütün eseri kaplar. Ama daha çok monologlarda yoğunlaşır, birer neşide olur. "Şakuntala"nın dördüncü perdesinde genç bir rahip sahneyi bir Şark gecesinin ihtişamını anlatarak açar:

"Sevgilisinden ayrılan bir genç kız gibi boynu bükük ayın. Solgun bir nilüfere benziyor. Nerdeyse şafak sökecek. Ay battı. O nilüferin pırıltısı hatıralaştı benim için. Ünnap yapraklarında incileşen jaleler, güneşin altın ışıkları ile kıvılcım kıvılcım. Manastırın damından mavi bir tavus uçtu, gözleri uykulu".

Bu tiyatro baştanbaşa bir aşk neşidesi. Asya toprağından fıskıran tek ihtiras o. Yunan tiyatrosunda böyle bir duygu yok. Bu bakımdan Hint, Yunan'dan daha yakın bize. Gerçi panteizmle halelenen bir aşk bu. Her yerde canan, her şeyde canan... Acıdan kıvranan bir genç içini şöyle döker:

"Bu tomurcuklarda sevgilimin cemalini görmekteyim.

Ahunun bakışında onun nigâhı.

Rüzgârın okşadığı sarmaşık onun gibi salınıyor.

Ölen sevgilim koku olmuş, renk olmuş, dağılmış bütün tabiata ("Malati ile Madhava").

Böylece aşk dinleşiyor Hint'te, sevgili sonsuzla kaynaşıyor. Canan tanılaşılıyor, Tanrı cananlaşıyor. Tabiat âşıklar için müşfik bir dost. Bulutlar haberci. Sevdalılarının üzerine çiçek yağmuru boşanır, Apsaralar korur âşıkları.

Hint dramının başka bir özelliği de tabiat sevgisi... "Şakuntala" kucağında büyüdüğü ormandan ayrılıp

kocasının sarayına gidecek. Yeni geline çelenkler örüyor orman perileri. Ve tabiat dile geliyor. Toprakla insan içli dışlıdır bu edebiyatta. Yunan şiirinde tabiat yok gibi. İnsanın toprakla böylesine kaynaşabilmesi için doğduğu yere kök salması lâzım. Hintli doğduğu yerde ölür, aile değişmez, cemiyet hep aynı, fert bir ağaçtır adeta, topraktan sökülünce feryat eder.” Sh:204-206

“Hintliler düşünceyi birçok bölümlere ayırıp incelemişler. İnsan hayatının dört amacı var, onlara göre: Bütün bilgiler bu dört amaç etrafında toplanabilir.

İlk amaç servet (arta),
ikincisi aşk (kama),
üçüncüsü fazilet (darına),
dördüncüsü de ruhun kurtuluşu (moksa).

Bu dört amaca uygun olarak hayatımız da dört devreye (aşram) ayrılır: önce öğrencilik devresi, sonra evlilik, dünya nimetlerinden kâm alınır, çoluk çocuk sahibi olunur, sosyal görevler yerine getirilir. İhtiraslar dinip saçlar ağardıktan sonra yeni bir devre başlar, içe kapanış. Ve yıllarca ormanda yaşanır. Sonra da yollara düşülür. Hayatımızın son devresi ise dervişlik çağıdır.

Hayatımızın ilk amacı olan arta, dirlik düzenlik içinde yaşamak.

Arta'nın gerçekleşmesini sağlayan bilgiler: iktisat, idare, politika...

Hint çok ilgilenmiş politika ile. Onun da Hobbes'ları, Machiavel'leri var. Ama politika sanatını bütün yönleri ile öğreten, ilmî eserlerden çok, masallar. Hayvanların insana yaşama dersi verdiği bu hikâyelerde heyecanın, hassasiyetin, ahlâkın yeri yok. Her an, yavuz bir kendini koruma içgüdü, azgın bir başarı hırsıyla karşılaşmaktayız.

Kavga tekniği, ahretle, dinle ilgisiz.

Hayvanlar dünyasındaki insafsız boğazlaşmayı insan planına aksettiren bir teknik bu. Birbirini parçalayan, birbirini yiyerek yaşayan mahlûklar... Sanki okyanusun derinliklerindeyiz. Zaten bu edebiyat türünün adı "Matsya-nyaya" (balıkların kanunu).

Yani büyük balıkların küçükleri yuttuğu bir dünya.” Sh:231

KEŞMİR EDEBİYATI

14. yüzyılda Müslümanlar'ın eline geçer Keşmir. Yalnız toprağı değil, gönlü de İslâm'ın olur.

Keşmirli Müslümanlar'ın kullandıkları yazı Arapça ve Farsça alfabeyi esas alır. Edebiyatları çok verimli değil.

Bu dildeki en eski eser "Mahanaya Prakaşa" (Büyük Işık). Yazarı Şitikanta 13. yüzyılda yaşamış.

14. yüzyılda, sofiliğin etkisini göstermeye başladığı bir dönemde, Lâl Ded çıkıyor karşımıza.

Lâl Ded, atalarının inancını terennüm eden tek değerli şair. Lâl Ded kadın. Lâl Ded, Şiva'ya âşık bir "meccub-u ilahî". Üryanlığını tan edenlere, "**kimden utanayım**" dermiş, "**insan kalmadı ki, insan, Tanrı'dan korkandır**".

Canla canan aynı Lâl Ded'e göre. Tanrı içimizde. Buz da su, kar da su.

Görünüşe bakma sen. Erenler indinde Tanrı, evrenin ta kendisi:

Gök de sensin, yer de sensin!

Hem alansın, hem verensin.

Hem çiçeksin, hem derensin!

Ne ben var, ne sen var, ne o.

Lâl Ded okyanusta yüzen bir sandal. Üryan, yollara düşmüş:

Bir taze çamur testinin

İçinde bulanık suyum” sh:259

"Dar bir milliyetçilik yerine bütün ırkların elele verdiği bir işbirliği istemektedir Tagor.

"Dünyanın bütün kültürleri kaynaşmak, birbirlerinden feyz almalı. Hepimizin baş kaygısı, milletlerin kültür alış verişi ve gönül birliği yapacağı meydanı hazırlamak. Dünyanın problemi bizim problemimiz artık. Kendi medeniyetimizle dünyanın bütün millî tarihleri arasında bir ahenk kurmak zamanı gelmiştir". Tagor bütün kültürlerle dost, "**kültürün yabancı olmaz**". Doğu ile Batı'nın yakınlaşması en büyük emeli." Sh:277

"Çağdaş Hind'i uyuşukluğun vatanı sananlar Vivekananda'yı okusun:

"Varlığını başkalarına adayabiliyor musun?"

Tanrı'ya inanmamış, secdeye kapanmamış, ömür boyu felsefeyle ilgilenmemiş de olsan, müminin ibadet, filozofun bilgi yoluyla erişebildiği kemale varmışsın" diyen adam, elbette ki çağımızın ve bütün çağların en büyük mürşitlerinden biri.

Vivekananda'nın ilk İncili: Karma yoga, çalışma yolu.

"Köleleştiren vazifeden kaç, içinden gelmeyen işi yapma..."

Çalışmanın tek amacı: çalışmak.

İş bir sevinç olmalı bizim için, başka mükâfat beklememeliyiz. Evren uçsuz bucaksız bir çalışma yeri.

Değerimizin gerçek ölçüsü: her günkü hayatımız.

Her sersem ömründe birkaç defa kahraman olabilir.

Her gün kahraman olabiliyor musun?

Büyük şöhretler gözlerimizi kamaştırmamalı.

İnsanların en yüceleri tanınmadan göçmüşler.

Onlardan yüzlercesi yaşamış her ülkede.

Sessiz çalışmış, sessiz yaşamış, sessiz ölmüşler.

Sonra düşünceleri bir İsa'da, bir Buda'da dile gelmiş. Biz tercümanları tanımışız".

Hakikata götüren ikinci bir yol Bakti Yoga, gönül yolu.

Kıldan ince, kılıçtan keskin bir yol bu.

Tanrıyı seviyorum demek kolay. Nasıl ve niçin seviyorum? Bu aşkın kaynağı korku mu, teslimiyet mi?

VAHİY DİYORSUN, VAHİY AKILLA ÇATIŞAMAZ. KEŞİF YOLU AKILDAN GEÇER.

Raca yoga üçüncü yol; Yogaların racası, şahı.

Amaç: düşünceyi dağıtmamak, tek fikre bağlanmak, hep onu düşünmek, hep onu yaşamak.

Bu çetin yolculukta ilk durak: nefse hâkimiyet.

Cnana yoga, tenkit ve tecrübe yolu.

Din de bir ilim, Vivekananda'ya göre. O da diğer ilimlerin araştırma metotlarını kullanmalı.

"İlmin tenkidine dayanmayan her inanç batıldır.

Tanrının en büyük nimeti: akıl...

Düşünmemek, küfürdür..

Her bilgi dinin bir parçasıdır, din, bilgilerimizin bütünü.

Gezegenleri tanımak zekânın parlak bir zaferi.

Ama asıl zafer iç dünyamızı tanımak, tutkuları dizginlemek, ruhun hoyrat güçlerini ahenkleştirmek".

Cnana yoga bir çeşit ruh kimyası Rolland'a göre.

"İlmin nereye gittiğini görmüyor musunuz?"

Hint ruhla uğraştı şimdye kadar. Mantıktan, metafizikten hareket etti. Avrupa'nın çıkış noktası, dış dünyanın müşahadesi. Ama vardıkları neticeler birbirlerine çok benziyor. Biz ruhçular araştırmalarımız sonunda Birlik'i keşfettik. Birliği, yani Tek'i, gerçeği. Madde ilmi de karşısında aynı birliği buldu. Bütün ilimlerin amacı Bir'e varış".

"Din de çağlarla gelişir, insan gibi. Tek düşmanı vardır, yobazlık. Yarının dini her güzeli, her iyiyi

bağrına basan bir ideal olmalı, yaşayan bir ideal... Din ölüyor diyenler var, bence yeni yeni geliyor... Dinle ilim tarla yüzünden kavgaya tutuşan iki kardeş. Tarlanın ekilip biçilmesi elele vermelerine bağlı. Batı'yı ancak akılcı bir din kurtarabilir.

Aydınların benimseyebileceği tek inanç: Advaita (vahdet-i vücut).

Buda'nın aşk dolu gönlüyle Çankra'nın zekâsı neden kaynaşmasın?..

Değişiklik olmayan yerde hayat yoktur. Keşke düşünceleri de insanlar kadar çoğalabilseler.

Her din büyük hakikatin bir parçası. Zavallı bizler, kâinatı elimizdeki kafese hapsetmeye çalışan birer çılgınız. Hakikata binbir yoldan varılır. Her yol hak. Hepimiz düşe kalka hakikati arayan birer yolcuysanız, hoş görmek ne kelime, kim kimi hoşgöreceksiniz?

Hind'in son peygamberi Ramakrişna, sefil bir paryanın kulübesini saçlarıyla süpürecek kadar insandı.

Müslüman oldu, Hıristiyan oldu, nihayet anladı ki Tanrı ne camidedir, ne kilisede, Tanrı kalbimizdedir. Mazinin bütün dinlerini kabul ediyorum, Tanrılarınız benim de Tanrılarım, gönlümü geleceğin bütün inançlarına açıyorum. Her kutsal kitap ezeli vahyin birkaç sayfası, daha çevrilecek sayısız yapraklar var" diyor Vivekananda." Sh:280-282

"ERKEKLE KADIN

Başlangıçta kâinat Atman'dı(insanın ruhu, özü, can). İnsana benziyordu Atman. Etrafına bakındı, kendinden başka bir şey göremedi. Söylediği ilk söz şu oldu:

Yalnız Ben varım. Böylece Ben kelimesi doğdu. Bunun içindir ki birine "kim o?" diye seslendiğimiz zaman "Benim" der, sonra adını söyler. Atman korktu, yalnız kalınca korkmamız bundandır. Atman: "madem ki yalnız Ben varım, kimden, neden korkacağım?" diye düşündü. Öyle ya! niçin korkacaktı. Ama keyifli değildi Atman. Bunun içindir ki yalnızlıktan hoşlanmayız.

Atman ikileşmek istedi., hem kadındı, hem erkek, ikiye bölündü, ilk karı-koca çıktı meydana. **Kendimizi yarım hissetmemiz, erkeğin kadına, kadının erkeğe ihtiyaç duyması bundandır.** Erkek Atmanla dışı Atman'ın birleşmesinden biz insanlar dünyaya geldik. Sonra binbir kalıba girdi Atman: hayvan oldu, bitki oldu. Agni de ondan fıskırdı, Soma da." Sh: 318

"DOĞRULUK

Ruhumuzu temizlemenin tek yolu: doğruluk. Doğruluk: göklere uzanan merdiven... Doğruluk: necat'a götüren kayık.

Tanrılar'a her gün bir at kurban etsen, doğruluk kadar makbule geçmez.

Bir havuz yüz kuyuya bedel, bir adak yüz havuza... Erkek evlat yüz havuzdan daha muteber. Bir doğru söz, yüz evlattan daha hayırlı.

Dünyayı ayakta tutan doğruluk...

Güneş doğruluk sayesinde doğar; rüzgârı estiren: doğruluk; sular onun yüzü suyu hürmetine akar.

Doğru söz en yüce fazilet, bilesin..

İbadetler ibadeti: doğru söz.

Doğruluk karşısında eğilesin.

Doğru söz: şeriat.

Tanrılar: hakikat, insanlar: yalan..

Tanrılaştır doğru sözden şaşmayan.

Yalan, bir bukağı; doğru söz: kanat...

Kır zincirlerini arşa yüksel.

Eğrilik insanı Tamu'ya sürükler.

Naradasmirti

KADIN

Kolay söylenmeli bir kadının adı, anlaşılır olmalı, tatlı olmalı; uzun hecelerle bitmeli bu ad ve bir duaya

benzemeli.

Çocuk doğurmak, çocuk yetiştirmek, ev işlerine bakmak., işte kadının vazifeleri.

Kendi başına buyruk olmamalı kadın: küçükken babasının sözünden çıkmamalı, evlenince kocasının. Dul kalınca oğluna itaat etmeli.

Hep güler yüzlü olmalı kadın. Evini akıllıca idare etmeli. Hem çok az para harcamak, hem kocasını rahat ettirebilmeli.

Erkek bu, ayağı sürçebilir, başkalarına kaptırabilir gönlünü. Kadın anlayışlı olmalı. Kocasının hiçbir meziyeti olmasa bile, Tanrılar gibi saymalı onu.” Sh:326-327

BHAGAVAD-GİTA'DAN

Ölümsüzlük üzerine:

Yok olmak diyorsun... kim yok olacak?

Her canlı ezelden ebede akan bir ırmak.

Ömrümüz zaman kadar uzun.

Çocuktuk bir vakitler, genç olduk... yarın ihtiyarlayacağız.

Partal bir libas gibi atacağız aşman bedeni, yeni bir bedenle doğacağız.

Mevsimler gelip geçer Bharata, renkler, kalıplar değişir.

Beyaz bir perdeye vuran gölgeler gibi, sevinçle keder.

Yokluktan varlığa geçilemez Bharata, varlıktan yokluğa geçilemez.

Aşılmaz bir duvar var vücutla adem arasında.

Evrenin dokusu ölümsüz.

Ölümsüzü kim yok edebilir?

Ruh kalıptan kalıba girer, aşınmaz.

Başlangıcı yok ki hayatın sonu olsun.

Ne ezelle başlayan yok olur, ne ezelde olmayan var.

Öldüreceğim diyorsun., kimi?

Ruha vız gelir fırtınalar, seller vız gelir.

Ne kılıç yaralayabilir onu, ne ateş yakabilir.

Yakalayamazsın ruhu duyularınla, hayalinde kavrayamazsın. O, bütün değişmelerin dışında.

Ölüm bir gerçek de olsa:

Hoş, ölüm bir gerçek de olsa, acımak neye yarar? Mademki her doğan göçecek, mademki bu bir almyazısı... ağlamakla ne değişecek?

Varlıklar nereden geliyor, biliyor musun?

Nereye gittiklerinden haberin var mı?

Neden üzülüyorsun?

Sen vazifeni düşün Bharata! Kşatriya dövüşür, ah etmez. Kan dökmeni haykırıyor gelenek.

Kavga savaştının kutsal vazifesi.

Düşmana sırtını çeviren yiğit, kendine güldürür herkesi. Adı lanetle anılır.

Günahtan kurtulmanın yolu tek: bütün varlığı ile koşmak vazifeye, ötesini düşünmemek...” sh: 362-

363

“HİNDÎ EDEBİYATI:

KEBİRDEN

(Kazeruniye tarikatının kurucusu Kebir (1440-1518) de tasavvuf edebiyatının öncüsüdür.)

Beni nerede arıyorsun?

Mescit tehi, kilise boş,

Ne Hint'teyim, ne Çin'deyim.
Kulum, senin içindeyim.

Güneş de gönlünde, ay da gönlünde,
Gözlerin kör dostum, göremiyorsun.
İçlerinde ezel neyi çalıyor,
Kulakların sağır, duyamıyorsun.

Bu benim, bu senin kavline düştün.
İyi ne, kötü ne, bilemiyorsun.
Benlik davasından sıyrılmadıkça
Ne yapsan boş, Hakka eremiyorsun.

Amel bir çiçektir, bilgi bir meyve
Neden o meyveyi deremiyorsun.
Misk ceylanda, ceylan miskten habersiz,
Cevher sende, akıl edemiyorsun.

O diyar, mevsimler şahı baharın,
Göklerinden nur boşanır o diyarın,
Nağmeler kanatlanır toprağından
Binlerce Krişna el pençe divan
Milyonla Vişnu secdeye kapanmış.
Veda okur sıra sıra Brahman.
İstiğrak içinde binlerce Şiva.
Her köşede rebap çalan bir Sarasvati.
Efendim tecelli eder o diyarda, Santal, ıtır dalgalanır rüzgârda.
Kaç mutlu varabilir o diyara.

Hangi kıyılara yolculuk, ey dost,
Yolcu yok, yol yok önünde, rehber yok.
Deniz nerde, gemi nerde, gemici nerde?
O ülkelere sefer yok, gönül hey!
Ne sandal var, ne sandalcı, ne halat,
Zaman yok, zemin yok, asuman yok.
Nehir yok, göl yok, umman yok.
Nerden içeceksin, gönül hey.
Evren serap, vaha sensin
Susuzluktan yanıyorsan,
Kendi çeşmenden içersin.

Akşam hem göklerde, hem gönüllerde,
Gölgeler, kıyısı olmayan deniz.
Açılsın guruba pencereleriniz,
Kaybolun aşk denizinde.
Gönül lotusunun tüveyçlerinden
Süzülen balı içiniz.
Dalgalara bırakın kendinizi,

İçinize dolsun umman.
Şarkılar geliyor uzaklardan,
Şarkılar, ilahiler, çan sesleri,

Coşkun, muhteşem ve ürkek.
Kebir der: kardeşim benim,
Bir saksıdır bu bedenim.
Tanrı, içindeki çiçek.
Aşk şarkılarıyla çınlıyor gece,
Gündüz aşk şarkılarıyla.
Toprak kulak kesilmiş,
Sen de dinle.
Ölüm kendisinden geçmiş, raks ediyor.
Hayat raks ediyor, kendinden geçmiş.
Toprak sarhoş, dağlar sarhoş, ummanlar sarhoş.
Kahkahalar geliyor uzaklardan,
Hıçkırıklar geliyor.
Ağlayarak raks ediyor insanlar.
Gülerek raks ediyor.
Cübbeni fırlat rüzgâra
Sen de karış insanlara.
Zemin sarhoş, zaman sarhoş
Bu şarkılarla sen de coş.

MARAT ŞAİRLERİ: TUKARAM'DAN

Şiirler yazıyormuşum,
Sözcükleri benim değil.
Vecd içinde dinlediğin
Bu türküler benim değil.

Ben Tanrının nadan kulu
Bilemezken sağı solu
Bu yol uluların yolu.
Bu cevherler benim değil.

Bu yol uluların yolu.
Bu cevherler benim değil

Konuşan O, söyleyen ben,
Öyle duydum efendimden.
Tuka der ki bu inleyen
Ses benim, söz benim değil.”

Erenler köyünde için aşk dolar,
Ne bir kaygın kalır, ne ızdırabın.
Ben o köyde gezer bir garip geda,
Dilendiğim lütuf ayak türabın.

Sh:401-404

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: MAhmut Ali Meriç Bir Dünyanın Eşiğinde [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

CEMİL MERİÇ'İN SAINT-SIMON- İLK SOSYOLOG, İLK SOSYALİST ADLI KİTAPTAN

Cemil Meriç'e göre çağımız Saint-Simon'la başlamaktadır, Saint-Simon hem endüstri devriminin ideologudur, hem sosyalizmin, Comte'un da, Durkheim'in de, Marx'ın da hocası. "Saint-Simon kutupları ahenkleştiren adamdı. Hem akıl, hem gönül. Zirveleri ve uçurumlarıyla büyük ve bütün. Fransa bir zelzeleden çıkmıştı. Yakılan şatoların, devrilen kiliselerin harabeleri ortasında yeni bir dünya kurmak... Aydınlı bekleyen vazife böylesine güç, böylesine şumullü idi. Biz de bir fetret dönemini yaşıyorduk, mazinin değerleri altüst olmuş, yeni bir değerler levhası kurulamamıştı. Devrim sonrası Fransa'sına benziyorduk. Ülkemizin kördüğümünü çözmek için, ondokuzuncu asrın en ansiklopedik kafasından faydalanamaz mıydık?

'**Saint-Simon, ilk sosyolog ilk sosyalist**', toplumun dertlerine çare arayan bir aydınının, batı düşüncesine, daha doğrusu Düşünce'ye uzanışdır" (Kırk Ambar, Ötügen, 1980, s. 451)."

"**Putları yıkmak**" için kaleme aldığı Saint-Simon'u Türk okuyucusuna şu satırlarla sunar Cemil Meriç:

"Yirminci asır, ondokuzuncunun entelektüel fetihlerini aşamadı, hâlâ Nietzsche, hâlâ Kierkegard, hâlâ Marx...

Düşünce dünyasının bu rakipsiz tâcîdarları içinde ismi en çok tekrarlanan şüphe yok ki Marx. Kiliseleri, rahipleri, orduları var, Aristo'nunkini aşan bir hâkimiyet. Çağımız insanı Marx'ın dostu, şakirdi veya düşmanı olarak mevcut, Kapital yazan belli kinleri, belli ümitleri bayraklaştırdığı için cihanşümül, '**ilmî sosyalizm**', **sosyalizmlerin en sert, en tutarlısı**.

Marksizm bir terkip:

Alman felsefesini, Fransız sosyalizmini, İngiliz ekonomi politiğini kucaklıyor.

Ama Marx'ın bu terkibe giren unsurları bütün canlılıkları, bütün usareleri, bütün zenginlikleriyle muhafaza ettiği söylenemez. O, çağdaş Batı düşüncesini, belli bir mizacın, belli bir sınıfın, belli bir dönemin ihtiyaçlarına göre ayıklayan ve aktaran bir fikir adamıdır. Avrupalı için Marx'ı tanımak, Marx'ı hazırlayan bir yaratıcılar zümresini de hiç değilse hatırlamaktır. Avrupalı tecessüsünü sınırlamak zorunda değildir, kitaptan kütüphanelere atlamak elindedir.

Biz başka bir dünyanın insanlarıyız. Tanzimat'a kadar tek kılavuzumuz vardı: Kur'an.

Avrupalılaştıktan sonra yolumuzu aydınlatacak yeni kitaplar aradık ama kitaplar sayısızdı; tehlikelerle dolu bir dünyada pusulasız ve haritasızdık, serseri bir tecessüsten başka yol arkadaşımız yoktu. Ne Comte'u tanıyabildik, ne Kant'ı.

Korkunun ve anlayışsızlığın diktiği setler yıkılınca ülkemizi istila eden biricik düşünce marksizm oldu, çünkü marksizm bir felsefe olduğu kadar bir kavga silahıydı da, emrinde misyonerler vardı ve memnu meyvenin cazibesi ile yüklüydü.

Düşünmedik ve düşünemedik ki marksizm batı düşüncesinin bütünü değildir, her ideoloji gibi o da bir sınıfın hakikatidir, hatta bir sınıf hakikatinin mütevazi bir parçası.

Liberalizmin hiçbir temsilcisi ile tanışmamıştık, Marx öncesi sosyalizmden haberimiz yoktu; bu dünya görüşü niçin sahneye çıkmış, hangi meselelere cevap getirmiş, 'ilmî sosyalizm' önünde niçin sahnedeki çekilmişti?

Biz kapitalizme yeni giriyorduk, kapitalizmin olgunluk çağında gelişen marksizm hangi problemlerimize ışık tutabilirdi?

Biz de, onsekizinci asır sonu Fransa'sı gibi bir ihtilâlin ferdasını yaşıyorduk, bir değerler anarşisi içindeydik, yıktığımız dünyanın enkazını nasıl temizleyecek, nasıl bir toplum kuracaktık?

Avrupa bile Marx'ın büyüünden kurtulmuş, kendine yeni kılavuzlar arıyordu. Yirminci asrın büyük hayal kırıklığı, elbette ki mazideki bir hatanın veya hataların eseri idi. Sanayi toplumunu bir acılar ve çılgınlar dehlizi yapan yanlışlık nereden geliyordu?

Batı, elli yıldır tarihiyle hesaplaşmaktadır.

Derslerini yeni baştan dinlemek istediği iki hoca var: **Saint-Simon'la Proudhon**. Biz de seslerini yeniden duyurmaya başlayan o iki yol göstericiye kulak kabarttık ve anladık ki Saint-Simon bir asrı

dolduran düşüncedir" (Saint-Simon dosyası, yayımlanmamış bir yazı, 1967). Sh:8-10

"Engels'in şamarıyla realiteden tarihe göçen Eugène Dühring, kendinden önceki sosyalistlerle alay eder: "Doğru olan isimlerinin ilk heceleridir der, Fourier "fou" (deli) dur, Enfantin "enfant" (çocuk), Saint-Simon "saint" (veli)". Saint-Simon gerekten de "saint"di:

BÜTÜN VELİLER GİBİ TANINMADAN YAŞADI, KÜÇÜMSENDİ VE ÖLÜNCE IŞIK OLDU.

"Yarışma zevkini azgın bir savaş haline getiren, kuvvetin her yolsuzluğuna alkış tutan, zengini kanma bilmez arzularla kıvrandıran, yoksulu ölüme terk eden rekabet, burjuvazide servet hırsını, tefeciliği, en zalim ve kaba taraftarıyla materyalizmi geliştirecekti. Liberalizmin benimsediği iktisat doktrinlerinin özü: dağıtımı düşünmeden mal üstüne mal yığmaktı. Devlet endüstriye karışmayacaktı. Kalbi yoktu bu doktrinlerin. Güçlüyü koruyor, zayıfı tesadüfün kaprisine bırakıyorlardı".

LOUIS BLANC

"Şairler, altın çağı insanlığın beşiğinde hayal etmiş; ilk zamanların bilgisizliği ve kabalığı içinde bir altın çağ; demir çağ demek çok daha yerinde olurdu. Altın çağ önümüzde, olgunlaşan bir toplum düzeninde. Atalarımız görmemiş böyle bir çağı, bir gün çocuklarımız görecek. Altın çağın yolunu açmak bizlere düşer".

SAİNT-SIMON

"Her ilerleyişin ruhu ütopya.

Geçmişin ütopyaları olmasa, insanlar çıplak ve sefil, mağaralarda yaşarlardı hâlâ; ilk sitenin taslağını da ütopyalar çizer, insanca rüyalardan nurtopu gerçekler doğar".

ANATOLE FRANCE" sh:36-37

KUĞUNUN SON ŞARKISI

Saint-Simon ölümünden az önce şakirdi Olinde Rodrigues'e "son eserimiz Yeni Hıristiyanlık ötekilerinden daha geç anlaşılacak" diyordu. "Artık din insanları çoşturamaz sanıyorlar, ne kadar yanlış! Katolik mezhebi modern ilimlerle, modern endüstriyle çatıştıyordu, ister istemez çökecekti. Bu bozgun yeni bir inancın müjdecisidir, tenkidin ruhlarda bıraktığı boşluğu bu inanç dolduracak".

"Yeni Hıristiyanlık", bir konuşmayla başlar. Gerici sorar:

"Size göre dinin hangi kısmı ilâhî, hangi kısmı sonradan katma?" İlerici cevap verir:

"Tanrı, insanlar birbirine kardeşçe davranmalıdır, buyurmuş. Hıristiyanlıktaki bütün ululuk bu ilkede. Yeni din bu emri gerçekleştirecek". Yeni kilisenin başlan yoksul sınıfın refahına en fazla yardım edenlerdir.

Katolikler de Protestanlar da doğru yoldan ayrılmış. Halk rahiplere inanmıyor artık.

Onbeşinci asırdan beri bütün buluşlar laiklerin eseri.

Matbaa kilisenin icadı değil, Amerika'yı keşifler bulmadı. Ne Dante rahipti, ne Ariosto, ne Tasso. Raffaello, Michel Angelo, Leonardo da Vinci laiktiler.

Onbeşinci asra kadar kan aristokrasisinin karşısına bir kafa aristokrasisi çıkaran, KARDİNALLERİNİ HALKIN ARASINDAN SEÇEN KİLİSE, ONBEŞİNCİ ASIRDAN İTİBAREN HÜKÜMDARLARIN KEYFİ YÖNETİMİNİ DESTEKLER, ZENGİNLERİN SUÇ ORTAĞI OLUR. Bütün bunları maddî çıkarları için yapar. Protestanlık Katoliklikten de gerici. Her iki mezhep de yerlerini Yeni Hıristiyanlığa bırakmalıdır.

Yeni Hıristiyanlık nedir?

Bütün milletleri ebedî huzura kavuşturacak olan yeni bir din. Dünya nimetleri bütün insanlarındır. Bilginler, sanatçılar, sanayiciler elele verip halkı yükseltmelidir. Güzel sanatlar, tecrübî ilimler ve endüstri kutsal bilgilerin başında gelir.

Cennete girmenin tek yolu vardır: acıları dindirmek, sefaleti yok etmek.

Yeni Hıristiyanlık, yanlış anlaşılıp, Leroy'a göre. Çağdaşların dikkati iki kelimeye takılmış: din ve Hıristiyanlık.

Mistik yorumlar almış yürümüş. Oysa Saint-Simon okuyucuyu ürkütmemek için en yeni fikirleri en eski kelimelerle sunar. Gerçekte o, Hıristiyan olmayan bir Hıristiyan ve Tanrıya inanmayan bir peygamber. Yeni Hıristiyanlığın Tanrısı bir süs, bir lakırdı: cansız ve soğuk. Şöyle bir görünüp kaybolur. Ve yerini ahlâka bırakır: birbirinizi seviniz. Dogmalar da, ibadet de teferruat. **İnsanlar arasında kardeşliği gerçekleştirecek olan: emek, iş ve ilim.** Ama, egoizmin hora teptiği bir toplumda idealsiz yaşanamaz. İlimden kopmayan bir iman, insanı toprağa bağlayan bir ideal.

Toplum bir atölye: amenna. Fakat bu atölyede bir mabede de ihtiyaç var. İnançlar kalıp değiştirir, fakat yok edilmez.

İlimcilikten barışçılığa, barışçılıktan endüstriyalizme geçer Saint-Simon. Sonra sosyalizmin temellerini atar. Nihayet düşüncesi dinî bir haleye bürünür: sosyalist bir din. Şakirtlerinin her biri bu geniş mirasın bir parçasını benimser. Yeni

Hıristiyanlık üstadın ölümünden sonra semavî bir kitap kadar kutsallaştırılır. Saint-Simon mektebi bir kilise olur adeta.

D'Eichthal'i dinleyelim:

"Musa insanlara kardeşlik vadetmiş, İsa bu kardeşliği hazırlamış, Saint-Simon gerçekleştiriyor. Dünya kilisesi doğmak üzere nihayet. Sezar'ın saltanatı sona ermekte, savaşı bir toplumun yerini barışçı bir toplum alıyor, ilim kutsal, sanat kutsal. Kutsal çünkü insanlar onların sayesinde en yoksul sınıfın kaderini yükseltebilecek, onu Tanrıya yaklaştıracaktır. Rahipler, bilginler, üreticiler: işte bütün toplum. Rahiplerin ileri gelenleri, bilginlerin ileri gelenleri, üreticilerin ileri gelenleri: işte bütün hükümet. Ve her mal, yeni kilisenin malı; **her meslek yeni bir vazife, sosyal mertebeler dizisinde bir rütbe. Herkes ehliyetine göre, her ehliyete eserine göre...**

Artık ölebilirsin Saint-Simon, büyük işler başardın; ölebilirsin, çünkü sadık müritlerin verdiği sözü yerine getireceklerdir. Bu adam hayatını insanlığın saadetine adadı, insanlığın saadeti uğruna feda etti kendini. Bu adam insanların, filozofların ve resullerin en büyüğüydü. Biz ölen Saint-Simon'un değil, yaşayan Saint-Simon'un müritleriyiz. O bizde yaşıyor ve bizi geleceğe kanatlandırıyor. Saint-Simon'u tanımak istiyorsanız, geçmişine değil geleceğine eğilin.

İncil, onları meyvalarından tanıyacaksınız demiyor mu? Diken üzüm verir mi? Üstadın meyvaları şakirtleridir." Sh: 93-95

İNSANIN İNSANI SÖMÜRMEŞİ

Saint-Simonculara göre tarih, "insanın insanı sömürmesi tarihi".

Bu sömürme çağlar boyu çeşitli kılıklara girmiş. Esaretin yerine toprak köleliği geçmiş, şimdi de proletarya (emekçi sınıfı, işçi sınıfı) ¹ sömürülmekte, iki sınıf var: sömürenler, sömürülenler; yani efendilerle ecirler, plebler ve patriciler. **İşçinin hayatı da, hürriyeti de, ailesi de, servet monopolünü elinde tutan, yani üretim araçlarına sahip olan küçük bir azınlığın elindedir.** Ne yapsa boşuna. Görülüyor ki, Bazard'ın, Enfantin'in ve arkadaşlarının gözünde "insanların bir kısmı ötekinin sırtından geçmektedir". Sismondi'nin zengin-fakir tezadı şimdi burjuva-proleter çatışması haline gelmiştir. Bu çatışmayı ilk belirten Saint-Simonculardır. Ne var ki, insanın insan üzerindeki hâkimiyeti gün geçtikçe azalıyor.. İnsanın madde üzerindeki saltanatı her gün bir parça daha artmakta. Kendimizi tarihin bu akışına uydurmaliyiz.

"İşte fetih ve asalet hakkının yerini alacak olan yeni hak: insan artık insanı sömürmeyecek, insanla birleşerek tabiata ferman dinletecek, insanlığın hızla koştuğu amaç: bütün kuvvetlerini barış uğruna birleştirmek".

İnsanın insanı sömürmesine paydos.

"Üretim araçları bir azınlığın elinde... bu bir haksızlık".

¹ **Proletarya** (Latince *proles* (döl) kelimesinden gelir) alt sosyal sınıfı tanımlamak için kullanılan terim, bu sınıfa mensup kişilere **proleter** denir. İlk olarak oğullarından başka malı olmayan insanları tanımlamak için kullanılan aşağılayıcı bir kelime iken, Karl Marx'tan sonra işçi sınıfını tanımlamak için kullanılan sosyolojik bir terim halini almıştır.

Burjuva kurtulmuştur, şimdi proleteri kurtarmak lâzımdır. Refahı umumileşürmek, proletaryayı sefaletten kurtarmak için üretimi arttırmak, ama nasıl?

Saint-Simoncular üstatlarının dokunup geçtiği sosyal düzen konusunu aydınlığa kavuştururlar.”
Sh:98

ÖNCE EĞİTİM

İnsan Hakları Beyannamesi'nin altıncı maddesine göre, devlet hizmetleri bütün vatandaşlara açıktır. Vatandaşlar arasında gözetilecek tek fark: fazilet ve ehliyet. İyi ama, mülkiyetten doğan imtiyazlar sona ermemiştir ki ehliyetin gerçek bir manası olsun. Bu imtiyazların en tehlikelisi, eğitim imtiyazıydı. Bir avuç insan okuyabiliyordu ancak. Eğitim, çocukların veya gençlerin kabiliyetine aldırış bile etmiyordu. Ferman dinleten, ailelerin gösteriş hırsı, yükselme arzusu yahut çocukların şımarık zevkleri idi. Asalet ve servetin imtiyazı olmamalıydı ilim. Herkes okuyabilmeliydi. Eğitim, ferdi kabiliyetlere göre ayarlanmalıydı. Ancak o zaman bütün kabiliyetler gelişir, insanın insanı sömürmesi tarihe karışır. Ehliyet kelimesinin ancak o zaman gerçek bir manası olurdu. Eğitimin ödevi yeni bir insan yaratmaktır. Seven, düşünen, çalışan bir insan. Eğitimin ödevi her ehliyete lâyık olduğu yeri vermektir.

İki çeşit eğitim vardı Saint-Simonculara göre:

GENEL EĞİTİM, MESLEK EĞİTİMİ.

Meslek eğitimi eskiden olduğu gibi iş yerlerinde verilmemeliydi artık, rastgelelikten kurtarılmalı, üretimin bütününü gözetilen bir programa göre ayarlanmalıydı. Ehliyet tayin etmeliydi iş bölümünü, tesadüfün yerini plan almalıydı. Bugün bize pek tabii gelen bu fikirler yayımlandıkları zaman büyük bir gürültü koparmışlar, hayal diye vasıflandırılmışlardı.

YENİ BİR KİLİSE

İyi ama, insanlığı mutluluğa kavuşturmak için bütün çalışmaların ilme dayanması yetecek mi? Saint-Simon önce rasyonalistti. Yaşlandıça anladı ki, onsekizinci asrın maddecisi felsefesine rağmen din yaşamaktadır.

İnsanı egoizm zindanından ahlâk kurtarabilir. Ahlak veya iman.

Ölüm döşeğindeki Saint-Simon'un son sözleri:

Birbirinizi seviniz.

Harekete geçmek, topluma yararlı işler yapmak için bilmek yetmez, istemek de lâzım.

İradenin zembereği sevgi.

Bunun için bir felsefeye daha doğrusu sosyal bir ahlâka, bir mistiğe ihtiyaç var. Dinin yerine geçecek bir mistik. Saint-Simon için İncil'in bir emri bütün ahlâkı özetliyor:

birbirinize kardeşçe davranın. Şakirtleri bunu kâfi görmediler ve sosyalizmi gerçekleştirecek yeni bir din kurmağa kalktılar.

Bu teşebbüs Saint-Simoncuları ikiye ayırdı: Bazarda aşırı dincilerden ayrıldı. Buchez, Pierre Leroux ve Carnot onu takip ettiler. Enfantin'e sadık kalanlarsa Saint-Simonculuğu yozlaştırdılar. Yeni bir kilise kuruldu, ayinleri, törenleri, dualarıyla bir kilise. Bu kilisenin rahiplerine endüstri rahipleri, ilim rahipleri adını veriyorlardı. Kalabalıkları coşturacak olan bu rahiplerdi. Yeni din, kimseyi memnun etmedi. Bu garip coşkunluk, bir anakronizmdi. Maddeciliğin zaferler kazandığı bir devirde, liberal burjuvazi Voltaire'ciydi, Enfantin'le müritlerini Makyavelcilikle suçladı. Halk kilisenin bir oyunu sandı bunu. Oysa kilise ile hiçbir ilgileri yoktu Saint-Simoncuların. Katolikliğe karşıydılar, çünkü Katolik, sosyal davalara sırtını çevirmişti, maddî hayatı küçümsüyordu, cismanî ile ruhanîyi birbirinden ayırmıştı. Saint-Simoncular üretimi göklere çıkarıyor, maddeye asalet kazandırıyor ve insanları, elele vererek tabiata ferman dinletmeğe çağırıyorlardı.” Sh:100-101

SAINT-SIMONCULAR VE KADIN

Fransa yeni bir imanın susuzluğu içindedir. Mistisizm moda olmuştur. Saint-Simoncular da

kendilerini mistisizmin cazibesine kaptırırlar, hem de başkalarından daha fazla. Çünkü uzun zaman kafalarıyla yaşamışlardır, maddenin kanunlarını incelemekle geçmiştir ömürleri, çoğu mühendisdir. **Matematikten, fizikten gına getirmişlerdir, havaya ihtiyaçları vardır.** Yanan alınlarını serinletecek nemli bir rüzgâra, heyecanın rüzgârına muhtaçlar. Tenkitten imana geçiş bu. Eugene Rodrigues, ürperen bir gönül. Talihsiz bir aşktan sonra hayata gözlerini yuman bu genç dost, Saint-Simoncular için yeni bir imanın müjdecisidir. Onun hatırasını anmak için geniş bir aşk yuvası kurarlar. aşk yuvası demek, kadın demek değil midir, kadın olmadan dünya yeni bir hayata kavuşabilir mi?

Saint-Simoncular yeni bir imana koşarken karşılarında kadını bulurlar. Bu tabiiydi. Yeni dini ancak o uygulayabilir, yenedünyayı ancak o kurabilirdi. Saint-Simon Yeni Hıristiyanlıkta en kalabalık ve en yoksul sınıfın kalkındırılmasını vasiyet etmişti, insan insanı sömürmemeliydi artık. Oysa sömürülenlerin başında kadın vardı, isyan etmeyen bir köle. Kadın da işçi gibi kurban, o da işçi gibi kabiliyetlerini geliştirmek imkânından mahrum.

Saint-Simoncular sömürülenlerin kurtulmasını istiyorlar, ama toplumu altüst etmeden, zora başvurmadan, çarpışmadan. Amentülerinin ilk maddesi barışı getirmektir. Elbette kadını yardıma çağıracaktı. Enfantin, daha 1831'de "**bu intiharlar, cinayetler, savaşlar dünyasını ancak kadın huzura kavuşturabilir**" diyordu. 1837'de, aynı inancı haykırıyordu jüri azalarına "**Tekrar ediyorum: erkekler! dirliği düzenliği, hürriyeti boşuna kendi aranızda arıyorsunuz, Tanrının bu nimetlerine ancak kadın gark edecek sizi**".

Barrault, daha coşkundu: "**anne, Tanrının dünyaya yolladığı melek! Küreyi Sezarların kanlı pençesi mıncıklamış, o artık muhteşem ve sakın, senin beyaz ellerinde dinlenecek.**"

Savaşları sona erdirecekti kadın, barışın rahibesiydi. İnsanlık barış düzenine onun kılavuzluğu sayesinde girecekti. Saint-Simoncuları işçi sefaletinden çok kadın ilgilendiriyor. Tarih felsefelerini o gerçekleştirecek. Dostların sitemleri boşuna. Politikada kadın olmadan hangi iş başarılabilir? İşçinin yaralarını onun eli, saracak.

Feminizm, yeni müminlerin gönlünü alev gibi saran bir dava. Medeniyetin bütün aksaklıkları aynı kaynaktan geliyor: erkek, kadının haklarını, kadının gücünü unutmuş. Kadın, haklarına kavuşmadıkça, insanlığın geleceğinden ümit yok.

İyi ama, kadın nasıl kurtulacak?

Yeni Kilisenin Papası Enfantin hazretlerini güç duruma sokan dava da bu. Enfantin'e göre, kadın erkekle eşit olmazsa sömürme devam eder. **Fakat kadını kadın kurtaramaz. Kadını, kadın + erkek kurtarır.** Evlilik ıslah edilmeli ki kadının hakları da, gücü de artsın. Ama bu ıslahın sınırları ne?

Enfantin'in cevabı sanıldığı kadar devrimci değil: boşanma hürriyeti. Yalnız herkesin aynı yaratılıştaki olmadığı unutulmamalı. İnsanlar var, tek kişiye bağlanırlar; insanlar var ki hercaidirler(kararsız ve vefasız), değişiklik ihtiyaçtır onlar için.

Sevgileri derin ve devamlı olanlara, değişmeyenler (immobile) adını verir Enfantin, şıpsesvedilere değişenler (mobile).

Her iki temayüle de saygı göstermeli değil miyiz?

Enfantin uçurumlara eğilir: kaderin yaraladığı genç kadınları, anlaşılmayanları, isyankârları teselli eder. **Fuhuşla zina kanunların meyvası.** İkiyüzlülüğe paydos. Amaç Antikiteyle ortaçağ düşüncesini kaynaştırmak. Saint-Simon Altın çağ önümüzdedir, demişti; Saint-Simoncular Altın çağın anahtarı kadının elindedir, diyorlar.

Ne burjuvazi dinliyor Saint-Simoncuları, ne işçiler, kurtulmak istemiyorlar.. Peşlerinde bütün bir husumet dünyası: mahkumiyetlerini isteyen savcı, karikatürlerini yapan gazeteciler ve halkın yuhaları.. Üstelik en kalabalık, en yoksul sınıf yaşadıklarının farkında bile değil. Hayal kırıklığı, boyuna hayal kırıklığı. **Tek avutucu, tek ümit, tek ışık: kadın.** Zincirleri o kıracak, yaraları o saracak. Bekliyorlar; ürpermeyle, heyecanla, inançla bekliyorlar. Ama bekleyiş sonu gelmeyen bekleyiş, hassas ruhlarını isyana sürüklüyor. Bir şeyler yapmak istiyorlar.

Paris anlamıyor Saint -Simoncuları. Bu yalanlar beldesinden uzaklaşıyorlar. İlk durakları Lyon: çalışanlar ülkesi. Ama Lyon çok yakın. Hayal ettikleri sevgili yok orada. Mesih-kadın, meçhul ülkelerde, uzakta, dinlerin beşiği, rüyanın vatani, bütün romantiklerin özlemine çektikleri dünyada: Doğu'dadır. Ruhla ten, o güneşli ülkelerde kaynaşacak.

Saint-Simonculardan bir kısmı Marsilya'dan denize açılır. Ver elini İstanbul. Barrault burada

rastladığı bütün kadınları saygıyla selamlar. Padişah hoşlanmaz bu delilerden. Önce hapse attırır hepsini sonra İzmir'e sepetler. Paris'teki havarilerden bir kısmı, İzmir'den Mısır'a gider, Enfantin'le buluşurlar. Enfantin bütün ümitlerinin kadında gerçekleşeceğine inanan bu coşkun aşıkları avutmak zorunda kalır. Kadına ulaşmanın yolu endüstriden geçer, der onlara.

"Nişanımız şimdilik yeryüzüdür, der, anamız odur.

Kucaklayalım dünyayı, okşayalım.

Kazmaya, küreğe sarılalım, Süveyş Kanalını açalım."

kadının hayal kırıklığına uğrattığı havariler, yeni baştan mühendis olurlar." Sh: 103-105

FELSEFEDEN SOSYOLOJİYE

Geçen asrın filozofları inançları yıkmakta acele ettiler, Saint-Simon'a göre. **Manevi temel çökünce toplum darmadağın oldu.** Bütün kaprisler, bütün vehimler boğaz boğaza geldi. İhtilâl bu yüzden yarı ölü doğdu. Yıkılan müesseselerden bazıları küllerin altında yeniden canlanıyor, ama geçmiş olduğu gibi geri dönemez. Fransa yeni bir düşünce temeline muhtaç.

İlimlerin her biri, dünyanın bir parçasını inceler, nesnelere bir yönüyle uğraşır. Bütün o parça parça bilgileri kaynaştıracak bir terkibe ihtiyaç var: bu terkip felsefe. İlimlerin sentezi de bir ilim olacağına göre, felsefenin kendisi de ilim. Felsefe tüm bilgilerin özü, ilmin "**defter-i kebiri**", yani bir ansiklopedi. Cansızlarla uğraşan bütün ilimler, astronomi, fizik, kimya, müspetleşmiş. Konusu insan olan ilimler henüz bu merhaleden uzak. Bir yanda temellerini müşahedeye dayayan tabiat ilimleri, ötede teolojinin emzirdiği inanç ve düşünceler. Avrupa Rönesanstan beri bu çelişkinin kurbanı. Çağdaş toplum bu yüzden bocalıyor. Yalnız astronomiye, fizik ve kimyaya dayanan bir felsefe, insanlığa yol gösteremez. **Filozofun görevi, şimdiye kadar yapılmayı başarmak, insanı ve toplumu pozitif bir görüşle incelemek, yani madde ilimleriyle insan ilimleri arasındaki farkı ortadan kaldırmak.** Demek ki yeni bir ansiklopedi kurmadan önce, yeni bir ilim yaratmak gerekiyor: insan ilmi. Bu yeni ilmi kurarken daha önce kurulan tabiat ilimleri örneğimiz olmalı. **İnsan da tabiatın bir parçası.** Cansız dünyanın sırlarını aydınlatan pozitif metod, insanı incelerken de biricik kılavuzumuz.

Saint-Simon'a göre, insan ilmi, fizyolojinin bir koludur. Bu genel ve sosyal fizyoloji, ahlâkla siyaseti de kucaklar. Politika pozitif bir görüşle incelenmeden, öteki ilimler gibi mekteplerde okutulmadan Avrupa buhranı sona eremez.

Görülüyor ki, Saint-Simon'un felsefesiyle sosyolojisi arasında bir kopuş yok. İkisinin de amacı bir. Yeni bir felsefe sistemi kurmadan yeni bir toplum düzeni yaratamayız. İnsan ilmi müspetleşmedikçe kuracağımız felsefe sistemi, yarım kalmağa mahkûm. Demek ki, sosyoloji de felsefenin devamı ve tamamlayıcısı.

"18. asrın, hatta bütün asırların ütopyacı filozofları, hayalî bir sistem kurar ve onu çağdaşlarına örnek diye sunarlar. Saint-Simon öyle yapmaz. Bakışlarını kurulmakta olan düzene çevirir, gerçeği inceler ve geleceği sezmeğe çalışır. Devrim sonu Fransasını hangi sosyal düzen huzura kavuşturabilir. Saint-Simon felsefesinin özü, bu soruya verilen cevap. Demek ki, sosyal fizyolojinin ele alacağı mesele nazarî olmaktan çok uzak".

NASIL BİR SOSYOLOJİ?

"Sosyoloji" Comte'un uydurduğu bir kelime.

Saint-Simon sosyal gerçeği inceleyen ilme "**insan ilmi**", "**sosyal fizyoloji**", "**hürriyet ilmi**" adını verir.

İnsanların bir araya gelişinden, biyolojiyle hiçbir ilgisi olmayan hakikî bir varlık doğar. Bu varlık çabadır: tek tek ve bir arada yapılan çaba. Üretimdir: maddî ve manevî üretim. Tabiatı ve insanı değiştiren eylemdir. Kazanılan yapıların aşılmasıdır. Kolektif yaratıştır. Hareket halindeki toplum, kendini emekle gerçekleştirir; üyelerini, kucağında yaşadığı çevreyi, aletlerini, kurumlarını, rejimlerini, medeniyet eserlerini yaratır, kendi kendini yapar, kendi kendini yoktan var eder. Sosyal bütün içkinliğe (immanence) yönelir. Bazı rejimler sosyal bütünün hamlelerini boğar, onu kendi dışına

çıkmağa, kendini kendi dışındaki nesnelere veya üstün süljelerde görmeğe zorlar. Sosyal bütün böyle bir yabancılaşmaya karşı koyar ve fertlere değil, tabiata hükmetmesi gereken bir atölye olarak kalır.

Saint-Simon'a göre:

"Toplumlar iki manevî güce boyun eğer, ikisi de aynı şiddettedir bu güçlerin, kâh biri baskın çıkar, kâh öteki.

Biri alışkanlık gücü, öteki yenilik özlemi.

Alışkanlıklar belli bir zaman sonra zararlı olur, toplumun yeni ihtiyaçlarını karşılayamaz artık. Çünkü, bambaşka şartlar içinde doğmuşlardır.

Yenilik özleminin kaynağı budur işte. Gerçek bir karışıklık, bir gerginlik yaratır bu ihtiyaç, toplum yeni baştan kuruluncaya kadar sona ermeyen bir karışıklık" ("Sosyal Fizyoloji Üstüne", 1812).

Demek ki toplumları inceleyen ilim, yalnız determinizmlere boyun eğen rejimlerin ilmi olmayıp, bir hürriyet ilmidir de.

"Hür olmak istiyorsak, hürriyetimizi kendimiz yaratalım, başka bir yerden beklemeyelim bunu". Hürriyet yenileşmelerde, ayaklanmalarda, devrimlerde gösterir kendini. Bunlar da zıtları gibi sosyal gerçeğin içindedirler. Saint-Simon'a göre, sosyoloji hareket halindeki toplumun ilmi. Yalnız uygulamaları, alışkanlıkları, rejimleri, tekrarlamaları değil, özlemleri, duyguları, dilekleri, kolektif çalkantıları da incelemeli, sosyal determinizmlerle insan hürriyeti arasındaki karşılıklı etkilenmelere eğilmelidir.

İDEOLOJİLERİN TASFİYESİNE DOĞRU

Demek ki, **sosyal gerçek: çaba, üretim, eylem ve yaratıştır.**

Kolektif çalışma bu gerçeğin başlıca ifadesi. Ne var ki bu sosyal gerçek, bazı rejimlerde kendini asıl hüviyetiyle gösterememiştir. Bu rejimler, sırasıyla, rahiplerin, savaşçıların, hukukçu ve metafizikçilerin hüküm sürdüğü teolojik, askerî ve "kritik" rejimler. Üretimle emeğin bu rejimlerdeki teşkilatlanma şekli (yani fetih, yağma, esaret, aylaklar yararına toprak köleliği), kolektif yaratıcı çalışmayı kösteklemiş, sosyal hayatın zembereklerini gizlemiş. Oysa üretim barışa yönelmedikçe, sanayileşmedikçe, aylaklar, üreticiler yararına ortadan kaldırılmadıkça, toplum bütün yaratıcı güçlerine kavuşamaz. Toplum bütün yaratıcı güçlerine kavuşamadıkça da sosyal gerçeğin asıl karakterini gizleyen yalanlar ortaya çıkarılamaz.

Saint-Simon yabancılaşma ve ideoloji deyimlerini kullanmaz ama yarattığı kuvvetlerin bütününe söz geçiremeyen toplumlardaki, şuurlu ve daha çok şuur dışı yalanları keşfeder. Meşhur "*Parabol*"ünde, çağdaş toplumun tepe taklak bir dünya olduğunu apaçık söyler. Başka eserlerinde de, kritik rejimlerdeki buhran döneminin artıkları olan hukukçularla metafizikçileri, kamuflajların, yani ideolojilerin belli başlı sorumlusu olarak gösterir. Bazen de aşırı derecede iyimserdir, sınaî rejimin yabancılaşmaları da, ideolojileri de yok edeceğine inanır. Sermayesini işleten müteşebbislerle işçileri biraraya toplayan endüstri rejiminde her şey ahenge yönelir. **Kargaşalığın kaynağı aylaklardır.** Üreticiler arasında bölünmeler ve sınıf çatışmaları olabileceği şuuruna, daha sonra varır, Saint-Simon.

BÜTÜNCÜ BİR FİLOZOF

Bir araya gelen insanların harcadığı emek hem maddîdir, hem manevî.

İnsan faaliyetinin bu iki yönü birbirinden ayıramaz.

Toplumların her iki faaliyete karşı kabiliyetleri aynıdır.

"Bugüne kadar spiritualist sayılması gerekenlere materyalist, materyalist sayılması gerekenlere spiritualist denilmiştir" Saint-Simon'a göre. **"Gerçekten de bir soyutlamaya vücut vermek maddecilik değil midir, varlıktan bir düşünce çıkarmak ise spiritüalizm sayılmaz mı?"** Hareket halindeki toplumda maddî üretimle, manevî üretim içiçedir. Umumiyetle beraber gelişirler, ama çatıştıkları da olur. Demek ki, bir yandan

"ortak düşünceler olmadan toplum olamaz",

"ahlâk toplumun vazgeçilmez bağı" diyen Saint-Simon, öte yandan

"toplumdaki bütün gerçek kuvvetlerin son tahlilde endüstride toplandığını" ileri sürerken tezada düşmüş olmuyor. ("*Endüstri*", 2. ve 3. ciltler, 1817)

Başka bir nokta: Saint-Simon'a göre,

"mülkiyet düzenini değiştiren, maddî üretimdir",

"hükümet şekli bir kalıptan ibaret, öz, mülkiyet düzeni. Demek ki, toplum yapısının temeli mülkiyet". Yazar daha 1813'de kaleme aldığı *"Avrupa Toplumunun Yeni Baştan Düzenlenmesi"* adlı eserinde şöyle diyordu:

"Mülkiyette değişiklik yapılmadan toplum düzeninde herhangi bir değişiklik yapılamaz", Ne var ki, başka bir yazısında ileri sürdüğü fikir, yukarıdakilerle çatışır gibi:

"Manevî üretim her toplumun kuruluşunda önemli rol oynar" üstada göre.

"Her sosyal rejim bir felsefe sisteminin uygulanmasıdır. Yani daha önce bir felsefe sistemi kurmadan yeni bir rejime gidilemez".

Bir çelişme karşısında mıyız? Hayır. Saint-Simon bütüncü bir filozof. Sosyolojinin kurucusu için iktisat, mülkiyet, siyasî rejimler, ahlâkî değerler ve fikirler, bilgi sistemleri topyekûn sosyal faaliyetin parça parça görünüşlerinden ibaret. Onları bütün içine yerleştirmedikçe anlayamaz, aydınlatanlayız. *"Endüstri"de* (Defter 3,1817) şu satırları okuruz:

"Her çağda ve her ülkede sosyal müesseselerle, ahlâkî fikirler arasında uygunluk vardır".

Nasıl başka türlü olabilirdi ki, ikisinin de kaynağı bir. Aynı şeyi entelektüel düşünceler, bilgi, özellikle ilimler, ilimlerin çeşitli tasnif ve terkipleri, nihayet felsefe için de söyleyebiliriz. Sosyolojinin yahut sosyal fizyolojinin görevlerinden biri bu manevî üretimin yalnız maddî üretimle değil, toplumun bütünü ile olan münasebetini ortaya çıkarmaktır." Sh:126-131

Kaynakça

Cemil MERİÇ hz!: Mahmut Ali Meriç Saint-Simon- İlk Sosyolog, İlk Sosyalist [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

CEMİL MERİÇ'LE HÜSAMEDDİN ASLAN'IN BİR RÖPORTAJI

Hüsameddin Aslan kendisine hayatın anlamını sorar. Cemil Meriç şöyle cevaplandırır.

"Hugo'nun bir sözünü not etmiştim:

"Hayat, mezarların **çözdüğü dolaşık bir yumaktır**" diyordu. Buna mukabil şöyle söyler. Neyzen Tefrik:

"Çözemez kimse bu dünya denilen kördüğümü.

Yaratan bilir ancak onun içyüzünü.

Bir delikten çıkarak, bir deliğe girmekteyiz,

Önü zulmet, sonu zulmet... misim gündüzünü!"

Bu sözlerin hiçbiri mutlak ele alınmamalı elbette. Hayyam

"Efsane söylediler ve uykuya daldılar" diyor.

Hepimizin söylediği bir efsane var. Hepimiz bir efsane söyleyip uykuya dalıyoruz. Bu suale, sualle cevap vermek. Bu suale cevap verilmez. Zor sualler bunlar. Münker-Nekir sualleri gibi.

Bir şiiirde mutlak hakikat aramak yanlış. Şair sözü, ilham var. Belli anlarda doğar şairin içine bunlar, bazen bir şimşek pırıltısı gelir, aydınlatır insanı. İnsan aydınlandığını zanneder. Şimşek pırıltısı geçtiğinde, daha koyu bir karanlığın içinde kalır insan.

Ölüm ister istemez karşılaştığımız bir soru işareti. Ziya Paşa'nın dediği gibi,

"Halledemediler bu lügazın sırrını kimse

Bin katile geçti ulemadan, füzelâdan".

Hüsamiddin Aslan sorar:

"Ölümden korkar mısınız?"

Cemil Meriç:

"Aksini söyleyemem" der.

"Somutlaştırarak anlatmam mümkün değil. Mahiyeti meçhul bir korku. Aslında bu sorular, benim bütün hayatım boyunca kendime sorduğum sorular. Hiçbir zaman cevap veremedim. Kimse verememiş. Ben daima intihar düşüncesi içinde yaşadım. İntihar beni daüsssıla (vatan hasreti) gibi takip etmiştir. Şimdiyse, intihar bile edemeyecek haldeyim. Hayyam'ın dediği gibi bir masal anlattık çağdaşlarımıza ve geçip gideceğiz. Noktalayacağız bir gün.

Tanrı sorusuna cevap veremem. İnanıyorum da, inanmıyorum da. Bunlar matematik birer realite değil ki. Zaman zaman inandım. Ama ne kadar inanıyorum, bilemiyorum. Eğer Tanrı olmazsa, hayat bir circuna oluyor, intihar tam bir hâl çaresi oluyor o zaman. Camus'nün yaptığı da bu.

Ya inanacaksın, ya intihar edeceksin. Üçüncü bir hâl çaresi yok. Bunlar kaypak kavramlar. Kim ne kadar inanır, bilinmez.. İnanıp inanmadığımı bilemiyorum.

Müslümanım, Müslüman bir çevrede doğdum. Ancak ne kadar inanıp inanmadığımın cevabını mahşer günü bilebileceğim."¹

Bu sorusunun cevabına Cemil Meriç'in son demi imanına şahit olarak bize yeter.

"Mayıs ayının sonunda Göztepe'deki inşaat bitmiş, Meriç'ler geldikleri gibi sihirli bir değnek dokunmuşçasına kolay, eski ama yeni yuvalarına dönmüşlerdir. Bir iskemleye oturtularak, asansörle ikinci kata taşınan Cemil Meriç, kendi evine döndüğünün belki de artık pek farkında değildir. Son günleri yaklaşmakta, Cemil Meriç kimsenin anlamadığı bazı sözler söylemektedir. Koridorda yankılanan bu sözcükler arasında, açık seçik anlaşılan kelimeler

"ALLAH, ALLAH, ALLAH" ve **"MUHAMMED SEVGİLİM"**dir. (sallallâhü aleyhi ve sellem)

Cemil Meriç, Türk dilinin, bu üslûpkârı, başka bir dünyanın dilini konuşmaktadır, sanki. **Dr. Necla Erk**, kendisini ziyaret etmiş, yeni bir tertip ilaç vermiş, ayrıca **Doçent Dr. Oğuz Arkonaç** nörolojik bir tedavi uygulamaya girişmiştir. Ama ne çare? Artık yemek yemeği de reddeden Cemil Meriç, sadece su içmektedir. Ölümünden bir gece evvel, iştahı biraz açılır, kirazla başlayan yemeğe taze fasulyeyle devam eder. Ümit'le Lamia Hanım neşe içindedirler. Arka balkonda doğan mehtap bu sevinçle,

¹ **MERİÇ Ümit** Babam Cemil Meriç [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2008, s. 141-142

onların ruhunu aydınlatmıştır. Ama bunlar Cemil Meriç'in dünyadaki son rızıklarıdır. Ertesi gün 12 haziran öğleden sonra, nefesi daralır Cemil Meriç'in, bir hırıltıdır sarar odayı. Artık kolları serumu kabul etmez olmuş, damarlardaki deliklerden iğneyi sokacak yer kalmamıştır. Ümit Meriç babasının başucundadır. Ve yapayalnızdır. Hastalık yıllarında Cemil Meriç'e hizmet eden plajın bekçisi **Durdu Şirin** bu yapayalnızlığı hissetmiş gibi telefon eder:

"Ümit abla.. Bir kahve içmeye gelelim mi?" der. On dakika sonra evdedirler. Cemil Meriç'in durumu giderek ağırlaşmakta, artık hafif bir inlemeden başka hiçbir hayat alâmeti göstermemektedir. Doğumunun üzerinden tam 70 yıl, 6 ay ve birkaç saat geçmiştir. 7. ayın ilk dakikalarında Reyhanlı'nın çamurlu sokaklarından geçilerek varılan bir evin odasında dünyaya gelmiş olan Cemil Meriç, giderek araları ayrılan nefeslerle İstanbul Göztepe'deki evinde bu dünyaya veda etmektedir. Ümit, her nefesi endişeyle izler. Babasının ilaçlarını vermek lazımdır. Onunla konuşur, yaptığı herşeyi anlatır ama babasından hiçbir tepki gelmez. Endişeyle babasının yanından ayrılır koridoru geçer. Salona gider, misafirleriyle birkaç dakika ilgilenir, tekrar telaşla arka odaya koşar. Evet bir nefesi daha vermektedir Cemil Meriç. Ve uzun bir aradan sonra o nefesi de çıkarmaktadır ciğerlerinden. Ama o da ne? Bu verilen nefesin arkasından yeni bir nefes almamıştır, Cemil Meriç. Ve 12 Haziranı 13 Hazirana bağlayan gece, saat yarıma beş kala, otuz iki yıldır kör olan gözlerini, yeni bir dünyaya açmak üzere bu dünyaya kapatmıştır. Yalnız viyolonselinden değil, kaleminden de nağmeler kanatlanan **Fırat Kızıltug**,

"Bir kökü doğu'da, biri batı'da

Kader öyle çizmiş, O, tam ortada!

Şimdi 'Bir Dünya'nın eşiğinde'dir,

Bütün ilimlerin beşiğindedir.

Kul Ozan, mısırana sığar mı Meriç?

Kemal-i Cemildir, ya heptir, ya hiç!.."

diyerek, üstadın Fatıhasını vermiştir.²

² **MERİÇ Ümit** Babam Cemil Meriç [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2008, s. 143-145

CEMİL MERİÇ'İN 7 ARALIK 1975'TE, MTTB'DE YAPTIĞI KONUŞMA

MARKSİZM VE İSLÂMİYYET

"Tarihte farklı istikametler takip eden, gayeleri başka medeniyetler var. Kavimler ve medeniyetler bir rolü ifa için tarih sahnesine çıkar, bu rolü oynar ve çekilirler. **İbn Haldun, Toynbee, Danilevski** bu kanâattadırlar. Yani medeniyet bugünkü **yırtıcı-kapitalist Avrupa medeniyetinden** ibaret değildir. Öyle olduğu vehmi, düşmanlarımız tarafından aşılarmıştır.

Avrupa medeniyeti tarih sahnesine ayak bastığı sırada, Osmanlı bütün ihtişamıyla yaşıyordu. İslâm-Türk Osmanlı medeniyeti bin yıllık mazisi olan, bütün medeniyetler içinde en insanisi, en birleştirici olanıdır. İslâm'ın kılıcı olan bir kavimdir. İslâm bütün devirlere ve ülkelere hitap eden bir dindir. Parçalayıcı değil, birleştiricidir. Osmanlı için savaşın bile gayesi ila-yı Kelimetullah'dır.

Osmanlı İmparatorluğu yoktur, Devlet-i Aliyye vardır. Türk-İslâm medeniyeti bütüncüdür, hidayetden mahrum kavimleri bile himaye eder. Bu kadar civanmert bir medeniyetin Avrupa karşısında mağlup olması mukadderdi. **Avrupa Ignace de Loyola ile Machiavelli'nin çocudur.** Kapitalizm Protestan ahlakının çocuğudur, Weber'e göre. İkinci bir ahlak, Yahudi ahlakıdır, tefeci ahlakıdır.

1826 Devlet-i Aliyye'nin intihar tarihidir. Yeniçeriliğin lağvı ile sınıf-ı ulema yalnız kalmıştır. Dünya başkalaşmıştı. Ulema sükût etti ve halk tarihin dışına çıktı: Müstağribler.¹ Bunlar kendi ülkelerinden, mukaddeslerinden, mazilerinden kopmuşlardır. Bu bedbahtlar için Türk ve İslâma ait her değer bir suçtur. Bunlar Batı ile Doğu'nun mukayesesini hiçbir zaman yapmamışlardır. Avrupa'da üç dünya görüşü vardır.

1. Hıristiyanlık,
2. Kapitalizm,
3. Sosyalizm.

Bunları Avrupa, insanlığa teklif eder. Kapitalizm iktidarda iken Devlet-i Aliyye İslâm'ın kılıcı idi. Devlet-i Aliyye'nin dünya görüşü İslâmiyetti. Gerçi 8. ve 11. asırlarda da Batı İslâm'a meydan okumuştur ama bu Yunan düşüncesinin meydan okuyuşu idi. **Yunandan mantığı aldık, batılları ve yalanları dehledik. Bizans karşısında, Hıristiyan Batı karşısında sadece gurur duyduk.** Askeri siyasi mağlubiyetler, sınıf-ı ulemanın sahneden çekilişi, bir avuç bürokrat çocuğu olan müstağriblerin doğuşu..

Batının dünya görüşleri parça parçadır. Hıristiyanlık imtiyazları devam ettirmeğe yarayan bir bekçi idi.

Burjuvazi, şatonun payandası olan kilise ile mücadele etti. Akılcıdır.

Hıristiyanlık belli bir ölçüde cemiyetçi idi, burjuva dünya görüşü ferdiyetçidir, hürriyetçidir. Bütün dünyayı istismar etme hürriyeti. Burjuvazi bir taraftan işçi sınıfına, bir taraftan aristokrasiye karşı liberalizmi geliştirdi.. Bir kavga silahı idi, bir sınıf yalanıydı.

Türkiye insanı nasıl anlayabilirdi bunu? İntelijansya (aydınlar sınıfı) batının yalanlarını taşımaya başladı. Bütün mantık çerçevesinden sökülmiş bir halita halinde empoze etmeye çalıştı. Zaten batı cemiyetinin bütününü ifadeden aciz olan liberalizmi de bir parçasıyla aldık. Pozitivist denen, manevi inançları kökünden söken ilimcilik. Aklın da, hürriyetin de karikatürünü aldık. Batı kafamızı bir düşünce enkazı ile yoğurdu. Ve insanımız eline verilen reçeteleri okumağa memurdur.

Felsefemiz yoktur ve olamazdı. Tek parti devri belli bir reçeteyi tek hakikat olarak sunmuştu. Batı ideolojilerinin büsbütün tatsızlaşmış sahte ve sahtekâr formülleri idi bunlar. 1960'dan sonra setler yıkıldı, Avrupa'nın yeni batılları büyük bir kesafetle hücum etti. 1960'a kadar Türk intelijansyası batı hakkında hiçbir fikre sahip değildir. Tek parti devrinde Türkiye'nin bütün irfanı Hachette'e gelen kitaplardan ibaretti. **Efendisinin ilaçlarını çalıp içen uşak rolünde idik.** 60'dan sonra Batı düşüncesi taarruz etti. Hazırlığımız yoktu. Beynimiz küçülmüştü ve düşünemiyorduk. İntelijansya batının

¹ 'müstağrip' ya da 'garbiyatçı' yahut, daha iyisi oksidentalit!' doğu'yu, bir batı'lı olarak söylemleştiren anlamında 'müsteşrik'in, ya da 'şarkiyatçı'nın yahut daha iyisi, 'oryantalit'in tam karşısı: batı'yı bir doğu'lu olarak yeniden inşa edip söylemleştiren kişi!

yalanlarını tekrarlıyordu. Sosyalist düşünce bütünü ile geldi. Hangi şartlar altında doğmuştu, düşünmedik. Genç nesiller bu düşünce akımı karşısında sarhoş oldular.

Tanzimattan beri Türkiye'de iki şey yasaktı.

1. İslâmiyet

2. Sosyalizm

Salib (Haçlı) için bir dehşet kaynağı idi İslâmiyet. Avrupa İslâmiyet ile meşgul olmamıza izin vermiyordu. Avrupa eserini tamamlamak için yeni bir zehir ihraç ediyordu. Düşüncenin dışında tutulmuştu yeni nesiller. Yunan düşüncesine karşı çıkmıştık 8. asırda. Sosyalizm karşısında aynı tavrı gösteremedik. İlimdi, batı düşüncesinin vardığı son duraktı.

Sosyalizm Türkiye için bir felaket oldu. Ama iyi tarafı da var.

Batı cephesinin parça parça olduğunu öğrendik. **Sosyalizm bize batı düşüncesini tenkit etmek imkânını verdi. Bizi tenkide alıştırdı.** Avrupa sömürgeciliğinin Asya'yı yiyerek büyüdüğünü öğretti.

Bir başka faydası da şu olmalı, sosyalizmin. **Her ülkenin kendine göre hakikatleri olduğu gibi, sosyalizm de bazı ülkeler için doğrudur, bazı tarafları ile doğrudur.**

Diyalektiği,² Marksizm'in kendisine de tevcih etmemiz gerekir. Biz böyle yapmadık. İlk temas birkaç nesli sarhoş etti.

Gençlerimiz, Avrupa'ya müteveccih bir tenkidi Marksizm'de buldular. Ama bizi kendi tarihimize sevk ettiği ölçüde Marksizm hayırlı bir yol gösterici olabilirdi. Marksizm Avrupa'nın 1800 ile 1850 arasındaki hakikatlerini aydınlığa kavuşturur.

Gençlere İslâmiyeti öğretmemiştik, ecdadına hakaret etmeği öğretmiştik.

İntelijansya Türk-İslâm medeniyeti yoktur, Hun medeniyeti, Tatar medeniyeti vardır, ecdadımızdır diyor ve Osmanlıyı tarihten kazımak istiyordu.

İntelijansya Osmanlıyı inkâr etmek için bazen İran'a, bazen Yunan'a, bazen Turan'a kaçtı. Genç nesiller Tanzimat'tan beri karşılaştığı ihaneti görünce kendilerine bir sığınak aradılar. İslâmiyeti bilmiyorlardı, tarihlerinden utandırılmışlardı.

Türkiye Tanzimat'tan beri bir başkası olduğuna inandırılmak istenmiştir. Genç nesiller Avrupalı olamayacaklarını anladılar. İnsaniyet bayrağını taşıyan yeni bir ideoloji buldular: **SOSYALİZM.**

O zamana kadar bir tek düşünce Türk insanına verilmemişti. **Marksizm verildi.** İnsanlık ismine sığındı. Nesiller bu aldanişı kanlarıyla ödediler. Türk insanının beşer düşüncesinden alacağı dersler vardır.

Elbette ki Batıyı tanımak zorundayız. Evvela düşman olarak sonra kendimizi tanımak için. Önce kendimizi tanımalıyız fakat kendimizi tanımak için de Batıyı tanımalıyız. Batıyı bütünü ile doğru kabul edemeyiz. **Hakikatte hiçbir düşünce düşman değildir, her düşünce kanımıza karıştırılmak, millileştirilmek şartıyla doğrudur.**

İMAN MUTLAKTIR, İLİM PARÇADIR.

İdrâkimiz 1960'dan sonra yani batı bütün dişleri tırnaklarıyla karşımıza çıktıktan sonra uyandı. Nefis müdafaası idrâke, şuura ve ilme dayanır. Dünyanın en büyük medeniyetini kurmuş bir ülkenin çocuklarıyız. Karşımızda bir cihan-ı husumet var. Tanımamak suretiyle kurtulamayız batıdan. Onun hakikatini idrâk zorundayız. **Marksizm'i tetkik etmek. Çünkü biz istesek de istemesek de Marksizm ülkeye gelmiştir. Ondan kurtulmanın çaresi, boğayı boynuzlarından yakalamaktır.**

MARKSİZM BİR KISMI İLE İLİMDİR, BİR KISMIYLA İDEOLOJİDİR.

Mesela din afyondur sözü Katolisizm için doğrudur. Belli bir tarih realitesi için doğrudur.

Marx'ın burjuvazi için söyledikleri, kapitalizmin tenkidi için söyledikleri doğrudur.

İÇTİMAİ İLİMLER CİHANŞÜMUL DEĞİLDİR.

TARİH TARAFSIZ DEĞİLDİR.

Batı, tarihi, batı insanının üstünlüğünü ispat etmek için yazar. Bütün sosyoloji bir mistifikasyondan (şaşırtma, gizemli bir hava verme, aldatma) ibarettir. **Batıdan gelen cemiyetle ilgili her görüş yalandır.** Bütünü bilen hiçbir zaman aldanmaz. "İKRA" (okuyunuz) emri. Marksizm'i bilirsek, ayıklarsak bizim için hiçbir tehlikesi yoktur ama Rusya'nın, Çin'in vermek istedikleri formüller içinde bir felakettir.

Marksizm bir kilisedir, düşmanlarımızın dinidir, istediği şekilde Türkiye'ye gelmiştir.

² Diyalektik: mantıklı yorumlama, mantıksal konuşmaları yürütme sanatı

TÜRK İNSANI MARX'İ AHMAKÇA REDDETMIŞTİR, YAHUT BİR AHİR ZAMAN PEYGAMBERİ KABUL ETMİŞTİR.

Marx öldükten sonra tarih yürümüştür.

Marx'ın metodolojisi aslında İslâm'ın metodolojisidir.

Hükümlerin zamanla değiştiğini İslâmiyet düsturlaştırmıştır.

Marx Avrupa'nın hayasızlığını yırttı. Siz kendi gerçeğinizi kendiniz bulacaksınız, yeni baştan ele alarak değerlendireceksiniz. Beşerî hakikatleri elbette. İman mutlaktır, ezelidir.

BİZ MARX'IN HANGİ HUDUTLAR İÇİNDE DOĞRU OLDUĞUNU GENÇLERE ANLATAMADIK.

Bizim nesil kendi hakikatlerimizi anlatmadı yeni nesle.

Türkiye'de düşünmenin kendisi yasaktı.

Biz bu yasakların kuştüyü yatağında yatarken düşman bizi sardı.

Bir İslâm'ın Marx'tan korkacak hiçbir tarafı yoktur.

Gafletini telafi etmenin yolu, onları bilmektir, onlarla diyalog kurmaktır.

BUGÜN SAĞ HADİM EDİLMİŞTİR, MEVCUT DEĞİLDİR. Çünkü asırlarca konuşmamaya mecbur edilmiştir.

TÜRKİYE'DE SAĞ-SOL YOKTUR, DÜRÜST OLAN VE OLMAYAN İNSANLAR VARDIR.

Sağ-sol bizim tarihimiz içine yerleştirilemez. Batının bizi parçalamak için içimize soktuğu bir başka yalandır.

Şuurun tek şartı cehid (çalışma, çabalama, uğraşma) göstermek, okumaktır.

SORU:

Batıya tahsil için veya siyasi mücadele için giden gençler ne getirdiler?

CEVAP:

Milli intihardan sonra (1826) Mehmed Ali Mısır'a yerleşir. **Önce Mısırlı gençler Fransa'ya gider. Batıyı görerek tanıyan ilk Ortadoğulu aydınlar Mısırlılardır.**

Tahtavi Batıda anayasalar olduğunu, İslâm ülkelerinde de bir anayasa yapılması gerektiğini söyler. Gerçi İslâm'da adaletin mevcut olduğunu, ama bunu desteklemek gerektiğini yazar. (Kitabının Osmanlıcası var.) Bir meşrutiyetçidir.

Tunuslu Hayrettin Paşa, Tunuslu Ahmed Paşa'nın yanında yetişir.

İLK DEFA İSLÂM ÜLKELERİNDE ANAYASAYI TUNUS YAPAR FAKAT VAZGEÇER. Hayrettin Paşa'nın bize öğreteceği çok şey var. Anayasa teşebbüsleri Mısır'da, Romanya'da da olmuştur. Hayrettin Paşa konservatizmle liberalizmi kaynaştırmak ister. Esas Mukaddimedir. Avrupa devletleri hakkındaki kısım. 360 sayfa.

1878'de Ahmed Süreyya Bey tarafından tercüme edilmiştir. Tanınmaması teessüfe şayandır. Asr-ı saadeti istisna edersek, Osmanlı İslâmiyet'in şevket devridir.

SORU:

Yeni kelimeler?

CEVAP: Harflerimizi değiştirmemizi ilk defa teklif eden **İslâm düşmanı Volney**'dir. Münif Paşa'nın hocasıdır.

Dil davası yoktur, Intelijansyanın yabancılaşması, başkalaşması, düşmanlaşması vardır. Türkiye'de halk kendi kitaplarını, aydın ise Batı'nın kitaplarını okur. Halkın anlayacağı bir dil konuşmaktan elbette ki utanacaklardı. **Sonra Kur'an'daki kelimelere tahammül edemediler.**

Münevvere (aydın) kelimelerde bile tahammül edemediler.

Hakikatta dil davası yok.

Türk insanının hafızasının iğdiş edilmesi var.

Türk aydınları hain miydiler?

Hayır, hazırlıksız idiler.

Felaketin ikaz değeri vardır.

Kavganın son merhalesindeyiz.

YA HAYAT, YA ÖLÜM.

İç ve dış düşmanların meydan okuyuşuna cevap vermezseniz, Türk kavmi kaybolur.

İstikbalin bütün sorumluluğu sizlerin omuzundadır".³

³ Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010,s.290-296
MERİÇ Ümit Babam Cemil Meriç [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2008, s.126-131

ÇAĞDAŞ UYGARLIK DÜZEYİ VE İSA EFENDİMİZ

Ahırda doğmuş, çarمیhta can vermiş... Sonra anlaşılması ki, "semavattaki pederimiz" günâhlarımızı bağışlatmak için (kime bağışlatacak belli değil) Mesih suretinde tecelli etmiş. Asırlar geçmiş. Nasâra taifesi, çarمیhta can veren şefkat Tanrısı adına cinayetler işlemiş. Haçlı orduları, zincirden boşanan köpekler gibi saldırmış ülkemize. Saint-Barthélemy İsa şerefine tertiplenmiş; engizisyon İsa adına konuşmuş.

Kürenin, adı duyulmamış bir bölgesinde minnacık bir kıta... Önce haydutlarla keşişler hüküm sürmüş bu ülkede, sonra eski toprak köleleri. Dünyanın dörtte üçü kana boyanmış, talan edilmiş. Ve o kan denizinden mağrur ve muhteşem bir melike belirmiş: "**Çağdaş uygarlık.**" Mukaddesler kurban edilmiş dildadeye, makhur ve mağlup kavimler perestişle diz çökmüş önünde. Ve rub'-u meskûn, (dünyanın kara olan dörttebir kısmı) Avrupa'nın abeslerini Tanrılaştırmış.

Biz ki islâm'ın kılıcı idik, "**hezâr bütgedeyi meşid**" (binlerce kiliseyi meşid) eylemiş, "nâkûs yerlerinde ezanlar" okutmuştuk; biz ki salibe karşı hilâl, küfre karşı hak, zulme karşı adalettik... Şîrler pençe-i kahrımızda lertzân olurken, felek bizi de bu gözleri ahuya zebûn etmez mi? Ne zilletlere katlanmadık bu dildade uğruna, ne fedakârlıkları göze almadık! Peki amma, "**çağdaş uygarlık düzeyi**"nde İsa efendimizin yeri ne?

Tarihçilerin iddiasına göre, nerede doğduğu, ne zaman doğduğu, hattâ doğup doğmadığı meçhul olan bu insana, Avrupa'nın hâlâ taabbüt etmesi anlaşılmaz bir zaaf: Belki bir kadirşinaslık, belki bir narsisizm. Hadi bu idrak sakametini anlayışlı bir tebessümle karşıladık; kendi hamakatimizi gelecek nesillere nasıl bağışlatacağız?

İnsanlığın tarihi neden İsa ile başlasın?

Tarihin mihver çağı İsa'dan önce 5. yüzyıl. Bugünün insanı o zamandan beri yaşıyor (Jaspers).

"Her şahıs tasavvurlarını kendi lisanı üzere kurup da sonra başka lisana tercüme ettiği gibi, her millet vak'aları kendi tarihine göre tertib edip, öteki tarihleri ona kıyasla bulur... Yani her millet kendi tarihini muhafazaya mecburdur," diyor Cevdet Paşa.

"Binâenaleyh, bizde de hicretin tarih başlangıcı olması emr-i tabîdir." Tarih, gerçekte iki kısma bölünebilir. Paşa'ya göre: "**asr-ı Âdemden, asr-ı İslama kadar**" olan zaman eski çağdır; ondan sonra yeni çağ islâm'la başlar. "**Yeni tarihi de iki kısma ayırabiliriz: İkinci kısmın mebdei, matbaanın keşfidir.**"

Matbaanın keşfi, beşeriyetin tarihinde yeni bir devir açmış mıdır?

Sanmıyoruz. Bizce yakın tarihi kanlı bir çizgiyle ikiye bölen, giyotinin bıçağı. Filhakika 1789, sanayi inkılâbını, siyasî bir zaferle taçlandıran yepyeni bir devrin habercisidir.

Biz oyunu o zamandan kaybettik. Zavallı Cevdet Paşa! Hicrî takvim, hazin bir hatıra-ı tarihiyedir artık.

GEÇ KALMIŞ İKİ MEZDEKÇİ: SADE VE STİNER

İkisi de Batı irfanının "**müthiş çocuğu**", hasta, ölçüsüz. Sade bir zirve, insan zekâsı hiçbir çağda memnu'un sınırlarını öylesine zorlamadı. Ama Batıda müstehcen onunla başlamaz. "**Ahd-ı Atik**" yüz kızartıcı parçalarla dolu. (Neşideler Neşidesi'ni hatırlarsınız... Hadi şiirin hakları vardır diyelim, hürriyeti vardır, Lut kıssasına ne buyrulur.)

Yunan edebiyatı bir fuhuş edebiyatı. Dufour, altı ciltlik Fuhuş Tarihinin beş yüz sayfalık birinci cildini bu edebiyata ayırır. Roma da Yunan'ın şakirdi. Juvenalis gibi ahlâkçıları bile yüzünüz kızarmadan okuyamazsınız. **Bir kelimeyle Batının eski edebiyatları için müstehcen diye bir mefhum yoktur. Afif olan kulaktır Roma'ya göre, göz en hayâsız tasvirleri okuyabilir.** Ortaçağ'a gelince...

Kilisenin tanınmış bir azizi "**TANRININ YARATMAKTAN UTANMADIĞI UZUVLARIN ADINI SÖYLEMEMEK TANRIYA HAKARETTİR,**" diyor. Aziz'in tenbihi kulaklara küpe olmuş. Ne dindışı edebiyat-haşa-hakaret etmiş Tanrıya, ne dinî edebiyat. Decameron, dekolte tasvirlerle bayılanların hâlâ başucu kitabı. Yalnız Decameron mu? Balzac, 16. asrın en yaman üslup ve düşünce tâcidarı Rabelais'yi George Sand'a okumak ister. Sand gibi dişlemediği memnu meyve kalmayan bir alutfe-i cihan dehşetli utanır, kapı dışarı eder Balzac'ı. **İnsanlığın Komedyası** yazarı:

"Sakin kadınlara ayıp şeyler söylemeyin, saygı gösterin kulaklarına. Düşünün ki afif olan, bir kulakları," derken bu sahneyi mi hatırlıyordu acaba? 17. asır, merasimperver ama Lafontaine'in Conte'ları (Fable'ları değil) bir müstehcenler meşheri.

Voltaire'in çağdaşları -en ciddileri de dâhil- yasak bölge tanımazlar, Diderot'un "Geveze Inciler"i, üslup bir yana, Sade'in romanlarıyla boy ölçüşebilir. Bir kelimeyle "ilâhi Marki" ne bir münzevidir ne bir müceddit. Avrupalı'nın şuuraltını dile getiren cesur ve hayâsız bir psikolog. Julie'ye Mektuplar yazarı Mirabeau, kendini politikanın çılgin kasırgasına kaptırmasa, bir ikinci Sade olurdu.

Unutmayalım ki Sade yaşarken aristokrasi can çekişiyordu. Küstah Marki, bütün inançlarını kaybetmişti. **Başarısız bir izdivaç, baldızına karşı duyduğu aşk, mukaddeslerini kaybeden adamın tek mukaddesi kalmıştı: Vücudu.** Yirmi beş yıl tımarhanede yaşadı. Mecburi imsak, azgın iştihalarını kamçılalıkça hasta muhayyalesinin hayallerini kâğıda döktü. **Talihsiz bir Freud.** Zincire vurulan bir Enfantin. Sade için hayatta başkası yoktur.

Saadetin sırrı insiyaklara teslimiyet.

Tek düşman: Tanrı, yani ahlâk. Hiçbir anarşist cinayeti överken onun kadar coşkun değildir. Sade, insanlığı kurtarmak için cana kıymayı öğütmez, cinayet cinayet olduğu için, yani işleyene cismanî bir zevk verdiği için insanın Tanrılaşmasıdır.

Aşk yoktur, Sade için. Çiftleşme vardır.

Kadın bir zevk makinesidir. Kâm alındıktan sonra ifna edilir, insana işkence en büyük haz kaynağı.

Garip değil mi, unutilan Sade'ı içli bir şair Fransa'ya tanıtır: Apollinaire. Şuuraltının karanlık dehlizlerinde dolaşmaktan zevk duyanlar, bu Freud zamanını muhabbetle bağrılarına basarlar. Avrupa'nın putlarından biri olur Sade.

Stirner de bir başka Sade. O zavallı mektep hocası da benliğinin zindanına mahpus. Hayat hikâyesi tatsız bir roman. Doğar doğmaz öksüz kalmış. Annesi yeniden evlenmiş. Talih hiç gülmemiş zavallıya. Üvey baba, şefkatsiz bir çevre ve hastalıklar. Güçlkle okuyabilmiş. Sonra özel bir kız okulunda felsefe hocalığı. Altı ay süren bir evlilik ve boşanma. Sonra dört yıl nisbi bir rahatlık devresi. Berlin, Hippel'in meyhanesi, bira kadehleri arasında geçen saatler, Genç Hegelcilerle dostluk. Kendilerine "Azadedilmişler" ismini veren bu serazat insanlar ne yasa tanımaktadırlar ne başkan: Bauer Kardeşler, şair Hervegh, Ruge, Marx, Engels vs. Asıl adı Gaspar Schmidt olan kahramanımız, Stirner takma adıyla birkaç makale karalıyor; dostları çok beğeniyorlar. 1843'te yeni bir izdivaç, Hippel'in meyhanesinde tanıştığı bir kadın hayat arkadaşı oluyor. Bir yıl sonra, Stirner imzasını bir kitabın kapağında görüyoruz: **Tek ve Dünyası.** Kitap değil felâket. Stirner, işinden çıkarılıyor. Bu tehlikeli fikirlerin yayıcısı genç kızlara felsefe okutamaz diyorlar. Hicivler birbirini kovalıyor, karısı uçuyor yuvadan ve sefalet ömür boyu yakasını bırakmıyor. Sefalet ve yalnızlık: Dehânın ezeli yoldaşları. Hippel meyhanesinde bir yabancı olarak yaşamıştı Gaspar. Kitabı çağdaşlarıyla arasındaki uçurumu bir kat daha derinleştirdi. Ve o coşkun düşünce volkanı bir kere intifa ettikten sonra ebediyen sustu. Ne korkunç bir kader... Yıllarca ekmek parası kazanmak için tercümeleme yaptı ve kırk dokuz yaşında şarbona yakalandı. Yasak bölge tanımayan o serazat fikir Don Kişot'unu pis bir sineğin taşıdığı mikrop öldürdü (25 Temmuz 1856). Kemikleri çürümeden unutuldu Stirner. O çılgin zekâyı, ölümünden yarım asır sonra bir biyografin (Mackay) hayran teccüsü umulmadık bir ba's-ü bâd-el mevte kavuşturacaktı.

Islıklarla karşılanan **Tek ve Dünyası** çağın en büyük, en derin kitabı olarak selâmlandı. Yazarın fırtınalar koparan düşüncelerine bir göz atalım... Önce bir tespit. Stirner bütün bağımsızlık iddialarına rağmen Hegelci. Hegel'e karşı ama, Hegelci diyalektikten kurtulamamış. Hep tez, antitez, sentez üçlüsü. Çocuk, insiyaklarıyla yaşar, Stirner'e göre. Tek dünyası yaşadığı dünyadır. Delikanlı, çevreden kopar. Görünenin arkasında görünmeyeni arar. Düşünceye, ideale âşıktır. Bir mefhumlar âleminde yaşar. Olgunluk, bu iki zıt davranışı kaynaştıran çağdır. Yetişkin insan, olduğu gibi görür dünyayı. İdealinden çok gerçeğe yönelir. Yine çocuktur ama şuurlanan bir çocuk. Vehimlerinden sıyrılmıştır, tek kılavuzu vardır: Çıkarları. Toplumlar da aynı merhalelerden geçer. Antikite, insanlığın çocukluk çağı. Yaşanılan dünya, tek gerçektir. İştihaları, insiyakları yönetir insanı. Sonra toplumların delikanlılık devri başlar. Hâlâ bu çağın içindeyiz. Mazinin hakikatlerine inanmıyoruz artık. Tek hakikat tanıyoruz: Düşünce veya ruh. Dinler, Tanrı diyor bu tecride, felsefe: Akıl. Düşünüyorum, o halde varım... Ne demek? Düşünceden başka gerçek tanımamak değil mi? Hegel de aynı inancı bölüşmüyor mu?

Stirner, soyumuzu delikanlılık döneminin vehimlerinden kurtarmak emelindedir. Olgunlaşan insan için tek gerçek: Ben. Liberalizm, hakiki insan millettir, diyor. Fert, hodgâmlıktan kurtulmak, yani insanca bir hayata kavuşmak istiyorsa devletin içinde erimeli. Devleti Tanrılaştırıyor liberalizm. Bundan daha büyük istibdat olur mu? Siyasî hürriyet dedikleri, ferdin devlete ve kanunlara teslimiyetinden ibaret. Çağdaş insan "Hukukun forsası". Sosyalizm de komünizm de bir nevi "içtimaî liberalizm". İnsanlara karşı hükmümüz de, özel mülkiyet canımıza okuyormuş. Özel mülkiyet kalktı mı hürriyetimiz tamamlanmış. İstedikleri bütün insanların yoksul, bütün insanların dilenci olması. İçtimaî liberalizmin insanlara vaadi: Cihanşümül dilencilik. (Nitekim siyasî liberalizmin armağanı da cihanşümül kölelik olmuştur.) Her şey herkesin olacakmış. Herkes kim? Toplum. Daima bir tecrit, daima hayalî bir varlık, hayalî ve ezici...

Bu sözde "athee'ler gerçekte çok dindar kişiler. İnsanlığa yeni putlar sunuyorlar. Hepsisi de, ferdi, mevhum Tanrılar uğruna feda eden tehlikeli birer ütöplast. Cihanşümül insan diye bir şey yok. Fert var, ferdin kendisi, yani ben. İnsan olmak, ideal insanı gerçekleştirmek... Lâf bunlar. Beşeriye temsil edeceğim, niçin? Kendi kendime yetmek, kendi kendimden hoşnut olmak biricik görevim. Benden başka ne'yi beşer yok. Ne kural tanırım, ne yasa, ne model. Yaramaz bir çocuk, örnek bir çocuktan; herkese kafa tutan insan, dış baskılara boyun eğen yaratıktan çok daha sıhhatli.

Ben, her şeyden önce ben. Ama Fichte'nin ideal ve mutlak ben'i değil, gündelik ben, fâni ben. Gerçek olan tek değer: ferdin zevki, ferdin saadeti, ferdin iktidarı. Devlet, kanun, ahlâk... Kendi kendimize vurduğumuz birer zincir. Kâmil insan, bu zincirleri parçalayandır. Benim için bugün doğru olan, bugün doğrudur. Yarın başka şeye inanmışım, inanırım... Keyif benim değil mi? Haklarımın sınırı yok. Bütün dünya benim.

Görüyoruz ki ihtiyar Hobbes'un "**Tabiat hâli**" ile karşı karşıyayız. İnsanın insan için kurt olduğu bir dünya bu. Öldürdüğünüz kadar yaşar, çaldığınız kadar kâim alırsınız. Her şey sizin. Avrupalı'nın coşkunu bir hayranlıkla tekrarladığı bu abesler, Şark'ın da meçhulü değildir. Cevdet Paşa olsa Mezdek mezhebinin artıkları, der geçerdi.

ÖLDÜRMEYECEKSİN

Kanun, eski Yunan'dan beri "**büyük sineklerin yırtıp geçtiği, küçüklerin takılıp kaldığı bir örümcek ağı**" Avrupalı için. Machiavelli, insanlığı ikiye ayırır: tarihi yapanlar, tarihin malzemesi. Çobanla sürü. Katili göklere çıkarır, Sade, ayak takımının peşin hükümlerinden sıyrılmış bir gerçekçi olarak alkışlar. Devlet, gözünü kırpmadan cana kıyanları korumalıdır.

Rousseau, çağdaşlarının yüzüne tükürür gibi sorar: İçinizde Mandaren'i öldürmeyecek kaç kişi var? Kimdi bu Mandaren? Çin Maçin'de yaşayan bir meçhul insan. Tanımadığımız, tanıyamayacağımız biri. Yani bir mücerret. Oturduğumuz yerde bir düğmeye bastık mı geberecekti herif, biz hazinelerine konacaktık, kimselerin ruhu duymayacaktı, şöretimiz gölgelenmeyecek, şerefli bir insan olarak yaşamakta devam edecektik. Ahlâk bu suale verilecek cevaptaydı, Rousseau için.

Avrupa insanının ruh dünyasını bütün giriftliği ile ifşa eden iki büyük romancı, en tanınmış eserlerinde bu can alıcı suali tekrarlarlar. Goriot Bafra'nın kahramanı Rastignac daha oturmuş, *daha zinde bir toplumun çocuğudur*. İlk tepkisi şu: Mandaren kaç yaşında?

Sonra sesini yükselten vicdan, daha doğrusu alışkanlık: Hayır.

Suç ve Ceza'nın Raskolnikov'u daha çıplak, daha kendisi, daha insan. Sefaleti bütün zilleti, bütün rezillikleriyle yaşamış. Çıkmazdan kurtulmak için tek çaresi vardır: Tefeci kadına kıymak. Âdeta meşru bir müdafaa içindedir, hukukçuların iztirar hâli dedikleri korkunç durum. Kanayan bir hassasiyet, uyanık bir zekâ ve hasta bir şuuraltı.

Avrupalı için medeniyet, zorun yerine hilenin geçişidir. Fransız, bu manada Rus'tan daha medenidir, daha medenî, yani daha tehlikeli. Boşuna dil döker muhatabı. Delikanlı Mandaren'i öldürmeyecektir. Faziletinden mi? Hayır. Tatsız sürprizlerden çekinir ve bilir ki er geç şeytan kendisine yardım edecektir. Raskolnikov, sarsıntı geçiren bir toplumda yapayalnızdır, Dosto gibi. Kafasında bulanık düşünceler, aç ve yarı uykuda. Sanki bir kâbusu yaşamaktadır. Aylarca tereddüt eder. Ezilen gururu uzun zaman yaralı bir yılanın ıslığı gibi uğuldar içinde: Güçlünün ve güçlü, engel tanımazdır.

Suç ve Ceza'nın birinci bölümü, bir insanla bir düşünce arasındaki tüyler ürpertici kavganın hikâyesi. Sonra düşüncenin zaferini hazırlayan dekor ve hâdiseler... Saint Petersburg, ihtişam ve

sefaletin kucak kucağa yaşadığı şehir. Çayırdaki görülen rüya, kamçı darbeleri altında öldürülen kısırak. Dosto'nun kitapları rüyalarla doludur, rüyalarla beklenmedik tesadüflerle. İnsanların dışında bir kader vardır, zalim, anlaşılmayan bir kader, eski Yunan trajedisinde olduğu gibi. Kararsızlık içinde bocalayan Raskolnikov'u garip bir tesadüf cinayete zorlar. Hiçbir sebep yokken evine saman pazarı yolundan gitmeğe kalkar; orada tefecinin kız kardeşiyle bir eskici arasındaki muhavereye kulak misafiri olur. Ertesi gün tefeci kadının evde yalnız kalacağını duyar. Artık kararı kesinleşmiştir. Hiçbir şey düşünmez ve düşünemez. Raskolnikov'la sorgu yargıcı arasındaki konuşma kitabın can damarı.

Sosyalistlere göre suç, çevrenin ürünü. Suç diye bir şey yok. Suç, kötü ve tabiat dışı bir içtimaî düzene isyandan ibaret. Çevre her kötülüğün kaynağı. Demek ki, toplum akla veya tabiata uygun bir düzene kavuşunca suç falan kalmaz. Çünkü isyan edecek bir konu yoktur artık. Ve göz kapayıp açınca kadar insan salâha kavuşur.

Ne var ki bu madalyonun bir yüzü. **Rüya ile gerçeği karıştırmayalım.** Yaşadığımız dünyada suç kaçınılmaz bir olay. Büyük adamlar sokaktaki insan ayrı kanunlara tâbi. Daha doğrusu, büyük adam için kanun yoktur. O, bir gayenin emrindedir; insanlığın hayrı için kalabalığın suç saydığı herhangi bir hareketi işleyebilir. Meselâ bir Kepler'le bir Newton'un keşifleri, şu veya bu sebepten dolayı içtimaîleşmiyorsa, bu sebepleri ortadan kaldırmak için çekinmemek lâzım. Ama bu uğurda bir, beş, yüz kişi feda edilecekmiş... varsın edilsin. Bütün kanun koyucular, Solon, Muhammed veya Napolyon, suçludurlar. Suçludurlar çünkü ataları tarafından konulan, çağdaşları tarafından saygı gören yasaları çiğnemişlerdir. Kan dökmekten de çekinmemişlerdir bu uğurda. Yeni bir hakikatin, yeni bir düzenin müjdecisi olmak isteyen, bir kelimeyle söyleyecek sözü olan herkes suç işlemek zorundadır.

Peki, ama büyük adamlar sokaktaki adamı nasıl ayıracağız birbirinden?

Büyük adam, tabiat kuvvetleri gibi, tahripkârdır veya tahripkâr olmak zorundadır. Daha aydınlık bir gelecek uğruna bugünü yıkmakta tereddüt etmez. İdealin konuştuğu yerde vicdan susar. Sokaktaki insanın tek vazifesi vardır: Neslini devam ettirmek. Tabiatı icabı muhafazakârdır, itaatkârdır, hürmetkardır. Ayırıcı vasfı törelere boyun eğmektir; bundan gocunmaz da. Yığın büyük adama kanunu çiğnemek hakkını tanımaz. Suçlunun kellesini keser; böyle yaparken de mizacına uygun davranmış olur. Ama bir nesil sonra aynı kalabalık kellesini kestiği adamı azizleştirir. Yığın hal'e hükmeder, büyük adam istikbal'e. Yığın, kurduğu düzenin koruyucusudur ve soyumuzu artırır. Büyük adam dünyayı yerinden oynatır ve hayalî bir düzenin mimarı olmak ister. Her iki insanın da en tabii hakkı yaşamak. Bu ezeli savaş, yeni bir Kudüs'e yani ilâhi nizamın kurulacağı bahtiyar güne kadar sürüp gidecektir.

Her büyük adam çarımhta can vermez. Taliğ gülümser bazılarında: Kendileri kelle keserler.

Dosto, ıstırahın romancısı. ıstırahın, isyanın, merhametin ve şuuraltının. Raskolnikov, fahişe Sonya'nın önünde eğilirken "**Senin önünde değil, acı çeken bütün insanlığın önünde diz çöküyorum,**" der. Suç ve Ceza, insan ruhunun uçurumlarını, mağaralarını, dehlizlerini tarayan bir kitap. Sözü Vogüe'ye bırakalım (Rus romanının Kristof Kolomb'u o. Avrupa, Gogol'lan, Dosto'ları, Tolstoy'lan ondan öğrenmiş):

"Romani zevk için okuruz umumiyetle, hastalanmak için değil. Suç ve Ceza'yı okumak, kendini isteyerek hasta etmektir. Kitabı okurken, daima bir ruh sancısı duyarsınız. Her kitap, yazarla okuyan arasında bir düello; yazar bize bir hakikat, bir hayal veya bir korku aşılamağa çalışır; biz de ya kayıtsızlığımızla karşı koyarız ona, ya aklımızla. Suç ve Ceza da yazarın dehşet verme kabiliyeti, orta bir hassasiyetin dayanamayacağı kadar büyük. Ürpertici eserlerin en tanınmış ustaları, bir Hoffmann, bir Edgar Poe, bir Baudelaire, Dosto'ya kıyasla birer göz boyayıcı, birer edebiyatçı... Suç ve Ceza, Macbeth'den beri yazılan en derin suç psikolojisi etüdü" (E.M. de Vogüe, Le Roman Russe, Paris, Plon, 1892). Doğru ama insanı tanımak böyle bir üzüntüye değmez mi?

SEMAVÎ KİTAPLARIN EMRİ: "ÖLDÜRMEYECEKSİN."

Hıristiyan Avrupa, en sefil çıkarları için dünyanın bütün Mandarenlerini öldürdü ve öldürmeye hazır. Goethe,

"Ya örs olacaksın, ya çekiç," diyor. Şark, Sadi'den Gandi'ye kadar aksi kanaatte:

"**Yemin ederim ki, dünyanın bütün toprakları bir tek insanın kanını akıtmaya değmez.**" Kim haklı?

KUTUPLAR

Dört asır önce içtimaîyi ahlâkın dışına iten Avrupa şimdi de ferdî hayatı ahlakdışı ilân ediyor.

Machiavelli ile Freud iki müşahit.

Biri politikayı ilimleştirmiş, öteki ruhiyatı.

Avusturyalı hekim çağdaş insanın kulağına, "**Canavarsın,**" diye fısıldıyor, "**canavar ve hasta. Dertlerinin kaynağı annene duyduğun itiraf edilmez şehvet, babana beslediğin hayvanca kıskançlık.**" Ve Avrupalı, asırlarca gizli kalmış meziyetleri birdenbire keşfedilmiş gibi mağrur.

Psikanaliz kârlı bir mit. Kilisesi, rahipleri, ayinleri var. Şuuraltı, her istediğini kolayca elde eden mutlu azınlığın imtiyazı. Yığın bu gibi inceliklerden haberi yok.

Upanişat "**Tanrısın,**" diyor insana. Freud "**itsin,**" diyor. Hangisi haklı?

Şairi dinleyelim:

"Gökten yücesin, topraktan bayağı.

Yokluk zulmetiyle bağlıysan, toprak, ilâhi nurun tecelligâhı isen, arş."

(Feyz-i Hindî)

Havarilerini yaratamayan İsa'nın yeri tımarhanedir, tarih değil.

Muhammed'in ilk mucizesi: Hatice-t-ül kübrâ.

Arzudan tutuşan parmaklarıyla dallara boşuna uzanma Tantal. Meyveleri koparamazsın. Hem böylesi daha iyi değil mi?

O altın meyveler boyalı birer top. Serabın büyüsü yok vahada; rüyası muhteşem suyun, kendisi değil.

Altınlarını cam karşılığı dağıtan Kızılderili'yi hiçbir zaman gülünç bulmadım. Cam, altından çok daha asil. İsrail peygamberlerinden beri lanetlenmiş bir maden, altın. Adı, tarihin bütün cinayetlerine karışmış. Pihtılaşmış kan, insan kanı. Cam güzel, çünkü kirli bir mazisi yok. Cam güzel, çünkü kalbi var, kınlıverir.

Delî İbrahim, Osmanoğulları'nın en akıllısı. İnci balıklara atılmak için yaratılmış olmasaydı, denizlerde ne işi vardı?

İnsanlar beyni fırlatıyor lâğıma. Süleyman'ın sofrası iltifatlarına muntazır, onlar kemik peşindeler. Venüs'e arkaları dönük, köpeklere sırtıyorlar. Efsane yalan söylüyor: Sirse insanları domuzlaştırmamış, domuzları insanlaştırmış. Bunları tekrar ahıra sok Sirse!

Yeşiller-Maviler kavgası Bizans'ın iliklerine işlemiş. Türk sarığı Romalı serpuşunun yerini almadan bu tenperver sürünün Tanrısı: Cokeydi. Hayvana kanat takan arabacı, topa tekme savuran şaşkının yanında haysiyet ve ciddiyettir. Bugünün ayaktakımı kahramana değil, maskaraya alkış tutuyor.

SAĞ VE SOL:

Hint meçhule açılan bir kapıydı, meçhule yani insana. Dört yıl Ganj kıyılarında vecitle dolaştım. Sağ dediler. Oysa Hint'i bana tanıtan ve sevdiren Romain Rolland olmuştu, bana ve Fransa'ya. Saint-Simon'la uğraştım iki yıl, çağımız onunla başlıyordu. Sol dediler. Hint'i yazarken tek amacım vardı. Asya'nın büyüklüğünü haykırmak, yani bir vehmi devirmek, bir iftirayı yok etmek. Saint-Simon'u putları yıkmak için kaleme almıştım. Her iki kitap da peşin hükümlerin rahatını kaçırdı. Ne sol'un hoşuna gittiler, ne sağ'ın.

Anladım ki, bu iki kelime aynı anlayışsızlığın, aynı kinlerin, aynı cehaletin ifadesidir. Çamur, ama, Batı'dan ithal edilmiş. Lukretius'u hatırlıyorum. Büyük şair 2000 yıl önce görmüş hakikati:

"Eğer pek yakınlarındaysan birbirleriyle çeliştiklerini görürsün. Bakarsın, kimi şu partiden, kimi bu partiden. Ama hele biraz uzaklaş, bir tepeye çık: Tozu dumana katan bu süvarilerin topu birden sana

bir tek toz bulutu, aynı toz bulutu hâlinde ayan olacaktır."

Bu iki kelimenin topografyadan politikaya sıçrayışları Fransız ihtilali'yle yaşıt. Eski parlamentolar böyle bir kutuplaşmadan habersizdiler. 1789'da Kurucu Meclis'teki kralcılar, kemal-i tantana ile zat-ı şahanenin sağına kurulmuşlar. Teşriî Meclis'te de yerlerini değıştirmemişler. Sonraları Konvansiyonda mutediller başkanın sağını seçmiş hep. Karşı cepheadekilere de sol tarafı kalmış başkanın. Onlar da orada kümelenmişler. O çağlarda yaşayan "ilerici" bir yazar: "**Öbür dünyadaki tam tersi,**" diyor. "**İyiler solda, kötüler sağda.**" Bir tarafsız, sağları da solları da iğneliyor: "**Kutsal Meclis'te bütün işler aksıyor. Sebebi meydanda: Sağ cenah her zaman solak, sol cenah hiçbir zaman sağ değil.**"

Sağla sol, Batı'yla Doğu gibi kaypak iki kavram. Sağ da, sol da tecanüsten mahrum. Bugün sağı temsil edenler, dün solu temsil ediyordu. R. Rémond'a göre soldaki çeşitli temayülleri birkaç başlık altında toplamak mümkün. Önce ihtilal aleyhtarı bir sağın karşısında Fransız İhtilali'nin mirasını ve 89'un prensiplerini benimseyen liberal bir sol. Liberaller 1830'dan itibaren Orleancılarla birlikte sağa geçerler.

İkinci sol demokratik ve laik radikalizm, genel oydan yanadır ve onun bütün siyasî sonuçlarını benimser. 1848'de bir an için muzafferdir. Cumhuriyeti kurar, 1900 ile 1940 arasında iş başındadır.

Üçüncü sol (başta Marksizm olmak üzere) sosyalist mektepler. Sosyalizmin kazandığı her zafer radikalizmi biraz daha sağa iter.

Dördüncü sol komünizm.

Fransız sağının da üç kaynağı var:

Bir, restorasyon devrinin ültraları.

İki, Orleancılık.

Üç, çeşitli mirasları kaynaştıran nasyonalizm. Nasyonalizm, XIX. asır sonlarında bulanjizmle beraber sağa geçer. Sağ partiler, hüviyetlerini açıkça söylemediklerinden ne olduklarını tespit etmek güç. Sol, Fransa için büyüü bir kelimedir. Hakikatte hiçbir ileri fikirle ilgisi olmayan partiler dahi sahneye solun bayrağı altında çıkarlar. Solla sağ dünya politik edebiyatına Fransa'nın armağanı. Her ülke, bu iki kelimeyi kendi heyecanları, kendi ihtirasları, kendi tercihleriyle damgalamıştır.

DEMOKRASİ VE İSLÂMİYET

İki asır önce basılan bir **İKONOLOJİ** kitabında, kadın olarak tasvir edilmiş demokrasi; alnında asma yapraklarından bir taç, sırtında kaba saba giysiler; bir elinde nar, ötekinde yılan.

Her çağ kendi rüyalarını, kendi emellerini söyletmiş kelimeye; her demagog kendi yalanlarını. Uğruna sel gibi kan akıtılmış.

Nedir bu demokrasi?

"Katıksız demokrasi ayak takımının despotizmdir," diyor Voltaire.

"Demokrasinin temeli fazilettir," diyor Montesquieu...

De Maistre: "Hıristır," diyor.

Demokrasi adaletin temelidir, Vacheròt'ya göre.

Proudhon'a göre, ruhanî ve cismanî bütün iktidarların sona ermesidir.

Thierry için, demokratik cumhuriyetlerin sonu ahlâkî bir alçalıştır.

Günümüze gelelim: Weberci bir sosyologa göre, demokrasiyi diğer siyasî rejimlerden ayıran ön faraziye: Hürriyet.

Hürriyet, demokrasinin başlangıcından itibaren mevcuttur; derece kabul etmeyen, kayıtsız şartsız bir hürriyet. Bu mefhum demokrasinin amacını da belirler: Eşitlik.

Eşitlik gerçekleşemez, gerçekleşirse demokrasi hikmet-i vücudunu kaybeder, yerini anarşiye bırakır. Tarihteki demokrasileri anlamak ve özlerinden ne kadar uzaklaştıklarını tayin etmek için onları bu saf tiple karşılaştırmak gerek (Bkz. J. Freund, "Le nouvel âge", Paris Riviere, 1970).

Çağdaş Avrupa'nın demokrasi anlayışı bu, kısaca. Şimdi de İslâmiyet'in devlet telakkisine bir göz atalım.

İnsanlar, doğuştan eşittirler: kullukta, fanilikte eşitlik. Ama menfi bir eşitlik bu. Sonra, iman sayesinde yeni bir eşitlik kazanırlar, kardeş olurlar. Rabbin lütuflarından aynı ölçüde faydalanacaklardır: hukukî ve müsbet bir eşitlik.

Kulun bütün haysiyeti: Mümin oluşunda. Kul, mümin olunca hukukî bir hüviyet kazanır, dilenciyi halifeye eşit kılan bir hüviyet.

İslâm için hürriyet felsefi değil, hukukî bir mefhum.

Temeli: Camianın bütün fertleri arasında tam bir hak eşitliği olduğu inancı.

Hükmeden Allah'tır, bu hâkimiyet devredilemez. Allah, her ul-ül emr'i otorite ile doğrudan doğruya teçhiz eder. Emir (veya Sultan) seçimle gelse de, durum değişmez. Allah'ın dışında cismanî bir otorite yoktur. Vardır demek, Allah'a şerik koşmaktır. Ul-ül-emr, Allah'ın aletidir sadece. İslâmiyet'te her türlü istibdada, ahkâm-ı Kur'aniyye dışındaki her türlü keyfiliğe karşı direnmek için birçok yollar vardır.

Kitap sahibi kavimler, İslâm'ın üstünlüğünü kabul etmek ve ona cizye ödemek şartıyla hudutlu, fakat teminatı olan bir hakka lâyıık görülürler. Bu himaye, ümmetin bir civanmertliğidir. Bir nevi misafirperverlik. Himaye edilenlerin daha az vazifeleri olduğu için, haklan da daha azdır. İbadetlerine devam edebilir, kendi kanunlarını uygulayabilirler.

Putperestlerin camiada yeri yoktur. Ama Müslümanlar onları da zaman zaman korumuşlardır. Her kâfir ve putperest

İslâmiyet'i kabul eder etmez, misak'a dahil olur.

İslâm, cihanşümül bir dindir, bütün insanlara hitap eder. Kast da tanımaz. Gerçek Müslüman'ın nazarında sosyal sınıf diye bir şey olamaz. Servet veya mevki ayırmaz insanları; Müslüman, Müslüman'a eşittir. Cevdet Paşa'nın söyleyişyle: "Emr-i taayüşçe ağ-niyâ ile fıkârânın halleri mütekaarib ve müteşâbihdir. Câmi-i şerifde ise müsâvât-ı tâmme ve hürriyet'i kâmile vardır..."

Fukara ile zengin arasında **"bir büyük mesafe görünmez."** Ve Hıristiyan devletlerinde olduğu gibi, tefrika ve husumet de yoktur. "Binaenaleyh, akvâm-ı İslâmiyede commune ve socialiste ve nihiliste gibi fûrûk-ı îtizâliyye" bulunmaz.

Emr (teşriî magister)* Kur'an'ındır. Fıkıh (kazaî magister) bütün müminlerindir. Müminler Kur'an'ı okur, ezberler ve hareketlerini ona göre ayarlarlar. Bir hükm (icra kuvveti) var, hem mülkî, hem dini. Hükm yalnız Allah'ındır. Bir aracı tarafından (ul-ül-emr) yürütülür. Ul-ül-emr'in ne kazaî ne de teşriî

kuvveti vardır.

Vatandaşlığı yapan kan ve toprak değil, inanç. Ümmetin Avrupa dillerinde karşılığı yok. Siyasî ve dinî bir bağ. Kuran hem bir ibadet kitabı, hem bir anayasa, muhatabı bütün insanlık (Bkz. Gardet,* "La Cité Musulmane", Paris, Vrin, 1970).

DEMEK Kİ İSLÂMİYET'İN TEMEL MEFHUMU: EŞİTLİK.

Bu bir amaç değil, bir hak. Hürriyet, eşitliğin bir başka adı veya görünüşü. Sınıf kabul etmeyen, imtiyaz tanımayan bir dinde kimin kime karşı hürriyeti?

Batı, hürriyeti, bir hata işleme hakkı olarak tarif ediyor. Müslüman'ın böyle bir hakkı yoktur. Çünkü o ebedî hakikatin, yegâne hakikatin, cihanşümul hakikatin emrindedir.

Evet, İslâmiyet bir kanun ve nizam hâkimiyeti (nomokrasi)dir. Batı'nın gerçekleştirmeğe çalıştığı eşitliği çoktan fethetmiştir. Fikir hürriyetini, insanı insana saldırtan bir tecavüz silâhı olarak değil, bir ikaz, bir irşat vasıtası olarak kabul etmiştir. Demokrasinin ta kendisidir İslâmiyet. Ama Batıninkinden çok başka bir ruh ikliminde gelişen, çok başka umdelere dayanan bir demokrasi.

DİN AFYON MUDUR?

Şato kiliseye dayanıyordu, kilise, nass'a. Batının düşünce tarihi akılla naklin mücadelesi tarihi. Nakil, imtiyazların kalesiydi. Üçüncü sınıf, bu asırlık kaleyi akim dinamitiyle tahrip etmedikçe hürriyete kavuşamazdı. Hıristiyanlık, eski toprak köleleri için karanlık bir mahpesti, maddecilik arz-ı mev'ut; din zilletti, dinsizlik haysiyet.

Burjuvazi iktidara geçer geçmez kiliseyle nikâh tazeledi; kiliseyle, yani nass'la. İmtiyazlarını koruyacak bir hisardı nass. Şimdi, akim bayrağını omuzlamak yeni bir içtimaî sınıfa düşüyordu, en yoksul ve en kalabalık sınıfa.

Mekanist maddecilik, yükselen burjuvazinin kavga silâhıydı; **diyalektik maddecilik** dördüncü sınıfın kavga silâhı oldu.

Birincinin görevi feodaliteyi yıkmaktı, ikincinin kapitalizmi.

Din, Avrupa için bir afyondur, bütün ideolojiler gibi. Avrupa'nın tarihi, bir sınıf kavgası tarihidir. Osmanlı için şuurdur din, tesanüttür, sevgidir. Osmanlı toplumu insan haysiyetine ve inanç birliğine dayanır. Hegel belki haklı:

Tarih tezatlar içinde gelişir. Osmanlı'nın tezadı Avrupa'dır. Batıda maddecilik batıl'ın hisarlarını yıkan bir dinamit, hür düşüncenin dinamiti; Osmanlı İmparatorluğu'nda maddecilik bir kendi kendini tahrip cinneti.

Avrupa, Osmanlı ülkesine papaz ihraç eder. Hıristiyanlığa davet için mi?

Ne münasebet. Tek emeli, Osmanlı'yı dinsizleştirmektir. Dinsizleştirmek, yani **"etnik bir toz"** hâline getirmek.

Bir kelimeyle: Dinsizlik, Batının yükselen sınıfları için ne kadar hayırlıysa, bizim için o kadar meşumdur; onlar için ilerleyiş; bizim için çözümlüş ifade eder.

İNANANLAR KARDEŞTİR

Bu ülkenin bütün ırklarını, tek ırk, tek kalp, tek insan hâline getiren İslâmiyet olmuş. Biyolojik bir vahdet değil bu. Ne kanla ilgisi var, ne kafatasıyla. Vahdetlerin en büyüğü, en mukaddesi. İster siyah derili, ister sarı... **inanılanlar kardeşdir.** Aynı şeyleri sevmek, aynı şeyler için yaşamak ve ölmek. Türk'ü, Arap'ı, Arnavut'u düğüne koşar gibi gazaya koşturan bir inanç; gazaya, yani irşada. Altı yüzyıl beraber ağlayıp beraber gülmek.

Sonra bu muhteşem rüyayı korkunç bir kâbusa kalbeden meşum bir salgın: Maddecilik.

Tarihin dışına çıkan Anadolu, tarihin ve hayatın. Heyhat, bu çöküşte kıyametlerin ihtişamı da yok, şiirsiz ve şikâetsiz.

SAKSON KÖLELERİ

Sakson köleleri boyunlarında bir tasma taşırlarmış: Efendilerinin adı yazdırmış bu tasmaya. **AYDINLARIMIZ DA ONLARA BENZİYOR; HER BİRİ BİR ŞEYHİN MÜRİDİ.**

Marx'ın ayırıcı vasfı: içtimaî hakikatlerin ezeli ve cihanşümul olmadığını anlamış ve anlatmış olmak. **Kapital** yazarı biliyordu ki, **düşünce, belli bir çağın, belli bir coğrafyanın, belli bir ırkın imtiyazı**

değildir. Ve ilmin çarkı, **küflenmiş bir saatin akreple yelkovanı gibi kendi öldüğü gün durmayacaktır.** **Ne garip tecelli:** Dünyanın en diyalektik kafası, diyalektiğe karşı kullanılan en müessir silâh oldu. Marksist ne demek?

Marx, ne vahye mazhar bir peygamberdir, ne tecrübe dışı bilgilerle donanmış bir kâhin. Onu beşerilikten uzaklaştırmak, beşeriyete kazandırdığı birkaç büyük hakikate ihanet değil mi?

Hayatı, zaafı, hastalıklarıyla, belli bir milletin, belli bir asrın adamıdır Marx. İzm'ler -bu mânâda- insan idrakine giydirilen deli gömlekleridir. Her ... ist, koltuk değneği olmadan yürüyemeyeceğini itiraf eden bir zavallıdır. İzm'ler birer anakronizmdir, birer anakronizm yani kalıplaşan, canlılığını yarı yarıya kaybeden birer konserve düşünce. **Batıdan gelen hiçbir "izm" masum değildir.**

Biz ki, nass'ı mukaddesler dünyasından kovduk...

Avrupa'nın içtimaî ve siyasî mitosları karşısında bu apışıp kalmak, bu kendini küçük görmek, bu papağanlaşmak ne için?

Unutmamak lâzım ki "izm"ler içtimaî bir sınıfın müdafaasıdır. İçtimaî bir sınıfın, bir milletin veya bir medeniyet camiasının.

TEFEKKÜRÜN TARİFİDİR DİYALEKTİK

Çağdaş Batının koyun postuna bürünen kurt kelimelerinden biri de diyalektik.

Diyalektik nedir?

"Fikrî gelişmenin gerçekten ilmî bir tarihi, ancak diyalektik materyalizmle açıklanabilir," diyor Plehanov.

Ama böyle bir izah, her ilmî izah gibi olayları dikkatle incelemeyi ve gerçeği tanımayı gerektirir. Hiçbir nazariye, hiçbir felsefe, genel olarak ne kadar doğru olursa olsun, böyle bir incelemenin, bu türlü bir bilginin yerini tutmaz. Böyle bir muhtevadan mahrum her nazariye, mumyalanmış, heybeti içinde kısır bir nass olarak kalır.

Diyalektik materyalizmin en büyük düşmanı: nass'cılık.

DİYALEKTİK, BİR ARAŞTIRMA YÖNTEMİDİR. ÇOK DOĞRU.

Yunan'dan Aristo mantığını almakta tereddüt etmeyen İslâm, çağdaş Batının diyalektiğinden de faydalanacak elbette. Faydalanacak ama, geri kalmış ülkelerin ahmakça hayranlığı içinde bir tılsım sarılır gibi değil. Yeni Osmanlılar, hürriyet diyordu... Avrupa'yı Avrupa yapan hürriyettir. Genç sosyalistler, diyalektik, ilmin son sözü, diyorlar.

Diyalektik maddecilik: Garip bir mefhum izdivacı.

Diyalektik, bir davranış, bir gerçeğe bakış tarzı.

Maddecilik, kalıplaşmış bir düşünce yani bir nass, ispat edilmesi gereken bir faraziye.

İlim maddeci imiş. Ne münasebet! İlim, gerçeği, bölerek anlamağa çalışan, sınırlı olmağa mahkûm birecessüs. Karanlık bir ormanda dolaştırılan çıra. Materyalizm veya idealizm gibi küstah ve bütüncü nazariyelerin tehlikeli dünyasına sokulmamalıdır ilim. Bence, diyalektiği zedeleyen başlıca handikap, kuyruk sokumuna iştirilen materyalist sıfatı. Diyalektik, "**değişen**"e çevrilen bakış, tezatların ilmi...

diyalektik, şüphe. Diyalektik, daima tedirgin, daima uyanık bir şuur.

Descartes'in şüpheciliği, siyasî'nin, içtimaî'nin eşiğinde durur. Korkak bir şüphe.

Marx'ın diyalektiği, daha hamleci, daha cesur. **Kapital** yazan da Promete gibi, bütün Tanrılara düşmandır, bütün Tanrılara, yani bütün yalanlara. Ama yine de kalıplara iltica etmek zaafından kurtulamaz.

Hegel idealistti, Prusya'nın resmî felsefesi Hegelcilik. Ödip kompleksi fikir adamlarının ortak zaafı. Marx da "karnı doyunca annesine tekmeler savuran haşarı bir tay gibi" Hegel'e cephe alır: Maddecidir. Marx'ın benimsediği maddecilik gerçekte bildiğimiz maddeciliklerden çok başka bir maddeciliktir, ama ne de olsa bir yarı hakikat.

Diyalektik düşünce, hiç kimsenin inhisarında değildir.

Tefekkürün tarifidir diyalektik. Herakleitos'tan Hegel'e, Proudhon'dan Weber'e, Sartre'a, Gurvitch'e kadar, düşüncenin bütün fâtipleri diyalektikçidirler.

İman mutlak hakikatlerin dünyası. Tefekkür, şüphenin.

İbn Haldun, gerçeği, haber ve inşa diye ikiye bölmüştü. Ne kadar haklı... haber kabul edilir, inşa tahkik. Aklın cevelân-gâhı olan mahsus dünyada (duyular dünyası) hiçbir mutlağın yeri yoktur.

Hiçbir milletin idraki başka bir milletinkinden, hiçbir ferдин zekâsı başka bir ferdinkinden daha üstün değildir.

Düşünceye sınır çizilemez.

Şüpheden bile şüphe.

Diyalektiğin her düşünce için kabul ettiği münakaşa hakkını kendisinden niçin esirgeyelim?

Diyalektik tefekkürün tarifidir dedik, doğru.

Tefekkürün tarifi, yani düşünceyi mücerretlere hapsedemeyeceğimizi ihtar eden son derece mücerret bir ifşa, bir işaret. Düşünceyi mücenetlere hapsedmek, yani kalıplaştırmak, kemikleştirmek. Hayatla ölüm, gerçekte yalan iç içedirler, hazla elem gibi. Varlık denen esrarlı yumağı ancak diyalektiğin titiz, seyyal dikkati çözebilir. Diyalektik düşünceyi birkaç kaba düstura hapsedmek, diyalektiğe ihanettir. Yorulmayan bir cehittir diyalektik: her konuyu ayrı ayrı ve tekrar tekrar ele almak, bütün yönlerini ve bütün yönleriyle kavramağa çalışmak; köküyle, gövdesiyle, dallarıyla. Irmağın kaynaklarına çıkmak ve akışını son durağa kadar izlemek.

DOĞU DESPOTİZMİ

Montesquieu, Doğu despotizminden söz eder. Düşünmez ki despotizmin âlâsı, perestîşkârı olduğu İngiltere'de ve tebaası bulunduğu Fransa'dadır. Ne beyzadelerin dillere destan zulümlerini, ne isim hanesi açık tevkif emirnamelerini hatırlar. Bu şaşkın toprak ağasının hakkımızdaki türrehatı sadece gülünçtür:

"Türkler dünyanın en çirkin insanları idi. Karıları da kendileri gibi kaknemdi.(çirkin) Rum dilberlerini görünce akıllan başlarından gitti. Başladılar kız kaçırmaya. Zaten ezelden beri hayduttular." vs.

"Türkler eşek olacak öbür dünyada. Yahudileri sırtlarında cehenneme taşıyacaktı. Bütün kavimlerin en cahili... Türkiye'de tebaanın servetine, hayatına, haysiyetine kimse aldırmaz. Anlaşmazlıklar çabucak karara bağlanır. Şöyle ki: Paşa dâvâcıları dinler, sonra falakaya yatırır herifleri, bir âlâ döver ve böylece dâvayı neticelendirir." vs.

Bizi bu kadar tanıyın Montesquieu. Batı yazarlarında ciddiyet ve dürüstlük aramayacak kadar Batı irfanının âşinâsı olanlar için bu hükümlerin tek orijinal tarafı terbiyesizliktir.

"**Kanunların Ruhü**" müellifi, ülkesinin I. François'dan beri çok sıkı münasebet halinde bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu'nu bu kadar tanırsa, Hint'i, Çin'i, İran'ı ne kadar tanıyır? Ne gariptir ki bu hayalperest ve hayâsız yazarın Doğu'ya izafe ettiği despotizm birçok Batılı yazar tarafından münakaşasız benimsenir. Wittfogel Sovyetler'e çatmak için Doğu despotizmi bayrağını omuzlar; bizim köksüz ve ufuksuz aydınlarımız da tarihimizi karalamak için Montesquieu'nün coğrafi kaderciliğine sığınır.

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Bu Ülke [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

Marx Kapital'in önsözünde "**Almanya henüz kapitalist bir merhaleye gelmemiştir. Kapital'de mevzu bahis olan ise iktisaden ileri memleketlerdir,**" der. Ama Almanya'ya "De te fabula narratur" der, yani anlattığım bir gün ilerde Almanya'nın da başına gelecektir.

Türkiye de kurtuluşa ancak kendi tarihine dayanarak kavuşabilir diyenler var. Tanzimat'tan önce bir insan hammadde ambarı olan Anadolu, Tanzimat'tan sonra saraydan büsbütün koptu. Anadolu kendi karanlık gecesinde, kendinden utanan insanların vatani oldu. Aydınla halk arasındaki uçurum tarihin hiçbir çağında, hiçbir yerde bu kadar korkunç olmamıştır. Bütün mukaddesleri ayaklar altına alınan halk, 46'dan sonra öfkelenir.

İsyan, Anadolu'nun tarihe geçmek arzusudur.

Kitapsızdır, öndersizdir.

Kurtuluşu maziye dönüşte arar.

Son tahlilde sarayla halk ayırır.

Cuma namazında bütün Türkler omuz omuzadır.

Cephede beraber ölümler, yani aynı değerler levhasına inanırlar.

Halkın nazarında çöküşün tek sebebi vardır: KUR'AN'A İHANET.

Bir yosun, köksüz, tarihsiz Türkiye aydınlarının, masonların, komünistlerin Türkiyesi, bir de bu ülkeyi kuran Müslüman Türkler vardır.

Bu kalabalığa göre bütün kitaplar yalan söyler.

KUR'AN MUZAFFER OLDUĞU GÜN TÜRKİYE KURTULACAKTIR,

Anadolu halkı için.

Bir başka grup insan Batı'nın hazır reçetelerini aynen tatbik etmek ister. Bugün gerçek Marksizm, anti-marksizm'dir.

Marksizm=diyalektik. Diyalektiğin tek formülü tarihin akış halinde olduğu ve tezadlar içinde geliştiğidir. Marx bizi peşin hükümlerden kurtardığı için büyüktür, bir uyanık bulunma metodudur, Marksizm.

Türkiye diğer iktisaden geri kalmış, geri bırakılmış ülkelerden biri değildir. Bir Endonezya veya bir Gine değildir Türkiye.

(Aydın=sosyolog, sosyal ve ekonomik tarihten habersiz olan bir insan, aydın değildir). Biz Fransız ihtilâlinin hemen akabindeki devri çok iyi bilmeliyiz. Marx sosyalizmi bir neticedir, daha önceki sosyalizmlerin geliştiği bir kıtada doğmuştur.

18. yüzyıl burjuvazisi feodaliteyi devirmek için kiliseyi devirmek mecburiyetindeydi. Feodaliteyi devirdi, bu sefer iktidara geçtikten sonra kendisi kiliseyle uzlaştı. Napolyon'la üniversiteye Spiritüalizm yerleşmiştir.

Almanya'da gelişen bir burjuvazi olmadığı için aydınlar yalnız kalmış, ya memleketl erinden kaçmış, ya intihar etmiş, ya delirmişlerdir. Bu itibarla orada hâkim olan Spiritüalizm'dir.(Metafizik düşünce) İlahiyata karşı ilk kavgayı Dr. Strauss verir ("İsa'nın hayatı"). Feuerbach, Bruno Bauer onu takip ederler.

MARX "DİN HALK İÇİN AFYONDUR" DERKEN DAİMA HİRİSTİYAN KİLİSESİNİ KASTETMEKTEDİR. TAHTIN CİNAYET ORTAĞI OLAN KİLİSEDİR.

Muzdarip ve öfkeli kalabalıkları tevekküle zorlar kilise. Haddizatında sosyalizm dine karşıdır denemez. Sosyalizm, insanları uyutan, onların istismarını kolaylaştıran, uyutucu bir inancın karşısındadır. Din de bütün ideolojik müesseseler gibi tarihin bir devrinde uyutucu olabildiği gibi, bir başka devirde bir kurtuluş olabilir.

Tarihî materyalizmin, materyalizmle tek ilgisi ismindedir. istihsal kuvvetlerinin başında insan vardır, yani hakikatta tarihî materyalizm=tarihî hümanizmdir. Sosyalizmin hedefi insanın insanı daha

çok sevmesini sağlamaktır. Onu geniş halk yığınlarının çorba yemesi olarak anlamak, sosyalizme yapılabilecek olan ihanetlerin en büyüğüdür.

Thiers état, bir zamanların toprak kölesidir. İktidara geçen burjuvazi için büyük heyecanlar yoktur, küçük zevkler, altının sağlayabileceği zevkler vardır. Asırlardan beri zillet çekmiştir, şimdi hıncını alacaktır.

Kanını vererek gerçekleştirdiği ihtilâlden eli boş dönen geniş kalabalıkları ancak kin canlandırabilirdi. Marksizm'in başlıca kavga saiki olarak sınıf kavgasını ortaya atması bu itibarla tabiidir. **Marx, Tevrat'ın serseri Yahudisi gibi ömür boyu bir ülkeden öbürüne kovulmuştur. Heine'in dediği gibi Yahudilik bir din değil, bir felâkettir.**

Tatbik edilen tek sosyalizm Marx'inkidir, fakat bu onun felsefî bakımdan en tutarlı, insanlığın saadeti için en tenkit edilmez doktrin olduğunu ispata kâfi gelmez. Bugünkü dünyanın başka sosyalizmlerden öğreneceği şeyler yok mudur? Avrupa'nın şartları Marksizm'in zaferini hazırlamıştır. Fakat bizim için öbür sosyalizmlerden alınacak dersler yok mudur?

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

Bir dost, "**Sahneye birçok tenkitlerle çıkıyorsunuz. Bu bizim hareket imkânımızı durduruyor**", dedi. Cevabım Voltaire'in cevabı oldu:

"Katolikliği yıkarak, sizi kan içici bir canavardan kurtardığım yetmiyor mu?"

Bir mefhum anarşisi içindeyiz. Tefekkür kelime ile başlar ve biter.

Dünya görüşü deyimi ilk defa Dühring tarafından Almanya'da kullanılıyor. "Conception du monde", bizde de dünya görüşü olarak geçiyor.

Bu yeni kelimenin ifade ettiği bir mefhum var mı?

Zamanla insanlar gibi kelimeler de ihtiyaçlar. Fransızlar içinde dünya görüşü tâbirini Goldmann ve Lefebvre gibi Alman kültürü ile temas edenler kullanır. **Felsefe ve ideoloji de bu manada kullanılır. Felsefe=Hikmet. Zamanla soysuzlaştı.** 18. yüzyılda itibardan düştü. Yeni dünyanın mimarları ideolojiyi icat ettiler. Mantık, psikoloji, sosyoloji manalarınınydı.

Napoleon, ideologları sevmez. Her müstebit, düşünceden nefret eder. İdeologlar Napoleon'un mutlak hâkimiyetine itaat etmediler, onun için küçümsen onları. **Üniversitede ideoloji istemedi, müspet ilimler.** Böylece ideoloji yapanları kelime avcısı olarak vasıflandırdı. Bugün ideoloji bir sınıfın yarım hakikatlerini ifade eder. Milletler ideolojileriyle dövüşüyorlar. İlimle alâkası kesilmiştir. Felsefe fazla Ortaçağ, fazla Yunan'dı. İdeoloji ise yalandı. Bu itibarla dünya görüşü bizde de misafir edildi. Felsefeden farkı, felsefe ferdîdir, aksiyona açılmaz, nazarîdir. Halbuki dünya görüşü bir ülkenin, bir medeniyet camiasının bütün fikridir. Felsefeden müphem ve seyyâl. Henüz genç ve bakir. Batı irfanı onun için benimsiyor. Ferdî dünya görüşü olmaz, fertlerin felsefeleri, ideolojileri olur, fakat kendi dünya görüşleri olmaz. Dünya görüşü bir ülkenin, bir medeniyetin, bir sınıfındır, isimlidir, içtimaîdir.

Batı insanının düşüncesine istikamet veren kaç dünya görüşü var?

1- Hıristiyanlık.

2- Liberalizm.

3- Sosyalizm.

Lefebvre için İslâm'ın, Hind'in, Çin'in dünya görüşü yoktur. Yalnız Avrupa'nın dünya görüşleri vardır.

Avrupa kendi hayâline âşık bir Narsis.

İsa mutlak hakikatlerin temsilcisiydi. Constantin dinle devleti birleştirdi. Yunan felsefesi paganistti. Bütün yalancı Tanrıları'yla Hıristiyanlığın içine doldu. Ve Hıristiyan toprak kölelerinin esaretini ebedileştirdi. Saf haliyle bir dünya görüşüydü. Kölelere kendilerinin de insan olduğunu öğretti. Fakat zamanla halk tabakalarını köleliğe zincirleyen bir ideoloji yeni bir sınıf yalanı (toprak aristokrasisinin) oldu. Derebeyleri sırtlarını kiliseye dayadıkları zamanda tiers état geliyordu. Reform, Rönesans, Fransız ihtilâli. Şatoyu yıkmak için kiliseyi devirmek gerekiyordu. Kavga din sahasında başladı: libertin'ler (daha önce Montaigne, Bacon) 17. yüzyılda yaşadılar. Kayıd tanımazlar, hürriyet peşindedirler, ama kilise onlara küçümsenen bir mânâ kazandırdı. 18. yüzyılda filozoflar. Büyük Fransız Ansiklopedisi 30 yılda hazırlanır ve kilisenin bütün yalanlarını yerle bir eder. Voltaire, Diderot, Rousseau. Fransız ihtilâlinde sonra büyük kalabalık ikiye ayrılır: seçkinler başa geçer, geniş halk tabakaları kendi hallerine terkedilir. Burjuvazi büyük bir madde medeniyeti kuracaktır. Liberalizm bu sınıfın dünya görüşüdür.

İktisadî - siyasî - fikrî liberalizmler vardır, ilki kapitalizm, ikincisi demokrasi (temsîlî hükümet), üçüncüsü her düşünceye hayat hakkı demektir.

Hıristiyanlık ve liberal görüş dünya görüşü olarak ortaya çıkarsa da, belli bir sınıfın inhisarına girer. Sınıflı bir cemiyette ortaya çıkan dünya görüşleri bir sınıfın menfaatine hizmet ederler. Eskiyen dünya görüşleri ideoloji olur.

14. yüzyıla kadar Hıristiyanlık, hâkim dünya görüşüdür. Sonra 14-16. yüzyılda liberalizm büyür.

Sanatta, edebiyatta, felsefede, içtimaî hayatta tezahürleri vardır. Ve tek bir Avrupa milletine mahsus değildir. Hem amelîdir, hem nazarîdir.

Hıristiyanlık dünyayı belli bir hiyerarşi içinde görür. Sezar-papa.. Bütün insanlığın dini iken toprak ağalarının dini olur. İki efendiye birden hizmet edilmez, ya Tanrı, ya Sezar. Kilise Sezar'ı

seçer.

Liberalizmin kurucusu bütün Avrupa'dır, isim sayamayız. 1001 eserde ve sanatkârda ifade edilir.

Avrupa insanını liberalizm de tatmin etmez olur. Burjuvazinin maddeciliği yığınlara yetmez, o zaman da yeni kâhinler ortaya çıkar ve eski dünya görüşlerinin samimi olarak söyledikleri yalanları, yine samimi olarak söylemeye başlarlar. Descartes'da akıl her insanda müsavidir; Aristo'ya, "**sen artık sus**" dediler, her insan, her mesele karşısında kafasını yorabilir, iktisadî eşitliği de sosyalizm sağlayacaktı. Eşekarılarının yerine halanları geçmeli idi. Altın çağ istikbâldeydi. İmtiyazlar sona erecekti.

Her üç dünya görüşü de belli bir coğrafyada doğdu. Geniş kitlelerin ümidi iken, daraldılar ve bir ideoloji oldular. Dünya görüşü bütün insanlığa, hiç değilse belli bir medeniyet camiasına hitap eder. Sosyalizm de bir talihsizler dini olarak ortaya çıktığı halde, onun da çırpınışları oldu, onun da hakikatlere tercüman olmadığı anlaşıldı.

Tatlı bir rüya olarak başlayıp, bir kâbus olarak bitti hepsi de. Hıristiyanlar bir vahşet ordusu olup Doğu'ya saldırdılar, insanları birbirinden ayıran bir cinayet fetvacısı oldular. Liberalizm de bir içtimaî sınıfın desteği haline tereddi etti. Sosyalizm de bütün sınıfları ortadan kaldırmak iddiasıyla sahneye çıktı, Avrupa'nın son rüyası olarak sahneye çıkıp, kâbus oldu. Bize gelince:

Bizim dünya görüşümüz neydi?

Avrupa dünya görüşleri, sınıflı bir dünyada doğmuştu.

İslâmiyet bütün insanlığa hitap eden tek dünya görüşü. Temeli vahdet, sevgi, adalet.

Bütün insanlar doğuştan müsavi. Fert islâm'ı kabul ettikten sonra gerçek bir eşitlik olur bu. İnsanı, insan olduğu için Tanrı'nın halifesi kabul eder.

Avrupa'nın hayâlini aşan bir rüyadır islâm, bir fikir mimarîsidir. Müsavaat, kazanılmış, doğuştan edinilmiş bir haktır. Temeli adalettir. Hürriyete ihtiyaç yoktur. Nitekim hürriyet kelimesi çok geç çağlarda dilimize girer. Çünkü Türk-İslâm hürdür. Bu itibarla bizim dünya görüşümüz en az üç milletin elele vererek hazırladığı bir sistemdir.

İslâm insanı değişiş halinde ele alır. Hakikatler insan zekâsı ile büyür. Kur'an-ı Kerim'in ifşa ettiği hakikatlerin hududu yoktur. Araplar, Türkler, İranlılar bu ezeli hakikatin şekillenmesinde fıkhiyla, sanatıyla elele vermiştir.

İslâmiyet renk farkı, doğuş farkı tanımaz. Avrupa'nın toleransını İslâm gayet tabii kabul eder, Mecusî'leri bile korumakta tereddüt göstermemiştir. Hem dünyayı, hem ahireti kucaklayan, gerçek bir dünya görüşüdür.

İslâmiyet'te sınıf farkı yoktur. Türk'ü maddede ve mânâda dünyanın efendisi yapan bu dünya görüşü, muhatabı ile beraber gelişir. Biz vakur ve fedakâr bir insan topluluğu iken, Avrupa'da sahneye çıkan burjuvazi bizi çökertmek için bütün gayretlerini harcayacaktı. Dünyanın 2/3'ünü 1/3'ü için yakmış, yıkmış, politikadan ahlâkı tard etmiş bir tilki uygarlığıdır. Bir arslan medeniyeti, bir tilki uygarlığına yenildi. Uşakların ve kadınların zaferi. Burjuvazi bize mürebbiyeleri ile, aktrisleriyle ve elçileriyle sokuldu, yaltaklandı. Kemirdi ve yıktı. Tanzimat'tan sonra kendi kabuğuna çekilen sınıf-ı ulemâ, bu Yeçüş-Meçüş tairesinin zaferi karşısında afalladı. Ve tarih sahnesinden çekildi. **Zaten tabii müttefikleri de yoktu artık.**

Devlet-i Aliyye'nin muharref Hıristiyanlık'tan alacağı hiçbir şey yoktu. Keşiş orduları habis menfaatlerle geliyorlardı. İslâm kanlarını alıp geri yolluyordu onları.

Avrupa hiçbir bâtil'ini bize, boğazımıza sarılarak anlatamazdı. Kendi içimizden müttefikler buldu. Bir kısmımızı bir kısmımıza karşı büyüledi ve seferber etti. Intelijansya Rusya'da da Batılılaşan zümredir. **İtelijansyamız Avrupa'nın yarım hakikatlerine inandı. Kendi hazinelerini hor gördü.** Milton'un Hydparkta eteğinin feşafeşine âşık olduğu kadın gibi. İslâmiyet yekpâreliğini kaybetti. Intelijansyamızın yerine gittikçe frenkleşen zümre geldi. Ama ebediyen harabelerde yaşanmaz. Kaybettiği güneşin yerine bir kandil dikecekti. Avrupa'nın ideolojilerine dünya görüşü diye saldırdı. O zamana kadar tek kitaba inanıyordu. Hâlbuki şimdi karşısında namütenahi kitaplar vardı. Doğru dürüst dilini de bilmiyordu Avrupa'nın. Bir concensus olmadan ne sanat, ne düşünce olur. Hepsi dünya görüşünden kaynak alırlar. Dünya görüşü olmadan tefekkür olmaz, sanat olmaz. Intelijansya Batı'nın düşüncesini fethetmeden gözlerini kapadı. Ama düşünce kurudu, sanat yozlaştı. 1960'lara kadar Türkiye'de kendimiz olan hiçbir sanat ve düşünce yoktur. Cemiyet aynı değerlere

inanmamaktadır. Anomi 19. asırda sanayi inkılâbından sonra ortaya çıkar, anarşiden daha kucaklayıcı bir kelime. Toz halindeyiz, çamuruz, içtimâî bir değerler manzumesi kurulamayacaksa, istikbâlimizin aydınlık olduğu iddia edilemez. Dostluğun yeşerebilmesi için cemiyetin müşterek değerlere inanması şarttır.

Bugün bütün dünya Avrupalılaştı. Elbette Avrupa'yı tanıyacağız, irfan insanlığın müşterek malıdır. Ama bilgi kendimizden başlar. Kendini tanıyan Rabbini de tanır. Kendi kıymetlerimizi bilmek, cemiyeti tek uzviyet halinde yaşatan, tarihî bir musikî haline getiren ecdadımızı bilmek gerek, ideolojilerle ölesiye bir kavga gerek.

SORU:

İslâmiyet bize öğretilmedi ki, yeni nesillere öğretilim.

CEMİL MERİÇ:

Yaşamak için yaşamak hakkını kazanmak lâzım. Bütün dünyanın ve kendi kendimizin ihanetine uğradık. Kendi değerlerimizi tebliğ hakkından mahrumsak, ölürüz.

Kurtuluş başkasından beklenmez.

SORU:

Ulemâ neden pasif kaldı?

CEMİL MERİÇ:

II. Mahmut Avrupa'nın şikârı olmuştur. Ulemâ ülkenin vicdanı idi. Halife üstünde fetva vardır. Pa-dîşah bir icra vasıtasıdır, ezeli hakikatin icrâsıdır. Kanun'un, Şeriat'ın temsilcisi olan fetva ve ulemâ karşısında padişah bir hiçtir, islâm'da teokrasi yoktur. Çünkü rahip sınıfı yoktur. Tek imtiyaz ilmin imtiyazıdır. Yeniçeri kışlalarını topa tuttu. Ulemâ sesini duyururken kılıca da dayanıyordu. Machiavelli de bu görüşte. Devlet-i Aliyye'nin büyük sütunlarından birisi Yeniçeri idi, yok oldu. Süleyman'ın kanununu bilene namütenahi hak tanır. Yeniçerisiz bir âlim, tek kitap ne yapabilirdi? Zaten ulemâ da değişen bir dünyanın suallerine cevap veremiyordu artık.

TOYNBEE "İnsan toplumlarında tabiat, tarih bize sual sorar. Eğer bunlara cevap veremezseniz öldürür sizi" der. Ulemâ asrın icaplarına cevap veremiyordu, İslâm seyyâl ve cevval ruhunu kaybetmişti. Bürokrasinin müttefiki Avrupa idi.

SORU:

İslâm bu düşüşü niye engelleyemedi?

CEMİL MERİÇ:

Bugün bütün muarızlarımız aynı teraneyi söylüyor. Niye bir mukavemet kalesi kuramadı islâmiyet? Mağlubiyetler devam edecekse neden İslâm'a sarılalım. İnsan, dini kendi kabiliyeti ölçüsünde kavrayabilir. Ummandan bir maşrapalık su alabilirsiniz, idrâkiniz bir maşrapalıksa.

Hakikatler kendi kendilerini tefsir edemezler. Ulemâ gelişen insanlığın macerasına kayıtsız gözlerle bakmaya başlamıştı. Dünyaya açılmayan bir ulemâ yıkılmaya mahkûmdur. Biz ilmin, tekniğin, zaferlerine bigâne kalmıştık, islâmiyet'i yeniden anlamak, bütün dünyayı anlamakla kaabildir. "La Foi du charbonnier" (Kömürçünün imanı) birkaç ilm-i hâlden ibarettir. İTHAM EDİLECEK İSLÂMİYET DEĞİL, ULEMÂDIR.

SORU:

Milliyetçi-toplumcu düzen Türkler'in dünya görüşü olabilir mi?

CEMİL MERİÇ:

Bir dünya görüşü asırların meyvesidir. Bir günde imâl edilmez. Her insan parça parça yapar binayı ve koca bir abide kurar. Milliyetçi-toplumculuk nasyonal sosyalizmin tercümesidir. Toplumcu olmayan milliyetçilik var mı, elbette bütün toplumu kucaklayacak. Milliyetçiliğin ferdiyetçiliği var mı? Batı'nın efendiliğinden kurtulamadığımızın bir nişânesidir. Kurulmuş bir dünya görüşümüz var. Mevlûd'u ile ezanı ile ecdadımızın kanını verdiği bir dünya görüşü var. Milliyetçilik bugün için bir ideolojidir, bir dünya görüşü olamaz. Birkaç yüzyılı kucaklar, imâl edilişi ve ömrüyle. Batılılaşmak=batmak. Neden Batı Doğululaşmıyor. Evvela insanız, sonra Doğulu'yuz. Batı madde medeniyetinin ve sapıklıkların kaynağıdır. Asya peygamberlerin ülkesidir. Ex Oriente Lux. İşık, Doğu'dan gelir ve gelmektedir.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

DÜNYANIN PAYLAŞILMASI

Asırlar boyunca, Avrupa'nın tacirleri, bankerleri, imalatçıları, kısmen sömürgelerin kazancı sayesinde, Avrupa ekonomisini değiştirmeye çalışırlar. 19. asrın başlarında sanayi şaşılacak bir gelişme kaydeder. Hammadde kaynaklarını ve belli pazarları elde etme arzusu, işçilerin aşırı istismarından doğabilecek sosyal bir kriz korkusu millî rekabetler, çok geçmeden Avrupa'nın en güçlü burjuvalarını, devletlerinin aracılığıyla dünyayı paylaşmak gibi görülmemiş bir maceraya iter. Asrın sonunda, kutuplar bir yana, bütün dünya parsellenmiştir. Bundan sonra ancak yeniden paylaşımlar söz konusu olabilir. Dünyanın yeniden paylaşılması için yapılan mücadele, dünya çapında çatışmalara yol açacaktır, çünkü dünyayı işgal etmek söz konusudur.

Modern sömürgeleştirmenin tarihi, kapitalizmin tarihinin bir veçhesinden ibarettir. Sömürgeleştirme, gelişmesinin başlangıcından itibaren, amaçlarını da vasıtalarını da kapitalist ekonominin ihtiyaçlarına ve karakterlerine uygun olarak değiştirmiştir.

Kapitalizmin üç büyük dönemine (yani sermayenin birikimi, rekabet kapitalizmi ve tekelci kapitalizm), **sömürgeleştirmenin üç merhalesi tekabül eder.**

İlk dönemde, Avrupalı feodallerin ve bezirgânların sömürgeci siyaseti, daha zayıf kavimlerin altınına ve kıymetli madenlerine el koymak ve başka ülkelerden bir miktar egzotik madde temin etmek şeklinde özetlenebilir. Bunun için o ülkelerde ticarethaneler kurmak kâfidir.

İkinci dönemde, sömürgeci teşebbüslerin amacı, en zengin Avrupa ülkelerinin ihtiyacı olan maddeleri deniz aşırı ülkelerde üretmek, kendi mamul maddelerine ve tarım ürünleri fazlasına pazar bulmak, nüfus fazlasını boşaltacak topraklar elde etmektir. Daha sonra da sanayileri için gerekli hammadde kaynaklarını sağlamak amacına yönelirler.

Üçüncü dönemde ise, sömürgeci teşebbüslerin hedefi, yukarda sayılanların yanı sıra, 19. asır sonundan itibaren sanayi Avrupa'sında biriken sermayeye ihraç alanları sağlamak; bu sermayenin sömürgelerde işletilmesiyle de yüksek kârlar elde etmektir. Bu son hedefin gerçekleşmesiyle dünyanın işgali de tamamlanmış olur. Sömürgeleştirmenin sona ermesi (dekolonizasyon) tarihi, kapitalist sistemin buhranı ve yeni bir sosyalist düzenin doğuşu ile başlar; bu yeni düzen de bir dünya sistemi olacaktır. **Böylece sömürgeleştirmenin sona ermesi tarihi artık sosyalizm tarihinin bir veçhesinden ibaret sayılacaktır. Sosyalizm geliştikçe, sömürgeci sistem de ister istemez çökecektir.**

ÇÖKÜŞ

1914'te kapitalizm, rakipsiz olarak dünyaya hâkimdir. 1944'te de, 1917'de çöken Çarlık Rusya'sının büyük bir bölümü istisna edilirse, durum değişmemiştir. On yıl kadar sonra Asya, siyasî bağımsızlığına kavuşur, 1964'lerde de Afrika. Aşağı yukarı yirmi yılda bütün sömürgeci sistem sona ermiştir. Neden?

Önce iç faktörler.

Dünyanın fethi nispeten kolay olmuştu. Yenilen ülkeler yabancı istilâyı, cesaretleri olmadığından değil, (silahlarının yetersizliğinden çok) sosyal bünyeleri, istilâcıya karşı koyabilecek yeterli kuvvete sahip olmadığı için önleyememişlerdi.

Ne var ki sömürgeleştirme, çöküş sebeplerini kendi içinde taşıyordu... Çok geçmeden, iskâna gelen sömürgecilerin çıkarları ile metropoldeki tüccarların ve imalatçıların çıkarları birbiriyle çatıştı. Bu arada göçen kavimler anavatanla münasebetlerini gevşetiyorlardı; sömürgece doğan nesil, doğduğu ülke ile kaynaşıyordu. Metropol de sömürgelerin isteklerini soğuk karşılıyor, bu düşmanlık sömürge halkında yeni bir vatanperverlik doğuruyordu.

Bir iskân sömürgesinden doğan bu milletlerin ilk tipi Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Yeni Zelanda. İkinci tip, Orta Amerika milletleri, Orta ve Güney Amerika, bu arada Küba.

İlk tipte, Avrupa menşeli halkla yerli halk arasında bir kaynaşma olmamıştır. Avrupa'dan gelen sömürgeciler, Kuzey Amerika halkını ya uzaklara sürmüş ya da yok etmiştir. Avustralya'da da öyle olmuştur.

İkinci tipte, İspanyol ve Portekizlilerle yerli ahali arasında bir melezleşme söz konusudur. Bunu kolaylaştıran da medeniyetlerinin birbirine nispeten daha yakın olmasıdır.

Kanada'nın durumu ayrı. Avrupa kaynaklı halk ya Fransız ya da İngiliz. İngilizler askerî, siyasî ve sosyal bakımdan Fransızları alt ettiler. Fransızlar da âdetâ bir sömürge durumuna düştü.

Cezayir'de Fransız kaynaklı ahali de muhtariyet peşindeydi. Ne var ki karşısında kendisinden daha güçlü bir yerli halk mevcuttu, yok edilmesi imkânsız bir halk. Yaşayışını sürdürmeyince göç etmeyi tercih etti...

Avrupa'nın iskân sömürgeleri, iklimce metropollerine benzeyen ülkelerde kurulmuştu. Diğer ülkelerde kurulan sömürgeler ise geçici mahiyetteydi; Avrupalının buradaki amacı bir an evvel sömürgecinin servetini metropol tacirlerine ve bankalarına aktarmaktı. İskân sömürgelerinden farklı bu tip işletme sömürgelerindeki çelişki ise ifadesini Avrupalılarda değil yerli ahalede buluyordu.

Sömürgeleştirmenin yerleştiği ülkelerde, çeşitli insan grupları, dilleri, faaliyetleri, zihniyetleri itibarıyla bir mozaik görünümündedir umumiyetle. Bu grupların çoğu, aile veya aile toplulukları ölçeğinde kapalı ekonomi halinde yaşarlar; yabancı bir otoriteyi kabul ettiklerinde veya ona boyun eğdiklerinde de köy ekonomisi hâkim vasfını korumaya devam eder. Netice olarak, bu gruplar arasındaki ayrılık, dille arasındaki farklılıkların da kısmen yansıttığı gibi, daha da artar. Ne var ki sömürgeciliğin, iletişim ve taşıma faaliyetleri olmadan, ticaretini geliştirmesi mümkün değildir. Bu faaliyetleri düzenleyebilmek için yerli halkın yardımına ihtiyacı vardır, işgücü gerekmektedir. Yerli nüfusun bu işlerde çalışmaya başlamasıyla geleneksel yaşama biçimi altüst olur. O zamana kadar birbirinden ayrı yaşayan yerli nüfusun değişik unsurları ilk defa karşılaşır. Ayrıca metropol, kendi savaşları uğruna, sömürgesindeki yüzbinlerce genci silah altına alır, onları, ülkelerinden uzakta, birarada yaşamaya (ve birarada ölmeye) zorlar. Sağ kalanlar ülkelere döndüklerinde, sömürgecileriyle olan ilişkilerinde yepyeni bir şuura sahip olmuşlardır.

Sömürgeciler, bütün arzularına rağmen, hâkim oldukları ülkeleri tek başlarına yönetemezler... Yerli kadrolara ihtiyaç vardır... Böylece yerli köylülerin yanında yerli bir burjuvazi gelişir. Çıkarları az çok metropoldekilere bağlı olan bir burjuvazi; mahalli aristokrasiden, müreffeh köylülerden, memurlardan gelen entelektüel bir tabaka, çok geçmeden kendi değerinin şuuruna varır. Tarım ve sanayi proletaryası ile birleşen bu entelektüeller yeni bir zihniyet yaratırlar. Ayrıca sömürgeciler işlerini kolaylaştırmak için, bu insanlara kendi dillerini de öğretmektedirler. Bu yabancı dil, o ülkedeki nüfus gruplarının pek azı tarafından konuşulsa da, bir yandan birbirlerini anlamalarını kolaylaştırırken, öte yandan da dünya siyasetinden haberdar olmalarını ve sömürgeleştirmeye karşı bir direniş birliği oluşturmalarını sağlar. İngilizce, Gana direnişinin dili olur, Fransızca Afrika Demokratik Birliği'nin, Cezayir Kurtuluş Hareketi'nin...

Kısaca bu ülkeler, Avrupa dilleri sayesinde kader ve menfaat birliklerinin şuuruna varırlar. Baskı ve şiddet politikası, milliyetçiliği mayalandırır, işgal edilen topraklarda var olan aşiretleri, etnik grupları, varsa devletleri kucaklayan bir vatanperverlik doğar.

Böylece, sömürgeleştirme, kendine rağmen, önce hürriyetleri isteyen, sonra da zor kullanarak elde eden yeni sosyal oluşumlara yol açtı. Bu oluşumlar için "**millet**" tabirini kullandık. Bu kavramı biraz açalım.

Millet denen sosyal birlik, Batı Avrupa'dan Ortaçağ'a kadar hâkim olan feodal sistemin zaman içinde ağır ağır çözülüşü sonucu, 18. yüzyılda ortaya çıktı. Feodal birlik yani fief, kendi kendine yetiyordu. Fiefler arasındaki mübadeleler ise, arızî idi; mübadele olmadığında da her fief ihtiyacı için gerekli üretimi sürdürebiliyordu. Ama yeni teknik gelişmeler (yel değirmeni, su değirmeni, izabe fırınları) genelleş-ti, üretim gücü arttı. Yeni üretim araçlarını çalıştırmak ve elde edilen ürünlere pazar bulmak lâzımdı. Fief, fazla küçük bir iktisadî birlik haline geldi, zaruretler feodal duvarları yıktı ve bu yıkılış üretim araçlarında yeni gelişmeler gerektirdi.

Mübadeleler gittikçe genişleyen alanlara yayıldı. Yeni bir coğrafî iş bölümü kuruldu. Çeşitli bölgeler, üretim söz konusu olduğunda, birbirlerinden vazgeçemez hale geldiler. Ortak pazarlarda bir araya gelen insanlar mahallî dillerinden vazgeçtiler, bu dillerden bir tanesi yeni sosyal birliğin dili oldu. Ortak ekonomi, Ortak dil, genişleyen yeni sosyal alanı tek birlik haline getirdi. Bu birlik, ortak iktisadî ve siyasî çıkarların temelini yarattı. Ortak bir kültür gelişti. Vatandaşlık zihniyeti, fiefte yaşayan tebaanın veya aşiret üyelerinin kafa yapısındaki bu uzun değişimin sonucunda ortaya çıktı.

Asırlar boyu süren bu tarihi gelişme yeni bir şuur uyandırdı: Millî şuur.

Sömürgelerde doğan sosyal birlik tipleri ise bu örneğe pek uymaz, iktisadî, siyasî, sosyal ve kültürel

bir birliğe yönelik bu sosyal oluşumlar, belli bir coğrafi sınır içinde, sömürgeciler tarafından zorla kabul ettirilen şartların, yani bir dış müdahalenin eseridir daha çok. Eseridir ama sömürge halkında millî şuur uyanır uyanmaz, yabancı hâkimiyetine karşı direniş de başlar.

Sömürge sistemi sonucu ortaya çıkan bu sosyal birlikler için de millet tabirini kullanmamız, daha uygun başka tarihî bir deyim bulamamamızdan; millî ekonomi, millî kültür, millî şuur, millî devlet kavramları sömürge sonrası gerçeği tam olarak yansıtmayabiliyor...

Avrupa dışında gelişen milliyetçilik hareketleri, Birinci Dünya Savaşı'na kadar oldukça ürkek; ne var ki birtakım dış faktörler bu hareketlerin kendilerini ifade etmelerini kolaylaştırdı. Bu faktörlerin arasında en önemlisi şüphesiz ki Rus ihtilâli ve ihtilâlin dayandığı sosyalist doktrindi...

1917'den sonra iktidara geçen sosyalizm, kapitalizme karşı savaşında, sömürge halklarını da yanma almak istedi. Milletlerin kendi kaderlerine kendilerinin hükmetmesi hakkı, sömürge sistemi içinde kalmış olan devletlerde de büyük bir yankı buldu, Asya'daki milliyetçilik hareketlerinin çoğunu etkisi altına aldı.

Ne var ki emperyalizmin kuralları dünya siyasetini yönlendirmeye devam ediyordu, yeni bir dünya savaşı kaçınılmazdı. İkinci Dünya Savaşı emperyalist kuvvetlerin mağlubiyeti ve sömürge imparatorluklarının zayıflamasıyla sonuçlandı...

YİNE DE BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİNE EN BÜYÜK DESTEK, 1955-56'LARDAN İTİBAREN, BAĞIMSIZLIKLARI İÇİN SAVAŞAN SÖMÜRGELERE İKTİSADÎ, TEKNİK HATTA ASKERÎ YARDIM SAĞLAYAN RUSYA'DAN GELDİ...¹

Görülüyor ki sömürgeciliğin mezar kazıcısı olarak çağımızın iki büyük ideolojisi el ele vermiştir: MİLLİYETÇİLİK VE SOSYALİZM.

Ne var ki Avrupa şikârından vazgeçmemiştir. Sömürgecilik daha sevimli, daha yumuşak, daha sinsî bir hüviyetle yaşamaktadır:

Kültür sömürgeciliği.

BİR KELİMEYLE, ÇAĞDAŞ SÖMÜRGEÇİLİK AVRUPALILAŞTIRMA DAVASININ BİR DİĞER ÇEHRESİDİR.²

Cilt II, Sh: 92-99

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hz! Mahmut Ali MERİÇ Kırk Ambar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2009, Cilt II 2006.

¹Arnault, Jacques, a.g.e., s. 9-20.

²Konuyla ilgili olarak bkz. Cemil Meriç, *Kültürden irfana*, İnsan Yayınları, İstanbul 1986, "Sömürgecilik ve Klasik Antropoloji", s. 55 vd.; "Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu", s. 61 vd. Ayrıca bkz. Ferro Marc, *Sömürgecilik Tarihi: Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine (13.-20. yüzyıl)*, çeviren Muna Cedden, İmge Kitabevi, 2002, orijinali Paris 1994. Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, çeviren Aydın Emeç, Sosyalist Yayınları, 1994. Zahar Renate, *Sömürgecilik ve Yabancılaşma*, çeviren Bayram Doktor, İnsan Yayınları, 1999. Marc Ferro başkanlığında 2004'te çıkan: *Le Livre Noir du Colonialisme, XVIe-XXIe siècle: De ('Extermination a la Repentance* (Sömürgeciliğin Kara Kitabı, 16.-21. Yüzyıl: İm-ha'dan Pişmanlığa), Hachette Paris 2004.

Batı'da peşin hükümleri yıkan, yeni bir değerler levhasını yaratan entelijansiyanın doğuşu 18. yüzyıldadır: Ansiklopedistler.

Ansiklopedi bütün büyük eserler gibi bir aksiyon kitabı. Diderot önce herhangi bir tâbinin talebi üzerine İngilizce iki ciltlik bir lügati çevirme teklifi alır. Ansiklopedi bir nevî koç başıdır (Şatoları yıkmak için kullanılan âlet).

Hayatından memnun olan insan veya sınıf, düşünmez.

Her düşünce bir kopuştur.

Düşünce bir bedduadır, rahatsız eder, yaralar.

Düşünce fert plânında bir felâkettir.

Eski Yunan mitolojisinde Tanrılar kendilerine benzeyenleri kıskanırlar.

Ansiklopedi Diderot'ya zilletten başka hiçbir şey getirmedir. Fransız burjuvazisi 18. yüzyılda bütün insanlık namına harekete geçiyordu. Onun için Çariçe Katerina ve Rus prensi Stanislavski, Diderot'u, Voltaire'i ülkelerine davet etmekten çekinmezler.

Berdiaeff, Rus rejimi aleyhindedir. Hâtıralarında ihtilâlin zaferinden hemen sonra edebiyat doktoru olan polis müdürüyle on iki saat tartışırlar. Berdiaeff e, polis müdürü

"Senin her yazın milyonlarca insanın boşuna kanını döktüğünü ispatlar" diyor.

Tolstoy gayet rahat dolaşırken, Tolstoy'un eserini okuyanlar tevkif edilir.

Voltaire Avrupa'nın zekâ imparatorudur.

Proletarya eski Roma'dan gelen bir terim. Proleter=çocuk yapan. İstihsal vasıtalarından mahrum olan ve yaşamak için emeğini satan sınıftır proletarya, yeni tarifine göre.

19. yüzyılda düşünce Sorbonne'un dışında gelişir. Resmî felsefesi Spiritüalizm'dir Sorbonne'un. Burjuvazi Paris Komünası'ndan sonra, aristokrasinin putlarına sarılır, Spiritualist olur.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

Hürriyet önce bilmek, sonra yapabilmektir. Bilmeden yapabilmek olmaz. Bütün, tezadlarla dolu. Bu parçalardan birine saplanmak, hatâya sürükler bizi. İnsan cemiyetlerinde gelişme düz bir çizgi istikametinde olmaz. En büyük fikir adamları hayatlarında birkaç gün düşünebilmişlerdir. Büyük denilen insanlar efsâneleriyle büyüktürler, kiliseleri olduğu için büyüktürler. **Hakikat en sefil taraflarımıza hitap edince kinlerimizi, ihtiraslarımızı körükleyince kuvvet kazanır.** Hıristiyanlık Roma'da kovalandığı halde, Konstantin tarafından devlet dini olarak kabul edilince, zalimleşti. Mahkûmken hâkim oldu.

Bilgi alışkanlıklardan kurtulmak cehdi ister. Sosyal ilimlerde bu büsbütün böyle. **Katolik kilisesi bütün dogmalarıyla alay etseniz, sesini çıkarmaz.** Malına dokundunuz mu, şahlanır (Marx, Kapital önsözü). Türk aydınının bedbahtlığı kendi kafasıyla düşünmek imkânlarından mahrum bırakılarak yobazlaştırılmasıdır. **"Hürriyet, zaruretin şuuruna varmaktır"** (Hegel). Contingent'ları (olasıları) ve nécessaire'leri (zorunluları) bilmek. Herhangi bir konuda düşünmekte ve hareket etmekte ne kadar hürüz? Hepimiz Spinoza'nın havaya fırlattığı taşız. **Hürriyet bilmektir, tarihî kaderimizi, mazimizi ve ona dayanarak istikbâlimizi.** Bilmek, kiliselerin dışında olur. Spencer "Sosyolojiye Giriş"inde sosyal ilimlerin gelişmesini 10 büyük yalana bağlar (Millî yalan, sınıf yalanı, vs.). Tarih 6000 yıllık. Neolitik ihtilâl 15-20.000 yıllık. Yani 100 sene yaşayan 60 adam. Bu müddet içinde insan düşüncesi takvim yapraklarıyla gelişmemiştir. Mohencodaro ve Harappa medeniyeti C. Lévi-Strauss'a göre, son sözlerini söyleyen birer medeniyettirler. Küçük planda bir New York. Bir çok tarihçiler Vico'dan başlamak üzere Cyclique (Devri) tarihler kabul etmişlerdir. Belli katastroflardan sonra sıfırdan başlayan bir insanlık miti doğmuştur.

İnsan düşüncesi bir mirasın mahsulüdür. Medeniyetler arasındaki tek fark mirasyedi olmayan milletlerle, bütün nesillerin mirasları üstüste koyması ile yığılan medeniyetlerin farkıdır. Türk'ün en büyük bedbahtlığı, kendi mirasına konmayıdır. Neolitik ihtilâl ve 19. yüzyılın sanayi inkılâbı da kümülatif medeniyetlerin mahsulüdür. Yani insan coğrafyayı tarihleştirirken büyük emekler harcar. Fakat bu yığılma olunca kantiteden kaliteye geçiş olur. **Osmanlı İmparatorluğu Hıristiyan dünyasının tek antitezi olmuş, sonra mazisinden vazgeçmiş ve âdeta 1923'de yeniden kurulmuştur.**

Maxime Rodinson genç ve değerli bir yazar. Eski Habeşçe hocası. Yahudi. Bugün eskiyen bir kitap yazdı. İddiası şu: İslâmiyet bir alt-yapı müessesesi değildir, bu itibarla onun kapitalizme engel olduğunu söylemek anti-marksist bir davranış. Üst-yapıyla alt-yapıyı açıklamak.

Osmanlı İmparatorluğu'nda prekapitalist sektör gelişmemiştir. Fakat ticaret yollarının gelişmesi vs. Avrupa'yı kapitalistlendirdi ve kapitalizm emperyalist olduğu için Doğu'nun kapitalistleşmesini önledi. Doğu'nun kapitalistleşmemesi, onun entelektüel bakımdan geri olduğunu ispat etmez. Biz kendi mazimizden kopmuş insanlarız.

Bir Celâl Nuri Bey'in **"Osmanlı İmparatorluğu Neden Çöktü?"** diye bir kitabı vardır. Yusuf Akçura'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş devri ile ilgili bir kitabı vardır. Kapitülasyonların tarihi hakkında iki ciltlik bir kitap vardır. Osmanlı maliyesi ile ilgili birçok kitaplar vardır. Türkiye'de tarihle uğraşanlar anti-marksistlerdir. Kaynaklara inmek imkânına sahiptirler. Fakat ciddî bir sosyoloji ve tarih felsefesi kültüründen mahrumdurlar. Böyle bir terbiyesi olanlar da, ne kadar değerli olduğu bilinmeyen tarihçilerin vesikalandan faydalanıyorlar —Avcioğlu gibi—. Medenî ülkelerin özelliği işbölümüdür. Marksizm bugün bir ihtisaslaşmaya gitmiştir Fransa'da. Bizde memleketin tarihi tetkik edilmeden hiçbir şey söylenemez.

Oysa yapılacak şey Rodinson'un kaynaklarına inmektir. Bir nesil kendisinden önceki nesillerin mirasına konmamak-tadır. Alacağına ya Uzunçarşılı'dan, ya Rodinson'dan alacaktır. **Türk insanı kendine düşman bir dünyanın ortasındadır. Bilmek, çok bilmek zorunda. Bir düşünce ne kadar bizimkine benzemiyorsa, bizimkini o kadar tamamlar. En büyük dostlarımız bizim gibi düşünmeyenlerdir.** Darwin "Nevilerin Menşei"ni hazırlarken kendi düşüncesini doğrulayan notları kütüphanesinin en uzak yerine sokardı, kendi düşüncesini cerhedenleri ise, her an yazıhanesinin üstünde bulundururdu.

İnsanlık bugüne kadar iki büyük siyasî tecrübe yaşadı:

- 1- Thiérs-état'nin liberal demokrasisi. Bütün Avrupa ve Amerika. 1789.
- 2- 1917 ihtilâli ve kurulan Sovyet rejimi.

Makine medeniyeti fetihler, bloklar, atom, vs. Avrupa, Amerika ve Rusya ihtilâf içindedir. Çin-Rus çatışması, Çekoslovakya'nın işgali ve Vietnam harbi. Marksist demokrasi ile liberal demokrasinin köklerindeki hatâ neydi?

İnsanlık nerede hatâ etti?

Fransa, İngiltere, hattâ Rusya, Stalin'den sonra tekrar Saint-Simon ve Proudhon'a dönüyorlar. Acaba Marx kilisesinin bütün iddiaları doğru mudur?

Marx ve Proudhon birbirlerini tamamlarlar mı, cerh mi ederler?

Hatâyı kaynaktan yakalamak, dünya aydınını bekleyen büyük problem.

Avrupa için haksızlıkları ortadan kaldırmanın tek çaresi ihtilâldir. Avrupa barışçı görünür, ama aslında şiddetten yanadır. Proto histoire'den (Tarih-öncesinden) bu yana şiddet şiddeti doğurur. **Hiçbir ihtilâl hiçbir problemi halletmemiş, etse bile aynı derecede büyük birçok problem getirmiştir.**

Sadi (Şirazi) dünyanın bütün toprakları bir damla kan dökülmesine değmez der.

Gandhi de böyle der: **Zor yok.**

İhtilâl bahsinde Marx, Proudhon ve Saint-Simon müttefik değildir. Proudhon adaleti ve eşitliği, demopediyi (Halkın terbiyesini) getirir. Bu bakımdan Gandhi'ye yakındır, Makyavel'den çok. Bugün Avrupa ve Asya'nın en çok meşgul olduğu problemler bunlardır. 1961'de XXII. Komünist Konfederasyonu'nda Herzen en büyük düşünür olarak vasıflandırıldı. Autogestion (işçilerin kendi kendini yönetimi) kabul edildi Rusya ve Yugoslavya'da. Proudhoncu düşüncelerdir.

Araba yolundan gitmek çok kolaydır. Fakat raylar bazan uçuruma götürür insanı. Düşünce alışımın dışındadır.

Marx'ın dünya çapında bir şöhrete kavuşması 1871 Prusya zaferi ile olmuştur. Galip Prusya zaferiyle beraber Marx'ın düşüncesi de kendini duyurur.

Kilise düşüncüyü tatbik edebilir, fakat geliştirmez.

Düşünce kiliselerin dışında gelişir.

Marksizm kilise olmadığı zaman, düşünce idi.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

1967

Duverger, Institutions Politiques'in (Siyasî Kurumlar) eski baskılarında, liberal demokrasilerin karşısına diktatörlükleri koyardı, sonrakilerde otoriter rejim oldu. Neden? Diktatörlükte iktidara zorla geçiş mânâsı vardır. Hâlbuki II. Cihan Harbi'nden sonra iktidar meşru yoldan fethedilmiştir. Otoriter rejimlerse ayrılır.

1- Komünist**2- Faşist****3- Yarı-Faşist rejimler. (İktisaden geri kalmış devletlerde)**

Kari Friedrich'in Brzenski'ye yazdığı Totaliter Rejimler'de, bu rejimler belli kıstaslarla tanınır: Resmî bir devlet ideolojisi mevcuttur, millî hayat bir polis kontrolü altındadır. Ordu bir elde toplanmıştır, bütün propaganda vasıtaları ve iktisadî hayat da öyle.

Kelimeler bir mağara idolüdür Bacon'un tabiriyle, bir sisle çevrilidir. Bizi peşin hükümlere sürüklerler. Biz tarihin kördüğümelerini kılıcımızla kestik. Çağdaş dünyayı bir bulut arkasından görüyoruz. Tanzimat'tan beri Avrupa'nın emri yevmîleriyle yaşıyoruz. Sosyolojinin tek vazifesi realiteyi her türlü bulutundan temizleyerek incelemektir. Bacon'ın 16. yüzyıl, Descartes'in 17. yüzyılda yaptığını bugün yapmak. Sosyoloji bize mağaramızı yıkmak imkânını vermelidir. Zaferden zafere koşan bir kavmin düşünceye ihtiyacı yoktu, Kur'an yetiyordu ona. Düşünmek bir mücadeledir, bir aczin ifadesidir. Düşünmeye alışmamış bir kavmin, Avrupa'nın düşünmesini istediği kadar düşünmesini istedik. Kelimelerden korkar olduk.

Bu memlekette düne kadar sosyalizm de, faşizm de iki düşman kuvvetti.

Faşizm ve sosyalizm üzerinde düşünülmecek demek, hiç düşünülmecek demektir:

Demokrasinin tek üstün tarafı, her düşünceye hayat hakkı tanınmasıdır.

Her iktidar hatâ eder ve hatâlarının gösterilmesinden hoşlanmaz.

Türkiye'de ancak çok partili rejim kurulduktan sonradır ki, kavramların gözünün içine bakabildik. Düşünceye saygı, düşünceye tahammülle başlar. Günümüzde sosyalizm az-çok vatandaşlık hakkı kazandı, bugün sosyalizmin moda olması bir tepkidir.

FAŞİZM, belli bir devirde ortaya çıkıp sönen bir İtalyan dünya görüşüdür (1922-1945).

Nasyonal sosyalizm de bir başka devlet rejiminin adı. Bir Franko, bir Salazar, bir Peron'un faşist rejiminden bahsedilebilir. Ortak yönleri var.

Brasillach, zindanda hâtıra defterine şöyle yazıyordu: "**Faşizm ölmeyecektir, insanın kendini bir dâvaya verişidir faşizm, 20. yüzyılın şiiridir.**"

J. P. Sartre'in "Altona Mahpuslarında Alman ordusunda subaylık yapan Franz; Kendini isteyerek hapsediği zindanda, yengeçlere dertlerini şöyle anlatır:

"Daima galipler haklıdır."

Faşizm lanete uğramış bir doktrin, dostu yoktur. 45'den beri mağluptur. Liberal rejimler, sosyalistler, mason locaları.

Sosyalizmi az çok etüd eden tek Türk aydını Peyami Safa idi. O sırada Batı Avrupa'da okuyanlar demokrasi, Almanya'da okuyanlar totalitarizme bağlıydı.

CHP hangisinin sesi yüksek çıkarsa ona koştu. Kâh "Gök Börü"ye, kâh "Yurt ve Dünya "ya hizmet etti.

Tarafsız olmak yalanların en iğrenci. Yaşayan her uzviyet taraf tutar, taraf tutmamak oportünizmlerin en âdîsidir. İnsan düşüncesi için Herkül sütunları yoktur, "Non Plus Ultra" (daha ötesi

yok) yoktur. Herhangi bir ideoloji önce kendi peygamberlerinden öğrenilir, dostlarından, düşmanlarından değil.

Faşizm deyince önce bir Mussolini, bir Hitler geliyor akla. Sonra faşizmi etkileyenler: Pareto (formel sosyolojiyi çok haklı tenkitlere tabî tutan burjuvazinin Kari Marx'ı), sonra bir Maurras (Lenine'in dehâ müsveddesi olarak vasıflandırdığı), Sorel, Spengler, Van der Bruck. O devrin İtalyası'nı ve Almanyası'nı tanımak gerek.

Faşizm Türkiye için bir kurtuluş yolu olabilir mi?

Türkiye'nin problemlerine henüz dokunulmamıştır, aydınları henüz taklit psikolojisinden vazgeçmemiştir. Çünkü bizim arkamızda İtalya'daki gibi Rönesans, Almanya'daki gibi bir Marksist literatür, Rusya'daki gibi bir romancılar nesli yok. (Palme Dutt, İngiltere'nin yetiştirdiği tek ciddi sosyalist).

Faşizm bir buhranın eseridir.

Özek de, Sarıca da birer politika eseri yazmışlardır, birer ilim eseri değil.

Faşizm liberal demokrasinin, bir buhranın sonucunda doğdu.

Liberalizm nedir? En güzel tarif liberal Benjamin Constant'inki.

Liberalizm kişinin hürriyetidir, despotizme karşı, kalabalığa karşı hürriyeti.

Liberalizm demek burjuvazi demektir, ferdin toplum karşısındaki haysiyeti, vekarıdır. Fert bütün düşüncelerinde hürdür. Alt-yapısı, ticaret hürriyetine, serbest rekabete dayanan bir düzen.

Liberal demokrasilerin temelinde kapitalizmin zaferi vardır. Liberalizm, yani burjuvazi Asya'yı Afrika'yı sömürmeseydi, kendi işçisine söz hakkı tanımazdı.

Kartel ve trustlerin saltanatı başlayınca Tocqueville'in kendilerine büyük ümitler bağladığı orta sınıflar korkuya düştü.

Marx'a göre 2 sınıf kalacaktı: kapitalistler ve proleterler. Kapitaler gittikçe sayısı azalan ellerde toplanacak, orta sınıf proleterleşecekti. İktisadî liberalizmin sona erişti karteller ve trustlerle olur. Konsantrasyon orta sınıflar için büyük bir tehlikedir. 1917'den sonra liberal demokrasiler korkunç bir kâbus içindeler. Tarihte ilk defa içtimaî bir sınıf, bütün içtimaî düzeni değiştiriyor. (Foster Dulles, hâti-ralarında aynı yıllarda Amerika'nın geçirdiği büyük korkuları anlatır.)

Faşizm, liberal burjuvazinin liberalizmden vazgeçmesidir. Kartel ve trustleri kuran bir dünyada liberalizm olamaz.

Avrupa 1919'dan sonra görülmemiş bir gericiliğin sahne-sidir. Fransa Katolik kiliseyle elele verir. Sağcılar: bir Barrés, bir Maurras peygamberler gibi takdis edilir. Her nevi sosyalizme cephe alınır. Harold Laski "Parlömanteizm'le sosyalizm at başı beraber gidebilir mi?" diye sorar kendi kendine.

Bir kelimeyle liberal burjuvazi hastadır. Sosyalizm 2'ye bölünmüş: 2. Enternasyonal - Sosyal Demokratlar, 3. Enternasyonal - Lénine.

İtalya'da genel oy 1912'de kabul edilir. Liberalizmin mazisi yoktur. Bir gölge devlete ihtiyaç vardır, Manchester mektebinin istediği bir devlet.

İtalya'da sosyalistler 1914 savaşına girmek istemezler. Mussolini de sosyalist partisinde âzadır. Savaştan dönenler özyurtlarında kendilerini yabancı hissederler. Zafer yalnız kâğıttadır. Kral Pierre Emmanuel aciz ve zayıftır, ihtiyacı bir başvekil: Gioretti. Sefalet içindedir İtalya. Faşistler sosyalist partiden kopmuş eski muharipler. Başlarında Mussolini.

İtalyan insanı, Taine'in tâbiri ile gelişen kapitalizm karşısında daima aşağılık duygusu duymuş bir Akdenizli'dir. Şair ve tembeldir, tabiata hayrandır.

Faşistlere göre bütün bu sıcak-kanlı insanların göğsünde tek kalp çarpmalıydı.

Mussolini iktidara bir hükümet darbesiyle gelmez, kralın davetiyle gelir. "Bütün ideolojilere karşı gelecek kadar cesuruz" der.

Mussolini'nin doktrini eylemdir. Faşizmin doktrini önce aksiyon, sonra doktrin.

29 Ekim 1922'de iktidara geçen faşizm, 1938'e kadar oluş içindedir.

Mussolini iktidara geçtikten sonra devlet her şeydir. Bütün o muzdarip insanları tek potada eritecek ve kalabalıkları elektrikle direcekti. İtalya yoktu, İtalya yaratılacaktı. Devlet milleti yaratacaktır, millet devleti değil.

Mussolini'den önce Marksizm, İtalya'da üniversiteye kadar girmiştir, reformist bir Marksizm'dir bu. Lasselle'in, Dühring'in, Fichte'nin, List'in, Rodbertus'un sosyalist doktrinleri sınıf ahengine dayanır, sınıf çatışmasına değil.

Devlet bütün insanları toplayacak, bütün insanları kaynaştıracaktı. Gerçekte bu böyle oldu mu? Faşizmi ihtilâl sayanlar çoktur, ihtilâl nedir?

Mathiez'e göre ihtilâl, alt-yapıda (mülkiyet rejiminde) büyük değişiklikler yapan sosyal ve politik harekettir. (Fransız, Rus Devrimleri, 1871 Komünası gibi). Bir başka tarif: ihtilâl, politik iktidarın bir içtimaî sınıftan başka bir sınıfa geçişidir.

Bu 2. manâda faşizme bir ihtilâl denebilir. Orta sınıfların idareyi ele geçişleridir. Mussolini de bir küçük burjuvadır.

Acaba bir orta sınıf var mıdır?

Birçok sosyologlar hayır derler. Orta sınıf çok çeşitli ufuklardan gelir, 2 sınıf arasındadır. Sınıfın bir consistence'ı (sürekliliği) vardır, uzun zaman değişmeyen bir realitedir.

Faşizmde gerçekten iktidar el değiştirmiş midir?

Hayır. Çünkü büyük toprak ağaları yine üstündür ve orta sınıf büyük fetihler yapamamıştır. Mülkiyet rejiminde bir değişiklik yok, bir zorlamayla iktidara geliş yok. (Sosyalist milletvekili Matteiotti'nin öldürülmesi hariç). Sınıf olmayan bir sınıfın iktidara gelişi, bir ihtilâl değil.

Mussolini, italyan insanını yapabileceği birçok şeyi yapmaya mecbur etmişti, insanlar çizmesini yaladıkları şefin, sonradan suratına tükürecek kadar aşağıdılar.

Kurtlar ihtiyar kurtları parçalarlar, ama onlara hakaret etmezler. Oysa insanlar, karşısında küçüldükleri insanı affetmezler.

Duverger, siyasî hukuka aydınlık getirmiştir. Ona göre İtalya'yı yaratan faşizmdir.

İktisaden geri kalmış ülkeler içinse faşizm uygun değildir, çünkü muhafazakârdır. Hâlbuki iktisaden geri kalmış memleketlerde ilerleme olmalıdır diye ilâve eder Duverger. Oysa faşizm teknikte muhafazakâr değildir.

Faşizm Türkiye'yi daha çok okşar, çünkü asırlarca tek kişi tarafından idare edilmeye alışmıştır.

Sürü psikolojisi bizim kanımızda var. Bu memlekette yalnızca Osmanlı konuştu. Biz şefçi ülkeyiz. Bu itibarla ben sen yokuz, biz varız diyen faşizmin Türkiye'de varoluş şartları sosyalizmden daha çok.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

FELSEFENİN PASLI KİLİDİ: HÜRRİYET

"Ve mezarın çözdüğü
Dolaşık yumak."
Victor Hugo

HÜRRİYET ÇILGIN BİR VEHİM

Determinizm çelik bir korse. Daha girift, daha esrarlı, daha cihanşümul bir gerçeğe aydınların taktığı ad. Bu meçhul ve korkunç güce, Eski Yunan, "Ananke", "fatum", "nemesis" demiş; Hint "karma"; semavî dinler "kader".

Halk, ihtiyar Zerdüşt'ün ikiye ayırdığı Kadir-i Mutlak mefhumuna sâdik kalmış.

Ahuramazda, Rab;

Angromenyu, Felek.

Felek, bir parça "Nemesis", bir parça şeytan. İlahi İrade'yi lekelememek için uydurulmuş bir vur abalya. Kahpe, kambur, kıskanç ve şuursuz. İslâmiyet için fazla kurcalanmaması gereken bir sır, kader. İnsan zekâsı, bu içinden çıkılmaz muamma karşısında apışıp kalmış. Hiç kimse bir zerre aydınlık getirememiş. Hayyam, "**Efsane söylediler ve uykuya daldılar**" diyor; Neyzen, "**Çözemez kimse bu dünya denilen kördüğümü.**"

Efsane veya şarkı... Herkesin başka başka anladığı bir avuç kelime. Bu meçhuller ummanında tek pusula: İman. Ama iman da bir hidayet-i ilâhîye. Yani inanmakta da hür değiliz.

EZELÎ SIR: KADER

Kamus der ki, "**Kader**, lügatte, ölçme, tahmin; ölçerek, takdir ederek, tayin; kelâmda Allah'ın iradelerini icradan yani kazadan evvel takdir etmesi, ölçmesi manasınadır. Kader, ezelden ebede kadar, câri ahval ve hadisatta hâkim olan küllî hükümdür: Kaderi ölçüp biçip hüküm vermek; kaza ise, bu hükmü infaz etmek, yani ezelden verilen hükmü, adem'den fiil haline getirmektir. İslâm'da, her şeyin takdir-i ilâhî ile, yani kadere tevfikân, vücuda geldiğine inanmak şarttır. Cebriye mezhebi, bütün fiil ve hâdiselerin, ezeldeki takdir üzere vukua geldiğine inanır. Ona göre, irade-i cüzîye bir vehimden ibaret. (Batı dillerinde 'fatalizm')."

Bu karanlık mefhumu yeni bir aydınlık getirmek kimin haddi?

Said Nursî, İslâm irfanının cihanşümul hakikatlerinden kader ve cüz-i ihtiyarî meselelerini küçük bir risalede toplamış: **Kader Risalesi**. "Kader ile cüz-i ihtiyarî iki mesele-i mühimmedir. Ona dair dört mebhaz içinde, birkaç sırlarını açmaya çalışacağız". Dinleyelim:

"Kader ve cüz-i ihtiyarî, iman'a taallûk eder, ilim ve nazariyeye değil. Mümin, her şeyi hatta fiilini, nefisini Cenab-ı Hakka vere vere mesuliyetten kurtulmasın diye önüne cüz-i ihtiyarî çıkıyor, ona mesul ve mükellef sensin, diyor. Sonra da ondan sudur eden iyilikler ve kemalat ile müminin mağrur olmaması için, karşısına kader çıkıyor ve ona, haddini bil, yapan sen değilsin diyor. Evet kader, nefsi gururdan kurtarmak ve cüz-i ihtiyarî de, ademi mesuliyetten kurtarmak için mesail-i imaniyeye girmişler. Yoksa, mütemerrid nüfus-u emmarenin işledikleri seyyiatının (kötülüklerinin, günahlarının) mesuliyetinden kendilerini kurtarmak için kadere yapışmaları ve onlara inam olunan mehasinle iftihar etmeleri, gururlanmaları, yaptıklarını cüz-i ihtiyarî'ye istinat etmeleri için değil. Evet, manen terakki etmeyen avam için kader inancı, ye'sin ve hüznün ilacıdır, sefahate ve atalete sebep olmaz.

Demek kader meselesi, teklif ve mesuliyetten kurtarmak için değil, belki fahr ve gururdan kurtarmak içindir ki imana girmiş. Kur'an'ın dediği gibi, insan seyyiatından tamamen mesuldür, çünkü seyyiatı isteyen kendisidir. Seyyat tahribat nevinden olduğu için, insan bir seyyie ile çok tahribat yapabilir. Müthiş bir cezaya kesb-i istihkak eder. Bir kibrit ile bir evi yakmak gibi... Seyyiatı isteyen nefis-i insanîyedir, ya istidat ile ya ihtiyar ile... Sebebiyet ve sual nefis-dedir ki, mesuliyeti o çeker...

Fakat, insanın, hasenatta (iyiliklerde, güzelliklerde) iftahara hakkı yoktur. Onda onun hakkı pek azdır. Çünkü hasenatı isteyen, iktiza eden... icad eden, kudret-i Rabbaniyedir... Hakka ait olan halk ve icad... güzeldir, hayırdır. Kisb-i şer, serdir; halk-ı şer, şer değildir. Yağmurdan zarar gören tembel bir adam, yağmur rahmet değil, diyemez. Halk ve icadda, bir şerr-i cüzî ile beraber bir hayr-ı kesir vardır. Bir şerr-i cüzî için hayr-ı kesiri terk etmek, şerr-i kesir olur... İcad-ı ilâhîde şer ve çirkinlik yoktur. Şer, kulun kisbine ve istidadına aittir... Kader, hakikî illetlere bakar, adalet eder. İnsanlar, zahiri gördükleri illetlere, hükümlerini bina eder; kaderin aynı adaletinde zulme düşerler.

Eğer denilse: Mademki, bir emr-i itibarî hükmünde olan kisbden başka insanın elinde bir şey bulunmuyor, nasıl oluyor ki, Kur'an-ı Muciz-ül Beyan'da insana asi ve düşman vaziyeti verilmiş, Halik-i arz ve semavat, ondan azim şikâyetler ediyor?

El cevap: Küfür ve isyan ve seyyie, tahriptir, ademdir. Azim tahribat ve hadsiz ademler, bir tek emr-i itibarîye ve ademiye ile terettüp edebilir. Nasıl ki bir dümencinin vazifesini yerine getirmemesi, koca bir gemiyi batırabilir... Madem insan, küfür ve isyanla tahribat tarafına gidiyor... onun için ehl-i iman, onlara karşı Cenab-ı Hakkın inayetine muhtaçtır... Müminler de böyle edepsiz ehl-i isyana karşı dayanmak için Cenab-ı Hakkın inayatına muhtaçdırlar.

Eğer desen: **Kader ile cüz-i ihtiyarî nasıl uzlaşabilir?**

El cevap: **Gayet güzel uzlaşır.**

Şöyle ki:

Birincisi: Elbette ki bir Âdil-i Hâkim, insan için sevab ve ikab olacak, mahiyeti meçhul bir cüz-i ihtiyarî vermiştir. O Âdil-i hâkimin pek çok hikmetini bilmediğimiz gibi, kaderle cüz-i ihtiyarînin nasıl uzlaşacağını bilmememiz, bu uzlaşmanın olmamasına delalet etmez.

İkincisi: Herkes kendinde bir ihtiyar hisseder, o ihtiyarın vücudunu vicdanen bilir. Mevcudatın mahiyetini bilmek ayrıdır, vücudunu bilmek ayrıdır. Vücudu bizce bedihi olduğu halde, mahiyeti bizce meçhul çok şeyler var. Cüz-i ihtiyarî de bu meçhuller arasına girebilir ama ademi ilmimiz, onun olmadığına delalet etmez.

Üçüncüsü: Cüz-i ihtiyarî kadere münafi değil. Belki kader, ihtiyarı teyit eder. Çünkü kader, ilm-i ilâhînin bir nevidir, ilm-i ilâhî, ihtiyarımıza taallük etmiş olduğuna göre, ihtiyarı teyit ediyor demektir.

Dördüncüsü: Kader, ilim nevindendir, bilgidir. Bilgi ise bilinene bağlıdır. Zaman sonsuz bir bütün, hem mazi, hem hal, hem istikbal, Daire-i mümkinat içinde uzanıp gider. Kader, ilm-i ezeli'den olduğu için, ezelden ebede her şeyi kucaklar, olmuş ve olacak her şeyi. Biz de muhakememizle onun dışında kalamayız.

Beşincisi: Kader anlayışına göre, müsebbebler sebeplere bağlıdır. Yani şu sonuç bu nedenle vuku bulacak. Onun için denilmesin ki, falan adamın falan zamanda ölmesi mukadderdi, cüz-i ihtiyarîyle tüfek atan adamın ne kabahati var, ateş etmeseydi o yine ölecekti.

Sual: Niçin böyle denilmesin?

El cevap: Çünkü kader, onun ölmesini, ateş edenin tüfeğiyle tayin etmiştir. Eğer onun ateş etmediğini farz etsen, o vakit kaderin yerine gelmediğini farz ediyorsun, o zaman ölmesini ne ile açıklayacaksın?

Cebriye fırkası, sebebe ayrı, müsebbebe ayrı bir kader tasavvur eder, ateş eden olmasaydı o yine ölecekti der.

Mutezile fırkası, kadere inkâr eder, ateş eden olmasaydı, o ölmeyecekti der.

Ama biz ehl-i hak deriz ki, ateş eden olmasaydı, öleceği belli değildi.

Altıncısı: Cüz-i ihtiyarînin temelinde meyelan (meyletme) vardır. Meyelan, kimine göre bir emr-i itibarîdir, kimine göre, zaten mevcuttur. Zaten mevcutsa bir emr-i nisbî'dir, vücud-u haricisi yoktur. Emr-i itibarî ise, illet-i tamme istemez, illet-i tamme olsa ihtiyar da ortadan kalkar. Emr-i itibarînin illeti, bir rüçhaniyet derecesinde olsa, o emr-i itibarî sübut bulabilir, o anda insanı terk edebilir, meyelan dizginlenebilir. Kur'an Ona, şu serdir yapma, diyorsa, kul meyelanını susturabilir.

Yedincisi: İnsanın irade-i ve cüz-i ihtiyarîsi son derece zayıftır, bir emr-i itibarîdir. Fakat Cenab-ı Hak, o cüz-i iradeyi irade-i külliyesinin yerine gelmesi için şart koşmuştur. Yani der ki, Ey kulum, ihtiyarınla hangi yolu istersen, seni o yolda götürürüm, öyle ise mesuliyet sana aittir.

El hasıl: Ey insan! Senin elinde gayet zayıf, fakat seyyiatta ve tahribatta eli gayet uzun, hasenatta

ise, eli gayet kısa, cüz-i ihtiyarî namında bir iraden var. O iradenin bir eline duayı ver ki, cennete eli yetişsin. Diğer eline istiğfar'ı ver ki, onun eli seyyiattan kısalsın ve cehenneme yetişmesin. Demek dua ve tevekkül, meyelan-ı hayra büyük bir kuvvet verdiği gibi, istiğfar ve tövbe dahi, meyelan-ı şerri keser, tecavüzatını kırar..."

Yazı şu ezeli hükümle tuğralanıyor: "Kadere iman, imanın erkânındandır. Yani her şey, Cenab-ı Hakkın takdiriyledir..."

Netice-i meram: Madem böyle umum zihayatta kalem-i kader hükümrandır. Elbette âlemin en mükemmel meyvesi ve arzın halifesi ve emanet-i kübranm hamili olan insanın sergüzeşt-i hayatiyesi, her şeyden ziyade, kaderin kanununa tâbidir...

İnsan kadere iman etmezse, küçük bir dairede, cüzî bir serbestiyet, muvakkat bir hürriyet içinde, dünya kadar ağır bir yükü, biçare ruhun omzunda taşımaya mecburdur... İşte kadere iman, bütün o ağırlığı kaderin sefinesine atar, kemal-i rahat ile, ruh ve kalbin kemal-i hürriyetiyle kemalatında serbest cevelanma meydan verir."¹

Üstat, şimşek pırıltılarıyla aydınlattığı bu karanlık bölgelerde, büyük bir güvenle dolaşiyor. Üslup kesif ve izahlar inandırıcı. Asırları kucaklayan bir tefekkürün, çağdaş idrake seslenişi, yaralanan bir idrake, yabancılaşmış bir idrake!

İrfanımızın madde-i asliyesi olan bu fikirleri ne kadar anlayabiliyoruz?

Heyhat! Ne meselenin kendisine aşınayız, ne mefhumlara.

ÇIKMAZA SAPLANAN KİLİSE

Kilisenin kurulduğu ilk asırlardan beri, irade-i cüzziye ile ilâhî inayet meselesi, keşişleri ayırmış.

Bazıları, insan kendi kaderini kendi inşa eder demiş (Pelagius).

Bazıları, irade-i cüzziye'yi kavlen kabul ederken, hakikatte reddetmiş (Ma-nikeen'ler).

Tartışmalar sürüp giderken Saint-Augustin sesini yükseltmiş, irade-i cüzziye ile inayet-i ilâhîye arasında esrarlı bir denge kurmaya çalışmış. Başarabilmiş mi? Hayır.

Saint-Thomas ile Duns Scot, Luther ile Erasmus, Armini-us ile Gomarus, Port-Royal ile Molina arasında eski kavga yeniden alevlenmiş.

Bu fırtınalı tartışmalar sürüp giderken, Kilise ne yapmış? İdare-i maslahat. Hürriyetin aşırı yandaşlarına karşı irade-i ilâhîyeyi, inayet-i ilâhîyeyi ileri sürenlere karşı da insanın mesuliyetini ve bağımsızlığını savunmuş. Şüphesiz hakimane bir davranış. Ama çatışmaları susturabilmiş mi? Hayır. Mesele, yalnız hürriyetin var olduğunu kabul veya reddetmekten ibaret değildir. Hürriyetin varlığı vicdanın şahadetiyle sabit. İnsanlık tarihi de, içtimaî müesseselerin bütünü de, hürriyetin inkâr edilmez delilleri. Hareketlerimizde hürüz, ama mutlak bir bağımsızlık da yok. Yönelişlerimizi tayin eden saikler var.

Bu saikler neler?

Hepsinin mahiyet ve menşei bir mi, yoksa ayrı ayrı mı?

Etkilerinin kesin bir sınırı var mı?

Onlara niçin ve nasıl boyun eğiyoruz?

Dahası da var: İrâde-i cüzziye ile muayyeniyeti nasıl uzlaştıracamız?

Dünyadaki muayyeniyet'le hareket serbestimiz arasında ahenk kurmak kabil mi?

Hem Tanrı'nın ilm-i ezelsine, hem insanın ihtiyarına, hem Tanrı'nın mutlak kudretine hem insanın mesuliyetine inanmak! İşte asıl düğüm. Beşerin aciz aklı bu çetin, bu içinden çıkılmaz sualleri cevaplandırabilir mi?

İlahiyatçılarla filozoflar ne yapsın?

Hepsi de, bütün insanlıkla beraber, hürriyetin varlığını tasdik ediyor. Ama hürriyet'i aydınlık olarak tarife kalkınca anlaşmazlık başlıyor.

Batı düşüncesi tezatlar içindedir. Diyor ki, insanda ve diğer varlıklarda müsbet ve asli olan ne varsa Tanrı'dan gelir ve en kâmil şekliyle Tanrı'da mevcuttur. İnsan iradesiyle Tanrı iradesi arasındaki fark, yaratılanla yaratıcı arasındaki farkın tıpkısı.

¹Said Nursî Bediüzzaman, *Risale-i Nur Külliyyatından, Sözler*, Sinan Matbaası, İstanbul 1960. Yirmi altıncı Söz: *Kader Risalesi*, s. 432-441.

Said Nursî çok daha aydınlık, çok daha inandırıcı.

Nefi:

**"Tevfik, refik olmayacak faide yoktur
Her kim burada akla uyarırsa zarar eder"**

diyordu. Şinasi:

**"Hak yol aramak vacibedir akl-ı selime
Tevfikini isterse Hûda rahiber eyler"**

diyor. İsmail Habip bu iki hükmün çeliştiğine kani. Birincisi Doğu'nun tevekkülünü dile getiriyormuş, ikincisi Batı'nın zinde ve diri felsefesini. Oysa her iki düşünce de yüzde yüz İslâm'ın. Nefi'nin akıldan anladığı, vahye yan çizen, kendi kendine yetmek iddiasında, acizliği nispetinde mağrur: Nefsaniyet. Şinasi irade-i cüzzîye ile inayet-i ilâhîye'nin hudutlarını çok daha vazih olarak belirtmiş, hepsi o kadar.

FELSEFENİN PASLI KİLİDİ

Batı ilâhiyatçılarının ipe sapa gelmez gevezeliklerini bir yana iterek, filozofları dinleyelim. Felsefe için mesele, beşeri eylemde, tabiat ve toplum kanunları arasındaki münasebetler. Metafizik düşünce iki çözüm yolu bulmuş.

Birincisine göre, olaylar zorunludur, hürriyet diye bir şey yoktur.

İkincisine göre, insanlar hürdür, kanunlar zorunlu değildir.

1) Kaderci Tutum, Determinizm

Olayların zorunlu olduğunu ileri süren nazariyeler, kaderci bir tutum belirtir. Fert, maddî ve sosyal çevrenin pasif bir ürünüdür.

Tabiat felsefesi düzeyinde, olayların kaçınılmazlığı beşeri eylemi lüzumsuz kılar.

Sosyal düzeyde ise bu nazariyelerin vardığı sonuç şu: Sosyal evrim kanunları zorunludur, insan herhangi bir olaya ağırlığını koyamaz, yani toplumu değiştirmeye yönelik her eylem faydasızdır. Ne var ki böyle bir davranış, her türlü siyasî sömürü için bir gerekçe değil midir: Mademki sömürü kaçınılmaz, karşı koymak neye yarar?

Nasılsa her şey tesadüf.

Sosyal olaylar iki tarzda açıklanabilir. Ya "büyük adam"ın iradesiyle. Bir tek büyük adam, davranışlarında hürdür (Carlyle'm tarih felsefesi). Veya kolektif ve duygusal itişlerle. Bu iddiada bulunanlar daha çok nazizmin nazariyecileri, Tönnies ve Spengler gibi.

Nihayet kişinin yaşama düzeyinde determinizm. Mesela Bergson için hürriyet, ruh dünyasındadır, madde dünyasında ise olaylar zorunludur. William James için, ferdî eylemin kaynağında daima bir "fiat" (olsun), yani bir "itiş" yatar. Akılcı izahlara yan çizen bir "itiş". Fert öyle yapmışsa, içinden öyle gelmiştir de ondan, başka sebebi yok. Hürriyet dediğimiz de zaten budur. André Gide'in "hasbi eylem"i de hür eylemin prototipi. Hasbi eylem, herhangi bir ruhî, daha doğrusu mantıkî ve aklî sebebe dayanmaz. İnsan, aklından vazgeçmedikçe hür olamaz. İyi ama bir eylem, rasyonel bir gerekçeye dayanmadığı zaman bile, psikolojik bir nedene dayanabilir. Mesela bir delinin yaptıkları. Eylemlerimizin hepsi belli sebeplerin sonucudur.

Freud için "libido"dur bu sebep.

Dostoyevski için "şer kuvvetleri". Zihni hayatımız bile determinizme yan çizemez. A, B'ye, B, C'ye eşitse, A da C'ye eşittir. Başka türlü düşünülemez.

Demek ki insan hürriyeti, vehimden ibaret. İnsan, tanımadığı güçlerin oyuncağı.

2) Hürriyetçi Nazariyeler

İnsan hürriyetine dayanan nazariyeler de sonunda aynı kapıya çıkar. Kanunlar zorunlu değildir, fert çevrenin etkisine yan çizebilir, çevre kanunlarından kaçabilir.

Tabiat felsefesinde, Heisenberg gibi âlimler, maddî âlemin determinizme bağlı olmadığını, belli bir düzeyden sonra, hiçbir olayın izah edilemeyeceğini söylerler. Anlamadığımız için hürüz.

Sartre'a göre, hürriyet, insan hayatının temel gerçeği. İnsan her istediğini seçmekte hür ama hür olmayı, var olmayı seçemiyor, çünkü "**hürriyete mahkûm**", çünkü "**içine fırlatılmış**" hayatın. Tamamen hür ama hürriyetinden vazgeçme hürriyeti yok. Atılım, hürriyet nazariyesinin tamamlayıcısı. İnsan yönelişleri için en yüksek hedef, Tanrı, İnsan-Tanrı olmaya yönelmek. Hürriyetin özü seçiş, insan kendini seçer, seçmeden önce yoktur ve ne olacağı belli değildir.

Kısaca metafizik nazariyelere göre, dünya da anlaşılamaz, hürriyet de. Her iki halde de bilim iflâs etmiştir. Sosyal baskıdan kaçınılamaz. Kâmil bir insan, yani düşünen ve hür bir insan yoktur. Bu bakımdan metafizik sınırlı irasyonalist'tir.

Bu irasyonalizm nereden geliyor?

Metafizik, bu çıkmaza neden saplandı?

Neden akılla hürriyet bağdaşamaz iki kavram olmuş?

Batı'ya göre, bu ziddiyetin kaynağı ferdin toplum içindeki yalnızlığı, insan bunun için, hürriyetle zorunluluğu, insan davranışlarıyla determinizmi çatışan kavramlar sanmış. Oysa akılcı tutumun temelinde yatan inanç şu: İnsan ancak tabiat ve toplum içinde hür olabilir. Zorunluluk demek, tabiat ve toplumda kanunlar var, demek, insanın kurtuluşu da bu determinizm sayesinde.

AKLIN KABUL ETTİĞİ HÜRRİYET

Akılcı için salt hürriyet, içi boş bir kelimedir. Hürriyet demek, bir şeye karşı hürriyet demek.

Hür'üm. Ne bakımdan?

Şu tarzda düşünmekte hürüm, şöyle davranmakta hürüm, demek gerekir. Evet, bu hürriyet her zaman mevcut olmamıştır, onu, çalışarak, mücadele ederek fethedebildik. Şu halde hürriyetten önce engelleri yıkmak, yani bağlardan kurtulmak söz konusudur. Hem tabiatla hem toplum hayatında hem de kişinin yaşayışında fetih.

Tabiata söz geçirmek Descartes'ın rüyasıydı: Maddenin yolumuza çıkardığı engellerden kurtulmak. Bu alanda hedefe ulaşmak için iki silahımız var: İlim ve determinizm. Yani determinizm bir hürriyet faktörü. Spinoza haklı:

Hürriyet zorunluluğun şuuruna varmak, dış engellerden kurtulmak için bu zorunluluğunun şuuruna varmak, dış engellerden kurtulmak için, bu zorunluluktan faydalanmaktır.

Sosyal hayat düzeyinde de öyle değil mi?

Hürriyet, sosyal gelişmeyi yöneten objektif kanunlardan yararlanarak, karşımıza çıkan engelleri yok etmekten başka ne?

Bu anlamda hürriyetle serbazlık birbirinin zıddı. Serbaz hiçbir kanun tanımaz: 18. asrın Fransız burjuvazisi için, hürriyet, çağın sosyal çelişkilerinden yararlanarak, feodalitenin baskısından kurtulmaktı.

Kişinin yaşayışı bakımından hürriyet, kişinin kendi kendine söz geçirmesidir, kendi kendine, yani iradesini engelleyen güdülere, sorumsuzluğa, cehalete ve çılgınlığa. Bunun için elimizde tek silah var: Akıl. Tabiata karşı savaşımızda ilim ne ise, kişiliğimizi fethetmemiz için de akıl o.

HÜRRİYET, ZORUNLULUĞUN ŞUURU

Hürriyet, baskı ve zorlama olmadan hareket etme gücü. Başka bir deyişle, kendi dışında hiçbir sebep tarafından zorlanmamak. Böyle bir hürriyet hiçbir zaman mevcut olmamıştır. Tabiatla her şey kanunlara bağlı. **Hiçbir insan hür doğmamıştır.** Her yerde determinizm. Determinizm olunca da hürriyet yoktur, hiç değilse, mutlak hürriyet. Ancak birtakım hürriyetlerimiz var. Gerçi onlar da determinizme bağlı ama pek titiz olmayan bir determinizm.

Yine de boyuna seçimler yapmak zorundayız. Bu seçimlerde serbest miyiz? Hayır. Seçim dediğimiz, çeşitli zorunluluklar arasında birine karar vermek. Mizaçtan gelen zorunluluklar, mevkiden, terbiyeden... gelen zorunluluklar. Filozoflar, aklın sesini dinleyin diyorlar. Sanki akıl hata etmezmiş! Bilge belki hür. Ama bu bilgeliğe ne kadar hata işleyerek ulaşabilmiş, nelerden feragat etmek zorunda kalmış? Sonunda da yapacağı seçim zaten kısıtlı.

Bigelige inanmayan bazı filozofların da tepkisi şu: Tek hakikat, abes. Ona bırakın kendinizi. Ama bu

da bir başka esaret. İrade-i cüzziyeyi yanlış anlamak. Sebepleri bilmek, gerçeği kavramak ve ona göre hareket etmek daha doğru olmaz mı? Şu sebep abes, bu sebep abes, ama tabiat ve topluma yön veriyor ya: Yaşamak istiyorsak, hesaba katmak zorundayız onları. Tecrübe de sağduyu da gösteriyor ki, az çok rahatsak, zorunluluk olduğu için rahatız. Demek ki hürriyet, kaçınılmaz şartlarla cebelleşmek değil, şartların icaplarına ayak uydurmak, zorunluluğa akıllıca rıza göstermektir. Şu halde insan zorunluluğu kavradığı ölçüde hürdür.

Mübalâğa etmeyelim, irade-i cüzziye hürriyetin zıddı değildir. Tabiatın ve toplumun icaplarına teslim olmanın zıddıdır. Teslim olmak başka, hürriyet başka. Teslim olmak hürriyetin şartlarından biri. Hürriyeti yıkmaz, sınırlar.

MUTLAK HÜRRİYET ÜMİDİ ÇILGINLIK. Ama, hürriyeti kuşatan zorlukları lehimize çevirebilir veya yenebiliriz.

Düşman, tabiat değil insan.

Kendi gafletimiz yüzünden esiriz.

Hürriyetin genişlemesine engel olan kendimiziz.

En ağır sosyal zincirleri kendimiz imal ediyoruz.

Bir yasaklar ve yükümlülükler ağı içinde yaşıyoruz. Ağzımız kapalı, tırnaklarımız törpülenmiş.

Böyle bir ağın içinde hürriyetin sözü mü olur?

Hürriyet, ancak dürüst ve kardeşçe bir düzen içinde gerçekleşebilir, insanın doymak bilmez arzuları olmasa, ilmin kazandırdığı imkânlar yeni yeni ihtiyaçlar yaratmasa, şüphesiz ki bilgilerimizin gelişmesi bizi hürriyete kavuştururdu.² Cilt II, Sh: 349365

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Kırk Ambar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2009, Cilt II 2006.

2Bkz. Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, 1. baskı 1997 "Hürriyet Peşinde", s. 196-209. '

HOCASI CEMİL MERİÇ'İ, AHMET KABAKLI ANLATIYOR

Cemil Meriç'i 1942'de Elazığ Lisesi'ndeki öğrencilik yıllarından beri tanıyan Ahmet Kabaklı o yılların genç lise öğretmenini şöyle anlatır:

"Daha belki otuz yaşlarında, müthiş kültürlü, yıldırarak belagatle, tâlâkatle söyleyen bir gençti. İddialı, soğuk bir aydın değildi. Çok bilgili, ama darmadağın konuşan, kısık kısık gülen, aramızda "hoca"lığını unutan, başkalarının tedbir, kaygı, nezaket saydığı şeyleri bir noktaya kurban ediveren, çok samimi, bohem, temkinsiz bir insandı. Hiç duymadığımız, düşünmediğimiz meseleleri önümüze seriyor, cılız sorularımızdan bir derslik malzeme çıkarıyor, rahat rahat küfür bile ediyordu. Daha o yaşta kalın gözlüklerinin arkasından gözlerini kısarak bakıyor, elinde kalın ciltler taşıyor, kitaplarla yatıp kitaplarla kalkıyordu. **Balzac'lar, Hugo'lar, Lamartine'ler, Musset'ler, Gide'ler sanki koğuş arkadaşları imiş gibi, onlardan senli benli bahsediyordu.** Her an her şeyden uzak duran bir hoca, kitaplarına ve bir de bize sığmıyordu. Dinsiz miydi? Vatan ve millete karşı mıydı?

Öteki hocalarımıza ve klasik bilgiye yan mı bakardı Cemil hoca?

Hayır, haşa! Hiçbirine kıyamazdı. Yalnız kalıplara karşıydı, beylik laflara, harcı âleme tepki için doğmuştu Cemil Meriç. Herşey üzerinde düşünen, her kanâati didik didik kurcalayan, değirmen gibi kitap öğüten belki çok şeyi de beğenmemek için okuyan bir insan. Kanaatleri kesinleşmemiş ve ömrü boyunca kesinleşmeyecek olan bir zekâ idi. Fazla alaycı değildi, kimseye kızmaz, kin beslemezdi. Hiçbir şeyi şahsi mesele yapmadığını, hayatın acı ve tatlı hiçbir cilvesine de metelik vermediğini hatırlıyorum. Yalnız sonradan Kırk Ambar kitabına sığdıramadığı bilgisi dolayısı ile bazen yenilip yutulmaz hicivlerle sivri ve uzun dilli olurdu. Cazibeli adamdı. Belki gençliğin icabı fazla "**orijinallik**" ve bizleri kendine hayran etmek zaafı da vardı ama, asıl derdi "**KASITSIZ, MAKSATSIZ, POLİTİKASIZ, İDEOLOJİSİZ, SAĞSIZ-SOLSUZ**" olarak bizi düşünceye, tartışmaya alıştırmak, güzel şeyler okutmaktı. Özellikle çok fazla okuyarak öğrendiklerini bize aktarmaktı. Prensip diye yapmıyordu bunu, mizacı böyle idi. Prensibe filan aldırılmazdı. Bizim sustuğumuz ve sadece onun konuştuğu, Hugo'nun şiirleri veya ondan nazmen çevirdiği (Namık Kemal iriliğinde) mısralar ile bizi coşturduğu ve zihnimizi, bilgimizi, değerlerimizi alt üst ettiği, bizi utandırarak (iyi bildiğimizi sandığımız) kendi yazarlarımızı âdeta zorla okuttuğu, nice zamanlarımız, nice sohbetlerimiz olmuştur. Küçük bir şehirde, 1940'lı yıllarda, böylesine okuyan, bilen, tedbirsizce konuşan, öğrencileriyle içtiği su ayrı gitmeyen, eşyasız küçük bir evde harp yıllarının memur sefaletini yaşayan, eşi içeriki odada çocuk düşürürken, soğuk bir salonda, acısını öğrencilerine yaptığı garip nüktelerle teskine çalışan böyle samimi ama asla küskün olmayan, daima şen bir hocaya ne sıfat verilebilirdi?

KOMÜNİST.

Hoca'nın kendisini bulduktan sonra hiçbir zaman komünist olduğuna inanmadım.

Belki 18-25 yaşları arasında öyle "romantikçe-komünist" bir delikanlı çağı olmuştur. Evet Cemil Meriç'in bir basit ideolojinin, birtakım köhne kalıpların adamı, slogancısı, propagandacısı olabileceğini, onu kırk yıldan fazla tanıdığım için aklıma dahi sığdıramadım. Çünkü her şeyi, her cepheyi, nasıl okuduğunu bilirim. Taşkın zekasını, kılı kırk yarıcı muhakeme ve yargılama inadını bilirim; saplantılara nasıl düşman olduğunu; güzel ve doğru karşısında yelkenleri hemen suya indirdiğini de bilirim. **Ayrıca kendisinin bilgi aşkı ve iddiasıyla o zamanın en şanlı komünistlerini nasıl cahillikle suçladığını, alayla yere geçirdiğini, ben ve çok kimse duymuştur.** Bana, rahmetli arkadaşım Celâlettin Tuğrul'a ve her konuştuğu şahsa sık sık

"BU MEMLEKETTE MARX'IN KAPİTAL'İNİ OKUMUŞ BİR TEK KOMÜNİST MARKSİST GÖSTEREMEZSİNİZ" diyen bu adama o halde neden komünist derlerdi?

O zamanlar çok okumak, yüksek mevkii sahibi olmak, zengin veya tek parti kodamanı olmadığı hâlde fikir beyanında bulunmak ve hele Nazım Hikmet'in adını anmak, mısralarını okumak, komünistlikti.

Cemil Meriç hoca, evet **Nazım Hikmet**'i sever, ondan mısralar okurdu ama mesela Namık Kemal'e de aşın hayranlığı vardı. Onun belagatli ve taşkın üslûbuna bilhassa tapardı. Uzun süren heveslerinden biri de, **Namık Kemal** gibi bol teşbihli, istiareli ve büyük sözlerle yazmaktı. Daha o zamanlar **Cevdet**

Paşa'ya tutkunluğunu bilirdim. Gerçi Divan Edebiyatı'nı iyi bilmezdi ama Tanzimat'tan sonrakilerin hepsini okumuştı. **Ahmet Midhat Efendi**'den, Tarih-i Cevdet'ten bilmediğimiz cevherleri dökerek gözümüzü kamaştırırdı.

Bütün bu halleriyle, o temiz ahlakı, inanılmaz Türk çocuğu samimiyeti, evinde bir kaşık pilavını, bir topak şekerini, biz gariplerle paylaşan Cemil Meriç bizim bir ağabeyimiz, hocamız, dostumuz olarak kaldı." (Türk Edebiyatı Dergisi, Ağustos 1987)¹

Unutamadığım bir sözü de şudur.

"Ahmet, her meselede, her konuda, memlekete, dünyaya bakışta seninle beraberim. Düşüncelerimiz bir, kaygılarımız aynı, YALNIZ TARZLARIMIZ ELBETTE FARKLI OLACAKTIR."²

¹ **MERİÇ Ümit** Babam Cemil Meriç [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2008, s.44-46

² a.g.e., 107

İslâm Dünyasında Yazılan Tek Ansiklopedi: İhvan-ı Safa Risaleleri

İhvan-ı Safa Risaleleri üzerinde biraz durmak istiyoruz. Zira İslâm dünyasında hem felsefî bir görüşe dayanan hem de zamanının bütün ilimlerini kucaklayan tek ansiklopedi **İhvan-ı Safa Risaleleri** dir..

İslâm'da ansiklopedik eserler sayılamayacak kadar bol, fakat mazbut ve gerçek bir ansiklopedinin tek örneği, onuncu yüzyılda kaleme alınan bu garip eser. Konu üzerinde ısrar edişimizin bir başka sebebi de ilim adamlarımızın şaşılacak kayıtsızlığı.

Filhakika Ehl-i Sünnet vel Cemaat uleması, kaynakları oldukça bulanık olan bu "muhit-ül-maarif"e temas etmeden geçmeyi maslahata daha uygun bulmuşlardır.

Avrupa da geç tanımıştır bu Risaleleri. Uzun zaman "Asya Cemiyeti"nin sekreterliğini yapan allâme Jules Mohl, Steiner'in bir kitabını vesile ederek on dokuzuncu asır oryantalizminin ortak kanaatine tercüman oluyor:

"Araplarda ilim birçok çalışmaların konusu olmuştur. Hicret'in ikinci asrından itibaren sünnîlerin bir kat daha abarttıkları kaza ve kader inancı birçok muarızlar bulur karşısında; ahlâk duygusunu isyan ettiren bir nasdı bu. Yunan mekteplerinin etkisi yaygınlaşınca, Allah'ın vasıfları, hilkatin mahiyeti ve ahiret hakkında da itirazlar yükselmeye başladı. Kur'an, felsefenin icaplarına göre yorumlanmaya, harfî tefsirlere karşı akim ve ahlâkın hakları korunmaya çalışıldı, bilhassa Memun'un hilâfeti devrinde, bu yeni görüşler öylesine hâkimdiler ki başka düşünceleri susturmaya kalkıştılar. Yazık ki mücedditler Aristocuların cedel usullerini benimsemişlerdi; önce bu metotla hasımlarını hapt ettiler fakat hasımları da aynı silahlarla karşı koyunca münazara, medrese kavgasına dönüştü. Bu çekişmelerden hiçbir şey anlamayan kalabalık, tartışmalara kulak asmaz oldu. Nas da daha düzenli bir müdafaya kavuşarak güçlendi. El-Eşari, nası cedelle zırhlandırdı, böylece Sünnîlerin benimseyeceği skolastik teolojiyi yani **kelamı** kurdu; mücedditlerin karşısında yıkılmaz bir kale vardı artık. Araplarda düşünce hürriyeti bu yüzden kayboldu ve İslâm dünyasının inhitatı başladı. Parlak bazı dönemlerin sarstığı ağır fakat karşı konmaz bir inhitat...(gerileme, alçalma)

Bununla beraber hemen işaret edelim ki Mutezile'nin bozguna uğraması kavgayı nihai olarak sona erdirmiş değildir. Yunan felsefesi Arap düşüncesini adamakıllı sarmıştı, kitle sünnî tefsiri benimsemişti ama münevverlerin şüpheleri sürüp gidiyordu hâlâ. Mesela Miladın onuncu asrında İhvan-ı Safa topluluğu ile karşılaşılıyor. Topluluğun merkezi Basra idi, buldukları her şehirde toplantılarına mahsus evleri vardı. Amaçları, dinin yerini tutabilecek bir tabiat felsefesi kurmak için birlikte çalışmaktı. Bilgilerini elli iki risalede topladılar, zamanın bütün ilimlerini kucaklayan ve metafizik ve dinî nazariyeleri hiçbir zaman gözden kaçırmadan bu bilgileri sistemli bir şekilde sergileyen bir eser. İlk ele aldıkları riyazî ilimler, çünkü onlara göre riyaziye, zekânın tehzibi için vazgeçilmez bir vasitadır, Pisagor'un inancını benimserler:

Sayılar her şeyin temelidir. Sonra mantık ilimlerine geçilir, bu alanda da tabiat ilimlerinde olduğu gibi kılavuzları Aristo'dur. Daha sonra da teoloji ilimlerini incelerler, bu konuda da yeni-Eflatuncudurlar.

Kitapta, hesap, hendese, ilm-i nücum, coğrafya, musiki nazariyeleri, sayılar arasındaki münasebetler ve sayıların ilimlerle sanatlara tatbiki ile ilgili bir nazariye buluyoruz... Eser, Araplardaki felsefî düşüncenin en çarpıcı belirtilerinden ve Arap medeniyeti tarihinin doruklarından biri. Safa Kardeşleri, tabî ve ahlâkî ilimleri ortak bir düşünce etrafında toplamak istemişlerdi, başarıya ulaşamadılar ama İslâm Doğu'da hür düşüncenin son büyük çabası oldu bu. Gerçi, Gazali gibi aydınlar düşünce huzuruna kavuşmamıştı henüz ama tedirginlik ancak sofilerin mistisizmine sığınabiliyordu."

Bir Tarih Eserinin Şehadeti

Çağdaş Batı'nın en muteber kaynaklarından biri, İhvan-ı Safa hareketini şöyle anlatıyor:

"Bir avuç bilgin gizli bir topluluk kurmuştu, maddî ve manevî yardımlaşma amacıyla birleşen bu insanlar mistik ve siyasî bir inançtan hareket ediyorlardı. İhvan-ı Safa, faaliyetleri yayıma dökülen ilk düşünce topluluğu. Unutmayalım ki, çeşitli dinlerden kimseler arasındaki toplantılar, Abbasî hanedanının hilâfete geçişinden beri Bağdat'da sürüp gidiyordu. Bir tarihçi, Bermekiler devrinde,

zaman zaman tekrarlanan bu toplantıları anlatırken sünnî, Şîî, haricî, mutezilî, imamî, Zerdüşî âlimler bir araya geliyordu, der. Basra'da da aynı düşünce kaynaşmasına şahit olmuştuk; üstelik orada tartışmalara, budistler, manikeenler hatta düpedüz mühlitler bile alınıyordu. Hülâsa olarak diyebiliriz ki: Abbasîlerin payitahtındaki âlimler arasında mezhep ayrılıklarına göz yuman bir kardeşlik sürüyordu.

İhvan-ı Safa da bir âlim ve filozof birliğiydi. Her üye başka bir ilgi dalında uzmandı. Hem filozoflar hem de sünnî âlimler şüpheli görüldüler, hatta İslâm uleması kâfir saydı onları. Oysa inanç bakımından mümindiler fakat naslara yüksekten bakan bir felsefeleri vardı, sık sık akılcı izahlara başvurarak nasları sarsıyorlardı. Bununla beraber doktrinleri çok saf ve yüksektir, bir nevi estetik panteizm: **Dünyanın bütün bölgelerinin ahengini amaçlayan bir inanç.** Allah da, hayr-u âlâ olduğu için böyle bir ahengi murad etmiştir.

Ayrıca, Karmati telkinlerin amacı olan eşitçi tesamuh zihniyeti, bu Ansiklopedi'de en belirgin ifadesini bulur. Safa kardeşlerinin felsefe ve ilahiyat eğitiminde hiçbir etkileri olmamıştır ama yazıları din dışı çevrelerde geniş bir okuyucu kitlesi bulmuştur, nazariyelerinden çeşitli tarikatlar doğmuştur. **Sünnîler şüphelerinde haksız mıydılar?**

Hayır! Nitekim Risaleler 1001 ve 1150 yıllarında Bağdat'ta yaktırılmıştır.

Kardeşler, İslâm'daki çeşitli fırkalardan bahsederken Râzî'yi hatırlatırlar:

'Bütün bu fırkalar birbirini kâfir sayar ve lanetler... görüşleri başka başkadır, şiddetli tartışmalar yüzünden birbirlerine düşman kesilirler, sık sık kan dökülür, mallar tebah olur ama tarikatların sayısı gittikçe artar. İnsanlar hırlaşacaklarına anlaşılmak, sevişmek, yardımlaşmak için bir araya gelselerdi, Peygamberlerinin emrine uymuş olurlardı.'

Filozoflar, akıl adına, Şîî hizipler, siyasî ve hissî saikler yüzünden sünnî İslâmiyet'in sınırlarını aşıyorlardı zaman zaman. Safa Kardeşlerin ideal insan tanımı koyu sünnîleri kuşkulandıracak mahiyeteydi:

'Ahlâkça kâmil insan, doğu İranlıdır, imanca Arap, terbiyece İraklı, zekâca İbrani, bir İsa tilmizinin siyretine sahip, Suriyeli bir keşiş kadar dini bütün, ilim dedin mi Yunanlıya eşit, bir Hintli gibi cümle esrara âşinâ ve sonunda bir sofi ahlâki.'¹ sh:52-56

İSLÂM'DA KOZMOLOJİK DOKTRİNLER

Avrupa Spengler'den bu yana hakikatin tek yönlü olmadığını idrâk etmiş bulunuyor. "Batı Avrupa'da geçerli olan tarih şeması kifayetsiz, hatta abestir Spengler'e göre. Bu, tarih alanına aktarılan Batlamyus sistemidir, bütün dikkati, bütün alâkayı Batı'ya teksif eden bir sistem...

Bir değil birçok kültürler vardır dünyada; değerce birbirine eşit kültürler. Her büyük kültür tektir ve her alanda kendi dilini konuşur, başka kültürlerin anlayamayacağı bir dil. Cihanşümül bir felsefeden söz edilemez. Bütün büyük kültürlerin, aynı şekilde kabul ettiği, aynı tarzda anladığı, aynı yönde yorumladığı hiçbir inanç veya değer yoktur. Hiçbir kültür bütünüyle iktibas edilemez. Bir kültürün unsurları başka bir kültür için ancak malzeme olarak kullanılabilir. Yaşayan her kültür, yabancı kültürlerle kapalıdır. Yalnız kendi kendini anlayabilir, yalnız kendi insanları tarafından anlaşılabilir."²

Hüseyin Nasır'ın tezini okurken bu gerçeği bir kere daha anladım. İhvan-ı Safa Risaleleri'nin, El-Biruni'nin, İbn Sina'nın tabiat ilimlerini idrâk etmek için Vahiy'in İslâm dünyasındaki mutlak hâkimiyetini gözden kaçırmamak lâzım. İslâmiyet, Akıl'la Batı'nın rasyonalizmini aynı şey saymaz. Akıl, tevhit inancına götüren mütevazı bir köprüdür, bu inançtan ayrıldığı gün ister istemez dalalet bataklığına saplanacaktır.

Hüseyin Nasır'ın kitabı,³ İslâm'dan önceki bütün inançları inceleyen ve İslâm'ın, Sünnî ve Şîî her mektebini çok iyi bilen bir araştırmacının kitabı. Eser İngilizce yazılmış, mefhumların mukabillerini bulmak ve hataya düşmeden dilimize aktarmak çok güç, fakat bu güçlüğü göğüslemeden, ne o devri ne de İslâm'ın tabiat ilimlerine getirdiği büyük aydınlığı kavramak mümkün. Biz sadece çok mühim

¹ *Histoire du Développement Culturel et Scientifique de l'Humanité, sous les auspices de UNESCO* (İnsanlığın İlmî ve Kültürel Gelişmesinin Tarihi, UNESCO'nun katkılarıyla), 9 cilt, R. Laffont, Paris 1967. Cilt 3: Les Grandes Civilisations du Moyen-Age (Orta Çağ'daki Büyük Medeniyetler), Paris 1969, "L'islam, Religion, Pensée philosophique et juridique" (İslâmiyet, din, felsefi ve hukuki düşünce), 451-452 (C. M.).

² Cemil Meriç, "Medeniyetlerin Ölümü", *Ümrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 110-111.

³ *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines, conceptions of nature and methods used for its study by the Ikhwan al-Shafa, Al-Biruni, and Ibn Sina* (İslâmın Kozmolojik Öğretilerine Giriş, tabiat kavramları ve incelenmeleri için İhvan-ı Safa'mın, El Biruni'nin ve İbn Sina'nın kullandığı metotlar). Gözden geçirilmiş 2. baskı, Thames and Houston, Londra 1978.

problemlere dikkati çekmek istedik. Yazımız üç yüz sayfalık bir düşünce hazinesine çok kifayetsiz bir girişten ibaret. Müslüman aydınlar, tartışılan meselelerin önemini anlatabildikse ne mutlu bize, Kitap mutlaka dilimize çevrilmelidir. Eşle söyleyelim ki bu işi yapabilecek kimseyi de tanımıyoruz. Şahikalara tırmanmak çok yorucu ama böyle yorgunluktan göze almadan, ne İslâmiyet'i kavrayabiliriz ne İslâm'ın dünya görüşünü.⁴

Hüseyin Nasır'ın eseri her Müslüman'ın dikkat ve ibretle okuması gereken çok ciddi bir araştırma. Bütün bir denizi birkaç damla su ile tanıtmaya çalışmak küstahlıktır. Üniversitelerimizde, ilim tarihiyle uğraşanlar, esere mutlaka eğilmek zorundadırlar.

Seyid Hüseyin Nasır'ın bu kitabı, önce 1964'te, sonra da 1978'de basılmış. 318 sayfalık eserin İhvan-ı Safa'ya ayrılan birinci bölümü 82 büyük sayfa (s. 22-104), ikinci bölümün konusu: El-Biruni (s. 105-174). Üçüncü bölümde İbn Sina inceleniyor (s. 175-274). Sonra netice, Ek, Kitabiyat ve Endeks.

H. A. R. Gibb, kitaba beş sayfalık bir Önsöz yazmış. Bunu 2 sayfalık bir Giriş ve 22 sayfalık bir Prolog takip ediyor: "**İslâmiyet'in Tabiatle İlgili Çalışmaları**" (s. 1-22).

Prolog 3 bölüm:

- 1) Kozmolojik İlimler ve Kur'an-ı Kerim.
- 2) İslâm Tarihinde Kozmolojik İlimlerin Yeri.
- 3) İslâm'da Fikrî Buutlar ve Bilgi Araştırmacıları Sınıfı.

Önsöz'de Gibb şunları söylüyor:

"Bu çalışma, İslâm'ın pek araştırılmamış, bu itibarla pek bilinmeyen bir cephesini aydınlatıyor. Modern İslâm rasyonalistlerin çoğu da formalist kelamcılarla birlikte, kitabın konusunun gerçek İslâmiyet'le ilgisi olmadığını söyleyecektir. Bizce Nasır'ın kitabı bu tedricî oluşun izlediği yollardan birini gösteriyor. Onun için de hayatî bir önemi var.

Birçok Batı okuyucularına da paradoksal görünecek. Genel inanca göre Orta Çağ İslâm dünyasının bütün ilmî düşüncesi ve yazıları Yunan düşüncesinin mirasıdır. Helenistik çağda birtakım değişikliklere uğramıştır. Büyük Arap âlimleri ve filozofları ile onların uyanan Batı düşüncesi üzerindeki etkilerinden o kadar çok söz edilmiştir ki İbn Sina gibi bir kişinin yazılarındaki 'akıl dışı' unsurlarla karşılaşmak bir çeşit şok tesiri yapmıştır.

Bunları bir önsözde aydınlatmak imkânsız... Hem Doğu hem Batı bilginlerinin görüşleri sergilenirken İslâm tarihi birtakım merhalelere bölünür. İslâm'ın ilk asrı iman ve siyasî ihtilâflarla geçer. Sonra İslâm cemaatinin enerjisi iki üç asır fıkıh mektepleri ve kelam münazaraları üzerinde yoğunlaşır. Helenizm'in taarruzu İslâmiyet için bir fikir mayasıdır.

Böylece üçüncü ve dördüncü asırlar İslâm kültürünün 'Altın Çağı'dır. Edebiyatla ilimler her yöne yayılır. İktisadî refah da zirveye ulaşır.

Beşinci asırda kelam ve fıkıh gerek Sünnî gerek Şîî kanatta tam manasıyla muhkemleşir. Türklerin gittikçe artan hegemonyaları yüzünden siyasî çıkış yolları münazaa alanın dışına taşar. Altıncı yüzyıl inhitat çağının başlangıcıdır. Cemaatin dinî hayatına tasavvuf hâkim olur. Yedinci asırdaki Moğol istilası fikrî ve dinî çöküşü hızlandırır.

Terakki ve inhitatın (çökme gerileme) ölçüsü nedir?

Bunlar toplumdan topluma değişen mefhumlar. Ekümenik din bakımından ele alırsak, Hıristiyan Batı'nın moral bütünleşmesi, on dördüncü asırda, yirminci asırdakinden çok daha büyüktü. Demek ki bu ölçüye göre, Rönesans gittikçe büyüyen bir çözülüşün başlangıcıdır. Nitekim İslâm'da moral ve dinî bütünleşme çizgisiyle, cemaatin şuurca zengileşmesi ve cihanşümulleşmesi ayrı ayrı şeylerdir.

İslâm ilk gününden itibaren ilahî adaletin tecellisi, yani mutlak hakikatin belirmesi için doğmuştu. Nizam ve hakikat yani adalet ile insan eseri olan kanunun siyasî veya hukukî tatbikatı arasında büyük bir münasebet yoktu.

Cemaat bu vazifesini yerine getirmek için üç şeye muhtaçtır.

Birincisi, Kainat hakkındaki idrâkini sağlayacak devamlı bir seziş.

⁴ Cemil Meric'in bu temennisi çok geçmeden gerçekleşmiş ve eser Türkçe'ye çevrilmiştir: *İslam Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, çeviren Nazife Şişman, İnsan Yayınları, İstanbul, 1985.

İkincisi, akıl yoluyla amellerini değerlendirmek için hikmet.

Üçüncüsü, camianın bütünlüğünü korumak ve öteki görevlerin sulh ve ahenk içinde devamını sağlamak için hükümet.

Bunları bir arada tutmak, cemaatin her zaman yerine getiremediği bir ideal. Ruhî sezîş çok kere kelam tartışmalarına dönüşür. İlahî adaletin nasıl gerçekleşeceğini anlatmaya çalışan fakihler şeriat alanında muhteşem fıkıh doktrinleri kurarlar. Ne var ki, vücuda getirdikleri hukuk mantığı, birtakım emir ve nehiylerle sınırlıdır. Oysa diğer sahalarda beşer akli kendini mutlak sayar ve hiçbir tahdit tanımadan faaliyette bulunur. Hükümet müessesesi ise kılıca dayandığı için daha da bozulur. Şeriatı bile hesaba katmayan birtakım nazariyeler ve uygulamalarla güçlenmeye çalışır, cemaat ise bir bütün olarak hükümet cihazını ıslaha kadir değildir. Çünkü bütün sosyal münasebetlerde de adalet diye bir şey kalmamıştır.

Bununla beraber ilahî adalet şuuru, cemaatin kalbine derinden derine kök salmıştır. İslâm'ın ilk asırlarında hükümet her şeye rağmen kendini şeriatin emrinde sayar. İlahî bir inayet ve ilahî bir irşadın mevcut olduğu inancını da kaybetmemiştir. Bu kanaat henüz metafizik bir ifadeye kavuşmamıştır. Özü, beşer idrâkini aşar. Dolaylı veya dolaysız birtakım alametlerle tecelli eden bir inançtır bu. Bilhassa bereket şekli altında idrâk edilir. Bereket, ilahî adalet fikrinin müphem bir tecellisidir belki de. Denilebilir ki **bereket, adaletsizliği ve nizamsızlığı düzeltmek için tecelli etmektedir.** Demek ki, **bereket mefhumuyla Sufiliğin inkişafı arasında yakın bir münasebet var.** Sufiliğin zaferiyle, bereket mefhumu da yeni bir ihtişam kazanır. Dinî güçlerin ve düşüncelerin bütün yaşayan yönleri Sufiliğin içinde erir ve onda yeni ve anlaşılır ifadelerine kavuşurlar.

İslâm tarihçilerinin bazılarına göre bu, bir inhitat başlangıcıdır. İslâm cemaatinde düşünce hürriyeti ve seyyaliyet sona ermiş ve durgunluk devresi başlamıştır. Hakikat ise hiç de öyle değildir. İslâm camiası altıncı yüzyıldan itibaren Helenistik geleneğin aklî ve dünyevî unsurlarına iltifat etmez olur. Menşesinde olduğu gibi bir Yakındoğu dinî cemaatidir artık. Yunan felsefesi'nin yerine Yakındoğu hikmet'i geçer. Yakındoğu din düşüncesinin temelleri, şaşılacak bir selabetle (katılık), Sufî metafiziğinde kendini gösterir.

Din düşüncesi eski Sümerlerde belirir belirmez, kozmos, varlıkların bütünü kücaklayan bir mefhum olarak kabul edilir. İnsan cemiyeti de ilahî cemiyetin bir aynasıdır. Ne var ki, eski Yakındoğu düşüncesi İslâmiyet'in zuhurundan önce birçok tesirler altında değişikliğe uğramıştı. Bu itibarla daha sonraki İslâm kozmolojisi bu temel görüşün çok daha incelmış bir ifadesidir. İslâmiyet'in kozmosu, Batlamiyus'un ortak merkezli küreleridir; terkiğine giren unsurlar ise Aristo'dan kaynaklanır: **Ateş, su, toprak, hava.** Bu unsurlar Plotinius'tan gelen saf akıl ve ruhların süduru nazariyesiyle kaynaştırılmıştır. Tek tanrılı dinlerin melekler inancıyla birleşen veya bu inancın içinde eriyen bir telakki. Bütün varlıklar Vacib-ül Vücut hükmüne tâbidir. Menşeleri de mebdeleri de mastarları da o Vacib-ül Vücut'dur. Bütün hilkat ona dönmeye can atar. İslâmiyet'in Adalet, Ahenk ve Nizam anlayışı kozmosun bütünü kücaklar. Kâinatın bütün unsurları kendi mahiyetlerine uygun bir denge içindedir. Cennetin dokuzuncu katından en adi madene kadar belli bir mertebeler dizisine uyarak faaliyette bulunurlar.

Bu kozmolojiyi inşa etmesi sayesinde, İslâm cemaati yeni ve merkezî bir önem kazanır. Hem de yalnız dünya üzerinde değil kâinatın bütünü içinde. Çünkü **'İnsan-ı Kâmil,'** yani kendisinde bütün melekelerin gerçekleştiği kozmik kişi Hazret-i Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemdir.

Ümmeti, Peygamber efendimizden, ruhanî bir üstünlük tevarüs etmiştir. İneyet-i ilâhiyenin tecellîgâhı ümmetin bütünüdür. Peygamberin kuvvet ve kudretine varis olan Müslümanlar öbür dünyada da imtiyazlılardır. Maddî başarıların büyük bir önemi yoktur. Gerçek olan manevî âlemdir, remizler vasıtasıyla idrâk edilen manevî âlem. **Daha önceki asırlarda 'laik' bir görüş hâkimdi.** Müslümanlar dünya üzerinde yaşayan laik bir cemaatti sadece. Artık mistik ve karizmatik bir cemaatler. Elbetteki bu değişiklik birtakım remizlerle ifade edilecekti. Gerçi gündelik hayat tasavvufun dışında cerayan ediyordu fakat Müslümanlar artık remizlerle kuşatılmış bir âlemde yaşıyorlardı. Şeriat, ruhanî âlemdaki kozmik münasebetlerin remziydi. Kur'an bile yeni bir sembolik mana alıyordu. Dünyevî cemaatin karşılaştığı noksanlar, **'âlem-el misal'**de ortadan kalkacaktı. Dünyadaki hükümetlerin bir önemi yoktu. Gerçek hükümet sultanların emri altında değildi. Cenab-ı Hakkın intihap ettiği kişiler yönetiyordu dünyayı. Kutb'un riyaseti altındaki meçhul veliler... Cemaatin koruyucusu onlardı.

Bununla beraber bu mistik kozmoloji doğrudan doğruya Sufilerin eseri değildir. Sufî düşüncesine

nereden ve nasıl geldiğini ilk defa olarak Seyit Hüseyin Nasır'ın bu eserinde görüyoruz. Seyit Hüseyin Nasır'a göre, bu görüşün temellerini 'Altın Çağ'daki felsefe mektepleri atmıştır. Bilhassa Aristo felsefesinin üstad-ı sânisî İbn Sina. Demek ki tasavvufun (İşrakî Suffiliğin) son çiçeklenişini Helenistik kültürün varislerine borçluyuz. Garip bir zıddiyet. Bu zıddiyeti İslâm düşüncesinin ve kültürünün bir iç-hikmet'ile izah edebiliriz."⁵

Muhtevayı biraz daha aydınlatmak için Hüseyin Nasır'ın girişini takdim etmek ihtiyacını duyduk:

"Gerek Şarkiyatçılar, gerek çağdaş İslâm bilginleri tarafından İslâm dünyasındaki kozmolojik ve tabii ilimler hakkında yapılan araştırmaların çoğu şu hedefe yönelmiştir: Bu ilimlerle, modern dünyada geliştirilen ilimler arasında bir münasebet kurmak. Doğrudan doğruya Müslümanların genel dünya görüşü pek dikkate alınmamıştır. Oysa inceledikleri tabiat ilimleri bu dünya görüşünden kaynaklanır. Bu kitap, 1958'de Harvard Üniversitesi İlimler Tarihi bölümüne takdim edilen tezin genişletilmiş ve tekrar gözden geçirilmiş bir nüshasıdır. Amacımız kozmolojik prensiplerden bazılarını aydınlatmak ve okuyucuya İslamların kucağında yaşadığı ve düşündüğü kozmosun sınırlarını tanıtmaktır. Müslümanlar bugün de -hiç değilse bir ölçüde- kainatı böyle bir çerçeve içinde ele alırlar. Elbette ki tarihî tetkiklerin ne değerini inkâr etmek aklımızdan geçer ne de manasını. Bu çalışmalar, İslâm ilimlerini, bir yandan Babil, Mısır, Yunan, Hint, Çin ve İran köklerine bağlar, bir yandan da bu ilimlerin Latin skolastiğinin teşekkülü üzerinde oynayacağı rolü ve Batı dünyasında, on üçüncü asırdan on yedinci asra kadar gelişen tabiat ilimlerinin mahiyetini aydınlatır.

İslâm kozmolojisi ile tabiat bilimleri arasındaki bu yakın münasebet en açık olarak genç İslâm araştırmacılarında müşahade edilmektedir. Modern ilimlerle geliş güzel temasa geçen bu delikanlılar ekseriya manevî köklerinden uzaklaşıyor ve kendi gelenekleri dışına çıkıyorlar. Oysa İslâmî Vahiy'e hiçbir şekilde yabancılaşmadan ananevî riyaziyatı ve tabiat ilimlerini inceleyebilirlerdi.

Aradaki fark nereden geliyor?

Şuradan: Her iki durumda ilimlerin ele aldığı konular ve hakikatlar ayrı açılardan ve başka bir çerçeve içinde yorumlanmaktadır. Değişen, çok defa olayların kendisi değil yapılan açıklamalardır. Demek ki kozmos hakkındaki genel İslâmî görüşü tanımak, yalnız İslâm ilimlerini sahih olarak anlamak için bir anahtar veya Orta Çağ ilimlerini kavramak için vazgeçilmez bir arka-plan değildir. Kozmos hakkındaki İslâmî görüş açısını tanımak, aynı zamanda İslâmî Vahiy'in değişmez ve tarih-üstü özüne bağlı mebdeler de tanımaktır. Müslümanlar ele alacakları bütün tabiat ilimlerinde bu görüş açısının kılavuzluğuna muhtaçtırlar. İslâm'ın Kâinat telakkisi aydınlık olarak tanındıktan sonradır ki Müslümanlar yabancı ilimlerin unsurlarını benimsiyebilir ve kendi irfanlarıyla kaynaştırabilirler. Tabii kendi dünya görüşleriyle uyduğu ölçüde.

İslâm dünyası şimdiye kadar kucağında yaşadığı âlemi tanımak ihtiyacında değildi. Şimdi, modern ilimlerin meydan okuyuşu ile karşı karşıyadır. Bu ilimler taban tabana zıt bir dünya görüşünün meyvesidirler. **Müslümanlar kâinatla ilgili İslâmî görüşü su yüzüne çıkarmazlarsa tehlikeli bir ikilemi (dikotomi) önleyemezler.** Çağdaş İslâm yazarlarının çoğunda görülen böyle bir ikilem İslâmî görüş açısıyla modern ilimler arasında, yüzeysel bir 'ahenk' kurmanın sonucudur. Modern ilimlerin İslâm'ın vücuduna yapıştırılan sunî bir 'kuyruk' yahut hiç değilse yabancı bir unsur olması istenmiyorsa (böyle bir durum İslâm'ın mevcudiyeti için büyük bir tehlikedir) İslâmlar, cihanşümul bir kıstas bulmak ve bu kıstasın ışığında bütün ilimlerin geçerliliğini veya geçersizliğini tayin etmek zorundadırlar.

Kitabın isminden de anlaşılacağı gibi çalışmamız İslâm'ın kozmolojik ilimlerdeki incelemelerine mütevazı bir girişten ibarettir. Bu alanda birkaç adım attık, umuyoruz ki gelecekte eserimiz düzeltilecek ve tamamlanacaktır."⁶

Vahiy Karşısında İnsan ve Kâinat

"İslâmiyet gibi geleneksel bir medeniyette, kozmolojik ilimler sıkı sıkıya Vahiy'e bağlıdır, çünkü böyle medeniyetlerde Vahiy eseri olan ezeli mebdeler, başka bir deyişle 'egemen düşünce' kendini her yerde gösterir; hem toplum hayatında hem o medeniyetin kucağında yaşadığı ve soluk aldığı kozmosta. Bu gibi medeniyetlerde kozmolojik ilimler çeşitli tabiat olaylarını felsefî (conceptual) şemalar

⁵ Nasır, Seyyed Hossein, a.g.e., H. A. R. Gibb, "Preface", s. 13-17.

⁶ Nasır, Seyyed Hossein, a.g.e., "Introduction", s. 21-22.

içinde kaynaştırır. Bu şemaların hepsi Vahiy eseri olan mebdeleri yansıtır... Demek ki, kozmoloji ananevî sanatın yaptıklarını tekrarlar. Sanat da şekillerin sonsuzluğu içinden, geleneğin ruhuna uygun olarak seçmeler yapar.

Vahiyle ona mazhar olan kavim arasındaki münasebet Aristo'nun 'hylomorphism' nazariyesindeki suret'le madde arasındaki münasebetlere benzer az çok. Vahiy yahut tecelli eden görüşleriyle Düşünce, suret'tir; Vahiy'e mazhar olan kavmin zihnî veya maddî yapısı ise suret'e tâbi madde. **'Madde' ve 'suret'in izdivacından doğan medeniyet, kavmin maddî ve irkî vasıflarına bağlıdır.** Kavim, medeniyetin iki yoldan taşıyıcısıdır:

Bir, Vahiy, Kur'an'ın sık sık tekrarladığı gibi, kendisi için nazil olduğu kavmin diliyledir. İki, bu medeniyetin 'madde'si, medeniyetin billûrlaşmasında ve daha sonraki gelişmesinde büyük bir rol oynar.

Hakikatin sınırsız ve sonsuz cevheri, bir yandan Vahiy'in özel biçiminde, bir yandan da Vahiy'in kendisine nazil olduğu kavmin vasıflarında tecelli eder. Hakikat'ın insanlara doğrudan doğruya ayan olduğu alan Tabiat İlimleri'dir. Suretler âleмиyle ilgili bütün kozmolojik görüşler de ondan kaynaklanır. Saf metafizikle matematik, izafî değildirler; kozmolojik ilimler ise **'müşahede eden'**in görüşüne bağlıdır; başka bir deyişle, Vahiy'den veya kucağında oldukları medeniyetin keyfî cevherinden (qualitative essence) nebeân ederler. Aynı medeniyet içinde bile çeşitli kozmolojik ilimler mevcut olabilir.

Ananevi medeniyetlerde, Tabiat, fayda sağlamak için incelenebilir, Eski ve Orta Çağ teknolojilerinde olduğu gibi; amaç toplumun gündelik ihtiyaçlarına yarayan vasıfların keşfedilmesidir. Tabiat, Peripatetisyenlere olduğu gibi, kozmik varlığı rasyonel bir sistem içinde bütünleştirmek amacıyla veya Arşimet'te olduğu gibi, matematik bir sistem içinde kaynaştırmak amacıyla da incelenebilir. Özel bir tabiat alanının işleyişini ayrıntılarıyla tasvir etmek amacı da güdebilir böyle bir inceleme, Aristo'nun biyolojiyle ilgili eserlerinde veya Orta Çağ tabiat tarihçilerinde olduğu gibi. Tabiat, Orta Çağ loncalarında ve bu loncalara bağlı Hermetizm kollarında olduğu gibi, makine çağından önceki tabiki sanatlarla endüstriyi meczederek eşya imal etmek için incelenebilir. Nihayet Tabiat bir remizler kitabı veya bir sanem gibi de incelenebilir. Amaç ruhanî yolculuğun belli bir merhalesinde bu âlemi temaşa etmektir, bu sayede gnostik (arif) yer altı dünyasından kurtularak nihai selamete ve ilahî aydınlığa ulaşmak ister. Suhreverdi ve İbn Arabî gibi İsrakiyun ve Sufiyyun böyle yapmışlardır. Bununla beraber Tabiatı incelemenin bu çeşitli tarzları bazan şu veya bu yazarın eserlerinde iç içedirler. Özellikle bu kitabın konusu olan İslâm medeniyetinde durum böyledir.

Tabiatı yorumlamak ve anlamak için kullanılan remizler bir medeniyette egemen olan Vahiy'e bağlıdır. Vahiy, belli sembolleri kutsallaştırır ve yüceltir; eşyanın mahiyetinde mündemiç olan umumî remizlerden ayırır. Eşyanın mahiyetinde mündemiç remizler (bitkilerin ve çiçeklerin rengi, güneşin ışığı ve sıcaklığı gibi) fertlerin müşahedesine bağlı değildir; bizatihi mevcuttur.

Demek ki, bir medeniyette gelişen kozmolojik ilimlerle ilgili her temel çalışma, sadece daha önceki kültürlerden alınan düşünce ve olayları değil, Vahiy'le Tabiatı açıklamak için kullanılan remizler arasındaki mahrem münasebeti de dikkate almak zorundadır. Ancak bu sayededir ki, her medeniyetin neden, çalışmalarına konu olarak, tabiatın sonsuzluğu içinden belli bir olaylar bölümünü seçtiğini, niçin öteki imkânları bir yana bırakıp, kozmolojik ilimlerin şu veya bu yönünü ele aldığını anlamak kabil olur.

Eski ve Orta Çağ kozmolojik ilimleri şekil bakımından farklıdır. Bununla beraber ortak yönleri de vardır. Bütün bu ilimlerin göstermeye çalıştığı:

Tabiatın birliği. Bu birlik, ilâhî Cevher'in Birliği, hakikatinin kaçınılmaz sonucudur. Mitoloji libasına bürünse de, metafizik bir hakikat olarak açıkça ifade edilse de, her ananevi medeniyette karşımıza çıkan temel düşünce budur. Kadim kozmolojiler, âşinâ olmayan bakışlara, tabiat hâdiselerindeki Illiyet'i izah eden çocukça teşebbüsler gibi görünür, ama hiç de öyle değildirler. Gerçek birer ilimdirler. Amaçları, varlığın vahdetini ispat etmektir.

İlahî Cevher'in Birliği, bu itibarla Tabiat'ın birliği meselesi, bilhassa İslâmiyet için çok önemlidir. İslâmiyet'te tevhit fikri başka her düşünceyi gölgede bırakır, İslâm medeniyetinin bütün merhalelerinde her şeyin kaynağı olan ana mebde bu inançtır. Ne var ki, Tabiat'ın birliğini ortaya çıkarıp sergilemek amacı, başka her yöntemi bir yana itip belli bir metoda sarılmayı da gerektirmez.

Müslümanlar, Tabiatın birliği esası üzerine kurulan ilimleri ifade için birçok 'marifet yolları' (ways of knowing) kullanmışlardır.

Tabiatın birliği inancı iki kaynaktan gelir: **Vahiy ve hads-i akli (intellectual intuition).**

İslâmî ilimlerde, bütün ilimlerde olduğu gibi, ilmin hedefleri ilmin dışındadır. İlim bu hedeflere varmak için birçok vasıtalara başvurabilir ama kendi amacını tayin edemez. İslâm kültürünün her veçhesinde, bilhassa İslamların Tabiat karşısındaki davranışında, Kur'anın etkisi mutlaktır... Kur'an bir hendesî güzellikler hazinesidir. **Tabiat, Allah'ın ayetleridir. Müminlere düşen, bu ayetleri temaşa etmektir.** Bunun içindir ki, İslâm tarihi boyunca, Yunanlıların felsefî ideallerinden ilham alan bazı araştırmacılar bir yana, ilimle uğraşan Müslümanlar hep böyle yapmışlardır. Onlar da İbraniler gibi tabiatın mucizelerinde Allah'ın ayetlerini veya zat-ı uluviyetin nişane-i celalini keşfetmeye çalışmışlardır.

Çeşitli ilimler de, müşahede ve taakkül'den temaşa ve mükâşefe'ye kadar, birçok metotlar kullanmışlardır. Ama metotların varmak istediği amaç, bütün varlıkların birbiriyle münabeseti olduğunu ispat eden, Vahiy'dir. Kozmolojik ilimlerin amacını tayin eden ilahî iradedir.

İslâm'da, Vahdaniyet temel prensiptir. Bu doktrin, en cihanşümül ifadesini Kelime-i Şahadet'te bulur:

LÂ İLAHE İLLA ALLAH.

Derin manası: Mutlak Gerçek'in dışında gerçek yoktur. Varlığın birliği hakkındaki inancın Kur'andaki temeli budur. Tasavvuftaki Vahdet-i Vücut.

Vahdet-i Vücut demek Allah'la kainat arasında cevherce ayniyet vardır, demek değildir. Bunun, Panteizm'in veya Monizm'in herhangi bir şekliyle de ilgisi yoktur. Bu daha çok şu manaya gelir: Birbirinden bağımsız iki gerçek nizam düşünülemez.

Sünnîliğin en cihanşümül kıtası Vahdaniyet mebdeidir. Şu veya bu yoldan vahdaniyeti kabul eden her düşünceye İslâmî denilebilir. Hazret-i Peygamber, hiçbir yeni hakikati tebliğ için dünyaya gelmemiştir. Vazifesi, evvelden beri mevcut olan hakikati yeniden ilân etmek, dinlerin ilki olan Hanif dinini tekrar kurmak, İslâm'dan önceki bütün inançlarda şu veya bu şekilde ifadesini bulan Vahdaniyet-i İlahiye'yi açıklamaktır.

Kadim kozmolojik ilimler geniş ölçüde Tabiat'ın birliğine dayanıyor ve varlıkların tecrübe üstü âmillerini araştırıyorlardı. Demek ki, İslâmiyet'e aykırı olmaktan uzaktılar. Birçok kozmolojik ilimler içinde, Pisagorcuların ve Hermetistlerin tabiat ilimleri Vahiy'e uygundu; İslâmiyet tarafından kolayca benimsenebilir görünmeleri, şu ortak âmilden ileri gelmekteydi: Hepsi de tabiatın birliğini ortaya çıkarmak ve ispat etmek peşindeydiler. Tabiatın birliği inancının temelinde vahdaniyet vardır. Bu da İslâmî Vahiy'in özü ve ruhudur. Bu itibarla bütün tabiat ilimlerinin son amacı, bir ilmin bu vahdeti ifade hususunda gösterdiği başarı derecesidir. İlimin değerini ve geçerliliğini tayin eden biricik kıtas da budur.

Şimdi de bu Vahiy 'suret'inin nasıl bir 'madde'ye nazil olduğunu görelim. İslâm medeniyetinin cevher-i aslîsini teşkil edecek olan, kavmin ırkî, psikolojik ve lisanî mahiyeti.. Daha önce de işaret ettik... Bu 'madde' de, daha önce işaret ettiğimiz gibi, medeniyetin genel oluşumunda etki yapmıştır. Bu itibarla gelişen kozmolojik ilimlerde, tabiatla ilgili genel görüşte büyük bir payı vardır.

Kur'an Arapça'dır. Sami göçebeler ailesinden bir kavme nazil olmuş, sonra İranlılar, Türkler, Moğollar, Zenciler ve-sair ırkî ve kavmî zümreler arasında yayılmış fakat aslî vasfını korumuştur hep. Bu da İslâmiyet inancına, bedevilere has bir özellik vermiştir. Haderî bir iklimde tecelli ettiği zaman bile bu özelliğini muhafaza eder. Bununla beraber, Vahiy, mukaddes bir kitap yani, Kur'an-ı Kerim aracılığıyla nazil olmuştur...

Kur'anın kendilerine nazil olduğu İslâm öncesi Araplar Tabiata âşıktılar. Bakir tabiatın kucağında boyuna dolaşan bütün göçebeler gibi, onlar da görünende Görünmeyen'i seziyorlardı. İslâmiyet, göçebe ruhunun bu hususiyetini güçlendirmiştir. Ona göre tabiat geniş bir bahçedir; görünmeyen bahçıvanın usta eli hissedilir bahçenin her köşesinde. İslâm için, insanla hilkatin diğer eserleri arasında yakın bir münasebet vardır.

İnsan akli, ilahî Aklın (Intellect) bir lem'asıdır. Sıhhatte ve dengeli olduğu zaman mümini inkâra değil tevhid'e götürür. Ancak tutkular, dengeyi bozduğu ve görüş ufkunu kararttığı zaman onu dalalete sürükleyebilir. Demek ki, dış engellerle kösteklenmeyen akıl, kelimenin bugünkü manasıyla

rasyonalizme sevk etmez insanı. Rasyonalizm, beşer idrâkini aşan her prensibi reddeder. Oysa İslâmiyet'in anladığı akıl, tevhide kavramak için bir araçtır; beşer, idrâkler âlemine bu yoldan ulaşabilir. Nitekim, İslâmî sanat da akla dayanmaz, temaşa edeni, hendesenin soyut remizleri vasıtasıyla, tevhit mebbeine götürür. Tevhit ancak 'nefiy yoluyla' ve mücerret olarak ifade edilebilir. Akıl, Vahiy'in temel akidesi içinde çalışır, onun dışına çıkamaz; Orta Çağ'ın sonundaki Hıristiyanlık gibi, imanın dışında bir illiyet aramak peşinde değildir. İslâm dünyasında riyazî ilimlerin bu kadar gelişmiş olması da, aklın bu şekilde anlaşılmasıyla kabil-i izahıdır. Bunun içindir ki Müslümanlar, dünya görüşlerinin bir parçası olarak Pisagor'un matematik mefhumunu kolayca benimseyebilmişlerdir.

Ayrıca hem Vahiy'in hem de İslâm ilimlerinin taşıyıcısı olan Arap dilinin hususiyetleri üzerinde bir miktar tevakkuf etmek de yerinde olur. Arapça son derece seyyal bir dildir. Bu sayede ilk mütercimler Yunan, Süryanî, Sanskrit ve Pehlevî dillerindeki metinleri kolayca aktarmışlardır. Yeni yeni kelimeler kurmakta güçlük çekmemişler, mevcut istilahlarla yepyeni mefhumlar ifade edebilmişlerdir. Arapça'nın bu özellikleri İslâm dünyasındaki bütün ilimlerin, tabiat ilimleri de dâhil, gelişmesinde büyük rol oynamıştır.

Tabiat ilimlerinde Müslümanlar, kozmolojik ilimlerle ilgisi olan çeşitli mefhumları ifade için çok zengin bir kelime hazinesine sahiptiler. Latince natura, Yunanca physis'in karşılığı olan **tabi'a** kelimesine bakalım... kökü **t, b, ayn**. - ط ب ع - Kelime, Yunan ve Latin dillerindeki karşılıklarından biraz farklı olarak kullanılmıştır. Kur'anda bu kelime yoktur, **tab'** vardır.

Tab' gerek Sünnî gerek Şiî müfessirlerce insanı Allah'tan ayıran peçe diye yorumlanır. Hallaç gibi birtakım mutasavvıflar, tabiat'ı İnyet-i İlahiye'nin zıddı olarak anlarlar. Bazı yazarlar da tab'ı matbu'un zıddı olarak kullanır.

Müslüman yazarlar halik ile mahlûku ayırmak için hak ile halk tabirlerini kullanırlar. Egemen olan Sünnî mektep, Eş'ari kelimadan kaynaklanır. Bu kelama göre, dünya karşısında Allah'ın mutlak bir müteal (absolute transcendence) sıfatı vardır. Bu sıfat tenzih lafzıyla belirtilir. Hak'la halk arasındaki uçurum öylesine derinleştirilmiştir ki, varlıkların ferdî mahiyeti de, gerçeğin bir alanı olan Tabiat da, Halik'in mutlak kudreti içinde erir. **'Ufki'** bir illiyet inkâr edilir; Aristo'nun mahlûkata ait telakki ettiği on makuleden yalnız cevher, mekân ve keyfiyet, objektif bir gerçekliğe sahip kabul edilir. Zaman da, uzay ve madde gibi, 'atom'lara bölünür. Bütün kısmî ve bila-vasıta illetler İlet-i Gaiye'nin içinde erir. **Bütün varlıkların doğrudan illeti: Cenab-ı Hak'tır. Ateş mahiyeti icabı yanmaz, Cenab-ı Hak'ın iradesi öyle olduğu için yanar.** Kaldı ki, bize 'tabiat kanunları' gibi görünen âdet-i ilâhiye'dir. Tek gerçek kanun vardır: Peygamberlere Vahiyle bildirilmiş olan kanunlar. Eş'ari kelimacılar, bilhassa mütenahi ile namütenahi arasındaki inkıta' üzerinde dururlar. Onlara göre kozmik mertebeler silsilesinin bütün merhaleleri ilahî Cevher'in içinde erir.

Mutasavvıflar, bilhassa İbn Arabi mektebine mensup olanlar ve İsrakiye ise, ilahî prensip ile ilahî mebbein tecellileri arasındaki münasebetin başka bir yönü üzerinde dururlar. İkisi arasında bir süreklilik olduğu kabul edilir. Mütenahi'nin namütenahi'den mutlak olarak ayrı olduğunu söylemek caizdir, ama, birbirinden mutlak olarak ayrı iki şe'niyet nizamı olamayacağına göre, böyle bir iddia politeizm'e götürür. Demek ki, namütenahinin dışında bir mütenahi düşünülemez. İsraki bilgilerle mutasavvıflar, Cenab-ı Hak'ın mutlak mütealiyetini inkâr etmezler. Fakat bu ikinci münasebet üzerinde dururlar daha çok. Remizleri kullanarak tecelliler dünyasının, ruhanî âlemin gölgesinden ve remzinden başka bir şey olmadığını göstermeye çalışırlar. Kozmik tecellilerin hepsi de ilahî mebbein eseridir.

İslâmiyet orta-yolcu bir din olduğundan tasbih'le (immanence) tenzih (transcendence) arasında yer alır. Bunlardan birine saplanmak vahim hatalara sürükler. Hâlbuki birlikte ele alınırlarsa, Cenab-ı Hak'la Kainat arasındaki münasebeti sahih olarak belirtirler. Biz, İslâmiyet'in kozmolojik doktrinlerini ve bunların dayandığı Tabiat telakkilerini incelerken, derslerinde Nur-u İlahînin mütenahi âlemi toptan massetmediğini ileri süren mektepleri ele alacağız sadece. Eş'ariler gibi çeşitli kelim mekteplerini bir yana bırakacağız.

Yalnız şurası da unutulmamalı:

Kainatın Allah'tan bambaşka olduğu görüşü, mütenahinin ise namütenahiden tam manasıyla ayrılamayacağı inancı, aynı hakikatin çeşitli yönleridir. Söz konusu olan yüzde yüz rasyonel düzenler olmadığı için bunların ikisinden birini seçmek zorunda değiliz.

İslâm Tarihinde Kozmololojik İlimler

İslâmiyet zaman içinde son Vahiy. Bu itibarla kendisinden önceki bütün geleneklerin terkibi. Coğrafi olarak da dünyanın orta kuşağına yayıldı. Netice olarak Batı Asya'daki daha önceki medeniyetlerin varisi oldu. Iskenderiye, Antakya, Urfa, Nizip, Harran, Gundişapur. Batı Asya'daki ve Kuzey Afrika'daki ilim merkezlerinin hepsi İslâm dünyasının parçaları... Böylece İslâm sanat ve ilimlerinin daha sonraki gelişmeleri için lüzumlu malzeme sağlanmış oldu.

İslâm'ın ilk asrı dinî ve manevî güçlerin en yoğun olduğu dönem. Gelenek, kaynağından uzaklaşmamış, kendini teşkil eden unsurlar billûrlaşmamıştı henüz. Daha çok nahiv, hadis veya tarih-i mukaddes gibi ilmî ve edebî bilgilerle uğraşılıyordu. Peygamberin attığı tohumlar ancak onuncu, on birinci asırlarda meyve verecekti.

Abbasî hilâfeti kurulduktan sonra çeşitli ilimlerle ilgili Yunanca, Süryanîce, Pehlevîce, Sanskritçe kaynaklar Arapça'ya çevrildi. O zamana kadar Hadisçiler de, tefsirciler de, tarihçiler de, tasavvuf erbabı da bilgilerinde hep Vahiy'e dayanıyorlardı. Fakat şimdi yeni mektepler de ortaya çıkmıştı: İslâmî olmayan kaynaklardan esinlenen mektepler... Bu yeni mekteplerde, Mutezile gibi mantıkçı ve rasyonalistlerden, astronomlara ve riyaziyecilere, daha sonra da Yunan, iskenderiye ve Gildani ilimlerinin en ezoterik takipçilerine kadar, birçok araştırmacılar yer almıştır. Harran'daki, Sabii Cemaati de bunların arasındaydı. Dokuzuncu asırda İslâmiyet, ebedî kalıplan içinde, fıkıh ve tarikatlarda billûrlaştı. Gerek sanat ve ilimler, gerekse felsefe gelişti; onuncu, on birinci asırlarda en yüksek irtifalarna vardılar. Bunun içindir ki kitabımızdaki tartışmaların çerçevesi olarak bu dönemi aldık.

Onuncu asrın başlangıcı, Farabi'nin, Mesudi'nin, İsfahanlı Ebul Farac'ın... İslâmî sanat ve ilimlerin doğuşunda büyük bir rol oynayan daha birçok âlimlerin sahneye çıkışına şahit oldu. Unutmayalım ki Safa Kardeşleri, El-Biruni, Bağdatlı Ebul Berekat, İbn Sina, Ebu Hayyan el-Tevhidi, aynı yüzyılda yazdılar eserlerini. Harizmi'nin Mefatih ül-Ulum'u (976) İbn Nedim el-Varak'ın Fihristi (988) gibi ansiklopediler de İslâm'ın düşünce hayatına o dönemin armağanlarıdır...

On birinci asır da İslâmî sanat ve ilimlerin gelişme dönemi. Ömer Hayyam'ı, Gazali'yi, Nasır Hüsrev'i... hatırlayalım.

İslâm tarihinin bu en faal döneminin, çeşitli ilim sahalarında önde gelen isimlerini, İhvan-ı Safa Risaleleri'ndeki Tabiat anlayışını, El-Biruni'yi, İbn Sina'yı incelerken aynı zamanda İslâm'ın kozmolojik doktrinlerinin temel unsurlarını da görmüş oluyoruz." sh:91-108

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Işık Doğudan Gelir [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

İSLÂMİYET VE MARKSİST DÜŞÜNCELER

Sol genellikle Rodinson'u okumaz. Çünkü Rodinson kilisenin dogmalarına başkaldırmış bir Marksisttir ve İslâmiyet gibi "çağ dışı" konularla uğraşmaktadır. Sağ da Rodinson'u okumaz. Çünkü genellikle Rodinson'u anlayacak seviyede değildir. Sunduğumuz yazı, 1969'da verilen bir konferansın metni, daha doğrusu, hülasasıdır.¹ Rodinson **Al Ahram** gazetesinin konferans salonunda yapar bu konuşmayı. Kendisinden önce de Garaudy söz almıştır aynı salonda.

MARKSİZM NEDİR, NE DEĞİLDİR?

Rodinson Marksizmin ne olduğunu anlatmakla konuşmasına başlıyor ve Marksist çevrelerin Marksizmi nasıl yanlış anladıklarını vurguluyor.

Ona göre, **"bir Marksizm yok, ortak bir çekirdek düşünceye dayanan birçok Marksizmler var."** Bunların her biri bir diğeri kadar meşru.

Ancak bir de totaliter ve yeni Marksçı ideolojik sentezler var. Hiçbirinden bir unsur ayırıp da eleştiremezsiniz. Bir sentezin prensiplerini kabul ettiğinizde, o sentezin sonuçlarını da tartışmasız kabul etmeniz gerekir, başka sonuçlar ararsanız ihanetle suçlanırsınız. Bu tutumun en bariz örneği Rusya. **Diyalektik maddecilik insanoğlunun bütün sorunlarına cevaplar sunan mükemmel bir sentezdir** Ruslara göre, bu sentez itiraz kabul etmez bir hakikatler bütünüdür, dışına çıktınız mı revizyonist olursunuz.

Demek ki her biri Marksizm adını taşıyan birçok sistem var ama hiçbiri de Marksizm değil aslında. Evet, bunların hepsi de ortak birtakım düşüncelere ve davranış biçimlerine dayanıyor. Ama **hür-endiş** (hür düşünen) bir zekâ için bu düşüncelerin ve davranışların her biri bağlı oldukları sistemin veya sistemlerin dışında ele alınabilir, her biri hakkında değişik hükümler verilebilir.

Bence, bu çeşitli sistemlerin temelinde Marx'tan gelen, ortak bir çekirdek düşünce yer alıyor. Bu düşünce bütün sistemler için geçerli büyük ölçüde.

Bu çekirdek, öncelikle, bir sosyolojiye, daha doğrusu birtakım ana sosyolojik tezlere dayanıyor. Bu tezler, bütün sosyal olayların kaynağında ekonomik bir determinizm vardır ya da düşüncelerimizi şartlandıran iktisadî olaylardır gibi alışılmış düşüncelerden meydana gelen salt bir ekonomik yaklaşımın ötesinde, her insan topluluğunun yerine getirmesi gereken temel görevler üzerinde duran, düşüncenin gelişmesinde sosyal zaruretlerin rolünü ele alan ve inceleyen sosyolojik tezler.

Hangi ideolojiye inanırsak inanalım, bu bilimsel tezleri kabul edebiliriz. Ancak Marx'ın ortaya attığı ama pek azge-liştirdiği bu tezler daha da geliştirilebilir ve geliştirilmelidir. Bu tezlerin klasik yorumları, ideolojiyle veya örgütlenmeyle ilgili bazı aşamaları ihmal etmiştir, doğru. Bu bilimsel tezlerin her biri, birazdan sözünü edeceğim Marksist ideolojinin bazı unsurlarıyla, veya yukarıda sözünü ettiğim yeni Marksçı ideolojik sentezlerin bazı unsurlarıyla veya bütünüyle çelişebilir.

Marx'tan gelen bu çekirdek düşünce, bir yandan da, varoluşla ilgili belli bir tercihin etrafında kümelenen bir ideolojiye veya ideolojik eğilimlere dayanır.

Her toplum (aynı zamanda her insan topluluğu, her 'sınıf ve hatta her insan), **bazı temel sorulara cevaplar bulmak ihtiyacındadır.**

Kâinat içinde insanın yeri nedir?

İnsanoğlu hayatına nasıl bir anlam kazandırabilir?

Zevklerine düşkün, bencilliğe mütemayil insanoğlu, bu içgüdüsel eğilimlerini hangi değerler uğruna kontrol altına almalıdır?

Verilecek cevaplar çok sınırlı. Yaşadığımız dünyanın, insanoğlunun çabalarıyla daha iyi bir hale getirilebileceğine inanırsınız ya da inanmazsınız. Böyle bir gayretin hayata bir anlam kazandırabileceğini düşünürsünüz ya da düşünmezsiniz. Topluluğun hayrına, hatta genel olarak insanlığın hayrına hizmet uğruna ya da Tanrı'ya itaat etmek için, içgüdüsel eğilimlerinizden

¹Rodinson, M., a.g.e., "En guise d'introduction" (Giriş mahiyetinde): 4) "Les idées marxistes et l'étude du monde musulmán" (Marksist düşünceler ve İslâm dünyasının incelenmesi), s. 73-92.

vazgeçmeyi kabul edebilirsiniz ya da etmeyebilirsiniz.

Zorlayıcı bir ilmî çözüm söz konusu değildir burada, söz konusu olan, karşımıza çıkan bu ideolojik tercihler arasında bir seçim yapmamız. Bazı durumlarda bir tercihte bulunmamız, bir sıçrama yapmamız gerekir. Nitekim ilim bize insanlığın geleceği konusunda iyimser mi yoksa kötümser mi olmamız gerektiğini söylemez mesela, cevabı bizim seçmemiz gerekir.

İnsandan yana olan, aktif bir iyimserlik çerçevesi içinde mücadeleden yana olan bir tercihin en mükemmel örneği Marksist tercihtir. Bu tercih ahenkli bir toplum kurma imkânını beraberinde getirir; bu toplumda rekabet rahatsız edici bir seviyeye ulaşmaz ve hiçbir zaman gerçek çatışmalara yol açmaz. Bu tercih aynı zamanda bu topluma gayet iyi intibak eden bir insan tipini de beraberinde getirir. **Ama tekrar edelim, Marksist tercihin sonuçlarını garantileyen hiçbir ilmî kanıt yoktur**

Şu veya bu tercihin, varoluşla ilgili sorulara verilecek her cevabın etrafında ideolojik bir akım, bir örgüt vb. kurulum. **Bir cemaat doğar ve gelişir.** Cemaatin gelişmesinde etkin olan yalnız başlangıçtaki tercih değildir. Yerine getirmesi gereken görevler, bu görevlerin cereyan ettiği zemin, cemaatin örgütlenmesinin ve ideolojik sentezlerinin kendine has dinamiği, örgütlenmenin sosyal tabanı, tarihî ve kültürel boyutları bu gelişmede ağırlığını hissettiren unsurlardır.

Zamanla başlangıçtaki ideolojiyi gözden geçiren, yeniden yorumlayan, değiştiren bir gelişmedir bu. Bununla beraber temeldeki tercihler hep aynıdır. Kaldı ki, çok defa, mukaddes bir metin olarak mevcutturlar. Gelişen ideolojinin içindeki değişmeyen çekirdek.

MARKSİST SOSYOLOJİ VE İSLÂM DÜNYASI

Marx'ın yaptığı, ilmî düşüncenin, zaten mevcut olan bir temayülüne daha şuurulu, daha aydınlık, daha sistemli bir ifade kazandırmış olmaktır. Başka bir deyişle, insanları yöneten yalnız düşünceler değildir, yaşayış şekilleri ve yaşayış şartları da bu düşünceleri etkiler. Tarihî maddecilik diye adlandırılan görüş bu. İdealist tarih anlayışının zıddı. Tarihî maddecilikten kalkarak birçok tercih yapılabilir. Mesela bir mümin, arkaik ve idealist görüşleri pekâlâ reddedebilir. **Mümine göre, tabîi ve içtimaî gelişmenin amili son tahlilde, Allah'tır her zaman. Ama Allah'ın aracı da insanlar. Eski fi-lozoflar, tali illetler diyordu insanlara.**

Tabiat kanunu mefhumu da, dinî bütün düşünürler tarafından kabul edilmiştir. Allah, tabiat kanunları aracılığıyla iradesini gerçekleştirdiğine göre, niçin aynı şeyi sosyal kanunlar aracılığıyla yapmasın?

İslâm tarihinden bazı örnekler verelim.

1- Peygamberlik meselesi:

Müminler İslâmiyet'in Allah tarafından kurulduğuna inanırlar. Belli bir zamanda Peygamber gönderilmiş ve Allah'ın emirlerini insanlara tebliğ etmiştir. İnanmayanlar Hazret-i Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem'in hayatını ve yaptıklarını başka şekilde yorumlarlar. Ama İslâmî inançla din dışı yazarların anlayışı pekâlâ uzlaşabilir. Her halü kârda, Peygamber'in ortaya çıkmasını izah eden içtimaî ve beşeri şartlar da var. Mümine göre, Cenab-ı Hak, Arap cemiyetini de, Hazret-i Muham-med sallallâhü aleyhi ve sellemi de İslâm için hazırlamıştır. Arap cemiyeti de, Peygamber de, az önce sözünü ettiğim tali sebeplerdir. Nitekim itikadından hiç kimsenin şüphe etmediği İbn Haldun da, Peygamber'in zuhurunu bu sebeplerle izah eder. Görülüyor ki, daha önce de söylediğim gibi, Marksizmin de en azından öncüleri olmuş. Gerçekten de burada söz konusu olan, o devrin Arap toplumunda vuku bulan gelişmelerin de Peygamber'in zuhurunda payı olduğunun kabul edilmesi ve Peygamber'in misyonunu sadece bir mucize olarak ele alan görüşün reddedilmesi.

2- Cemaatin genişlemesi:

Ananevi görüş cemaatin inkişafını da bir tür mucize olarak vasıflandırır: Kâmil insanlar bir Hayır ve Adalet nizamı kurmuşlardır. Ne var ki klasik vakanüvislerin bile bu konuda zaman zaman din dışı sebeplere yer verdikleri görülmektedir. Mesela **Ebu Yusuf Yakub'un Kitab-ül Haraç'**ında şöyle bir cümleye rastlarız:

"Biz Araplar zillet içindeydik, başkaları bizi ayakları altına almıştı, bizse kimseyi çiğnemiyorduk. Allah içimizden birini bize peygamber olarak yolladı, bu ülkeyi fethedeceğimizi ve galip geleceğimizi müjdeledi". Cemaatin gelişmesini milliyetçi motivasyonlarla açıklayan bir cümle.

Demek ki bu sosyal ve beşeri motivasyonları incelemek ve İslâm fetihlerinin beşeri sebeplerini

aydınlatmaya çalışmak, İslâmiyet'e hiç de aykırı değildir. Bütün bu olayların ardında ilâhî iradeyi görmek, Allah'ın sosyal dünya, beşer tasavvurlarının dinamiği için vazetmiş olduğu ezeli ve ebedî kanunları akim ışığında anlamaya çalışmak için İslâmiyet'e aykırı olsun?

3- Cemaatin bölünmesi:

Ananevî görüş (ister İslâmî ister İslâm dışı), bu bölünüşü teolojik yorumların başka başka olması ile izah eder. Bu ayrılıklar tamamen doktrine taallûk eder, yani tamamen manevîdir. Din kanunlarını ve İslâmiyet'i inceleyen bir mütefekkir, onları seleflerinden başka bir şekilde yorumlayınca bir mezhep veya tarikat kurulmuş olur.

Fakat Müslüman vakanüvisler dahi, sırf ideolojik olan bu ayrılıkların yanında, çok kere başka motivasyonlara da yer verirler. **Unutmayalım ki İslâmiyet, Hıristiyanlık ve Budizmden farklıdır. İslâmiyet hem semavî hem dünyevî, yani teolojik ve politik bir din.** Mümin kendi başına necat yolunu aramakla kalmaz, Şeriat'a uygun olan bir düzen de kurmak ister. Demek ki başlangıçtan itibaren içtimaî ve siyasî motivasyonlar söz konusu. Mesela Vahhabilik, sadece dinî bir ayrılıkla değil, artık daha çok Arap milliyetçiliğiyle açıklanmaktadır.

Marksizmin bu alandaki katkısı, mezheplerin kuruluşundaki sosyal ve beşeri sebepleri ortaya çıkarmak. Marksizmin, hatta bütün çağdaş tarih düşüncesinin. Çağdaş Batı düşüncesinin bir başka katkısı da, bu mezhepleri, kuruldukları tarihe en yakın tarihlerde yaşamış olan yazarların görüşlerini ele alarak incelemek. Oysa umumiyetle bu mezheplerin teşekkülü daha sonraki yazarlara dayanılarak izah ediliyordu; bu yazarlar, tahlillerini, yaşadıkları çevreden etkilenen bir mazi görüşüne dayandırıyorlardı. Yeni tutum, tarih metodunun ilk şartıydı. Bu yoldaki araştırmalar her alanda hiç beklenmedik neticelerle karşı karşıya getirmiştir bizi.

4- Avrupa'ya tepki ve çağdaş milliyetçilik:

Burada da yaygın olan, hep idealist görüş. Arap milliyetçiliği günün birinde birtakım insanların kafasında belirivermiş ve hadi şunu gerçekleştiririm demişler. Oysa aşağı yukarı bütün tarihçilerin vardığı kanaat şu: Milliyetçilik belli tarihî şartlar içinde sahneye çıkmıştır, sosyal şartlar araştırılmadan anlaşılabilir.

İslâmiyet öncesinde ve Peygamber'in yaşadığı dönemde yoğun olmayan bir kavmiyet şuuru vardı Arabistan'da. Emeviler zamanında bu şuuru bir Arap milliyetçiliğine dönüşmüştü. Abbasiler devrinde ise, Arapların üstünlüğünü kabul etmeyen şüubiyeye akımı, Araplar, İranlılar, Türkler ve zenciler arasında fikrî çatışmalara sahne oldu. Bu çatışmaları zamanımızın milliyetçilik anlayışıyla mukayese edemeyiz elbette. Ama kaçınılmaz olan bu farklılıklara rağmen, sosyal hayatın çok genel bazı unsurları hep devrede değil miydi acaba?

Bana göre, 19. asırda Avrupa'nın taarruzu, İslâm dünyasının her tarafında bir eziklik ve isyan duygusu uyandırmıştır. İslâm toplulukları içinde, siyasî, içtimaî ve iktisadî bu yeni duruma cevap olarak zımnî ideoloji doğmuştur. Entelektüeller, bu zımnî ideolojiye dayanarak, birbirinden az veya çok farklı nazariyeler kurmaya çalışmışlardır (Cemalettin, Muhammed Abduh, Mustafa Kâmil vb.).

İslâm'ın girift bir tarihi var. Her dönemde, çeşitli sosyal güçlerin temsil ettiği zıt temayüller arasında çatışmalar olmuş. Bu çeşitli temayülleri incelerken, Müslüman kavimlerin milliyetçiliğinin temelinde yatan zımnî ideolojiyi de dikkate almalıyız. Çelişkiler her devirde mevcut, hiç değilse bir gerginlik kaynağı olarak. **Mesela İslâm dayanışması fikri, bir ideal olarak, hem Mısır milliyetçiliği hem de Arap kardeşliği ile az çok çatışmıyor mu?**

İslâm dünyası uzlaşmalar peşinde. Bu çabasından da sonuç alıyor çoğu kez. Ne var ki temelde aynı görüşü paylaşanlar bile zaman zaman anlaşamıyor. Girift bir dinamik.

İslâm toplumlarındaki çeşitli sınıfların durumlarını elbette göz önünde bulundurmak gerekir. Ama birçok Marksistin yaptığı gibi her şeyi iktisatla veya sınıflarla izaha kalkmak yanlış ve yetersiz.

İSLÂMİYET'İN KENDİNE GÖRELİĞİ PROBLEMİNE MARKSİST BİR CEVAP

Bugün İslâm dünyasını incelerken karşımıza çıkan temel problem, İslâm dünyasının kendine göreliği problemi.

18. asrın rasyonel evrensel düşüncesi, kültürlerin kendine göreliğini anlayamamıştı. Klasik Marksizm de anlayamadı. Oysa romantik egzotik akımlar, daha sonra da, Avrupa'da 19. ve 20. asırda ortaya çıkan milliyetçi hareketler ve ardından sömürgeler, bu kendine göreliği abartmış ve yü-

celtmişlerdir. Zamanımızda antkolonyal ideoloji de kendine göreliği savunuyor; ama bir yandan da evrensel prensiplere dayanmak zaruretini hissettiğinden bazı kayıtlar ileri sürüyor ve çoğu kez bir anlaşılmazlık perdesi arkasında kayboluyor.

Problem, ilmî bir araştırmayla sonuçlanabilecek rasyonel bir yaklaşımla, şu şekilde ortaya atılabilir: İslâm dünyasının umumi tekâmülü içinde, dokunulmaz ve değişmeyen bir çekirdek, bir öz var mıdır? Varsa nedir?

Çok defa bu değişmez çekirdek bir postulat olarak ileri sürülmekte ve buna İslâmiyet denilmektedir. Bununla beraber, bugünkü milliyetçi ideoloji, çok defa İslâm dünyasının bütününe uymayacak cevaplar peşindedir: **Araplık, Mısırlılık gibi...**

Bence böyle değişmez bir çekirdek yoktur. İslâmiyet değişmez bir bütün değildir, çağlar boyunca değişmiştir. Öyle olmasa, Müslümanlar bir ihyadan, bir teceddütten, bir ıslah'dan nasıl söz edebilirler? **Müslümanlara göre tahavvül teferruatıdır, temel hep aynı: Vahiy. Doğru.**

Ne var ki bu vahiy, başlangıçtan itibaren, ideolojiler ve örgütler halinde ifade edilmektedir. İdeolojiler de, örgütler de boyuna değişir ve menşelerinden uzaklaşır, ihyadan, teceddütten söz edilmesi bundan. Aynı dinamizi, bütün dinlerde, bütün ideolojilerde, hatta Marksizmde bulmak kabil.

Ancak bu istikamette ilerlersek problemlere Marksist bir cevap bulabiliriz. Gerçekten de, bir dini, dünyevî sorunların üstünde var olan ve ona intisap eden herkesin kafasını ve hareketlerini yöneten bir düşünceler bütünü olarak ele alan idealist anlayışı, ancak bu yaklaşımla bir kenara bırakabiliriz. Dinî ideoloji de, diğer ideolojiler gibi, somut bir temele dayanır. Çeşitli insan grupları devamlı birbirini etkiler, maddî ve sosyal zorunlulukları hesaba katar. Bu davranış, varoluşla ilgili problemlerin varlığını sürdürmesine engel değildir; kaldı ki bu problemlere verilebilecek cevaplar da son derece sınırlıdır.

MARKSİZMİN DİNLERE MEYDAN OKUYUŞU

Başlık yanlış anlaşılmasın. Meydan okuyuşu Toynbee gibi anlamaktayım. Tarihçiye göre, "challenge", medeniyetlerin başlangıcında ve oluşumunda, zor tabiat şartlarının insana meydan okumasıdır. Söz gelişi, tarih öncesi çağlarda, Nil havzasına veya Dicle Fırat havzasına hâkim olan tabiat şartları, insanın yaşamasına hiç de elverişli değildi. Bu bölgelere yerleşmek isteyenler büyük bir çaba göstermek, daha müsait bölgelerde yaşayan insanların uyguladığı teknik çözümlerden daha ileri çözüm yolları bulmak zorundaydılar. İşleri karmaşık ve çetindi, topluluğu ayakta tutabilmek için gelişmiş sosyal örgütlere ihtiyaç vardı.

Bir kelimeyle bu meydan okuyuş sözünde alay ve küçümseyiş yoktur. Söz konusu olan, yaratıcı bir meydan okuyuş, daha iyi yapmaya, meseleleri daha aydınlık görmeye davet. Marksist ideoloji de böyle bir meydan okuyuşla cebelleşmiyor mu yüzyıldan beri?

Benden önce **Roger Garaudy** konuştu. O da uzun uzadıya Marksist akımla dinî akım üzerinde durdu. Garaudy daha çok eylemci. Başlıca kaygısı, iki ideolojiyi, iki örgütü, iki kiliseyi birleştirmek. Bu da bir görüş açısı. Yalnız şu kadarını söyleyeyim, iki örgütün sosyolojik ağırlığı, kaynaşmayı ister istemez güçleştirecektir. Böyle bir ağırlık altında hem Marksizmin, hem de İslâmiyet'in başlangıçtaki atılım gücü yaşayamaz kolay kolay.

Ben konuyu daha da geniş olarak ele almaya çalışacağım. Bence, **Marksist ideolojinin dinî ideolojiye meydan okuması şu demek:**

Dinî ideolojiler, vardıkları sentezde, modern dünyanın vazgeçilmez değerlerini de, günün sorunlarına cevap veren değerleri de dikkate almalıdırlar. Başka bir deyişle, bütün dinler önce şu soru üzerinde kafa yormalıdırlar:

Dinler, ananevi şekilleriyle, günümüzün büyük şahlanışlarına neden kaynaklık edemiyorlar?

Neden büyük hareketler başka ideolojilerin çevresinde mayalanmaktadır?

Bugün Marksizmin ileri sürdüğü temel değerler, öz olarak, insanlığın hayrı ve bu uğurda harcanacak çaba. Bu değerlerin dayandığı kavramlarsa evrensellik, hümanizm ve yaratıcı iyimserlik.

Ya milliyetçilik diyeceksiniz. Evet, günümüzdeki kavgaların sorumlusu o. Ama, horlanan, ezilen veya tehdit edilen bir milletin meşru haklarını korumak söz konusu olunca, milliyetçilik zorunlu bir aşama. Ne var ki, dünyanın bütün milletleri birbirine sınıksız bağlı artık. Demek ki, katı bir milliyetçilik anlayışı, yani kendi milletinin yararından başka hiçbir değer tanımayan saf bir milliyetçilik anlayışı, toplumları büyük tehlikelere sürükleyebilir. Milliyetçiliğin tabii uzantısı, birbiriyle dalaşan düşman

milletlerin güçlenmesidir. Değişik kavimlerin emelleri de başka, menfaatleri de. **Dünyada ezeli bir ahenk düşünülemez.**

Bunun içindir ki, aşağı yukarı her milliyetçilik kendine evrenselci bir meşruiyet aramaktadır. İspat etmeye çalıştığı şu:

Milletin hayrı, insanlığın hayrıdır.

Ne yazık ki bu iddialar çok defa inandırıcı olmaktan uzak. Marksist ideoloji millî değerleri kabul eder, horlandıkları zaman yanlarındadır. Ama onları genel beşeri değerler içinde ele alır ve beşeri değerlere öncelik tanır.

Yaratıcı iyimserliğe gelince, yeryüzünü yaşanabilecek bir dünya haline getirmek için çetin savaşlar bekliyor bizi.

İyimser olmazsak böyle bir kavgayı omuzlayabilir miyiz?

Zengin ve gelişmiş toplumlar bile içinden çıkılmaz savaşlarla karşı karşıya. Yaşamak istiyorlarsa, bu kör düğümleri bir an önce çözmek zorundalar. Ya az gelişmiş olduğu söylenen toplumların dramı?

Bu ülkeler, yoksulu bir kat daha yoksullaştıran, kültür kaynaklarını gittikçe daha eşitsiz paylaştıran, hızla çoğalan nüfusa yaşama imkânları sağlamayan bir lanet çemberi içinde. Kör düğümü çözmek, bu çemberi parçalamak için çalışmak gerek. Ama durumun iyileşeceğine inanmadan kolektif bir eylem düşünülebilir mi?

Gönül ister ki bu iyimserlik birtakım vehimlerle gölgelenmesin, ütopyalara açılmasın, iyimserliğin en kötü tarafı hayali kanatlandırması: insanı ıslah ettiniz mi, her türlü çelişkinin yok olduğu yahut hiç değilse, barışçı yollarla çözümlendiği dört dörtlük bir toplumun kurulacağına inanmak gibi. Ütopya dan büsbütün vazgeçilmez, yoksa eylemin niteliği ve yoğunluğu zedelenmiş olur. Ütopya, eylemin belli bir aşamasında faydalıdır, sonra tehlikeli.

Bu unsurları dinî ideolojilere katmak mümkün. Üstelik İslâmiyet, mazide de, hayati bir ihtiyaç duydukça, bu değerleri kendi içinde eritmiş.

İslâmiyet evrensel açılan bir din. Muhatabı bütün insanlık. Peygamber'in "Veda Hutbesi"nde ırkçılığa karşı, kavimler ve kavimlerin hakları arasında doğuştan gelme bir eşitsizliğin olduğunu vehmedenlere karşı, sert ihtarlar bulmuyor muyuz? Yazık ki bu prensipler tarihin her döneminde uygulanmamış. Bütün dinlerin, bütün ideolojilerin ortak alın yazısı bu. Hıristiyanlığın, Museviliğin, Budizmin hatta Marksizmin temelinde de çok güzel prensipler var. Ama Hıristiyan, Musevi, Budist veya Marksist toplum ve devletler, tatbikatta bu prensipleri sık sık çiğnemiş. İnsan topluluklarından daha fazlasını ummak safdillik. Mühim olan bu prensiplerin açıkça belirtilmiş olması. İyi niyetli müminler her zaman bu prensiplere başvurabilirler, onlardan esinlenebilirler, uygun bir anda tatbik edilmelerini isteyebilirler.

Evrensel yorumu yapılabilecek başka bir hadis: Kavminin zulüm yapmasına yardım eden kişi, asabiyet göstermiş olur. Burada asabiyet, kavmî taassup manasındadır.

Demek ki İslâm'ın ilk zamanlarında kavmiyet sorunu kendini şiddetle hissettirmişti ve İslâmiyet'e bağlılık da kavmiyet sorununu otomatik olarak çözmemişti. Asabiyet, İslâm öncesi bedevi toplumuna has bir mefhum. İbn Haldun, daha sonra bu kelimeyi sosyolojik açıdan ele almış ve mefhum İslâm sosyologları tarafından sert tartışmalara konu edilmişti. Hakikat şu ki, her insan veya her kavim zulmedebilir; kutsal kavim yoktur.

Eski İslâm tarihçilerine göre, Sahabe'den **EBU ZER EL GİFARİ**, Hıristiyan ve Musevi rahiplerinin açgözlülüklerini kınayan bir ayeti yorumladığı için muahezeler uğramış. Ebu Zer'in suçu, bu ayetin İslâm zenginleri için de geçerli olduğunu söylemek, Cenab-ı Hak bize de ihtar da bulunuyor, demek. Güzel bir örnek bence.

İktidara geçen her ideoloji, dayandığı prensipler sayesinde, başkalarında ayan beyan gördüğü kusurlardan münezzehe olduğuna inanır; kendi hatalarına gözlerini yummak, onları gizlemek, hatta meziyet gibi göstermek eğilimindedir. Bunun için gerçekleştirilen toplumun, tahayyül edilen topluma tıpatıp uyduğunu ispata çalışır. Bir adam ayağa kalkıp da, durun bakalım, prensipleri çiğniyorsunuz, prensipler, bağlı olduğunuz ideolojik teşkilât üyeleri için de geçerlidir, devince, bir dönemeç aşılmış olur. Münzevi Ebu Zer'in, bu ayet bizim için de nazil olmuştur diye haykırması, tarihin devam ettiğinin, beşer vicdanının ölmediğinin, gerçeğin pürüzleri karşısında birilerinin daima sesini yükselteceğinin inkâr kabul etmez bir delili. Tarih boyunca nadiren şahit olduğumuz bir ihtar. Bu ihtarlar sayesinde

ki, insan tabiatına hâlâ güvenebiliyoruz.

Yaratıcı iyimserlik İslâm'da başlangıçtan itibaren mevcut. İslâmiyet, insan aracılığıyla zulümsüz bir toplum kurmayı emreder. Tabii Allah'ın inayetiyle ama insan aracılığıyla. **Klasik İslâmiyet asırlarca şeriatın zulmü önleyeceğine inanmıştır. Ama acaba Şariat, adaletin gerçekleşmesi, zulmün önlenmesi için yeterli olmuş mudur?**

Görülüyor ki, arz ettiğimiz prensip ve değerler İslâm'a hiç yabancı değildir. Sadece tarihin baskısıyla unutulur gibi olduklarında, yeniden canlandırılmaları yerinde olur.

Netice olarak diyeceğim ki, vehimlerden büsbütün vazgeçemeyiz. Vehimler zaruri de olabilir, hayırlı da. Ama girişilecek her aksiyon şuurlu olmak zorundadır, yoksa başarısızlığa mahkûmdur. Bugün şuurun asgari şartı, içtimaî ilimlerde sabit olmuş hakikatleri dikkate almak, yani benimsemektir. Bence bu hakikatlerin bir kısmı Marksist sosyolojinin ileri sürdüğü tezlerdir. Bu tezler ilme dayanmaktadır. Bunlara Marksizm denilişi bazı ideolojik muhalefetleri önlemek için. Belki günün birinde bunlara, çekinmeden, ilmî sosyolojinin geçerli tezleri diyebileceğiz.

Marksist ideoloji ne kadar inkâr ederse etsin, Marksist sosyolojinin şehadeti ile sabit, tarihten ve toplumların tahlilinden alınacak derslerin başında, dünya üzerinde cennet olmadığı, nizasız toplum bulunmadığı ve dolayısıyla hiçbir devrimin ebedî ve nihâî olmadığı gelir. Sürekli bir özeleştirmeden vazgeçilemez. Meseleleri daima yeni baştan ele almak, üzerlerinde yeni baştan düşünmek lâzım. Zulme karşı savaş sona ermemiştir. Zulüm ve istismar arzusunu tepeledim sanırsınız, başka şekiller altında yeniden hortlar. Hiçbir devrim bu eğilimin kökünü kazıyamaz, boyuna mücadele edeceksiniz.

Hiçbir ilim neler yapmamız gerektiğini otomatik olarak öğretmez. Daima bir sıçrayış söz konusu. Marx ne demiş: İç tezadlar kapitalist toplumu parçalamaktadır, bu tezadlar yüzünden önünde sonunda yıkılacak kapitalizm. Âmenna! Lâkin bir kapitalist kişi veya bir kapitalist topluluk, kapitalist düzenin kendisine sağladığı yararlarından mümkün olduğu kadar faydalanmaya devam etmek ve düzeni sürdürmek için, Marx'ın varlığını işaret ettiği tehlikeleri alt etmeye çalışmaz mı? Tutalım ki bu düzen insanlık dışı ve kıyıcı sonuçlar doğuracak. Tutalım ki onun yerini alacak düzen, dikensiz gül bahçesi. Yine de kapitalizm ile savaş, olsa olsa ahlâkî bir görevdir. Böyle bir zorunluluğun ilimle hiçbir alâkası yoktur. Kapitalizmden faydalanan veya kapitalizmden şikâyet etmeyen adama, kapitalizmle mücadele edeceksin derken, hangi ilmî kanıtla başvurulabilir? Hadi bencil saiklerden kurtulmaya çağıralım bu adamları. Karşımıza çıkan saikler hep bencil değil ki! Yani İyi ile Kötü arasında bir seçim yapmak söz konusu olsa, kolay. Seçim, öncelik tanıdığımız değerlere göre yapılır, ilmî bir seçim, ilmî bir ideoloji yoktur.

İlim hiçbir tercihe zorlamaz insanı, ilim seçimimizi yapabilmemiz için bize kılavuzluk edebilir, ama seçimi yaptırtan ilim değildir.

Saniyorum ki aşağıdaki programı, her kültürden, her milletten, her dinden insan benimseyebilir: İdeolojik tercihleri başka başka da olsa, insanlar el ele vererek, yığınların tercihini şuurdan, hürriyetten, eşitlikten/terakkiden, kardeşli-ten yana yapmalarına çalışabilirler. Evet, **hepimiz benciliz, belki de bencilliğin hiçbir zaman kökü kazınamayacak, ama, amaç, içimizdeki kör ve yabanî güçlerin, insan çabası önünde mümkün olduğunca baş eğmesini sağlamak olmalı.**

Bu çabanın tam olarak başarıya ulaşacağını sanmıyorum. Toplumun kör kuvvetleri öylesine ağır basıyor ki! Ama hiç değilse, o güçleri dengeleyebilecek bir baskı oluşturabiliriz. Evet bu dinamiğe karşı koymak imkânsız belki, kolay kolay alt edilemez de... Ne var ki bu dinamiği insanlığın yararına çevirebiliriz belki. Bu daha iyiyi arama çabası, kendi kendini aşması için seferber edebilir insanı.

Cilt II, Sh: 263-277

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzı: Mahmut Ali MERİÇ Kırk Ambar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2009, Cilt II 2006.

3 Fransa arasında ilk temas 1867'de olur. Kapitalizm Tanzimat'tan sonra bütün gücüyle yüklenir imparatorluğa. 1865'de Belgrad ormanında toplanan Reşat Bey, Ziyâ Bey, Rum ve Fransız arkadaşlarının teşvikiyle Genç Osmanlılar cemiyetini kurarlar. Çok geçmeden Mustafa Fazıl Paşa'nın daveti ve Jean Pietri'nin aracılığıyla Fransa'ya kaçarlar. Hepsi de Osmanlı bürokrasisine mensupturlar. Débat ve Siècle gazetesi onları muhabbetle karşılar. Bu muhabbetin menşei nedir? Fazıl Paşa kardeşi Hidiv İsmail Paşa tarafından tahttan uzaklaştırılmıştır. Mustafa Fazıl Paşa Genç Osmanlılar'ı bir şantaj vasıtası olarak kullanıyordu. Mustafa Fazıl Paşa Ali Paşa ile anlaşınca Genç Osmanlılar yurda dönerler. Ziyâ Bey İsmail Paşa'nın adamı olmayı tercih eder.

Genç Osmanlılar'ın Avrupa'ya gitmeden çok müphem, çok karanlık bilgileri vardı Avrupa hakkında. Bir kısmı paşazadeydi, mürebbiyelerle yetişmişti, bir kısmı tercüme kalemindendi. Paris ve Londra... Genç Osmanlılar'a evvelâ bir mukayese yapmak imkânı vermiştir, sonra bazı meselelerle karşılaşmalarını temin etmiştir, ikinci Abdülhamid'in sütkardeşi Nuri Bey, 1871 Haziranı'nda İbret'te Enternasyonal'in methini yapar. Ama gururunu kaybetmemiştir henüz aydınlarımız. Başka bir ülkenin çocuğuydular. **Kapitale emek arasında hissettikleri çatışma, Hazret-i Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem'in servet hakkındaki düşüncesine benzer. Servet kötüdür, çünkü insanı zalim yapar. İslâm dininde sınıf tezatları korkunçlaşmamıştı, adalete dayanıyordu İslâm.** Doğu imtiyazı tanımıyordu. Bu itibarla Genç Osmanlılarla sosyalizmin ilk teması sempatik olmuştu. Fakat sosyalizm Batı'yı kurtaramazdı. Onlara Müslüman olmalarını tavsiye ediyorlardı. Bu sempati I.Tanzimat'tan sonra da devam eder. Şemsettin Sami Bey Mihran Efendi'nin Tercüman-ı Şark'ında Gotha programının şeriat-ı Ahmediye'ye uygun olduğunu yazar. Türk aydını daima kendi mazisine bağlı kalmış, yeni değerleri hep bu geçmişi açısından görmüştür. Genç Osmanlılar hâlihazır düzeni beğenmiyorlardı, bu itibarla Batı'nın ilerici çevreleriyle temas etmeleri tabii idi. Sosyalizme gösterdikleri sempati, onu **Müslümanlığa yakın bulmalarından ileri geliyordu. Bu temas yine de şeriatçı çevrelerin isyanı ve itirazıyla karşılaşmıştır. Şeriatçılara göre Müslümanlık sosyalizme taban tabana zıttır. Sosyalizm iştirâk-i emval ve nisadır. Oysa Müslümanlık'ta mülkiyet kutsaldır. Hâlbuki Şemsettin Sami'ye göre sosyalizmde iştirakçilik yoktu, komünizmde vardı.**

Karmatlar da, Mazdek de, şakirtleri de kadınlarda ve eşyada iştirak istiyordu. Kanla hâlelenen bu hâtıralar iştirak kelimesini korkutucu hâle getiriyordu. Celâl Nuri de sosyalizmin iştirakçilik olarak tercüme edilemeyeceğini söyler. **Toplumculuk da sosyalizmi karşılayamaz.** Ancak 1876'da bunları yazan Şemsettin Sami Bey, 1312'de 4. baskısını yapan Kaamus-u Fransevîsi'nde sosyalizmi "Silk-i Sakim-i İştirakiyûn" (sapık olan iştirâkiyûn yolu) diye tarif eder (Arap Şâh'ın tabiriyle "tek ayak üzerinde dünyayı velveleye veren" Timurlenk). Şemsettin Sami'yi böyle bir ihanete sevkeden arkasındaki kalabalığın ihanetidir (Timurlenk'le Nasreddin Hoca'nın Fil hikâyesi). Kendisinden önce böyle bir tradition (geleneğe) yoktu, kendisinden sonra da geleceği şüphelidir. Bir sosyal sınıfa dayanamamış tır sırtını. Namık Kemal ve Nuri Bey için sosyalizm güzel bir ideolojiden ibaretti, çünkü sosyal sınıflar yoktu. Bab-ı Ali'yle saraya sığınmaktan başka yapacak bir işi yoktu. Voltaire konuştuğu zaman, bütün insanlık namına konuşuyordu. Üçüncü bir görüş iştirâk-İdrâk mecmualarının görüşü. Sosyalizm İslâmiyet'in cennetidir. Tanyol'un görüşü.

Metodolojik bir eksiklik var bütün bu münakaşalarda: bu sosyalizm nasıl bir sosyalizmdir.

Sosyalizm nedir?

Hangi sosyalizm Müslümanlığa uygundur, hangisi değildir? Yani henüz mesele ortaya atılmamıştır. Sosyalizm Batı Avrupa'da büyük sanayi ile doğar, sanayi inkılâbının doğurduğu bir sınıfın ideolojisidir. Bunun dışında bir sosyalizmden bahsedince, sıfatlarını belirtmek zorundayız. **Sosyalizmden kastedilen bugün ilmî sosyalizmdir, Marksist sosyalizmdir.**

3. Dünya millî kurtuluş savaşlarıyla boyunduruktan kurtuluyor. Klâsik sömürge değiller artık, asırlık yaşayışları değişmiştir. Çektikleri çilenin devam edemeyeceğine inanıyorlar. Karşılarında sanayileşmiş bir dünya vardır. Biliyorlar ki ya kendileri de sanayileşecek, ya da sanayileşmiş bir dünyanın boyunduruğu altına girecekler. Sinema, basın, turistler, radyo ona mütemadiyen kendi sömürüş ve

eğilişini ihtar etmektedirler. Karşısında iki sanayileşmiş memleket tipi var: 1- Avrupa + Amerika. 2- Rusya. O halde 3. Dünya bir tercih yapmak zorunda. Kapitalizm ferdî kazanca dayanan bir sistemdir ve ideolojiye ihtiyacı yoktur. Kazanç ümidi, dış sermayeyle rekabet edebilme ümidi onun gelişmesi için kâfi sebeplerdir. Max Weber'in mentalité capitaliste'! (kapitalist zihniyet) bir avuç insanda mevcut. İtalya'nın bezirgân cumhuriyetlerinden bugünün Amerikan businessman'lerine kadar hepsinde müş-terek bir yan var: Kazanç hırsı. Bu zihniyet sermaye üstüne sermaye yağmak ihtirasıdır. Sui Generis bir ideolojiye ihtiyacı yoktur. **Hattâ kapitalist yolu seçen memleketler ideolojiden, düşünceden nefret ederler. Demokrat Parti'nin düşünce adamına ehemmiyet vermemesi bundandır. Kapitalizm geçici ideolojilere bile bel bağlayamaz, ancak birtakım mitlere, ideolojik ideolojilere muhtaçtır.** Halbuki sosyalist istihsalin mutlaka bir ideolojiye ihtiyacı vardır. Kalabalıkların fedakârlık yapması için mutlaka bir ideolojiden faydalanmak, gönüllerine hitap etmek mecburiyeti vardır. Bu ideolojiler üç türlü olabilir:

- 1- İçinde yaşanılan toplumu yüceltenler.
- 2- Tanrı'yı yüceltenler.
- 3- İnsanı yüceltenler.

Kapitalizm ancak millîsinden faydalanabilir bu ideolojilerin. Bilhassa Türk milliyetçiliği çok garip, çok talihsiz bir silâhtir. Çünkü tarihi boyunca bu millet Türk olmadan evvel Müslüman'dı. Müslüman'dı ve Osmanlı'ydı, İslâmiyet milleti idi âdetâ. Bütün inananlar kardeşti, yani milletti. Bugüne kadar yapılan tariflerin en güzeli: aynı değerlere inanan, aynı değerler için seferber İslâm milleti. Bunun içinde zümreler olabilir. 600 sene bu millet kendini yeryüzünde Tanrı'nın mümtaz kulu olarak görmüş, Batı'ya minarelerden bakmıştır. Sonra bu değerler manzumesi bir anda silinmiş, sen Hititsin, sen Sümersin denmiştir. Oysa bu kadar eski bir medeniyetin sıcaklığı yoktur. Bir heyecan vermiyordu.

Mitlerin bizi kucaklayabilmesi için bizi gönlümüzden yakalaması lâzımdır.

İktisadî kalkınmada sosyalist tercihi yaptığımız zaman nasıl bir ideolojiyle çıkacağız halkın karşısına. **Kur'an'la Kapital'i uzlaştırmak mümkün mü?**

Sosyalizm İslâmiyet'e dayatılabilir mi?

Güç. Çünkü halk tabakalarının karşısına bir düşman çıkartmak gerektir. Bütün müminler kardeştir, özel mülkiyet helâldir. Peki sosyalizm nasıl halk tabakalarına bu senin düşmanıdır diyecek, gösterişte kendisinden çok daha Müslüman'dır bu adam. Halk tabakalarını mutlaka kamçılama gerek. Maddî refah vaadi kâfi değildir. Sosyalizm çok fedakârlıklar isteyen bir iktisadî doktrindir. Geniş kalabalıklar meyvesini tatmayacakları bir refah için fedakârlık yapmazlar, meğer ki çok kuvvetli bir ideoloji olsun. Halkı harekete geçirmek için de bir düşman gerektir karşıya, hiç değilse bir rekabet, bir yarış olmalı.

İslâmiyet sınıf kavgasını körükleyemez. Çünkü İslâmiyet'te sınıf kavgası yoktur, çünkü İslâm İslâm'ın kardeşidir. Halk tabakalarının potansiyel kinini seferber etmek çok zordur. Bizde 1923'den beri devlet ve intelijansya hâkim sınıftan kopmuştur. İslâmî bir sosyalizm, laik, Allahsız hâkim sınıfı yakıp yıkabilir. Şehirlere duyulan nefret çok kuvvetlidir. Geniş halk tabakalarıyla, şehir aydınları kopmuştur. Yarı mistik, yarı okumuş kuvvetli bir liderin, modern bir Said-i Nursî'nin çıkması kâfidir. Tehlikeli.

Kur'an'da bir iktisat sistemi yoktur, fakat sosyal adalet yönelen bir ahlâk vardır. Bu ahlâk bir sosyalist için pekâlâ faydalı olabilir. Dinin değerleri tabiatüstü değerlerdir, ancak Kur'an'ın bu adalet kısmı üzerinde ısrar ederek, kitleler harekete geçirilebilir.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

22.7.1955 JURNAL I3

"Ne kadar cesur olursak olalım, yokluk bizi ürkütüyor.

İz bırakmadan silinmek, bir kurbağa gibi gebermek, bütün rüyalarımızla, bütün acılarımızla yok olmak... İnsan zekası bu kadar trajik bir sonu zor kabul ediyor.

Vücudumuzu aşmak, 'ben'in dar ve sevimsiz geometrisinin ötesine geçmek, sonsuza yönelmek, bir insana sarılmak, hatıralarda yaşamak: işte aşkın, dinin ve kahramanlığın kaynakları. Sessizce solan yabancı bir menekşenin kaderi bize cazip gelmez. Hayatımız ne kadar narin, ne kadar kısa, ne kadar aldatıcı. Dinî ve mistik tesellilerden mahrum olanlar kahredici bir ikilemin karşısında bulurlar kendilerini: sersemlemek, kendini unutmak, oyalanmak, düşüncelerinin alevini alkolde, kumarda, geçici zevklerde söndürmek, yabancılaşmak, hayvanlaşmak, bitkileşmek; ya da boyut kazanmak, çoğalmak, müthiş bir aşk ve seziş gayretiyle bir ordu olmak. Devam etmek demek yaratmak demektir.

Yalnızca paylaşılmayan acılar bizi yıkabilir.

Ruhun ölümsüzlüğü bir mitosdan ibaret değil. Metempsikoza inanmak lazım. Yine de bir ayırım gerekli:

bir kısım insanların düşüncesi etraflarını yansıtan bir aynadır, onlar başkalarının kaydettiklerini bıkmadan tekrarlayan plaklar gibidirler; ruhları yoktur, üstün zekalı hayvanlardan pek az daha mükemmel mekanizmalardır; dünyaları vücutlarıyla sınırlıdır ve vücutlarıyla beraber yok olurlar.

Bir kısım insanlarsa kendilerini aşarlar ve kendilerini feda etmesini bilirler, bir fikre, bir dâvaya adarlar kendilerini, anita, olaya, kitaba dönüşürler; ruhları ışık ve sevgi kaynağıdır; ruhları doğa gibi devamlı verimlidir ve doğa gibi ölümsüzdür. Bu ölümsüzlük tabii ki, beşeri olan her şey gibi, nisbi, ama yeterli ve teselli ediyor.

Neden yalnızlık bizi ürkütüyor. Ürkütüyor, çünkü sonsuzluğun başlangıcı gibi geliyor bize ve sonsuzluğun karşısında kendimizi kolumuz kanadımız kırık ve bomboş hissediyoruz, öldükten sonra da yaşamak için tanıklar istiyoruz...

Çoğu hiç de orijinal olmayan bu düşüncelerle şu sayfaların bekâretini bozmak neye yarar?

Kim beni okuyacak?

Benzerlerime iletcek hiçbir önemli mesajım yok. Bir vahşi gibi yaşadım, herhangi biri gibi acı çektim. Hayatımda hiçbir fevkalade olay yok: önemsiz hayal kırıklıkları, gerçekleşmemiş rüyalar, yerine getirilmemiş projeler... İşte 38 yılımın iyice sıkıcı ve hiç de ilginç olmayan hikâyesi."

23.7.1955 JURNAL II

"Felaketlerimiz üzerinde durmak, dikkatimizi fizik ve manevi yaralarımıza teksif etmek bizi köstebeklerle aynı seviyeye indirir. Entelektüel teşhircilik cinsel teşhircilik kadar tiksindirici.

Bütün gayretlerimizin ortak bir hedefi olmalı: kendimizi **İden**'in (benlik) diktatörlüğünden kurtarmak.

Sevmek zenginleşmektir, çoğalmaktır.

Bir başkasını düşünmek, zindanımızın kapısını aralamak demektir.

Sakatlıkların en kötü yanı, kanatlarımızı kırarak, bizi, 'ben'imize zincirlemektir; çaresizliğimiz bir kâbus gibi sarar etrafımızı, bizi toplumla bağdaşamaz hale getirir, bu çaresizlik yüzünden çabuk hiddetleniriz, egoist oluruz. Lüzumsuzluğumuzu hissederiz.

Gereksiz biriyizdir. Acımız kısırdır... Ama Thierry'nin de gözü görmüyordu..."

11.8.1955 JURNAL III

"İnsanlar hür doğarlar, eşit haklara sahiptirler: hiçbir hülya bana bu kadar çocuksu, bu kadar anlamdan yoksun gelmemiştir.

Çoğunlukla karmakarışık bir hayal dünyaları olan ve gerçeğe gerçek olmayanı karıştıran bu insanların dürüstlükleri ve iyi niyetleri hususunda en ufak bir şüphe duyabilmem mümkün olsaydı, bu şatafatlı ve aldatıcı iddiayı soğuk ve yersiz bir alay kabul ederdim.

Yeni doğan bir çocuğun hürriyetinden nasıl bahsedilebilir?

En bahtsız köle çocuktan daha şanslı. Çocuk hareketsiz bir et yığını, ihtiyaçlarına zincirli, yararsız olmaya mahkum, tek hakkı, bütün insanlarla ortak tek hakkı, ne yazık ki inlemek ve ağlamaktan ibaret.

Hürriyet istediği gibi hareket etmesidir insanın, serbest olmasıdır.

Hürriyet yetenektir, güçtür, bağımsızlıktır.

Hürriyet amaçlarını gerçekleştirmek için hem bir seçim hem de bir imkandır.

Eşitliğe gelince, eşitlik daha da hayal. Bir kere kaderimiz doğumumuzdan çok daha önce saptanıyor. İlk Günah'ın felsefi bir anlamı var. Ölümler yaşayanların peşini bırakmıyor, iki kuşak önce yaşamış bir anneannenin zekâ kıtlığı silinmez bir iz bırakabiliyor bizde de. Sonra coğrafya... Başka medeniyetlerin birkaç yüzyıldan beri aşmış olduğu bir medeniyet merhalesine zincirli kalmış milletler var: coğrafi bir kader bu da.

İnsan tek başına kendisini şekillendiren bir bütün değil.

Ve dünya insan zekâsının fetihlerine rağmen, el ele tutuşup hep birlikte şarkılar söyleyebileceğimiz bir

cennet olmaktan daha çok uzak. Duvarlar var insanların arasında ve daha uzun zaman da var olacak. Hatta bana öyle geliyor ki, bu hayalî eşitlik, sosyal adalet rüyaları gerçekleşse bile daha uzun zaman kendini bekletecektir.

Evet, insan zekâsı ve bilim tabiat kuvvetlerini kontrol edebilir, hürriyetimizin sınırlarını genişletebilir, bütün insanlara asgari bir refah düzeyi sağlayabilir. Ama ya beynimiz?"

9.1.1963 BİRKAÇ KOZMOPOLİT ÜZERİNE HİCİV DENEMESİ

Onlar için Anadolu yoktur, İstanbul yoktur, Türkiye yoktur, üzerinde insanların gözyaşı döktüğü, sefalet çektiği, didindiği bir dünya yoktur. Onlar için insan jigololarından ibarettir... Bu koca imparatorluğu paşa babaları batırdı. Çürümeye yüz tutan ağacın meyvelerini bir hamlede devşirebilmek için onu kökünden devirdiler... Veyl bu hanımefendilerin imtiyazlarına dokunan gafillere!

Nihayet medrese ve saray. Efendilerinin her cinayetine eli titremeden fetva veren yıkılış çağlarının ulemayı rüsumu: mensuplarını herhangi bir vatandaş gibi askere yollamaz, ezeli zilleti içinde, bu zilletin nimeti saydığı bir takım imtiyazları inatçılıkla muhafazaya çalışırdı.

Değişen nedir?

Said Nursi'nin risalelerini okumak için toplanan üç beş vatandaşın tevkifi, tabii hukuk bakımından hamakatle kaynaşan bir cinayettir. Ahlâksızlığın, bencilliğin, kayıtsızlığın ferman ferma olduğu bir ülkede, bir kitabı, ahlâktan, insanlıktan bahseden bir kitabı okuyanlar ancak taktire lâyıktır. Soğuk ve süprütülüklerden devşirme, maddeci, sözde maddeci yayınlardan tiksinen, kendilerine insanıyetçi süsü veren bir alay züppenin sapıklıklarına iğrenerek bakan ve bir kurtuluş arayan samimi çocuklar... Davranış bakımından kendimi onlara çok yakın buluyorum.

Yazılı kâğıt bezirganları, odalarında kitap okuyan bu, belki gafil ama hiç şüphesiz tertemiz insanların tevkifini adeta alkışlayarak ilan ediyorlar. Vicdan hürriyetine indirilen bu ağır darbe gerçi bizim için ebedi bir maceradır. Yarı münevver, sadizmini, kendi tanrılarına secde etmeyen namuslu insanlar üzerinde tatmin etmeyi adet haline getirmiştir...

Sonra 142. maddenin kaldırılması için imza toplayan bir zat, 142. maddenin hışmına uğrar, asil üniversitemiz kutuplar kadar sessiz karşılar hadiseyi... .

Fakir memleketin sunduğu ulufeyi bir nevi fetih hakkı telakki ederek, üniversiteye eski ve huysuz bir kapatmayı ziyaret eder gibi, ayda yılda bir uğrayan şımarık, küstah ve züppe bir doçent, mahza üç beş kuruş kazanmak ve adeta devlete meydan okumak için, murdar üslubu ile manevi buluğa ilelebet erişemeyecek olan şebban-ı vatana Marx'i anlatmaya kalkışır, hayli zaman takibata uğramaz. Nihayet yakalanınca medrese feryadı basar. Medrese haklıdır, kelepçe erkeğe takılır. Kelepçe bazen bir lejyon donör nişanının kordonundan çok daha kutsaldır, bir kozmopolitin efemine bilekleri kirletir onu...

Kanun karşısında eşitlik düsturu!...

Her cinayete fetva veren, fikir hürriyetini menfaatlerine dokunduğu anda ayaklar altına alan insanların bu hürriyet-perverlikleri, kendilerini imtiyazlı bir zümre, adeta devlet içinde devlet saymalarının ifadesidir. Hiçbir mukaddesleri olmadığı ve memleketin hiçbir derdiyle ilgilenmedikleri için, kozmopolitliğin, yani, insanlardan kopuşun yeni bir şekli olan salon sosyalizmi ile flört etmeye kalkışmaktadırlar.

26.1.1963 MARKSİZM'E, İŞÇİ SINIFINA VE HAZİN BİR MACERAYADAİR

Yirmi dört yıl önce mahkemede Marksist olduğumu haykırdım.

Bu, ümitsizlikten doğan bir isyandı.

Bir nevi meydan okuyuş.

O yalnızlık içinde bir şey olmak ihtiyacı. Yılları çeşitli "humiliation"lar içinde geçen, kucağında yaşadığı cemiyette hep yabancı muamelesi gören, bazen Türk, bazen şehirli, bazen insan olduğu için envai hakarete uğrayan göçmen çocuğu bir yere tutunmak, bir komünüteye girmek ihtiyacındaydı. Sınıfı yoktu zaten. Bir bakıma parya, bir bakıma prens. Parya, çünkü köksüz, koruyucusuz. Hasta bir baba, çocuğunun maddi ve manevi buhranlarından habersiz. Toprağından söküldüğü için bir türlü kendine gelemeyen zavallı bir anne. Ve yuvasına ekmeğe yetiştirebilmek için kadınlığından vazgeçmek zorunda kalan yiğit ama gözyaşlarından başka yardımı dokunamayan bir abla.

Sonra?

Sonrası yok... Hafızasında iz bırakan en eski yıllarda sadece itildiğini, istenmediğini, dövüldüğünü hatırlıyor.

Neden? Neden onu hor görüyorlardı?

Dünyada milletler olduğunu dahi bilmiyordu henüz. Ama mahallesindekiler başka bir dil konuşuyorlardı.

Çerkezler vardı, Kürtler vardı, Türkmenler vardı, Türk yoktu. Ne var ki bunu bir ırk meselesi saymamak lâzım. O şehirden gelmişti, konuşması da giyinmesi de farklıydı başkalarından, yabancıydı. Oynamadı, çocuk olmadı, içine ve kitaplarına kapandı...

Sonra lise yılları. Yine yalnız, yine yabancı. Açlık, midenin, etin ve ruhun açlığı. Ve inkisarlar. Sevdiklerinin

küçüklüğü, hayalinde kurduğu dünyaların birer birer yıkılışı. EVELLA ÖBÜR DÜNYANIN. SONRA, EVET SONRA... Etütte yutar gibi okuduğu Yusuf Akçora, "**Türk Yurdu**" koleksiyonları, "**Türk Yıllığı**". Mubassırdan yediği tokat. Bu defa şehirli olduğu için değil, Türk olduğu için,, sömürgeciliğe karşı olduğu için hırpalanış... Sonra İstanbul, sefalet ve bir hezimete, kahkâri bir hezimete benzeyen, dönüş... Sancaktaki hürriyet havası. Putları yıkılan göçmen çocuğu yeni putlar peşindedir. Ailesinden kopmuş, muhiti zaten yok... Sonra '**Tercüme Kalemi**', kitaplar. Köy öğretmenliği... Ve bir nisan sabahı evinin aranışı, nezaret, hapishane.

Marksistim dediği zaman tek işçinin elini sıkmış değildi, sadece namuslu olmak, korktuğu için sustu dedirtmemek istiyordu. Zaten yaşanmaz bir dünyada idi artık. Seksüel buhran, ruhi buhran... en küçük bir pırıltı yoktu hayatında. Yüksek tahsil yapmayı ümit edemezdi. Ne olabilirdi o vakit? Hiç. Bir köy öğretmeni.

Marksizm, silinmemek, ezilmemek için sarıldığı bir daldı belki. Belki de inanıyordu Marksizme. Nasıl inanabilirdi?

Onun için, ezilen insanlar, kurtarılması gereken insanlar vardı, ama kim olduklarını bile bilmiyordu onların. Fakirdi. Ne var ki kültürü ile adeta tek bir varlık, bir nevi aristokrasi idi... Üç beş kitap okumuştı o konuda, ne kadar anlamıştı, anlayabilir miydi? Orada sınıf kavgası bambaşka renkler altında tecelli ediyordu... O, rüyalarıyla Marksistti belki. Yani kahredici realiteden kurtulmak için ilk mütefekkire sığınyordu. Sonra... Sonra yine aç kaldı, yine işsiz kaldı. Sözde beraat etti ama yirmi yıl peşini bırakmadı polis...

Bu memleketin büyük faciası, .en seçkin evlatlarının beynini ve kalbini itlere peşkeş çekmesi. Halledilmesi gereken büyük dâva, bu topraklar üzerinde münevverin nefes alabilecek hale gelmesi.

Marksizm birecessüstü onda. Herhangi bir Batı memleketinde büyük bir fikir adamı olabilirdi, bir teorisyen olabilirdi... Ezdiler. Acaba ezilen daha kaç kişi? Her aydınlığı yangın sanıp söndürmeye koşan zavallı insanlarım, karanlığa o kadar alışmışsınız ki yıldızlar bile rahatsız ediyor sizi!.. Türkiye'de bir sınıf savaşı var mı? Var veya yok, dâva bu değil. Her oyunun kaideleri var. Avrupa burjuvazisi iktidarı beşiğinde bulmadı. Dünya proletaryası her hakkını şehitler vererek kazanabilirdi. Ama o ülkelerin hâkim sınıfları insanı bu kadar küçülmeye zorlamadılar, düşünceyi kuduz köpek gibi kovalamadılar...

Batıyoruz. Ayağımızın altındaki uçurumu kendimiz kazdık. Aydın gölgesinden korkuyor.

Kafasıyla düşünen adamın tutunabileceği dal yok.

Neden İşçi Partisi'ne girmiyorsun?

Girmem, çünkü benim yerim kütüphane. Ben ışık arayan, aydınlanmak ve aydınlatmak isteyen bir insanım. Politikanın kurtarıcılığına inanmıyorum. İşçi sınıfına karşı beslediğim sevgi de platoniktir, tanımıyorum onları...

16.2.1963 BU ÜLKE 89'DAN BERİ SU ALAN BİR GEMİ

Bulanık akıyor şuur ırmağı, bulanık. Derinlikleri seçilemiyor. Aksettirdiği, gökte soluk bir kaç yıldız.

Neden eğilmek istiyorsun hep?

Kalbini teşrih masasına yatırmaktan bıkmadın mı?

Hayat dışarda.. Kaçyorsun, erkekçe çalışmaktan, yaratmaktan, dövüşmekten kaçyorsun. Boş bulduğu ilk kulübeye sığınan bir köpek gibi. Ve her kulübeden mantığın haşin eli boğazına sarılıp, kaçmaya zorluyor seni.

İnsan, selâhiyetinin sınırlarını çoktan mı aştı?

Dünyanın batan bir gemiye benzemesi bundan mı?

Tabiat, fare ile oynayan kedi gibi, soyumuzla alay mı ediyor?

Tedirgin, küstah, azgın insan sürüleri.

Batan bir geminin ister serenine tırman, ister küpeştesine yan gel.. Bu ülke 89'dan beri su alan bir gemi. 89'da tasfiye edilen yalnız Batı aristokrasileri, yalnız derebeylik nizam-ı içtimaisi değil; 89 burjuvazinin zaferi, ihtiyar Şark'ın da ölüm çanı.. Asırlarca krallardan baş alan Devlet-i Aliyye'nin mecalsiz avuçlarında fetih kılıcı yok artık, dilenci keşkülü var. Birbirinin gırtlığına sarılacakları mesut günü iple çeken renk renk insan., ve nihayet çözümlüş. Hasta adam hâlâ can çekişiyor. Can çekişen yalnız o mu?

Dünyanın bütün tımarhaneleri bizim entelijansiyanın kafatası yanında birer akıselim mihrakı.

Cemiyet tek mit'e dayalı: Atatürk miti. Başka bağ yok.

İmparatorluğun birbirine düşman etnik unsurlardan mürekkep yamalı bohçası dikiş yerlerinden ayrılmalı beri biz kendi kendine düşman insanlar haline geldik.

Mazi yok, tarihimizi tanımıyoruz.

Din ölüm yatağında.

İnsanları bir araya getiren hiçbir ideoloji doğmadı.

Nihayet dil de gitti elden.

Türk milleti.

Hangi millet?

Milliyetçiyiz..

Hangi milliyetçilik?

Batı'nın en bedbaht, en sarsak, en hasta fikir adamı basubadelmevt (ölümden sonra dirilme) hülyalarıyla avutabilir kendini. Kadirşinas bir el, gübre altında kalan inciyi asırlarca sonra insanlığın tefekkür gerdanlığına ilıstirebilir. Dilin medeni memleketler argosundan çok daha büyük bir hızla değiştii bir ülkede, yarım okka esrar içen bu kadar çılginca bir hayale kaptıramaz kendini.. Hangi "posterite"?.. Bu millet on senede bir değişen hafızasız nesiller amalgamı..

O halde? Tefekkürün her ülkede bir nevi "martyr" olduğu belki bir vakıa. Ama şehvet dolu bir "martyr". Bir ideal için ipe çekilmek ölümlerin en güzeli. Nihayet manastır var Batıda. Yaralanan insan köpek gibi sokağa terkedilmez.

1.3.1963 YALANA DAİR

Söz zehirli bir kama.

Ama kelimelerin gönülde açtığı yarayı ancak kelimeler iyileştirebilir: Aşil'in kılıcı gibi söz. Kelimeleri ciddiye almamalı. Bir avuç konfeti onlar. Günlerin rüzgârı hepsini alır götürür. Bir rebabın tellerinden dökülen ses ne kadar rebabsa, kelime de o kadar insan. Kelime şuurun güneşinde eriyiveren bal mumundan düşüncelere giydirdiğimiz elbise. Kelime sinen, şahlanan, kanatlanın, kâh uçuruma atılan, kâh ufuklara süzülen rüya mahluklarının boyunlarına takmak istediğimiz kement. İki kere iki dört eder. İsterse dört bin etsin. Maddeyle zıfak halinde yaşayan büyücü çırağı, homo faber'le devleşmiş bir sülük kadar iğrenç bakkal.. Rakkamların katı, dilsiz ve sözde belagati bu iki cins yaratığı ilgilendirir. Rakkamların doğruluğu bir iskeletin donuk gözlerindeki, yahut oyuk göz bebeklerindeki doğruluk. Yalan söylüyorsun dostum, yaşadıkça yalan söyleyeceksin.

Peygamber harp hiledir diyor. Savaş halindeki bir cemiyette herkes bir mohikan. **Ölmek için öldüreceksin.**

Ölmek için öldürmek mi?

Peki öldürsem ölmeyecek miyim?

Belki öldürdüğün her canlıda ölen kendinsin. Ama bunu ne zaman kavrayacak insan?

Ya örs olacaksın, ya çekiç diyor Goethe. Çekiç de çelikten, örs de çelikten. Örsle çekiç kardeş. Ne kardeşi?

Aynı varlık. Tek varlık. Hakikat bu mu?

Harbin hud'a olduğu mu hakikat?

Ezilmek istemiyorsan ez mi hakikat?

2.4.1963 OSMANLI DÜŞÜNCESİ, GERİCİ İLERİCİ, ZAVALLI HİNT, ZAVALLI BEN

Ve karşılarına üç yol çıktı şehzadelerin. Osmanlılar adem endişesinden habersiz yaşadılar. Ölümden sonra yollar üçe ayrılıyordu: cennet, cehennem, âraf. Araf kısa bir duraktı. Gerçi cehennemin, içinde katran kaynayan kazanları, bir dudağı yerde bir dudağı gökte zebanileri, zaman zaman- rüyalarını kâbusa çeviriyordu Osmanlı'nın. Ama cennet, kılıçların gölgesi altında ve Allah gafurrurrahimdi.

Budizm Türk insanını ne kadar değiştirdi bilmiyorum. Daha doğrusu Türk insanı Budizmi ne kadar değiştirdi? Bildiğim şu ki, bütün Osmanlı edebiyatında metafizik ürperti yok. Bizde derviş, Tanrıyla vuslat halinde yaşadığı için, suretler âleminden tecerrüt etmiş bir gönül adamı değil, aksiyondan kaçın bir meczup, bir hasta, bir yarı deli, yani bir sapıktır. Fuzuli'nin tasavvufu bende daima tercüme intibakı yaratır. Tasavvuf kim, istiğrak kim, Osmanlı kim? "Makber"de öyle retorik var ki, bu yapma çiçeklerin arasında, tüveycinde kan ılıdayan gerçek bir iki gonca bulmak çok güç.

Cennet, cehennem... her meseleyi basit bir "dilemma'ya irca etmişiz. Daima iki ihtimal. İki den fazlasını düşünemiyoruz. Avrupa! Ah Avrupa, canım Avrupa! Neden "ah Avrupa"? Hep gözün rehberliği: "beldeler, kâşaneler" masalı. Arka sokaklar, arka sokaklardaki sefalet? Ondın bahsedilen yok... Tarihin ölüme mahkum ettiği kavimlerde hep aynı psikoz: kendini küçük görme psikozu. Avrupa cennet, Asya cehennem. Neden "beldeler, kâşaneler"? Sanıyorum ki şarklı olduğundan utanan tek şarklı kavim biziz. Gericici, ilerici... Şarklı gerici dir, garplı ilerici. İslamiyet huzuru çok ucuza satmış.

Yollar o kadar belli ki düşünmeye lüzum yok. Şarap içmeyecek, domuz yemeyecek, zina yapmayacaksın, beş vakit namaz v.s. Sonra periler, gulamlar, huriler... Tasavvufun itibara mazhar olmaması da bundan. Yunus Emre'de bile hep: "şol cennetin ırmakları"!

Bugünün Türk insanı Hint düşüncesini kavrayacak durumda mıdır?

Hayır.

Kendi vokabüleri ile ya gerici dir, ya ilerici. Gericici ise müslümandır: cennet, cehennem.

İlerici ise Batı hayranı: caz, dans, cinsî hürriyet ve teknik.

Düşünmeye teşebbüs eden, düşünen demiyorum, kaç kişi var?

Herkes panase meraklısı. Sosyalizm dağları devirecek, demokrasi altına çevirecek yurdu. Avrupa, ah Avrupa!

Galiba işittiklerini papağan gibi tekrarlamaktan zevk almayan tek çağdaş Peyami idi. Falih'ler ne kadar sığ, ne kadar yalınkat. Hele bir Nadir Nadi! Kimin söylediğini hatırlamıyorum, insan kırkından sonra ya dünyadan elini

eteğini çeker yahut da insan denen koyunu kırmak için kollarını sıvarmış... Üniversite talebesi "Toprak" dergisi sahibini yakalamış, tartaklamış ve herifin bütün küçüklükleri, ayak yalamaları kâr etmemiş. Asil Atatürkçü Tarık Tunaya kolundan yakalamış "suçluyu ve galiba polise götürmüş. Darendeli bedbahtın biri, "Toprak" dergisi lağım ama Tarık Tunaya ne? İnsanı seveceksin. Hangi insanı? Darendeli'yi ve Tarık Tunaya'yı... Buda ve Türk insanı...

Hamit'ten yıllarca sonra Yahya Kemal Hint'e gitti. Pakistan sefir-i kebiri, o ülkeden tek kartpostal bile getirmede. Biz Hint'i anlayamayız. Avrupanın bütün ıstırabı kapitalizmden geliyor.

Peki, kapitalizm nereden geliyor?

Kapitalizmi tasfiye edecek insan Mars'tan zembille mi inecek?

Harem ağasının kafası. İnsanı sevmiyoruz. Hint düşüncesi karşısında elimizi tabancamıza atışımız bundan. Bir tarih hocasının Hint'le uğraştığım için beni nasıl ayıpladığını çok güç unutabileceğim. Eskiden Batı afaroz edilirdi, şimdi Doğu afaroz ediliyor. Daima afaroz, daima duvar, daima husumet. Bu lanet çemberini nasıl kıracağız bilmiyorum. Kitabım basılırsa çok az kimse okuyacak ve belki hiç kimse anlamayacak. Gericiler toptan mahkum edecekler, ilericiler toptan mahkum edecekler...

Konferans.

Evet kaç kişi dinleyecek konferansımı?

Bütün ülkeler birbirine benzer dostum, iki ıstırap kadar, iki gözyaşı kadar birbirine benzer. Eldorado, vehmini kaybedenlere efsus, hezar efsus... Gobineau böyle düşünmüyor, Gobineau hatta Taine. Tatar ağası ile Montesquieu bir mi?

Bir, diyeceği geliyor insanın. Ben insanı, Fransız insanını hastanede gördüm. Memleketlimden hiçbir farkı yoktu, hatta daha bayağı idi, daha korkak, daha menfaatperest, hatta daha ahmaktı. Kafan aydınlıksa, gerçekten aydınlıksa, her ülke aydınlıktır senin için. Yoksa kendi karanlığından kaçmak boşuna... Hint. Evet, Hint'in kazandırdığı huzur çok ferdi ve muayyen bir dünyada, muayyen bir iklimde gerçekleşebilecek bir mucize. Üstelik, yaşadıkdan sonra, vücudu ile insiyakları ile yaşadıkdan sonra mümkün.

Hint'in keşfi gerçekten Bâti'da bir rönesans yaratmış mı, sanmıyorum. Belki birkaç batılıda yahut batı şuurunun mahdut bir bölgesinde. Batı kavga içinde, Hint felsefesi keskin bir kavga silahı olmak vasfından mahrum. Marksizm var, Hıristiyanlık var... Ve maalesef daha çok irticain elinde bayrak Hint. Romain Rolland'ı çıkarırsak, sol cemahta Hint'le uğraşan kimse yok. Halbuki bence, bütün kavgaların üstünde bir ahlak Budizm. Ahlak karanlık kelime, yol. Ama kimsenin senfoni dinleyecek hali yok. Sokakta silah sıkılıyor, tepede jetlerin uğultusu... Acaba Hint de bir mistifikasyon mu, bir sahte hal sureti mi, sanmıyorum. Proletaryanın o kadar dolambaçlı yollardan zararsız hale getirilmesi imkânsız... Şimdilik Hint, bizim için, kütüphanelerimize eklenen bir raf bile değil. :

Zavallı kitabım!

Belki müstehcene kaçan bir iki şiir tercümesi için okunacak.

Kaldı ki basılacağı da belli değil. Ve bu kubbenin altında hiçbir akis bırakmadan "resurrection"u bekleyecek. Galiba 'samsara' yalnız insanlar için değil kitaplar için de var.

28.6.1963 GOETHE'YE GÖRE DÂHİ

La Harpe hiç hoşlanmaz "genie" kelimesinden, "talent" nemize yetmiyor der. Dile bu kaypak, bu müphem kelimeyi sokanlara atar tutar. Schopenhauer'a göre, "talent" sahibi, belli bir hedefe başkalarından daha maharetle okatabilen adamdır. Dâhi başkalarının oklarıyla değil, bakışlarıyla dahi ulaşamayacakları bir hedefe oklarını saplayabilen adam. Goethe daha güzel söylüyor:

"kendi yağı ile kavru lan dâhi yok. Dâhi bütün intibaları benimseyen ve onları kullanmasını bilen, karşısına çıkan malzemeler yığını düzenleyen, canlandıran, kiminden tunç, kiminden mermer alıp bu hammaddelerle ebedi bir âbide kuran kişi.

Ben ne yaptım, ne gördüm, ne duydum, ne işittimse bir araya getirdim, hem tabiatın eserlerinden faydalandım, hem insanların.

Yazılarımdan her birini binlerce insana veya binlerce nesneye borçluyum.

Âlim de, cahil de, bilge de, deli de, çocuk da, ihtiyar da eserimi yazarken yardımcıım oldu.

Yani realitede mevcut olan unsurları, çeşitli unsurları toparlıyor sadece benim eserim, Goethe dedikleri bu bütünden ibaret."

11.8.1963 MANEVİ DALTONİZM

Kimi kızılı göremez, kimi yeşili.

Manevî bir Daltonizm bu. Hepimizini kafasında "no man's land"ler var. **İnsan yalnız önünü gören bir araba beygiri.** Cuvillier'nin "Manuel de So-ciologie"sinde telefon rehberlerini kıskandıracak bir isim bolluğu karşısındasınız. Pîr-ü berna sosyoloji kelimesini ağzına alan herkes yazarın iltifatlarına nail olur. Yalnız İbni Haldun bir dipnotuna misafir edilir. Marx yarım asırdan fazla arafta bekledi Bizim için bütün irfan dünyası bir

memnu bölgedir.

Batı.

Hangi Batı?

1963 Türkiye'sinde Tomist olabilir miyim?

Linç ederler. Kilise babaları örfün fermanı ile yasak. Çağdaş Avrupa'da düşünce turnuvasını temsil eden silahşorlar malum. Marksizm, geç bir kalem. Yüksek Hâkimler Kurulundan sözde liberal bir zatla konuşuyordum. Yıllarca zindanda süründükten sonra salıverilen komünizm zanlılarından söz açtım. Ahmet Akat'ın, Faruk Atay'ın ibretâmiz macerasını anlattım. Hakınız var, dedi, ama ne olsa millî menfaatler.. Bu adam için milletin beynini millî menfaatler adına köpeklere yedirmek milliyetperverlikti.

1914 savaşında şehir dolusu aydın kaybettik. O savaşı yedek subaylar yaptı. Yedek subaylar yani entelijansiya. Sonra Sevr ve Lozan.. **Mustafa Kemal 150 aydını mektepten talebe kovar gibi sınır dışı etti.** Zaten memlekette düşünen adam sayısı da aşağı yukarı o kadardı.

Sonra sol cenaha döndü, onları da, kırkayak tepeler gibi, ezdi.

Cavit beyi astı.

Sonra filozof istiyoruz. Kuzum ne filozofu?

Demokrasi kahramanı İnönü beş hocayı kürsüsü ile beraber uçurdu. Tan matbaası sosyalist lider Tiritöğlü'nun himmeti ve hürriyetperver üniversite gençliğinin kuvvet ve kudreti sayesinde yerle bir edildi. Zekeriya radikal sosyalist bile değildi, demokrat ve oportünistti. Mütefekkir bir ip cambazı değildir. Bir İttihat ve Terakki fedaisi değildir. Voltâire'ler, Rousseau'lar bütün bir burjuvazi tarafından destekleniyorlardı. Rousseau'ya Fransa'yı terketmesini Zaptiye Nâzın bizzat gelip haber veriyordu.

Harman beygirine verilen hürriyet, aydına ihsan edilenden daha büyük ve daha gerçek. Aydın yani başkasının kafasıyla düşünmeyen, yani hiç olmazsa çok kaba mitleri ve "mystification"ları yutmayan. Zavallı kinlerimiz! **Meşrutiyet aydını için, frenkleşmiş Meşrutiyet aydını için, düşman İslamiyetti.** Korkunç bir şaşkınlık içindedir o aydın. Sabih bey hem Osmanlı İmparatorluğu'na hayrandır, hayatının hilafetle beraber sona erdiğini söyler; hem İslamiyet'e düşman. Yani bizde "athee", düşünmemek için Allah'ı inkâr eder, meseleyi basitleştirir böylece. Düşünmemek için müslümandır, dogmaların gölgesinde, şâd, uyur da uyur. Yani işimize gelmeyen ne varsa çöp tenekesine atmak, rafa kaldırmak, inkâr etmek. Mecnun nesillerin arapsaçına döndürdüğü o kadar problem var ki, insanın feryat edip kaçacağı geliyor. Kaçanın anası ağlamazmış. Bu kadar erzel bir atasözünü ne boş imarlarda bulabilirsiniz, ne tavşanlarda. Kahraman Türk yumurtlamış bu cevheri ve on sekizinci asırdan beri arkasına bakmadan kaçmış. Avrupa kapitalizminin emri-yevmilerini yalan yanlış tekrarlamayı tefekkür saymış. Hâlâ kaçıyor.

20.8.1963 KADERİMİZİ ÇİZEN CEMİYET

.....

İnsanı cemiyet yaratır.

Hangi cemiyet?

İnsan cemiyetle tam bir uyuşma halinde olduğu zaman tarihi yoktur. Doğar, yaşar, ölür. Tarihi yaratan, fertle kalabalık arasındaki anlaşmazlık, yani dram daima bir çelişmenin eseri. Fertle cemiyet kaynaştığı zaman terakki yoktur. Beraber otlayan, beraber geniş getiren adsız bir sürü vardır sadece, "on" vardır. **Cemiyet kendine benzemeyen bir çocuk doğurduğu zaman onu beşiğinde boğmaya kalkar.**

Boğarsa mesele yok.

Boğmazsa ya diz çöken bir isyankâr, bir Beaudelaire, bir Rimbaud, bir Breton çıkar, ya cemiyete diz çöktüren bir cebbar gelir, Sezar, Napolyon, Hitler.

Cemiyet çok defa gübre.

Zambakla o ufunet arasında karabet uçurabilir miyiz?

HER BÜYÜK ADAM KUÇAĞINDA YAŞADIĞI CEMİYETİN ÜVEY EVLADIDIR. Zira yarınki veya dünkü veya öteledeki bir cemiyetin çocuğu, kendi cemiyetinin değil. Marx, avukat Marx'ın oğlu olmaktan çok, Saint-Simon'un, Rousseau'nun, Hegel'in çocuğu. Rousseau'yu Rousseau yapan, yüzünü görmediği annesiyle ayyaş babası mı?

Kaderimizi çizen cemiyet, fakat ona ırzımızı teslim ettiğimiz anda erimişizdir.

Denizdeki herhangi bir dalgayız.

Dalgaların tarihi var mı?

Şahsiyet, görünen cemiyet içinde görünmeyen cemiyeti seçip tahtını onun bağrında kurmak suretiyle fethedilir. Her şahsiyet bir kopuş, bir olmayana, olacağa bağlıdır. İnsan, tabiatı değiştirirken kendini de değiştirir, diyor Marx. Yalnız tabiatı değiştirirken mi? Büyük adam devlerin sırtına tırmanan cüceymiş. İnanmıyorum. Daha doğrusu dev Goliat, yani yürüyen bir dağ parçası; sırtındaki cüce Davut, yani zeka. Büyük

adam bataklığı baraj haline getiren yaratıcı. Kalabalığı tekme ile uykusundan uyandıran kılavuz. Ama çok defa tekme ile uykudan uyanan Caliban, efendisini parçalar.

Oscar Wilde'e göre, tabiat bir mezbele, güzeli yaratan: insan. Belki doğru.

Ama hangi insanı ve hangi güzeli? Şairler olmasa yıldızlar bu kadar güzel olur muydu?

Tabiatın çehre-sindeki siyah peçeyi kaldıran: insan, yani sanatkar. Tarih öncesi, karanlık. Soyumuzun on binlerce yıl süren, yüz binlerce yıl süren macerasından habersiziz. Mohanco-Daro veya Harappa, New York veya Washington'un küçük çapta bir örneği âlimlere göre. Altı bin sene evvelki bir örnek. Şu halde teknik sahada da göz kamaştırıcı bir ilerleşmiş yok. Fark kalı-tatıf değil, kantitatif. Ama Hegel'den beri kantitatif farkların kalitatif farklar haline geleceğini bilmeyen kalmadı. Harappa'da matbaa yoktu. Mohanco-Darolu kâhin, arzın dört bucağındaki fikir adamlarının fetihlerinden habersizdi.

Michelet doğru söylüyor. Tarihi yaratan insanla kader, ruhla madde arasındaki mücadele. Tabiat hep aynı tabiat. Ama insan hep a,yüi insan değil. Ummanlar dehşetinden bir şey kaybetmedi. Ne var ki çağdaş Ulyse'in emrinde yüzen şehirler var. Ve Jüpiter'in silahını emekleyen bir çocuğun parmakları bir avuç ışığa kalbedebiliyor. Hasımlardan biri boyuna ilerledi. Nesiller fetihlerini nesillere devretti. Gerçi bu madalyonun bir tarafı. Bütün bu zaferler bir parça göz boyayıcı.

Jean Rostand tabiatın sırlarından bazılarını aşırıydı, diyor. Yani ilim adamı çok defa ne yaptığını bilmeyen bir büyücü çırağı. Tabiat kuvvetlerini uysal bir arslanla oynayan çocuk gibi mıncıklıyor. Ya arslan kızırırsa. Will Durant hiçde iyimser değil. Zلزele devi şöyle bir dizlerine dayanıp arızımızı sallayacak olsa ne kulübe kalır, ne gratsiyel, diyor. İki robotun yanlış bir hareketi nereden geldiği, niçin geldiği hâlâ bilinmeyen bu ahmak yuvarlağı yeniden kaoslaştırabilir. Yani barut fıçları üzerinde rakeden birer sarhoşuz. Ağzımızda sigara ve elimizde havai fişekler.

Galiba fetihlere sıfırdan başladık. Yaratan çok toydu. Taşı yarattı, bitkiyi yarattı, hayvanı yarattı. Nihayet insan göründü. Yaratan bütün haklarını ona devretti. Kâinatın bu yeni misafiri nihayet bir milyon yaşındadır. Elbet hataları olacak. Şahikalara ancak tırmanarak çıkılabilir. Homo sapiens yaratandan haklarını devraldığı günden beri hayli işler başardı. Ustasından geri kalacağı benzemiyor. Ustası ne oldu?

Rousseau Tanrı dememek için Eşyanın Yaratıcısı diyor. Korkak ve utangaç bir dindarlık. İngilizce mütercimi "God"u yapıştırmış. Hâlbuki Protestanlıktan Katolikliğe, Katoliklikten Protestanlığa bir odaya geçer gibi atlayan üstadımız Tanrı isminden pek hoşlanmamaktadır.

Kainat bir hammadde deposu.

Onları biçimlendiren insan.

Belki onlar biçimlendikçe insan da başkalaşılıyor.

Tekniği yaratan insan, yeni bir insan yaratan teknik. Yaratan'ın elinden çıkarken her şey ham halat. Neye yarayacağı belirsiz. Güzel de, iyi de insan icadı. Yalnız hilkatın atölyesinde çalışan, yani yeni bir dünya parçası, yeni bir düşünce, yeni bir terkip yaratan ustaların sayısı bir asırda üç beş. Ötesi mevaşi. Sen onlardan biri olmaya çalışacaksın. Feyzi-i Hindî en güzelini söylemiş:

"Yokluk zulmetiyle bağlıysan topraksın,

kafanda tanrısal ışık yanıyorsa: arş.."

(Tanrısal ışık yanıyorsa, yani Tanrıların soyundansan, Tanrıların cemiyetindensen)

Zerdüş, Yacnavalkiya, Demokrit, Fisagor, İsa, Buda.. Bir hayli kalabalıktır bu Olemp. Oradaki tanrılar birbirlerine dış gıcırdatmaz. Silahları yıldırım değil, kalemdir. Karılarımıza, kızlarımıza göz koymazlar. Bataklıktan göklere süzülen bir tarla kuşu gibi, kasıklarıyla düşünen ve göbekten aşağısıyla yaşayan bu azgın hergele sürüsünden uzaklaşmaya bak. Şahikalara, şahikalara... Yoksa gübresin, leş gibi gübre...

3.10.1963 FREUD VE UPANIŞATLAR

Freud, Ojyas'ın ahırlarını temizleyen adam. Bakışlarımı Olemp'e değil, Akheron'a çevirdim diyor. Ama Akheron, Champs-Elysees'nin gölgesi.

Freud lağımın kapağını açan adam.

Lağım mı, ne lağımı?

Psikanalizi skandal hâleliyor.

İnsanın kulaklarına, sen canavarsın diye haykıran bir Mefisto, Freud.

Buda, İsa, Spinoza., canavar, ama kanatları olan, mağaradan arş'a yükselen canavar. **Şuuraltı gerçekten süprütülük müydü, oraya bu at sineklerini, bu hamam böceği leşlerini, bu kırkayakları psikanaliz mi doldurdu yoksa?**

Freud'u anlamak için okumak yetmez; o cehennemin içine girmek lâzım diyorlar. Viyanalı doktor da içimizdeki canavarları avlarken buluta bürünüyor. Fransız ihtilalcileri, yarattıkları dünyayı Eski Roma'nın kelimeleriyle isimlendirdiler. Realite yepyenyidi, ad iki bin senelik. Her fâtilh keşfettiği ülkeye âşinâsı olduğu isimleri takar. Yeni bir vokabüler bir günde, bir senede imal edilmez. Freud'u anlamak bunun için güç. Freud'u

ve bütün yaratıcıları. Kelimenin kemiğini kırıp iliği bulmak güç. Şeffaf değil ki.

Kaldı ki Freud'u okumak cehennemi resimden seyretmek gibi bir şey. Her doktrini yaşadığımız kadar anlıyoruz.

Sokrat felsefeyi gökten yere indirmiş. Çıçero öyle diyor. Freud insanı mağaraya zincirliyor. Tanımıyoruz Freud'u. Marx'i tanıyor muyuz, Kierkegaard'ı tanıyor muyuz? Bakış önce yıldızları tarıyor.

Son durak: iç dünyamız. Ve arada, bütün bir tarih. İskeleti, terbiyeli bir fino köpeği veya iradesini parmaklarınıza teslim etmiş bir mekanik haline getiren Hint. **Upanişat "sen Tanrısın" diye haykırıyor insana. Freud, "itsin" diyor.**

İki kutup, ama esrarlı bir diyalektiğin kucaklaşırabileceği iki kutup. Birbirini tamamlayan iki yarım. Pascal'ın **"ne bir meleksin, ne bir insansın"**ı. Yahut Feyzi Hindi'nin **"arştan büyük, topraktan bayağsın"** hitabı.

20.10.1963 ABES'E, AVRUPA'YA, BİZE VE GANDİZM'E DAİR

Abes, çağımızın anahtar kelimelerinden.

Her karanlık muamma guguklu bir saat gibi onu tekrarlıyor: abes, abes. Daha doğrusu kulaklarımıza fısıldanan her sesi idrakimiz öyle kalıplaştırıyor. Sürrealizm'in koltuk değnekleri: abes. Egzistansiyalizmin bayrağında siyah harflerle abes yazılı. **Hıristiyanlar, dünyadan Tanrısı kovar mısınız, ohh,** diyorlar. Pirimiz, sultanımız abes olunca **Karamazof baba gibi domuzlaşmak**, kendini iştihalarına terk etmek, dizginleri içimizdeki şeytanın eline teslim etmek., pek tabii. Aklın sözde imparatorluğu pek kısa sürdü.

Rubaçof, Lenin'in silah arkadaşlarını, yani ihtilal neslini maymuna benzetir, kendine göre bir dünyası, bir geleneği, bir kibarlığı olan maymunlar, daldan dala zerafetle sıçrayan ve gökle yer arasında yaşayan bir aristokrasi. İhtilal yarattığı Gletkin'ler nesli ise, Neandertal adamı'dır: ahmak, kaba, köksüz, ama alet yapan ve mazi ile göbek bağı kesen acaip bir soy. Bizde Gletkin'ler yok. Gletkin'in bugünkü adı Kruşçef tir. Bizim Gletkin'ler düşe kalka, fakat emin adımlarla istikbale ilerlemiyor, Fatih'e, pioniye'ye benzeyen hiçbir tarafları yok. Kanatları yolunmuş bir saksığan bizim Gletkin'ler. İnsanı kobay kadar haysiyetsizleştiren bir ülke sosyalizmin vatanı. İkinin üçe feda edildiği yer. İnsan, toplama çıkarmanın konusu olabilir mi? "That is the question". Ama tabiat âfetleri de insanı harcamıyor mu?

Abes, abes! diye yırtınan ve bir dansing'in mücellâ döşemesine fırlattığı beşeri hazinelerin üstünde ağzından köpükler saçarak tepinen şımarık, sarhoş ve zencileşmiş bir Avrupa.. Güzel olan bu mu? Montaigne'in, Descartes'm çocukları mı bunlar? Ötede haşin, makina gibi haşin ve makina gibi sağlam, ama ne istediğini bilen karınca insanlar. Neandertal adamı da maymun cediti gibi medenileşti artık. Asya ile Amerika arasında har vurup harman savuran bir miras yedi, Avrupa. Elbette ki dansing, kerhane ve tımarhaneden ibaret değil bu dünya. Müzeleri var, kütüphaneleri var, laboratu-varları var. Ama biz kurulan'a sırtımızı çevirmiş, köyünden yeni gelmiş bir şapşal'ın genelev kapısından içeriye sersem sersem bakışı gibi, bu Avrupayı seyrediyoruz.

Bu topraklarda tek din ferman dinletmiş: putperestlik. İrzını, istikbalini bir fetişe peşkeş çekip, maddî hayatını devam ettirmek başlıca kaygı.

Anlamadığım kelimelerden biri de halkçılık.

Ne halkçılığı?

Halk kim?

Halkçılım demek halktan değilim demek. Ama lütfen tahtımdan iniyor ve o pespaye, o bedbaht insanlara yakınlaşıyorum. Aman efendim kerem buyuruyorsunuz! Halk Partisi kurtla kuzuyu, insanla sırtlanı bir çuvala koyan madrabazlar kumpanyası.

Kime karşı halk partisi?

Kime karşı halkçı?

Halkçılık halkın sırtına binen bir avuç aydının uydurduğu bir mit. Oğlancı gibi. Halkın ırzına geçmek için halka hulus çakan açık gözlerin yaftası. Halk partisi tarihinin hangi merhalesinde halk için çalıştı, halktan olmayanlarla mücadeleye girişti?

Halktan ne anlıyordu?

Alt yapı feodal. İki bin yıldan beri değişmeyen, kendi küçük dünyasında hep aynı dertlerle başbaşa, geniş bir kalabalık. O kalabalıktan kopan, hiçbir çilesi, hiçbir dâvası olmayan bir Halk Partisi.

Bir nevi ur. Ve arada, rakkas gibi kalabalıkla halk partisi arasında gidip gelen diğer partiler.

"Non-violence" bu şaşkın, bu ne istediğini bilmeyen, bu tarihin dışındaki insan yığını şekillendirebilir mi? Gandhi Buda'nın torunu. Ve İsa'nın torunlarıyla kavga ediyordu.

Türk, kılıca arslan payı tanıdığı için İslam'ı kabul etti: cennet kılıçların gölgesindedir. **Gandi bizde olsa Kemal Paşa'nın dalkavukları iki günde kuşa benzetir, kellesini uçurturlardı.**

Şiddet tarihin mimarı.

Tarih kan içinde doğuruyor.

Hayvan da ondan. Lanza haklı: şiddet, şiddetten doğuyor. Onun için şiddeti yok etmeli. Ama nasıl?

Komünizm, şiddet kullanarak diyor: "c'est la lutte finale". Hoş ama "final" olduğunu nereden bileceğiz? Gerçekten de nazari olarak yanılmayan yalnız Gandhi. Gandizm rüyaların en güzeli. Ne var ki hiyanetlerin en şeytancası da olabilir. Stoik ahlak asildi, necipti. Yalnız soyumuza göre değildi. Epiktetos'un kabadayılığı Ahimsacı'nınki yanında bir tiyatro hokkabazlığı. Ölümün kuluçka makinası haline getirdiği laboratuvarında küreyi uçuracak cehennem bombaları imal eden **sadist Amerika'yla, açlığın çelik kırbacı altında bütün imtiyazlara yumruk sallıyan aç Asya'ya, aç Afrika'ya anlat bakalım Gandizm'i.**

29.4.1964 HÜRRİYET

Kanun insan haysiyetini kırmamalı diyor Gandhi. Kırıyorsa, kanun değil yumruktur. Peygamberlerle filozofların doğruluğunda tereddüt etmedikleri üç beş hakikatten biri şu: insanın haysiyeti, düşüncesidir. **Düşünceyi zedeleyen her kanun bir eşkiya reisinin veya bir eşkiya güruhunun emirnamesidir.** Hukukla uzak yakın ilgisi yoktur. O halde namuslu adamın ilk vazifesi bu çeşit kanunları yok saymak ve tabii afetlere göğüs gerer gibi tehlikeleri kucaklamaktır. Yoksa haysiyetten nasipsizdir. **Salaş tiyatrosunda bakanlık rolüne çıkmaktan âciz bir hergele Türkiye'de Komünizm nurculuk kılığında tecelli etmektedir buyurmuş. Hamakat bakan kılığında tecelli ettiği gibi. A canım efendim!**

Osmanlı, altı yüz sene Nasrettin hocanın hindisi gibi düşündü. Kafası kılıcında veya tenasül uzuvlarında idi. Neyi düşünecekti?

Kendisinden önce her şey düşünülmüş, her şey düzenlenmiş, roller dağıtılmıştı (Karısı ile hangi gece yatacağını, kıcını hangi parmaklarıyla yıkayacağını din öğretiyordu ona.) Zaten tefekkürden büyük günah tanımaz teokrasi.

Düşünmeye teşebbüs edenin adı kâfirdir.

Kâfirin katli vaciptir.

Tarikatlar zindanın duvarında açılan bir iki hava deliği. Daha eski dinlerin zaman zaman dile gelişi ve Sünniliğin kabuğunu çatlatışı. İbn Haldun bir kültürün grup pırlıtısı. Sonra mezar sükütu, kılıç sesleri, nal şakırtıları. Ve hikmet-i vücudunu kaybeden beyin. Kovalamak, kaçmak.

Altı yüzyıllık tarih bu iki kelimenin içinde. Sonra, sonra Ojias'ın ahırını temizlemek için Ojias'ın kellesini koparan bir Osmanlı zabiti. Ve üniforma giyen düşünce.

Mustafa Kemal kafanın yalnız dışını değil içini de tanzime kalkıştı.

Batı şap kaydı.

Şapka ve itaat.

Kalabalığın yerine şef düşünecekti. Kur'an rafa kalktı.

"Nutuk" çıktı ortaya.

Bir nutuk ve bir fırka.

Bir lokma ve bir hırka.

Önder önüne gelenin kellesini vurdurdu.

Fırka hiçbir zaman ağzını açmaya cesaret edemeyen kalabalıkların ağzına vurulan kilide bir yenisini daha ekledi. Sonra yenildi içildi. Ve hazret sirozdan kıvrandığı yataktan bir tanrı olarak kaldırıldı.

Bir tanrı veya bir şeytan. Atatürkçüyüz. Atatürkçülük asil cumhuriyetin resmi dinidir.

Mitosu olmayan sığ, dalsız budaksız bir din. Tam robot dini. Bu gidişle bütün dünyanın Atatürkçü olması gerekecek. Yaşasın Atatürk, ulan biz Atatürkçüyüz. İbadet ve iman bu üç beş hecede başlayıp bitiyor.

Papa İsa'nın vekili.

Ordusu, devleti var.

Asırlardan beri fikir cihangirleri kuruluyor o tahta. Ve Papa İsa adına layuhtidir.

Din de layuhtidir. İnsanlık Aristo'yu sakalından yakalayıp türbesine götürdü, yeter üstadım dedi, biraz da biz düşünelim. Rönesans insan zekasının vesayet ve velayete karşı ayaklanmasıdır. Descartes'ın kabadayılığı bu isyanı abideleştirmesinde.

Komünizm yasak.

Faşizm yasak.

Nurculuk yasak.

Halifecilik yasak.

Neden yasak?

Zararlı. Kime?

Memlekete.

Nereden biliyorsunuz?

Ve siz kimsiniz?

Siz mağara devrisiniz.

Siz ilticasınız ve satırsınız.

Siz yüz karasınız.

Ve bu salyangozlar ülkesinde herkes kabuğuna çekilmiş. İlim ve düşünce ayrık otu değildir. Belli bir iklimde gelişir.

Sosyalizm komünizmdir.

Komünizm dinciliktir.

Dincilik yasaktır.

İnanan vatandaş inancından utanmak zorunda.

Korkmak zorunda.

Düşünen yaşamak için susacak. Yani kanun vatandaşı namussuzluğa zorluyor. Canım efendim.

Bu saydığımız mezhepler dünyanın dört bucağında kiliseleri, mihrapları, rahipleri olan birer dünya görüşü. Bunların dışında düşünce yok. Olamaz. Demokrasi bütün bu erezileri geliştiren iklim olduğu için saygı görüyor. Adeta fidelik, demokrasi. Sivri akıllı yetiştiren, eretik yetiştiren bir fidelik. Kanun, hayır diyor, düşünce zararlı olmayacak...

Düşüncenin zararlı olduğu, tatbik edildikten asırlarca sonra ya anlaşılır ya anlaşılmaz. Bu kanun değil. Kanun neferi.

Toplayalım.

Düşünmek, insan üzerinde düşünmek mutlaka yasak bölgelerden birkaçına dalıp çıkmakla olur.

Zaten demokrasi ve liberalizm yasak bölgeleri kaldırmak manasına gelir.

O halde din vaktiyle en basit jestlere kadar bütün insan hayatını düzenlemeye kalkışmıştır:

İçki içmeyeceksin, domuz yemeyeceksin, zina yapmayacaksın. Osmanlı bunların hepsini yaptı. Ama gizlenerek, korkarak ve şuuru yaralandıkça yaralandı. Hayır uyuzlaştı.

İki yüzlü bir hayvan oldu Osmanlı.

Tanrıyı ve kulu aldatan bir panayır göz bağcısı.

Elinde tesbih, evinde oğlan, dudağında dua.

Biz de öyle değil miyiz?

Değişen ne?

Herkes Atatürk'e sövüyor ve Atatürkçü.

Demokrasiye inanan yok.

Herkes demokrat.

Dedim ki kanun her vatandaş ahlaksızlaştırmaktadır.

Düşüncesini gizleyen ahlaksızdır.

Düşüncesini gizlemeyen...

Batı'da adam, yezidi olur, bûdi olur ve bununla övünür. İnancı kişiliğidir insanın. Serir-i bezm-i aşkı öyle her bir cânâ vermezler.

Fransa'da komünistim diyen, bir takım sorumluluklar yüklenmiyorsa gülüp geçerler. Yani bir bağlantı fedakarlıklarla mühürlenecek ki ciddiye alınsın.

Yoksa atıyorsun derler.

Sen kim, komünistlik kim.

Sosyalistlik de öyle.

Kralcılık da öyle.

Kim neyi saklayacak?

Ancak ilgisizler, ancak hedonistler, ancak kavga kaçakları, ancak ortadan gidenler, ancak karar veremeyenler utanır ve saklanır. Küçüklük kompleksi Ortaçağ celladının kızgın demiri gibi onların alnını damgalamıştır. Lamennais dört cilt feryat eder. Zındık olun, dindar olun ama düşünün, insanı öldüren kanser kayıtsızlıktır. Kayıtsızlık. Kanun kayıtsız olacaksınız diyor.

Senin ne vazifen?

Kimin vazifesi?

Seçeceğin adamların, seçeceğim adamların hepsi deyyussa?

Kanun buna cevap vermiyor.

Ali Bey ve benzerleri bunun için suçludurlar. Bu zindanın duvarlarını dişimizle, tırnağımızla aşındırmak zorundayız. Zindan yedi göbek ötemiz için de mezar olmamalı. Bu zindan kanundur. Denilecek ki kanun Voltaire'ler Fransa'sında da düşüncenin ağzına kilit takmıştı. Yalan. Bizde tek düşman o küflü kağıt torman değil. Tarih düşman, örf düşman.

Zaten kimse alışmamış düşünmeye.

Düşünce nazlının nazlısı. Hasta bir çocuk. Bakıma, şımartılmaya muhtaç. Yalnız koluna vurulan kelepçe seni bütün dünyandan ayırır, adın vatan hainidir artık. Voltaire ve çağdaşları isyan bayrağını açtıkları zaman insanlığın velinimetini ilan ediliyorlardı. Seni, etrafındakiler, leş kargaları gibi delik deşik eder. Rejim, hangi rejim?

Bu iklim içinde halledilecek hiçbir dâva yok.

Bizansın son günlerindeyiz.

Bakalım bu taaffünü hangi Fatih temizleyecek?

Münakaşada zafer, mağlup olanındır.

Yenilmek zenginleşmektir.

Bilmediğinizi öğreneceksiniz ve ego denen köpek havlamayacak.

Münakaşada zafer.

Münakaşa hakikati birlikte aramaktır. Adeta bir ormandasınız ve mesela bir kaynak arıyorsunuz. Önce arkadaşınız bulup sesleniyor size: **evreka!** (Onu buldum)

Ne sevinilecek şey!

Yalnız bir temele dayanmalı münakaşa. Herkesin bildiklerini bileceksiniz. Sonra yeniyi arayacaksınız.

Hakikat bin bir cephele, bin bir görünüşlü. Karşınızdaki göremediğinizi gösterecek size. Sizden farklı düşündüğü ölçüde yaratıcı ve öğreticidir. Adeta beraberce bir heykel yapıyorsunuz. İnsan yardımcısına nasıl kızar? Cemiyetle beraber hakikatler de gelişir. Tek tehlike bunu kavramamak. Kızıl şal görmüş İspanyol boğası gibi, her düşünceye ve her düşünene saldırmak. Bu canım memleket, bu yüzden bir cüzzamlılar ülkesidir. Ben herhangi bir tarikatın sözcüsü değilim. Yani ilan edecek hazır bir formülüm yok. Derslerimde de, konuşmalarımda da tekrarladığım ve darağacına kadar tekrarlayacağım tek hakikat: her düşünceye saygı.

26.2.1965 KÖYLÜYE OKUMAK

Köye tek kitap girebilmişti: Kur'an.

Ve hayali cennete kanatlandıran birkaç risale. Toprak adamı ancak cehennemden kurtulmak için okur. Kitap cennetin anahtarıdır.

Öğretmen imamın yerini tutamadı, tutamayacaktır.

Öğretmen köye neyi getiriyor?

Samimiyetsizliği, köksüzlüğü ve hoppalığı. Köy bir gurbet, bir sürgün, bir Lilluputlar ülkesidir hazret için.

Hazret de köylü için yabancı bir madde, bir düşman, bir nevi casus.

Okuyup da ne yapacak köylü.

Refahında bir değişiklik olacak mı?

Hayır.

Kitap hiçbir kapı açmayacak önünde.

Bir devlet ki, bütün bir köyün sevgisini kazanan yaşlı din adamını Arapça ezan okuyor diye tartaklayacak kadar şuursuz ve eblehtir. Bütün Hıristiyan dünyanın, tek kelimesini anlamadan, latince dua ettiğini bilmez. Bir devlet ki, kaymakamı, ışıktan korktuğu için imamı tevkif eder. Bir devlet ki, topuna tüfeğine, üniversitesine, matbuatına rağmen kitaptan ve harften korkmaktadır...

KÖYLÜYÜ İNSANLAŞTIRAN, DİNİ.

DİNSİZ KÖYLÜ BİR YABAN DOMUZUDUR.

Yalnız bizde mi?

Hayır, bütün dünyada.

Köylü okumak ister: yasaktır.

Bu memleketin % 70'i okuma bilmez. Ben eminim ki Türk harfleri, gerçekte Türk harfleri Arap harfleridir, değiştirilmeseydi okuma bilenlerin sayısı % 70'e çıkardı.

BİZDE HÜRRİYET

Liberalizmin verdiği hürriyet, bir senyörün kölelerini sofraya daveti değil.

Hiç kimse gönül rızasıyla hürriyeti paylaşmaz.

Hürriyet bir fetihtir. Canım on sekizinci asır Fransa'sı kitabı yakar, adamı zindanda çürütür. İngiltere Zola'nın ihtiyar tabiini zincire vuracak kadar liberaldir. Burjuvazi hürriyeti karış karış fethetmiştir. Dişi ile tırnağı ile. Alinteri ve kanı ile. Hürriyet fethedildiği için mevcuttur, fethedildiği ölçüde mevcuttur. Fransa'da Komünist Partisi hürdür, neden? Çalışanların asırlardan beri devam eden mücadelesi zaferle neticelenmiştir de ondan. Fransa'da Komünist Parti'sine hürriyet sağlayan 89'da ölenlerdir, 48'de ölenlerdir, 70'te ölenlerdir. Aristokrasi, liberalizme âşık olduğu için burjuvaziyi geliştirmedir. Burjuvazi hürriyeti, hürriyet uğruna râyegân etmiyor. Hürriyet bir mecburiyet-i elimedir. Hükümdarın haklarını paylaşması gibi.

Rusya'da hürriyet yok. Zira o içtimai vasatta söz söylemek hakkını kazanan hasım bir zümre yaşamıyor. Yaşayamaz. **Hakikatta hürriyet, iktidarın iktidarsızlığıdır.**

Katolik Kilisesi için hürriyet var mıydı?

Reform, söz hakkını mantık selabetinden değil, taraftarlarının maddi kuvvetinden aldı. Rusyada hürriyet yoktur, çünkü hürriyete ihtiyaç yoktur. Hürriyet bir ihanettir veya bir cinnet. İhtiyaç olduğu gün her erezi

meşruiyet kazanacaktır. Batıda hürriyet bir realitedir, çünkü Batı tarihinin gelişmesi, çatışma halindeki içtimai sınıflara dayanıyor. Her içtimai sınıfın ayrı bir hakikati vardır. Ve her içtimai sınıf bu hakikati bağıra bağıra söyleyecek kadar kuvvetlidir. Rusya'da tek içtimai sınıf var. Yani tek hakikat.

Bizde hürriyet yok.

Ne hürriyeti?

Fikir var mı ki hürriyeti olsun?

Her fikir sahneye çıktığı zaman ıslıklanır, hücumu uğrar, bir rahatsızlık unsurudur. Fikir de yaşamak için dövüşmek zorundadır. Gerçekten varsa kendini muayyen bir zümreye kabul ettirir. Muayyen bir zümre gerçekten varsa hürriyetini pençesiyle fetheder. Hürriyet içtimai sınıfların varlıkları, yani gerçek kuvvetleri ölçüsünde mevcuttur. Sınıfsız hürriyet yani havada hürriyet sadece cemiyetin çöküşünü gösterir. Cehaletin hürriyeti.

Söyleyecek sözü olan her zaman ve her yerde hürdür. Var oldukça hürdür. Fedakarlıksız hürriyet olmaz. Hürriyet bir fedakârlık mirasına dayanır.

20.7.1965 YARATAMIYORSUN

Düşünce dokunduğunu yakan kezzap.

Hangi düşünce?

Aksiyona bağlanmayan, kendi kendini öğüten, bataklaşan, kanserleşen düşünce. Bu bir düşünce değil, bir felâket. Vehimlerinden bir kâbus halkeden hasta ve zavallı bir beyin.

Yaratamıyorsun.

Sokaktaki adam alışkanlıklarıyla Zaloğlu Rüstem.

Sen çırılçıplaksın.

Çırılçıplak ve karanlıklarda.

Andan kaçmak, nereye?

Hayalinin inşa ettiği cehennemler gerçekten daha mı cazip?

Düşünce, düşünce berraktır.

Sen düşünemiyorsun.

Dış dünyadan kopmuşsun.

İç dünyan hasta bir hayvanın korkularını aksettiren ayna.

Kırık bir ayna.

GÖMÜLMESİ UNUTULMUŞ BİR CENAZESİN.

SEFALETİNİ KAYBETMEKTEN BİLE DEHŞET DUYUYORSUN.

SEVENİN YOK, ANLAYANIN YOK, AĞLAYANIN YOK.

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Jurnal [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2010, Cilt II 2009.

17 Nisan 1967 İSLAMİYET, SOSYALİZM, FAŞİZM

On beş gün olmuş Konya'dan ayrılalı. Uzakıkça uzayan sırnaşık, fetihsiz on beş gün. Zaman bir tünele benziyor, sonu görünmeyen bir tünele. Ve bir rüyadaymışım gibi yürüyorum.

Berke askerden döndü. Bütün pırıltısını kaybetmiş. Derisine zincirli, kanatsız, heyecansız, bir zindan mahkûmu. İnsan hayretle duralıyor. (...) İnanmayan insanın, sevemeyen insanın, acıyamayan, kızamayan insanın köpek leşinden farkı yok.

Ali bey doçentlik teziyle meşgul. Bu adamlar benim günahlarım. Kullarından utanan Tanrı gibi hicap içindeyim. Bir nehrin yatağını değiştirircesine kaderlerini değiştirdim.

(...)

Server yeni makamının masum gururu içinde... Ve bitmeyen günler. Çarşamba akşamı eski bir şakirdimle beraberdik. Senden ayrıldım ayrılalı ilk defa gülümseyebildim. Karşımda bir parça sen vardın.

Sen yani Anadolu insanı. Dürüst, imanlı, toprak kokan, ağaç kokan bir insan: Ahmet Kabaklı, on üç yıldır görüşmemiştik.

Günah onun. Ben kapısı her çalana açık bir mabet gibiyim. Gerçek dostlarım gelmediler. Ve mabet katır sinekleriyle doldu. Bu hepinizin büyük günahı. Beni yalnızlıktan beter bir yalnızlığa, kalabalık bir yalnızlığa siz mahkûm ettiniz. Aşkdım, dostlukdum, ışıkdım. Ve boş bir odada yanan lamba. Ve hiçbir susuzluğu gidermeden akan başıboş bir ırmak.

Düşünüyorum.

Kerpiçle Süleymaniye kurulmaz. Tesadüflerin önüne fırlattığı malzeme, kerpiçten daha soysuz, daha salabetsiz ve sevimsiz.

Bu ülkenin bütün ırklarını tek ırk, tek kalp, tek insan haline getiren İslamiyet olmuş.

Biolojik değil, moral bir vahdet.

Yani vahdetlerin en büyüğü, en mukaddesi.

Aynı şeylere inanmak.

Aynı şeyleri sevmek, aynı şeyler için ölmek ve yaşamak. Lazı, Kürdü, Arnavudu düğüne koşar gibi ölüme koşturan bir inanç bu. 600 yıl aynı potada erimek ve kâinata meydan okumak, zaferden zafere koşmak, beraber ağlayıp, beraber gülmek. Sonra çözülüş, çürüyüş, kokuş. Ve bir mezarlık haline gelen memleket. Tarihin dışına çıkan Anadolu. Tarihin ve hayatın. Ve Avrupa kapitalizminin uyuz köpeği intelijansiya. Bu çöküşde kıyametlerin ihtişamı yok. Şiirsiz, şikayetsiz, bir frengi şankrının kemirdiği bedbaht uzviyetlerin çirkinliği var.

Ve intelijansiya, efendilerinin fırlattığı kemikleri yalamakla meşgul.

Havlamasını bile unutmuş.

Dişsiz, kuyruksuz.

İnsan, inançlarını kaybedince çomarlaşıyor.

Dinsizlik irticaların en affedilmezi.

En yiğit orduyu en miskin sürü haline getiren veba.

Sosyalizm iktisadî bir düzen olarak tartışılabilir belki. Fakat bugünkü talepleri, bugünkü ifadesi, bugünkü kopukluğu içinde bir ihanet-i vataniyedir. Yani sen haklısın. Kurtuluşumuzu ancak kendimiz yaratabiliriz.

Doğu da düşman, Batı da.

İkisinin de sırtında kamçımızın izleri var.

Avrupa da eski kölemiz, Rusya da. Ve biz kölelerimizin çizmesini yalamaktan garip bir şehvet duyuyoruz.

Faşizm, yani tehlikeli bir hayat, yani bir avuç insanın bütün kalabalığı uçurumdan zirveye kanatlandırması, yani bu uyuşuk, bu pelteleşmiş, bu erkekliğini kaybetmiş insanları kan ve ateş içinde eritip yeniden granitleştirmek. Kafayı yerine oturtmak.

Sosyalizmin en rezil tarafı, zaten kindar, zaten yırtıcı olan Türk insanını Türk insanına düşman etmesi. Yok edilmesi gereken bir avuç satılmış var, yok edilmesi, yani sahneden kovulması. Bütün bu ülke mazlum insanların, iftiraya uğrayan insanların vatani. Onları hayata kavuşturmak, bütün bir husumet dünyasıyla karşı karşıya olduğunu anlatmak ve ondan fedakârlık istemek: yapılacak iş bu. Ama önce kendimiz ne kadar fedakâriz?

Geçen cuma yine Rönesans'ı anlattım. Rönesans Avrupa'sını hülâsa eden iki insan var: Machiavel ile Bacon. Biri, politikayı ilimleştirmiş, fert olarak büyük bir mağlup. Öteki, yeni bir metot kurucusu: politivizmin, adeta pragmatizmin temellerini atmış ve Machiavel'in ilk tatbikçisi. Yeni bir İngiltere yaratmak için politikayı felsefeye tercih etmiş ve başvekil olmuş.

Sonra?

Sonra hakaretle kovulmuş ve çağının sosyal tarihinde, imzasını taşıyan tek hadise yok. **Bacon veya Demirel.** Bacon, politikanın dışında Bacon.

Nietzsche tehlikeli bir hayat yaşayın diyor.

Politika tehlikeli bir hayat. Bilirsin ki Kapitol ile Tarpea yanyanadır. Kapitol'da taç giyilir. Tarpea, ölüme, yokluğa, zillete açılan uçurum. Düne kadar kelimelerden korktuğumu anlıyorum. Faşizm, ölüm gibi bir kelimeydi benim için. Gözünün içine bakmadığım kelimelerden biri, cinayetti, günahdı, intihardı. Bu peşin hükümden de sıyrıldım. Ama ben, yaşamak istiyorum önce, sonra dövüşmek. Hıristiyanlık'la Hint düşüncesini kaynaştıran bir dostum vardı: Lanza Del Vasto, o, önce yaşayın, diyor, yani sevin, sevilin sonra manastır veya kavgâ.

Dün akşam, bir alay misafirim vardı. Celal Sılay'ı tanır mısın? Celal Sılay, Bizans'tır, Bizans'ın maskara tarafı. Kitapları görmüş, burada kim oturur diye merak etmiş, karısıyla geldi. Hayâsız, gurursuz bir palyaçodur, Celal, birinci sınıf bir aktördür. Seçtiği rol, delilik. Daima dört ayak üzerine düşer, zengin bir lise hocasıyla evlenmiş. Kadın denen mahluktan iğreniyorum. İnsan Celalle evleneceğine ... Senede bir kitap çıkarıyormuş Celal, bir de kocaman dergisi varmış: Yeni İnsan. Bu adam, küstahdır, ama nasıl küstah? Yalnız benim yanımda terbiyelidir. Bir parça şairdir de. beraber olsak çok eğlenirdik.

Mayıs'da Konya'ya gelmek istiyorum. Ancak senin yanında, ancak Mevlana'nın vatanında kendimi huzur içinde hissediyorum. Belki çok yakında görüşürüz. Seni ve Konya'yı ve dostlarımızı çok özledim. Bu hafta Durkheim'ı anlatacağım. Talebem bir hayli çok. Saint-Simon'la Batı ve Hint yine sabotaj'a uğradı. Her ikisini de kendim bastıracağım. Belki İstanbul'da, belki Konya'da. İkisi beşbin liraya çıkıyor. Yalnız bu sene mevsim geçti diyorlar. Sonbahara. Kabaklı, Hisar dergisi için yazı istiyor, olur dedim, belki başka dergilerde de yazarım. Bizimkiler iyi. Fevziye'nin selamları var, çocukların hürmeti. Seni hasretle kucaklarım canım kardeşim.

28 Temmuz 1974 SAĞ, SOL, MÜNZEVÎ AYDIN

İkinci kitap hiçbir yankı uyandırmadı.

Sağ, benimsemedi kitabı. "**Attila İlhan**", "**Kemal Tahir**", "**İdeoloji**"... Belli ki bir yabancı var karşısında. Bu yabancıyı bir yere oturtamamanın tedirginliği içindedir. Sağ adı verilen bu bedbaht topluluk, solun kusuntuları ile yaşar. Misafirler gittikten sonra sofrâ döküntülerini yalamağa gelen bedbaht bir sokak kedisi. Kendine mahsus hiçbir fikri, daha doğrusu hiçbir fikri yoktur. Batı dili bilmez. Osmanlıca bilmez. Ebediyen vesayet altındadır. Huysuzluğu intibaksızlığından gelmektedir. İntibaksızlığı tembelliğinden. Sağın cilasını kazıyın, altından kıskançlık çıkar. Üzümlle tilki hikâyesi.

Sol, papağandır. Öğretilenleri tekrar eder. Topaldır, koltuk değnekleri ile yürür. Hareket etmek için mutlaka bir batılıya muhtaçtır. Dost olmanız için dilini konuşmanız lazım. Dilini, yani seçtiği pirin, mürşidin dilini. Sembollere ve sloganlara mahpustur. Reçete ister.

Biz Osmanlıdan yobazlığı devraldık. Batının taarruzu karşısında yobazlık bir kaleydi. Yobazlık ananeye kaçıştı. Deniz kızlarının şarkılarını dinlememektir. Korkuydu. Belki zaman dışına çıkmaktı. Aydınlar deniz kızlarını dinlediler ve mahvoldular. Bu yeni yobazlık, kendimize ait her mukaddese kulaklarımızı tıkayıştır. Kendimizden kaçıştır.

Nereye?

Şuursuzluğa. Ananeye kaçış kavgayı kaybetmiştir. Ananeden kaçış kavgayı kaybetmiştir. Biri kaybettiği cennetin sırası içinde, öteki yeniliğe, yani ananesizliğe mütehasır. Ama her ikisi de aynı vicdan huysuzluğundan mustarip. Sağ, batı düşüncesini memnu meyve sayıyor. Batılılaşırken bir günah işlediğine kani. Sol, kayıplarının muhasebesini şuurlu olarak yapmıyor. Müphem biyolojik bir arayış. Kendine yakıştıramıyor "gericiliği". Sağın çürümüş olduğunu biliyor. Her türlü usaresini, hayat cevherini çoktan kaybetmiş bir müstahase sağ. Sağdan hiçbir uyarıcı ve diriltici haber gelmeyeceğine inanmıştır. Sağ da solu düşman biliyor. Kaliban'ın Prospero'ya bakışı.

Bu anlaşmasına imkân olmayan iki düşman arasında, münzevi aydın, hareketini nasıl ayarlayacak?
İşte bütün mesele. Bu sağa ancak merhamet duyulur, muhabbet değil. Korkak, pısrık, kıskanç, sembollere ve sloganlara mahpus. Kendinden kafiyen emin değil. Soldan yüz bulmadığı için sağ. Soldan, yani solun efendilerinden. Sağda rahat değilim. Çünkü gerçekte sağ yok.

Kim sağ?

Kaplan mı?

Kaplan zaafı olan adam. İyi Fransızca bilmiyor, tesadüfen Türkoloji ile uğraşmış, ama utanç duyuyor bundan. Muhammed'ten (sallallâhü aleyhi ve sellem) fazla Marx'a yakın. Marx'a yakın, çünkü Marx: batı. Bir Ziya Gökalp Osmanlıcılığı, yani Osmanlıcılığın kökten inkârı ve tahribi. Batıyı iyi bildiğim için bana hayran. Batıya düşman olduğum için bana düşman. Yahya Kemal gibi ve Yahya Kemal kadar -hayır Yahya Kemal'den çok az- Osmanlı edebiyatına hayran. Yahya Kemal'in Yunancılığı, çevrede mâkes bulabilseydi Yunancı olurdu Yahya Kemal. Bir müsteşrik Osmanlıcılığı. Dekoratif bir Osmanlıcılık. Ama zeki bir adamın Osmanlıcılığı, rafine. Kaplan da böyle bir rafinman yok. Onda her şey vülger. Korkak, kaçak. Sağlığından utanan bir sağ. Dostluğu da düşmanlığı da belli değil. Masa dostluğu. Erol arayan bir çocuk. Arayan ve bulmadan bulduğunu sanan. Etrafındakilerden daha âlim. Ama nazariyeci olmak kabiliyetinden uzak. Zekâsını bozuk para olarak harcıyor. Lüzumsuz düşmanlıkları, lüzumsuz taraf tutuşları var. Niçin harcıyor kendini? Daha ne kadar harcaabilir? Meçhul. Şimdiden tükenmiş gibi.

Sağın temsilcisi bir Kabaklı kalıyor.

Hangi sağın?

Kabaklı'nın sağcılığı müphem bir mazi hasretinden -şairane bir hasret- ve komünizm düşmanlığından ibaret. O da sağın mevcut olmadığına inanıyor. Ötekiler büsbütün süprüntü. Ötekiler kim?

Sezai Karakoç mu? Yazıları günlük kokuyor. Camiden fazla kilise.

Ergun ham bir zekâ.

Yeteri kadar batılı olamamaktan mustarip.

BU ADAMLARLA NE YAPILABİLİR?

HİÇ..

Gazetede istediğimi yazamıyorum.

Zaten yazdıklarım da kayboluyor.

Batı ile savaşıyorum. Oysa onların nazarında tek değerim: batılı olmak.

Attila solda kalmalıydın diyor. Hangi solda?

İlerici düşünceye istikamet veren son derece mürteci üç organ var:

Cumhuriyet, Varlık, Türk Dili. Cumhuriyet, kurulduğu günden beri tefekkürü felce uğratmağa memur. Kurulu düzenin gerçek koruyucusu. Genç dikkatleri eski fetihlere çivileyen sahte bir ilerencilik. 1974'te Atatürkçü. Varlık, Cumhuriyet'in aylık nüshası. Aynı fikir sefaleti, aynı namussuzluk, aynı sahtekârlık. **Nadir Nadi ile Yaşar Nabi ikiz kardeşler.** Reculiyetten, samimiyetten mahrum iki harem ağası. Memlekette düşünen insanın türeyememesi bu iki düzenbazın marifetidir. Bu iki düzenbaz belli emellerin temsilcisi, yani fert değil lejyon. "Ortadoğu" bir meçhuldür. Kötü bir meçhul. Ama meçhul. Ortadoğularla bir miktar yol arkadaşlığı yapılabilir. **Cumhuriyet ve Varlık kuruluşundan beri lağım.** Üstelik bu lağım girmek hürriyetine de sahip değilim. Yani alçalmağa mizacım müSaid de olsa beni almazlar. Güvenemezler. Türk Dili de malum. Ortada meşru solu, yani kurulu düzenin himayesi altındaki solu, istikbale istikamet veren solu bu üç neşir organı temsil ediyor. Ne ben kendim kalarak bunlara katılabılırım, ne onlar beni içlerine alırlar. Yani kader hükmünü vermiştir. Başka nerede yazabilirim?

Solun bütün nüanslarıyla kaynaşmama mani olan büyük bir engel var: kullandığım dil. Ondandır vaz geçebilir miyim?

Ondandır yaz geçmek bütünden vaz geçmek değil mi?

Sağ, okumuyor. Boşuna bağıyorum.

Sol diyalogdan kaçıyor.

Küskün.

Ötüken'in bastığı kitap okunmazmış!

Peki siz basın!

Cevap yok.

Bu çemberi kırmak mümkün değil.

Son tahlilde hudutlu imkânlarımızı isteyene bezletmekten başka çare yok.

Sol, sağın gösterdiği dostluğu göstermiyor.

İhanet etmişiz!

Neye ve kime?

HÜKÜMLERİMİ TAYİN EDEN

Göze, beni tanıtmak istiyormuş. Dostça bir arzu. Yıllarca sesimi duyuramamanın acısı içinde yaşadım. Ama kime ve nasıl tanıtacak?

Sualler haindi. Gazeteci alışkanlığı. Fikrî hayatımda geçtiğim merhaleler. Bunları vuzuhla tayin kabil mi?

Önce çevreye intibak. Cami, dua. Sonra çevreye isyan, şovenizm. Fakat ne o dindarlık taklidi ruhî hüviyetimi ifşa edebilir, ne saldırcı milliyetperverlik. Sonra sosyalizm. Bütün bu tahavvüllerin merkezinde yalnızlık kâbusu. Önce çevreye bağlanmak, olmayınca daha geniş bir çevreye, bir belkiye, bir müphememe. Nihayet gizlide tehlikelide, cihanşümulde karar kılış. Hayır. Bütün bu tercihlerin bir tefekkür çilesinden doğduğunu sanmıyorum.

Ne Marx'a geldiğim zaman Marx'i tanıyordum, ne Türkçülüğüm bir araştırmanın mahsulüydü.

Sosyalizmden nasıl ve niçin ayrıldığımı da bilmiyorum?

Ayrıldınız mı ki?

Bu suale kesin bir cevap vermek güçtür. Sosyalizm bir kilise olarak ürkütüyor beni. Bizim, tefekkürden nasipsiz gecekonda sosyalistleri aklıma geldikçe ürperti duyuyorum. Sosyalizmi içtimaî haksızlıkların sona ermesi, liyakatin yerini bulması, acı çekenlerin gözyaşlarını dindirmek suretinde anlarsak sosyalistim. Daha doğrusu hislerimi ciddî bir tahlile tabi tutmadım, hislerimi diyorum çünkü saf düşüncenin ideolojik tercihlerle alakası olmadığını biliyorum artık. Muhakkak olan şu ki, hayatıma istikamet veren bu gençlik rüyasının aleyhinde bulunmak beni tedirgin ediyor. Dürüst olmak için ilave edeyim. Sosyalizm kelimesi çok müphem geliyor bana. Fazla Avrupalı geliyor. Başka bir dünyanın temayüllerini, isyanlarını, ümitlerini aksettiren bir kelime. Belki yerinde güzel. Yerinde yani kitapta.

Çarpışan iki medeniyet var: Türk-İslâm medeniyeti bin yıl fetihler yapmış, belli ölçüleri, belli zaferleri, belli başarıları var.

İhtiyarlamış.

Hıristiyan Batı medeniyeti hem temelinde, hem de içtimaî yapısında farklı ve başka.

Bence en esaslı fark: insana bakışlarında. Osmanlı için insan uluhiyetin nushayı suğrası. Mukaddes ve muhterem. Servet ve mevki gibi tesadüfi tefavütlerin dışında bir insan haysiyeti var. Batıda yok bu. Batı evvela kendi insanına karşı zalim. Batının tarihi, bir sınıf kavgası tarihi, doğru. Bu egoizm, coğrafi hudutların dışında büsbütün azgınlaşıyor. Avrupa, insanı tabiatın bir parçası saymaktadır. Dış dünyayı kaprislerine alet eden Batı, insanı da aynı muameleye tâbi tutar. Yani bir tünel açmak gerekince nasıl dağ delinirse ferdî veya zümrevî bir menfaat uğrunda da Batının feda etmeyeceği beşerî kıymet yoktur. Osmanlı mucizesi bütün mucizeler gibi faniydi. Bir yanda maddeci, şiiiriyeti olmayan, sert ve keskin bir zekâ. Ötede bir büyük çocuk saffeti. Yenildik. Yığın aslî cevherini her gün bir parça daha kaybediyor. **İntelijansiya her an bir az daha köpekleşmekte.**

Evet.

Avrupa'nın Yeniçerisi bu intelijansiya.

Kendi tarihini tahribe memur.

Şuursuz ve idraksiz.

Bu garip zümre sağ-sol gibi tasniflere yan çizer. Yani bir kısmını şu etiketle, bir kısmını başka bir etiketle teşhir ve tesbit etmeğe imkân yok. Bu zümrenin mümeyyiz vasfı yobazlıktır. Düşünmeden korkar ve diyaloga tahammülü yoktur. Bunları yazarken ifadesi güç bir nedamet duyuyorum.

"Ortadoğu"ya yazı hazırlamam lazım. Lazım ne demek?

Yıllardan beri karşıma çıkan meseleler üzerinde düşünmeye çalışıyorum. Düşüncelerimi imkân buldukça aktarıyorum çağdaşlarıma. Cevaplarımız suallerle hudutlu. Sorulan sualler hep aynı olunca

cevaplarda da büyük bir tazelik aramak boş. **Sorulmayan suallere cevap vermek, insan takati dışında.** Benim bütün kuvvetim mümkün olduğu kadar tarafsız oluşumdan geliyor. Yani hükümlerimi tayin eden ihtiraslarım değil. Belki tek kurtuluş imkânım (tek kurtuluş imkânım derken şunu kastediyorum: Hayatı yaşanmağa layık görmeğe devam etmem), vuzuhu fethetmek: başka bir tabirle etra-fımdakilere manevî üstünlüğümü, yahut değerimi kabul ettirmek.

Nerede okudum?

Fizyolojik hususiyetlerim neler?

Bu kabil ifşaat beni rahatsız eder. Bunlar beşerî olmayan taraflar. Yani biyolojik. Şimdiye kadar yazılarımda "ben" zamirini nadiren kullandım, ifşadan hoşlansam roman yazardım. Acılarımız ve felaketlerimiz beşerleştiği ölçüde edebiyatın konusu olabilir. .

15 Aralık 1974 OSMANLI TARİHİNİN MİRASI

Osmanlı tarihinin bugünkü Türk insanına mirası nedir?

Yarını inşa ederken tarihî vasıflarımızdan ne ölçüde faydalanabiliriz?

Maziden gelen temayüllerimize dayanarak nasıl bir istikbal inşa edebiliriz?

Başka bir tabirle Türk insanı kapitalizme mi sosyalizme mi yatkındır?

Osmanlı birçok unsurların mesut bir terkibi. Orta Asya'dan getirdiği biyolojik vasıflar: bir başbuğ etrafında toplanmak, gözünü daldan budaktan esirgememek, bir kelimeyle birçok göçebe medeniyetlerinde ortak olan: **asabiyet**. Bu temel seciye islamiyetle kaynaşınca büyük bir medeniyetin mimarı oldu. Osmanlı bu medeniyeti kurarken kendi kendini de inşa ediyordu. Tanzimata kadar, gerek İslâm'dan önceki, gerek İslâm'dan sonraki Türk insanının farikaları

1- fedakârlık,

2- devletle birleşme..

Adeta uzvî, bir kaynaşmaydı bu. Devletle din, dinle millet tek varlık halindeydi.

Bu tarih Batıninkinden çok farklı mıydı?

Batı tarihini, içtimaî sınıflar izah eder. Anahtarı ferdiyettir. Kişi, yalnızlığını lonca, kilise gibi bazı topluluklarda unutmaya çalışır. Fakat ya zalimdir, ya mazlum. Batıda millet yoktur. Yoktur çünkü Roma'dan itibaren sınıflar vardır.

Patrisyenler, plepler, köleler, feodal beyler, toprak köleleri, burjuvazi, proletarya.

Her milletin içinde birkaç millet vardır. Bugüne kadar böyledir bu. **Osmanlı'da sınıf yoktur.** Para bir tahakküm vasıtası değildir, bir hizmet vesilesidir. Batıda maddî güç yani iktisat, ezilen sınıflar için bir kurtuluş imânıdır. Köleler (toprak köleleri) feodal beylerden para sayesinde hürriyetlerini satın alırlar.

Osmanlı İlay-i Kelimetullah için hayatını seve seve verir. Yani bağlandığı dava uğrunda hayatını istihkar eder. Avrupalı ancak yakın ve elle tutulur çıkarlar uğruna fedakârlık yapabilir.

Osmanlı, ülkesinin kapısını bütün insanlara açmıştır. Başka türlü düşüneni korur. Sadece hatasında ısrar ettiği için merhamet duyar ona.

Osmanlı istismar için ülke fethetmez, imar için fetheder.

Osmanlı'da adalet bütün müesseselerin belkemiğidir. Kısaca Osmanlının asırlarca gerçekleştirdiği içtimaî nizam bütün sosyalist ütopyaları aşan bir cennettir. Sosyalizmin istikbalde gerçekleştireceğini umduğu cemiyeti Osmanlı mazide gerçekleştirmiş bulunuyordu.

Osmanlı kapitalizmi yamyamlığına hiçbir zaman iltifat etmemiştir.

Osmanlı mizacı ile kapitalizm uyuşmaz. Bu itibarla yarınki cemiyeti inşa ederken kendi temayüllerimiz, yani tarihî mirasımız bahis mevzuu ise, kuracağımız cemiyet mutlaka sosyalizme benzeyen bir cemiyet olacaktır.

Kapitalizmin manivelası kârdır.

Osmanlıda kâr diye bir mefhum yok. Sonra kapitalizm pazar istihsalidir, pazar için istihsaldir, pazar için istihsal bazı ülkelerin hammadde pazarı haline gelmesini icab ettirir...

9 Ağustos 1975 ENTELEKTÜELLİK

68 lere kadar insanlığın düşünme tarihini tavaf eden bir şakırtım. Düşünmüyordum, başkalarının neler düşündüğünü öğrenmeğe çalışıyordum. Uzun süren bir çiraklık. Bugün bütün nas'ların peçesini

sıyrılmış, bütün hakikatları tenkit süzgecinden geçirmiş, hakikatten başka tecessüsü ve yaşayış sebebi kalmamış insanım.

Entelektüel, içtimaî bir sınıfın parçasıdır. Ondan ayrılamaz. Düşman sınıfla dövüşerek gelişir ve olgunlaşır.

Türkiye'de içtimaî sınıflar mevcut olmadığından entelektüel de yoktur.

O halde ben de entelektüel değilim. Acaba?

Sınıfların kaotik bir mahiyet taşıdığı bir ülkenin kendine göre meseleleri yok mudur?

Gerçek entelektüel önce ülkesinin haklarını, düşman bir dünyaya haykırarak görevlidir. Yani rüşeymî bir mahiyet taşıyan şu veya bu sınıfın ideolog veya demagogu olmamak, ülkesinin bütününü, bütün ülkelere karşı müdafaa etmek vazifelerin en büyüğü değil mi?

Şüphesiz ki böyle bir tasavvur, şairane bir ütopyadır. İnsan kucagında yaşadığı toplumdan sıyrılamaz. Sıyrılırsa, okunmaz ve anlaşılmaz. Hayatının sonuna yaklaşan bir insan olarak zaten çoktan beri kaybettiğim yaşama sevincini bu sınıflar üstü hakikatlerin taharrisinde buluyorum. Bu itibarla mezarların ötesinden seslenir gibi seslenebilirim çağıma. Daha doğrusu ülkeme. Ama okunur muyum?

Sesim duyulur mu?

Herkes bir an önce sınıf duvarlarını yükseltmek ve kinlerini semirtmekle uğraşırken kimse beni dinler mi?

Meşhur bir adam da değilim. Kalabalığın benimsediği edebî bir nevi temsil etmiyorum. Ne romancıyım, ne şair, ne tarihçi. Sadece dürüstüm, çok okudum, çok düşündüm, Beşerî ihtiraslardan uzağım. Bütün bu vasıflar bir düşünce adamının hamurunu yapar. Romancı, alışılmış ve bütün zevklere seslenen bir silahla mücehhezdir. Yüzyıldan beri herkes hikâye okur. Şair ezelden beri aşınası olduğumuz bir dost. **Düşünce adamı, mazinin tanımadığı bir mahlûk.**

Osmanlı için mühim olan, ciddiyet ifade eden, uğraşılmağa değer bilgiler hudutluydu. Tefsir, Hadis, Fıkıh vs. İslam hayatın bütününü kucaklıyor, düşünceye ihtiyaç bırakmıyordu. Her şey Hindin "Sutra"larında olduğu gibi, Kuran tarafından teferruatıyla tespit edilmişti. Karımızla hangi gün yatacağımız, nasıl taharet edeceğimiz önceden tayin edilmişti. Bu çok girift, çok şümüllü programı olduğu gibi tatbik etmek kâfi idi. Osmanlının karşısında kendininkine rakip bir düşünce de yoktu.

Sınıf-ı ulema neyi yıkmaya çalışacak, kiminle görüşecek, hangi yılanları boğacaktı?

Osmanlı medeniyeti bir iman ve aksiyon medeniyetidir. Sınıf-ı ulemaya ideolog diyemeyiz. İdeolog içtimaî bir sınıfın emrinde, hakikat ile yalanı uzlaştırarak, bağlandığı sınıfı şuurlandıran bir nevi uzmandır.

Osmanlı, Avrupa'ya karşı yalnızdır. Ama kılıç ve adalet ile muzaffer olan bir ülkenin kendini lafla müdafaya ihtiyacı yoktu. **Evet Osmanlının maşerî vicdana benzeyen bir dünya görüşü vardı, fakat ideolojisi yoktu. Avrupa'nın dünya görüşleri ise birer ideolojiden ibarettir. Osmanlının dünya görüşü tezatlar içinde gelişmedi.** Kaynağı ilahî idi, ancak şerhler ile tefsirler ile zenginleşebilirdi. Ve öyle oldu. Vurgulayalım: Osmanlıda Avrupa'nın anladığı manada kılı kırka yaran tenkitçi ve dünyaya çevrilmiş bir düşünce de yoktur, bu düşünceyi imal eden bir intelijansiya da. Entelektüel batılı bir hayvandır.

AYDINLA ENTELEKTÜEL AYNI KİMSE MİDİR?

Hayır.

Entelektüel, ya zamanını doldurmuş değerlerin aktarıcısı, ya yeni bir dünya kurmağa çalışan bir içtimaî sınıfın yol göstericisidir.

Aydın ne mazesini bilir, ne geleceği hakkında aydınlık tasavvurları vardır. Ülkesi ile göbek bağı çoktan koparmıştır. Yaşayıp yaşamadığı halkın umurunda değildir. Bizde bu kelime sadece okur yazar manasındadır. Kendini küçük görür. En ciddileri ya Marx'ın tebasıdırlar, ya Muhammed' sallallâhü aleyhi ve sellem'in tekrarlayıcısı. Mustagrip veya mustarip. Türk'ün düşünebileceğine inanmazlar. ,

Batının en adi düşünce simsarı mukaddesdir onlar için. Oysa entelektüelin ilk vasfı tenkitçiliğidir. Entelektüel, dünyayı her gün yeni baştan kurabileceğine inanan adamdır. Descartes'dan beri aklın ve idrakin cihanşümül olduğunu anlamıştır.

Şimdi, putlarını tekmelediğimiz bu rüşdünü ispat etmemiş çocuklar bizi nasıl okur?

Marx'dan veya Seyyit Kutup'tan uzaklaşmaları kabil mi?

Biliyorum ki kabiliyetlerimden çok hadiselerin sırtıma yüklediği bu entelektüellik, yani her şeyi kendi gözümle görmek, hakikatları pervasızca çağımın suratına haykırmak misyonunu başaracak güçte değilim.

1 Ocak 1978 / Saat 12.00 SAİD NURSİ İLE KENAN RİFAİ

Said Nursi ile Kenan Rifai.

Biri medrese öteki tekke.

Said'in müridi, yığın, midye gibi bir kayaya yapışmış.

Said, nasların katı ve karanlık duvarları arkasında konuşuyor. Hitap ettiği toplum yalnız hayalinde mevcut. Ama bu hayalî insanlar o konuştuğunda gerçekleşiyor. Yani nurculardan önce kelam var. Anlaşılmayan, esrarengiz, çağdı. Kabuklarına çekilen yüz binlerce insan bu sesin cazibesıyla uykudan uyanıyor. Bir havariler ormanı. Yekpare ve kesif. Ağaçlar kaynaşmış birbiriyle. Dallarında kuşlar cıvılamıyor. Adsız bir uğultu.

Nur Risalelerinin bir fırtına rüzgârına benzeyen, zaman zaman heybetli, zaman zaman boğuk yankısı. Bu sahipsiz, bu unutulmuş bu tarihin dışında yaşayan kalabalığı Nur Risaleleri etrafında toplayan kuvvet ne?

Yeni bir hakikat, bakir bir düşünce, akıncı bir ruh mu?

Hayır. Said Nursi bütünüyle bir tekrardır. Gazap, tehdit ve horlayış. Ama zulmün ahmakça taarruzu bu münzevî sesi sayhalaştırmış. Laisizmin kartondan setleri birer birer yıkılmış bu sesle. Şehirle köy, çağdaş uygarlık düzeyi(!) ile Anadolu, Batının yalanlarıyla mağlup bir medeniyetin rüyaları, arayanlarla bulanlar, tereddütle inanç., iki dünya halinde ayrılmış birbirinden. İlmin yobazları için, bu emekleyen, bu kekeleyen topluluk bir yüz karasıdır. Düşünmezler ki bu kendi yüz karalarıdır. Filhakika nurculuk bir tepkidir. Kısır ve yapma bir üniversiteye karşı medresenin tepkisi. Nur Risalelerinin gücü, bir isyanı dile getirişlerinden. Temyizi olmayan bir mahkumiyet kararı. Derbeder, perişan, karanlık. Ama samimi ve dürüst. Şuuraltının çılgılığı. Bir yanda düşüncesizlik, bizim olmayan değerler ve samimiyet yokluğu. Ötede için için kaynayan ve bir menfez arayan ihtibasa uğramış duygular. Batının tabiri ile filoneizmle mizoneizm. Tanzimattan beri yurdumuzu perişan eden illet, teceddüt aşkı. Her şeddi yıkan bu çılgın aşkın karşısına tek hisar kurulabilirdi: nurculuk, ifrat tefriti yaratacaktı ve yarattı. Bu iki zıt kutup arasında bir anlaşma zemini bulmak kabil mi?

Hiçbir mahpes sağlam bir kale değildir. Tarih mumyalanamaz.

Nurcuları deve kuşu haline getiren, aydınların anlayışsızlığı. Unutulmasın ki iman kendi kendine yeter. Her nurcu fert olarak bahtiyardır. Ama kökünden kopmak, yosunlaşmak kimseye mutluluk getirmez. Nurcular adalarında hayatlarına devam edebilirler. Onları yok farzetmek onlarınkinden çok daha vahim bir gaflettir.

Hülâsa edelim. Said Nursi bir kavga adamıdır. Yalçın bir irade, sert, müsamahasız bir mizaç, sözü ile özü bir, tefekkür değil iman. Yogi ile Komiserin savaşı.

Kenan Rifai bir ondokuzuncu asır entelektüeli. Bir eski Galatasaraylı, İmparatorluğun uçsuz bucaksız coğrafyasında yıllarca dolaşmış. Geniş bir tecessüs. Büyük bir asimilasyon gücü. Zengin bir tecrübe. Bir parça Hint, bir parça Mevlana. Ve kanma bilmeyen bir yaşama susuzluğu. O da bir tekrar. Ama şeriatın katı kaidelerine mahpus değil. Aşkı dinleştiren bir Tanrı adamı. Müslümandan çok deist. Daha doğrusu panteist. Maddecilikle zehirlenen bir çağa ancak bu esnek, bu her şeyi kucaklayan inanç sesini duyurabilirdi. Said Nursi dağbaşında vaizler veren bir Sahyun nebisi. Hor görülenler, her şeyini kaybedenler, mukaddesleri çiğnenenler ona koştular.

Yusuf Kenan zarif bir salon adamı.

Herkesin nabzına göre şerbet vermesini biliyor.

Büyüleyici bir sesi, yakışıklı çehresi var.

Daha çok kadınları cezbedişi bundan.

Medreseden çok tekke.

3 Eylül 1978 Pazar / Saat 9.30 İMAN İLAHÎ BİR HİDAYET

Zola'nın romanlarında yoksulluk bir felakettir. O cendere içinde, insanlar bayağlaşıyor. Hayat cazibesini kaybeder, güzel olan ne varsa yok olur.

Dosto'da yaşanabilir bir iklimdir sefalet. Alkol bir nevi emniyet supabıdır. Kaderde nisbî bir adalet: kimse çok büyük, kimse çok küçük değildir.

Orwel de Paris'in bir kenar mahallesini sergilerken Zola'ya göre daha insafılı, çok daha müşfikdir. Hayat bütün kahırlarına rağmen yaşanılmağa layık.

Okuyucu ister istemez şöyle bir sualle karşı karşıya: **saadetle felaketi ayıran sınır nasıl çizilebilir?**

Hepimiz sefil birer kuklayız. Tek gücümüz: intibak kabiliyeti. Çevreye uymayanlar, uyamayanlar demek istiyorum, ezilip gider.

Sartre insan hürriyetten kurtulamaz diyor, eli ayağı bağlı, hürriyet denizine atılmış. İstese de istemese de hür.

Bu nasıl bir hürriyet?

Havaya fırlatılan taşın hürriyeti. Hürriyet, vehimlerin en çılgını.

Determinizm deli gömleğinden daha insafsız: yalnız kolunuzu bacağınızı hapsetmekle kalmaz, ağzınızda da tıkaç. Determinizm, daha girift, daha esrarlı, daha âlemşümul bir gerçeğe sözde-aydınların taktığı ad. Eski Yunan, ananke, fatum, nemesis demiş bu meçhul, bu korkunç güce; Hint, karma; semavî dinler, kader.

Halk, mefhumu daha da müphemleştirmiş: felek.

Felek kim?

İblis mi, Tanrı mı?

İslamiyet kaza ve kaderi, esrarına akıl erdirilemeyecek bir sır olarak vasıflandırmış. Neyzen ne kadar haklı: "**çözemez kimse bu dünya denilen kördüğümü**"... Hayyam da aynı şeyi söylememiş mi... "**Efsane söylediler ve uykuya daldılar**". Hiç kimse bir zerre aydınlık getirememiş. Efsane veya şarkı, manasını herkesin başka başka anladığı bir avuç kelime.

Bazısı güzel, kime göre?

Bazısı çirkin, kime göre?

Sükuta okunan kasideler de başka bir hezeyan: insanın hayvana özenmesi, hayvana ve maddeye. Ama bir çaresizliğin şuuru olabilir sükut, bir silahları bırakış, bir teslimiyet. Mutlak karşısındaki aczi efendice itiraf. **Babam konuşmadı. Ben çok konuştum.**

Ne değişti?

Hiç!

Kelimelerin müessiriyetine inanmıyorum. Milyonlarca defa tekrarlanan bu söz yığınları nota kadar bile manalı değil. **GALİBA TEK KURTULUŞ İNANMAK. AMA ONDA DA HÜR DEĞİLİZ. İMAN İLAHÎ BİR HİDAYET.**

1 Nisan 1979 Pazar / Saat 10.00 EZELÎ BİR ŞİFADIR ALDANMAK

Vehimlerin yaprak yaprak döküldüğü her geçen yıl biraz daha kaditleşir ağaç. Çocuk, istikbale taşan bir ümitti, yıllarca yetiştireceğim diye çırpınıp durdun. Ne oldu?

Hint'e gömdün rüyalarını. Cehennemde bir gül bahçesi yaratmak istedin. Tanıdığın ve tanımadığın dostlara buyrun diyebileceğin bir gül bahçesi.

Ne oldu?

Ne acılar kelimeye aktarılabilir, ne sevinçler. Güneş altında söylenmeyen ne kaldı?

Don Kişot için hakikat şövalye romanları idi. Avillah Therese için, Kitab-ı Mukaddes, ikisi de inandıkları için savaştılar. Sainte Therese, Kilise'nin masallarına aşıkı. Don Kişot, çevresindeki masallara, İslâmiyet de Marksizm de belli bir coğrafyanın, belli bir medeniyetin masalları. Hayat büyük, çılgın, deli dolu, ikisinin de dışında. **Hiç kimse Babil kulesine söz geçirememiş.** Kilisenin nasları kocakarı hikâyesinden daha çürük çarık. Ama bir Pascal, bir Lamennais, hatta bir Dosto benimsemiş masalları, insanoğlunun budalalığı korkunç ve hudutsuz.

Eflaki Dedenin anlattığı menkıbelerle sosyalizmin inşa ettiği tarih aşığı yukarı aynı.

Hakikat nerede?

Bir zamanlar Descartes'lara, Büchner'lere, Nordaulara inanırdım. **Şimdi... şüpheden bile şüphe.** Acz-i mutlak tesellisine bile sahip değiliz. Hiçbir şey mutlak değil. Keşiş Meslier yıllar yılı vaazler vermiş. Çevresindeki bütün itibarî yalanları yüzde yüz benimsemiş, tekrarlamış, kökleştirmiş. Ama her

akşam isyan ve acılarını kağıda dökmüş. Ne kadar haklı. Her düşünen bir parça keşiş Meslier'dir. Konuşmayan bir keşiş Meslier.

Düşündüklerimizin ne değeri var?

Başkalarını tedirgin etmek için sözde-hakikatlarımızı haykırmak, terbiyesizlik.

Celalettin büyük bir insan.

Herkes öyle diyor. Yüzbinlerce talihless eteğine yapışmış üstadın. Asırlardan beri hükümler. Ona dil uzatmak ne haddine?

Tanıyor musun ki?

Hayır. Hiçbir şeyi, hiç kimseyi tanımıyorum.

Tanıyanlar tanıyor mu ki?

Tanıyanlar, daha doğrusu tanıtımlar. Gölpınarlı'ya göre, üstat, çağının peşin hükümlerine başkaldıran hür-endiş bir düşünce adamı.

AYNI GÖLPINARLI'YA GÖRE, ŞEMSETTİN TEBRİZİ İLE SODOM'UN YÜZ GÜNÜNÜ YAŞAMIŞ, MEZHEPSİZ, MUKADDESATSIZ BİR SAPIK, 13. YÜZYILDA BİR MARKİ DÖ SADE. SOHBETLERİNDE BUNU SÖYLEYEN GÖLPINARLI, KİTAPLARINDA BAŞKA TÜRLÜ KONUŞUYOR.

HANGİSİNE İNANACAĞIZ?

EFLAKİ DEDE ÜSTADIN KERAMETLERİNİ KİTAPLAŞTIRMIŞ.

AYNI İNSAN HEM VELİLER VELİSİ, SULTANLAR SULTANI., HEM ŞEYTAN.

Celalettin'i geçelim. İsa Peygamber, bazısına göre tenperver ve sapık bir serseri, bazısına göre Allah'ın oğlu, insanlığın ezeli günahını bağışlatmak için çarmlıha gerilmiş. Bu zıt hükümlerin hepsine birden doğru demek mümkün mü?

Nordau da bir çok meslekdaşları gibi mistisizmi akıl hastalığı sayıyordu.

Nordau kim?

Adını bilen bin kişi ya var ya yok. Mistikler, Hefmes'ten bu yana insanlığın büyük bir yekûnunu kaz gibi gütmüşler.

Hakikatin ölçüsü ne?

Müritlerin sayısı mı, inandırma gücü mü?

Hallaç divane miydi, dahi mi?

Muhyiddin İbn Arabi, Sühreverdi, İbn Bâce, İbn Rüşd, İbn Sina., onları anlayamıyorum. Anlayamayacağım da.

Anlasam ne olur?

O kadar derin bir cehaletle bu adamlara dil uzatmak düpedüz edepsizlik. Herkes bir mukaddese sarılmış. Mukaddeslerin abes olduğunu nasıl iddia edebilirsiniz?

Teklif edebileceğin hiçbir değer yok. İbn Haldun, Balzac, Marx., tezatlar içinde çırpınan birer divane.

Neyi aydınlatmışlar, kime göre aydınlatmışlar.

Zavallı Fikret! "inan Haluk, ezeli bir şifadır aldanmak" demiş.

GALİBA TEK DOĞRU SÖZ BU.

21 Ekim 1980 / Saat 15.30 OSMANLIDA FİKRÎ FAALİYET

Cevdet Paşa'nın hayatında iki facia var. Biri yabancı dil öğrenememesi. Medresenin ciddi disiplininden geçen, çalışkan, ağırbaşlı devlet adamı, topraktan biten mantarlar gibi çevresini saran zıpcıktı entelijansiyadan nefret eder. Merhaleleri birer birer geçmemiş, her basamağın çilesini ayrı ayrı çekmemişlerdir. Fakat bağırıp çağırın ve küçük dağlan biz yarattık diye haykıran onlardır. Paşa'nın içine şüphe düşmüştür. **Kendi değerinden şüphe, putlarından şüphe.**

Hayatının ikinci faciası, fikir adamını can evinden yaralamıştır. Encümen-i Daniş tarafından 1776'dan 1825'lere kadar Osmanlı tarihini yazmağa memur edilen Cevdet, giriştiği için ne güç, ne mesuliyetli bir teşebbüs olduğunu çok geç anlamıştır. Zira kendisinden istenilen Tanzimatın müdafaasını yapmaktır. **Tanzimatın temeli ise, Yeniçerilerin ilgasıdır.** Paşa bu asırlık ocağın imhasını nasıl alkışlayabilir?

Tarih, ilk ciltten son cildine kadar 1826 katliamını mucip sebeblere dayamak endişesini güder. Cevdet Paşa bu metin müdafaaname'yi gönül huzuru ile kaleme alamazdı. Nitekim Sadullah Paşa'ya

yazdığı mektupta zamirini ifşa etmektedir. Hülâsa, Paşa'nın trajedisi, kişi olarak, takdis ettiği değerlerden kuşkulananlık zorunda kalması, tarihçi olarak, ömrünün en büyük eserine temel olarak aldığı Yeniçeri katliamının isabet ve hakkaniyetine itimat etmez olmasıdır. Yine geçelim...

Cevdet Paşa ile Namık Kemal arasında, ailenin biraz farklı kolları da var. Mesela Ahmet Midhat. Bir yanı ile Cevdet, bir yanı ile Kemal. Ama daha çok Cevdet. Mesela Suavi, Cevdetten çok Kemal. Demek ki kök aile Cevdet-Kemal ikilisi.

Yalçın Küçük, zeki, taşkın, deli dolu bir 1980 Namık Kemal'i. Daha önce de söylemiştim,. **Osmanlı, yakın akrabalarla evlenen aşiret çocukları gibi, hep kendi irfanı ile izdivaç ettiğinden hayatini kaybetmiş, dumura uğramış, yozlaşmış, dünyaya açılmamış.** Giderek yaratıcı bir iş olmaktan çıkmış fikrî faaliyet. Soğuk ve sıkıcı bir onanizm haline gelmiş. **Dünyaya açılmayanların kaderi sabahtan akşama kadar istimnadan ibarettir.**

Ya açılanların?

Sürüklenmek, parçalanmak, yabancılaşmak... yani kendisi olmaktan çıkmak. **Yalçın Küçük, Türk aydınının ayırıcı vasfını tek sözde vurguluyor: mütercimlik.**

Filhakika bizde münevver, Yunan istiklalinden sonra cemiyet sahnesine çıkar. Çünkü uşaklarımızdan vazgeçip milletlerarası münasebetlerde aracılık yapmak Türklere düşmektedir. **Tercüme Odası, yeni intelijahsiyanın döl yatağı.** Daha önce söylemiştim: İsmail Habip'in Teceddüt Edebiyatı Tarihi, Fransızca bildikleri vehmedilen yazarların genişçe bir fihristinden ibaret. Galiba Lastik Said söylüyordu: **"Üdebâ-yı hâzıra'nın başta gelenleri hep Tercüme Odasından yetişmiştir".**

Kaldı ki bu başkası olmak, kendi sesini kaybetmek, her hangi bir otorite karşısında silinivermek, Osmanlı insanının ezelden beri alışmış bulunduğu bir hal. Diyebiliriz ki, bütün Şark'ın nasibi tefsir ve şerh çemberleri içinde hüner göstermek. Tanzimattan sonra, Arapça ile Acemce'nin yerini Fransızca aldı. Arapça ile Acemce diri, bakir ve akıncı bir düşüncenin taşıyıcısı değildi. Osmanlı konuşmağa başladığı zaman, İslam düşüncesi hamle kabiliyetini kaybetmiş bulunuyordu. Yani Osmanlı müellifleri bir tekrarın tekrarı, bir yankının yankısı olmak mecburiyetinde idi. İctihat kapısı kapanmıştı. Her şey bid'at sayılabilirdi. **Bir Simavnalı Bedrettin araba izinden ayrılmağa kalkınca kellesi vuruldu.**

Demek ki Tanzimata kadar edebiyatımız yalnız şiirdir. Şiir, müphemini yani musikinin ülkesi.

Fikir olmadığı için nesir de yoktur. Tanzimattan sonra, büyük bir susuzlukla, kervan Batı'ya çevirir yüzünü.

Yeni ne söyleyecek?

Söylenenlerin kaçta kaçından haberdar?

Anladım sandıklarını ne kadar anlayabilir?

Tercüme Odası uşaklara yani robotlara lüzumlu olan mefhum ve cümleleri aşılamağa mahsus bir müessese, istenilen, belli emirleri getirip götürmek. Yani düpedüz bir taşıyıcılık. Paket taşıyıcılığı. İçindekileri aşağı yukarı bilerseniz yeter.

Evet, bir asırda az çok başardığımız, paketin muhtevasına nüfuz etmek, taşıdığımız nesnelere evirip çevirmek, biraz daha içlerine girmek.

Sonra meşhur facia: harf ve dil devrimi.

Haydi, her şeye yeni baştan soyun!

Birikim yok.

Bu beyin ameliyatları ölümle neticelenmezse, ne zaman, hangi bahtiyar şartlar içinde yeniden öğrenmeye başlayabileceğiz?

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Jurnal [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2010, Cilt II 2009.

CEMİL MERİÇ'İN "UMRANDAN UYGARLIĞA" KİTABINDAN

KENDİ SEMASINDA TEK YILDIZ

Minerva'nın kuşu, alacakaranlıkta uçar.

Hegel

Mukaddimedeki tarih felsefesi, nevinin en büyük eseri.

Şimdiye kadar, hiçbir ülkede, hiçbir çağda,
hiçbir insan zekâsı böyle bir eser yaratmamıştır.

Toynbee

KALEDEKİ ADAM

Karanlık çöküyor Mağrib'e... İbn Selame kalesinde bir adam... Kulaklarında nal sesleri ve çığlıklar, dudaklarında bozgunların buruk tadı. Yirmi yıldan beri tarihle boğaz boğaza. Çağının her büyük faciasında ya oyuncu olmuş, ya seyirci. Saraylar, savaşlar, zindanlar. Ve en mağrur beldeleri yerle bir eden Kader.

Şuur uçurumların önünde uyanır. Düşünce, buhranların çocuğu. Adamın bakışları, sisleri deliyor. Kaderin yerine kanunu oturtuyor adam, kanunu yani muayyeniyeti. Anlıyor ki, cücelerin muzaffer olduğu bu küçük savaşlarda devlere yer yok. Kılıcı ile fethedemediği ülkeleri kalemiyle fethediyor, ülkeleri ve Ebediyeti.

İbn Haldun (1332-1406), Ortaçağın karanlık gecesinde muhteşem ve münzevî bir yıldız; ne öncüsü var, ne devamcısı. **Mukaddime**, çağları aydınlatan bir fecir, girdapları, mağaraları, zirveleriyle.

BİR KİTANIN CEHALETİ

Şarkiyat, sömürgeciliğin keşif kolu. *Mukaddime* yazarı, asırlarca kapitalizmin gelişmesini bekler Araf da. Batı irfanına İslâm dünyasını tanıtan ilk eser *Doğu Kütüphanesi...* ve *Doğu Kütüphanesinde* Mağrib yok... İbn Haldun'suz bir İslâm düşüncesi.

Baron de Slane, 1856'da **Berberiler Tarihi**'ni çevirir (İmparatorluk Fransası için mühim olan Mağrib'in mâzisisidir), 1862-68'de *Mukaddimeyi* (içtimaî bir talepten çok ferdî bir tecessüs). Tercüme uzun zaman yankısız kalır. Batı, o büyük kaynaktan sık sık faydalanır ama iktibaslarını titizce saklar. Doğu'nun bütün hazineleri gibi, *Mukaddime* de, her iştiyaya açık bir "mirî malı"dır.

Michelet, üstadı Vico'yu tanıtırken "**ondan evvel, tarih ilminin tek kelimesi bile söylenmemiştir**" der. Marx, tarihî maddeciliğin mübeşşirini bir kere bile anmaz. Weber'e göre, içtimaî ilimlerin yaratıcısı Avrupa. Sosyoloji tarihçileri de, sosyolojinin kurucusunu dünyaya gelmemiş farz ederler. İrfanıyla övünen bir kitanın, havsalaya sığmaz hayâsızlığı veya cehaleti.¹

¹ *La Grande Encyclopédie'mn* (Büyük Ansiklopedi, 31 cilt, 1885-1892) İbn Haldun maddesi bir laubalilik örneği (Tunuslu tarihçi ölümünden yirmi sekiz yıl önce katlettilir, sonra tekrar diriltilir). Avrupa'nın en büyük felsefe dergisi *Revue Philosophique'de* (kuruluşu 1876) yalnız bir kere söz edilir üstattan. Yazının başlığı şu: "İbn Haldun, XVI. asır Arap Sosyologu", iki asırlık bir hata. Durkheim'in kurduğu *Année Sociologique* adlı derginin (1896-1964) koleksiyonunda İbn Haldun'un adı bile geçmez.

İbn Haldun XX. asrın başlarına kadar Batı entelijansiyasının meçhulü. Kendini kâinatın merkezi sayan bu gafil entelijansiya'ya, tarih felsefesini kuran adamın Tunuslu bir düşünce fatihi olduğunu ilk haykıran Charles Rappoport'dur, tanınmış sosyalist ve sosyolog Charles Rappoport (Bkz. *Philosophie de l'Histoire comme une Science de l'Evolution*, Bir Evrim Bilimi Olarak Tarih Felsefesi, 1925, 2. baskı). Bu zat hakkında daha fazla bilgi edinmek için Bkz. *L'Homme et la Société*, No. 24-25, Nisan-Mayıs-Haziran 1972, s. 127.

Cuvillier, Manuel de Sociologie'sinin (Sosyolojinin El Kitabı, 1952) bir dipnotuna misafir eder sosyologumuzu. *Sosyoloji Sözlüğü*'nde (1970) daha insaflıdır. Ama yine de Hristiyanî peşin hükümlerin tasallutundan kurtulamaz, Sa-int-Augustin'in kurduğu tarih felsefesinin müslümanlar arasındaki değerli bir temsilcisidir İbn Haldun... Son şârihi Yves Lacoste'a göre, tarih ilminin yaratıcısıdır bu zat. İngiliz sosyologu Bottomore da İbn Haldun'u tarihî maddeciliğin mübeşşiri sayar.

SIRLARI DÖKÜLEN BİR AYNA

Mukaddime, Osmanlı aydınının XVI. asırdan beri tavaf ettiği bir âbide: **Taşköprülüzade, Kâtip Çelebi, Naima...** Fakat bu hürmetkâr aşinalık samimî bir dostluğa inkılab etmez. Tunuslu tarihçi, başka bir iklimin adamıdır; daha sert, daha buhranlı, daha ümitsiz bir çağın adamı. XVIII. asrın başlarında Pirizade, *Mukaddimenin* üçte ikisini Türkçeleştirir. Dürüst bir tercüme, ama dil girift, ibareler uzun. Geriye kalan kısmını Cevdet Paşa çevirir.

Osmanlının cihanşümul tecessüsü her düşünceye açıktır, temessüllerinde şuurlu bir tecessüs; tafrafuruşluğa da tenezzül etmez.

İnkıraz devri aydınının farikası, hazinelerinden habersiz olmak. Bu aydın bir ışık kaynağı değildir artık, sırları dökülmüş bir aynadır, Batı'yı aksettiren bir ayna. İbn Haldun'u nasıl ve nereden tanısın? ² Sonra Cumhuriyet ve zaman zaman beliren kendimize dönüş temayülleri. Bu devrin fikir adamları içinde, İbn Haldun'la en çok meşgul olan Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'dur. Tek meşgul olan da diyebilirdik. Hilmi Ziya 1940'da Bouthoul'un İbn Haldun'unu dilimize aktarır; derbeder, derme çatma bir tercüme.³ Sonra basından üniversite tezlerine sığırır, üstat; yani unutulur gider.

YENİ BİR TERCÜME

Nasıl unutulmasın? Dil devrimi, genç nesillerin Tunuslu tarihçiyle temasını imkânsızlaştırmıştı. İçtimaî ilimlerle uğraşanlar, İslâm dünyasının -belki de bütün dünyanın- bu en büyük içtimaiyatçısını, De Slane'dan okumak zorundaydılar. M.E.B., *Mukaddime*'yi çevirterek Türk irfanını yüz kızartıcı bir mahrumiyetten kurtarmağa çalıştı; çalıştı diyoruz zira yapılan tercüme bir garabetler meşheridir. Başka türlü de olamazdı... Çünkü işin ciddiyetinden Bakanlık da, mütercim de habersizdir.

Mukaddime bir hamlede fethedilmez. Atıfların ve imaların karanlık dehlizinden geçeceksiniz. Tanımadığınız mefhumlar kesecek yolunuzu.

İbn Haldun, külliyyatını tettebbu etmeyenlere sırlarını ifşa etmez eser.

Issawi, "*Mukaddime* çevrilemez henüz, diyor... önce dünya kütüphanelerindeki bütün yazmalar karşılaştırılmalı, bir 'edition critique' yapılmalı eserin. Sonra bir İbn Haldun sözlüğü hazırlanmalı ve Haldun'cular bir araya gelerek kullanacakları istilâhlar üzerinde anlaşmalı. Şimdilik kitaptan bazı parçalar çevrilebilir..."⁴

İBN HALDUN VE 'BUGÜNÜN SOSYALİZMİ'

Bakanlık tercümesi, kütüphanelerin tozlu raflarında unutulurken, Türk solu beklenmedik bir kaynaktan İbn Haldun adında bir sosyologun asırlarca evvel Mağrib diyarında yaşadığını... haber alır: Garaudy'den yapılan bir derleme.

Kimdi bu Garaudy?

Şarkiyatçı mı, tarihçi mi?

Ne biri, ne öteki. Fransa Afrika'daki sömürgelerini kaybedince, Fransız solu, istiklallerine yeni kavuşan bu ülkelerin "ilerici" aydınlarına hoş görünmek istemiş, bu işle Garaudy'yi görevlendirmişti.

Şarka yönelen bu tecessüs, sosyalizmin "Batıcı" üstatlarını kuşkulandırdı. Ne demekti İslâm düşüncesi? İbn Haldun da kim oluyordu? Türkiye'de konuk olarak bulunan tanınmış bir "toplumcu"

² Batılılaşan Türk entelijansiyası hikmet-i tarihin mucidini tesadüfen tanır. Başka bir medeniyetin menşurundan geçen çarpık yani muharref bir İbn Haldun. Yusuf Akçura'nın şahadeti -itirafı diyecektik- ne kadar ibret verici. Millî şahsiyetlerimizden nasıl uzaklaştığımızı, mektep kitaplarında dahi Batıyı nasıl adım adım ve körü körüne takip ettiğimizi anlatan Yusuf Akçura sözlerini şöyle bağlıyor: "Hasan Âli Bey (Yücel), Almanlardan veya Ruslardan istifade ettiği için olacak ki tarihte usulün tekâmülünü gösterirken İbn Haldun'u da zikretmeyi unutmamıştır" (1. Tarih Kongresi).

³ Bakınız, Eserlerini Nasıl Hazırlıyorlar? Cemil Meriç, Yücel Dergisi, Ağustos 1944.

4Bkz. Issawi Charles, *ibn Haldun: An Arab Philosopher of History*, London, 1950. Gerçi Avrupalı bilginler Issawi'nin ikazına uymamış, *Mukaddime*yi dillerine çevirmişlerdir. (Önce Rosenthal'in İngilizce tercümesi, New-York, 1958; sonra UNESCO tarafından yayımlanan Monteü'in Fransızca tercümesi Beyrut, 1967). Ama onlar uzun bir çalışmanın mirasçısıdır. Konuları ile ilgili bütün yayınları incelemiş, İbn Haldun'un dünya kütüphanelerinde mevcut çeşitli yazmalarını karşılaştırmış, ömürlerini harcamışlardır bu işe (bilhassa Rosenthal).

irfanımızı tehdit eden bu tehlikeli temayüllerle savaşmak için kemal-i celadetle kaleme sarıldı: "Politik doktrinde vahye dayanan devlet düzenini, ideal devlet düzeni saymaktan kendini kurtaramayan bir düşünürün (İbn Haldun demek istiyor) bugünün sosyalizmine vereceği bir şey yoktu".

Görülüyor ki, bu sayın bay, iki satırlık bir fermanla idamına hükmettiği İbn Haldun'u zerre kadar tanımadığı gibi sosyalizmi de ciddiye almamaktadır. Bugünün sosyalizmi ne demek? Sosyalizm bölünmez bir bütün değil mi? Tefekküre kapılarını kapayan bu bağınaz "izm" olsa olsa "obscurantisme"dir, sosyalizm değil.

AZGELİŞMİŞLİK

Bugün "azgelişmiş" denilen ülkelerden birçoğunun neden azgelişmiş olduğunu *Mukaddimeyi* okuduktan sonra daha iyi anlıyoruz. Kuzey Afrika tarihini asırlar boyu damgalayan Siyasî, İktisadi ve içtimâî başarısızlıkların sebebi, bu ülkede içtimâî zümrenin (Batı'daki burjuvaziye benzer bir sınıfın) yokluğudur. Çağdaş bir Fransız yazar, Yves Lacoste: Bugünkü azgelişmiş ülkelerin mazisi üç beş kelimeyle hülâsa edilebilir, diyor... Önce hamleler devri, sonra yavaşlayan, durgunlaşan, gerileyen ekonomik ve sosyal gelişme. İbn Haldun, bu medd ü cezirlerin içinde yaşamış ve onları anlamağa çalışmıştır. Buhranı ne Tanrının iradesiyle izaha kalkışmıştır ne dış güçlerle. Çöküşün sebebi, kucağında yaşadığı toplumun iç yapısıdır.

Geçen asrın sonlarına kadar hiçbir Avrupalı tarihçi, böyle bir idrak irtifasına erişememişti. "**Anlatımcı tarih**" e mahpus bir tecessüs, yeni ülkeler fethine çıkan o cihangir zekâyı, fazla "filozof" buldu. Tanrılarına sadık kaldı Avrupa. Büyük yabancı, sükûtta bir çemberle kuşatıldı; anlayışsız, hain, karanlık bir sükût.

ÜMRAN

Mukaddime yazan yepyeni bir ilim kurduğunun farkındadır; konusu "**beşerî ümran**" olan bir ilim. Tarihi, "**insan ilimlerinin ilmi**" yapan bir ihtilâl.

Ümranla asabiyet, yeni ilmin iki anahtarı. Ümran, geniş manasıyla medeniyet, yani: bir kavmin yaptıklarının ve yarattıklarının bütünü, içtimâî ve dinî düzen, âdetler ve inançlar.

Ümranın iki merhalesi:

Bedevîlikle Haderîlik.

İki merhalesi veya iki tezahürü.

Bedevîlik, bâdiye hayatı.

Bâdiye ne çöl, ne köy, ne kır. Belki bunların hepsi, bedevilerin oturduğu veya dolaştığı her bölge. Bâdiyenin başka dillerde karşılığı yok.

Haderiyet de kademe kademe. Her toplumun kaderi, bedeviyetten haderiyete geçmek. Bu inkişafın muharrik kuvveti: **Asabiyet**.

Labica, 1968'de Cezayir'de basılan İbn Haldun'da Siyaset ve Din adlı eserinde, Mukaddime'nin umumî planını şöyle çiziyor:

"1- Ümran, başka bir deyişle medeniyetin umumî sosyolojisi, içtimâîlik, fizikî coğrafya, beşerî coğrafya ve psikososyoloji.

2- Bâdiye yahut bedeviyetin sosyolojisi. Umumî bir etnoloji (iki insan topluluğu vardır), mukayeseli bir psikoloji (bedevî ve haderî), bir jeopolitik (çöl) ve bir içtimâî (asabiyetin unsurları) dinamik.

3- Mülk ve siyasî felsefe. Cismanî (mülk) ve ruhanî (hilafet) iktidarın şartları. Bir devletler dinamiği ve kültür antropolojisi (hiç değilse müesseseler nazariyesi).

4- Haderiyet veya şehir sosyolojisi.

5- Maaş veya ekonomi-politik (insanların emek ve gayretlerini harcadıkları faaliyetler).

6- Ulum. İlimlerin topyekûn bilançosunu yapan bir bilgi sosyolojisi.

Bu mefhumlar arasındaki hiyerarşi bir ağaç şeması ile gösterilebilir:

Ümran ağacı=

Kök: Bâdiye;

Gövde: Mülk ve Hadara;

Dallar: Maaş;
Yapraklar veya meyveler: Ulum;
Özsuyu: Asabiye.⁵

TARİHTEN SOSYOLOJİYE

Tunuslu devlet adamı, bir hazine-i evrak faresi değildir. Çağını anlamak için eğilir tarihe. Çağını anlamak yani olaylara söz geçirmek. Her tarih eseri, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, yazarın hayat tecrübesine bağlıdır.

İbn Haldun, bir kavganın içinden geliyordu ve tekrar dönecekti kavgaya. İbn Selame kalesinde mütareke yıllarını yaşıyordu "**yorgun savaşçı**". Kale bir halvetgâhdı, inziva bir sesli itikâf ("la soledad sonora"). Önce şuuruyla altetmesi lâzımdı hadiseleri. Konuşturmak istiyordu tarihi, mutlaka konuşturmak istiyordu. Bir kütüphane adamının aylak tecessüsü değildi bu; bir kavga adamının çağıyla hesaplaşmasıydı, çağıyla ve bütün çağlarla. Basmakalıp bilgilerle yetinemezdi. Tarihten sosyolojiye atlamak zorundaydı; sosyolojiye atlamak, daha doğrusu sosyolojiyi kurmak. Dün bugüne, bugün yarına ışık tutar. Tarihin iki görevi var: Maziye aydınlatmak yani nesilden nesile aktarılan ümrani incelemek ve bugünkü ümrani, millî mirasla münasebetleri içinde aydınlatmak.

Mukaddime, bütünü kucaklamak ister, bütünü yani beşerî ümrani. Kendisini dinleyelim:

"konumuz beşerî ümrani yani insanın içtimaî hayatı; ve bu hayatı etkileyen olaylar: yabanîlik (haderiyet), aile ve kabile tesanüdü (asabiyet), devletlerin hânedanların kuruluşuna yol açan içtimaî farklılaşmalar, tabakalaşmalar... insanların hayatlarını kazanmak için giriştikleri faaliyetler (meslekler, zanaatlar), ilimler, güzel sanatlar, bir kelimeyle toplum yapısında ortaya çıkan her nevi değişiklik".

Sâti Bey'e göre, *Mukaddimenin* birinci kitabı umumî sosyolojiye ayrılmıştır. İkinci ve üçüncü kitaplarda bir siyaset sosyolojisi ile, dördüncü kitapta bir şehir hayatı sosyolojisi ile, beşinci kitapta bir iktisat sosyolojisi ile ve altıncı kitapta bir bilgi sosyolojisi ile karşılaşırız.

Mukaddime yazarının dehasını, bu katı ve kuru şemaya hapsetmek niçin?

İçtimaî fizik veya fizyoloji, temellerini Saint-Simon'un attığı bir bilgi dalı. Sosyoloji, Comte'un uydurduğu bir kelime. Sınırları hâlâ meçhul, muhtevası hâlâ müphem. *Mukaddime* sosyolojiyle kaynaşan bir tarih, bir beşerî ilimler ansiklopedisi. C. Levi-Strauss'un anladığı mânâda bir antropoloji, yani bütün tarih ve coğrafyasıyla insanın ilmi.

GÜNEŞ ALTINDA YENİ BİR ŞEY YOK

Evet... İbn Haldun, hem medeniyet tarihinin hem de sosyolojinin kurucusu. İçtimaî ilimlerin dayandığı temel prensiplerden birçoğunu ilk defa olarak ifade eder ve uygular. Meselâ:

1- **Sosyal olaylar da kanunlara uyarlar.** Gerçi bu kanunlar tabiat olaylarını yönetenler kadar mutlak değildirler ama yine de sosyal hadiselerin düzenli ve belirlenmiş örnek ve dizilere uymasını sağlayacak kadar kesindirler.

2- **Bu kanunlar kitleler için geçerlidir.** Teker teker fertler, bu kanunlar üzerinde ciddî bir etki yapamaz. Bozuk bir düzeni değiştirmek isteyen ıslahatçıların teşebbüsleri başarısızlığa uğrar. Zira sosyal güçlerin karşı konmaz eğilimi, ferdi çabaları hükümsüz bırakır.

3- **Bu kanunlar ancak geniş sayıda olayları bir araya getirmek, ortak unsurları ve zincirleşmeleri incelemek suretiyle bulunabilir.**

4- **Aynı içtimaî kanunlar, aynı yapıdaki toplumlar için geçerlidir.** Bu toplumların zaman veya mekânca birbirinden uzak olması, neticeyi değiştirmez. Nitekim İbn Haldun, gezginci bedevîler için söylediklerinin, İslâmiyet öncesi veya kendi çağdaşı Arap bedevîlerine, Berberîlere, Türkmen ve Kürtlere de pekâlâ uygulanabileceğini ısrarla belirtir.

5- **Toplumlar hep aynı durumda kalmazlar.** Yani içtimaî yapılar gelişir ve değişir. Bu değişimin âmili, kavimler veya sınıflar arasındaki temas ve bu temastan doğan taklit ve kaynaşmalardır.

6- **İçtimaî kanunlar, biyolojik veya maddî âmillere irca edilemez.** Evet, toplumların hayatında

⁵Labica G., *Politique et Religion chez Ibn Khaldoun* (İbn Haldun'da Siyaset ve Din), Alger (Cezayir), 1968.

iklim, gıda gibi faktörlerin de önemi var, ama asıl üzerinde durulması gereken içtimaî âmillerdir, doğrudan doğruya içtimaî âmiller: tesanüt (dayanışma), meslek, servet... gibi. Meselâ, **İbn Haldun, Arapların veya Yahudilerin özelliklerini anlatırken, Arapların dikbaşlılığını, Yahudilerin kurnazlığını irkî menşeleri ile değil yaşayış tarzları ve mazileriyle izah eder.**

Taklidin toplum kaderinde oynadığı büyük rolü -Tarde'dan beşyüz yıl önce- vuzuha kavuşturan da o. Mağluplar, galiplerin âdet ve müesseselerini taklit eder, *Mukaddime* yazarına göre. **Bu taklidin sebepleri:**

- a) **Şuursuz bir hayranlıktır.**
- b) **Yenilen kavmin, mağlubiyetinin daha aşağı bir moralden veya manevî değerlerden ileri geldiğine inanmak istememesi ve düşmanının zaferini üstün tekniğine, silâhlarına veya müesseselerine atfetmesidir (psikolojik bir tatmin).**
- c) **Mağlupların galiplerin başarı sırrını, onların bazı âdet ve müesseselerinde araması ve bu âdet ve müesseseleri benimsedikleri ölçüde kendilerinin de başarıya ulaşacaklarına inanmalarıdır.**

ASABİYET

İnsan, daha güçlü hayvanlara karşı kendini koruyamaz tek başına, tek başına ihtiyaçlarını karşılayamaz; demek ki, bir arada yaşamak tabîi ve zarurî. Ama insanlar saldırgandırlar. Bazı müeyyideler olmadıkça birarada yaşayamazlar. Bu müeyyidelerin kaynağı, ya iradesini kalabalığa kabul ettiren güçlü bir ferttir (İbn Haldun, Hobbes'un öncüsüdür), yahut içtimaî tesanüt (Hobbes'unkinden daha derin bir sezîş). Ortak bir otoriteye duyulan ihtiyaçtan devlet doğar. Şekil madde için ne ise, devlet de toplum için odur. Bunlar birbirlerinden ayrılmaz. İçtimaî tesanüdün (asabiyet) kaynağı akrabalıktır, küçük toplumlarda o bağlar birbirine. Ama aynı çevrede, aynı hayatı yaşayan insanlar için bu bağın hiçbir önemi yoktur. Bir arada yaşayış, akrabalık kadar kuvvetli bir tesanüt yaratabilir.

İçtimaî tesanüt (dayanışma) en çok göçebeler arasında kuvvetlidir.

Zira göçebelerin hayatı her an yardımlaşmalarını gerektirir.

Göçebe doğduğu toprağa bağlanmaz, çöl kısırdır.

Her ülke vatandır göçebeye.

Göçebeler yerleşiklerden daha yiğit, daha dürüst, daha kendine güvenir insanlardır.

Çok daha kalabalık ve -görünüşte- kendilerinden çok daha güçlü kavimlerin ülkelerini ele geçirebilirler.

Devlet, ancak mücadele ile kurulur. Sayının da önemli bir payı var şüphesiz. Ama, zafer birbiriyle daha iyi kaynaşmış olan tarafındır. Yeni bir din, kuvvetli bir içtimaî tesanüde dayanmadıkça başarıya ulaşamaz. Ama bir kere yerleştikten sonra, içtimaî tesanüdü bir kat daha sağlamlaştırır. Hattâ insanların irade ve heyecanlarını müşterek bir gaye etrafında toplayarak, kabile tesanüdünün yerine geçer. Filhakika, bir toprağa yerleşmiş kalabalık topluluklar için en kuvvetli tesanüt kaynağıdır, din; kabile tesanüdüyle birleşince karşı konmaz bir güç sağlar.

Tesanüt olmadan devlet kurulamaz. Bir devletin gücü, temelindeki tesanüde bağlıdır.

Devlet kökleştikten sonra, tesanüt ihtiyacı azalır.

Otorite kurulmuştur artık, şüphe götürmez ve karşı konmaz bir otorite.

Fakat devlet de, diğer içtimaî müesseseler gibi değişme ve gerileme kanunlarına tâbidir.

Başlangıçta birlik ve dostluk duygularına (asabiyet) dayanır.

Halk, yönetime katılır ve yöneticilerle bölüşür iktidarı.

Bir zaman sonra, yerleşiklerin ve lüks hayatın çözücü tesirleri yüzünden, yöneticiler iktidarlarını mutlaklaştırmağa çalışır.

Hükümdar, bu amaca ulaşmak için şahsına bağlı bir kurena (yakınlar) zümresi teşkil eder, eski silâh arkadaşlarının ve müşavirlerin yerini paralı askerler alır.

Metbu ile teba arasındaki mesafe günden güne büyür.

Bu devrenin ayırıcı vasıfları: ihtişam ve sefahat, asabiyetin zayıflaması...

İsraf arttıkça malî sıkıntılar çoğalır.

Vergiler ağırlaşır, maaşlar gecikir.

Devlet, efendi değiştirmeye hazırdır artık Talipler de hiç eksik olmadığından, iç ve dış müdahaleler başlar.

Bu bir alinyazısı mı?

Evet... Zeval saati geciktirilebilir İbn Haldun'a göre...

Temel kanunları ve müesseseleri baştan başa değiştirmek, yeni bir yaşama fırsatı verebilir devlete.

Çöküş uzaklaştırılabilir, ama büsbütün durdurulamaz.

Osmanlı müverrihleri (tarihçi), acı tecrübelerin ilham ettiği bu insafsız hükümlere elbette ki, itibar etmeyeceklerdi. Bir destanı yaşıyordu onlar. Devlet-i Aliyye, bir devlet-i ebed müddet'di. Bir kıyameti yaşıyordu İbn Haldun, tahtların birbiri ardından yıkıldığı bir kıyameti.

Çağımızın medeniyet tarihçileri, bir Danilevsky, bir Spengler, bir Toynbee de ondan daha mı az bedbin?

Mukaddime yazarı, muhabbetlerin ve kinlerin dışındadır. Ne över, ne yerer. Müesseselerin gelişme kanunlarını arar, tercihlerini karıştırmaz işe.

Çağdaş bir Arap yazarı: "şaşırtıcı bir hayat, diyor... Önce elli yıl süren ve bütün XIV. asır Mağrib'ini damgalayan faaliyetleriyle şaşırtıcı, sonra da bilginin çeşitli alanlarında gerçekleştirdiği devrim, daha doğrusu devrimlerle".

Tunuslu hâkimin en büyük keşfi, kurduğu yeni ilim. *Mukaddime* ise bir beşerî ilimler ansiklopedisi. O ummanda biraz daha dolaşalım.

VARLIK VE BİLGİ

İbn Haldun antolojisi, bir "aşamalar" teorisidir: madde, bitki, insan ve melekler. Eski Yunan'dan gelen bu nazariye, hem İslâm hem Hıristiyan skolastiklerince benimsenmiş.

Ama İbn Haldun çağdaş düşünceye çok daha yakın. Bu yaratıklardan her biri, kendinden bir alttaki veya bir üstteki türe dönüşebilir, ona göre. **Maymunun bittiği yerde insan başlar. Maymun, düşünce merhalesine erişemeyen insan. Hilkatın her merhalesinde insan maymuna veya maymun insana istihale edebilir.**

Tunuslu filozofun bilgi teorisi, ampirist (deneyci) ve pozitivist (olgucu) bir teori. Bütün bilgilerimizin kaynağı, duyumlar. Cevherler ve illetler üzerinde münakaşa etmek boşuna. İbn Haldun, imanın yolunu açmak için felsefeyi bir yana iter. Akim kavrayamadığı hakikatlere, tasavvuf ve vahiy yolu ile erişilebilir.

COĞRAFYA

Toplumların kaderini çizen âmillerden biri de coğrafya. İnsanları farklılaşman çevreleridir, çevreleri yani iklim ve gıda. İklim, toplumlara sürekli vasıflar kazandırır. Soğuk ülkelerde, zekâ daha hudutlu, sanatlar daha az gelişmiş, mesken daha iptidaîdir. Sanatlar, mutedil iklimlerde kemale varırlar. Büyük şehirler ve büyük hanedanlar böyle ülkelerde kurulur. Servetler oralarda teraküm eder. Hakimane kanunlar oralarda hazırlanır. Sıcak iklimlerde, hafifmeşreplik ve tedbirsizlik hüküm sürer. Toprak da insana birçok temayüller kazandırır. Tesanüt bilhassa çöllerde kuvvetlidir. Zira insan, düşman bir tabiatın ortasında, hemcinsine dayanmak zorundadır.

İbn Haldun, insan mizacıyla beslenme rejimi arasındaki münasebetlere de dikkati çeker. Fazla yemek, zekâyla vücudu uyuşturur. Bedeviler az yedikleri için canlı ve uyanıktırlar vs.

Ama, içtimaî âmillere coğrafi âmillere göre, içtimaî âmillere göre gelir, içtimaî âmillere göre yaşayış tarzı.

İKTİSAT

İbn Haldun, devrindeki Hıristiyan yazarların tersine, iktisadı ahlâktan ayırır. İktisadın konusu, iktisadî olayların tasviri ve bu olayları idare eden kanunların keşfidir. **Zenginliğin kaynağı ticaret değil üretimdir, üretim ve nüfus.**

İbn Haldun "popülasyonist"tir.

Nüfus ve refah arasındaki münasebetler giriftir.

Nüfus arttıkça talepler de artar.

Talep istihali kamçılar.

Yeni yeni zanaatlar doğar.

Zanaatlar geliştikçe ihtiyaçlar çoğalır: İnsan yeni hazlar arar, yeni vasıtalar bulur.

Talep arzı yaratır, arz talebi.

"Şehir ne kadar kalabalıksa, ahali o kadar müreffeh, zanaatlar o kadar itibardadır". Şehrin dilencileri bile daha zengindir, diyor İbn Haldun.

"Ülkeler arasındaki zenginlik yoksulluk farkı, şehirler arasındakile aynı sebeplere bağlıdır".

Servet nüfusu, nüfus serveti arttırır. Ama bir hududa kadar. Sonra zeval başlar.

Nüfus arttıkça lüks ihtiyacı çoğalır, devlet ricali sefahata düşer, vergiler artar, zanaatkarlar ezilir.

Toplumların hayatı da fertlerinkine benzer: önce gençtirler, sonra olgunlaşırlar, nihayet ihtiyarlık ve ölüm.

Avrupalı iktisatçılar, İbn Haldun'dan asırlarca sonra serveti altınla gümüşe bağlıyorlardı. İbn Haldun'a göre, altınla gümüş birer madendir sadece, demir gibi. İtibarları şuradan gelir: fiyatlarının nisbî istikrarı sayesinde iyi bir mübadele vasıtasıdır. Tunuslu, Locke'la Hume'dan asırlarca evvel, devletlerin ihtiyaç duydukları altını dış ticaret yoluyla elde ettiklerini, altın üreten ülkelerin hiç de zengin ülkeler olmadıklarını ileri sürer. Arz ve talebin, ücretler de dahil, fiyat üzerindeki tesirini anlamıştır.

Malların değerini tayin eden, onları istihsal için harcanan emektir.

Fiyatlar birbirine bağlıdır.

Bir malın fiyatı düşünce veya yükselince, öteki malların fiyatları da düşer veya yükselir.

Serbest rekabetten yanadır İbn Haldun. Tekelciliği şiddetle mahkûm eder.

Yalnız ticaret değil, hekimlik, hocalık, hanendelik gibi hizmetler de verimlidirler. Adam Smith'den çok daha anlayışlıdır bu konuda. Medeniyet ilerledikçe, ziraatın nisbî önemi azalır, hizmetlerinki artar diyecek kadar anlayışlı ve ileri görüşlü.

İbn Haldun, "**teorik iktisat**" alanındaki görüşleriyle bir öncüdür şüphesiz, ama onun asıl değerini yapan "**sosyal iktisat**"la ilgili fikirleri. Siyasî, iktisadî, içtimaî ve demografik âmiller arasındaki bağı birçok modern iktisatçıdan daha aydınlık olarak görebilmiştir. İktisat kesimini maliyeden, ordudan ve manevî kültürden ayırmak yanlış... bunların hepsi birbirine bağlı. Devletin verimli çalışması, bu kesimler arasında kurulacak dengeyle kabil. Sosyologumuz, Durkheim'dan beş asır önce, işbölümünün içtimaî tesanüdü güçlendirdiğini söyler. İktisadî âmil, içtimaî ve siyasî hayatı geniş ölçüde etkiler, İbn Haldun'a göre. Topluluklar arasındaki fark, meslekler arasındaki farklardan doğar.

EĞİTİM

Üstadın eğitim psikolojisi, kabiliyet veya melekeler mefhumuna dayanır.

Her hareket yahut düşünce, hareket edenin veya düşünenin zihninde bir iz bırakır.

Demek ki, aynı hareketin devamlı olarak tekrarı, bir rüsh kazandırır kişiye.

Zihin ne kadar bakir, ne kadar işlenmemiş ise, ona herhangi bir meleke kazandırmak o kadar kolay olur.

Daha önce kazanılmış bir maharet, yeni bir maharet kazanmağı güçleştirir. Meselâ usta bir terzinin aynı zamanda usta bir marangoz veya dülger olması, yahut da **bir insanın kendi dilini iyice öğrendikten sonra başka bir dil öğrenmesi nâdirdir**. Nâdirdir ama belli bir rüşhun kazanılması da zihni biler, düzenli düşünceye alıştıtır bizi. Başka bir alana yöneldiğimiz zaman bunun faydasını görürüz.

Bilgi ve zanaat aynı cinsten maharet ve kabiliyetin eseridir. Zarurî ihtiyaçlar giderilmeden lüks ihtiyaçları karşılayacak sanatlar doğamaz. Bilgi de öyle; o da içtimaî tekâmülün oldukça ileri bir merhalesinde ortaya çıkar, o da diğer zanaatlar gibi, içtimaî bir talebi karşılamak için gelişir ve en çok şehirlerde boy atar, zanaatlar gibi. Ve nesillerce süren fasılasız bir geleneğe dayanır.

Mekteplerde okutulacak derslere gelince, İbn Haldun'un yeni bir teklifi yoktur bu konuda. Yalnız, ilk ve orta öğretimde aritmetik ve geometriye fazla yer verilmesini ister. Ona göre felsefenin tek faydası zihni bilemektir. Dil, mantık, aritmetik gibi bilgiler, kendi kendileri için değil, hukuk, teoloji ve

fiziği daha iyi anlamak için öğrenilmelidir.

Bir kelimeyle, okutulan dersleri okutmakta devam edebiliriz. Mühim olan kullanılacak metot. Bir şeyi öğretmenin en iyi yolu tedriciyet ve tekrar. Basitten mürekkebe gidilmelidir. Teferruata geçmeden önce, konuyu toplu olarak ele almak gerek. Her engelin karşısında durmamalı, aşır geçmeli o engeli, sonra daha geniş bir bilginin ışığında ona geri dönmeli.

Yazarın dil öğrenimiyle ilgili görüşleri de çok dikkate lâayık. Gramer kaidelerini ezberleyerek hâkim olunamaz bir dile. Konuşmak, okumak, parçaları ezberlemek suretiyle hâkim olunur.

ANASIZ DOĞAN ÇOCUK

Mukaddime anasız doğan bir çocuk mu?⁶

Bu coşkun ırmak hangi esrarlı kaynaktan fıskırıyor?

Haldun'cuların tek başarısı, kullanılan malzemenin menşeyini tesbitten ibaret. O sefil malzemenin, bu muhteşem terkibi yaratan deha, her izah teşebbüsünü iflasa mahkûm ediyor. Devrin bütün irfan hazinesini boşuna tarıyor, Haldun'cular. Önce İslâm tarihçilerini yokluyorlar. Görüyorlar ki Tunuslu'nun kendilerinden geniş iktibaslar yaptığı bu muhterem zatlar, vakanüvis seviyesini nadiren aşmaktadırlar. Sonra İslâm'ın siyaset yazarları arasında öncüler aranıyor üstada. Ve aynı başarısızlığa uğranılıyor. Nihayet Yunanistan'da karar kılıyor, Haldun'cuların tecessüsü. Ve kolayca fark ediliyor ki Tunuslu filozofun Yunan düşüncesine hiçbir borcu yok; zira Arap dünyası, Tukidides gibi Yunan tarihçilerini tanımamaktadır. Gerçi Eflatun'un Dev/et'i Arapçaya çevrilmiş, İslâm yazarları için (bilhassa Farâbi) bir ilham kaynağı olmuştur ama İbn Haldun *Devleti* de okumamıştır, Aristo'nun **Politika**'sını da.

Bir Alman müsteşriki, Gustave von Grunebaum, bakışlarını tekrar Mağrib'e çeviriyor. Çevrenin düşünce üzerindeki tesirini daha önce Sakkaki belirtmişti, diyor. Fakat Sakkaki ile İbn Haldun nasıl mukayese edilebilir? Biri dere, öteki umman. Ama müsteşrik mutlaka bir öncü keşfetmek ihtiyacındadır, devam ediyor:

"İbn Haldun'un üzerine eğildiği temel problem, ondan dört asır önce bir başka müslüman yazar tarafından ele alınmıştı: Mesudi... Ne yazık ki Mesudi'nin meseleye nasıl bir çözüm yolu getirdiğini bilemiyoruz. İbn Haldun Mesudi'nin bu çalışmalarından haberdar mıydı? Meçhul".

İhtimalleri daha da zorluyor İssawi: "Neden İbn Haldun bazı İspanyol yazarlarından esinlenmiş olmasın? Belki de bu eserler daha sonra Müslümanlar veya Engizisyon tarafından imha edilmiştir".

Kılı kırka yaran bu araştırmaların üzerinde ittifak ettikleri hüküm şu: İbn Haldun'un iki kaynağı vardır: İslâm tarihçileri ve kucağında yaşadığı çevre. Malzeme fakir, bina muhteşem. Dehanın kaderi anlaşılacak değil mi? İssawi, "**Beş asır ümmetsiz kalmış bir peygamber**" diyor. Sonra?

Avrupa, İslâm'ın bu en büyük düşünce fâtihini bir asırdan beri tanımağa çalışıyor, tanımağa ve temessül etmeğe. Biz, Âraftaki dâhiyi ehliyetsiz mütercimlerin tasallutuna terk ettik. *Mukaddime* tekrarlarla dolu uzun bir eser. Lüzumsuz teferruattan arınmış, bugünkü nesillerin anlayabileceği bir *Mukaddimeye* mutlaka ihtiyacımız var: önce, belli başlıklar etrafında toplanmış bir seçilmiş parçalara (İssawi'ninki gibi), sonra yedi-sekiz yüz sayfalık bir *Mukaddimeye* (Davud'un ki gibi). Kendimize dönmek, bir mânâda, İbn Haldun'a dönmektir.

POLİTİKACILARIN EN EHLİYETSİZİ: AYDIN

Büyük kitapları anlamak için reşit olmak gerek. İnsanlık, *Mukaddime*'yi yeni yeni keşfediyor. Tunuslu hakim düşündüklerimizi altı yüzyıl önce söylemiş, düşündüklerimizi ve düşünmediklerimizi.

Eflatun şair, İbn Haldun sosyolog; biri hayal, öteki hakikat.

Siteyi filozof yönetmelidir diyen Yunanlı, hükümdarına felsefe aşlamak için gittiği Siraküza'da canını zor kurtarır. Ütopyalara iltifat etmez İbn Haldun. Ona göre ilim başkadır siyaset başka. Cevdet Paşa'nın Türkçesiyle: "**Sunuf-u beşer içinde, emr-i siyasetten**" en uzak insanlar âlimlerdir. Son Fransız

6 Montesquieu, *Kanunların* Ruhunu Ovidius'un şu mısraı ile damgalar: "prolem sine ma tre creatam" (anasız doğan çocuk). Yersiz bir gurur. Anasız doğan çocuk iltifatı düşünce tarihinde tek esere yaraşır: *Mukaddimeye*.

mütercim (Monteil) ifadesi daha sadakatsiz ama daha zarif: "**Aydın, politikaya en az ehliyeti olan kimse**". Tunuslu, bu zâlim hükmün mucip sebeplerini şöyle hülâsa eder:

"**Ulema ve fukaha, mânâ denizinde yüzmeye alışmış. Bir madde ve bir şahıs ve bir asır ve ümmetin ve nâsdan bir sınıfın hususiyetleriyle uğraşmazlar. Onlar için mühim olan, umumî ve küllidir. Maaniyi (mefhumlar) hissedilir dünyadan ayırır ve onları umur-u külliye-yi âme olarak, zihinde tecrit ve tasavvur ederler. Sonra bu külli'yi mevadd-ı hariciyeye tatbik ederler... "Velhâsil, kâffe-i hüküm ve nazarlarında enzar-ı fikriyye ve umur-u zihniyye ile me'luf olup başka şey bilmezler"** (Cevdet Paşa tercümesi).

Oysa politikacı, bütün dikkatini dış gerçeklere ve bu gerçeklerle ilgili siyasî şartlara teksif etmek zorundadır. Çok girift bir dünyadır politika. Siyasî hadiseler, kıyas yoluyla "umumî fikir"lere irca edilemez.

İbn Haldun, bu vesileyle, Batı sosyolojisinin henüz farkına vardığı bir hakikati ifşa eder: **medeniyetler farklıdır**. Şu veya bu müessese, falan veya filan müesseseye benzeyebilir. Ama bu benzeiş yalnız bir noktadadır, bütünü kucaklamaz. Âlimler kıyas yoluyla hüküm verirler, kıyas ve genelleme yoluyla. Müşahedelerini zihinlerindeki kalıplara dökerler. Bu alışkanlık, birçok hataların kaynağıdır, İbn Haldun'a göre.

Bu satırları okurken, "bilim" âşığı medreselerimizi hatırlamamak kabil mi? Sathî benzerlikleri kanunlaştıran bu keskin zekâlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda feodalite tahayyül eder; tarihimizi sınıf kavgasıyla izaha kalkışırlar.

Buna mukabil, "**avamdan tab'-ı selim ve zekâvet-i mutavassıt olan kimse**", gördüklerinin, duyduklarının dışına çıkmaz, gerçekler dünyasında kalır, sahilden uzaklaşmayan yüzücü gibi. "Siyasî davranışlarında ideolojilerin tesiri kalmaz, çünkü insanları tanır, onlara nasıl muamele edileceğini bilir" (Monteil tercümesi).

Bir kelimeyle, siyaset âlimlerin işi değildir; ne âlimlerin ne güzidelerin.

İbn Haldun'un bu insafsız gerçekçiliği, fâzıl mütercimi rahatsız ediyor. Filhakika, Cevdet Paşa, ilmiyeden vezarete geçen bir ikbalperesttir. Baş emeli, makam-ı sadaret. Neden, âlimler ülkelerinin idaresinde söz sahibi olmasınlar. Kendisini dinleyelim:

İbn Haldun'un dediği gibi, fikrin üç mertebesi vardır:

Birincisi "yapacağı şeyin esbab-ı mürettebesini tasavvur etmek";

İkincisi "ebna-yı cinsiyle muaşeretin usul ve rüsum-u lâzimesini bellemek";

Üçüncüsü ise "malûmat-ı zihniyye-den meçhûlat'ı istihsal eylemektir". Bu üçüncü mertebenin temeli, "**hikmet-i nazariye**". Her insan zekâ derecesine göre ilerler bu mertebede. Fakat gerçekler dünyasından da uzaklaşır. Bu itibarla, doğruyu yanlıştan ayırmak için "kanun-u mantığa muhtaç olur".

İkinci mertebe tecrübe ile elde edilir; hissedilir dünyadan uzaklaşmaz. "Tamik-i enzara, tetkik-i efkâre" hacet yoktur; örnek ve tecrübe yeter. Güzideler, bakışlarını "meani-yi baide"ye (uzak mânâlara) çevirirler çok defa, ikinci mertebeden uzaklaşırlar. Gerçeği, kendi "kaide-i zihniyetleri"ne uydurmak isterler; tecrübelerini örnek almaz, "eslâfa ittiba" etmez, yükseklerde uçarlar. Oysa, tecrübe edileni tecrübe etmeye kalkışmak, hataya sürükler insanı. Ulemaya gelince, bunlar daima üçüncü mertebeden "enzar-ı fikriyye ve kavaid-i külliye" ile uğraşırlar. Hadiseleri hafıza-larındaki "külliyyat"a uydurmağa alışmışlardır. "Umur-u siyasîye", fikrin harice tatbikini yani ikinci mertebesini gerektirir. Âlimlerin politikadaki başarısızlıkları bundandır. Peki ama, üçüncü mertebenin elde edilmesi ikinci mertebenin gerçekleşmesine mâni midir? Hayır. Başka bir tâbirle, "hikmet-i nazariye", "hikmet-i ameliyye" nakzetmez. Nitekim, "şarkda İbn Sina ve garbda vezir İbn Bâce ile Kadı Rüşd gibi şeyh ve reis-i hükema ve müellif, İbn Haldun ile muasırı bulunan vezir İbn-el Hatib ve Devlet-i Aliyyede Kemalpa-şazâde ve İdris Bitlisi ve Ebussuud gibi" nice büyük âlimler, devletin "müşir ve müsteşarı" olarak reyleriyle sultanları aydınlatmış, hükümet idaresinde onlara yardımcı olmuşlardır. Elbette ki, nazarî ve amelî hikmette maharet sahibi olanların rey ve fikirleri büyük bir değer taşır. Elbette ki, bu çetin tehzibin esas şartlarından biri "muamelat-ı nass"a vukuftur.

Paşa, bu geniş ufuklu fikir ve aksiyon adamlarının son derece nâdir olduğunu kabul eder, nâdir ama mevcut. Evet, İbn Haldun haklıdır: dâhiler için kanun yapılmaz. Ve "meşhud olan, müellifin beyan eylediği kaidenin cereyanı"dır. "Bu misillü kavaidde dahi matlub olan ekseriyettir".

Pareto (1848-1923) da İbn Haldun gibi düşünür bu konuda. Filhakika, İtalya'nın bu tanınmış

sosyologuna göre, **ilim başkadır aksiyon başka, ilim adamı, şüphesidir**, kılı kırka yarar, prensiplere iner. **Aksiyon sürat ister, iman işidir. Mit'le gerçek birbirinden ayırdır.** Hümanitarizm, demokrasi, sosyalizm birer mit, yani herhangi bir gerçeğe uymayan birer inanç. Bilgi olarak değerleri yok, ama amelî olarak önemleri büyük. Zira insanları harekete geçiren inisiyaları, temayülleri, menfaatleri teorileştirmektedirler. Pareto, imanla ilmi uzlaştırmak isteyenleri yerden yere vurur. **"Hakikati tanımak için, yalnız mantık ve deneye dayanan ilmin değeri vardır. Hareket etmek için duyguların kılavuzluğu çok daha hayırlı. Pratik insanlar, âlimlerden daha iyi idare ederler devleti".**⁷

Sh:139-163

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Umrandan Uygarlığa [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

⁷Bkz. Kozak I. Erol, *İbn Haldun'a göre İnsan-Toplum-İktisat*, Pınar Yayınları, İstanbul 1984.

İSLÂMİYET VE HÜMANİZM

Ya İslâmiyet? Hümanizm putperest sanata karşı duyulan hayranlıksa, Müslüman dünya böyle bir muhabbetten habersiz yaşamıştır. Çölde doğan İslâmiyet, Yunan şiirinin çılgın ve günahkâr cazibesine kapalıydı. Sirenlerin şarkısını engin denizlere açılmayanlar duyamazlardı ki. İslâmiyet Yunan ve Roma'dan düşünceyi almıştı, besleyici unsurları varlığına katmış, posayı bırakmıştı geriye. Unutmayalım ki karanlıklar içinde bocalayan Avrupa'ya Antikçağ'ın en büyük dâhisini, Aristo'yu, müslümanlar tanıtmıştır. Yani Batı hümanizminin ana kaynaklarından biri İslâmiyet'tir. Ne var ki İslâmiyet'i Homeros da ilgilendirmemiştir, Virjil de. Câhiz (772-870) için dünya şiiri **Yedi Askı** şairleriyle başlar. İslâmiyet Yunan ve Latin sanatına niçin dönecekti? Ne dilde, ne zevklerde ortaklık söz konusuydu.

Rönesans hümanistlerinin çağdaş hümanizm üzerinde etkisi nedir? Başka bir deyişle, bir Feuerbach'ın, bir Renan'ın, bir Marx'in dikkatini insanoğlunun muhteşem kaderine, eşsiz değerine kanatlandıran Rönesansın metin aktarıcıları mı olmuş? Onlar olmasa, Comte "İnsanlık Dini"ni kuramayacak mıydı? Bilemeyiz.

Biz Rönesansı yaşamadığımız için mi hümanist olmadık?

Unutmayalım ki Rönesans, tarihî bir gerçekten çok, bir İtalyan miti. Düşüncede yeniden doğuş ve atlayış olmaz, İslâmiyet'te kilise de yok, Allah'la kul arasında herhangi bir aracı da. İslâm düşüncesi hangi baskıya karşı direnecek, bağımsızlığını kime ispat edecekti?

Hümanizm, insan haysiyetine saygı, insana tabiat içinde istisnâî bir değer vermekse, İslâmiyet tek gerçek hümanizmdir.

"Humanités" edep, efendilik, nefse hakimiyet, mukaddese saygı ise İslâmiyet ve bilhassa tasavvuf "humanités"nin ta kendisi, insan yalnız İslâmiyet'te eşref-i mahlukattır. Bir yanıla balçık, bir yanıla tanrı. Feyzi Hindî'nin meşhur beyti ile çerçevelediği muhteşem varlık:

**Hâki, eğer be-zulmeti hesdi mukayyedi,
Arşı, eğer benur-ı ilahi münevveri.¹**

Louis Gardet çağdaş bir müsteşrik. Çalışma alanı İslâmiyet. Gardet'nin dikkat çeken ilk vasfı, koyu bir Hıristiyan olmak. Hıristiyan, İslâmiyet'i ne kadar anlayabilirse, Gardet de o kadar anlıyor. Geniş bir bilgi ve hükümlerinde dürüst olmaya çalışan titiz bir ilim adamı karşısındayız.² Gardet'nin İslâm ve hümanizm hakkındaki düşünceleri, **İslâm Medinesi (La Cité Musulmane)** adlı eserinde yer alıyor (4. baskısı 1976). Kısaltarak aktardığımız "**İslâm Hümanizmi**" kitapta elli sayfalık bir bölüm.³

"Hümanizmin bu kadar sık kullanılışı, şüphesiz çağımız için bir ihtiyacın, bir arayışın belirtisi. Ne var ki kelimenin rasgele ağza alınması birçok karışıklıklara da yol açmaktadır.

Edebî Arapça'da hümanizmin tam bir karşılığı yok. İnsaniyet'i onun yerine kullanmak âdet olmuş, insaniyet insanlık demek, insanlık kelimesini hümanizm manasına kullanan, bir avuç aydın sadece; belki bir gün daha geniş bir çevre tarafından da kullanılır. Ama yine de kelime iki manalılıktan kurtulamayacaktır.

Bu ifade zorluğu, hümanizm mefhumunun İslâmiyet'te geçmişi olmadığını bize açık bir şekilde göstermektedir. Kelimenin Avrupa'da epeyi geç olarak, ancak 19. asırda ortaya çıktığı, üstelik ona verilecek mana üzerinde bir süre tereddüt edildiği düşünülürse, buna şaşmamak lâzımdır. Fransız Akademisi, Pierre de Nolhac'ın tesirinde kalarak, bir ara hümanizmi, tarihî manasıyla sınırlandırmaya

¹ Yokluk zulmeti içinde bocalıyorsa, toprak, ilahî nurla aydınlanmışsa, arş.

² Gardet ve İslâm'ın **Büyük insanları** adlı eseri için bkz. C. Meriç, **Kültürden irfana**, İnsan Yayınları 1986, s. 163-169.

³ İslâm hümanizmiyle ilgili bu çalışma Cemil Meriç'in "Hümanizm" dosyasından alınarak buraya eklendi. Gardet'nin eserinden yapılan özet ve bu özetin Türkçe çevirisi için bkz. Pınar dergisi, şubat 1979, sayı 86 "İslâm'da Hümanizm", çeviren Kâmil Çileçöp.

kalkıştı. Bu tarife göre hümanizm, hümanistelerin, yani hepsi de Greko-Latin geleneklerine sıkı sıkıya bağlı 16. asır Batı Rönesansı mirasçılarının kültürüydü. Bu anlayış kabul edilirse, İslâm'da hümanizm, şu tarihî araştırmaya irca edilecekti: İslâm medeniyeti, Greko-Latin çağın tesirinde ne ölçüde kalmış veya kalmamıştır.

Mesele bu mu?

Hayır. Hümanizm, manası çok daha geniş bir mefhum. Evet, Greko-Latin çağ, hâlâ mazinin hümanizmle en çok meşbu medeniyetlerinden biri. Bununla beraber hümanizmin bütün şekillerini bulamayız o dönemde.

Hümanizm en geniş manasıyla, insanın müstesna değerini kabul eden her nazarî anlayış, her amelî davranıştır.

Bunu söylemekle bir insan-merkeziyetçiliğe mi kaymış oluyoruz? Ne münasebet. Tarif insan-dışı'nı bütünüyle reddetmiyor ki. Söz konusu olan, insanı, insanın müstesna değerini gerçek boyutlarıyla kabul etmekten ibaret.

İnsanı kendinde olmayan kabiliyetlerle donatarak yüceltmeye kalkışmak saçma. Modern Batı kültürü sık sık bu hataya düşmektedir. İnsanın gerçek haysiyetine saygı göstermek istiyorsak, onu, bütün büyüklüğü ve bütün sınırları içinde, olduğu gibi ele almalıyız... Jacques Maritain haklı: hümanizmin esas görevi, insanı daha insan yapmak, tabiatı ve tarihte onu zenginleştirecek ne varsa, hepsine ortak ederek, aslî büyüklüğünü meydana çıkarmaktır. İnsan hem kendinde mevcut kabiliyetleri, yaratıcı güçlerini, aklını geliştirmeli, hem de maddî dünyadaki güçleri hürriyetinin aracı haline getirmelidir.

İyi ama böyle bir anlayış iki ayrı istikamete yönelebilir. Her şey insan hakkındaki görüşümüze bağlı. Başka bir deyişle, insan her şeyin tek ölçüsü olarak kabul edilince, bu hümanizm, ferdî veya sosyal bir hayat düzeninin adı olur. **Tabiatüstü hiçbir gerçeği kaale almayan Tanrısız bir hümanizm. Tanrı'ya, ya topyekûn agnostik bir tutum için paranteze alır, yahut düpedüz inkâr eder.**

Ama bir başka hümanizm daha var. Bu hümanizme göre, dünyadaki yaşayışımız, bu dünyayı aşan bir kabiliyet, bir imkân belirtmektedir. Kaderimizdeki yüceliğin kaynağı da bu. Bazılarının iddia ettiği gibi, hümanizmin vazgeçilmez şartı, insanı aşan bütün değerlerin inkâr edilmesi değildir. Hatta böyle bir inkâr sürekli bir tehlike arzeder. Her insana duyulan saygı, nihayet, bir '**cümle-i emriyeyi mutlakadır**' (impératif catégorique). Daha derin bir tahlil böyle bir emri şüpheye düşürebilir. Oysa bütünüyle Yaratan'a bağlı, bu dünyadan itibaren en üstün bir hayat yaşaması emredilen ve ahirette sermedî bir mutluluğa namzet bir kul olmak, insanın hiçbir kabiliyetini sınırlandırmaz, bilakis ona sonsuz ufuklar açar. İşte Tanrılı hümanizm.

Ne var ki burada da bir tezat kendini gösterir. Tek tanrılı bir dinin insanı, mütemadiyen kendi kendisiyle bölünmüş gibidir. Bir yanda muhteşem bir kader, ötede Rabbin sonsuz gücü önünde kul olmanın hiçliği.

Dar manada hümanizm, insanın büyük değerini ve insan tabiatındaki sonsuz imkânları tasdik demektir. Hıristiyanlık, ona her tek tanrılı din gibi, ebediyete uzanan bir kader çizer. Evet, insanoğlu günahkârdır, hata işler. Ama mutlak bir değeri de vardır. İnsanın necatı, hudutlarını aydınlık olarak bilmesinden ve kendi hiçliğini idrak etmesinden geçer. Gerçek hümanizm güç bir muvazenedir. Çok defa tehlikeye düşen, daima yeni baştan fethedilmesi gereken bir muvazene.(Denge)

Tek tanrılı bir din olan İslâmiyet için de insanın amacı ebediyettir. Kulun hayatı bu dünya ile sınırlı değildir. Ama İslâm arza da damgasını vuracak ve bir mümin olarak insana dünyada yaşar bir düzen kuracaktır. O da bu yönüyle hümanist". Cilt I, Sh: 91-95

KISSADAN HİSSE

Demek ki Avrupa'nın Asya'yı hâkimiyeti altına alma temayülü tek kelimedeki billurlaşır: Avrupalılaştırma.

Bu emeli gerçekleştirebilmek için önce silaha başvurulur. Asya'nın, daha doğrusu İslâmiyet'in ve Türk'ün mukabil taarruzu Haçlı emellerini akamete uğrattınca açık savaşın yerini soğuk savaş alır: Emperyalizmler Asya'ya dostça hulule çalışırlar. Bunun için her vasıta meşru görülür: Yalan, desise, riya...

Kapitalizm Osmanlı'yı hiçbir zaman emellerine râm edemez. **Hıristiyan Batı'nın taktiği ise çağdan**

çağa değişir.

Sosyalizm Avrupalılaştırmanın son silahıdır, manevî planda muzaffer olmaya başlayan bir silah. Batı'nın teslim alamadığı bir tek kale İslâmiyet, yani ikbal devirlerinde ise Şark'ın zaferini ve üstünlüğünü sağlayan, idbar devirlerinde ise büsbütün yok olmasını önleyen manevî güç.

Biz kıtalar arasında ezeli bir savaş olduğuna inanmıyoruz.

Savaş Avrupalının ruhundadır: sınıflar arası savaş, milletler arası savaş... Nizamını bir türlü kuramayan bu tedirgin ruh, arzı geniş bir salhaneye çevirmiştir ve çevirmektedir. ASYA AVRUPALILAŞAMAZ, İSLÂM HİRİSTİYANLAŞAMAZ, TARİH IRMAĞI YERİNİ DEĞİŐTİREMEZ.

İnsanlığın fetihlerini belli bir kıtanın inhisarında görmek gafletlerin en büyüğüdür. Biz iki kıtanın, daha doğrusu kıtaların cihanşümul bir teavün içinde el ele vereceklerine inanmak istiyoruz. Cilt II, Sh: 43-44

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzı: Mahmut Ali MERİÇ Kırk Ambar [Kitap]. - İstanbul : İletişim, Cilt I 2009, Cilt II 2006.

CEMİL MERİÇ'İN "MAĞARADAKİLER" KİTABINDAN

ENTELEKTÜEL

"Her ülkenin, her çağın, her sınıfın, her ideolojinin entelektüel anlayışı başka. Dünyaca kabul edilmiş bir entelektüel kıstası yok dense yanlış olmaz.

Sağın temsilcileri için entelektüel, ya karışıklık çıkarmaktan hoşlanan, huysuz, hırçın, ukalâ bir "deklase" (çevresinden düşmüş sosyal); vekâletnamesi olmayan bir avukat; şarkı söyleyeceğine bildiriler imzalayan bir ağustos böceği yahut da heyecansız, suya sabuna dokunmayan bir bilgi uzmanıdır.

Sol, aydına bazan dost, bazan düşman. Daha doğrusu entelektüel, kendilerinden olmak şartıyla alkışlanmağa lâyıktır.

Sağ entelektüel, çoban köpeğidir. Esasen entelektüelin sağı olmaz. Entelektüel, yükselen bir sınıfın şuurudur, yani bir devrimcidir. Ayrırcı vasfı: Tenkit.

Şöyle bir taslak çizmek kabil:

1- Entelektüel, zamanının irfanına sahip olacaktır. Ülkesinin dilini, edebiyatını, tarihini bilecek, dünyadaki belli-başlı düşünce akımlarına yabancı olmayacaktır.

2- Peşin hükümlere iltifat etmeyecek, olayları kendi kafasıyla inceleyip değerlendirecektir.

Başlıca vasıfları dürüst, uyanık ve cesur olmaktır. Yani bir bilgi hamalı değildir entelektüel. Hakikat uğrunda her savaşı göze alan bağımsız bir mücahittir.

Biz de Schumpeter gibi düşünüyoruz. Entelektüel, tariflere hapsedilemez. Mefhumu dalgalanışları içinde kavramak, tarihe başvurmakla kabil. "Sh:24

....

ENTELEKTÜEL VE NEVROZ

Koestler, Batı aydınlarının acıklı durumunu anlatmak için sosyolojiden marazı psikolojiye atlar. Koyduğu teşhis: Nevroz.

İntelijansiya ile nevroz arasındaki münasebet tesadüfi değildir, ona göre., fonksiyoneldir. "Hür olarak düşünmek, hür olarak yaşamak, insanı çoğunlukla çatışan bir hale getirir. Çoğunluk, babadan kalma geleneklere uyararak düşünür ve yaşar. Azınlığa düşmek, insanı nevroza elverişli bir iklim sokar. Kurallara baş kaldıranla yarı deli (eksantrik) arasında bir adım mesafe var. Toplumun düşmanca baskısı bu mesafeyi hemen aşırır insana.

Tiyatroda biri öksürünce herkes öksürür, boğazında bir kaşıntı duyar herkes. Taklit insiyakı, insiyâkların en güçlülerinden biri. Karşı koydunuz mu sinirleriniz gerilir, bir suçluluk duygusu içine düşersiniz. Herkes tarafından kabul edilen bir haksızlığa isyan etmek kolay mı?

Topluma baş kaldırmak kendi şuuraltımıza da baş kaldırmaktır. Ödip kompleksiyle aşağılık kompleksi, utangaçlık ve küstahlık, telâfi ve içeri dönüklük, çeşitli bozuklukları belirten birer mecaz. Hepsinin de ortak yönü: Uyumsuzluk.

Yükselen bir sınıfın desteğinden mahrum kalan bir intelijansiya, kendi içine kapanır ister istemez: Bir limonluk (sera) havası, bir kızılbaşlık ve istimna iklimi içinde tükenip gider. Son on yılın (1936-1946) intelijansiya böyle bir intelijansiya olmuştur işte.

Üstelik böyle bir intelijansiyanın, yarı aydınlar, asalaklar üzerinde marazî bir çekiciliği vardır. Yarı aydınların başlıca kaygısı hür düşünce susuzluğu değildir. Dış dünyada üşüdükleri için seraların etrafında toplanırlar, daha doğrusu sızarlar limonluklara ve oranın meşru sakinlerini yavaş yavaş sınır dışı ederler. Ne var ki gerçek intelijansiya için de nevroz kaçınılmaz bir akıbettir çok kere...

Çevrenin baskısı (benliğimizin içinde de, dışında da) korkunç; onun çarpıtıcı etkisi altında tabiatın bozulması mukadder.

Çevreye meydan okumak belki kabil. Ama meydan okuyuşun kaçınılmaz ücreti, suçluluk nevrozu. İntelijansiya hiçbir zaman suçluluk kompleksinden kurtulamamıştır; bu başkalarını zenginleştirmek için ödemek zorunda olduğumuz gelir vergisi. **Silâh tüccarlarının vicdan rahatlığı içinde olmaları mümkündür, gelgelelim bir barışçının bakışlarında böyle bir huzurun pırlıltısını hiç görememişimdir.**

İntelijansiyanın nevroza istidadı olduğunu kınayanlar pekâlâ maden işçilerinin vereme istidadı olduğunu da kınayabilirler. Profesyonel bir hastalıktır nevroz, aşağılamadan ve utanç duymadan böyle olduğunu kabul etmeliyiz" (Koest-ler, *a.g.e.*, s. 110-113).

İşte Batı aydınlarının kendileri hakkındaki ifşaları. Zavallı ülkemiz, bu hasta, bu perişan entelijansiyanın hayranı! Sh: 54-56

NEDEN BİR DÜNYA GÖRÜŞÜMÜZ YOK

Avrupa'nın aşağı yukarı aynı manaya gelen üç kelimesi: felsefe, ideoloji, dünya görüşü (weltanschauung).

Felsefe, ihtiyar ve aşınmış: Fazla Yunan, fazla ortaçağ, fazla on sekizinci asır.. Onun yerini tutsun diye uydurulan ideoloji, insan ilimlerinin bütünü kücaklayacaktı, sosyal sınıfların yarı hakikatlerini sergileyen bir lafız oldu. "Weltanschauung", Batı dillerine Almanca'nın armağanı. Bakir ve müphem. Tuttu, çünkü esnek. Hem bir nazariye, hem bir aksiyon.. Bir yerde ortak şuur, bir yerde yaşayış tarzı..

Kısaca: Bir medeniyet topluluğunun, bir milletin veya sosyal bir sınıfın hayat tecrübesini özetleyen insicamlı bütün. Yazar da, filozof da bu kaynaktan esinlenir. Dünya görüşü, bir çağın veya çağların ürünü -bir sınıfın veya sınıfların-, düşünceleri besleyen ana toprak. Her mimar o büyük abideye bir kat, bir sütun veya bir kabartma ekler. Felsefeler ferddir, dünya görüşleri içtimâi.

Batı insanının şuuruna yön veren düşünceleri üç başlık etrafında toplayabiliriz.

HIRİSTİYAN DÜNYA GÖRÜŞÜ

Hıristiyanlık kölelerin isyan çığığıydı, adalete susamış insanların çığığı.

Kilise, ezilenler adına konuşuyordu. Sonra, Sezar'ın emrine girdi. Yiğınları uyuşturmak, ayaklanmaları önlemek, imtiyazları meşrulaştırmak için yalan söyletti Tanrı'ya.

O cihanşümul din, ortaçağ'da bir avuç derebeyinin fetvacısıdır. Bir dünya görüşünden çok, miskin bir ideoloji: Varlıklar, ameller, değerler, biçim ve kişiler, değışmez bir mertebeler dizisi içinde donduruldu.

Zirvede Tanrı, sonra Sezar, sonra Kilise.

İlmin tarihi, zekâ ile Kilisenin çatışması tarihi.

BURJUVA DÜNYA GÖRÜŞÜ

İncil, barbar Avrupa'nın kanlı dişlerini, yırtıcı tırnaklarını sökemez. Eski köleler toprak kölesidir şimdi, sonra üçüncü sınıf olurlar:

Çalışan, vergi veren, adsız ve haysiyetsiz kalabalık.

Sınıftan çok yamalı bohça. İktisaden gelişen bu sınıf, ezilen insanlığın, ezeli aklın, cihanşümul adaletin sözcüsüdür. Şatoyu yıkmak için Kiliseyi de devirmek zorunda. Reform, Rönesans, Aydınlıklar Çağı. Büyük kavganın bellibaşlı durakları. Nihayet Devrim.. İnsanlık tarihi 1789'a kadar bir sınıf kavgası tarihidir. Yeni bir çağ açılmıştır 89'la. Sınıf yoktur artık, milletler, daha doğrusu insanlık vardır, **insan ve Vatandaş Hakları Beynamesi'ne** göre, "insanlar hür ve hakça eşit doğarlar". Kendi çıkarlarının, insanlığın çıkarları olduğuna inanan üçüncü sınıf, dünya görüşünü parça parça kurar. Liberalizm veya ferdietçilik yüzyılların eseri ve üç sütun üzerinde yükselir: Hürriyet, akıl, fert Devrimden sonra üçüncü sınıf parçalanır. Burjuvazi kavga arkadaşlarını ziyafet sofrasından kovar. Servet de, bilgi de onun tekelindedir. İnsanlar eşittirler, doğru ama kanun karşısında.

Kanunu yapan burjuvazidir. Yeni sınıf bir yandan eski imtiyazlılarla savaşmak, bir yandan yoksul yiğınların uyanmasını önlemek zorundadır. Vaitler kâğıt üzerinde kalmış, sınıflar ortadan kalkmamıştır. Soyluların yerini burjuvazi, burjuvazinin yerini proletarya almıştır, insanın insanla savaşı daha kıyıcılaşmıştır. Bir kelimeyle liberalizmin göklere çıkardığı hürriyet, hür bir küme hür bir tilki hürriyeti.

Ne var ki burjuvazi şatoyu devirirken Kiliseyi de yıkmıştı. Kitleler, Rabb'in melekûtu ile oyalanamazdı artık. Sömürü nasıl gizlenecekti? Filozoflar yetiştirdi imdada. Onlar da -rahipler gibi- çelişkileri gizlemeğe, iç ve dış talanı kutsallaştırmağa çalıştı. Dünyaca geçerli bir hakikat diye sunulan liberalizm bir sınıf yalanma, yani bir ideolojiye dönüştü.

SOSYALİST DÜNYA GÖRÜŞÜ

Hıristiyanlık eski çağların kölelik düzenine kıyasla, bir ilerleyişti; insanlar Tanrı önünde eşittirler. On

yedinci yüzyıl bir adım daha atarak, insanların akıl karşısında eşitliğini haykırdı. 1789 Devrimi siyasi eşitliği gerçekleştirdi. **Fethedilmeyen tek eşitlik kalmıştı: İktisadî eşitlik.**

Sosyalizm, bencil ve maddeci bir dünyada, bir ızdırıp çılgılığı, bir fetih rüyası.. Adaletsizlikler ortadan kalkacak, eşek arılarının yerini bal anları alacaktır.

Her üç ideolojinin ortak yönü:

Toplumdaki çelişkileri belirtmek ve onları ortadan kaldıracağını ileri sürmek. Başka bir deyişle, Batı'daki dünya görüşleri arasında bir kopuş yoktur. Her yeni sınıf eski hâkim sınıfın ideolojisinden yararlanır. Sosyalizmin iyi yürekli kâhinleri de insanlığa, rahiplerin ve filozofların müjdesini tekrarlar: Yeni devrim bütün imtiyazların ölüm çanı olacak.

BİZE GELİNCE

On dokuzuncu asra kadar, Osmanlı ülkesinde bir ortak şuur vardı: İslâmiyet.

Vahye dayanan bir hakikatler bütünü.

O cihanşümül dinin izahı, yorumu ve yayılması için binlerce düşünce ve duygu adamı ömrünü harcamıştı. Bütün bir içtimâî nizamın temeliydi İslâmiyet.

Sosyal bir sınıfın veya bir kavmin değil, ümmetin inançlarını dile getiriyordu. Ayıran değil, birleştirendi. İnananlar kardeşiler. İnananlar, yani insanların hepsi. Tek Allah, tek kitap, tek hakikat, tek halife, tek dünya. Yunus'un mısralarını kanatlandıran imanla, Mesnevî'deki pırıltılar aynı ezeli nurdan. İslâmiyet Süleymaniye'de kubbe, İtrî'de nağme, Bakî'de şiir.

Medeniyetler de ihtiyarlar.

Nasların cihanşümül seyyaliyeti kalıplaşır zamanla.

Kocayan şuur ezeli hakikatin yüzeyinde bocalar.

İslâm'ın dünya görüşü yekpareliğini kaybeder. Avrupa'nın maddî fetihleri, çöküş devrinin ulemasını afallatır. İslâm'ın inkırazı, hikmetine akıl erdiremedikleri bir gazab-ı ilâhîdir. Susar ve sahnedeki çekilirler. Yerlerini Avrupa'nın imal ettiği yeni bir insan tipi alır: **müstağrip**.¹ Hem suda, hem karada yaşayan bu hilkat garibesi giderek büsbütün kopar mazisinden. Artık ne Asyalı, ne Avrupalıdır. Ne Müslüman, ne Hıristiyan.. Tek kitabın yerine binlerce kitap, tek hakikatin yerine binlerce yan hakikat geçer.

Yıkılan bir dünyanın harabeleri arasında ilelebet yaşanamaz ki.

Her toplumun belli bir değerler bütününe ihtiyacı var.

İrfanından kopan, ana dilini bile unutan müstağripler kfilesi kime, neye bağlanacak?

Sosyal bir sınıf da değildir, sosyal bir sınıfın temsilcisi de. Hakikat tek, hata sonsuz. Müstağrip ne yeni bir dünya görüşü kurabilir, ne de Batının cömertçe sunduğu türlü ideolojiler arasında seçim yapacak güçtedir. Seçmek için, anlamak lâzım. Anlamak için, karşılaştırmak. Mukayese, irfana dayanır.

Batının sosyal ve politik tarihi bilinmeden ideolojileri kavranabilir mi?

İdeoloji bir bütündür. Belli bir dünyanın sorunlarını çözmek için hazırlanmış bir bütün.

Kaldı ki müstağripler bu ideoloji enkazını naslaştırırken Batı'da yeni yeni çelişkiler belirliyordu. İdeoloji, iktisadî alt yapının ifadesidir. Sosyal bir sınıfın çıkarlarını dünyaca geçerli bir hakikat diye sunar. Oysa müstağrip Avrupa fikriyatını bir ilmihal gibi ezberlemeye kalkar. Bütünü kucaklayamaz, kucaklayamazdı da. Müstağripler 1960'lara kadar aynı yalanları çeşitli üsluplarla tekrarlayan bir topluluk. **Aydın, efendisinin ilaçlarını çalıp içen ahmak uşak.**

60'LARDAN SONRA

Batılılaşmak, Batı irfanı ile kaynaşmaksa, Batılılaşmamıştık. Batı medeniyeti liberalizme dayanıyordu, liberalizm sanayileşen Avrupa'nın, başka bir deyişle burjuvazinin dünya görüşüydü. Bizde ne sanayi vardı, ne burjuvazi. Avrupa'nın "Batıksınız" teklifi tek anlam taşıyordu: "kapitalizme teslim olunuz". Bürokratlarımız Batılışmaktan çok, Batılışmış görünmek istiyorlardı. Avrupa'yı tanıımıyorduk ama kendimizi de unutmuştuk. Korkuyorduk düşünceden. Zirvelerde dolaşmamız yasaktı. Batı'yı batı yapan düşünce fatihlerinin yalnız ismini biliyorduk. Ne Locke çevrilmişti dilimize, ne Hobbes, ne Darwin. Hegel, ışığı bize kadar gelmeyen bir yıldızdı. Marx, mavi sakalın kırkinci odası.

1Bkz. Cemil Meriç, Bu Ülke, İletişim Yayınları, İstanbul, 7. baskı. 1992. "Müstağrip" ss. 137-138.

Harf devrimi kütüphanelerimizi dilsizleştirmişti. Tek parti, çelik bir korse giydirmişti şuura. 60'lardan sonra setler yıkıldı, izm'ler bulanık bir sel gibi aktı ülkemize. Tanzimattan beri susmağa alışan halk, sesini yükseltmeğe başladı. Yasak bölge kalmamıştı artık. **İslâmiyet de serbestti, sosyalizm de.**

İslâmiyet serbestti ama müstağripler için bir abesler yığınıydı; din, gericilikti. Şuurumuza vurulan o zinciri çoktan parçalamıştı Cumhuriyet. İslâm olmak, çağın dışına çıkmaktı. Eğitim de, basın da müstağriplerin elindeydi. **Gerçi halk imanından kopmamıştı.** Sığ, soğuk, katılmış bir iman. Ama müstağripler yüzde yüz Batılıydılar ve Batı'nın değerlerine sadık kaldılar. **Yeni kuşaklara gelince.. Onlar bu sahte Batıcılıktan tiksinişlerdi.** Masallarla avutulamazlardı artık. İkiye ayrıldılar: **Ülkelerinin mukaddeslerine sarılanlarla sosyalizme gönül verenler, Batı'nın kelimeleriyle: sağcılarla solcular.**

İrfanımızı maziye bağlayan köprüler yıkılmış. İslâmiyet sisler içinde. İhmalin, bilgisizliğin, bühtanın sisleri. Kur'an'ı, "asrın idrakine söyletmek" Akif'in rüyasıydı. Müslüman gençlik de aynı emel peşindedir. İslâm, içtimaî bir nizam. Yaşayan ve yaşayacak olan bir dünya görüşü.. Ama bunu çağdaş insana kabul ettirmek kolay mı?

Oysa sosyalizm.. Sosyalizm, Tanzimatla başlayan Batılılaşmanın, Cumhuriyetle kökleşen laik ve pozitif düşüncenin en efendice, en tabiî sonucu değil mi?

İmanını kaybeden, tarihten koparılan genç nesiller için son kurtuluştur sosyalizm. Yıllarca çölde yaşamışlardı, vahaya koşuyorlardı çılgınca. Önüne geçilmez bir alın yazısıydı bu.

İnsan her yasağa karşı düşkündür. Sosyalizm de tehlikelerle dolu yasak bir bölge idi. O da Avrupa'dan geliyordu ama, Avrupa'dan çok Doğu'nun ezilen milletlerine sesleniyordu. Hürriyet, terakki, anayasa gibi soyut bir kavram değil, "bilimsel bir dünya görüşü" idi. Gençlerimiz hürriyetin sarhoşluğu içinde bu memnu meyveyi kabuğu ve çekirdeği ile yutacaklardı ve yuttular. Bir din oldu sosyalizm. Marx, Hz. Muhammed'in yerini aldı, **Kapital** Kur'an'ın.

Bir anlamda ilk defa Batılılaşıyorduk. Marx, bütün eserleri dilimize çevrilen ilk ve son Batılı yazar. Kanla mühürlenmiş bir Batılılaşma. Okuyan gençlik düğüne gider gibi ölüme koştu, sosyalizm uğruna. Bilmiyordu ki,

- 1) Hiçbir düşünce bir ülkeden ötekine olduğu gibi aktarılamaz.
- 2) İnsan düşünce için değil, düşünce insan içindir.
- 3) Batan bir ülkeyi bir anda kurtaracak hiçbir sihirli formül, yani izm yoktur.
- 4) Avrupa'yla aramızda aşılmaz bir duvar var. Doğu, kapitalist için de, sosyalist için de sömürülecek bir alandır. Doğulu ise, bir yan insan, şüpheli bir yandaş, tek kelimeyle düşmandır.
- 5) Zilletten kurtulmanın yolu haysiyetimizi ispattır. Haysiyet, şuur ve fedakârlık demek. Şuur hiçbir kiliseye bağlanmamak, her vesayeti reddetmek, kapılarını her ışığa açmak demektir. Fedakârlık ise inandığı değerler uğruna her çileyi göze almak, hattâ ölümü bile. Saygıya lâıyk insan kendi kafası ile düşünen ve düşüncesini haykırmaktan çekinmeyendir.

MARKSİZM DE DIŞARDAN GELEN BÜTÜN İDEOLOJİLER GİBİ BİR FELÂKET KAYNAĞI OLMUŞTUR. Çünkü çocuklarımız hazırlıksızdılar. Marksizmin de bir ideoloji olduğunu bilmiyorlardı. **İdeolojinin bir yarı hakikat, ilim kisvesine bürünmüş bir sınıf yalanı olduğunu anlayan var mıydı zaten.** Delikanlılar çarpıtılmış sloganları dünyaca geçerli bir hakikat sandılar. Oysa Marksizm bir doktrin olmadan önce, bir araştırma yöntemidir. **Bir tekke şeyhi değildir Marx. Belli bir çağda, belli bir bölgede yaşamış, her insan gibi, birçok zaafı olan bir düşünce adamı. İnsanlığa en büyük armağanı: diyalektik.²**

Ama unutmayalım ki adına bunca cinayetler işlenen Marksizm, şuurlanmamıza da yardım etmiştir. EVET, TÜRK İNSANI PAPAĞAN BATICILIKTAN GERÇEK BATICILIĞA MARKSİZMİN SAYESİNDE GEÇEBİLMİŞTİR.

Descartes'in XVII. yüzyılda Avrupa'da başardığı düşünce devrimine benzeyen bir düşünce devrimi yaratmıştır bizde marksizm. Avrupa'nın yalancılığına, kapitalizmin sömürüsüne dikkatimizi çekmiştir.

2 Bkz. Cemil Meriç, **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, İstanbul. 7. baskı. 1992. "Tefekkürün Tarifidir Diyalektik", ss. 189-191.

Anlatmıştır ki Batı dūřüncesi dokunulmaz bir hakikatler bütünü değildir. Her sınıfın, her milletin, her camianın kendini korumak için uydurduğu yalanlar var. Batı'dan icazet almadıkça Batı'yı tenkit edemezdik. Marksizm bize bu icazeti verdi. Yani Őuurumuza takılan zincirleri kırdı ve Avrupa büyüünü bozdu.

Bir dūřünce adamı Marksçı olabilir mi?

Marksçılık, bir izme yani bir kiliseye bağlanmak, onun nas'larını değişmez hakikatler gibi kabul etmekse, elbette ki hayır. İnsanlığın dūřünce tarihinde Marksizme lâyük olduğu yeri vermek, bir Eflatun'a, bir İbn Haldun'a, bir Descartes'a veya bir Saint-Simon'a gösterilen saygıyı Marx'tan da esirgememek ise, elbette ki evet. Marx çağdaş Batı dūřüncesinin en büyük temsilcilerinden biri, belki de birincisidir.

Marksizmi dinleştirmek Marx'i anlamamaktır. Konserve hakikatler sunan bir Őarlatan değildir Marx. Marksizm tenkittir, Őüphedir, araştırma yöntemidir. ³ Sh: 225-232

Kaynakça:

Cemil MERİÇ hzl: Mahmut Ali MERİÇ Mağaradakiler [Kitap]. - İstanbul : İletişim, 2010.

³ Bkz. Cemil Meriç, Sosyoloji **Notlan** ve **Konferanslar**, İletişim Yayınlan, 3. baskı 1995: Marksizm ve İslâmiyet, ss. 290-296 ve Dünya Görüşleri, ss. 296-302.

Maxime Leroy'a göre, çağdaş cemiyeti kıvrandıran ısırdıpların hiçbiri zannedildiği kadar yeni değildir, dolayısıyla ilaçlar da yeni değil.

Mignet, Thierry, Guizot, Thiers tarihi, bir sınıf kavgası tarihi olarak vasıflandırır (Restorasyon [1815-30] tarihçileri).

Her içtimâî sınıfın bir ideolojisi vardır, ihtilâlcî sosyalizm yeni bir sınıfın, proletaryanın kavga silahıdır. Restorasyonda işçiler şursuz bir kitle. Yaşamak için burjuvaziyle mücadele etmesi gerektiğini bilmemektedir henüz.

Question Sociale: makinenin ortaya çıkardığı yeni sınıfın iddiaları ve doktrini olacaktır ilerde. Bir yığındır henüz. Bu sosyal sınıfın kurtuluşu için sosyal dâvaya ilk eğilen Saint-Simon, Fikret gibi,

"Birgün yapacak fen, şu siyah toprağı altın", diyordu.

İdeolojiler toplumda haksızlıkları birtakım yalanlarla örtüyordu. Çalışanlar kafası ve kollarıyla yeni bir değer yaratan insanlardı. Aylaklar tarihe karışınca, onlarla beraber ideolojiler de gidecekti. Saint-Simon hayatının sonlarına doğru mücadelenin yalnız aylaklarla çalışanlar arasında değil, çalışanlar arasında da olabileceğini anlar: Endüstri şefleriyle işçileri, büyük toprak sahipleriyle ırgatlar.

Barbarları insanlaştıran Hıristiyanlık neden sınıf kavgasına da son vermesindi? 1848'de Marx'ın **"Tarih bir sınıf kavgasıdır"** sözünü Saint-Simoncular da söylemişti.

Sosyalizm istihsal (üretim) vasıtalarının sosyalize edilmesi için proletaryanın başa geçmesidir. Toplumculuk faşizmdir, sosyalizme göre, toplumculuk bir vatan ihanetidir. Faşizme göre içtimâî sınıflar bahtiyar bir ahenk içinde bir arada yaşayabilir. Faşizm toplumculuktur, sosyalizm sınıfçılıktır.

Avrupa'nın tam manasıyla gelişmemiş 2 memleketinde, İtalya ve Almanya'da, faşizm, Bolşevizm'e karşı bir panzehir olarak ortaya çıkar, Bolşevizm'e ve milletlerarası kapitalizme.

Almanya birliğini geç kurar. Fichte, Almanya için kurtuluşun bir iktisadî bağımsızlık=otarsi olmasını ister.

Otarşi: iktisadî bağımsızlık.

Otarşi: siyasî bakımdan kendi kendine yetiş.

Almanlar Rönesans'ı bir İtalyan miti kabul ederler. Alman gururu Fichte ve Herder felsefesinde küçüklük kompleksinin devasını bulur. Almanya yalnızdır, kendine bir şecere yaratır. Aryanizm mitine sarılır. Schlegel kardeşler için medeniyet kuran milletler vardır: mavi gözlü, san saçlı ırk. Almanca Sanskritçe'nin devamıdır. Aryanizm Lâtin zekâsının sürekli zaferleri ve Napolyon'un çizmeleriyle ezilen Cermen zekâsının bulduğu ideolojik mazerettir.

Sosyalizm Fransa'da doğar, Almanya'da gelişir. Versay anlaşmasıyla bütün haklarından mahrum bırakılan Cermenler bir yandan Fichte, Herder nasyonalizmini, bir yandan yeni doğan sosyalizmi kaynaştırır.

Nasyonal sosyalizm Fransız ihtilâlinden sonra gelişen sosyalizmin ve milliyetçiliğin terkididir. Hâkim sınıflar milletin dışındadır, kozmopolittir; kalabalıklar millîdir. Savaş insanın nasıl tanrılaşabildiğini gösteren bir imtihan mıdır? Bu savaş ezilen Almanya'nın milletlerarası kapitalizme karşı savaşıdır. **Sınıf kavgası Yahudilerin uydurduğu bir mittir.** Marx hiçbir zaman efendi olmamış bir ırkın çocuğu idi. Geniş halk yığınlarını aydınlığa kavuşturacağını iddia eden nasyonal sosyalizm başarıya ulaşamadı. Bütün suç faşizmin mi? Liberal demokrasinin bu çöküşte hiç mi hissesi olmayacaktır? Faşizm Türkiye'de tatbikat imkânlarına sahiptir. Gioletti, **"İtalya'da Bolşevizm, Moskova'da zeytin ağacı kadar imkânsızdır",** der.

Bütün Türk tarihi, bir çobanın etrafındaki sürünün hikâyesidir. Türk halkı zaferden zafere koşan bir kalabalıktı, sonra bozgun dan bozguna düştü.

Faşizmin 2 muharriki vardır: din ve millet.

Türk insanı haçlı seferlerinden beri düşman bir dünyada yaşamıştır, hem içinden, hem dışından hancırlenmiştir. Türkiye asırlardır her türlü düşünce hürriyetinden mahrum bırakılmıştır, sınıflar billûrlaşmamıştır, bir proleter yığındır.

Müşterek inançları yoktur, dini yoktur, müşterek dini ve dili yoktur.

600 senelik tarihi silinmiştir.

Bu itibarla faşizme olgun.

Sosyalizm Türkiye'de pek güç bir doktrin halini alabilir.

Komşu Rusya'yla ilgili her türlü fikre karşı düşmandır.

Demokrasi hiçbir şey getirmedi Anadolu köylüsüne. Başlangıçta pek az Türk vardı. Osmanlı kendi din düşmanlarını çoban köpeği olarak kullanmıştı. Müslümanlık "Bütün müslümanlar kardeştir" demek suretiyle 1001 etnik unsurdan bir tek millet meydana getirmiştir.

Biolojik ve hayvanı unsurları olmayan bir tarif bu. Renan'ın millet tarifinden çok daha asil. Bu inanç bir alay konusu haline geldikten sonra Anadolu köylüsü sustu.

Türk insanı tarihin dışında yaşamaya başladı, küskün ve bedbahttır. Bugün Türk kalabalığının problemi burjuva-patron çatışması değildir. Bu çatışmanın olması için fabrikaların kurulması lâzım.

Türk aydınının faşizme eğilmesi gerek.

Bu faşizm bütün geri kalmış memleketlerde hortlaması mümkün olan bir rejimdir.

Kalabalıklarla konuşmasını bilen bir doktrindir faşizm.

1946'dan sonra Türk aydını çok yalın kat da olsa sosyalizmle temas halindedir.

Son zamanlarda çeşitli sosyalizmlerin ortaya çıkması, eski yasakların bir tepkisi mahiyetindedir.

Sosyalizm artık bir tehlike olmaktan çıkmıştır.

Vaktiyle Atatürkçülük neyse, şimdi de sosyalizm odur.

Gerçekte belli bir sosyoloji kültürü olmadan sosyalist olunmaz.

Türkiye Müslüman bir ülkedir.

Tek parti devri şiiyeti olmayan bir faşizmdi.

Düşünen insan mutlaka mayınlara çarpan insandır, izmlerden birine girmek mecburiyetindedir.

Tek partili devir köstebekler ve yarasalar için bir huzur devriydi.

Pareto'nun dediği gibi ilimle eylem iki ayrı dünyadır. Hareket etmek için inanmak lâzımdır. Bizi duygularımız, içgüdülerimiz harekete geçirir. İnsanoğlu inandığı bir mit için hayatını severek verebilir. İnsanları mitler harekete geçirir. Ütopi geleceğe taşan bir anticipation'dur. Mitin doğruluğu yanlışlığı mevzubahis değil. Mit insanları ya kanatlandırır, ya hiçbir tesir yapmaz. Bu itibarla dinler insanları bir deniz gibi dalgalandıran büyük itici kuvvetlerdir. Din insanı yükseltir, ilim gerçeğe tutulan bir aynadır, akla hitap eder. ilim adamı bütün sevgilerinden ve kinlerinden soyunur, tarafsızdır.

Çıkarları maskeleyen, sosyal realiteyi örtmek isteyen yalanlara, Pareto dérivasyon der. Pareto'ya göre görünen gerçeğin arkasında bir de görünmeyen gerçek vardır (alt-ya-pı, üst-yapı ayırımı onda da vardır). Résidu - alt-yapı. İnsanı harekete geçiren saik içgüdülerdir. Ama insan akıldışı hareketlerini akla uygunmuş gibi göstermek ister, bunun için ideolojiler uydurur. Sosyal olaylardaki determinizmi yöneten tecrübe, akıl değil, histir. (Charcot'nun hastası, kapıdan gireni düşman olduğundan öldüreceğini söylüyor, onu daha önceden hiç tanımadığı halde.)

Levant, Batı'nın eskiden beri ehliştirdiği Batılaşmış Doğu (Beyrut).

Orient, müphem bir kelime. Bazen Rusya, bazen İspanya.

Kapitalizm yaşayabilmek için fetihten fethe koşmak mecburiyetindedir. İlk kapitalist ülke olan Hollanda'da Doğu'ya karşı ilk alâka başlıyor. Dil sahasında ilk üniversiteler orada açılıyor. Herbelot tahsilini Hollanda'da yapmıştır. "**Doğu kütüphanesi**" Batı'ya Müslüman Doğu'yu tanıtır. Başlıca kaynağı Kâtip Çelebi'nin (Hacı Hâlife) Keşfüzzünun'udur. Arapça yazılmıştır, ilim dili Arapça olduğu için. O zamana kadar basılmış kitapların listesidir, biraz da izahat verilmiştir. Herbelot'nun kitabını (Kur'an'ın ve 1001 gecenin 4 ciltlik hülâsasını yapan) Galand basar.

Bütün bunlar burjuvazinin fethetmek istediği ülkeler hakkında fazla bilgi sahibi olmak için yaptığı çalışmalardır.

Courty'nin 1001 gün tercümesi ile Batılı'nın asırlardır Roma ve Atina sokaklarında dolaşan muhayyilesi Şiraz bahçelerine, Bağdat şadırvanlarına kanatlanır. İrreal bir Doğu'dur bu. Batı'nın ilgisi iyice çekilir Doğu'ya.

Baron d'Argence "Çin Mektuplarını" yazar, Montesquieu "Acm Mektuplarını". Filozofun kucağında yaşadığı rejimi tenkit için faydalandığı muhayyel bir ülkedir. Misyonerler, seyyahlar (Bernier, Tavernier).

Bu, oryantalizmlerin Prehistoire'ı. Oryantalizm bir günde kurulmaz ve bir koldan çalışmaz. Doğu evvelâ filolojik olarak tanınır. Fransa'da Ecole des Langues Orientales 19. yüzyıl başlarında kurulur. İlk hocası Batı'da 50 yıl sahasında hüküm sürecektir olan Silvestre de Sacy. Arapça tetkikler onunla başlar. **Kütüphaneleri çökertecek kadar eser yazar, ilim adamı, gelişen kapitalizmin kurmaylarını yetiştirir.**

İlim milletlerin maddî menfaatine hizmet etmiyorsa, gelişmemeye mahkûmdur. Batı'nın Doğu merakının temelinde mutlak olarak kapitalizm vardır, saf bir ilmîecessüs değildir bu. Gelişen bir sınıfın ihtiyacıdır. Demek Batı'nın sanıldığı gibi sadece madde ilimlerinde değil, toplumları inceleyen de kılavuzu habis bir ihtirastır: Doğu'yu talan etmek. Tabiatıyla Anquetil Duperron gibi saf ilim adamları da vardır. Ama menfaatsiz ilim olmaz. Bunun için Türk tarihini bir Avusturyalı, Hammer, Türkçe'nin ilk lügatini Redhouse yazar. Fransızca-Türkçe sözlüğü Hançerî adlı bir Slav kaleme alır, Razi yazar.

Oryantalizm ilim olarak 19. yüzyılda doğar. Champollion, A. Dupéron, W. Jones.

İngiltere Kalküta'dan girer Hind'e. Jones mahkeme âzâsıdır. Hind'i Batı'ya o tanıtır.

Fransa daha çok Müslüman Doğu'yla temastadır. 1810'a kadar İbn Haldun'un ismine rastlanmaz. Keşfüzzünun'da İbn Haldun vardır, ama, Herbelot'nun eserinde yoktur. Batı İbn Haldun'u ilk defa Sacy'nin bir tahlilinden tanır, sonra Kuzey Afrika'ya koşan Fransız ordularında baş tercüman olan De Slane'den. Fransa Cezayir'e yerleşince aşiretleri zaptu rapt altına almak zorunda kalır. Bunun için Magrip'in tarihini tanımak zorundadır. De Slane Berberiler tarihini çevirir, "Mukaddime"yi değil. "Mukaddime" 1850'de Quatre-mère tarafından basılır, 1858'de kitap piyasaya çıkar. Sonradan 1862-68'de Slane'in Mukaddime tercümesi çıkar. Ama Avrupa yine de tanımaz Mukaddime'yi. Çünkü insan tarafsız değildir. Batı için Doğu bir ilkeller ülkesidir. Vicdanını rahat ettirmek için fethettiği ülke ne kadar büyük bir medeniyete sahip olursa olsun Avrupa, onun insanının sevgi ve saygıya lâyık olmadığına ferman çıkarır.

Herder Doğu'yu sever, fakat onda Alman milliyetçiliğine bir dayanak bulmaya çalışır. Belki Goethe bir parça dünya vatandaşıdır (Divan'ı). Yeni bir Rönesans yaratması gereken Doğu Rönesansı sessizce geçitirilir. Revue Philosophique (1876-1930 arası) İbn Haldun ismini bir kere anar, onda da 16. Yüzyıl sosyologu olarak tanıtılır. Gumbowicz ve İbn Haldun'a göre sosyoloji, sosyal gruplar arasında münasebetlerin ilmidir. Année Sociologique 1896'da Durkheim tarafından kurulur, İbn Haldun'un eseri bir kere geçmez. Baron de Slane 1730'da Pirizâde Sahip Mehmed Molla tarafından Türkçeye çevrilen Mukaddime'yi kullanır.

1867'de çıkan Grand Dictionnaire'in (Büyük Lügat) İbn Haldun hakkındaki makalesinde Baron de Slane'in tercümesinden bahsedilmez. Sacy'nin Mukaddime analizi alınır. 1878 Supplément l'inde,

1882 Supplément H'de (Ek Ciltler) hiçbir ilâve yapılmaz.

1900'de yayımlanan 31 cilt Fransız ansiklopedisi İbn Haldun'u iki kere öldürtür. Önce 1378'de Hemsin'de katledilmiş der, sonra da 1406'da Kahire'de eceliyle ölmüştür der. H. Sée, Marrou İbn Haldun'dan söz etmez.

Avrupa'ya İbn Haldun'un değerini tanıtan ilk publiciste Rappoport'dur. Fransa'ya yerleşmiş bir Rus ailesinin çocuğu.

Geniş tecessüslü. A. France'in yakın arkadaşı, onu komünist yapan düşünür. Rappoport Sosyalist Ansiklopedi'nin (1912-20) başyazarıdır. "Jaurès'in Hayatı" da çok güzeldir. 1926 "La Philosophie de l'Histoire Considérée comme Science de l'Evolution" (Bir Evrim ilmi olarak Tarih Felsefesi)'da tarih felsefesinin gerçek kurucusu olarak İbn Haldun'u kabul eder. Rappoport sosyalisttir, sosyalizm yeni bir sınıfın pencerelerini bütün dünya düşüncelerine açışı, medeniyeti bütünüyle kavramak arzusudur. Sonra Haldun'un tarih tezi, Marksist teoriye çok yakın (Müşahedeye verdiği önem). Plékhanov, Haldun'dan hiç bahsetmez. Çünkü çok geniş tecessüsüne rağmen onu bilmez.

1925'de Geuthner yayınevi "Berberiler tarihi" ile "Mukaddime"nin De Slane tercümesini ve ona bir önsöz yazan Bouthoul'u bir kere daha basar.

Maunier, "Revue d'Economie Politique"de (İktisat Dergisi) İbn Haldun hakkında iki yazı yazar. Kuzey Afrika Sosyolojisi adlı kitabı da 1930'da yayımlanır. Cuvillier'de dipnotudur İbn Haldun.

14. yüzyılda ismini söylemeden sosyolojiyi kuran, tarihe ilim haysiyetini kazandıran bu dehâ, hâlâ Batı traité'lerine (el kitaplarına) girmez. Ama bu onun Haldun'dan istifade etmediği anlamına gelmez.

Comte, Saint-Simon'dan bahsetmez, Montesquieu Vico'-dan. Spengler ve Toynbee için Batı batmıştır, Doğu yaşayacaktır. Toynbee'e göre 17 büyük medeniyet kurulmuştur, bunlardan 7'si kalmıştır, onların da içinde yaşamaya namzet olan yalnız Doğu medeniyetleridir. Karanlık bir gökte pırl pırl bir yıldız, mağrur ve münzevî İbn Haldun. Öbür bütün düşünürler bir yıldız kümesine mensuptur.

Toynbee, Bousquet, Hitti, Lacoste, 3. Dünya'nın liderliğini Rusya'ya kaptırmak istemeyen Avrupa büyük bir şefkatle eğilmiştir üzerine. Bousquet "Histoire de la Pensée Economique" (İktisadî Düşünce Tarihi) diye tatlı bir kitaba sahiptir. Pareto hakkında iki büyük kitap yazmıştır. İbn Haldun'dan yaptığı seçme parçaların önsözünde Haldun'u Pareto'ya benzetir. 1956'da "Wisdom of the Orient"de İbn Haldun'u över, "An Arap Philosophy Of History"de çok güzel bir önsöz yazar. İbn Haldun'un bugünkü Avrupa dillerine çevrilemeyeceğini, önce bir edition critique'e ihtiyaç olduğunu söyler.

Sorbonne'da on tane kadar İbn Haldun'la ilgili doktora verilmiştir. İnan, Muhsin Mahdî, Rosenthal tercümesinden faydalanır. En iyi tercüme de onunkidir, fakat Isawi haklıdır. Bulak nüshasında Sahip Molla'mn 5-6 baskısı vardır. Hepsinde tekrarlanan bir önsözde 4-5 kaynak verilir. Fakat hiçbirinde felsefesiyle ilgili bir şey bulunamaz. Satı Bey'e göre, Mukaddime'nin 1. Kitabı umumî sosyolojisi, 2-3. Siyasî sosyoloji, 4- Şehir sosyolojisi, 5- İktisat sosyolojisi, 6- Bilgi sosyolojisi ve sosyolojiye ayrılmıştır.

Montesquieu Kanunların Ruhu'nun başına Ovidius'un bir mısraını yazar: Prolem Sine Matre Creatam (Anasız doğan çocuk). Soranlara bunun yazılması için iki şey lâzımdı. 1- dehâ, babasıdır, bende var, 2- hürriyet anasıdır, Fransa'da yok, der.

Oysa anasız doğan bir çocuktan bahsetmek lazımsa o da Mukaddime'dir. 3 kaynağı vardır Mukaddime'nin.

1-Eski Arap yazarları, İslâm tarihçileri, Mesudî, Tortuşî (Sıraç ül Mülûk), Mesudî (Tenbih) İbn Haldun'un tabiriyle avı kovalamış, fakat tutamamışlardır.

2- Aristo, Platon (Farabî kanalıyla), Yunan Hellenistik kültürü.

3- Yaşanmış hayat.

Gauthier (1938-46) Fransa ve Avrupa'da müstemlekeci ihtirasın çok arttığı bir devirde İbn Haldun belki İspanya'da Greko-Latin mirasına konmuş bir kitabı, bizim bilmediğimiz bir kitabı okumuştur diyor, yalan.

Peygamberlerle, devri tarih görüşü değişti. Tarih başlangıçtan kıyamete akış halindedir. Müslümanlık geliştikçe Kur'an yetmez, hadisler gelişir. Bu arada tarihi tenkit gelişir, hadisler doğru mudur, değil midir, aranmıştır. Haldun bu harcı malzeme olarak kullanır.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.

OSMANLI'NIN DÜŞÜNCEYE NEDEN İHTİYACI YOKTU?

22 Ocak 1969

Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük düşünür çıkmadı. Çünkü düşünceye ihtiyaç yoktu. Düşünce bir felâkettir, zorlanmadan, mecbur kalmadan düşünmez insan.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa karşısındaki bozgunu, endüstriyel toplumun, askerî bir toplumu yenmesidir. Kılıç tâli-in emrindedir. Hâkim sınıfın ideolojisi, hâkim ideolojidir. Bu itibarla Avrupa'da hâkim sınıf olan burjuvazi, askerî bir savaşa ihtiyaç duymadan, bir avuç aydınımızı emireri haline getirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü devam ediyor. Düşünce tarihinde de, his dünyasında da iki türlü zafer var, sahte zafer:

1- Pirusvârî zafer, muzafferdir, fakat bozguna çok benzeyen bir zafer. Korkunç kayıplarla kazanılan, sadece ismi zafer olan bir bozgun.

2- Pironvârî zafer. Düşmanı yok farzetmek suretiyle kazanılan, antitezi yok sayarak kazanılan zafer.

Antitezini aramayan, onunla görüşmeyen, hattâ onu kuvvetlendirmeye çalışmayan düşünce mağlubiyete mahkûmdur.

Pironvârî zaferler, pirüsvarî zaferlerden daha tehlikelidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda düşünceye ihtiyaç yoktu, Kur'an her şeye yetiyordu: Avrupa, tantanasıyla şuurumuzu fethetti. 1917'ye kadar sadece Batı'nın tesiri altındadır, ondan sonra Rusya'dan gelen bazı düşünce akımları onu zenginleştirdi. Ama bunların sentezini yapabilen herhangi bir düşünür yoktu.

Türk intelijansyası kafa olarak, daha çok Fransa'nın emrindedir. İçtimaî tarih olarak da Fransa daha yakındır bize. İngiltere'den çok, Amerika'yı tanır daha sonra.

Batı emperyalizmi Türk insanını tanımak için gayret harcar. Bu teşebbüsleri Avusturya ve Rusya'da başlar. Avusturyalı ilk Onomastik'i yazar, ilk Türk edebiyatı tarihi bir İtalyan'ındır: Abbé Toderini. İngiltere Redhouse'la katılır kervana. Buradaki Ermeniler'i Rusya'ya kaptırmak istemeyen Amerika, Robert Koleji açar. Sadece onlar tanımak isterler Türkiye'yi, tek taraflı bir arzudur bu. Batı tarihinin sosyal strüktürü, sadece Fransa'ninkisiyle izah edilemez. **Tanzimat'tan bugüne kadarki Türk düşünürlerinin tarihi, Fransızca bilenlerin listesidir denebilir.**

Batı'da gelişen burjuvazi, hayat hakkını kabul ettirmiş ve mücadele içinde geliştiği için, her düşüncenin kök salmasına zemin hazırlamıştır.

Cemiyetleri tehdit eden iki tehlike var:

1- Anarşizm (günlük mânâda).

2- Despotizm.

Hürriyet Nedir?

Namık Kemal'in koca bir kaside yazarak tarif etmediği (hürriyeti bile esaretle tarif eder) "didar-ı hürriyet" nedir? Hürriyet, hayat kavgasında kudretini gösteren bir sınıfın haklarını kabul ettirme cehdinden doğan bir imtiyazdır, içtimaî sınıfların olmadığı yerde, hürriyet yoktur. **Hürriyet kendi düşüncelerini, kendi hayat görüşünü ideolojik plânda kabul ettirmesi için gereken bir kavga silâhidir.** Hâkim sınıfların ancak bir "zaruret-i elîme" (acı bir zaruret) olarak verdikleri bir haktır. Demek mücerret bir hürriyet yoktur, içtimaî sınıfların olmadığı bir yerde hürriyet yoktur, tabiatla mücadele eden insan vardır. Bu mücadeleden sonra zaruret berzahından, hürriyete kavuşulur.

Brötonlar ülkesi imparator Claudius devrinde Roma'nın imparatorluğu altına girer. 5. yüzyılda çekilirler. Kuzeyden Pilet ve Kaledonyalılar'ın hücumuna uğrayınca, Elbe ağzındaki Anglo-Saksonlar'dan yardım isterler, istilâcıları defeden Anglo-Saksonlar, Brötonlar'ı da Pays de Galles'e sürerler. O sırada İskandinavya'dan Fransa'daki Normandiya'ya gelip yerleşen Normanlar, 1066'da Guillaume le Batard kumandasında Hastings muharebesiyle o topraklara yerleşir. 12. yüzyılda Arslan Yürekli Rişar, Filistinden dönerken Avusturyalılara esir düşer. Kardeşi Yurtsuz Jean, 1215'te Magna Cartayı kabul eder.

Hobbes'un yaşadığı devirde İngiltere de karışıklıklar içindedir. Parlamento 14. yüzyılda Avam ve Lordlar kamarasını birbirinden ayırır. Cromwell'in yardımıyla 1649'da Charles Stuart'ın kellesi kesilir.

Avrupa'nın tâlii tek insan gibi olması, yani birbirinin mirasçısı olmasıdır. Hıristiyan Avrupalı düşünce ve medeniyeti, elele vererek kurar. Tek dil vardır: Latince. Doğu'da aynı imtiyaz vardı: Arapça. **Fakat İbn Haldun'dan sonra İslâm düşüncesi durur. Çünkü âdeta düşünce yoktur, ankylose olmuş bir toplum olduğu için, ankylose olmuş (kemikleşmiş) bir düşünce vardır.** Yyes la Coste, bunun sebebini bir içtimâî sınıfın doğmamış olmasına bağlar. İbn Haldun'u mutlaka okumak lâzım. Avcioglu'nun "Türkiye'nin Düzeni"ne Rodinson'un "**İslâm ve Kapitalizm**"i kılavuz olmuştur. İyi bir kılavuz, gönül isterdi ki Avcioglu, la Coste'un kitabını da görsün.

Hobbes Fransa'ya gelir, Descartes'i tanır, İtalya'da Galileo'-yu tanır. İngilterede Bacon ve Harvey'i tanımıştır. Yani Batıda çalışmalar ekip halinde olur. Hobbes, Locke veya Malebranches Descartes'i tanımasaydı, yarım kalırlardı. Voltaire Locke'u bilmeseydi Voltaire olmazdı. Diderot'yu materyalist yapan Hobbes'dur. **Osmanlı İmparatorluğu., hem dinimiz, hem dilimiz, hem geleneğimizle, bu dünyanın tamamen dışındayız. Tanzimatta Batı düşüncesi girmese, 1818'de Avrupa kapitalizmi gelmeseydi, Osmanlı İmparatorluğu daha uzun zaman devam edecekti. İmparatorluğun bütün yükünü Türkler taşıyordu, 1839'a kadar. Hem madde alanında, hem düşüncede dev adımlarıyla gelişen Batı karşısında, yatağına çekilmiş bir sel gibi bir Osmanlı İmparatorluğu.**

Biz yalnız çöken medeniyetlerin mirasına konduk. Bizans frengiden ölüyordu. İran, hattâ Arabistan sağlam ülkeler değillerdi. Biz onların tarlamıza attığı tohumu, genç bir kavim olarak bir yere kadar getirdik. Ama sonra Batı geldi ve Osmanlı İmparatorluğu bitti.

Hobbes için realite kendi içtimâî sınıfının düşüncesidir. Hobbes esasında bir köy papazının oğludur. Fakat menfaat-leriyle yüksek burjuvaziye ve aristokraziye bağlıdır.

Hobbes materyalisttir. İnsan associal bir mahlûktur, zevklerinin esiridir. Rex'in olmadığı yerde her şeyi yapabilir. Bir panterin hakkı. Hakk-ı fetih. Ne yapabilirseniz hakkınız odur. **İnsan bir iştihalar ve ihtiraslar bütünüdür. Tabîî hukuk demek, bir yırtıcı hayvanlar hukuku demektir.** "Homo homini lupus" (insan insanın kurdudur) durumunda, "Bellum omnium contra omnes" (herkesin herkese karşı savaşı) var demektir, insanın bu haklar karşısında bir akli var. Kuvvet adil bir hakem değildir. Bütün ızdıraplar içinde en büyüğü, yaşama insiyakıdır. "Bellum omnium contra omnes", **bütün insanların bütün insanlar için kavgası.** Cemiyet, ayakta durabilmek için bütün haklarını bir 3. şahsa devreder. Bir tabiiyet, bir boyuneğme anlaşması yapar. Bu teslimiyet 3. şahsı bağlamaz. Bu efendi tek insan da olabilir, bir meclis de olabilir. Hobbes'un bütün ızdırabı kucağında yaşadığı toplumdaki anarşidir. Hobbes despotizmin, monarşinin müdafii değildir. Sadece toplumunu sakinleştirmek ister, Hobbes'u bir parça şaşırtan Tukidides olmuştur, (ilk tarihçi Herodot değil, odur. Neticelerle sebepler arasında bağ kurmaya çalışır. Tarihe ilim haysiyetini daha sonra İbn Haldun kazandırır). Tukidides bir tabiat durumundan bahseder: Yağma çağı fikri Hobbes'a oradan gelmiştir. Hobbes isyan hakkını tanır. Otorite sulhu ku-ramamışsa, mukavele kendiliğinden feshedilmiş olur. İngiltere kralı I. Charles. Kellesi kesilebilirdi, iyi edilmişti de kesilmişti. Bu itibarla CromweH'in de iktidara geçişini tasvip etmiş olur. Ancak pozitif kanunlar, insanlara belli haklar verebilir.

Tabîî halde arzular kanundur.

Hürriyet kanunların sınırladığı haklardır. Kanunlar bir yolun kenarındaki çitlerdir, hürriyet yolun kendisidir. Bir ülkede ne kadar az kanun varsa, o kadar hürriyet vardır.

Devletin resmî bir dini olmalıdır. (Çünkü İngiltere din savaşlarıyla kanlanıyordu). Hegel'in Hukuk felsefesine gelinceye kadar Leviathan ayarında bir kitap yazılmamıştır. Hobbes bir totaliterci değildir, fakat totaliter hükümetler ondan çok şey öğrenmişlerdir. Daha sonrakiler ya onu cerhetmek için sahneye çıkmışlardır (Pufendorf, Rousseau, Locke), ya tekrar etmek için. Bir politika ilmi mecellesi kaleme almıştır. Hükümdar ayakta durmak için sulhu sükûnu korumalıdır.

Kaynakça

Cemil MERİÇ hzl: Ümit MERİÇ Sosyoloji Notları ve Konferanslar [Kitap]. - İstanbul: İletişim, 2010.